

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 31, št. 2 *Ljubljana 2008*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilò Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© 2008 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 47

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: jure.volcjak@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Odgovorni urednik: Jure Volčjak (Ljubljana)

Tehnična urednica: Barbara Žabota (Ljubljana)

Uredniški odbor: Zdenka Bonin (Koper), Igor Filipič (Maribor), dr. Boris Golec (Ljubljana), Aleksander Lavrenčič (Ljubljana), Ivan Lovrenčič (Ptuj), dr. Andrej Nared (Ljubljana), mag. Elvis Orbanič (Pazin), dr. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Peter Wiesflecker (Gradec), dr. Ivanka Zajc-Cizelj (Celje)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. oktobra 2008

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 12,52 EUR.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Alenka Hren (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina)

Fotografska dela: Borut Jurca, Tina Arh

UDK: Alenka Hren

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika-M s. p.

Naklada: 500 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: COBISS (Slovenija); Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO (Združene države Amerike); Centro de Información Documental de Archivos (Španija); Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg (Nemčija); EBSCO Publishing (Združene države Amerike)

Na naslovnici: Leon Koper, Trubarjeva apoteza, olje/platno, 1986, 100 x 130 cm (iz razstave "Upodobitve Primoža Trubarja" – tematska razstava ob 500. obletnici rojstva Primoža Trubarja v Galeriji Kresija, foto: Tina Arh, ZAL.)

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 31, št. 2 *Ljubljana 2008*

II 573/2008

Z 18 -12- 2008/331

Na predhodni strani: Sebastijan Krelj, Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Adam Bohorič. Prva slovenska tiskana knjiga 1550. Miha Maleš, jedkanica, 1951 (iz razstave "Primus", ob 500. obletnici rojstva Primoža Trubarja v Mestnem muzeju, foto: Tina Arh, ZAL)

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

Boris Golec , Kje na Rášici se je v resnici rodil Primož Trubar	209
Zdenka Bonin , Statut dubrovniške bratovščine kovačev in kotlarjev	241
Marjan Drnovšek , Društveni arhivi v Nemčiji: med preteklostjo in sedanostjo	251
Kristina Toplak , Arhivirana ustna zgodovina. Pomen, zbiranje in ohranjanje ustnih pričevanj za zgodovino migracij	263
Jelka Melik , Državni pravobranilec Republike Slovenije in njegovi predhodniki	273

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Marija Oblak Čarni , Restitucije arhivov, kulturno umetniških predmetov in bibliotek ter delitev arhivov med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni	279
Mateja Jeraj , Pomen zasebnega arhivskega gradiva za osamosvojitve Slovenije	295
Daša Koprivec , Hramba, popis in vsebinski pomen fotografskega gradiva pri slovenskih izseljenskih društvih v Nemčiji	301
Vladimir Žumer , Makro valorizacija arhivskega gradiva v Republiki Sloveniji	307
Duša Krnel-Umek , Nevenka Kovačič , Pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva notarja	327
Poročilo arhivske delovne skupine za šolstvo 2007–2008 (Mirjana Kontestabile Rovis)	333
Arhiv Republike Slovenije v sodelovanju z javnostjo. Odmev na članek Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi (Majda Nanut)	334

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Metka Bukošek , Fond Okrajnega sodišča v Celju	337
Ivanka Zajc-Cizelj , Telovadno društvo Celjski Sokol 1890–1940	349

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za leto 2008 (Drago Trpin)	363
Nagovor ob podelitvi Aškerčevih nagrad in priznanj (France M. Dolinar)	364
1. mednarodno posvetovanje Okrogla miza arhivistov Slovenije in Hrvaške, "Možnosti črpanja evropskih sredstev za projekte na področju arhivske dejavnosti", Tuhelj, Hrvaška, 15.–16. maj 2008 (Mirjana Kontestabile Rovis)	366
Deklaracija o sodelovanju med Arhivskim društvom Slovenije in Hrvaškim arhivističnim društvom	367
Letna konferenca društva madžarskih arhivistov, Zalaegerszeg, 26.–28. avgust 2008 (Gordana Šovegš Lipovšek)	368
78. nemško arhivsko zborovanje (Polona Mlakar)	369
6. arhivsko posvetovanje Pisava in komunikacija (Scrittura e comunicazioni), Pisma in religija, Prato, Italija, 6.–10. oktober 2008 (Mirjana Kontestabile Rovis)	371
21. posvetovanje "Arhivska praksa 2008", Tuzla, 9. in 10. oktober 2008 (Katja Zupanič , Damjan Lindental)	371
43. posvetovanje hrvaškega arhivističnega društva, Trogir, 15.–17. oktober 2008 (Metka Nusdorfer Vuksanović)	373

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Arhivi in slovensko predsedovanje EU (Natalija Glažar, Matevž Košir, Ljuba Dornik Šubelj)	377
16. mednarodni arhivski kongres z naslovom Arhivi, upravljanje in razvoj (planiranje bodoče družbe), Kuala Lumpur, Malezija, 21.–27. julij 2008 (Danijela Juričič Čargo)	382
Zasedanje Generalne skupščine Mednarodnega arhivskega sveta, 25.–26. 7. 2008 (v okviru 16. kongresa Mednarodnega arhivskega sveta v Kuala Lumpurju) (Matevž Košir)	383
Štirideset let arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani (Tatjana Dekleva)	386
Kolokvij o arhivskih skladiščih. Berlin, 21. in 22. 1. 2008 (Aleksandra Serše)	388
68. jugozahodno nemško arhivsko zborovanje v Ulmu (Sonja Anžič)	391
XVIII. mednarodni arhivski raziskovalni tabor. Petišovci – Petesháza in Mala Polana v Sloveniji ter Páka na Madžarskem od 23. do 28. junija 2008 (Gordana Šövegeš Lipovšek)	393
Poročilo o šolanju o konserviranju fotografij in fotografskih zbirk v srednji, vzhodni in južni Evropi (Lucija Planinc)	397
Seminar za izseljenske arhivarje (Ljubljana, 15.–19. 9. 2008) (Vesna Gornik)	399
34. Pazinski memorijal. Strokovno-znanstveni posvet o zgodovini Istre, Pazin, 26. september 2008 (Danijela Juričič Čargo)	401

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

PUBLIKACIJE

Miha Preinfalk, Matjaž Bizjak, Turjaška knjiga listin I. Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) 1 (1218–1400) (Julijana Visočnik)	403
Meta Matijević: Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja (Alenka Kačičnik Gabrič)	404
Mirjana Kontestabile Rovis, Danijela Doblanič, Iva Grdinič, Istrski vodovod – Rižanski vodovod [1895–1964] (Zdenka Bonin)	406
Slovenski turistični filmi na DVD (Lojz Tršan)	407
Zgodba o luči – Soške elektrarne Nova Gorica, 60 let (1947–2007) (Jurij Rosa)	408

TUJI ČASOPISI IN REVIIJE

Der Archivar 60 (2007) (Sonja Anžič)	411
---	-----

RAZSTAVE

Razstavna dejavnost Arhiva Republike Slovenije v letu 2008 (Andrej Nared, Matevž Košir)	415
Protestantizem na Loškem: ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja (Barbara Žabota)	417
Načrti okrožnih inženirjev in mestnih zidarskih mojstrov na slovenskem Štajerskem (1786–1849) (Hedvika Zdovc)	418
Brez meja (Aleksander Žižek)	419
Franc Premrl, podraški župnik in fotograf (Metka Nusdorfer Vuksanović)	420

OSEBNE VESTI

V spomin. Andrej Černilogar (10. 11. 1928–18. 1. 2008) (Janez Pirc)	423
In memoriam. Arhivska leta Boža Otorepca (Jože Žontar)	423
Mag. Vladimir Kološa – Miha, šestdesetletnik (Vladimir Žumer)	427
Milan Bizjak – šestdeset let (Pavle Miklič)	433

PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2007	435
BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2007	441

INDEX

ARTICLES AND PAPERS

Boris Golec , Where in the village of Rášica was Primož Trubar actually born?	209
Zdenka Bonin , The statute of the fraternity of blacksmiths and coppersmiths in Dubrovnik	241
Marjan Drnovšek , Archives of associations in Germany: between past and present	251
Kristina Toplak , Oral history archives. The gathering, preservation and importance of oral testimonies for the history of migrations	263
Jelka Melik , State attorney of the Republic of Slovenia and its predecessors	273

FROM PRACTICE FOR PRACTICE

Marija Oblak Čarni , The restitution of archives, libraries and items of cultural and artistic value and the division of archives between Yugoslavia and Italy after world war II	279
Mateja Jeraj , The significance of private archives for the Slovene independence	295
Daša Koprivec , The preservation, description and content value of photographic material of the Slovene emigration associations in Germany	301
Vladimir Žumer , Macro appraisal of archives in Slovenia	307
Duša Knel-Umek, Nevenka Kovačič , Written professional instruction for the selection of archives from notarial documents	327
The report of the archival work group for schools 2007–2008 (Mirjana Kontestabile Rovis)	333
The Archives of the Republic of Slovenia in cooperation with the public. Response to the article "Archives and their role in modern society" (Majda Nanut)	334

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

Metka Bukošek , The fond of Celje local court	337
Ivanka Zajc-Cizelj , Gymnastic society "Sokol in Celje" 1890–1940	349

ABOUT THE WORK OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

The report on Aškerc Prize and Aškerc Award granting committee activities in 2008 (Drago Trpin)	363
Speech at Aškerc Prize and Aškerc Award ceremony (France M. Dolinar)	364
The 1 st international conference The Round Table of the Slovene and the Croatian Archivists, "Possibilities to obtain European funds for the projects in the field of archival science", Tuhelj, Croatia, May 15–16, 2008 (Mirjana Kontestabile Rovis)	366
Declaration about collaboration between Archival Association of Slovenia and Archival Association of Croatia	367
The annual conference of the Hungarian archivists, Zalaegerszeg, August 26–28, 2008 (Gordana Šovegeš Lipovšek)	368
The 78 th German archivists convention (Polona Mlakar)	369
The 6 th archival conference "Writing and communication (Scrittura e comunicazioni), Letters and religion, Prato, Italija, October 6–10, 2008 (Mirjana Kontestabile Rovis)	371
The 21 st conference "Arhivska praksa 2008", Tuzla, October 9–10, 2008 (Katja Zupanič, Damjan Lindental)	371
The 43 rd conference of the Croatian archival society, Trogir, October 15–17, 2008 (Metka Nusdorfer Vuksanović)	373

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

Archives and the Slovene EU presidency (Natalija Glažar, Matevž Košir, Ljuba Dornik Šubelj)	377
The 16 th International Council on Archives congress "Archives – governance and development (mapping future society), Kuala Lumpur, July 21–27, 2008 (Danijela Juričić Čargo)	382
ICA General Assembly session, July 25–26, 2008 (within the 16 th International Council on Archives congress in Kuala Lumpur) (Matevž Košir)	383
40 th anniversary of the archives and the museum of the University of Ljubljana (Tatjana Dekleva)	386
Colloquium on archival repositories, Berlin, January, 21 and 22, 2008 (Aleksandra Serše)	388
The 68 th Southwestern German archivists convention in Ulm (Sonja Anžič)	391
The 18 th international archival research camp. Petišovci–Petesháza in Mala Polana in Slovenia and Páka in Hungary, June 23–28, 2008 (Gordana Šovegeš Lipovšek)	393
The report on the training course in the field of conservation of photographs and photographic collections in Central, Eastern and Southern Europe (Lucija Planinc)	397
Seminar for emigration archivists (Ljubljana, September 15–19, 2008) (Vesna Gornik)	399
The 34 th Pazin memorial. Expert scientific conference on the history of Istra, Pazin, September 26, 2008 (Danijela Juričić Čargo)	401

REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

PUBLICATIONS

Miha Preinfalk, Matjaž Bizjak, Turjaška knjiga listin I. Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) 1 (1218–1400) (Julijana Visočnik)	403
Meta Matjevič: Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja (Alenka Kačičnik Gabrič)	404
Mirjana Kontestabile Rovis, Danijela Dobljanovič, Iva Grdinič, Istrski vodovod – Rižanski vodovod [1895–1964] (Zdenka Bonin)	406
Slovenski turistični filmi na DVD (Lojz Tršan)	407
Zgodba o luči – Soške elektrarne Nova Gorica, 60 let (1947–2007) (Jurij Rosa)	408

FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES

Der Archivar 60 (2007) (Sonja Anžič)	411
---	-----

EXHIBITIONS

Exhibition activities of the Archive of Republic of Slovenia in 2008 (Andrej Nared, Matevž Košir)	415
Protestantism in Škofja Loka district: on 500 years birth anniversary of Primož Trubar (Barbara Žabota)	417
Plans of district engineers and town mason masters in Slovenian part of Styria (1786–1849) (Hedvika Zdovc)	418
Without borders (Aleksander Žižek)	419
Franc Premrl, priest in Podraga and photographer (Metka Nusdorfer Vuksanovič)	420

PERSONALIA

In memoriam. Andrej Černilogar (10. 11. 1928–18. 1. 2008) (Janez Pirc)	423
In memoriam. Archival years of Božo Otorepec (Jože Žontar)	423
M.A. Vladimir Kološa – Miha, 60 years (Vladimir Žumer)	227
Milan Bizjak – 60 years (Pavle Miklič)	433

NEW ACQUISITIONS OF THE ARCHIVES IN THE YEAR 2007	435
---	-----

THE BIBLIOGRAPHY OF THE ARCHIVAL WORKERS IN THE YEAR 2007	441
---	-----

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ◇ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: v elektronski obliki in odtisnjeni na papir (razmik 1,5 vrstice).
- ◇ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ◇ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ◇ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do maksimalno 10 vrstic, ključne besede, primerne za indeksiranje, in povzetek v obsegu do maksimalno 30 vrstic. Pred povzetkom mora biti naveden spisek virov in literature.
- ◇ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ◇ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
- ◇ V poglavju Viri in literature morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literature, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, časopise, itd. Gradivo se navaja v abecednem vrstnem redu.
- ◇ Citiranje arhivskih virov: navedemo arhiv, oznako fonda ali zbirke, ime fonda ali zbirke, po potrebi št. fasciklov ali škatel. Primer: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1.
- ◇ Citiranje literature (monografij): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida. Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ◇ Citiranje literature (člankov): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in stran; za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani. Primer za periodiko: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226. Primer za zbornik: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fontes. Otoprepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ◇ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Prispevkom o ocenah publikacij je treba obvezno priložiti fotografijo naslovnice.
- ◇ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korektore načeloma opravi uredništvo.
- ◇ Prispevkov ne vračamo; o zavrženih prispevkih avtorje obvestimo.
- ◇ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.
- ◇ **Rok za oddajo prispevkov za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke za prvo številko je 1. maj, za drugo številko pa 1. oktober!*** Rok za oddajo prispevkov za ostale rubrike pa je za prvo številko **20. maj**, za drugo številko pa **20. oktober!**

Ljubljana, 1. 10. 2008

Uredništvo Arhivov

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.52Trubar

347.236.2(497.4Turjak)

Prejeto: 20. 10. 2008

Kje na Rášici se je v resnici rodil Primož Trubar

BORIS GOLEC

doc. dr., višji znanstveni sodelavec

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek utemeljuje, da se Primož Trubar (1508–1586), avtor prve slovenske knjige, ni mogel roditi v Temkòvem mlinu v vasi Rašica (25 km od Ljubljane), v katerem je urejen muzejski kompleks, temveč na približno 400 metrov oddaljeni domačiji Šklòpov mlin. Ponovno dostopni urbarji gospostva Turjak (od 1464 dalje) so razkrili, da je Trubarjev oče v času Primoževega rojstva posedoval samo ta mlin, v Temkòvem mlinu pa so nekaj časa gospodarili le Primoževi sorodniki po materini strani. Natančne lokacije mlinov na Rášici je bilo mogoče dognati ob pomoči mlajših virov: urbarjev, katastrov, zemljiške knjige idr. Na Slovenskem razen Turjaka ni zemljiškega gospostva, za katero bi imeli tako dobro in kontinuirano obranjeno urbarsko gradivo, ki omogoča sestavo historiata posestnikov domala sleherne domačije za skoraj pet stoletij in pol v preteklost. Urbarji med drugim razkrivajo, da se je Primož Trubar sicer po svojem očetu pisal Malnar, a se je pozneje odločil za materin priimek Trubar.

KLJUČNE BESEDE: Primož Trubar, Rášica, rojstna hiša, urbarji, gospostvo Turjak (Auersperg)

ABSTRACT

WHERE IN THE VILLAGE OF RÁŠICA WAS PRIMOŽ TRUBAR ACTUALLY BORN

The article aims to establish that Primož Trubar (1508-1586), the author of the first Slovene printed book, was not born in Temek mill in Rašica (25 kilometers southeast of Ljubljana), which today is turned into a museum complex, but rather on the property 400 meters away called Šklòp mill. The urbaria of the Turjak estate, which date back to 1464 and which have again been made available, reveal that at the time of Trubar's birth only Šklòp mill was in his father's possession, whereas Temek mill was for some time run by his relatives on his mother side. Younger urbaria and other sources, such as cadastral, land registers etc. have served to establish the exact location of the mills in Rašica. Turjak (German Auersperg) is the only land estate in the Slovene territory for which urbaria records have been well and continually preserved, enabling us to compile a historical survey of property owners for almost every home for nearly the past five and a half centuries. Among other things, urbaria also reveal that Primož Trubar's surname on his father's side was Malnar, but that he later chose to take on his mother's surname of Trubar.

KEY WORDS: Primož Trubar, Rašica, place of birth, urbaria, Turjak (Auersperg) estate

Stanje raziskanosti in primarnih virov

Od prve in doslej tudi zadnje znanstvene razprave o Trubarjevem rodu in rojstni hiši na Rašici, ki jo je leta 1920 objavil France Kidrič,¹ je minilo že skoraj devet desetletij. Odtlej nismo o izvoru, raškem sorodstvu in rodnem domu očeta prve slovenske knjige dobili nobenega novega podatka, ki bi temeljil na primarnih virih.² Trubarjevi življenjepisci in za njimi drugi so se pri obravnavi teh vprašanj zadovoljevali s Kidričevimi ugotovitvami ter v najboljšem primeru dodali kakšno poenostavljeno interpretacijo ali zgolj ugibanje.³

Občutek, da je o Trubarjevem rodu in mladosti že vse znano in dognano in da potemtakem ni mogoče nadgraditi ali preseči dosedanjih spoznanj in spoznavnih možnosti, sta samo še utrdili okrogli obletnici, 400-letnica izida prve slovenske knjige in 400-letnica smrti njenega avtorja. Minili sta kot zamujeni priložnosti, namreč brez novih raziskav in ugotovitev, na Rašici pa pustili dve spominski znamenji, spomenik Trubarju sredi vasi (1951–1952) ter t. i. Trubarjevo domačijo – muzej (1986).⁴

Da je stanje takšno, so v veliki meri krive objektivne okoliščine, ki so skoraj do konca 20. stoletja dolga desetletja ostajale izrazito neugodne za raziskovanje starejše preteklosti Rašice in Trubarjevega rodu. Že Kidrič je svojo razpravo zasnoval na urbarjih gospostva Turjak, ki jih sam sploh ni imel v rokah, saj so jih Auerspergi še pred prvo svetovno vojno prenesli v grad Losensteinleiten pri Steyerju na Zgornjem Avstrijskem. Na voljo je imel zgolj nepopolne izpiske in rokopis razprave prav tedaj preminulega zgodovinarja Antona Kaspretja (1850–1920),⁵ zadnjega, ki je glavnino urbarjev še

videl, preden se je za njimi za dolga desetletja spustila "železna zavesa". Auerspergov knežji arhiv, v katerem se je znašla večina turjaških urbarjev, je bil namreč od druge svetovne vojne do osemdesetih let minulega stoletja za slovenske raziskovalce nedostopen.⁶ Vendar pa odrezanost od gradiva ne more v celoti opravičiti pasivnosti slovenske literarnozgodovinske in zgodovinske stroke. Če nič drugega, bi lahko medtem vsaka iz svojega zornega kota dodobra pretehtala Kidričevo interpretacijo znanih dejstev ter opozorila na njegove nedoslednosti in metodološke spodrsaljake. Posebej koristno bi bilo, ko bi pravočasno relativizirali tiste med njimi, katerih posledice so danes že močno navzoče v kolektivni zavesti, še zlasti v zvezi z lokacijo Trubarjevega rojstnega doma. Poleg tega so za raziskave primarnega gradiva in s tem za odkritje nekaterih še neznanih dejstev obstajale možnosti tudi v Sloveniji, čeprav omejene. Del turjaških urbarjev je namreč do druge svetovne vojne ostal na Turjaku, po uničenju gradu leta 1943 pa je več dotlej znanih in neznanih urbarjev postopoma prišlo v dve javni nacionalni ustanovi. Na podlagi Kidričeve razprave in novih podatkov iz urbarjev, ki jih hranijo v Sloveniji, bi lahko že veliko prej ugotovili dejanska sorodstvena razmerja med Trubarjevimi raškimi sorodniki,⁷ s pritegnitvijo mlajšega gradiva ali celo brez tega pa bi mogli vsaj opozoriti na veliko verjetnost, da današnja Trubarjeva domačija (Temkòv mlin, Rašica št. 69) v resnici ni rojstna hiša Primoža Trubarja. V nadaljevanju bomo na podlagi že znanih in novih virov dokazali prav to: Trubar se je rodil v drugem mlinu, v bližini Rašice, in ne v mlinu tik pod vasjo.

barji na Rašici", nato pa si je premislil tako glede navedbe Kaspretovega soavtorstva kakor glede pisanja Trubar; nadomestil ga je s Trobar. V objavi se Kaspretu samo zahvaljuje za gradivo, ki mu ga je ta prepustil v uporabo (str. 252). Anton Kaspret ni nikoli videl Kidričeve objave, saj je umrl tik pred sklepom redakcije revije (*Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* II (1920), pred str. 1).

6 Golec, Okoliš: Turjaški arhiv, str. 118.

7 Da je bil Gregor Trubar, ki ga je Primož imenoval "en muj stric Gregor Trubar malinar" (1558), sin Lenarta, je, denimo, dobro leto pred svojo smrtjo izvedel tudi Kidrič, in sicer iz pisma, ki mu ga je 7. decembra 1948 poslal Milko Kos. Ta je Kidriču samoiniciativno ali na njegovo prošnjo posredoval podatke o raških Trubarjih v urbarjih iz let 1484, 1485 in 1510, ki jih je sredi tridesetih let videl na Turjaku. Kidrič je pismo shranil v zvezek z gradivom za razpravo o Trubarjih na Rašici, objavljeno leta 1920 (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Trubarji na Rašici). Morda je Kosove podatke nameraval uporabiti za kak nov prispevek o Trubarju ob bližajoči se 400-letnici prve slovenske knjige, a ga je prehitela smrt. Po srečnih naključjih so danes vsi trije urbarji, citirani v Kosovem pismu, shranjeni v Arhivu Republike Slovenije.

1 Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 251–278.

2 Z edinim novim dejstvom, z imenom Trubarjeve matere Jere, je pred dobrega pol stoletja (1954) postregel Mirko Rupel, potem ko je odkril dotlej povsem neznan slovenski prevod Andreaejevega nagrobnega govora ob Trubarjevi smrti (1588), v katerega je prevajalec Matija Trost vrnil stavek o pokojnikovih starših. Rupel: *Nove najdbe*, str. 46, 65.

3 Prim. Rupel: *Primož Trubar*, str. 9 sl.; Rupel: *Primus Truber*, str. 5 sl.; Humar: *Primož Trubar*, str. 13 sl.

4 O postavitvi spomenika in ureditvi Trubarjeve domačije prim. zlasti: Debeljak: *Trubarjeva Rašica*, str. 34–37.

5 Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 252. – V Kidričevi zapuščini se je ohranil zvezek majhnega formata z naslovom Trubarji na Rašici (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine). Vanj je Kidrič stenografsko prepisal Kaspretove izpiske ter jim priložil njegov nedatirani rokopis razprave "Trubarjevi sorodniki na Rašici", glede na citirano literaturo napisan po letu 1908. Stenografska predloga Kidričeve razprave v zvezku kaže, da jo je prvotno nameraval objaviti v soavtorstvu, s Kaspretovim imenom na prvem mestu in naslovom "Tru-

Po srečnem spletu okoliščin poznamo danes precej več turjaških urbarjev, kot jih je imel pred prvo svetovno vojno v rokah Anton Kaspret. Vihre 20. stoletja so jih razteple na različne konce, tudi v zasebne roke, a so se po vijugavih poteh nazadnje skoraj vsi znašli v ustreznih javnih ustanovah na Dunaju in v Ljubljani. Glavnina je s Turjaka – tam jih je leta 1905 ali malo prej sumarno popisal Franc Komatar⁸ – prišla najpozneje leta 1910 v grad Losensteinleiten pri Steyerju,⁹ v katerega so pred tem, konec 19. stoletja, prenesli iz Ljubljane arhiv druge, knežje veje Auerspergov.¹⁰ Kaspret je iz urbarjev izpisoval šele v Losensteinleitu, precej verjetno leta 1911 in gotovo pred letom 1914,¹¹ Kidrič pa je pozneje (1920) ugotavljal, da je izginila približno tretjina urbarjev, znanih s Komatarjevega popisa, ki jih

Kaspret ni več videl.¹² Auerspergov arhiv v Losensteinleitu je bil v času med obema svetovnjima vojnama slovenskim raziskovalcem od rok in tako v njem niso bili pogosti gostje,¹³ po letu 1945 pa je postal za državljane Jugoslavije sploh nedostopen. Stanje se ni spremenilo niti potem, ko so ga Auerspergi leta 1956 deponirali v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju, kjer je shranjen še danes. Z dovoljenjem sedanjega skrbnika, kneza Heinricha Auersperga, se je za posamezne slovenske raziskovalce odprl šele v osemdesetih letih.¹⁴ Pri tem se je v zvezi z urbarji turjaškega gospostva pokazalo, da Kaspret ni videl ali vsaj ni uporabil petih ohranjenih urbarjev iz obdobja od leta 1482 do malo pred 1614, v katerem je na Rášici izpričan priimek Trubar,¹⁵ uporabljaj pa je enega, ki ga danes pogrešamo (1554).¹⁶

Poleg tega je prišlo v Sloveniji na dan deset starejših urbarjev iz obdobja 1484–1511, za katere ni vedel ne Komatar ne Kaspret. Nekaterih turjaških urbarjev namreč pred prvo svetovno vojno niso odpeljali v Losensteinleiten, ampak so ostali na Turjaku, med njimi zanesljivo tisti starejši, do katerih Komatar (1905) očitno sploh ni prišel.¹⁷ Čeprav so bili med obema vojnama še vseskozi v grajskem arhivu, pa zanje in za nadaljnje raziskovanje Trubarjevega rodu ni bilo pravega zanimanja. Nekaj skromnih podatkov o Trubarjih si je iz treh urbarjev s konca 15. in začetka 16. stoletja sredi 30. let 20. stoletja izpisal Milko Kos. Podatkov ni nikoli znanstveno obdelal, temveč jih je po vojni odstopil Kidriču (1948),¹⁸ a kot vse kaže, tudi Kos ni imel v

⁸ Komatar je v sumarnem inventarju turjaškega grajskega arhiva navedel naslednje urbarje gospostva Turjak: 1464, 1482, 1483, 1492, 1493, 1494, 1499, 1501, 1502, 1506, 1511, 1512, 1517, 1519, 1524, 1527, 1529, 1542–1545, 1545, 1546–1550, 1550, 1551–1554, 1552–1554, 1557–1561, 1565–1567, 1576–1578, 1582–1584, 1590–1593, 1611–1614, 1615–1619, 1621–1627, 1644–1648, 1646–1650, 1660, 1660–1667, 1663–1668, 1668–1672, 1668–1679, 1680–1689, 1690–1708, 1676–1728, 1704, 1712–1716, 1720–1724, 1741–1750, 1749–1753, 1770–1775, 1778–1787, 1783–1800, 1794–1798, 1798–1801, 1802–1805, 1809–1820 in 1826–1847 (Komatar: Das Schloßarchiv, str. 114–115).

⁹ Natančna usoda prenosa dela turjaškega arhiva v Losensteinleiten ni znana. Da so bili urbarji, ki jih je Kaspret uporabljal za raziskavo o Trubarjih na Rášici, leta 1911 že na novi lokaciji, sklepam iz vsebine Kaspretovega nedatiranega pisma Francetu Kidriču (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 4, Korespondenca A–K, 4/3, Korespondenca J, K, Kaspret Anton, pismo brez ovojnice, s. d.). Omemba skorajšnjega izida osmega letnika (revije Časopis za zgodovino in narodopisje) ter Kidričevega zasebnega življenja (nedavne poroke in pričakovane naraščaja) nedvoumno govori za nastanek pisma leta 1911. Kaspret napoveduje, da bo šel okoli 7. julija v Losensteinleiten in bo "letos (!) ostal tam samo 4–5 tednov", Kidriča pa poziva: "Če imate kako željo glede Losensteinleitna, naznanite mi jo."

¹⁰ Tudi čas in okoliščine prenosa Auerspergovega knežjega arhiva v Losensteinleiten niso natanko pojasnjeni (prim. Golec, Okoliš: Turjaški arhiv, str. 118). Iz Turjaškega dvorca v Ljubljani naj bi arhiv odpeljali po velikonočnem potresu 1895.

¹¹ Iz Dolenčevega nekrologa ob Kaspretovi smrti lahko med vrsticami razberemo, da Kaspret med prvo svetovno vojno ni več obiskoval Losensteinleitna: "Da, on je vedel še za marsikatero velevažno listino, katero je še hotel rešiti za nas; žal, da ga je prehitela pri tem svetovna vojna – in slednjč smrt. Domenjena sva bila, n. pr., da mi pribavi iz Losensteinleitna velevažne zapismike gorskih pravd iz 16. stoletja. /.../ Šele na Krasu aprila 1917, baš pred deseto soško bitko sem dobil od Kaspretja prospekt za novi "Časopis" ... Pa niti on ni mogel več obljubiti pribave tistih žužemberških zapismikov..." (Dolenc: Prof. Anton Kaspret, str. 701, 703–704)

¹² "Ako pridejo zopet kdaj na dan urbarji iz l. 1494., 1501., 1502., 1511., 1512., 1542.–1545., 1545., 1552.–1554., 1576.–1578., 1611.–1615., tedaj stopi pač tuhtam na mesto naših sedanjih domnev – dognana resnica." (Kidrič: Trobarji na Rášici, str. 252)

¹³ Leta 1928 je v njem raziskoval pravni zgodovinar Metod Dolenc (Dolenc: Nekoliko uradnih spisov, str. 101).

¹⁴ Prim. Golec, Okoliš: Turjaški arhiv na Dunaju, str. 118. – Dokler je bil upravitelj rodbinskega arhiva knez Karel Auersperg (1895–1980), slovenski raziskovalci od njega niso mogli dobiti dovoljenja za vpogled v gradivo.

¹⁵ To so urbarji, navedeni v Preglednici 1 z letnicami: 1493, 1501 (register zaostankov), 1542–1545, 1576–1578 in 1611–1615/17.

¹⁶ Urbarja s to letnico ni niti več v tipkopisnem kartotečnem popisu fonda Auerspergovega knežjega arhiva, ki je nastal v Losensteinleitu po letu 1926 (ÖStA, HHStA, FAA).

¹⁷ Komatar navaja urbarje samo z letnicami, brez drugih podatkov (Komatar: Das Schloßarchiv, str. 114–115), zato jih ni mogoče vedno z gotovostjo identificirati z danes znanimi urbarji. O tem gl. navedbe v Preglednici 1. Poleg danes znanih urbarjev se pri Komatarju pojavljajo še urbarji gospostva Turjak z letnicami 1749–1753, 1770–1775, 1778–1787, 1783–1800 (morda identičen z urbarjem v ARS), 1802–1805, 1809–1820 in 1826–1847.

¹⁸ Gl. op. 7.

rokah vseh priročnih urbarjev in sorodnih urbarialnih registrov. Za tri njemu očitno neznane, nastale v začetku 16. stoletja, namreč vemo, da jih je med vojno s turjaškega gradu rešil oskrbnik in da so se za nekaj desetletij znašli v zasebnih rokah.¹⁹ Podobno usodo, le da v podrobnostih neznano, so doživeli vsi trije urbarji, ki jih je pred vojno na

Turjaku pregledoval Kos, ter še štirje povsem neznan urbarji in knjiga oskrbniških računov, vsi iz zgodnjega 16. stoletja. Vseh enajst enot se je v obdobju od vojne do leta 2003 končno znašlo v Arhivu Republike Slovenije in Biblioteki SAZU ter postalo dostopnih za raziskovalce.²⁰

Preglednica 1 – Popis urbarjev za gospodstvo Turjak, ki vključujejo Rašico, za obdobje do ugasnitve primka Trubar

Urbar	Omembe v literaturi			Današnje hranišče		
	Komatar (1905) ²¹	Kidrič (1920) ²²	Kos (1939) ²³	HHStA ²⁴	ARS ²⁵	Biblioteka SAZU ²⁶
1463	---	---	x	---	---	---
1464	x	x	---	x		
1482	x	x	---	x		
1483	x	x	---	x		
1484	---	---	x		x	
1485	---	---	x		x	
1492	x	x	---	x		
1493	x	---	---	x		
1494	x	kot pogrešan	---	---	---	---
1499	x	x	---	x		
1501	--- ²⁷	kot pogrešan	---		x	
1501–register zaostankov	---	---	---	x		
1502	x	kot pogrešan	---	---	---	---
1503–4	---	---	---	---	x	

¹⁹ Biblioteka SAZU, R 95, III 5507, Izjava Minke Mali z dne 16. 2. 1979. – Prim. tudi Bizjak: Trije urbarji, str. 120.

²⁰ Arhiv Republike Slovenije je pet urbarskih enot pridobil z nakupom od zasebnikov in jih uvrstil v Zbirko urbarjev (ARS, AS 1074), tri leta 1950 (signature 45u–47u: urbar 1485, urbarski izvleček 1510 in knjiga oskrbnika 1514–1515), dve pa leta 2003 (signaturi 81u–82u: urbarja 1484 in 1503–1504) (ARS, Akcesijska knjiga 1945–1974, tek. št. 261; Žnidaršič Golec: *Zbirka urbarjev*, str. 4). Ni znano kdaj po letu 1943, a vsaj do začetka sedemdesetih let, ko so dobili današnje signature (42u–44u), so prišli v arhiv tudi urbarji 1501, 1504 in 1509–1510, ki jih v akcesijskih knjigah ARS ni najti; po pričevanju pokojnega dr. Boža Otorepca avtorju naj bi jih različne osebe domnevno med vojno rešile z uničenega Turjaka. Za informacije o urbarjih in ureditvi Zbirke urbarjev se iskreno zahvaljujem upokojenima arhivistoma ARS dr. Emi Umek in Petru Ribnikarju. Trije urbarji (1507, 1508 in 1511), darilo zasebnice in od leta 1979 shranjeni v Biblioteki SAZU, so bili strokovni javnosti še nedavno skoraj neznan (gl. prejšnjo opombo).

²¹ Komatar: *Das Schloßarchiv* (1905), str. 114–115.

²² Kidrič: *Trobarji na Raščici*, str. 252, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266. – Kidrič povzema védenje o urbarjih po Kaspertovih izpiskih in njegovi rokopisni razpravi: ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine, Trubarji na Raščici, rokopis prof. Anton Kaspert, Trubarjevi sorodniki na Raščici, str. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18.

²³ Kos: *Srednjeveški urbarji*, str. XVIII, XIX, XX.

²⁴ ÖStA, HHStA, FAA, Urbare Auersperg: C–55–1 (1464), C–55–2 (1482), C–55–3 (1483), C–55–4 (1492), C–55–5 (1493), C–55–6 (1499), C–55–7 (register zaostankov 1501), C–55–8 (1506), C–55–10 (1517), C–55–11 (1519), C–55–12 (1524), C–55–13 (1527), C–55–14 (1529; dejansko: 1529–1530), C–55–15 (1542–1545), C–55–16 (1547; dejansko: 1547–1550), C–55–17 (ca. 1550; prav: malo po 1561), C–55–18 (1551; dejansko: 1551–1554), C–55–19 (1553; prav: malo pred 1547), C–55–20 (1557–1561), C–55–21 (1565–1567), C–55–22 (1576–1578), C–55–23 (1582–1585; dejansko: 1582–1584), C–55–25 (1590–1593), C–55–26 (1593?; prav: malo pred 1614), C–55–27 (1614; dejansko: 1611–1615/17), C–55–28 (1615; dejansko: 1615–1620). Med urbarje v širšem smislu sodita tudi davčni register za leto 1511 (C–55–9) ter register podružnikov, davka, činža in prodanega žita 1587–1588 (C–55–24).

²⁵ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, 81u (1484), 47u (1485), 42u (1501), 82u (1503–1504), 43u (1504), 44u (1509–1510), 45u (1510 – urbarski izvleček).

²⁶ Biblioteka SAZU, R 95, III 5507, urbarji 1507, 1508 in 1511.

²⁷ Komatar, ki sicer navaja urbar z letnico 1501, na Turjaku najbrž ni videl tega urbarja, temveč register urbarskih zaostankov z isto letnico, ki je danes v knežjem arhivu na Dunaju, v preglednici pa je naveden za urbarjem iz leta 1501.

1504	---	---	---	---	x	
1506	x	x	---	x		
1507	---	---	---			x
1508	---	---	---			x
1509	---	---	---		x	
1510 (izvleček)	---	---	---		x	
1511	x ²⁸	kot pogrešan	---			x
1512	x	kot pogrešan	---	---	---	---
1517	x	x	---	x		
1519	x	x	---	x		
1524	x	x	---	x		
1527	x	x	---	x		
1529–1530 ²⁹	x (kot 1529)	x (kot 1529)	---	x		
1542–1545 ³⁰	x	kot pogrešan	---	x		
1545	x	kot pogrešan	---	---	---	---
malo pred 1547 ³¹	---	---	---	x (kot 1553)		
1547–1550 ³²	x (kot 1546–50)	x (kot 1547)	---	x		
1551–1554	x	x (kot 1551)	---	x		
1552–1554	x	kot pogrešan	---	---	---	---
1554 ³³	---	x	---	---	---	---
1557–1561	x	x (kot 1557)	---	x	---	---
malo po 1561 ³⁴	x (kot 1550)	---	---	x (kot ca. 1550)	---	---
1565–1567	x	x (kot 1565)	---	x		
1576–1578	x	kot pogrešan	---	x		
1582–1584	x	x (kot 1582)	---	x (1582–85)		
1590–1593	x	x (kot 1590)	---	x		
1611–1615/17 ³⁵	x (kot 1611–14)	kot pogrešan (kot 1611–15)	---	x (kot 1614)	---	---
malo pred 1614 ³⁶	---	x	---	x		

²⁸ Urbar ni nujno isti, kot ga je videl Komatar, ampak se prejkone ujemata samo letnici dveh različnih urbarjev.

²⁹ Urbar ima v naslovu letnico 1529, na usnjenih platnicah pa je zapisano: "1530 Jar". Iz leta 1530 je tudi nekaj pripisov pri podložnikih, eden celo iz leta 1531, na zadnjem listu pa najdemo sumarij prihodkov od žita za leta 1529–1533 in v njem brez vpisanih podatkov še letnico 1534. Sklepati je, da je urbar vsaj deloma rabil svojemu namenu še po letu 1530, vendar zagotovo ne dolgo, saj so popravki imen posestnikov izjema.

³⁰ Urbar je vključeval tudi Rášico, toda začetne strani danes manjkajo. Najverjetneje jih je pogrešal že Kaspert, zato urbarja sploh ne omenja, Kidrič pa ga ima za pogrešanega.

³¹ Prečrtana razpredelnica priča, da je bil urbar namenjen vpisom za leta 1547, 1548 in 1549, šele nato so dodali razpredelnico za leti 1553 in 1554. Vsebina pri posameznih posestnikih jasno kaže, da je urbar nastal kakšno leto pred 1547, saj pri Rášici navaja tudi nekaj imen, ki jih urbar iz leta 1547 še nima. Morda je to urbar, ki ga Komatar navaja z letnico 1545.

³² Priročni urbar nosi v naslovu letnico 1546, ki je bila pozneje popravljena v 1547. Razpredelnica je bila izpolnjevana v letih 1547–1550.

³³ Morda je to urbar, ki ga Komatar navaja kot 1552–1554.

³⁴ Urbar je bil v Losensteinleitu približno datiran, očitno na podlagi edine letnice v njem, ki jo najdemo v datumu 25. avgust 1550 (s. p., Gross Osselnigkh). Sedanja datacija se opira na primerjavo vsebine z urbarjema 1557–1561 in 1565–1567. Verjetno gre za urbar za obdobje 1562–1564, ki zapolnjuje praznino med navedenima urbarjema.

³⁵ Izvirnik ni datiran, a je čisto na koncu iz sumarija prihodkov od žita vidno, da so ga začeli voditi leta 1611 (s. p.), datacije posestnih sprememb in drugih poznejših vpisov so iz let 1611–1615 (fol. 26, 26', 39, 40, 60', 66', 71', 86 in s. p.), davčni in činžni register pri koncu urbarja se nanaša na leti 1614 in 1615 (s. p.), izjemoma pa je zabeležena še posestna sprememba z dne 8. avgusta 1617 (fol 31').

³⁶ Izvirnik ni datiran niti ne vsebuje nobenega datuma ali letnice. Datacija se opira na primerjavo z urbarjem 1611–1615/17:

		(kot "nekje med 1593 in 1615") ³⁷		(kot "1593?")		
1615–1620 ³⁸	x (kot 1615–19)	x (kot 1615)	---	x (kot 1615)		

Preglednica 2 – Popis urbarjev za gospostvo Turjak, ki vključujejo Rášico, za obdobje po ugasnitvi priimka Trubar (1621–1801)

Urbar	Omembe v literaturi Komatar (1905) ³⁹	Današnje hranišče	
		HHStA ⁴⁰	ARS ⁴¹
1621–1627	x	x	
1644–1648	x	x	
1660–1667	x	x	
1668–1679	x	x	
1680–1689	x	x	
1690–1708	x	x	
1712–1716	x	x	
1741–1750	x	x	
okrog 1755	---	x (kot ca. 1750)	
okrog 1755	---		x (kot okoli 1750)
1750–1760	---		x
1769–1775	--- ⁴²	x	
1777	---	x	
1778–1789	---		x
1788–1790	---	x	
1794–1798	x	x ⁴³	
1798–1801	x	x (1. del) ⁴⁴	

imena v davčnem in činžnem registru 1614–1615 (v urbarju 1611–1615/17) in vpisi sprememb posestnikov v obeh urbarjih pričajo, da so ta urbar brez dvoma začeli voditi po letu 1611 in pred 1614, rabil pa je kot temeljni urbar in krajši čas kot urbar 1611–1615/17, ki beleži tudi nekaj poznejših posestnih sprememb.

³⁷ Če bi sklepali po Kidričevi navedbi, da v tem urbarju ni o Trubarjih "ne sluha ne duha več", ampak se pojavi novo ime Gregor Šilc (Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 266), urbar ne bi mogel biti identičen z urbarjem iz malo pred 1614, v katerem še zasledimo tudi Andreja Trubarja. Vendar pa Kaspret, na katerega se je Kidrič opiral, govori samo o Šilcu kot nasledniku, navedenem v urbarju leta 1615 in v urbarju, ki je "nekoliko let starejši brez datuma", ne pa tudi izrecno o tem, da v zadnjem urbarju Trubar sploh ni omenjen niti kot Šilčev predhodnik (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča: t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine, Trubarji na Raščici, str. 18).

³⁸ Urbar vsebuje razpredelnico 1615–1620 (prvotno do 1619, letnica 1620 je bila dodana pozneje), vendar je ta le izjemoma izpolnjena za leta 1615–1617, in še to pozneje. Vse kaže, da so urbar dejansko začeli voditi šele leta 1617 ali celo 1618.

³⁹ Komatar: Das Schloßarchiv (1905), str. 115.

⁴⁰ ÖStA, HHStA, FAA, Urbare Auersperg: C–55–29 (1621–1627), C–55–30 (1644–1648), C–55–31 (1660–1667), C–55–33 (1668–1679), C–55–35 (1674–1678), C–55–38 (1680–1689), C–55–41 (1690–1708), C–55–43 (1712–1716), C–55–46 (1741–1750), C–55–47 (ca. 1750; prav: okrog 1755), C–48–48 (1769–1775), C–55–49 (1777), C–55–50 (1788–1790), C–55–51 (1794–1798/I), C–55–54 (1798–1801). Po popisu fonda obstaja tudi urbar C–55–55 (1830–1839), ki pa ga leta 2008 ni bilo mogoče najti. – Tu niso upoštevani razni urbarialni registri in urbarski izvlečki, vsi mlajšega nastanka, iz časa po letu 1700 (C–55–No. 56–84).

⁴¹ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, III/2u (štiftregister okoli 1750; prav: okrog 1755), II/26u (priročni urbar 1750–1760), II/27u (priročni urbar 1778–1789), III/28u (priročni urbar 1798–1801/2. del).

⁴² Morda ga Komatar navaja kot urbar 1770–1775.

⁴³ Prvi del, ki vključuje Rášico, zajema urbarske številke 1–417 (C–55–51), ohranjen pa je tudi drugi del, in sicer v dveh izvodih (C–55–53 ter ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, III/28u).

⁴⁴ Prvi del, v katerem je tudi Rášica, zajema urbarske številke 1–427, drugi del (v ARS) pa 428–742 (gl. op. 43).

Tako imamo danes zaradi veliko boljše dostopnosti tudi neprimerno popolnejši pregled nad turjaškimi urbarji kakor kdaj koli prej.⁴⁵ Urbarji – primarni zgodovinski viri za preučevanje Trubarjevega rodu in rojstne hiše – so za jasnejšo ponazoritev razvrščeni v dve preglednici (1 in 2). Prva pokriva časovni razpon, v katerem se je priimek Trubar pojavil in izginil, druga pa zajema čas od 1621 do 1801. Poleg današnjih hranišč ponujata tudi pogloblitve omembe urbarjev v literaturi prve polovice 20. stoletja (Komatar, Kidrič, Kos). V Auerspergovem knežjem arhivu na Dunaju in v Arhivu Republike Slovenije je sicer še nekaj turjaških urbarjev in urbarialnih registrov, a zadevajo Rášico le deloma ali sploh ne.⁴⁶

Urbarje⁴⁷ je pisalo zelo veliko različnih rok. Skoraj pri vsakem srečamo pisavo drugega pisarja, tudi če je med dvema priročnima urbarjema minilo samo eno leto. Tako se v urbarjih izražajo individualne poteze zapisovanja lastnih imen, od toponimov do osebnih imen in priimkov. Kot zanimivost omenimo posebnost, kakršne, kolikor je znano, ne srečamo nikjer drugje na Slovenskem, in sicer dvojezično, nemško-slovensko pisanje toponimov. V urbarju iz let 1565–1567 je v obeh jezikih zapisano samo ime urada Osolnik,⁴⁸ v urbarjih za obdobja 1576–1578, 1582–1585 in 1590–1593, ki so jih sicer pisale različne roke, pa so dvojezično, najprej nemško in nato slovensko, navedena imena

krajev na začetku urbarja, vsa v okolici Trubarjeve Rášice.⁴⁹ Pri tem gre za dosledno rabo obeh jezikov in ne morda le za prilagoditev slovenskega toponima nemškemu zapisu. V prvem urbarju je med dvojezično navedenimi kraji tudi Rášica, katere slovensko ime je tu sploh prvič izpričano v imenovalniku *Ráschitz*.⁵⁰ Raba slovenskih imen ob nemških kaže skromen, a vendarle dokumentiran primer veljave slovenščine v turjaški uradovni praksi. Gotovo ni pretirano trditi, da gre za vpliv slovenskih protestantskih del, ki jih v protestantizmu naklonjenem okolju na turjaškem gradu ni manjkalo.

Turjaški urbarji so sicer najpomembnejši, prvovrsteni in do srede 18. stoletja tudi edini vir o tem, katera posest je bila v rokah Trubarjevega sorodstva in kaj se je z njo dogajalo pozneje. Po urbarjih jo je mogoče kontinuirano spremljati do začetka 19. stoletja, sredi 18. stoletja pa so se urbarjem pridružili še drugi viri: katastri (terezijanski, jožefinski, franciscejski in reambulančni)⁵¹ ter v drugi polovici 19. stoletja končno nova zemljiška knjiga,⁵² medtem ko se stara za gospodstvo Turjak ni ohranila.⁵³ Podoba o posestnikih v zadnjih treh desetletjih 18. in za 19. stoletje dopolnjujejo tudi matične knjige župnije Škocjan pri Turjaku, ohranjene sicer z znat-

⁴⁵ Od 55 urbarjev (časovni razpon od leta 1464 do 1847) s Komatarjevega popisa iz leta 1905 jih danes pogrešamo od 11 do 16, odvisno od tega, ali jih je med njimi vendarle pet, ki se skrivajo pod enakimi ali malo drugačnimi letnicami. Od 20 urbarjev (do 1620), ki jih je Kaspert uporabljal že v Losensteinleitu in jih je leta 1920 citiral Kidrič, je izgubljen samo eden (1554), nekaj pa je citiranih z nekoliko drugačnimi letnicami. Devetih danes znanih urbarjev (do 1620) literatura ne pozna, od znanih iz literature pa je danes med drugim pogrešan tudi najstarejši turjaški urbar iz leta 1463, ki ga je Milko Kos sredi 30. let 20. stoletja videl na Turjaku in iz njega črpal veliko podatkov za historično topografijo Kranjske in Primorske. O urbarju: Kos: *Srednjeveški urbarji*, str. XVIII; Kos: *Gradivo za historično topografijo*, str. 798.

⁴⁶ Po večini gre za urbarje Turjaku inkorporiranih gospodstev in imenj, deloma pa tudi samo za urbarialne registre. ÖStA, HHStA, FAA, Urbare Auersperg: C-55-32 (1663–1668), C-55-34 (1668–1672), C-55-36 (1679–1683/I), C-55-37 (1679–1683/II), C-55-39 (1683–1688), C-55-40 (1684–1688), C-55-42 (1691–1706), C-55-45 (1717–1724), C-55-52 (1790–1793), C-55-53 (1794–1798/II). ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, III/28u (priročni urbar 1798–1801/2. del); AS 789, Gospodstvo Turjak, šk. 1, knjiga denarnih dajatev 1783–1800.

⁴⁷ V nadaljevanju bodo urbarji citirani samo z letnicami, brez hranišč in signatur.

⁴⁸ Urbar 1565–1567 (FAA, C-55-31), s. p.: "Erstlichen das Amt Osselnikh. Osselnitschkho Vaupotyö".

⁴⁹ V urbarju 1576–1578 (FAA, C-55-22, s. p.) je v obeh jezikih sedem krajev, v urbarjih 1582–1585 in 1590–1593 (FAA, C-55-23, s. p.; C-55-25, s. p.) pa samo prva dva. Glede na to, da sta oba mlajša zapisa skoraj identična s starejšima dvema, je torej pisar drugega urbarja vse štiri oblike obeh toponimov očitno samo prepisal iz prejšnjega urbarja. V urbarju 1576–1578 so dvojezično zapisani tile toponimi: Ponikve (*Ponikhl, Poniquach*), Rob (*Im Greut oder Rob, Ruttach oli Vrobi*), Pod Malim Osolnikom (*Vnter Khlain Osselnikh, Pod Malim Osselnikhham*), Mali Osolnik (*Khlein Osselnikh, Mali Osselnikh*), Podlog (*Pudlog, Pudloge*), Knej (*Khuny, Khney*) in Rášica (*Ráschitz, Ráschitzo*). V urbarjih 1582–1585 in 1590–1593 sta takšna samo prva dva: Ponikve (*Ponikhl, Poniquach*) in Rob (*Im Greüt oder Rob, Ruttach oli vrobi*).

⁵⁰ Trubar namreč v svojih treh omembah Rášice, ki so vse nekoliko starejše (1558, 1566 in 1575), ni nikoli uporabil prvega sklona (Kidrič: *Trobarji na Raščici*, str. 251; Kidrič: *Ogrodje za biografijo*, str. 58).

⁵¹ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 61 (BT, N 121), 110 (RDA N 121); AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 233, Naborno gospodstvo Turjak, katastrska občina Turjak; AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 11, k. o. Turjak; AS 181, Reambulančni kataster za Kranjsko, D 11, k. o. Turjak.

⁵² Okrajno sodišče v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k. o. Turjak.

⁵³ Zemljiške knjige gospodstva Turjak so ohranjene za sodni okraj Ljubljana-okolica (ARS, AS 336, Zemljiška knjiga za sodni okraj Ljubljana-okolica, po: *Vodnik po fondih II*, str. 140), ne pa tudi za sodni okraj Velike Lašče; gradivo tega je v celoti izgubljeno.

nimi vrzelmi.⁵⁴ Drugi starejši zapisi, nastali na turjaškem gradu, ki bi lahko dali še kak podatek in osvetlili zastavljena vprašanja, so žal po večini uničeni. Del turjaškega gosposčinskega arhiva se je v okviru Auerspergovega knežjega arhiva znašel na Dunaju,⁵⁵ od gradiva na Turjaku pa so med drugo svetovno vojno rešili skoraj samo listine.⁵⁶

Raziskavo o Trubarjevi rojstni hiši in posebni podobi Rášice je znatno olajšala ugotovitev, da je celotna vas s 13 hubami in tremi mlino vseskozi do zemljiške odveze pripadala gospostvu Turjak.⁵⁷ V nasprotju z razlagami v literaturi ni imel na Rášici nikoli podložne posesti cistercijanski samostan Stična, sicer zemljiški gospod v nekaterih vaseh južno od tod.⁵⁸ Ime Rášica se v stiških urbarjih res pojavlja, začeniši z najstarejšim urbarjem (1505), nastalim malo pred Trubarjevim rojstvom,⁵⁹ toda pod

to urbarsko enoto se skriva skupina raztresenih zaselkov, ki nima s Trubarjevo Rášico nikakršne zveze in leži ob zgornjem toku potoka Rášica, kakšnih 7–10 kilometrov od istoimenske vasi.⁶⁰

V cerkvenoupravnem pogledu je Rášica od

venije, Ljubljana, 6. marec–31. december 2008). To je pisca tega prispevka tudi spodbudilo k raziskavi vprašanja, na katero posest se urbarska enota "Rasitz" dejansko nanaša.

⁵⁴ Skoraj vsi izvorniki škocjanskih matic so bili uničeni med drugo svetovno vojno. Za čas, odkar kot referenca za lokacijo hiš obstajajo hišne številke (od 1770 dalje), so ohranjene samo tri matice (NŠAL, ŽA Škocjan pri Turjaku, M 1753–1770, P 1773–1803, P 1816–1860), od leta 1835 dalje pa imamo njihove prepise (NŠAL, Prepisi matičnih knjig, Škocjan pri Turjaku).

⁵⁵ ÖStA, HHStA, FAA, XII. Auersperg.

⁵⁶ Leta 1942, leto pred partizanskim uničenjem gradu, je dal takratni lastnik grof Herward Auersperg del grajskega inventarja in arhiva prepeljati v furlanski Cervignano; od arhiva se je tam poleg listin znašlo le nekaj malega drugih spisov (Preinfalk, Bizjak: *Turjaška knjiga listin*, str. 15). – Arhivski fond gospostva Turjak obstaja v dveh javnih arhivih, v Arhivu Republike Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, a gre samo za drobce mlajšega gradiva, pridobljene iz zasebnih rok: ARS, AS 789, Gospostvo Turjak, šk. 1; ZAL, LJU 2, Graščina Turjak, šk. 1–2.

⁵⁷ Število hub ostaja v urbarjih nespremenjeno vse od prvega ohranjenega urbarja iz leta 1464, le da so se nekatere pozneje razdelile in na novo združevale, eno pa so vključili v turjaško dominikalno posest (pristavo). Število mlinov se je dvakrat za krajši čas povzpelo na štiri, a je obakrat že po nekaj letih zopet padlo na stare tri mlino (gl. op. 84 v nadaljevanju).

⁵⁸ Toponim "Rasitz" v urbarju 1505 in njegove poznejše omembe sta postavljalna na Rášico M. Mikuž in J. Mlinarič, kar je glede na kontekst – kraje pred njim in za njim – tudi razumljivo, ni pa točno (Mikuž: *Topografija stiške zemlje*, str. 28, 81; Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 289, 339). – Stiška posest je južno od vasi Rášica prvič izpričana v poravnavi med Stično in Vovbržani leta 1230; kot meja je bil določen potok Rášica (*usque fluvium Reschwiz*) (Schumi: *Urkunden- und Regestenbuch*, str. 54–55, 1230 s. d., Stična).

⁵⁹ Po urbarju cistercijanskega samostana Stična iz leta 1505 je bilo v uradu "Officium vltra Siluam" ("urad onstran gozda" v kraju "Rasitz" pet hub s petimi gospodarji (ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, fasc. 4, urbar cistercijanskega samostana Stična 1505, s. p., "Rasitz V Huebn"; prim. Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 289). – Urbar je bil skupaj s turjaškim urbarjem za leto 1504 kot eksponat razstavljen na razstavi *Primož Trubar 1508–1586. Ob petstoti obletnici rojstva* (razstava Narodnega muzeja Slo-

venije, Ljubljana, 6. marec–31. december 2008). To je pisca tega prispevka tudi spodbudilo k raziskavi vprašanja, na katero posest se urbarska enota "Rasitz" dejansko nanaša.

⁶⁰ Prav ta urad skupaj z Rášico ("Raschyz"), imenovan "urad pod gozdom", je stiški opat leta 1544 zastavil Jožefu grofu Lambergu z Ortneka (Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 339). Tudi poldrugo stoletje mlajši stiški urbar za obdobje 1652–1655 prikazuje v kraju "Rätschiza" v uradu Dvorska vas enako število zdaj že razdeljenih petih hub (ARS, AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična, knj. 16, urbar cistercijanskega samostana Stična za župe Lašče, Dvorska vas, Ravensko, Cerknica, Strane, Studeno in Strmica 1652–1655, s. p., "Rätschiza"). Vse kaže, da gre pri uradu Dvorska vas za posest, ki jo je Stična zaradi denarne stiske leta 1658 prodala lastniku gospostva Ortnek in je ležala v ortneškem deželskem sodišču (Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 566–567). Iste vasi, kot jih v uradu Dvorska vas pozna urbar 1652–1655, so se namreč kot "inkorporirano ortneško imenje" sto let pozneje, sredi 18. stoletja, znašle pri gospostvu Turjak; med njimi je "Raßchiza", zdaj s šestimi hubami in dvema mlinoma (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 110, RDA, N 121, Grofija Turjak, No. 46, izvleček iz urbarja grofije Turjak inkorporiranega ortneškega imenja, 3. 7. 1755; ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, III/2u, štiftregister grofije Turjak z inkorporiranimi gospostvi in imenji, s. d. /okrog leta 1750/, pag. 591–790 (dejansko nastal okrog 1755); prav tam, II/26u, priročni urbar grofije Turjak in njej inkorporiranih imenj, razen gospostva Nadlišek in "Hrvatov" 1750–1760, urb. št. 548–675). Postavlja se vprašanje, kje na Rášici, če sploh kje, je bil prostor za tolikšno posest poleg 13 turjaških hub in treh mlinov. Franciscejski kataster s prvo katastrsko upodobitvijo Rášice (1823) jasno kaže, da stiška podložniška posest ni mogla ležati v vasi, temveč nekje v okolici; to potrjujejo sočasne navedbe, da na Rášici ni drugih podložnikov razen turjaških (*Alphabetische Tabelle aller Ortschaften des Neustädter Kreises*. Laibach, 1819, str. N 2). Kaj je bilo vseskozi mišljeno s stiško Rášico, razkrivata priročna urbarja grofije Turjak iz let 1794–1798 in 1798–1801, ki pri podložnikih znotraj pozneje inkorporirane urbarske enote "Raschitz" podajata njihovo natančno lokacijo. V resnici sploh ni šlo za vas Rášica, temveč za raztresene zaselke okoli debelo uro oddaljene Karlovice: Karlovice, "Kodra", Petrova vas, Plosovo, Na Poznikovem ali Hrib, Borovec in Poznikovo (HHStA, FAA, C–55–53 (1794–1788), s. p., Urb. No. 597–611; ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, II/28u, priročni urbar grofije Turjak za del posesti 1798–1801, fol. 173–188). Skupno ime Rášica si je ta skupina zaselkov prisluzila po potoku Rášica. Identičnost z urbarsko enoto "Rasitz" v tri stoletja starejšem stiškem urbarju iz leta 1505 (gl. prejšnjo opombo) potrjujeja med drugim dva takratna priimka, ki sta pozneje dala ime zaselkoma: *Warovitz* (Borovec pri Karloviči) in *Platz* (Plosovo). Urbar iz leta 1505 je zanimiv tudi zato, ker na trebanjskem območju, v kraju Trebanjski Vrh pri Veliki Loki (*Prejnpach*), navaja podložnika s priimkom Predigar (*Gasper Predigar*), kar je bržčas prvi slovenski zapis izraza pridigar.

vzpostavitev župnijske organizacije spadala v župnijo Škocjan pri Turjaku, dokler je leta 1907 zaradi oddaljenosti od župnijskega središča niso priključili župniji Velike Lašče.⁶¹ Matične knjige in drugi viri cerkvene proveniencije, ki bi lahko osvetlili demografsko, pa tudi posestno podobo vasi, so žal v glavnem postali žrtev druge svetovne vojne.⁶²

Primarnih virov za preučevanje Trubarjeve rodne vasi je torej kljub temu v izobilju. Do našega časa so se navzlic močno nenaklonjenim razmeram ohranili zaradi srečnih okoliščin. Razen Turjaka danes na Slovenskem ni zemljiškega gospostva, za katero bi imeli tako dobro in kontinuirano ohranjeno urbarsko gradivo, ki bi zajemalo tri stoletja in pol, vse od šestdesetih let 15. do začetka 19. stoletja. Še več, vprašljivo je, ali o rodu sploh katerega Trubarjevega sodobnika, rojenega v slovenskem prostoru in v podložniški družini, lahko iz urbarjev in drugih gosposočinskih virov izvemo toliko kot prav o sorodstvu utemeljitelja knjižne slovenščine.

Rojstna hiša Primoža Trubarja

O Trubarjevi rojstni hiši in sorodstvu na Rášici smo do objave Kidričeve razprave (1920) poznali samo peščico zanesljivih podatkov. Vse nam je zavaljal Trubar sam, deloma pa po njegovi smrti povzel Andreae v nagrobni pridigi (1586): Trubar se je rodil kot sin turjaških podložnikov z Rášice, njegov oče Mihéj je bil tesar, mlinar in ključar cerkve sv. Jerneja, stric pa mlinar Gregor Trubar.⁶³ Materino ime Jera (Gera) poznamo šele od Ruplove objave (1954) Trostovega prevoda pogrebne pridige (1588).⁶⁴

O sami rojstni hiši najdemo pri Trubarju le bežen zapis: "*Bliži muiga royeniga domu per Raŝtzhiži ...*".⁶⁵ Pred Kidričem se ni nihče raziskovalno

ukvarjal z lokacijo njegove rojstne hiše, niti Anton Kaspert, ki ni poznal lokalnega okolja, temveč le turjaške urbarje v Losensteinleitu. Tako je celotno vedenje o Trubarjevem domu temeljilo zgolj na nezanesljivem izročilu, dokumentiranem od srede 19. stoletja naprej. O tem je kot prvi prav kratko spregovoril Fran Levstik v Napakah slovenskega pisanja (1858): "Prvi pisatelj našega jezika, *Primož Trubar*, je bil Dolenjec iz *Rašice*, blizu Turjaka. Njegovo ime, kolikor jaz vem, tamkaj ne živi v nobeni rodovini več, le pripoveduje se, da je bil *Luter Martin* na Rášici rojen, in sicer v sedmi številki; to je gotovo *Trubar*."⁶⁶ Fran Levec (1874) je slišal enako pripoved, vendar vezano na drugo, sosednjo hišno številko: "Narod okolo Velikih Lášič pripoveduje, ka je bil Luter-Martin na Rášici h. št. 8 rojen."⁶⁷ Izročilo o "Lutrovi rojstni hiši" je bilo torej tudi brez Levstikovega posredovanja očitno še precej živo, le da sta se za "Lutrov", morebitni "Trubarjev rojstni dom" potegovali dve sosednji hiši, št. 7 in 8, kolikor ni šlo pri Levstikovi "sedmi številki" sploh za pomoto. Ker pa sedmice že v Levstikovem času ni bilo več, je "zmagala" sosednja hiša s številko 8. Tako so ob odkritju Levstikovega spomenika v Velikih Láščah (1889) postavili slavlolik tudi na Rášici "pred nekdanjim Trubarjevim domom".⁶⁸ Ob 400-letnici Trubarjevega rojstva (1908) je Leopold Podlogar v ustno izročilo vpletel poleg Lutra še Jurija Kobilo in navedel, za katero hišo natanko naj bi šlo: "Kot rojstno hišo njegovo smatrajo sedmo številko, kjer gospodari rodovina "Virantova", vulgo "Šimnova"."⁶⁹ V resnici je imela hiša številko 8, drugo vprašanje pa je seveda, koliko se je samo izročilo medtem že preoblikovalo pod vplivom Levstika, Levca in drugih Trubarjevih častilcev.

Obenem je Podlogar lokacijo Trubarjevega doma – pol stoletja potem, ko nam jo je Levstik ovekovečil po modificiranem ljudskem izročilu – prvi

⁶¹ Škulj: *Jerebova kronika*, str. 52–53.

⁶² Za župnijo Škocjan imamo iz leta 1935 podatke, da se je najstarejša tedaj ohranjena krstna matica začela z letom 1636, poročna 1725 in mrliška 1753 (*Letopis ljubljanske škofije*, str. 281). Večina matic je postala žrtev partizanskega požiga župnišča aprila 1944 (Škulj: *Jerebova kronika*, str. 10). Dolgo je veljalo, da se ni ohranil niti en izvornik matic, temveč le prepisi v Nadškofijskem arhivu Ljubljana od 1835 naprej (Umek, Kos (ur.): *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 701). Nato pa so prišle na dan štiri knjige, med njimi najstarejša, močno ožgana krstna matica 1713–1745 (Krampač: *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 92). Ni izključeno, da so v Škocjanu vodili matice že v drugi polovici 16. stoletja, ko je bila župnija v rokah luteranskih duhovnikov, a je matične zapise odnesla protireformacija.

⁶³ Kidrič: *Ogrodje za biografijo*, str. 58–59.

⁶⁴ Rupel: *Nove najdbe*, str. 65.

⁶⁵ *En Regisbter*, fol. R 3 a; prim. Kidrič: *Trobarji na Rašici*, str. 251; Kidrič: *Ogrodje za biografijo*, str. 58.

⁶⁶ Levstik: *Napake slovenskega pisanja*, str. 53.

⁶⁷ Pis. [= Fr. Levec], "Luter Martin" v slovenski narodni pravljici. *Slovenski narod*, leto VII, št. 26, 1. 2. 1874. – Levec omenja Lutrovo rojstno hišo v zvezi s Trubarjem le v opombi, sicer pa podaja pripoved svoje stare matere, ki jo je slišal dvajset let prej (okoli 1854), da se je "Luter-Martin" rodil v Tomišlju pod Krimom. – Razrešitev piščevega psevdonima po: Kidrič: *Trobarji na Rašici*, str. 264, op. 88.

⁶⁸ *Slovenski narod* je med drugim zapisal: "Spomin Trubarjev ohranil se je v ljudski tradiciji in danes se govori, da je v tej hiši bil porojen "ta lutriš Martin". *Slovenski narod*, leto XXII, št. 185, 13. 8. 1889, Levstikova slovesnost v Velikih Láščah.

⁶⁹ Podlogar: *Zgodovinske drobtine*, str. 46. – Prav tam pravi: "Ime Trubarjevo ne živi v nobeni rodovini več, le med ljudstvom živi še spomin, da je bil rojen na Rašici "Jurij Kobila", "Luter" itd."

postavil pod vprašaj, in sicer upravičeno, na podlagi Trubarjevih pričevanj o Rášici in sorodnikih. Pri obravnavi Trubarjeve mladosti in sorodstva je Podlogar sicer zagrešil vrsto metodoloških in vsebinskih napak, a je obenem podal pravilno izhodišče za iskanje Trubarjeve rojstne hiše v mlinu zunaj vasi, rekoč, da "oče ni stanoval v vasi, ampak prejkone v grajskem mlinu pod vasjo".⁷⁰ Podlogarjeve napake je dobro desetletje pozneje drugo za drugo argumentirano zavrnil Kidrič v razpravi *Trobarji na Raščici* (1920),⁷¹ hkrati pa je na podlagi Kaspretovih izpisov iz turjaških urbarjev dokazal, da je Trubarjev oče res izpričan kot mlinar v enem od treh raških mlinov. Toda pri tem je Kidrič vendarle tudi sam sledil Podlogarjevi pomoti o "grajskem mlinu" in jo razvil v trditev, da bi spominska plošča Primožu Trubarju "pač še najbolj sodila na Temkov mlin".⁷² Ta je od leta 1986 tudi dejansko preurejen v Trubarjevo domačijo.⁷³

Vse kaže, da je literarnega zgodovinarja Kidriča poleg pomanjkljivih Kaspretovih izpisov iz urbarjev usmerjalo izročilo, da gre pri Temkovem mlinu za "grajski mlin",⁷⁴ o katerem govori tudi Podlogar. Toda ta je svojo domnevo o prebivanju Trubarjevega očeta v "grajskem mlinu" zasnoval na več zmotah. Primoževemu očetu je namreč poleg izpričanega poklica tesarja in mlinarja (Trubar, Register h "Katekizmu z dvejma izlagama", str. 525) brez vsakršne podlage pripisal funkcijo mitničarja ter na enak način mitnico lociral k mostu pri "grajskem mlinu".⁷⁵ Kidrič je pozneje argumentirano zavrnil trditev, da bi bil Primožev oče Mihéj res mit-

ničar,⁷⁶ in ugotavljal, kako spomin na lokacijo stare mitnice sploh ni ohranjen.⁷⁷ A Podlogarjeva sugestija o prav tako nedokazanem "grajskem mlinu"⁷⁸ je bila zanj očitno le preveč mikavna, da bi se mogel otresti njenega vpliva. Čeprav je v rokopisnem gradivu za razpravo že pravilno določil lego Mihéjjevega mlina pod Kukmako zunaj Rášice⁷⁹ in bi se lahko oprl tudi na Kaspretov rokopis,⁸⁰ je v sami objavi storil drugače. S prstom je pokazal na Temkov mlin pod vasjo ter kljub zadržanosti in korektnemu predlogu, kakšen napis bi sodil na spominsko ploščo, naredil "usodno pomoto". Njegov predlog se je glasil: "Spominska plošča Primožu Trubarju bi pač še najbolj sodila na Temkov mlin, vendar bi se napis ne smel glasiti določno, ampak nekako takole: V mlinu na Raščici se je narodil 1508. l. Primož Trubar ...".⁸¹ Te Kidričeve besede so nato številni razumeli in razlagali po svoje. Domneva o Temkovem mlinu kot lokaciji Trubar-

⁷⁰ Podlogar: Zgodovinske drobtine, str. 46.

⁷¹ Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 270–273.

⁷² Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 269.

⁷³ Debeljak: *Trubarjeva Raščica*, str. 36–37.

⁷⁴ Pri opisu Temkovega mlina pravi: "Stavba postane umljiva, čim se čuje, da je to stari grajski mlin." (Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 254).

⁷⁵ Podlogar: Zgodovinske drobtine, str. 46: "V "Katekizmu z dvema izlagama" piše Trubar, da je bil njegov oče cerkvenaš cerkve sv. Jerneja na Rášici. V svojem registru na strani 525. piše, da je bil oče tesar in mlinar in "notarius publicus", t. j. mitničar, ki je zabeleževal dohodke turjaške mitnice na Rášici. Vsi ti podatki kažejo [sic!], da oče ni stanoval v vasi, ampak prejkone v grajskem mlinu [sic!] pod vasjo, kjer je stala tudi mitnica pri mostu, ki drži preko stare izsušene struge te vode. Trubarjev oče je bil oskrbnik mitnice in delovodja v raškem mlinu [sic!], torej nekaj uradnik ali oskrbnik za vse, kar so imeli Turjaški na Rášici in v nje okolici." – Podlogar se je pri tem oprl na Hitzingerjevo netočno povzemanje zapisa škofa Tomaža Hrena, češ da je bil Trubarjev oče "notarius publicus" (Hitzinger: *Nachbemerungen zur Berichtigung*, str. 2), kar je nato sam razlagal kot mitničar in omembo celo pripisal Trubarju (Podlogar: Zgodovinske drobtine, str. 46).

⁷⁶ Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 270–271. – Proti tej razlagi je že Dimitz poudarjal, da je bil Trubar vendar podložnik Turjaških (Dimitz: *Geschichte Krains* II (1875), str. 198, op. 4). Kljub preseženosti pa se trditev o Trubarjevem očetu – mitničarju občasno pojavlja vse do danes, denimo na razstavi v Narodnem muzeju Slovenije leta 2008: "Miha je bil vaški veljak. Po sinovem poročanju je bil mlinar, tesar in mitničar, a tudi cerkveni ključar." (*Primož Trubar (1508–1586). Ob petstoti obletnici rojstva*, Ljubljana, 6. marec–31. december 2008).

⁷⁷ Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 255.

⁷⁸ Temkov mlin pod vasjo so najbrž nekoč res imenovali "grajski", vendar vsaj od leta 1464, od katerega so ohranjeni urbarji, ni pripadal neposredno turjaškemu gospodstvu, ampak je bil v podložniških rokah. Pridevec "grajski" se ga je zlahka prijel zato, ker je kot Turjaku najbližji raški mlin mlel gosposčinsko žito. O tej vlogi mlina imamo potrditvi v urbarjih iz dvajsetih let 16. stoletja: gosposčinski upravitelj se je leta 1524 in 1527 pogodil z mlinarjem Ahacem Koščakom, da bo leto dni namesto plačila činža zastoj mlel žito za hišne potrebe gradu (urbar 1524, s. p., Raschitz; urbar 1527, s. p. Raschitz).

⁷⁹ O tem prča Kidričeva risba Rášice s tremi mlini, pod katerimi je kronološko navedel imena gospodarjev in druge podatke iz urbarjev od leta 1464 do 1529; šele pozneje je Mihéjjevo ime s puščico in vprašajem (sic!) pomaknil z mlina pod Kukmako na Temkov mlin pod vasjo (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča: t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine, Trobarji na Raščici).

⁸⁰ Kaspret pravi o Trubarjevem rojstnem domu (str. 6): "Njegova rojstna hiša je bil gornji mlin tik pod vasjo Raščica (die müll vnter dem dorf Räschtz)." Toda opazil je, da se je posestno stanje mlinov na Rášici v času med urbarjema iz let 1506 in 1517 spremenilo. Mlini so bili leta 1517 trije: v zgornjem pod vasjo je gospodaril Lenart Trubar, v spodnjem na travniku Gregor Trubar, v tretjem pa Mihéj (mlinar Mihael). Kaspret je pokazal v pravo smer z besedami: "Bržčas je stal više od vasi Raščica proti Kukmaki še en mlin brez kakega imenskega določila in tega je imel l. 1517 in 1519. Mihael Trabar" (str. 7).

⁸¹ Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 269.

jevega rojstnega doma je namreč v strokovni in poljudni literaturi že med obema svetovnima vojnama postala decidirana trditev.⁸² S tem je ob 400-letnici smrti očeta prve slovenske knjige (1986) utrla pot ureditvi Trubarjeve domačije na napačni lokaciji.

Poleg dozdevne Kidričeve intuicije, da mora biti Primožev rojstni dom prav domnevni "grajski mlin", je na njegova sklepanja vplivalo tole odločilno dejstvo. Na voljo je imel samo nepopolne izpiske iz urbarjev, ki mu jih je v obdelavo prepustil Anton Kaspret. Ta je iz urbarjev izpisoval le tisto, kar je zadevalo Trubarje, kontekst pa praviloma v naglici zanemaril. Kadar se je Kidrič pri obdelavi podatkov znašel v dvomih, zapisov v urbarjih ni mogel preveriti in med seboj primerjati, ampak se je moral zadovoljiti s tem, kar je pač dobil od Kaspreta. Tako navaja vrsto zmotnih trditev že glede števila mlinov, ki naj bi se v časovnem razponu med 1464 in 1529 pojavljali na Rašici v posameznih urbarjih: v enem urbarju naj bi bili mlini štirje, v dveh trije, v petih dva in v štirih celo en sam.⁸³ V resnici so bili mlini vseskozi isti trije, le prehodno srečamo še četrtega (1492 in 1493), ki pa je zelo hitro izginil.⁸⁴ Pozneje sicer vsak od treh obstoječih mlinov ni bil vedno izrecno naveden kot mlin, a je iz dajatve in mlinarske oznake posestnika vsakokrat vidno, da gre resnično za mlin, za istega kot v drugih urbarjih. Tudi zaporedje mlinov je v vseh urbarjih od 1482 dalje enako,⁸⁵ le v urbarju za

leto 1508 je izjemoma spremenjeno, vendar ta urbar edini ne prikazuje celotnega posestnega stanja.⁸⁶ Ko bi torej Kidrič imel pred seboj popolne izpiske, bi bile tudi njegove ugotovitve bržkone drugačne, brez "usodnih pomot".

Topografsko lego vseh treh mlinov iz obdobja 1464–1529 je Kidrič namreč opredelil pravilno, le da si lokacij mlinov ni upal povsem poistovetiti s tremi mlini, ki jih je potok Rašica v neposredni bližini istoimenske vasi poganjal štiristo let pozneje, v času pisanja njegove razprave (1920). Kidričeva previdnost je bila tu povsem umestna, saj ni poznal urbarskih izpiskov o mlinih za čas po letu 1529 (dejansko po letu 1530), ko je na Rašici omenjen zadnji mlinar s priimkom Trubar (*Trobar*). Še več, ker je imel za leto 1529 podatek o enem samem mlinu, je zapisal, da sta druga dva najbrž leto prej zgorela med turškim napadom.⁸⁷ Kidrič je torej sklepal o diskontinuiteti mlinov, danes pa z gotovostjo vemo, da te ni bilo in da so se mlini obdržali daleč v 20. stoletje.

Treh raških mlinov s konca 15. in iz prvih desetletij 16. stoletja tako Kidrič ni neposredno povezal s tremi mlini, ki so pri Rašici delovali neposredno po prvi svetovni vojni, nekdanje mlinarske domačije pa obstajajo še danes. Glede na oznake topografske lege v urbarjih je mlina Trubarjevega časa označil kot "spodnjega", "(z)gornjega št. 1" in "(z)gornjega št. 2". Samo za "(z)gornji mlin št. 1", imenovan v urbarjih tudi "mlin pod vasjo Raščico", je določno zapisal, da ga je "treba iskati tam, kjer je sedanji Temkov mlin", o katerem "se čuje, da je to stari grajski mlin" (!). O lokacijah drugih dveh mlinov se je izrazil manj odločno: "spodnjega" naj bi bilo "treba iskati ob dolenjem toku Raščice, torej v smeri današnjega Mostarjevega mlina", "gornji mlin št. 2 je pa stal po vsej priliki dalje na zapad, torej v

⁸² V *Krajevem leksikonu Dravske banovine*, str. 228, najdemo stavek: "Ob kamnitem mostu čez Rašico stoji Temkov mlin, rojstni dom Primoža Trubarja (1508–1586)." Trditev ponavlja *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 429. Prim tudi Debeljak: *Popotovanje k Levstiku*, str. 20: "star Temkov mlin, rojstno hišo Primoža Trubarja."

⁸³ Kidrič: *Trobarji na Raščici*, str. 255, op. 24–27.

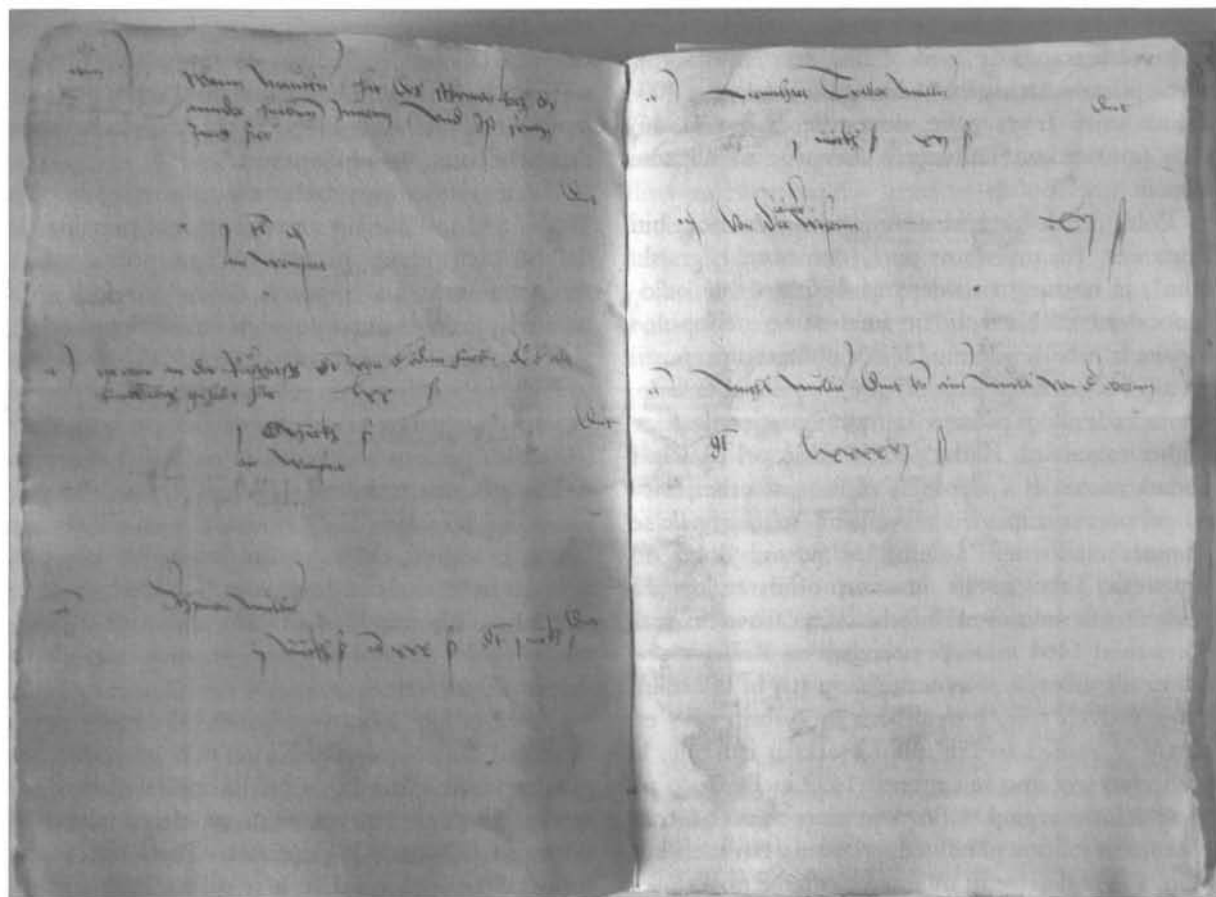
⁸⁴ V urbarjih leta 1492 (fol. 7) in 1493 (fol. 8) se je prehodno pojavil še četrti mlin z oštatom, a je potem izginil. Naveden je pri Rašici čisto na koncu, že za podatki o mitnici: "Paulle Anntzell hat ain müll vnd aine hoffstatt." Šlo je za majhen mlin z dajatvijo samo 50 šilingov. Za določitev njegove lege ni oprijemljivih podatkov. Lahko bi stal pod Kukmako, kjer je bil leta 1467 opuščeni mlin kmeta s Kukmake Jurija (turjaška razdelilna listina 1467 julij 22, objava: Komatar: *Das Schloßarchiv*, str. 129), v urbarju iz leta 1464 (fol. 6') pa je napovedano, da bo isti Jurij zgradil mlin. Podobno je pozneje v urbarju 1557–1561 (s. p. Raschitz) naveden mlin "im Wißmadt", nekje v bližini spodnjega mlina na Logu, vendar ga že v naslednjem urbarju (malo po letu 1561) ni več.

⁸⁵ Drugačno zaporedje srečamo v urbarju za leto 1464 (fol. 6), v katerem sicer noben mlin ni označen izrecno kot mlin, vendar nosita prvi in tretji gospodar oznako *Mullner*. Najprej je naveden gospodar mlina pod vasjo, mlinar Jernej Sluga (*der Mullner*), ki ga je nasledil Martin Korošec, na drugem mestu je Marin Sluga, posestnik mlina pod Kuk-

mako, in na zadnjem Hanže, mlinar (*Hannse Mullner*) iz spodnjega mlina proti Ponikvam. Tudi v razdelilni listini med Auerspergi iz leta 1467 je zaporedje še takšno; navedenih je samo 13 raških gospodarjev brez oznake posesti, med njimi kot zadnji trije: *Marin Chrenicz*, *Marin Sluga* in *Hanse Mulner* (Komatar: *Das Schloßarchiv* (1910), str. 129).

⁸⁶ Pri Rašici (pag. 12–15) so za posamezne posestne enote navedene samo obveznosti, ne pa tudi imena večine podložnikov, ki jih je pisar očitno hotel vpisati pozneje, morda potem, ko bi preveril dejansko stanje na terenu. Pri hubah sta navedeni samo dve imeni, pri mlinih pa prvotno le gospodar *Michl Mullner*. Druga dva mlinarja ter dva druga podložnika so pripisani dodatno. – Nepopolno posestno stanje podaja tudi izvleček iz urbarja za leto 1510 (pag. 8–10), ki ima na Rašici le devet gospodarjev, od teh dva mlinarja, vendar v pravem zaporedju, manjka pa mlin pod Kukmako.

⁸⁷ Kidrič: *Trobarji na Raščici*, str. 259.

Omembe vseh treh raških mlinov v urbarju iz leta 1507 (Biblioteka SAZU)

smeri današnjega Drobničevega mlina" ali kot za Drobničev mlin pravi drugje, "zapadneje, oziroma više od Temkovega, tik pod Kukmako".⁸⁸

Od tod naprej se pri Kidriču vrstijo napake kot logična posledica nepopolnih podatkov, ki jih je imel na voljo. Za čas okoli rojstva Primoža Trubarja se je lahko oprl le na štiri urbarje iz let 1499, 1506, 1517 in 1519. Poleg tega je na podlagi Kaspretovih pomanjkljivih izpiskov mislil, da se je tretji mlin pojavil šele v urbarju iz leta 1517, zato je Primožev rojstni dom razumljivo iskal v enem od drugih dveh. Katera dva sta bila to? Tu se je Kidrič uštel, ker je preveč zaupal opisom topografske lege, zlasti poimenovanjema "zgornji" in "spodnji" mlin. Kot že rečeno, ga je očitno vleklo k poznejšemu Temkovemu mlinu kot domnevniemu "grajskemu mlinu". Ta naj bi bil po njegovem tisti od dveh "zgornjih mlinov", v katerem je v letih 1499, 1506 in 1517 mlel Primožev oče Mihéj.⁸⁹

Za Mihéjja, očeta Primoža Trubarja, je Kidrič, kot že pred njim Kaspret, ugotovil, da v urbarjih,

drugače kakor štirje drugi Rašičani, nikoli ni naveden kot Trubar (*Trobar*, *Trabar* ipd.), temveč zgolj kot "mlinar Mihéj".⁹⁰ Trditve potrjujejo tudi vsi drugi danes znani urbarji, podatkov katerih Kaspret in Kidrič nista poznala.⁹¹ Mihéj se v vseh urbarjih pojavlja zgolj s (poklicno) oznako mlinar (*müller*,

⁹⁰ Prav tam, str. 258. – ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. c. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine, Trubarji na Rašici, rokopis prof. Anton Kaspret, Trubarjevi sorodniki na Rašici, str. 5–6. V zvezi s prvo omembo leta 1499 Kaspret pravi: "Ta Mihael je bil oče Primoža Trubarja. Da ni pisec urbarja pristavil priimka, "Trubar", to nič ne de. Kajti kjer ni bilo dvoma, se Trubarji često v poznejših urbarjih navajajo s samim imenom brez priimka in obratno samo s priimkom brez krstnega imena. V tem primeru je pisec morda tudi zato opustil priimek, ker je Mihael mlinaril in opravljal mlinsko davščino v imenu Lenartovem. Vpraša se, v kakem sorodstvu je bil Mihael z Lenartom. Najverjetnejše je, da je bil Lenartov sin."

⁹¹ Kaspret je podatke o Mihéjju izpisal iz urbarjev 1499, 1506, 1517, 1524 in 1527, iz urbarja 1529(–1530) pa pomotoma ne, ker Mihéj v njem kot gospodar mlina nima priimka. Danes poznamo še sedem drugih urbarjev in urbarialni register, v katerih je njegovo ime: 1501, 1501 (register), 1503–1504, 1504, 1507, 1508, 1509 in 1511.

⁸⁸ Kidrič: *Trobarji na Rašici*, str. 254 in 256.

⁸⁹ Prav tam, str. 256, 258–259.

Šklóпова domačija pod Kukmako v letih po 2. svetovni vojni (last: Alojzij Šporar, Rašica)

Müllner, Mullner, Müller), ob zadnjem zapisu v urbarju za leti 1529–1530 celo samo z osebnim imenom. V povezavo s Trubarji pa ga nedvoumno postavlja zapis v urbarju iz leta 1499, v katerem je njegovo ime zapisano prvič. Med mlinarji je na tretjem mestu, tako kot tudi vseskozi potem, naveden kot Mihélj, svak Lenarta Trubarja (*mer hat der Linbart Traber dy ober mull, dy er vom Petterman kaufft hatt, nun hats der Michl sein Swager Inn*). Kaspret je besedo "Swager" razumel v dobesednem pomenu svak, Kidrič pa jo je razlagal drugače, namreč (zmotno) kot pravi in ne kot priženjeni sorodnik,⁹² saj je na vsak način hotel videti, da se je oče Primoža Trubarja tudi sam pisal Trubar. Mihéljevo kontinuirano posedovanje istega mlina je sicer pravilno utemeljeval z nespremenjeno višino dajatve – 96 šilingov.⁹³ Novi podatki zdaj samo dodatno potrjujejo tole Kidričevo trditev: "niti najmanjšega dvoma ne more biti, da sta urbarski "mlinar Mihélj" in Primožev "oča Mihel Truber cimernan, malnar" istovetna".⁹⁴

Poleg Mihélja, ki je ves čas posedoval isti, zgornji mlin, so v obdobju 1482–1530 kot mlinarji omenjeni trije Trubarji, v vsakem urbarju navadno po eden, nekajkrat pa tudi dva. V določenem času so bili v rokah širše Trubarjeve družine, vstevši vanjo še (svaka) Mihélja, sploh vsi trije mlini, ki jih urbarji navajajo v urbarski enoti Rašica, tako da je sorodstvo Primoža Trubarja predstavljalo neke vrste raški "mlinarski klan".

Preglednica 3 spremlja stanje mlinov, kakršno najdemo v urbarialnih in katastrskih virih ter od 19. stoletja dalje tudi v novi zemljiški knjigi in župnijskih matičnih knjigah. V preglednici so podani nedvoumni dokazi, da so mlini kontinuirano obstali vse do 20. stoletja. Pojasnjeno je tudi, v katerem od mlinov je med letoma 1499 in 1530 gospodar omenjen Trubarjev oče Mihélj. To je **Šklóпов mlin pod Kukmako**, ki mu je bilo v urbarjih od 1482 dalje odmerjeno tretje, zadnje mesto.⁹⁵ Elementi, ki

(ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine, Trubarji na Rašici, rokopis prof. Anton Kaspret, Trubarjevi sorodniki na Rašici, str. 5).

⁹² Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 260. – Kaspret je besedno zvezo "sein schwager" razumel dobesedno kot svak, a je svaštvo pomotoma pripisal razmerju med Mihéljem in prejšnjim lastnikom mlina Petermanom: "... in če se "sein schwager" nanaša na Petermana, je bil Mihael njegove sestre mož." (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine, Trubarji na Rašici, rokopis prof. Anton Kaspret, Trubarjevi sorodniki na Rašici, str. 5)

⁹³ Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 258.

⁹⁴ Prav tam. – Do takšne ugotovitve je prišel že Kaspret

⁹⁵ Ta mlin je treba razlikovati od mlina, ki je bil v rokah gospodarja takrat edine hube na Kukmaki in katerega lokacija ni znana. Urbar iz leta 1464 pri Juriju na Kukmaki (*Jurij am Kukenmakch*) pravi, da bo postavil še mlin: *sollt noch ein Mull Pavn daß wan sy pant wär So dinnst sj Lxxxxvi B* (urbar 1464, fol. 6). Razdelilna listina za turjaško posest tri leta pozneje razkriva, da je očitno tu nekoč že stal mlin, saj je imel Jurij s Kukmake poleg hube opuščeni mlin: *am Kukmagk 1 huben und ein ode mulstat, darauf Juri siezt* (Komatar: Das Schloßarchiv (1910), str. 129). V naslednjih

neizpodbitno dokazujejo, da gre pri mlinih za kontinuiteto od 15. stoletja, so: ustaljeno zaporedje v urbarjih od leta 1482 naprej, večinoma enake urbarske obveznosti od enega do drugega urbarja, opisi topografske lege in dodatnih zemljišč ter zaporedje imen in priimkov posestnikov. To je še posebej pomembno pri Šklóповem mlinu pod Kukmako, saj je kontinuiteta priimka potrjena tudi za čas med letom 1530 in malo pred letom 1547, ko se je priimek pri drugih dveh mlinih spremenil, tu pa je ostal isti (*Mullner*).⁹⁶ Urbar 1644–1648 daje sicer vtis, da sta dva mlina, navedena v prejšnjem urbarju iz obdobja 1621–1627, medtem izginila, vendar ni tako. Ker sta spodnji mlin na Logu proti Ponikvam in mlin pod Kukmako stala zunaj vasi Rašica, so ju ustrezno – okvirno sto let – vodili pod posebno urbarsko enoto "Mlini na Rašici",⁹⁷ nato pa sta bila od urbarja za obdobje 1741–1750 dalje spet navedena pri Rašici, kjer si mlina potem ponovno sledijo v enakem zaporedju kakor do urbarja za leta 1621–1627. Od druge polovice 18. stoletja je identiteta vsakega od mlinov dokazljiva še z urbarsko številko⁹⁸ in od leta 1823 s katastrsko parcelno

številko.⁹⁹ Tej lahko sledimo do današnjih dni. Domačije treh raških mlinarjev se od leta 1823 niso niti malo premaknile, le da so se stari objekti na njihovih tleh umikali novim in prenovljenim, zrastle pa so tudi nova gospodarska poslopja. Za same mline s stanovanjskim delom lahko z veliko gotovosti predvidevamo, da se tudi v stoletjih pred tem niso premikali. Mlin pod Kukmako, katerega lastnik je bil v času rojstva Primoža Trubarja njegov oče Mihéj, je moral tudi takrat stati na mestu, kjer je danes stanovanjska hiša Zadnikovih, Rašica št. 39, stavbna parcela št. 210 katastrske občine Turjak, po domače Šklóпов mlin.

Kidrič številnih danes dostopnih virov žal ni imel na voljo. Kaj je torej lahko sklepal o legi mlinov glede na skope in nepopolne Kaspretove podatke? Na podlagi višine datavte in omemb travnika je pravilno dokazal, da je mlin "na travniku pod vasjo" identičen s "spodnjim mlinom".¹⁰⁰ Ker pa je topografijo Rašice poznal le iz poročil in zemljevida literarnega zgodovinarja Ivana Prijatelja,¹⁰¹ ne pa iz prve roke in katastrskih virov, ni mogel ugotoviti, kateri mikrotoponim se skriva za oznako "in der wisen", ki jo urbarji navajajo skupaj z lego "pod vasjo Rašica". Franciscejska katastrska mapa iz leta 1823 razkriva, da se ledina s travniki in njivami ob potoku Rašica vzhodno od vasi imenuje "Na Logi" in sega do domačije z nekdanjim "spodnjim mlinom na travniku pod vasjo", danes Mustarjeve.¹⁰² Isto ledinsko ime (na Logu) za travniško parcelo Mustarjeve domačije pozna mlajša zemljiška knjiga,¹⁰³ ime celotne ledine, še naprej od Mustarja proti Ponikvam, pa je znano tudi danes (v raškem govoru: na Luogi).¹⁰⁴ Urbarska oznaka "in der wisen" je torej pojasnjena, zato bomo spodnji mlin vzhodno od vasi odslej razlikovalno imenovali "spodnji mlin na Logu".

urbarjih od 1482 dalje pri Kukmaki vendarle ni nobenega mlina, to pa pomeni, da opuščena obrata kljub nameri niso obnovili. Mlin pod Kukmako (*Gukkenmak*) je omenjen že leta 1383 skupaj z najzgodnejšo omembo hube in toponima Kukmaka (Preinfalk, Bizjak: *Turjaška knjiga listin*, str. 304, 1383 marec 29.; prim. tudi Komatar: *Das Schloßarchiv* (1906), str. 121). Na podlagi objave listine je Podlogar (1908) zapisal, da so v 14. stoletju (ob omembi letnice 1322 pravi: "v tem času") "zgradili grajski mlin", ki je stal tam, kjer se nahaja sedanji Temkov mlin" (Podlogar: *Zgodovinske drobtine*, str. 44). Isto navedbo z napačno letnico in nemogočo lokacijo mlina tik pod Rašico najdemo tudi v mlajši poljudni literaturi: "L. 1332 se omenja grajski mlin pod Kukmako (Gukkenmak), to je današnji Temkov mlin." (Debeljak: *Popotovanje k Levstiku*, str. 20)

- ⁹⁶ Da gre za priimek in ne le poklicno oznako mlinarja, dokazuje tole dejstvo. Mihéj je bil gospodar mlina in hkrati hube na Kukmaki tik nad njim (urbar 1529–1530, s. p., Rästhytz, Gukhmakh). Po urbarju iz časa malo pred letom 1547 (s. p., Raschitz, Gukhmakh) sta na teh posestih dva Mullnerja. Mlin je posedoval *Jurckho Mullner*, hubo pa *Andre Mullner*, ki torej ni bil več mlinar, ampak je *Mullner* že njegov priimek. Ta se je na Rašici moral glasiti Malnar, kot so v Trubarjevem času, kakor še danes, imenovali mlinarja.
- ⁹⁷ Največ od 1628 do 1740 in najmanj od 1644 do 1716. Urbar 1644–1648, s. p., Müllen an der Raschitz; urbar 1660–1667, fol. 51–51', Müllen an der Raschitz; urbar 1668–1679, fol. 51–51', Müllen an der Raschitz; urbar 1680–1689, fol. 50–50'; urbar 1690–1708, fol. 70; urbar 1712–1716, s. p., Müllen an der Raschitz.
- ⁹⁸ Urbarska številka se je pojavi v urbarju za leto 1777. V vasi Rašica je imel prvi posestnik št. 38, zadnji pa 61; mlina imajo številke 58–60. V urbarju 1794–1798 so številke premaknjene za dve. Prvi raški posestnik ima še vedno št. 38, a sta se med prejšnji št. 39 in 40 ter 44 in 45 vrinili novi številki, zdaj 40 in 46. V tem in naslednjem urbarju (1798–

1801) imajo tako mlina urbarske številke 61–63.

- ⁹⁹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 11, k. o. Turjak, zapisnik stavbnih parcel, s. d.
- ¹⁰⁰ Kidrič: *Trobarji na Raščici* str. 255.
- ¹⁰¹ "Poročilo dr. Prijatelja" o sodobnem stanju navaja v štirih opombah (Kidrič: *Trobarji na Raščici*, str. 252, op. 15, str. 255, op. 22 in 23, str. 269, op. 111). Najzgovornejša je opomba 15 na str. 252: "Opis današnje Raščice sloni na opisu vseuč. prof. dr. I. Prijatelja, ki je avgusta 1918 kraj obiskal."
- ¹⁰² ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 11, k. o. Turjak, mapni list XII.
- ¹⁰³ Okrajno sodišče v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k. o. Turjak, vl. št. 199, list A, parc. št. 2832.
- ¹⁰⁴ Informator Franc Škulj (roj. 1931), Rašica 16, 10. junija 2008.

Preglednica 3 – Mlini na Rášici in njihovi posestniki med letoma 1464 in 2008

P = posestnik (ime in drugi podatki kot v izvirniku)

D = dajatev: lb = funt (libra), β = šiling, kr = krajcar, den = denarič (pfenig), fl = goldinar (florin)

Urbarji in drugi viri	1. mlin – Temkòv [tik pod vasjo]	2. mlin – Mustarjev [na Logu, vzhodno od vasi]	3. mlin – Šklópov [pod Kukmako, zahodno od vasi]
1464	Opis: mlinar P: <i>Jerne Sluga der Müllner daß</i> , nato: <i>Martin Korosecz</i> D: II lb den mÿnncz xxx β	Opis: mlinar in travnik (Logu) P: <i>Hannse Mullner</i> D: 1 lb den vnd xvi den xvii β von einer wisen daß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: <i>Marin Sluga daß</i> D: lxxxxvi β
1467 ¹⁰⁵	P: <i>Marin Chrenicz</i> (verjetno) D: ni podatka	P: <i>Hanse Mulner</i> D: ni podatka	P: <i>Marin Sluga</i> D: ni podatka
1482	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnder dem darff Raischitz</i>) P: <i>Trobar</i> , pripis: mlin na jurjevo 1483 prevzel <i>Jacob</i> (<i>dise mull hat der Jacob ingenomen Sand Jorgen tag Im lxxxiii Jar</i>) D: zwo mark β minus xxx	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>dÿ mull in der Wissn vnder dem darff Raischitz</i>) in travnik P: <i>Petterman</i> D: ain mark β vnd xvi β von ainer Wissn xvii β	Opis: mlin P: <i>Marin Sluga</i> D: lxxxxvi β
1483	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnder dem dorff Raischitz</i>) P: <i>Jacob</i> D: zwo mark β minus xxx β	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>dÿ mull in der wissn vnder dem darff Raischitz</i>) in travnik P: <i>Petterman</i> ; pripis, da je plačal <i>der Traber</i> D: ain mark β vnd xvi β von ainer wissn xxii β	Opis: mlin P: <i>Marin Sluga</i> D: lxxxx β
1484	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnder dem dorff Raischitz</i>) P: <i>Jacob</i> D: zwo mark β minus xxx β	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>dÿ mull in der wissn vnder dem darff Raischitz</i>) in travnik (<i>von ainer wissn</i>) P: <i>Peterman</i> , nato: <i>Trabar</i> D: ain mark β vnd xvi β von ainer wissn xvii β	Opis: mlin P: <i>Marin Sluga</i> D: lxxxx β
1485	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnder dem dorff Raischitz</i>) P: <i>Jacob</i> D: zwo mark β minus xxx β	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>dÿ mull in der wissn vnder dem dorff Raischitz</i>) in travnik P: <i>Trabar mullner</i> D: ain mark β xvi β von ainer wissn xvii β	Opis: mlin P: <i>Marin Sluga</i> D: lxxxx β
1492	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der Mull vnder dem dorff Raischitz</i>) P: <i>Schÿman</i> D: zwo mark β minus xxx β	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>die mull in der wisen vnder dem dorff Raischitz</i>) in travnik (<i>von ainer wisen</i>) P: <i>Leonhartt Trobar</i> D: ain mark β xvi β xvii β von ainer wisen	Opis: mlin P: <i>Marin Sluga</i> D: lxxxx β

¹⁰⁵ Turjaška razdelilna listina 1467 julij 22 (Komatar: Das Schloßarchiv, str. 129).

	1. mlin – Temkòv	2. mlin – Mustarjev	3. mlin – Šklópov
1493	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der müll vnder dem dorff Raschitsch</i>) P: Schýmon D: zwo mark ß minus xxx ß	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>die müll in der wisen vnnder dem dorff Raschitsch</i>) in travnik (<i>von ainer wisen</i>) P: Leonhart Trobar D: ain marck ß xvi ß xvii ß von ainer wisen	Opis: mlin P: Marin Sluga D: lxxxx ß
1499	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnder dem dorff Raschitsch</i>) P: Symon Müllner D: zwo mark ß minus xxx ß	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>dy Mull in der wisenn vnder dem dorff Raschitsch</i>) in travnik P: Linhart Traber D: 1 mark ß xvi ß xvii ß von ainer wisenn	Opis: zgornji mlin (<i>dy ober mull</i>) P: <i>mer hat der Linhart Traber dy ober mull, dy er vom Petterman kaufft hatt, nun hats der Michl sein Swager Inn</i> D: lxxxxvi ß
1501	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnnder dem dorff Raschitsch</i>) P: Schýmon D: ii mark ß minus xxx ß	Opis: mlin na travniku (Logu) pod vasjo Rášica (<i>dy mull In der wisenn vnder dem dorff Raschitsch</i>) in travnik P: Linhart Traber D: 1 mark ß xvi ß xvii ß von ainer wisen	Opis: zgornji mlin (<i>dy ober mull</i>) P: <i>Michl müllner hat dy ober mull dy er vom petterman kauft hat</i> D: lxxxxvi ß
1503– 1504	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull Vnnder dem darff Raschitsch</i>) P: Schymon Mullner D: ii markh ß minus xxx ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) in travnik P: Linhart Traber Mullner D: 1 markh ß xvi ß xvi ß (sic!) ß von ainer wissen	Opis: zgornji mlin in žaga (<i>von der oberenn Mull Vnd Sag</i>) P: Michl Mullner D: lxxxxvi ß
1504	Opis: mlin pod vasjo Rášica (<i>von der mull vnnder den dorff Raschitsch</i>) P: Schymon Mullner D: ii markh ß minus xxx ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) in travnik P: Linhart Traber mullner D: 1 markh ß xvi ß xvii ß (sic!) von ainer Wisenn	Opis: zgornji mlin in žaga (<i>von der oberenn mull vnd Sag</i>) P: Michell Mullner D: lxxxxvi ß
1506	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Schymon Mullner D: ii markh minus xxx ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Linhart Traber Mullner D: 1 markh ß xvi ß xvi ß (sic!) von ainer wisenn	Opis: zgornji mlin (<i>Von der oberenn Mull</i>) P: Michl Mullner D: lxxxxvi ß
1507	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Schimion Mullner D: 1 markh ß xxx ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) in travnik P: Liennhart Traber Mullner D: 1 markh ß xvi ß xvi von der wisenn	Opis: zgornji mlin (<i>von ainer Mull von der oberenn</i>) P: Michl Mullner D: lxxxxvi ß
1508	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Schimion Mullner D: ii markh ß minus xxx ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Linhart Trobar D: 1 markh minus iii ß mer xviii ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Michl Mullner D: lxxxxvi ß
1509	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) P: Schymon Mullner D: ii markh ß minus xxx ß	Opis: dajatev (mlin ni naveden izrecno) in travnik P: Liennhart Traber mullner D: 1 markh ß xvi ß xvi ß von der wisenn	Opis: zgornji mlin (<i>von der oberenn mull</i>) P: Michl Müllner D: lxxxxvi ß

	1. mlin – Temkòv	2. mlin – Mustarjev	3. mlin – Šklópov
1511 ¹⁰⁶	Opis: Simonov mlin P: <i>Gregor des Lienhart trober sun hatt des schimon mull</i> D: 1 marckh ß 1 gulden	Opis: mlin in travnik P: <i>Lienhart Trober</i> D: 1 marckh ß vnd xvi ß xvii ß von ainer wisen	Opis: mlin P: <i>Michel Mullner</i> D: lxxxxvi ß
1517	Opis: zgornji mlin (<i>die ober mull</i>) P: <i>Lienhart Trobar</i> D: 1 marckh ß vnd 1 gulden punt gelt ¹⁰⁷ ii kr	Opis: spodnji mlin (<i>die vnter mull</i>) in travnik P: <i>Gregor Trobar</i> D: 1 markh vnd xvi ß xvii ß dint ain wisen puntgelt ii kr	Opis: mlin P: <i>Michel Mullner</i> D: lxxxxvi ß puntgelt ii kr
1519	Opis: zgornji mlin (<i>die ober mull</i>) P: <i>Simon Trober</i> D: 1 markh ß vnd ain vng. gulden	Opis: spodnji mlin (<i>die vnter mull</i>) in travnik P: <i>Gregor Trober</i> D: 1 markh xvi ß xvii ß dint ain wisen daselbst	Opis: mlin P: <i>Michel Muller</i> D: lxxxxvi ß
1524	Opis: zgornji mlin (<i>die ober mull</i>) P: <i>Achatz Koschiackb</i> D: 1 markh ß vnd 1 gulden vngr.	Opis: spodnji mlin (<i>die vnter mull</i>) in travnik P: <i>Gregor Trobar</i> D: 1 markh xvi ß xvii ß dint ain wisen daß	Opis: mlin P: <i>Michel Müller</i> D: lxxxxvi ß
1527	Opis: mlin P: <i>Achatz Koschiagkb</i> D: 1 markh ß 1 gulden vngr.	Opis: spodnji mlin (<i>die vnter mul</i>) in travnik P: <i>Simon</i> D: 1 markh ß xxi ß xvii ß dint ain wisen	Opis: mlin P: <i>Michel Müller</i> D: lxxxxvi ß
1529–1530	Opis: mlin P: <i>Achatz Khoschiakh</i> D: gulden reinisch iii kreutzer	Opis: mlin in travnik P: <i>Symon Trabar</i> D: 1 C vnd x kreutzer; na koncu, za tretjim mlinom: nova žaga na travniku (Logu) (<i>Ein Neue sag im wysmadt</i>) P: <i>Symon Trobar</i> D: xxxviiij kreutzer	Opis: mlin P: <i>Michell</i> D: lx kreutzer
malo pred 1547	Opis: mlin P: <i>Vrban Schnejder</i> , nato: <i>Juri Sager</i> D: gulden reinisch iii kr iij	Opis: mlin (kupnopraven) in travnik P: <i>Hans Wolff</i> , nato: <i>Fabian Sajler</i> D: 1 C x kr ain wisen daselbst kr x den 1ist khauf recht	Opis: mlin P: <i>Jurckho Mullner</i> D: lx kr
1547–1550	Opis: mlin P: <i>Hanns Wolffen weib</i> , nato: <i>Juri Sager</i> D: gulden reinisch iii kr ii den i	Opis: mlin in travnik P: <i>Hans Wolff</i> , nato: <i>Stefan Sailler</i> , nato: <i>Martin Sailler</i> , nato: <i>Lucas Praßnikb</i> D: 1 C vnd x kr ain wisen daselbst kreutzer x den 1	Opis: mlin P: <i>Jurkbo Müllner</i> , nato: <i>Matbia Schillez</i> D: kr lx

¹⁰⁶ Nepopolno posestno stanje podaja izvleček iz urbarja za leto 1510; na Rášici ima le devet gospodarjev, od tega dva mlinarja: *Gregor des Lienhart Trobar Sun hat des Sjman mull*; *Liennhart Trobar hat 1 mull* (pag. 8–10). Čeprav za mlina ni navedena obveznost, je jasno, da je Lenartov mlin na Logu, in sicer iz podatka: *von Einer Wisen dint xvi ß*.

¹⁰⁷ Puntarski denarič je ostal obveznost vseh treh mlinarjev do urbarja 1712–1716 in ga v nadaljevanju ne navajam.

	1. mlin – Temkòv	2. mlin – Mustarjev	3. mlin – Šklópov
1551– 1554	Opis: mlin P: <i>Juri Sagar</i> D: reinisch iii kr ii den ii	Opis: mlin in travnik P: <i>Martin Sajller</i> , nato: <i>Lucas Präßnickb</i> D: 1 C vnd x kreutzer Ain wisen daselbst dint kreutzer x den 1	Opis: mlin P: <i>Jurkbo Mullner</i> D: lx kreutzer
1557– 1561	Opis: mlin P: <i>Jurj Sagar</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucas Praßnickb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisenn 10 kr	Opis: mlin P: <i>Mathia Schilez</i> D: 1 fl
malo po 1561	Opis: mlin P: <i>Juri Seger</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucas Prasnickb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Schilliz</i> D: 1 fl von einem flekhen einer wisen 8 kr
1565– 1567	Opis: mlin P: <i>Jurj Sager</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucas Prasnickb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Sillitz</i> D: 1 fl von einem flekhen einer wisen 8 kr
1576– 1578	Opis: mlin P: <i>Juri Sagers wittib</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucas Prasnickb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Schilliz</i> D: 1 fl von einem flekhen einer wisen 8 kr
1582– 1585	Opis: mlin P: <i>Jurj Sagers wittib</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucaß Präsnickb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Schiliz</i> D: 1 fl von einem flekhen einer wisen 8 kr
1590– 1593	Opis: mlin P: <i>Juri Sagersß wittib</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucaß Prasnickb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Schilliz</i> D: 1 fl von einem flekhen einer wisen 8 kr
1611– 1615/17	Opis: mlin P: <i>Juri Sagers wittib</i> , nato: <i>Matkbo</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucas Präsnickb</i> , nato: <i>Martin Nouackb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Schilliz</i> , nato: <i>Gregor Schilliz</i> ¹⁰⁸ D: 1 fl von ainem flegkhen ainer wisen 8 kr
malo pred 1614	Opis: mlin P: <i>Jurj Sagers wittib</i> , nato: <i>Matkbo</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Lucaß Praßnickb</i> , nato: <i>Martin Nouackb</i> D: 1 fl 50 kr von der wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Mathia Schilliz</i> D: 1 fl von einem flekhen einer wisen 8 kr

¹⁰⁸ Matijo Šilca naj bi nasledil Martin Novak, čigar ime je prav tako prečrtano in zamenjano z imenom Gregor Šilc. Ime Martin Novak je bilo tu navedeno pomotoma, zato tudi nemudoma popravljeno. Novak je v resnici postal gospodar mlina na Logu in je kot tak naveden še v naslednjih urbarjih.

	1. mlin – Temkòv	2. mlin – Mustarjev	3. mlin – Šklópov
1615– 1620	Opis: mlin (kupnopraven) P: <i>Jury Matkbo</i> , nato: <i>Mattckbo Steiner</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin (kupnopraven) in travnik P: <i>Martin Nouagkb</i> D: 1 fl 50 kr von ainer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika (kupnopravno) Pripis: mlin s 4 kolesi in žago ¹⁰⁹ P: <i>Gregor Schilz</i> D: 1 fl von einem Pflegkh einer wisen 8 kr
1621– 1627	Opis: mlin P: <i>Matbe Sternar</i> (sic!) D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Martin Nouagkb</i> D: 1 fl 50 kr von ainer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Gregor Schilz</i> , nato: <i>Martin Oblackb</i> D: 1 fl von einen Pflegkh einer wissen 8 kr Pripis: mlin s 4 kolesi in žago ¹¹⁰
1644– 1648	Opis: mlin P: <i>Gregor Jakliz</i> , ima <i>Matbe Sternädt</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Gregor Khazman</i> D: 1 fl 50 kr von einer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Martin Ablagkb</i> , nato polovica: <i>Michel Gabriel</i> D: 1 fl von einem flökh einer wisen 8 kr
1660– 1667	Opis: mlin P: <i>Hännsche Präßnickb</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Gregor Khozman</i> , nato: <i>Adam Khozman</i> D: 1 fl 50 kr von einer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Martin Oblagkb</i> , nato: <i>Jurj Jäkhitsch</i> D: 1 fl von einem flöckh einer wisen 8 kr
1668– 1679	Opis: mlin P: <i>Hännsche Präßnickb</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Adam Khozman</i> D: 1 fl 50 kr von einer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Jurj Jäkhitsch</i> D: 1 fl von einem flöckh einer wisen 8 kr
1680– 1689	Opis: mlin P: <i>Hansche Prasnikb</i> , nato z njim: <i>Jacob Praßnickb</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Adam Khozman</i> , nato: <i>Steffan Petschnickb</i> D: 1 fl 50 kr von einer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Jurj vnd Hännsche Jackbitsch</i> , nato: <i>Hansche</i> in <i>Jacob Jamnig</i> (kupila 1688 in 1689) D: 1 fl von einem flöckh einer wisen 8 kr
1690– 1708	Opis: mlin P: <i>Hännsche vnd Jacob Präßnickb</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Stephan Petschnickb</i> , nato: <i>Adam Petschnickb</i> D: 1 fl 50 kr von einer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Hännsche vnd Jacob Jamnig</i> , nato: Jakob sam D: 1 fl von einem flöckh einer wisen 8 kr

¹⁰⁹ "Item von 4 Lauffern der Mühl von jedem 1 Schaff getreydt 1 Schaff 4 sambt einer Saag."

¹¹⁰ "Item von Vier Lauffer der Mühl von jedem 1 Schaff gethrait idest 4 sambt einer Saag."

	1. mlin – Temkòv	2. mlin – Mustarjev	3. mlin – Šklópov
1712– 1716	Opis: mlin P: <i>Hansche vnd Jacob Prassnickb</i> , nato: <i>Miba Präsnigg</i> D: 3 fl 2 kr 2 den	Opis: mlin in travnik P: <i>Adam Petschnig</i> D: 1 fl 50 kr von einer wisen 10 kr 1 den	Opis: mlin in kos travnika P: <i>Jakob Jamnigkb</i> , nato: <i>Jurj Jamnigkb</i> D: 1 fl von einem flöckh einer wisen 8 kr
1741– 1750	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Micha Präßnikb</i> D: skupaj 8 fl 54 kr 2 den	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Adamb Petschnickb</i> D: skupaj 6 fl 32 kr 1 den	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Jurj Jamnigkb</i> D: skupaj 5 fl 35 kr
1750– 1760	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Micha Präßnikb</i> D: 8 fl 54 kr 2 den	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Adam Petschnickb</i> D: 6 fl 32 kr 1 den	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Jurj Jamnigg</i> D: 5 fl 35 kr
1777	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 58 P: <i>Micha Prosnig</i> D: 8 fl 54 kr 2 den	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 59 P: <i>Mathäus Petschnig</i> , nato: <i>Andre Petschnig</i> D: 6 fl 32 kr 1 den	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 60 P: <i>Jurj Jamnig vulgo Sklop</i> D: 5 fl 35 kr
1778– 1789	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Micha Prasnigk</i> , nato: <i>Andree Prasnigk</i> D: 8 fl 54 kr 2 den	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Andree Petschnick</i> , nato: <i>Anton Perruzi</i> D: 6 fl 32 kr 1 den	Opis: mlin – 3 kolesa P: <i>Georg Jamnigk</i> , nato: <i>Anton Jamnigk, vulgo Sklop</i> D: 5 fl 35 kr
Jožef. kataster ok. 1789	Opis: --- P: <i>Andre Prasnigk</i> , <i>wohnt in Raschiza No. 7</i> ¹¹¹	Opis: --- P: <i>Anton Peruzzi, wohnt in Raschitza No. 18</i>	Opis: --- P: <i>Anton Jamnigg, wohnt in Raschiza No. 17</i>
1794– 1798	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 60 P: <i>Andre Praßnig</i> D: 8 fl 54 kr 2 den	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 61 P: <i>Anton Peruzj</i> , nato: <i>sin Lukas</i> D: 6 fl 32 kr 1 den	mlin – 3 kolesa urb. št. 62 P: <i>Anton Jamnig vulgo Sclop</i> D: 5 fl 35 kr
1798– 1801	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 60, h. št. 16 P: <i>Andre Prasnig</i> D: 10 fl 20 kr	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 61, h. št. 18 P: <i>Anton Peruzzi</i> D: 9 fl 4 kr	Opis: mlin – 3 kolesa urb. št. 62, h. št. 17 P: <i>Anton Jamnig vulgo Sklop</i> D: 8 fl 58 kr 1/4
Franc. kataster 1823	Ledina: <i>Per Temkoumi Malni</i> stavbišča št. 207–209, h. št. 16 P: <i>Paul Prasnig</i> Opis: stan. stavba, mlin s 4 kolesi, 2 hleva in dvorišče, gosp. poslopje, žaga	Ledina: <i>Na Logi</i> stavbišča št. 204–206, h. št. 18 P: <i>Simon Schittnig</i> Opis: stan. stavba, mlin, gosp. poslopje, dvorišče, žaga, hlev	Ledina: <i>Pod Kukmaka</i> stavbišči št. 210–211 h. št. 17 P: <i>Franz Jamnig</i> Opis: stan. stavba, mlin s 4 kolesi, hlev, dvorišče in žaga
1848– 1850 ¹¹²	h. št. 16 P: <i>Anton Prasnig, 1/2 Hübler</i>	h. št. 18 P: <i>Simon Schittnik, 1/2 Hübler</i>	h. št. 17 P: <i>Josef Jamnig, 1/4 Hübler</i>

¹¹¹ Andrej Praznik je živel v vasi v hiši št. 7, zato v katastru ni navedena hišna številka 16, ki jo je mlin dobil leta 1770 ob prvem oštevilčenju hiš. Po urbarju 1794–1798 je Praznik posedoval obe posesti, hubo in mlin (urb. št. 47 in 60). Da je posest mlina in domačije s št. 7 združil v eno, priča tudi franciscejski kataster (AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: N 11, k. o. Turjak), ki posredno razkriva, kje je stala tedaj že porušena hiša št. 7: med hišama št. 6 in 8, ob cesti na majhni travniški parceli št. 2620 v lasti Pavla Praznika, mlinarja iz Temkovega mlina št. 16.

¹¹² NŠAL, Prepisi matičnih knjig, Škocjan pri Turjaku, K 1835–1900, 4. 5. 1848, 4. 6. 1849, 14. 6. 1850.

	1. mlin – Temkòv	2. mlin – Mustarjev	3. mlin – Šklópov
1867–1869 ¹¹³	h. št. 16 P: <i>Janes Prasnik</i> , 1/2 posestnik	h. št. 18 P: <i>Jernej Žitnik</i> , 1/2 posestnik	h. št. 17 P: <i>Jože Jakše</i> , 1/2 posestnik
do leta 2008 (stanje 6. 10. 2008)	Nova zemljiška knjiga: k. o. Turjak, vl. št. 195, h. št. 16 od 1900: vl. št. 433 od 1983: vl. št. 469 od 1995: vl. št. 1419 Domačija danes: parc. št. 2714/1, h. št. 69 Lastniki: od 1868: <i>Johann Praznik</i> (odstopna pogodba) od 1889: <i>Johanna Praznik</i> (prisojilna listina) od 1898: <i>Anton Hočevar</i> iz Novega mesta (prisojilna listina) od 1899: <i>Anton Hočevar ml.</i> iz Novega mesta (izročilna pogodba), polovica: <i>Pavlina Hočevar roj.</i> <i>Hočevar</i> od 1899: <i>Jože Pečnik</i> (kupna pogodba) od 1938: <i>Jože Pečnik</i> (prisojilna pogodba) od 1983: <i>Franc Kastelic</i> , Ljubljana (darilna pogodba) od 1983: <i>Občina Ljubljana-Vič-</i> <i>Rudnik</i> (kupna pogodba) od 2006: <i>Občina Velike Lašče</i> , "Trubarjeva domačija" ¹¹⁴	Nova zemljiška knjiga: k. o. Turjak, vl. št. 200, h. št. 18 Domačija danes: parc. št. 205, h. št. 38 Lastniki: od 1870: <i>Mariana Žitnik</i> (izročilna pogodba) od 1878: <i>Janez Žitnik</i> (poravnava) od 1890: <i>Ivana Mustar</i> (prisojilna listina) od 1905: <i>Anton Mustar</i> (izročilna pogodba) od 1908: <i>Terezija Mustar roj. Škoda</i> – 1/2 (izročilna pogodba) od 1938: na Antonovi polovici nedoletni otroci: <i>Ivan, Pavel, Jože, Alojz, Albin</i> <i>in Ljudmila Mustar</i> – vsak 1/6 (prisojilna listina) od 1957: <i>Alozij Mustar</i> (izročilna in darilna pogodba) od 1997: <i>Janez Mustar</i> (sklep o dedovanju)	Nova zemljiška knjiga: k. o. Turjak, vl. št. 197, h. št. 17 od 1951: vl. št. 667 Domačija danes: parc. št. 210, h. št. 39 Lastniki: od 1854: <i>Josef Jakše</i> (ženitna pogodba) od 1878: <i>Martin Drobnič</i> (prisojilna listina) od 1919: <i>Josip Zadnik</i> (izročilna, ženitna in dedna pogodba) od 1951: <i>Jože Zadnik in Amalija</i> <i>Zadnik roj. Drobnič</i> – vsak do 1/2 (izročilna, ženitna in dedna pogodba) od 2002: na polovici Amalije Zadnik <i>Saša Kržin</i> – 1/4 <i>Franc Kržin</i> – 1/4 (izročilna pogodba) od 2003: na polovici Jožeta Zadnika: <i>Amalija Zadnik</i> – 1/12 <i>Zalka Aljaž</i> – 1/12 <i>Vladislava Burja</i> – 1/12 <i>Marija Sever</i> – 1/12 <i>Malči Šoštarič</i> – 1/12 <i>Saša Kržin</i> – 1/12 (sklep o dedovanju)

113 Prav tam, 11. 10. 1867, 8. 5. 1868, 28. 4. 1869.

114 Od 1998 ima Trubarjeva domačija status javne infrastrukture na področju kulture.

Zaradi nepopolnih podatkov iz urbarjev in nepoznanja kar desetih urbarjev iz obdobja od 1484 do 1511 sta Kidriču povzročala veliko večje težave druga dva mlina. V urbarjih sta med mlini navedena na prvem in tretjem mestu, na sredi pa je mlin na Logu, leta 1517 prvič imenovan kot "spodnji mlin" (*die vnter mull*). Kidriča je zavedlo dejstvo, da se je v urbarjih pri poimenovanjih "zgornji" in "spodnji" medtem spremenilo označevanje: kot "zgornji" je bil namreč od leta 1499 do 1509 označen Šklóпов mlin pod Kukmako, od 1517 do 1524 pa Temkòv mlin tik pod vasjo, in sicer glede na "spodnji" mlin na Logu (ta je imel takšno ime še leta 1527, ko oznake "zgornji" ni bilo več). Čeprav je že Kaspret pravilno ugotovil, katera dva mlina sta bila leta 1517 mišljena kot "spodnji" in "zgornji" in je Trubarjevemu očetu Mihélju pripisoval tretji mlin "proti Kukmaki" – stanja na terenu sicer ni poznal –,¹¹⁵ Kidrič ni sledil takšni razlagi, ampak je naredil "usodni preobrat".¹¹⁶ Misleč, da sta bila leta 1499 in 1506 na Rašici izpričana samo dva mlina, je Mihéljev mlin postavil na lokacijo današnjega Temkòvega mlina (po Kidriču "zgornji mlin št. 1" ali "mlin pod vasjo"), in sicer z utemeljitvijo, da "se omenja istodobno samo še spodnji mlin".¹¹⁷ Urbarjev za vmesno sedemletno obdobje, ki bi lahko marsikaj pojasnili, Kaspret ni poznal in prav tako ne tistih za enajstletno vrzel med urbarjema iz let 1506 in 1517. Ko bi Kaspret zapustil Kidriču vsaj popolne izpiske njemu znanih urbarjev, bi bila Kidričeva sklepanja bržčas drugačna in bi nemara že od leta 1920 vedeli, da je "najverjetnejši rojstni dom" Primoža Trubarja prvotni "zgornji" mlin, po domače Šklóпов pod Kukmako, kakšnih 400 metrov zračne črte zahodno od Rašice. Ob današnjem vodenju o nepretrganem obstoju Šklóповega mlina pa tudi zadržek "najverjetnejši" ne bo več potreben.

K sreči so pisci turjaških urbarjev pri mlinih prav v Trubarjevem času po večini beležili njihovo topografsko lego. Ta v povezavi z mlajšimi podatki ne dopušča nikakršnega dvoma pri identifikacijah mlinov. V naslednjih urbarjih, ki se začenjajo malo pred letom 1547, tovrstnih podatkov ni več, razen zelo povednega navajanja travnika (Loga) pri srednjem mlinu in majhnega travnika pri tretjem mlinu

(od urbarja iz časa malo po letu 1561), ki sta dva od zanesljivih elementov za identifikacijo. Mline je, kot rečeno, mogoče brez težav spremljati na podlagi treh drugih kazalcev: višine dajatev, imen posestnikov in ustaljenega zaporedja navajanja: najprej srednji (Temkòv) pod vasjo, nato spodnji na Logu, nazadnje zgornji (Šklóпов) pod Kukmako. Kot je bilo že povedano, se je v drugi polovici 18. stoletja kot razlikovalna oznaka pridružila še urbarska številka posesti, od franciscejskega katastra 1823 naprej pa poznamo povrhu tega tudi natančno lego in oštevilčenje stavbnih in zemljiških parcel.

Poleg srednjega, Temkòvega mlina, ima staro hišno ime tudi zgornji mlin pod Kukmako, kjer se je rodil Primož Trubar, imenovan "pri Šklópu". Takšno ime (*vulgo Sklop, Sclop*) je za to domačijo dokumentirano v urbarjih v zadnji četrtini 18. in na začetku 19. stoletja (1777–1801). Deloma je živo še danes, po hišnem izročilu pa gre za onomatopoijo iz glagola šklopotati.¹¹⁸ Nasprotno ne poznamo izvora hišnega imena Temkè za mlin tik pod vasjo (danes "Trubarjeva domačija"). V virih je ime dokumentirano razmeroma pozno, šele leta 1823 kot ledinsko ime na franciscejski katastrski mapi: "Per Temkoumi Malni".¹¹⁹ O njegovi starosti lahko le ugibamo. Lahko bi bilo zelo staro in morda označuje celo prvega lastnika, še iz časa pred letom 1464, ko je prvič omenjen tukajšnji mlinar.¹²⁰ Zanesljivo pa je nekaj, po letu 1464 se noben gospodar ne imenuje Temkè ali kaj podobnega.¹²¹ Ni izključeno, da prihaja ime od posnemanja kakšnega glasu tako kot Šklóp od šklopotanja. Lastno ime Temkè bi lahko izhajalo tudi iz teme (v raškem govoru: temà, pridevnik temàn), pač po okolju, v katerem je mlinar delal ali je stal mlin. Danes ime Temkòv mlin čedalje bolj izpodriva novo poimenovanje "Trubarjeva domačija" oziroma "Trubarjev gaj".

¹¹⁵ "Bržčas je stal še više od vasi Raščica proti Kukmaki še en mlin brez kakega imenskega določila in tega je imel l. 1517 in 1519. Mihael Trubar." (ZRC SAZU, ISLLV, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Trubarji na Raščici, str. 7)

¹¹⁶ Pri Kaspretovem odstavku, ki govori o stanju po urbarju 1517, je Kidrič pomenljivo pristavil vprašaj (gl. prejšnjo opombo).

¹¹⁷ Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 258.

¹¹⁸ Informator Amalija Zadnik (roj. 1926), Rašica 39, 6. junija 2008. Domače ime Šklop navaja po Prijateljevem posredovanju tudi Kidrič (Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 254).

¹¹⁹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 11, k. o. Turjak, mapni list XII.

¹²⁰ Ne gre namreč prezreti, da je tudi ledinsko ime Na Logu (*Na Logi*) za lokacijo mlina vzhodno od vasi še srednjeveškega izvora (urbar 1482: *in der Wissn vnder dem darff Raichitz*). Slovensko ime "V Logu" srečamo prvič pri lociranju neke senožeti (*Hejmath*) v urbarju 1741–1750 (urbar 1741–1750, fol. 21).

¹²¹ Temkòvo hišno ime, sicer močno modificirano, bi morda lahko izviralo od osebnega imena Matko ali Matej, kot so se imenovali gospodarji približno pol stoletja – od okoli leta 1600 do 1644/1648: Jurij Matko, Matko Steiner in Matej Strnad.

Rášica na franciscejski katastrski mapi iz leta 1823:

1 – Šklóпов (Zadnikov) mlin (prava Trubarjeva rojstna hiša), 2) Temkòv mlin (današnja "Trubarjeva domačija"), 3) Mustarjev mlin na Logu, 4) Šimenova-Virantova domačija, 5) "Ta velka hiša", 6) lokacija Malnarjeve hube na Kukmaki.

Glede na dajatve posameznih mlinov v urbarjih so med tremi ráškimi mlini obstajale občutne razlike (gl. Preglednico 3). Najdonosnejši je bil Temkòv pod Rášico, precej manj donosen spodnji mlin na Logu, najmanj prihodkov, le približno tretjino toliko kot Temkòv, pa je prinašal Šklóпов mlin pod Kukmako. Razmerja so logična, če upoštevamo lego mlinov: Temkòv v najpomembnejši vasi v turjaškem gospostvu, malo pod križiščem dveh pomembnih prometnic, spodnji mlin na Logu le streljaj od glavne prometnice iz smeri zgornje Krke in Dobrepolja proti morju, Šklóпов pa najbolj oddaljen. Po številu mlinskih koles so bili, nasprotno, izenačeni vsaj od zadnje četrtine 17. stoletja, ko je bilo v urbarskem registru 1683–1688 prvič izpričano, da ima vsak po tri mlinska kolesa.¹²² Toda Šklóпов je imel dobrega pol stoletja

prej štiri kolesa (1615–1620, 1621–1627),¹²³ tako kot tudi pozneje, v franciscejskem katastru leta 1823.¹²⁴

Veliko manj je znanega o žagah. V virih se dolgo pojavljajo le sporadično, najprej v urbarjih za leta 1503–1504 in 1504 pri Šklóповem mlinu, ki je bil takrat v rokah Trubarjevega očeta Mihélja.¹²⁵ Nato je po turškem požigu Rášice (1528) v urbarju iz let 1529–1530 omenjena nova žaga Simona Trubarja na Logu,¹²⁶ ki jo urbar iz časa malo pred 1547 označuje kot novo kupnopravno žago Ahaca Košaka.¹²⁷ Pri Šklóповem mlinu je žaga skupaj z mlinom izpričana še v urbarjih 1615–1620 in 1621–1627,¹²⁸ odtlej pa so vsi viri govorili spet samo o

¹²³ Urbar 1615–1620, fol. 10'; urbar 1621–1629, s. p., Raschetz.

¹²⁴ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 11, k. o. Turjak, zapisnik stavbnih parcel, s. d.

¹²⁵ Urbar 1503–1504, pag. 15; urbar 1504, pag. 18.

¹²⁶ Urbar 1529–1530, s. p., Rästhytz: "Ein Newe Sag Im wysmadt hat Symon Trobar dint davon zins kreutzer xxxvij."

¹²⁷ Urbar malo pred 1547: s. p., Raschitz: "Achatz Khaschackh dient von der Newen Sag im wismadt zins gelt krewtzer xxxvij ist khaufrecht." – Mlin in žaga na Logu zdaj nista imela več istega gospodarja.

¹²⁸ Urbar 1615–1620, fol. 10'; urbar 1621–1627, s. p., Raschetz.

¹²² ÖStA, HHStA, FAA, C–55–39, s. p. – V uradu Osolnik je bilo po registru 1683–1688 skupaj devet mlinov, od katerih je imel tri kolesa poleg treh ráških samo mlin pri Podlogu, en mlin dve kolesi, štirje pa samo po eno. – Preden so se podatki o treh kolesih pri vseh treh ráških mlinih pojavili tudi v urbarju (1741–1750), so ga kontinuirano navajali urbarialni registri za leta 1701–1705 in 1706–1721 (prav tam, C–55–43, s. p.).

mlinu. Šele franciscejski kataster iz leta 1823 razkriva, da imajo žago vse tri mlinarske domačije.¹²⁹

Vsi trije mlini z žagami so nepretrgano obstajali do 20. stoletja. Prvi je prenehal delovati mlin na Logu, za njim v sedemdesetih letih Temkòv mlin in žaga pod vasjo, mlin in žaga pri Šklópu pa sta delala za zaslužek do zgodnjih sedemdesetih let ter za domače potrebe občasno zapela še vse do devetdesetih.¹³⁰ Od 16. stoletja do danes ni niti eden ostal v rokah iste rodbine, tako da bi prehajal z očeta na sina ali s tasta na zeta. Šklóпов je s prodajo dokazano zamenjal rodbino lastnikov konec 17. stoletja, vsi trije pa v zadnji četrtini 19. stoletja. Odtlej srečujemo pri mlinu na Logu nespremenjen priimek posestnikov (Mustar) in pri Šklóповem mlinu pod Kukmako isto rodbino (Drobnič–Zadnik).

Šklóпова domačija z danes opuščena mlinom in žago datira torej vsaj v sredo 15. stoletja. Oče **Primoža Trubarja Mihéj** (*Michell Mullner* ipd.) je bil tu leta 1499 izpričan kot svak Lenarta Trubarja, ki je mlin šele malo prej kupil od Petermana. Že leta 1501 pravi urbar, da je mlin od istega Petermana kupil Mihéj in ta je nato naveden kot gospodar v vseh urbarjih do urbarja za leti 1529–1530. Pred letom 1547 mu je sledil Jurko (*Jurckho Mullner*), ki je bil malo pozneje kot gospodar hube na Kukmaki označen kot Jurij oziroma Jurko Trubar (*Juri Trobar, Jurco Traber*). Skoraj brez dvoma gre za Mihéjjevega sina ter Primoževega brata.¹³¹ Že v 50.

letih 16. stoletja ga je kot gospodar zamenjal posestnik s priimkom Šilc. Dvema rodovoma Šilcev je med letoma 1621 in 1627 sledil Martin Oblak, temu pa med 1660 in 1667 Jurij Jakič. Generacijo po tem je mlin iz rok Jakičev prešel na Jamnike, katerih priimek je ostal tu blizu dvesto let, še po sredi 19. stoletja,¹³² ko se je k hiši priženil Jožef Jakše (1854). Posest je šla leta 1876 na dražbo in prešla leta 1878 v last Martina Drobniča. K njegovi hčerki se je leta 1919 priženil Jože Zadnik, čigar potomci so lastniki še danes, ko živita v hiši priimka Zadnik (mati) in Kržin (najmlajša hči z družino).¹³³

Sam mlin je bil v podkletenem delu zidane hiše (danes Rašica št. 39), prislonjene v breg Kukmake. Struga Rašice ločuje hišo od danes razpadajoče lesene žage, ki jo na drugi strani obdaja rokav potoka, tako da stoji na otočku. Stanovanjska hiša z mlinom je stara, debeli kamniti zidovi v kletnem delu dopuščajo oceno, da so jih sezidali pred 18. stoletjem, žago pa so, nasprotno, postavili na novo po požaru leta 1905.¹³⁴ Takrat je sicer zgorela tudi hiša

nec." (Kidrič: Trubarji na Rašici, str. 264) V resnici Trubarjeve navedbe o lastni starosti ne kažejo vse na leto rojstva 1508, ampak tudi na leti 1507 in 1509 (prim. Kidrič: Ogrodje za biografijo, str. 59). Poleg tega ostareli Andrej Trubar podobno kot Primož glede svojih let ni bil nujno povsem natančen, ne nazadnje pa bi bila Andrej in Primož lahko rojena istega leta, ne da bi morala biti dvojčka. Kakor koli, Primož Simoniti je leta 1986 objavil izvleček Dalmatinovega pisma Primožu Trubarju iz leta 1579, v katerem je izrecno omenjen Trubarjev brat s imenom Andrej (Simoniti: Martin Crusius, str. 217, 233). Zadnji Trubar na Rašici, prav tako Andrej, je bil po vsej verjetnosti sin ali morda že vnuk Primoževega brata Andreja. Kot gospodarja hube ga navajata še urbarja malo pred letom 1614 in 1611–1615/17, v katerih je njegovo ime že prečrtano in dopisano ime novega gospodarja Gregorja Šilca. Kot razkrivajo urbarji in katastri (navedbe virov gl. v preglednicah 1 in 2), je domačija, na kateri so gospodarili zadnji raški Trubarji, stala na skrajnem spodnjem koncu vasi, na mestu današnje "ta velke hiše", ki ima nad glavnim portalom vklesano letnico zgraditve 1817 (prvotno Rašica h. št. 1, danes 20).

¹³² Jamniki so kot gostači ostali na domačiji tudi po priženitvi Jožefa Jakšeta (NŠAL, Prepisi matičnih knjig, Škocjan pri Turjaku, K 1835–1900, 17. 3. 1855).

¹³³ Vrsta lastnikov, navedenih v novi zemljiški knjigi, se začne leta 1854 z Jožefom Jakšetom (Okrajno sodišče v Ljubljani, Zemljiška knjiga, k. o. Turjak, vl. št. 197, od leta 1951 vl. št. 667). Kidrič (1920) navaja, da se je tedanji lastnik Drobnič, po domače Šklóp, priselil iz Velikih Lašč, pred njim pa je tam mlel Jakše, po domače Kuhar (Kidrič: Trubarji na Rašici, str. 254).

¹³⁴ Informator o požaru: Amalija Zadnik (roj. 1926), Rašica 39, 6. junija in 23. julija 2008. – Na nesrečo spominja nagrobnik, ki so ga na Šklóповo domačijo – ni znano kdaj – prenesli s pokopališča v Velikih Laščah in stoji danes prislonjen na steber žage, sredi struge Rašice. V požaru 8. januarja 1905 sta se ponesrečila domači sin in hlapec, toda

¹²⁹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 11, k. o. Turjak, zapisnik stavbnih parcel, s. d.

¹³⁰ Informatorja: Amalija Zadnik (roj. 1926), Rašica 39, 6. junija in 23. julija 2008; Franc Škulj (roj. 1931), Rašica 16, 10. junija 2008.

¹³¹ Po urbarju malo pred letom 1547 je na hubi na Kukmaki gospodaril *Andre Mullner*, v mlinu pa *Jurckho Mullner*, oba sta sledila Mihéjju in bila najverjetneje brata, Mihéjjeva sinova (s. p., Raschitz, Gühkmakh). V urbarju 1547–1550 (s. p.) in 1551–1554 (s. p.) je Jurko kot *Jurckho Mullner* naveden kot gospodar mлина, kot *Juri Trobar* in *Jurco Traber* je postal za Andrej (Anndre Sager) gospodar hube, na hubi v vasi Rašica pa sta po urbarju 1547–1550 drug za drugim zagospodarila *Juri Trobar* in *Anndri Trobar*. Obi sta na isti hubi navedena še v urbarju 1551–1554, Jurko pa nato samo še dvakrat leta 1588 v urbarialnem registru 1587–1588 kot kupec žita z imenom *Juri Truber* in *Jurco Truber* (HHStA, FAA, C–55–24), zato ni povsem gotovo, ali gre res za isto osebo. Sklepamo lahko, da je vmesnih 34 let kot gospodar živel pri bratu Andreju, ki je od urbarja 1557–1561 naprej naveden kot edini gospodar hube in je kot tak kontinuirano izpričan še v petih naslednjih urbarjih: malo po 1561, 1565–1567, 1576–1578, 1582–1584 in 1590–1593, od urbarja malo po 1561 kot *Truber*. Leta 1590 mu je bilo po lastni navedbi 82 let, zato je Kidrič, ki je podatek objavil, naivno sklepal: "Ker se je narodil istega leta kakor Primož, pač ne more biti njegov brat, kvečjemu bratra-

z mlinom, vendar ožganine pričajo, da so stene vzdržale in so stavbo lahko obnovili.¹³⁵ Naslednjih sto let se podoba domačije, h kateri sodita še hlev in kozolec, skorajda ni spremenila, le hišo so v začetku osemdesetih let 20. stoletja dvignili za eno nadstropje.¹³⁶

Trubar se je torej rodil tukaj, v zgornjem mlinu pod Kukmako, ki so ga vsaj v sedemdesetih letih 18. stoletja že imenovali Šklóпов mlin. Samo tu je namreč v letih okoli Primoževega rojstva izpričan kot gospodar njegov oče Mihélj. S ponovno dostopnostjo turjaških urbarjev in pojavom neznanih se je sicer izkazalo, da to ni bila edina posest v Mihéljevih rokah, da pa Mihélj med letoma 1504/5 in 1511/17 v turjaškem gospodstvu ni posedoval ničesar razen mlina pod Kukmako, na katerem se omenja ves čas od leta 1499 do 1529–1530. Do leta 1504 je bil hkrati tudi gospodar dveh oziroma ene hube v vasi Rášica, od 1517 pa je izpričan tudi kot gospodar edine hube na Kukmaki, manjši vzpetini nad mlinom.¹³⁷ Ni dvoma, da gre za istega Mihélja, ki je leta 1499 "sedel" v svakovem mlinu pod Kukmako, saj je v urbarjih tako pri mlinu kot pri obeh hubah vedno označen enako, kot *Michl Mullner* (tudi *Müllner, Muller, Müller*). Če bi bila namreč v isti vasi dva Mihélja, bi se morali njuni dodatni oznaki razlikovati, a v našem primeru ni tako.

Urbarji so zdaj razkrili tudi natančnejši čas Mihéljeve smrti. Ker Kaspret ni bil dovolj pozoren pri izpisovanju iz urbarja za leti 1529–1530 (po njegovem 1529), je Kidriču priskrbel le podatek o

enem raškem mlinu, tistem, na katerem je gospodaril Simon Trubar, ne pa tudi o drugih dveh. Tako je Kidrič logično in upravičeno sklepal, da sta med turškim požigom Rášice leto prej (1528) druga dva mlina zgorela, "ker jih naslednji urbar ne omenja".¹³⁸ V resnici sta v urbarju zabeležena oba, na prvem gospodar Ahac Koščak (*Achatz Khoschiakh*) in na drugem še vedno Trubarjev oče Mihélj, le da je tokrat izjemoma in edinkrat po letu 1499 naveden brez priimka, zgolj z osebnim imenom (*Michell*), vendar je kot gospodar hube na Kukmaki označen z dvojnimi imeni (*Michel Muller*).¹³⁹ Kaspret v naglici očitno ni primerjal stanja s prejšnjim urbarjem, zato je prezrl, da je v mlinu pod Kukmako ostal isti gospodar.

O uničenju in kot posledica izginotju mlina leta 1528 ni torej nikakršnih dokazov, temveč prav nasprotno. Ni izključeno, da so Turki mlin sicer požgali, ko so se, kot opisuje Trubar, znesli nad cerkvijo sv. Jerneja.¹⁴⁰ Kot priča turjaški urbar iz let 1529–1530, so tedaj vseh trinajst hub na Rášici spremenili v pepel.¹⁴¹ A na drugi strani urbar ne potrjuje požiga okoliških vasi, to pa kaže, da Turki tedaj niso uničevali sistematično, ampak so se zadovoljili z Rášico, pomembno križiščno vasjo z mitnico. Tako tudi za Mihéljev mlin pod Kukmako, ki ga od Rášice ločijo zamočvirjeni travniki, ni rečeno, da je skupaj z vasjo postal žrtev požiga. Vsekakor je mlin v letih 1529–1530 spet stal, Mihélj pa je bil še vedno njegov gospodar. S tem izgubi podlago tale Kidričeva previdna trditev: "Njegova [Trubarjeva] rojstna hiša je bil mlin na Raščici, ki je pa najbrž že 1528. l. zgorel; stal je najbrž približno tam, kjer stoji danes Temkov mlin, ali pa nekoliko više."¹⁴² Prav tako je ovržena druga Kidričeva trditev o času Mihéljeve smrti: "Primožev oče Mihélj Trobar, mlinar in tesar, je vsaj 1527. l. še živel ter umrl med 1527. in 1529. letom, in sicer po vsej priliki naravne smrti."¹⁴³ Resnično je najverjetneje le zadnje, namreč, kako je Mihélj umrl. V literaturi, zlasti poljudni, v kateri so avtorji na podlagi skromnih in, kot vemo zdaj, nepopolnih podatkov razvijali domišljijo, bomo našli tudi domnevo, da so Mi-

njuni smrti pomotoma nista bili vpisani v mrliško matico domače župnije Škocjan (prim. NŠAL, Prepisi matičnih knjig, Škocjan pri Turjaku, M 1901–1964). Brez zaporedne številke vpisa in z napačnim datumom smrti 4. januar 1905 sta vneseni samo v mrliško matico župnije Velike Lašče (NŠAL, Prepisi matičnih knjig, Velike Lašče, M 1901–1964). Ponesrečenca so namreč izjemoma pokopali v sosednji župniji, še preden je Rášica leta 1907 postala del župnije Velike Lašče. O popolnem uničenju domačije s hišo, mlinom, žago in kozolcem ter o smrti dveh mladih ljudi je pisalo ljubljansko časopisje: *Slovenec*, leto XXXIII, št. 6, 9. 1. 1905, in št. 7, 10. 1. 1905; *Slovenski narod*, leto XXXVIII, št. 8, 11. 1. 1905. V *Slovenskem narodu* je ravno dan pred objavo novice začel izhajati podlistek o Primožu Trubarju (št. 7, 10. 1. 1905).

¹³⁵ Ko so hišo po letu 1980 nadzidali za eno nadstropje, so med pritličjem in podstreho odkrili ožgane lesene tramove, ki so še spominjali na požar (informator Amalija Zadnik (roj. 1926), Rašica 39, 6. junija in 23. julija 2008).

¹³⁶ Informator: Amalija Zadnik (g. prejšnjo opombo).

¹³⁷ Urbar 1499, fol. 8'; urbar 1501, pag. 13; urbar 1503–1504, pag. 12; urbar 1504, pag. 15; urbar 1506, s. p. (Raschitsch); urbar 1517, s. p. (Guckmackh); urbar 1519, s. p. (Guckmak); 1524, s. p. (Guckmackh); 1527, s. p. (Guckmackh); urbar 1529–1530 (Guckmackh).

¹³⁸ Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 259.

¹³⁹ Urbar 1529–1530, s. p.

¹⁴⁰ Trubar: *Catechismus sive imena islagama*, str. 267.

¹⁴¹ Urbar 1529–1530, s. p.: Rásthýtzt sein xiii Hueben vnd sein all xiii verprennt worden.

¹⁴² Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 268.

¹⁴³ Prav tam. – Na drugem mestu (str. 259) pravi podobno: "Umril je nedvomno po 1527. l., ker ga urbar tega leta še omenja, in najbrž pred 1529. l., ker urbar, ki se je začel pisati tega leta, njegovega imena nikjer ne beleži."

hélja Turki kot mnoge druge ubili.¹⁴⁴ Zdaj smo lahko prepričani, da to ne drži, ko pa bi bilo res, ni prav nikakršnega dvoma, da bi Trubar očetovo mučeniško smrt omenil v svojih delih, glede na odnos do "dednega sovražnika" prejkone več kot le enkrat.

Skratka, ker je bil Mihélj šest do enajst let, od leta 1504 ali 1505 pa do leta 1512 ali največ do 1516 samo mlinar, ni dvoma, da se mu je sin Primož rodil v zgornjem, Šklóповem mlinu pod Kukmako. Manj gotovo je, kdaj po letu 1511 je Mihélj postal še gospodar hube na Kukmaki – kot gospodar je prvič omenjen v urbarju iz leta 1517 – in ali se je njegova družina iz mlina preselila v to, približno 150–200 metrov oddaljeno domačijo nad dolino Rašice.

Primož Trubar je torej od svojih staršev vzel slovo v mlinu, v katerem se je rodil, ali na kmetiji na Kukmaki. V obeh primerih je razložljiva in v novi luči tudi bolj razumljiva njegova oznaka rodnega doma "pri Rašici" (1558): "*Blifi muiga royeniga domu p e r Raštzhizi ...*".¹⁴⁵ Šele zdaj lahko pravilno razumemo, zakaj svojega rodnega doma v edini omembi ni postavljaj "na Rašico" ali "pod Rašico". To podrobnost so raziskovalci ob nepoznanju natančne lege Trubarjeve rojstne hiše pač zlahka prezrli. Tudi zato, ker drugod, kjer ne omenja doma, ampak le svoj izvor, pravi, da je doma z Rašice.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Domnevo, da so ga umorili Turki, je verjetno prvi izrazil M. Rupel (Rupel: *Primus Truber*, str. 26). Prim. Humar: *Primož Trubar*, str. 52.

¹⁴⁵ *En Regishter*, fol. R 3 a. Prim. Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 251; Kidrič: Ogradje za biografijo, str. 58.

¹⁴⁶ O tem Trubar štirikrat poroča povsem določno in dvakrat posredno, ko Rašico omenja v zvezi z očetovo službo tamkajšnjega cerkvenega ključarja. Nekaj let po prvi omembi Rašice (1558) se leta 1566 v slovenskem predgovoru k Psalterju naslavlja kot "*Primosh Truber is Raštzhize*" (Truber: *Ta celi Psalter Davidon*, fol. b 8 b) in podobno, edinkrat z etnikom "Rastčičar", leta 1582 v naslovu prevoda Novega testamenta: "*skusi Primosha Truberia Crainza Raštzhizheria*" (Truber: *Ta celi Novi Testament*, naslov). Najbolj izčrpno piše o svojem rodu in krajevem izvoru v nemškem posvetilu k Novemu testamentu (1577), saj navaja poleg rojstne letnice 1508 kraj rojstva in socialni položaj: *im Lande Crein auff der Raštzhitz den Freyherren zu Auersperg gehörig* (Truber: *Noviga Testamenta pusledni deil*, II d; prim. objavo: Sakrausky (ur.): *Primus Truber*, str. 406). Dve leti prej se je v Katekizmu (1575) dotaknil Rašice v zvezi s ključarsko službo svojega očeta: "*na Rashizi*" in "*na Raštzhizi*" (Truber: *Catechismus sduelima islagama* 1575, str. 267 in 525). Kidrič: Ogradje za biografijo, str. 58, navaja pet Trubarjevih omemb Rašice, izpušča pa šesto v registru h Katekizmu (1575), ki jo je prej omenil drugje (Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 251).

Sklep

Prava lokacija Trubarjevega rojstnega doma pri Šklópu, Rašica št. 39, zasluži 500 let po njegovem rojstvu primerno znamenje. To bo prvo, ki bo lahko povsem določno povedalo, da se je Trubar rodil na tem kraju. Najustreznejši napis na spominski plošči bi bil: "V mlinu na mestu te domačije je zagledal luč sveta Primož Trubar."

Oznaka "Trubarjeva domačija" v Temkòvem mlinu pod vasjo s tem niti ne bo potrebovala korekture, da ne gre za "Trubarjevo" domačijo, ampak bo zadoščalo le ustrezno pojasnilo. Ime "Trubarjeva" je namreč za Temkovino na neki način ustrezno iz več razlogov. Tu je leta 1482 gospodaril prvi Trubar na Rašici, čigar imena ne poznamo in bi utegnil biti Primožev ded po materini strani.¹⁴⁷ Že naslednje leto spomladi se je preselil v spodnji mlin na Logu, kjer so Trubarji gospodarili najdlje, vsaj še leta 1530, ne pa več približno petnajst let pozneje (urbar malo pred letom 1547). Leta 1510, ko je bilo Primožu kakšni dve leti, je v Temkòvem mlinu sledil prejšnjemu gospodarju Šimonu Primožev "stric Gregor Trubar malinar", dejansko njegov bratranec in sin Lenarta Trubarja, kot je izrecno navedeno v urbarjih 1510 in 1511.¹⁴⁸ Oče Lenart in sin Gregor sta svoja mlina pred letom 1517 zamenjala, tako da je tedaj v Temkòvem izpričan kot gospodar Lenart, za njim pa leta 1519 Simon Trubar, zelo verjetno prav tako Lenartov sin ali morda zet, če je prevzel tastov, tedaj še nededni priimek.¹⁴⁹ Temkòv mlin – "Trubarjeva domačija" – je torej enako kot spodnji mlin na Logu v različnih letih gostil vse štiri znane raške Trubarje: prvega brez znanega imena, nato Lenarta, Gregorja in nazadnje Simona. Le Primožev oče Mihélj mlinar, svak Lenarta Trubarja, ni bil tu nikoli izpričan kot gospodar. Zato pa ni izključeno, da se je morda

¹⁴⁷ Prvi raški Trubar (*Trobar, Traber, Trabar*), mlinar brez imena, je izpričan v štirih urbarjih od 1482 do 1485, prvič v Temkòvem mlinu, nato v mlinu na Logu. Tam je v naslednjem urbarju iz leta 1492 gospodaril Lenart Trubar, za katerega ne vemo, ali gre za prejšnjega Trubarja ali za njegovega naslednika, verjetno sina. Če je tako, je moral biti prvi Trubar Primožev ded, saj je za Lenarta ugotovljeno svaštvo s Primoževim očetom Mihéljem in je bil tako Lenart Primožev stric po materini strani.

¹⁴⁸ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, 45u (urbarski izvleček 1510), pag. 4; Biblioteka SAZU, R 95, III 5507, urbar Turjak 1511, pag. 25.

¹⁴⁹ Kidrič je sklepal, da bi moral biti Lenartov "zgornji mlin št. 2", zahodno od Temkòvega mlina, ki ga je poimenoval "zgornji mlin št. 1" (Kidrič: Trobarji na Rašici, str. 258). Rupel je nato njegovo domnevo že spremenil v trditev (Rupel: *Primož Trubar*, str. 11).

v Temkòvem mlinu pred letom 1483 rodila Primoževa mati Jera, sestra Lenarta Trubarja in najbrž hči prvega Trubarja na Rášici. Prvi Trubar se je namreč tu pojavil kot gospodar med letoma 1467 – v razdelilni listini turjaških posesti tega leta ga namreč še ni – in 1482. Rojstvo Primoževe matere Jere sodi skoraj zagotovo v ta čas, saj je bila 17 let pozneje (1499) že poročena z Mihéljem, kakšnih devet let pozneje (1508) pa je prišel na svet Primož, ki po vsem sodeč ni bil njun najstarejši otrok. Žal ne vemo, koliko časa je prvi Trubar gospodaril v Temkòvem mlinu, saj je po urbarjih izpričan le kratek čas, v letu 1482 in do jurjevega 1483, urbarji iz vmesnega časa od 1464/67 do 1482 pa se niso ohranili.

V zvezi s "Trubarjevo domačijo" je gotovo še nekaj. Imaginarni "trije modri z vzhoda", ki bi v času Primoževega rojstva prišli na Rášico iskat novorojeno dete moškega spola in bi spraševali samo po Trubarjih, bi zanesljivo zašli v napačno hišo. V tem času je v turjaških urbarjih izpričan en sam gospodar s tem priimkom, in sicer Lenart Trubar (*Trobar, Traber*), mlinar v mlinu na Logu. Primožev oče Mihélj se, nasprotno, "skriva" pod oznako Mihélja mlinarja. To oznako – Michel Mull(n)er –, izpričano kar 25-krat¹⁵⁰ (Kidrič je prek Kaspreta poznal samo šest omemb!)¹⁵¹, moramo razumeti že kot priimek, ki se je na Rášici mogel glasiti samo **Malnar**. Ko bi šlo pri Mull(n)erju zgolj za poklicno oznako, Mihélj pa bi kot (tedaj še nededni) priimek imel kako drugo ime, denimo Trubar, kakor je mislil Kidrič,¹⁵² bi urbarji tega v 31 letih in ob toliko omembah Mihélja zagotovo vsaj enkrat razkrili. Priimek Trubar bi Mihélj lahko dobil tako, da bi ga prevzel prek hišnega imena po

ženi in svaku Lenartu Trubarju, ki je v mlinu gospodaril pred njim, a se to ni zgodilo. Mihélj se namreč v mlin pod Kukmako ni priženil. Lenart je tu gospodaril le nekaj let in imel hkrati še drugi, "matični" mlin na Logu.

Primož Trubar se tako doma na Rášici po očetu ni mogel imenovati Trubar in so ga najverjetneje poznali samo kot Malnarjevega Primoža. "Trubarjev" je bil kvečjemu v širšem, sorodstvenem pomenu, po materi. Šele v šolah se je, kot vse kaže, odločil uporabljati priimek Trubar,¹⁵³ neprimerno manj pogost in zato toliko bolj prepoznaven od priimka Malnar, ki bi ga zapovrhu v različnih jezikih še neenotno zapisovali: v nemščini kot Mull(n)er, v latinščini Molitor.

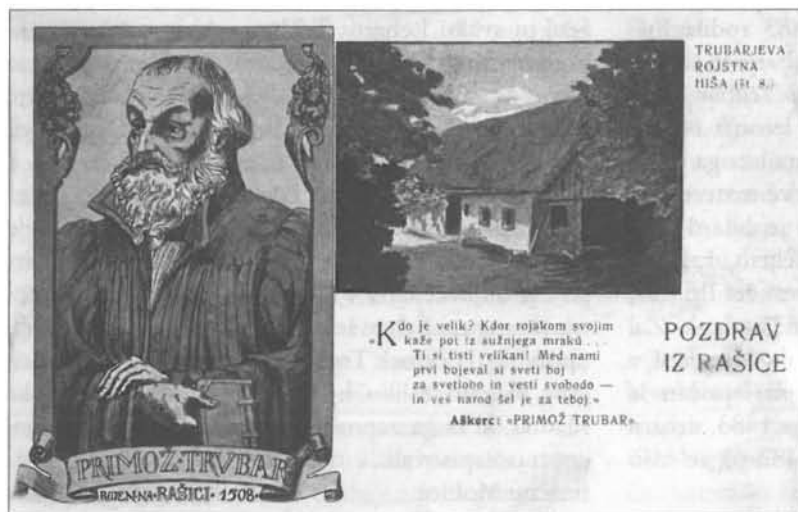
Pri tem kaže poudariti še nekaj. Ko oče prve slovenske knjige sam (1575) in prevajalec nagrobne pridige Matija Trost (1588) ne bi zapisala, da je bilo Trubarjevemu očetu ime Mihélj, bi imeli glede na urbarje za njegovega edinega možnega očeta Lenarta Trubarja. Mlajši urbarji, začevši z urbarskim izvečkom iz leta 1510, bi nam namreč razkrili, da je imel Lenart Trubar sina Gregorja – ta je izrecno naveden kot njegov sin in je očetu sledil kot gospodar mlina na Logu – ter najverjetneje še enega sina, ki mu je bilo ime Simon. Ta je bil najprej Lenartov naslednik na drugem, današnjem Temkòvem mlinu (1519), in nato leta 1527 gospodar poprej Gregorjevega mlina na Logu. Pravega očeta Primoža Trubarja, Mihélja, bi se zgodovinarji dotaknili samo kot "stranske osebe", nekako z besedami: "Konec 15. stoletja je Lenart Trubar od nekega Petermana kupil zgornji mlin (pod Kukmako), na katerem je leta 1499 gospodaril Lenartov svak Mihélj, kot gospodar istega mlina pozneje vseskozi označen kot Mihélj mlinar." Tudi prava rojstna hiša Primoža Trubarja bi s tem ostala prezrta, iskali pa bi jo najprej v mlinu na Logu, torej zopet ne v Temkòvem mlinu pod vasjo. Če pa bi vendarle imeli Trubarjevo pričevanje o "stricu Gregorju mlinarju" (1558), bi rekonstrukcijo družinskih razmerij in domovanj popravili takole: stric Gregor je bil Lenartov sin, to pa pomeni, da je bil Lenart Primožev ded, zato kot edini možni oče ostane Si-

¹⁵⁰ Za vse omembe Mihélja kot gospodarja mlina gl. Preglednico 3, za omembe Mihélja kot gospodarja hub na Rášici in Kukmaki pa op. 137. Njegovo ime srečamo še v registru zaostankov 1501, fol. 51' in v davčnem registru 1511 (ÖStA, HHStA, FAA, C-55-9), s. p. (Ambt Osslnighk). V tem času ni nobenega drugega turjaškega podložnika, ki bi ga urbarji omenjali tolikokrat kot Mihélja.

¹⁵¹ Kaspret in za njim Kidrič je vedel le za omembe v urbarjih 1499, 1506, 1517, 1519, 1524 in 1527. Če bi bil dovolj pozoren, bi v vsakem teh urbarjev ugotovil še po eno (hubi na Rášici in Kukmaki) ter dve v urbarju 1529–1530. S tem bi se mu razkrilo tudi nadaljevanje priimka v poznejših urbarjih, od urbarja iz malo pred letom 1547 naprej.

¹⁵² Kidrič: Trubarji na Raščici, str. 260: "Ker je bil Mihelj Trobar književniku Primožu oče, Gregor Trobar pa stric, sledi, da sta bila Mihelj in Gregor brata. /.../ Iz tega pa sledi s precejšnjo gotovostjo, da gre izrazu "schwager" tukaj širši pomen: sorodnik, ne pa ožji: sestrin mož, kajti bil bi res precejšnji slučaj, če bi jemal sestro mlinarja Lenarta Trobarja mlinar Mihelj, ki je bil sam tudi – Trobar."

¹⁵³ Ni potrjeno, da bi Trubar v mladosti, v letih šolanja, kdaj uporabljal priimek Malnar (Mull(n)er, Molitor ipd.), a ni izključna poznejša najdba takšnega zapisa. Prvi znani Trubarjevi omembi sta iz leta 1526, ko se v vlogi priče pojavlja v vicedominski knjigi, enkrat kot "*primus Riubar de rafica*" in drugič kot "*primo trubar seruitore*" (Biblioteca Civica "Attilio Hortis" Trieste, Archivio Diplomatico, Vicedominaria, vol. 55, Jo. Bapt. de Peterlinis 1526, fol. 74, 154. Objava odlomka: L. Žvab, Črtica o Primoži Trubarji, str. 43; po njem: Kidrič, Ogradje za biografijo, str. 63).

Šimenova-Virantova hiša, ki je najprej veljala za Trubarjevo rojstno hišo, upodobljena na razglednici, odposlani 25. 8. 1908 (last: Milan Škrabec, Ljubljana)

Temkòv mlin, od leta 1986 Trubarjeva domačija (foto: B. Golec, 2008)

Šklópov (Zadnikov) mlin na mestu mlina, v katerem se je Trubar v resnici rodil (foto: B. Golec, 2008)

mon, ki je samostojno zagospodaril šele med letoma 1517 in 1519, potem ko je kot mlinar izpregel ded Lenart. Za Primožev rojstno hišo bi v tem primeru še vedno označili spodnji mlin na Logu, toda z dodatkom, da se je družina verjetnega očeta Simona med 1517 in 1519 za nekaj let preselila v današnji Temkòv mlin tik pod vasjo. Toda prav vse domneve bi bile napačne, če bi manjkalo "kronski podatek" iz leta 1575: Primožev oče je bil Mihéj, tesar, mlinar in cerkveni ključar. Tudi če ne bi vedeli za njegov mlinarski poklic, ampak bi poznali samo ime, bi za očeta, a s precej manjšo gotovostjo, imeli "Mihéjja mlinarja" iz zgornjega mlina pod Kukmako, in sicer zaradi omembe njegovega sorodstva z Lenartom Trubarjem, izpričanega v urbarju leta 1499.

O Trubarjevi rojstni hiši, zdaj najdeni in razkriti, lahko sklenemo takole. Očitno se je drži nekaj sreče, povezane s Trubarjevimi obletnicami, pri tem pa pridejo nova spoznanja na dan šele, ko minejo slovesnosti. Leta 1858, ko se je pisala 350-letnica njegovega rojstva, je na domnevno rojstno hišo v vasi Rášica prvi opozoril mladi Fran Levstik.¹⁵⁴ Ob 400-letnici rojstva, leta 1908, so na Virantovi, po domače Šimenovi hiši v zgornjem koncu vasi nameravali odkriti spominsko ploščo, a se to ni zgodilo ne tedaj ne pozneje.¹⁵⁵ Istega leta 1908 je Leopold Podlogar kot prvi podvomil, ali je Šimenova hiša res Trubarjev rojstni dom in navrgel, da je Trubarju prej kakor tu tekla zibelka v grajskem mlinu pod Rášico.¹⁵⁶ Dvanajst let po-

zneje, leta 1920, je Kidrič zapisal, da bi šlo lahko za Temkòv mlin tik pod vasjo.¹⁵⁷ To so nekateri kljub njegovemu pozivu k previdnosti kmalu nekritično povzeli kot dejstvo,¹⁵⁸ toda Trubarjev spomenik, postavljen pod vasjo ob štiristoletnici prve slovenske knjige (1951–1952), nosi za vsak primer zgolj napis, da se je Trubar rodil "v tej vasi". Leta 1986, ob 400-letnici Trubarjeve smrti, pa so v Temkòvem mlinu, ki leži neposredno pod vasjo, uredili današnjo Trubarjevo domačijo, na kateri je bila 8. junija letos slovesnost ob Trubarjevi 500-letnici. In ko je tudi ta mimo, je dozorel čas za znanstveno utemeljeno dejstvo: Trubar se je rodil nekoliko stran v drugem, Šklópovem mlinu pod Kukmako. Tako se oče prve slovenske knjige iz "Nigdirdoma" končno lahko vrne na svoj pravi dom, ki si zasluži tudi ustrezno spominsko znamenje – pol tisočletja po rojstvu in 150 let po začetku iskanja njegove rojstne hiše.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

Akcesijska knjiga 1945–1974.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 61, 110.

AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko: šk. 233.

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: N 11, k. o. Turjak.

AS 181, Reambulančni kataster za Kranjsko: D 11, k. o. Turjak.

AS 781, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Stična: fasc. 4, knj. 16.

AS 789, Gospostvo Turjak, šk. 1.

AS 1074, Zbirka urbarjev: 42u–47u, 81u–82u, II/26u, II/27u, III/2u, III/28u.

Biblioteca Civica "Attilio Hortis" Trieste:

Archivio Diplomatico, Vicedominaria, vol. 55.

Biblioteca SAZU:

R 95, III 5507.

¹⁵⁴ Levstik: Napake slovenskega pisanja, str. 53.

¹⁵⁵ Ponovitev izleta na Rášico, ki zaradi slabega vremena 8. junija 1908 ni uspel, je *Slovenski narod* ob Trubarjevi 400-letnici med drugim napovedal z besedami: "Ker se bo najbrž takrat vzdala v Trubarjevo rojstno hišo spominska plošča, se bo pri tej priliki priredila v Rašici narodna slavnost." (*Slovenski narod*, letnik XLI, št. 133, 9. 6. 1908) Franc Dolšak, trgovec na Raščici, je še pred tem založil razglednice, ki kažejo poleg Trubarjeve slike tudi Šimenovo hišo št. 8 z nadpisom: "Trubarjeva rojstna hiša". Ko je lastnik Janez Virant že dal dovoljenje za postavitve plošče, je skušal velikolaški župnik Ramovš stvar preprečiti: "Če ste dali dovoljenje, preključite, ker ta človek je bil ničvreden." Virant se s tem – po lastni trditvi dr. Ivanu Prijatelj (1918) – sicer ni dal prepričati, akcija pa je vendarle zaspala. (Kidrič: Trobarji na Raščici, str. 269). Po-buda za ploščo se je ponovno pojavila malo pred drugo svetovno vojno, a naj bi namen preprečilo nasprotovanje istega župnika (informatore Franc Škulj (roj. 1931), Rašica 16, 10. junija 2008). Tudi poznejša lastnika domačije Ivan Virant (od 1919 do 1979) in Milan Virant st. (od 1979 do 1991) sama sta nasprotovala vzdajanju plošče, saj nista rada videla množičnih obiskov izletnikov in šolarjev, ki so tu in tam povzročali tudi manjšo gmotno škodo (informatore Milan Virant (roj. 1961), Rašica 8, 7. junija 2008).

¹⁵⁶ Podlogar, Zgodovinske drobtine, str. 46.

¹⁵⁷ "Spominska plošča Primožu Trubarju bi pač še najbolj sodila na Temkòv mlin, vendar bi se napis ne smel glasiti določno, ampak nekako takole: V mlinu na Raščici se je narodil 1508. l. Primož Trubar ..." (Kidrič, Trobarji na Raščici, str. 269).

¹⁵⁸ Gl. op. 82.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

Prepisi matičnih knjig:

Škocjan pri Turjaku: K 1835–1900, P 1835–1900, M 1835–1900, M 1901–1964.

Velike Lašče: M 1901–1964.

ŽA Škocjan pri Turjaku: K 1713–1745, M 1753–1770, P 1773–1803, P 1816–1860.

Okrajno sodišče v Ljubljani, Zemljiška knjiga:

k. o. Turjak.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Wien:

Fürstlich Auerspergsches Archiv (FAA), Urbare Auersperg: C–55 – 1–55.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL):

ZAL, LJU 2, Graščina Turjak: šk. 1–2.

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede (ISLLV):

Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 4, 17.

Literatura*Alphabetische Tabelle aller Ortschaften des Neustädter Kreises.* Laibach, 1819.Bizjak, Matjaž: Trije urbarji iz turjaškega arhiva. V: Koman, Dušan (ur.): *Sedemdeset let biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (Biblioteka – Bibliotheca 13). Ljubljana: SAZU, 2008, str. 119–151.Debeljak, Janez: *Popotovanje k Levstiku. Literarni in kulturnozgodovinski utrinki iz velikolaškega konca ob 150-letnici Levstikovega rojstva.* Maribor: Založba Obzorja, 1981.Debeljak, Janez: *Trubarjeva Rašica.* Velike Lašče: Parnas, zavod za kulturo in turizem, 2008.Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten zeit bis auf das Jahr 1813. Zweiter Theil.* Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1875.Dolenc, Metod: Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXVIII (1931), str. 101–110.Dolenc, Metod: Prof. Anton Kaspert. *Ljubljanski zvon* XL (1920), št. 12, str. 700–704.

En Regisbter, ta keashe, kei ty nedelski inu tih drugih prasnikov Evangelij, vtim Novim Testamentu, se imajo iskati inu naiti. Per tim ie tudi ena kratka Postilla ... V Tibingi, 1558.

Golec, Boris, Okoliš, Stane: Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti. *Arhivi* XIX (1996), str. 118–133.Hitzinger [Peter]: Nachbemerkungen zur Berichtigung einiger Punkte in Primus Trubers Leben. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* XX (1865), str. 2.Humar, Jožko: *Primož Trubar rodoljub ilirski.* Koper: Založba Lipa, Založništvo tržaškega tiska, 1980.Kidrič, France: Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja. Obenem analiza Andreajevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja (1923). V: France Kidrič, *Izbrani spisi. Prva knjiga* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 35/1). Ljubljana: SAZU, 1978, str. 57–113.Kidrič, Fr.: Trobarji na Rašici. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) II (1920), str. 251–278.Komatar, Fr.: Das Schloßarchiv in Auersperg. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* XVIII (1905), str. 108–144; str. 145–187; XIX (1906), str. 37–58, 99–140; XX (1907), str. 161–245; *Carniola* NV I (1910), str. 20–34, 118–135, 226–243.Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500).* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za občo in narodno zgodovino, 1975.Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek prvi. Urbarji salzburške nadškofije* (Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga prva). Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1939.*Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine.* Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.*Krajevni leksikon Slovenije. Repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije. II. knjiga. Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1971.Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Nadškofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 2). Ljubljana: Nadškofija, 2003.*Letopis ljubljanske škofije za leto 1935.* Ljubljana: Škofijski ordinariat, 1935.Levstik, Fran: Napake slovenskega pisanja. *Zbrano delo. Šesta knjiga. Kritični spisi I*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956, str. 38–87.Mikuž, Metod: *Topografija stiške zemlje. Doneski k zgodovini stiške opatiije.* Ljubljana: [s. n.], 1946.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.

Pis. [= Fr. Levec], "Luter Martin" v slovenski narodni pravljici. *Slovenski narod*, letnik VII, št. 26, 1. 2. 1874.

Podlogar, Leopold: Zgodovinske drobtine iz velikolaškega okraja. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XVIII* (1908), str. 1–11, 41–51.

Preinfalk, Miha – Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin. Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) 1 (1218–1400)* (Thesaurus memoriae, Fontes 6). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2008.

Rupel, Mirko: *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja. Neue Funde unserer Protestantica des XVI. Jahrhunderts* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 7, Inštitut za literature 2). Ljubljana: SAZU, 1954.

Rupel, Mirko: *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.

Rupel, Mirko: *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators* (Südosteuropa-Schriften, 5. Band). München: Südosteuropa-Verlagsgesellschaft m. b. H., 1965.

Sakrausky, Oskar (ur.): *Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Wien: Evangelischer Presseverband, 1989.

Schumi, Franz: *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain. II. Band 1200–1269. Laibach*. Verlag des Herausgebers, 1884. u. 1887.

Simoniti, Primož: Martin Crusius in seinen Beziehungen zu slowenischen Protestanten. V: Jančko, Anton (ur.): *Slovenski v evropski reformaciji šestnajstega stoletja / Die Slowenen in der europäischen Reformation des sechzehnten Jahrhunderts* (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete 1986, str. 213–240

Škulj, Edo: *Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku* (Acta ecclesiastica Sloveniae 29). Ljubljana: Družina d. o. o., 2007.

Truber, Primosh: *Catehismus s dveima islagama, ena pridiga od starosti te prave inu kriue vere, kershzhouane, mashouane, zhestzhena tib suetnikou, od cerkounih inu domazhib boshyh slushbi, is S. Pisma, starih Cronik inu Vuzhenikou vkupe sbrane ...* V Tibingi, 1575.

Truber, Primosh: *Noviga Testamenta pusledni deil vtim so s. Paula htim Judom, s. Jacoba, Petra, Jansha, Judesha listuhi, inu s. Juana resodiene, skratkimi sastopnimi islagami ...* V Tibingi 1577.

Truber, Primos: *Ta celi Noui Testament nashiga gospudi inu isvelizharie Iesusa Cristusa, na dua maibina deilla resdilen, vtim ie tiga stariga Testamenta dopolnene, summa inu prava islaga ...* V Tibingi, 1582.

Truber, Primosh: *Ta celi Psalter Davidou, vtim so vsi shlaht vissoki boshy nauuki, troshti, pryteshi, prerokouane ti Iesusene inu nega Snete Cerque molytue, proshne, huale inu sahuale etc.* V Tibingi, 1566.

Umek, Ema, KOS, Janez (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije* (Skupnost arhivov Slovenije. Vodniki. 1. zvezek). Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972–1974.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. I.–III. knjiga. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Znidaršič Golec Lilijana: *Zbirka urbarjev: okrog 1350–1850. Arhivski inventar: signatura fonda AS 1074*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Žvab, L.: Črtica o Primoži Trubarji. *Ljubljanski zvon. Leposloven in znanstven list* IV (1884), str. 41–45.

Časopisni viri

Slovenec, leto XXXIII, št. 6, 9. 1. 1905 in št. 7, 10. 1. 1905.

Slovenski narod, leto XXII, št. 185, 13. 8. 1889; leto XXXVIII, št. 7, 10. 1. 1905, št. 8, 11. 1. 1905. leto XLI, št. 133, 9. 6. 1908.

Informatorji

Franc Škulj (roj. 1931), Rašica 16, 10. junija 2008.

Milan Virant (roj. 1961), Rašica 8, 7. junija 2008.

Amalija Zadnik (roj. 1926), Rašica 39, 6. junija in 23. julija 2008.

Zusammenfassung

WO IN RAŠICA WURDE PRIMOŽ TRUBAR WIRKLICH GEBOREN

Seit der ersten und bisher auch letzten, 1920 von France Kidrič veröffentlichten Abhandlung über die Geburt und das Geburtshaus von Primož Trubar (1508–1586), dem Schöpfer des ersten slowenischen Buchs, sind schon fast 90 Jahre vergangen. Die Urbarien der Herrschaft Turjak (Auersperg), die primären Quellen, auf deren Grundlage Kidrič als mögliches Trubar-Geburtshaus die Temekmühle (Temkòv mlin) im Dorf Rašica bezeichnete, waren den slowenischen Forschern nach dem Zweiten Weltkrieg fast ein halbes Jahrhundert lang unerreichbar. Ihre neuerliche Zugänglichkeit, Funde weiterer Urbarien von Turjak aus der Zeit um Trubars Geburt und die Hinzuziehung jüngerer Quellen – Urbarien, Kataster, Grundbücher, Per-

sonenregister – ließen schließlich die Feststellung zu, dass Trubar nur in der heutigen, etwa 400 Meter vom Dorf Rašica entfernten Šklop-Mühle (Šklopov mlin) das Licht der Welt erblicken konnte. Sein Vater besaß nämlich zur Zeit von Primož' Geburt nur dieses Haus und später noch den benachbarten Hof in Kukmaka, auf den die Familie vermutlich übersiedelte. Die Lage der Mühle und des Hofes außerhalb von Rašica stimmt mit Trubars übersehener Angabe (1558) überein, dass sein Geburtshaus bei (!) Rašica liegt.

Im slowenischen Raum gibt es außer von Turjak keine Grundherrschaft, deren so gut und kontinuierlich erhaltenes urbariales Material sich über einen Zeitraum von dreieinhalb Jahrhunderten von den 60er Jahren des 15. bis Anfang des 19. Jahrhunderts erstrecken würde. Für fast jeden Hof kann so die Geschichte seiner Besitzer von den heutigen Tagen bis zum Jahr 1464 verfolgt werden. Mithilfe der Urbarien sind nun endgültig die zwei anderen Lokalitäten widerlegt, die für Trubars Geburtshaus gehalten wurden. Die erste ist der Šimen-Virant-Hof in Rašica, der am längs-

ten, von der zweiten Hälfte des 19. bis in die 80er Jahre des 20. Jahrhunderts, als "Trubar-Hof" bezeichnet wurde, aber nur auf der Grundlage einer nebulösen Volksüberlieferung, dass hier "Martin Luther" geboren worden sei. Die zweite ist die Temek-Mühle, in der 1986 der Museumskomplex "Trubar-Hof" eingerichtet wurde, doch heute weiß man, dass hier einige Zeit lang nur Trubars Verwandte mütterlicherseits lebten.

Primož Trubar konnte zwar nach seinem Vater nicht Trubar heißen, sondern Malnar, wird der Vater in den Urbarien von Turjak doch nur unter dem Namen *Michel Mull(n)er* erwähnt, und im Urbarium aus dem Jahr 1499 ist explizit belegt, dass dieser der Schwager des Lenart Trubar (Trobar) war. Primož galt so im Geburtsort Rašica als "Trubar-Sohn" allenfalls im weiteren, verwandtschaftlichen Sinn nach seiner Mutter Jera, geb. Trubar (Trobar). Für den Gebrauch des Familiennamens der Mutter anstelle jenes des Vaters entschied er sich, als er von Zuhause wegging, um die notwendige Ausbildung zu erhalten.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 334.782:682(497.5Dubrovnik)

Prejeto: 20. 10. 2008

Statut dubrovniške bratovščine kovačev in kotlarjev

ZDENKA BONIN

arhivska svetovalka

Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistrijsov trg 1, SI-6000 Koper

e-pošta: zdenka.bonin@gmail.com

IZVLEČEK

Razvoj dubrovniških bratovščin je mogoče spremljati od 13. stoletja dalje. Poleg izrazito verskih bratovščin, ki so večinoma nastajale po teritorialnem načelu, so predvsem v mestu nastajale tudi poklicne bratovščine (cehi). Od skupaj 52 združenj, naj bi jih bilo 37 verskih, 15 pa obrtnih. Statut bratovščine kovačev in kotlarjev hranijo v Državnem arhivu v Dubrovniku. Bratovščinski zavetnik je bil sv. Janez Krstnik. Večina členov statuta ureja volitve ter dolžnosti bratovščinskih funkcionarjev in članov bratovščine, sprejemanje novega članstva, zlasti pomembni pa so odloki, ki urejajo medsebojne odnose med obrtniki ter pravice in dolžnosti vajencev.

KLJUČNE BESEDE: bratovščina kovačev in kotlarjev, bratovščinski statut, Dubrovnik

ABSTRACT

THE STATUTE OF THE FRATERNITY OF BLACKSMITHS AND COPPERSMITHS IN DUBROVNIK

The development of fraternities in Dubrovnik can be traced back to the 13th century. In addition to distinctly religious fraternities that were established predominantly on the basis of territorial appurtenance, vocational fraternities (guilds) were beginning to appear as well, particularly in town areas. Out of 52 associations, 37 were of religious character, and 15 were of trade. The statute of the Fraternity of blacksmiths and coppersmiths, whose patron was St. John the Baptist, is kept at the State Archives in Dubrovnik. Most of the statute's articles deal with the regulation of elections and duties of the fraternity's officials and members, as well as with the process of granting new membership, but of particular importance are decrees that regulate relations between tradesmen and the rights and obligations of apprentices.

KEY WORDS: Fraternity of blacksmiths and coppersmiths, fraternity statutes, Dubrovnik

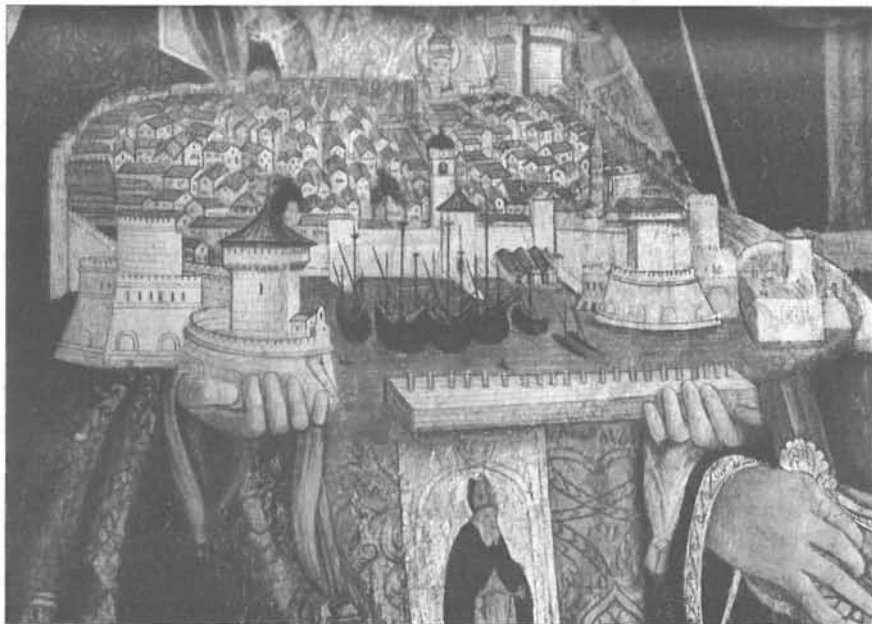
Po vzoru drugih evropskih dežel (npr. Italije, Francije) so se tudi v Dubrovniški republiki ljudje že v začetku 13. stoletja združevali v bratovščine. Verska združenja laikov so nastala iz religioznih nagibov (negovanje verskega kulta in skrb za določeno cerkev), prav od začetka pa so imela izrazito socialno (humanitarno) značilnost (medsebojna pomoč članov bratovščine v duhovnem in tudi materialnem pomenu). Sprva je bilo članstvo v bratovščinah odvisno od teritorialne pripadnosti, saj so bili prebivalci z določenega območja ne glede na socialni status ali poklic člani določene bratovščine. S pospešenim razvojem trgovine in obrti so se poleg že obstoječih izrazito verskih bratovščin začele vzporedno pojavljati tudi bratovščine, ki so privabljale ljudi določenih poklicev oz. dejavnosti. Bratovščine, v katere so se združevali trgovci in obrtniki oz. ljudje enakega ali podobnega poklica so sčasoma, čeprav so bile še vedno verska združenja, dobivale naravo pravih poklicnih združenj oz. cehov. V Dubrovniku so tako poleg izrazito verskih združenj (organiziranih še vedno na teritorialnem načelu) že v 15., zlasti pa v 16. stoletju čedalje bolj prevladovale poklicne bratovščine, v zaledju (na podeželju) pa so predvsem zaradi enake poklicne strukture prebivalstva (prevladovali so kmetje in pomorci – večinoma ribiči) bile še naprej v ospredju verske bratovščine, organizirane na os-

novi teritorialne pripadnosti.¹

Bratovščine so večinoma združevale meščanstvo, t. i. *puk*, *pučanstvo*, so pa bili člani bratovščin lahko tudi ljudje iz višjega sloja, t. i. *vlastela*. Vanje so se lahko vključevale tudi ženske. Bratovščine so zlasti od potresa leta 1667 dalje (in nato v 18. stoletju) vplivale tudi na socialno-politično in ekonomsko diferenciacijo prebivalstva v samem mestu. Najvplivnejši (najbogatejši) predstavniki dveh najpomembnejših dubrovniških bratovščin (*antunini* – združenje velikih trgovcev in *lazarini* – trgovci, ki so trgovali z Levantom) so po izumrtju precejšnjega dela dubrovniškega plemstva (*vlastele*) tik pred omenjenim velikim potresom in po njem bili sprejeti v plemstvo.

Gradivo o dubrovniških bratovščinah

Večina bratovščin je imela svoje statute, t. i. *matricole* (tudi *mariegole*), ki jih je potrjevala cerkvena ali državna oblast. Statuti so bili praviloma potrjeni v dubrovniškem malem svetu (*Minor consiglio*). Obsežno arhivsko gradivo o dubrovniških bratovščinah hrani Državni arhiv v Dubrovniku (v nadaljevanju DAD). V starem dubrovniškem arhivu je tako pod signaturo XXII (*Fratie*) zbrano raznovrstno gradivo (statuti, blagajniške knjige, knjige testamentov – volil in podobno), ki pričajo o raz-

Podoba Dubrovnika v rokah sv. Blaža, zaščitnika mesta, s triptiha Nikole Božidareviča v dominikanski cerkvi (Enciklopedija Jugoslavije, 3. del, 1958, str. 136–137)

¹ Primerjaj tudi članka Anteja Marinovića, Iz prošlosti poluotoka Pelješca. Bratovština sv. Julijana i Martina u Žuljani iz XVI stoljeća, 1960, str. 149–181 in Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština, 1952, str. 233–245.

vejenem bratovščinskem združevanju Dubrovčanov. Ohranjen je statut bratovščine sv. Petra v katedrali (*Statuta et Decreta Congregationis Sacerdotum S. Petri in Cathedra instit. A.D. 1399, di 11 Augusti*) iz konca 14. stoletja; združevala je dubrovniške duhovnike, iz 15. stoletja so statuti bratovščine sv. Marije (*Di S. Maria dell'Isola di Mezgo*, 14. 10. 1416), sv. Luke (*Di S. Luca de'Bottegai di Ragusa*, 28. 1. 1450) in bratovščine klobučarjev (*Confraternità dei Barettari*, 25. 10. 1487), bratovščine sv. Lazarja (*Matricola della confraternità di S. Lazzaro*, 1536) in sv. Jurija (*Di S. Giorgio alle tre Chiese*) iz 16. stoletja, iz 17. stoletja pa so statuti bratovščin sv. Ane iz Bergata (*Di S. Anna di Bergatto*, 2. 12. 1611), dubrovniških zlatarjev (*Degli Orefici di Ragusa*, ms. sec. XVII), sv. Mihaela (*S. Michele di Gravosa*, ms. sec. XVII), sv. Petra v katedrali (*S. Pietro in Catedrala dei Preti di Stagno*, ms. s. XVII), v katero so bili vključeni duhovniki stonske diocese, statut bratovščine krznarjev (*Dei Pellizzari di Ragusa*, 17. 7. 1697) in statut bratovščine kovačev in kotlarjev (*Matricola della confraternità de ferrari e calderari*, 1. 2. 1696).

Osnovne značilnosti dubrovniških bratovščin in njihovi začetki

O dubrovniških bratovščinah je že konec 19. stoletja pisal dr. Kosta Vojnović v delu *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*.² Delil jih je na verske bratovščine in obrtniške korporacije (cehe). Od 52 združenj naj bi jih bilo 37 verskih, 15 pa obrtnih. Našel in v celoti objavil je statute 24 verskih in 8 obrtnih bratovščin.³

Mattei Zibaldone je kot najstarejše dubrovniške bratovščine omenjal t. i. bratovščine bičarjev (*dei flagelatori*, 1225), najstarejši omenjeni statut pa statut bratovščine sv. Mihaela iz 1290 leta (leta 1291 ga je potrdil nadškof p. Bonaventura iz Parme).

Po podatkih Vojnovića je tudi prve sledi obrtnih korporacij (cehov) mogoče najti v 13. stoletju, saj je bila leta 1266 omenjena bratovščina sv. Andreja, predhodnica poznejše bratovščine sv. Jožefa, v kateri so se združevali mizarji. Njen statut je bil potrjen leta 1347, leta 1388 pa je bilo na skupščini sklenjeno, naj vsi člani bratovščine plačujejo po 1 groš⁴ članarine in naj jih njihov kaplan vpiše v statut.

Iz vpisov članstva v statutu je vidno, da so se poleg mizarjev v bratovščino vpisovali tudi plemiči in razni obrtniki (čevljarji, trgovci, mesarji, ribiči, zlatarji, kožarji in celo služabniki). Pozneje je ob sv. Andreju postal bratovščinski zavetnik tudi sv. Jožef. Po njem je bratovščina prevzela ime. Bratovščina je združevala vse obrtnike (različnih poklicev), ki so se ukvarjali z obdelovanjem lesa (bodisi z žago, sekiro, skobeljnikom; torej drvarje, mizarje, tesarje, sodarje, rezbarje itd.). V statutu sta med drugim določena tudi vajeniška doba (za 15-letnike 8 let, za 10 ali 12-letnike pa 10 let) in odnos do tujih obrtnikov v mestu (ti so lahko delovali v mestu le, če so bratovščini plačali 15 dubrovniških dukatov; šele po 10 letih bivanja v mestu so se lahko potegovali za katero izmed bratovščinskih funkcij). Bratovščina je na začetku 16. stoletja imela 82 članov.⁵ V lastni bratovščini so se vsaj od leta 1306 združevali tudi dubrovniški zlatarji. Do začetka 16. stoletja (tedaj je bilo v mestu 43 zlatarjev) so bili razdeljeni v dve skupini (prave zlatarje in zlatarje, imenovane *batiloro*, ki so tanjšali zlato v tanke ploščice). Statut je predpisoval dolžnosti zlatarjev do države (npr. opravljanje straže v stonski trdnjavi, vojaško službo), vajeniško dobo ter kakovost srebra (srebrnina je morala biti izdelana iz srebra kakovosti 81 grošev unče). Vsi izdelki iz zlata so morali biti žigosani. Ob vključitvi v bratovščino so domačini plačali po 1 dukat in potem mesečno članarino 1 groš. V bratovščino so se (s plačilom 3 dukatov) lahko vključevali tudi tujci, ki pa niso opravljali vojaške službe.⁶

Svojo bratovščino so imeli tudi trgovci. Bratovščina *antoninov* je imela svoj začetek v bratovščini sv. Duha in sv. Odrašenika sveta (*di San Spirito et del San Salvatore Mundi*) leta 1348. Bratovščina se je leta 1432 združila z bratovščino sv. Petra in sv. Antona opata (po njem je tudi dobila ime). Leta 1514 je imela že 261 članov. Njeni člani so se ukvarjali s trgovino z vzhodom in zahodom. Po razmahu trgovine z vzhodom so se leta 1531 od nje odcepili trgovci, ki so se ukvarjali s trgovino z vzhodnim blagom in ustanovili lastno bratovščino (po zavetniku sv. Lazarju so bili imenovani *lazarini*).⁷

srebrni denar, ki je bil v latinščini ali italijanščini imenovan *grossus*, tudi *grosso*, domačini pa so ga imenovali *dinar*. Njegova teža je bila med 0,64 in 1,85 g, vrednost pa 6 soldov ali 30 mince (lat. *caputia*, tudi *folar*). Solid, minca in poldinarič (*mezgalinus*, tudi *medgalin* v vrednosti 3 solidov in 15 mince) so bili kovani iz bakra (Enciklopedija Jugoslavije, 3. del, 1958, str. 152). Groš, kovan med letoma 1403 in 1413, je po velikosti (okoli 22 mm) in teži (2,178 g) ustrezal beneškemu grošu (*matapanu*) (prav tam, str. 627).

⁵ *Monumenta*, 1900, str. II–VII.

⁶ Prav tam, str. VII–XI.

⁷ Prav tam, str. XI–XV.

² V delu *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka* je objavil tudi večino njihovih statutov.

³ Našel še je posamezne dele statutov treh bratovščin (torej skupno šestih) iz vsake skupine bratovščin, za preostalih 14 bratovščin pa ni bilo moč zaslediti njihovih ohranjenih statutov (*Monumenta*, 1899, str. II–III).

⁴ Dubrovniška republika je od 1337. do 1621. kovala svoj

Kot pravi Vojnović so po testamentih sodeč v 14. stoletju obstajale tudi bratovščina *useb svetih* (v njej so se združevali kamnoseki), bratovščina kovačev in kotlarjev ter bratovščina kožarjev, strojarjev in čevljarjev.⁸ V 15. stoletju so delovale še bratovščina krojačev z zaščitnikom sv. Tomažem, bratovščina malih trgovcev, imenovana po zaščitniku sv. Luki (najprej je združevala prodajalce olja, sira, slanih rib, slanine, kasneje pa tudi trgovce surovih kož, volne in lana). Poleg pravih članov (z vsemi pravicami in dolžnostmi) so bili vanjo vključeni tudi posamezniki, ki poleg molitve in plačevanja 1 groša za potrebe bratovščine, drugih obveznosti niso imeli. Po prvotnem statutu so se morali vsi mali trgovci, ki so se ukvarjali s prodajo živeža, vpisati v korporacijo (ob vpisu so morali plačati 6 grošev), sicer pa so do vpisa (vanj so bili pozneje prisiljeni) morali plačevati pristojbino 1 perper.⁹ Enako pristojbino pa so po sklepu skupščine 22. januarja 1723 morali plačevati tudi židje, ki sicer niso mogli postati člani bratovščine. Že prvotni statut je za potrebe bratovščine zahteval plačevanje posebnega davka ob nakupu in prodaji blaga, člani bratovščine pa so bili tudi dolžni opravljati stražo in na zahtevo vlade ob priplutju oboroženih ladij ali vstopu tujca v mesto poslati vsaj štiri ljudi (včasih tudi pet ali deset) na stražo pred mestna vrata ali na glavni trg.¹⁰ Pomembna je bila tudi bratovščina brivcev sv. Kozme in Damjana (njen statut je bil potrjen 19. oktobra 1452), ki je v začetku 16. stoletja štela 117 članov. Ker so ti opravljali tudi nekatera zdravniška dela, so na skupščini vsako leto izbirali po dva brivca za "paranje trupel" (verjetno opravljanje avtopsije) in po enega člana za zdravljenje bolnikov v Stonu (sprva so ga tja poslali za leto dni, pozneje pa je bil tam stalno naseljen). Ker so delali avtopsijo, so bili člani bratovščine oproščeni opravljanja straže.¹¹ V 14. in zlasti v 15. stoletju je v Dubrovniku cvetela tudi obrt, povezana z volno. Tudi tkalci volne (leta 1514 je bratovščina imela 137 članov), klobučarji (v dubrovniškem arhivu je prepis statuta iz leta 1487), strižci (*cimatori*) in česalci (*pettinatori*) volne so se združevali v svoje bratovščine, vendar je ohranjenih le nekaj delov nekaterih njihovih statotov.¹²

V 16. stoletju se je najbolj razvila že omenjena

bratovščina sv. Lazarja (trgovci z vzhodnim blagom – *mercadanti di levante*), ustanovljena leta 1531 (statut je bil narejen 5 let pozneje, in sicer 8. oktobra 1536). Po velikem potresu so bili zaradi zmanjševanja števila plemiških družin (*vlastele*) nekateri najpomembnejši *lazarini* imenovani za opravljanje nižjih državnih časti. Po zakonu iz leta 1779 je bil za članstvo v omenjeni bratovščini določen cenzus (najmanj) 5.000 dukatov v nepremičninah (v Dubrovniški republiki), *de jure* pa je članstvo šlo tistim, ki so v nepremičninah imeli 10.000 dukatov vrednosti. Posamezniki pa so po šestih letih zgledega službovanja v velikem svetu (prav tako pa tudi predstojniki velike carine in kovnice ter njihovi pomočniki) samodejno postali člani bratovščine. Ob vključitvi so morali plačati 200 dukatov v sklad za podporo žensk, ki se bodo poročile, ali tistih, ki bi odšle v samostan. Nižjemu sloju in obrtnikom, ki so opravljali fizično delo, je bilo malo pred padcem republike članstvo v bratovščini nedostopno. Redni člani so plačevali pristojbino za zavarovanje za trgovsko blago, duhovni člani pa so plačevali po 3 groše vpisnine. Če so za dobra dela bratovščini darovali dubrovniški dukat, so bili vpisani v

Statut bratovščine lazarinov (DAD, *Catalogus*, 22.1/15, str. 1v)

⁸ Prav tam, str. XV–XIX.

⁹ 1 perper = 12 dinarjev (grošev) = 72 soldov (Enciklopedija Jugoslavije, 3. del, 1958, str. 152). Razmerje z nam bolj znanim beneškim dukatom je bilo: 1 beneški dukat = 3 perperje = 36 dubrovniških dinarjev.

¹⁰ *Monumenta*, 1900, str. XXIII–XXVI.

¹¹ Prav tam, str. XXVI–XXVII.

¹² Prav tam, str. XXVII–XXIX.

Statut bratovščine lazarinov (DAD, *Catalogus*, 22.1/15, str. 2r)

matricolo in so lahko zaprosili za redno članstvo v bratovščini (*fratello del capitolo*). Z reformiranim statutom je bila za vstop v bratovščino potrebna dvetretjinska večina male (12-članski *capitolo minore* so sestavljali na novo izvoljeni in odstopajoči gastaldi ter 6 v veliki skupščini izvoljenih bratov) in velike (*capitolo maggiore*) skupščine. Pravi člani bratovščine so morali stražiti tri dubrovniške trdnjave, bratovščina pa je ustanovila tudi špital za gobavce in kužne bolnike.¹³

Statut dubrovniške bratovščine kovačev in kotlarjev iz leta 1696

Statut bratovščine kovačev in kotlarjev hranijo v Državnem arhivu v Dubrovniku pod signaturo XXII/1/17.¹⁴ Rokopis v velikosti 26 x 19 cm je

¹³ Prav tam, str. XXIX–XXXV.

¹⁴ V starem dubrovniškem katalogu z naslovom *Catalogus i. r. archivii ragusani* so pod oznako XXII vpisane bratovščine (*Fratrerie*), pod oznako 1 njihovi statuti (*Matricole*) in nato pod zaporednimi številkami posamezni statuti bratovščin. Pod številko 17 je npr. vpisan statut dubrovniške bratovščine kovačev in kotlarjev (*Matricola della confraternita de ferrari e caldarari*, 1. 2. 1696).

sestavljeno iz dveh delov. Prvi del obsega 7 pergamentnih listov. Na njih je napisanih 29 členov statuta. Drugi del kodeksa sestavlja 20 listov iz papirja. Na naslovni strani je napis *Matricola della confraternita de ferrari, caldarari*, na prvi notranji strani ovitka kodeksa pa je z zlatimi črkami izpisan napis *In Dei Eterni Nomine Amen*. Prvih 7 pergamentnih listov in naslovnica je vezanih s tremi pergamentnimi vezicami, papirnati del pa je zvezan s sukancem in z njim je zvezan tudi s pergamentnim delom kodeksa. Popisanih je le prvih 6 papirnatih listov, sledi pa 14 praznih. Listi so originalno nepaginirani, pozneje pa so s svinčnikom numerirani le popisani listi. Za 13. stranjo so odrezani štirje listi, rokopis pa se končuje z zadnjim praznim listom. Sam rokopis je dobro ohranjen, nekoliko je zrahljana le njegova vezava.

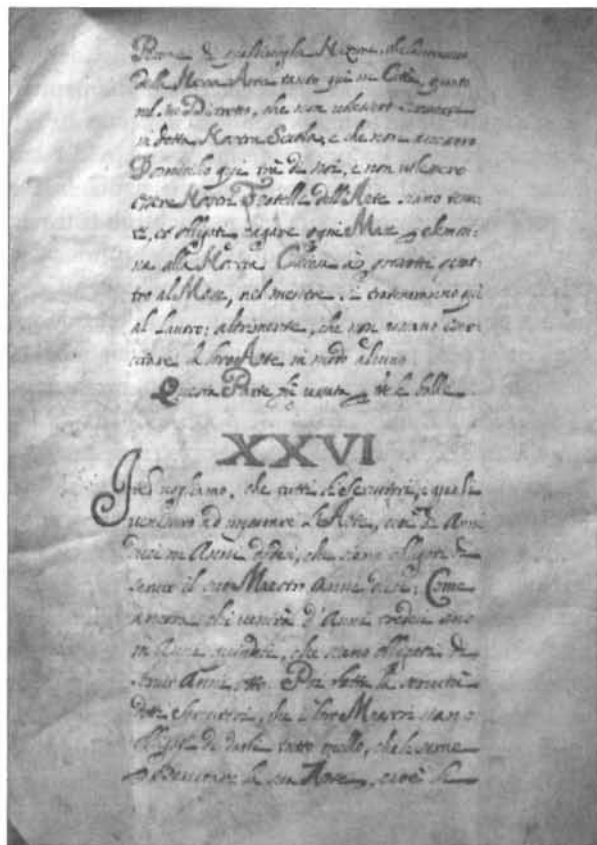
Na pergamentnem delu je izpisanih 29 členov statuta, na papirju pa so izpisani poznejši sklepi bratovščinskega kapitlja (nekakšne dopolnitve statuta). Zdi se, da je prvih 19 členov statuta starejših (sprejeti so bili v malem svetu, pod njimi je podpisan namestnik tajnika Michael Allegrettis, vendar pa datacija ni navedena), saj se datacija 1. februar 1696 nanaša na sprejetje petih členov statuta (od 20. do 24. člena) na zasedanju bratovščinskega kapitlja; potem so bili še istega dne potrjeni v dubrovniškem malem svetu.

Kaligrafija prvega dela statuta je izredno lepa in čitljiva, uporabljene so redke okrajšave. Pisar si je kot pomoč pri pisanju (in za lepši videz kodeksa) izrisal zrcalo (vidne so s tankim pisalom izrisane vrstice), številko vsakega poglavja (izpisane so z rimskimi številkami), začetno črko in večino velikih črk znotraj posameznih poglavij je izpisal z zlato barvo.

Statut se začne brez pravega uvoda (ni pojasnjen namen ustanovitve bratovščine, prav tako ni imenovan njen zavetnik oz. ni navedeno ime bratovščine) z odloki, ki predpisujejo dolžnosti članov bratovščine, določajo višino članarine ter dolžnosti bratovščinskih funkcionarjev.

Upravitelj bratovščine je bil gastald. Volili so ga (verjetno vsako leto) na skupščini. Nobeden, ki je bil izvoljen, funkcije ni mogel odkloniti, sicer je moral plačati denarno kazen. Ob izvolitvi novega gastalda mu je moral prejšnji do goda sv. Lucije¹⁵ izročiti vse bratovščinsko premoženje. Dolžniki so morali svoj dolg poravnati, sicer niso smeli biti voljeni za nobeno bratovščinsko službo. Kasneje je bilo članstvo v bratovščini obvezno za vse, ki so se

¹⁵ 13. december (Schauber – Schindler, *Svetniki in godovni zavetniki*, 1995, str. 640).

Statut bratovščine kovačev in kotlarjev (DAD, Catalogus..., 22.1/17, str. 5v)

ukvarjali s katerokoli "kovaško" dejavnostjo, tako tujce kot domačine.

Že v prvem členu statuta je bilo določeno, da morajo vsi člani bratovščine ubogati "starešine", zlasti gastalda. Vsakič, ko jih ta pošlje, morajo po dolžnosti h knezu oz. na (vsako) zahtevo bratovščine. Tistega, ki ne bo poslušal, lahko gastald z dovoljenjem kneza da v zapor ali pa ga kaznuje s plačilom lire voska. Prav tako lahko z enako kaznijo kaznuje vsakogar, ki ne bo na bratovščinski maši ali ne bo spremljal sobrata h pokopu, kadar mu bo to naročeno, razen če bo imel tehtno opravičilo.¹⁶

Sledi vrsta členov, ki urejajo volitve bratovščinskih funkcionarjev in njihove dolžnosti ter sprejemanje novega članstva.

Vsak član bratovščine mora poleg članarine letno plačati 1 perper, sicer naj mu gastald odvzame primež (delovno orodje), za čas dokler ne plača. Vsakič, ko bi mlajši brat rekel starejšemu nespodobnost ali mu naredil krivico, naj ga gastald kaznuje (brez sklica bratovščinskega kapitlja, vendar z dovoljenjem kneza) s plačilom lire voska (člen 2).

Bratje in sestre, ki niso iz Dubrovnika,¹⁷ morajo ob

vpisu v bratovščino plačati enkratni znesek 50 grošev (v dokumentu poimenovani grossetti oz. dinariči¹⁸) ter nato običajno letno članarino, kedor pa bi se vpisal v bratovščino zaradi opravljanja molitve in pridobitve odpustka, naj plača 3 groše, potem pa po 1 groš na leto (člen 3).

Če gastald odkloni gastaldovanje (opravljanje službe), naj plača 60 grošev v gotovini; novega gastalda pa lahko ponovno (dvakrat) volijo. Če je (isti) ponovno izvoljen za gastalda, a odkloni, naj ponovno plača enako vsoto (člen 4).

Vsakič, ko degaldi ne bi naredili tistega, kar jim naroči gastald, naj kapitlju plačajo 60 grošev v gotovini; potem naj jih ponovno (dvakrat) volijo (člen 5).

Dolžniki bratovščine ne morejo biti voljeni za bratovščinske funkcije, dokler ne plačajo dolgov, gastald pa jih lahko z dovoljenjem kneza prisili k plačilu le-teh (člen 6).

Vsi, ki izdelujejo žebelje, kovane izdelke ali ključavnice in niso člani bratovščine, morajo bratovščini plačati po 1 perper na leto, sicer jih lahko gastald z dovoljenjem kneza zapre (člen 7).

Vsi tuji obrtniki, ki se bodo vključili v bratovščino, naj plačajo 12 grošev in letno članarino tako kot drugi bratje (člen 8).

Sklenjeno je bilo, da lahko gastald in drugi funkcionarji porabijo vse, kar potrebujejo za delovanje bratovščine (člen 9).

Stari gastald naj novemu gastaldu preda vse račune na dan sv. Lucije, sicer bo kaznovan s kaznijo 5 perperjev, novi gastald pa naj do božiča pobere (vse prihodke), sicer naj plača 3 perperje kazni (člen 10).

Prokuratorji naj priskrbijo vse za cerkev, sicer naj plačajo 2 perperja kazni (člen 11).

Gastald je dolžan dati brati dve peti maši v bratovščinski cerkvi na leto; eno na dan pred dnevom mrtvih, drugo pa na dan mrtvih, sicer naj ga urad (vodstvo bratovščine) prisili k takojšnjemu plačilu kazni 5 perperjev (člen 12).

Na praznik sv. Janeza (Krstnika)¹⁹ je dolžan z bratovščinskim denarjem plačati petje večernic in maše, plačati

scriuersi ..." ne opredeljuje natančnega izvora na novo vpisanih članov, je lahko mišljen tudi vpis navadnih meščanov, torej neobrnitkov.

18 Čeprav je v statutu kot denarna enota naveden grossetto, t. i. dinarič (tudi grošič), je v prispevku dosledno uporabljen pojem groš. Denarno enoto, poimenovano dinarič (lat. grossettus, it. grossetto), je Dubrovniška republika kovala v obdobju od leta 1626 do leta 1761. Njegova teža je bila od 0,43 do 0,66 g, vrednost (1 dinarič = 6 soldov = 30 folarjev) pa je bila enaka vrednosti groša (Enciklopedija Jugoslavije, 3. del, 1958, str. 152). V Dubrovniški republiki so pojem grossetto uporabljali v dokumentih v italijanski in je označeval denar (groš), ko mu je bila znatno znižana teža (prav tam, str. 626).

19 24. junij (Schauber – Schindler, Svetniki in godovni zavetniki, 1995, str. 312).

16 DAD, 22.1/17, člen 1 (v nadaljevanju člen 1).

17 Ker besedna zveza "... li Fratelli, e Sorelle di fuori, che nerano a

use stroške duhovniku ter urediti cerkev (člen 13).

Gastald naj z bratovščinskim denarjem kupi za liro in pol sveč za dan mrtvih ter jih (za opravljanje obreda) razdeli med duhovnike in pri maši navzoče brate (člen 14).

Vsak tujec, ki obdeluje baker in kositer, naj bratovščini plača po 50 grošev, sicer naj ga da gastald z dovoljenjem kneza zapreti (člen 15).

Degaldi naj bodo pokorni gastaldu in naj svojo funkcijo opravljajo 3 leta, sicer naj jih gastald brez sklicanja kapitlja kaznuje s plačilom lire voska (člen 16).

Vsak tuj kovač, ki pride v mesto in tam opravlja obrt, mora cerkvi poravnati (plačati) dolžnosti tako kot drugi bratje, če pa noče postati član bratovščine, naj plačuje po 4 groše na mesec, sicer naj gastald s plačilom 1 perperja kaznuje mojstra, pri katerem dela, in ta ga mora poslati iz svoje delavnice. Če pa obrt opravlja kdo, ki ni "naše" vere in katolik, naj plačuje po 4 groše na mesec, sicer naj mu da gastald zapreti trgovino in ta ne sme opravljati obrti (člen 17).

Vsak član bratovščine, ki kupi oglje, ga mora ob potrebi (če ga kateri obrtnik nima) razdeliti med brate, sicer naj bratovščini plača kaznen, in sicer po 3 perperje (člen 18).

Član bratovščine, ki je njen dolžnik, ne more, dokler ne poravnava vseh dolgov, opravljati nobene bratovščinske službe (člen 19).

Naslednjih pet členov statuta so soglasno sprejeli na zasedanju bratovščinskega kapitlja 1. februarja 1696 in jih še istega dne potrdili v dubrovniškem malem svetu. Odloki so urejali zlasti odnose med obrtniki ter pravice in dolžnosti vajencev.

Tako je bilo sprejeto, da mora, kdor prodaja v svojih trgovinah žebelje ali druge izdelke iz železa, kot so: cepilni noži, noži, vilice, keljučavnice ali puške, plačati kot sicer (članarino) naši cerkvi (člen 20).

Obrtnike, ki se bo ukvarjal z našo obrtjo, naj opravlja svojo in naj se ne meša v obrt (delo) drugih, sicer bo vsakič plačal po 3 perperje naši cerkvi (člen 21).

Če bi vajenec (serutore) zbežal od mojstra pred vnaprej dogovorjenim koncem vajeniške dobe, mu ta ni dolžan dati nobenega orodja in nobene druge stvari (člen 22).

Če bi vajenec hotel odpreti obrtno delavnico in delati na svoje, tega ne more storiti brez opravljenega preizkusa (izpita) pred zastopniki bratovščine in plačila omenjene kazni (verjetno 3 perperje) (člen 23).

Prav tako noben obrtnik ne more (kaznen je znašala 3 perperje) brez odobritve zastopnikov bratovščine sprejeti vajenca v svojo delavnico (člen 24).

V 18. stoletju so postopno sprejeli še pet dodatnih členov statuta (nekakšna dopolnila le-tega). Tako so 23. julija 1719 v malem svetu potrdili tri nove člene statuta. Soglasno je bilo sklenjeno, da morajo vsi, ne glede na narodnost, ki bodo v mestu ali na teritoriju opravljali obrt in se ne bodo hoteli vključiti v bratovščino, in če nimajo bivališča in nočejo biti bratje v

našem obrtnem združenju, plačevati po 4 groše miloščine na mesec bratovščinski cerkvi, dokler bodo v mestu ali zunaj njega (na teritoriju) opravljali obrt, sicer le-te ne morejo opravljati (člen 25).

Natančno določena je bila vajeniška doba. Vsi vajenci, ki bodo začeli vajeniško dobo stari od 10 do 12 let, morajo mojstru služiti 10 let, vsi tisti pa, ki bodo prišli v uk v starosti od 13 do 15 let, mu morajo služiti 8 let. Po končanem služenju so mojstri dolžni dati vajencu vse orodje, ki ga potrebuje za opravljanje svoje obrti (člen 26).

Mojstri, ki bi odvzeli (prevzeli) drugemu mojstru vajenca pred iztekom služenja vajeniške dobe, naj plačajo 20 dukatov²⁰ kazni, in sicer 10 bratovščini, 10 pa za vzdrževanje bolnih v javnem špitalu, služabnik pa se mora vrniti k prvemu mojstru (člen 27). Oba člena sta bila sprejeta s 16 glasovi za in 2 proti.

Zadnja dva člena statuta so člani bratovščine sprejeli 25. februarja 1720 na zasedanju bratovščinskega kapitlja, v malem svetu pa sta bila potrjena 6. maja istega leta. Tako je bil soglasno sprejet 28. člen o vajencih: Če bi ti, ki bodo prišli v uk

Statut bratovščine kovačev in kotlarjev (DAD, Catalogus..., 22.1/17, str. 6r)

²⁰ 1 dubrovniški dukat = 40 dinaričev (Enciklopedija Jugoslavije, 3. del, 1958, str. 152).

obrtni, zbežali, preden bodo odslužili leta kot je (rečeno) v matrikoli in se ne bodo vrnili k mojstru, ne smejo odpreti svoje delavnice za opravljanje obrti.

29. člen, ki je določal službo t. i. *festaiola* (nekakšen organizator proščenja), je bil sprejet z 19 glasovi za in 3 proti. Sklenjeno je bilo, naj vsako leto postavijo (izvolijo) dva *festaiola*, ki naj skrbita za čiščenje in okrasitev cerkve na čast rojstva sv. Janeza Krstnika, zaščitnika bratovščine, degald pa jima je dolžan pomagati. Če *festaiola* službo ne bi sprejela še tretjič, naj bratovščini plačata kaznen 60 grošev, za neposlušnost pa naj bo s plačilom lire voska kaznovan tudi degald. Vosek mora bratovščina nameniti za omenjeno praznovanje. Za (dobro) opravljeno delo naj degald dobi 8 grošev. *Festaiolo* te službe ne more opravljati naslednjih 10 let.

Samemu statutu so na koncu dodani še odloki iz zvezka (zasedanj) malega sveta.²¹ Vsi (z izjemo prvega) so napisani na papirju. Najstarejši je datiran 28. februarja 1756, najmlajši pa 15. avgusta 1801. Določila so večinoma ščitila domače obrtnike: praviloma se nanašajo na nabavo oz. prodajo železa (grodlja in izdelkov) in oglja ter ceno.

Februarja 1756 so tako sprejeli dogovor, da morajo oglje, narejeno in prodano v državi, razdeliti na enake deleže za vse dubrovniške kovače, oglje, kupljeno zunaj republike, pa je lahko ostalo v lasti uvoznika. Maja istega leta je bilo s posebnim odlokom prepovedano uvažati (tuje) in v državi prodajati obrtniške izdelke iz železa, ki bi ji lahko naredili domači obrtniki (v državi). Kazen za vlastelo in bogate trgovce (tako antonine kot lazarine) je bila zaplemba izdelkov in plačilo 100 dukatov, za preostale pa poleg zaplembe še dva meseca zapor.

V dubrovniškem malem svetu so 17. junija 1776 potrdili ceno obdelanega železa (*ferru laborati*) za tekoče leto; znašala je 4 groše in 20 malih denarjev za libro. Zagrožena kazen za kršenje cenika je bila dva meseca zapor in zaplemba. Polovica izkupička od zaplenjenega blaga naj bi pripadla prijavitelju, polovico pa naj bi ga uporabili za popravilo javnih cest.

Določeni pa sta bili tudi dnevna delovna norma in cena dela mojstra in pomočnika. Tako sta morala mojster in pomočnik v dnevu in pol obdelati 20 ok²² (*oche*) surovega železa oz. grodlja (*ferru greggio*) s težo 69 liber;²³ to je ob kalu 11% oz. 7,6 libre znašalo 61,4 libre. Mojster je za dan dela dobil 36 grošev (*grossetti*), pomočnik pa 16. Za predelavo te

količine železa sta lahko porabila 3 sode oglja v vrednosti 9 grošev za sod. Skupna cena surovine in dela za omenjenih 61,4 libre je znašala 287 grošev. Od tega je bila cena surovine 182 grošev, oglje je stalo 27 grošev, mojster je dobil 54, pomočnik pa 27 grošev. V omenjeno vsoto niso bili vštetii najemina za delavnico in stroški za obrabo orodja.

Za zaščito domačih mojstrov so leta 1787 sprejeli odlok, ki je prepovedoval uvoz in prodajo izdelkov, ki bi jih domači mojstri lahko sami naredili. Kazen je bila zaplemba. Izkupiček naj bi bil razdeljen po običaju.

Zanimiv je tudi sklep kapitlja bratovščine, na katerem so 6. 11. 1791 (v navzočnosti 28 kovačev s 23 glasovi za in 5 proti) sprejeli ukrepe za omilitev finančnih težav večine članov bratovščine (obrtnikov). Ker naj bi *le malo obrtnikov imelo denar za vnaprejšnji nakup grodlja in so ga prisiljeni kupovati* (ko so ga potrebovali) *po višji ceni, naj za denar, ki je neporabljen v bratovščinski blagajni, v Trstu ali na Reki najdejo trgovca, ki jim bo po naročilu gastalda in dveh bratovščinskih uradnikov poslal železo. Gastald in uradnika naj surovino pravično razdelita med člane, pri tem pa naj jo obrtniki dobijo vedno za 1 oko manj, kot so je plačali* (npr. če gastald za cekin – *zechino*²⁴ kupi 18 ok surovine, naj jih za enako vsoto denarja obrtniku proda le 17, ostanek pa naj bo za poplačilo dviga denarja iz blagajne s 4-odstotnimi obrestmi). Za ta namen naj tudi najamejo skladišče (s tremi ključi) in posebnega pisarja, da bo vodil register. Gastald lahko za potrebe obrti vsako leto rezervira delež oglja. Konec leta so morali gastald in uradnika podati stanje blagajne, če pa bi kateremu od obrtnikov dali surovino na kredit, naj vsoto poravnajo iz svojega denarja. Zaradi vedno večje konkurence tujih obrtnikov, ki so čedalje pogosteje prihajali v mesto, so avgusta 1801 sprejeli sklep, da tujci v mestu in na podeželju ne morejo opravljati kovaške obrti brez posebnega dovoljenja malega sveta. To pa so lahko dobili le, če so ga po opravljenem preizkusu predlagali trije člani bratovščine v potrditev malemu svetu. Če je bil tujec potrjen v malem svetu in se je želel bodisi naseliti bodisi delati v mestu, je lahko obrt opravljal v lastni javni delavnici ali skupaj s katerim izmed domačih kovačev, ki je imel javno obrt. Poleg tega se je moral vključiti v bratovščino, plačati običajno članarino in za potrebe bratovščine še 20 dukatov (v vrednosti 40 grošev za enega). Če se je tuji kovač naselil le začasno, je plačeval po 8 grošev na mesec. Če tujec ni bil potrjen v malem svetu, a je vseeno opravljal obrt, so ga morali trije predstavniki bratovščine prijaviti malemu svetu, ta pa mu je izrekel običajno kaznen. Omenjeni tuji kovač ni smel v

²¹ Vsi odloki so bili potrjeni v malem svetu in nato vpisani v bratovščinski statut.

²² 1 oka = 1,282 kg.

²³ 1 (velika) dubrovniška libra = 0,358 kg (od srede 18. stoletja dalje pa 0,3816 kg), 1 (mala) libra = 0,328 kg (Enciklopedija Jugoslavije, 6. del, 1965, str. 75).

²⁴ Verjetno zlatnik.

svojo delavnico ali v družabništvo sprejeti nobena domačega kovača.

Zaključek

V dubrovniškem arhivu ohranjena matrikola bratovščine kovačev in kotlarjev, ki je imela sedež v cerkvi sv. Janeza Krstnika, je zanimiv primer statuta cehovsko organizirane bratovščine. Čeprav za srednjeveške korporacije velja splošno prepričanje, da je bilo članstvo v njih obvezno in da so domači obrtniki hudo nasprotovali delovanju tujih obrtnikov na njihovem območju, je ob analizi omenjenega statuta vsaj pri najstarejših odlokih moč opaziti nekatera odmike oziroma večjo prilagodljivost bratovščine tujcem in odprtost za vstop v bratovščino. Zdi se, da sprva članstvo ni bilo obvezno, poleg tega pa so se v bratovščino vpisovali lahko tudi tuji obrtniki ter bratje in sestre, ki niso bili poklicno vezani na opravljanje omenjene obrti. Ta odprtost (širina) bratovščine je morda posledica velikega povpraševanja po kovanih izdelkih, saj je bila Dubrovniška republika pomembna trgovska in pomorska sila na Jadranu. Svojo trgovsko in vojno mornarico je povečevala zlasti v 16. stoletju in širjenju arzenala je sledila tudi graditev nove ladjedelnice v Gružu.²⁵

Člani bratovščine so morali plačevati članarino, prav tako pa je bilo tudi za tuje obrtnike, ki so delovali v mestu ter niso bili člani bratovščine obvezno plačevanje pristojbine. Statut vsebuje tudi nekaj splošnoveljavnih odlokov. Tako dolžnik ni mogel opravljati nobene bratovščinske funkcije, vsi člani bratovščine so morali spoštovati gastalda in se udeleževati pogrebov, izvoljeni gastald pa je moral, če službe ni sprejel, plačati visoko kazen. Navadno so bile kazni za nespoštovanje bratovščinskih pravil plačljive v denarju ali vosku (za sveče), občasno pa je bila zagrožena tudi zaporna kazen ali odvzem delovnega orodja. Odloki, sprejeti po letu 1696, urejajo vajeniško službo, ki je za vajence v starosti od 10 do 12 let znašala 10 let, za tiste v starosti od 13 do 15 let pa 8 let. S posebnimi odloki je bilo prepovedano prevzemanje vajencev drugim mojstrom oz. zaposlitev teh; če bi vajenec prostovoljno zapustil mojstra, mu ni pripadalo nikakršno nadomestilo. Vajenci so morali po končani vajeniški dobi pred tremi mojstri opraviti izpit, mojster pa jim je moral priskrbeti orodje za opravljanje poklica. Od polovice 18. stoletja so začeli uvajati ukrepe, s katerimi so skušali omiliti konkurenco med samimi do-

mačimi (npr. pravična delitev oglja med vse obrtnike) in tudi tujimi obrtniki (npr. prepovedan je bil uvoz izdelkov, ki bi jih lahko naredili dubrovniški obrtniki). Določene so bile cene predelave grodlja, dnevna delovna norma in cena dela mojstra in pomočnika, v statutu pa ni podatkov o dolžini delovnega dne. Za omilitev finančnih težav večine članov bratovščine so predlagali, naj iz neporabljenega denarja iz bratovščinske blagajne nabavijo oglje in surovino ter poiščejo trgovca bodisi v Trstu ali na Reki, ki jim bo pri tem pomagal. Zaradi vedno večje konkurence tujih obrtnikov, ki so čedalje pogosteje prihajali v mesto, so malo pred koncem samostojnosti Dubrovniške republike avgusta 1801 sprejeli sklep, da tujci ne morejo opravljati kovaške obrti brez opravljenega preizkusa pred domačimi mojstri in posebnega dovoljenja malega sveta.

Viri in literatura

Viri

DAD (Državni arhiv u Dubrovniku), Catalogus i.r. archivii ragusani, sig. 22.1/15, Matricola della confraternità di S. Lazaro, 1536.

DAD, Catalogus i.r. archivii ragusani, sig. 22.1/17, Matricola della confraternità de ferrari e calderari, 1. 2. 1696.

Objavljeni viri in literatura

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 3. del, 1958.

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 6. del, 1965.

Fiscović, Cvito: Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu. *Beritičev zbornik*. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960, str. 117–147.

Foretić, Vinko: Dubrovačke bratovštine. *Časopis za Hrvatsku povijest*, Zagreb 1943, knjiga 1, svezak 1–2, str. 16–33.

Marinović, Ante: Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština. *Analiz Historijskog instituta u Dubrovniku*. Dubrovnik: Historijski institut JAZU u Dubrovniku, 1952, str. 233–245.

Marinović, Ante: Iz prošlosti poluotoka Pelješca. Bratovština sv. Julijana i Martina u Žuljani iz XVI stoljeća. *Beritičev zbornik*. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960, str. 149–181.

Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium. Statuta Confraternitatum et Corporationum Ragusinarum (ab aevo XIII.–XVIII.). vol. 7, Zagrabiae: ex officina Societatis Typographicae, 1899 / Bratovštine i

²⁵ Več o tem v članku Cvita Fiscovića, Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu, 1960, str. 117–147.

obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka, sveska 1. Bratovštine Dubrovačke (uvodnu raspravu napisao Kosta Vojnović). Zagreb: JAZU, 1899.

Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium. Statuta Confraternitatum et Corporationum Ragusinarum (ab aevo XIII.–XVIII.). vol. 7/2, Zagrabiae: ex officina Socistatis Typographicae, 1900 / Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka, sveska 2. Bratovštine Dubrovačke (uvodnu raspravu napisao Kosta Vojnović). Zagreb: JAZU, 1900.

Schauber, Vera - Schindler, Hanns Michael: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1995.

Zusammenfassung

SATZUNG DER DUBROVNIKER BRUDERSCHAFT DER SCHMIEDE- UND KESSELSCHMIEDE

Die im Dubrovniker Archiv erhaltene Matrikel der Bruderschaft der Schmiede- und Kesselschmiede, die in der Kirche St. Johannes des Täufers ihren Sitz hatte, ist ein interessantes Beispiel der Satzung einer zunftmäßig organisierten Bruderschaft. Obwohl für mittelalterliche Zusammenschlüsse nach allgemeiner Überzeugung Zwangsmitgliedschaft und ein harter Kampf der heimischen Handwerker gegen die in ihrem Gebiet tätigen fremden Gewerbetreibenden herrschten, sind bei der Analyse der Dubrovniker Bruderschaftsordnung zumindest bei den ältesten Statuten einige Abweichungen bzw. eine größere Anpassungsfähigkeit und Offenheit der Bruderschaft gegenüber Fremden und bezüglich des Eintritts in die Bruderschaft zu beobachten. Die Mitgliedschaft scheint anfangs nicht verpflichtend gewesen zu sein, außerdem konnten auch fremde Handwerker sowie Männer und Frauen, die den genannten Handwerksberufs nicht direkt ausübten, Mitglieder der Bruderschaft werden. Diese Offenheit der Bruderschaft ist vermutlich eine Folge der großen Nachfrage nach Schmiedearbeiten, war die Stadtrepublik Ragusa doch eine bedeutende adriatische Handels- und Seemacht. Ihre Handels- und Kriegsflotte wurde vor allem im 16. Jahrhundert ausgebaut, und der Erweiterung des Arsenalts schloss sich auch der Bau einer neuen Schiffswerft in Gruž²⁶ an.

Die Mitglieder der Bruderschaft hatten einen Beitrag zu zahlen; fremde Handwerker, die in der Stadt arbeiteten und nicht Mitglieder der Bruderschaft waren, mussten ebenso eine Gebühr entrichten. Die Satzung enthält auch einige allgemeingültige Regeln. So konnte ein Schuldner keine Funktion in der Bruderschaft ausüben, alle Mitglieder mussten den Gastalden respektieren und an den Begräbnissen teilnehmen, und der gewählte Gastald hatte bei Nichtannahme des Amtes eine hohe Strafe zu zahlen. Die Strafen bei Verstößen gegen die Bruderschaftsordnung waren gewöhnlich in Geld oder Wachs (für Kerzen) zu zahlen, zeitweise wurde auch eine Haftstrafe oder die Wegnahme des Arbeitsgeräts angedroht. Die nach 1696 geltenden Statuten regeln die Gesellenausbildung, die für 10- bis 12-jährige Gesellen 10 Jahre und für 13- bis 15-jährige Gesellen 8 Jahre dauerte. Den anderen Meistern war die Aufnahme von Gesellen bzw. deren Beschäftigung verboten; falls ein Geselle einen Meister freiwillig verließ, stand ihm keine Entschädigung zu. Der Geselle hatte nach beendeter Lehre vor drei Meistern eine Prüfung abzulegen, und der ausbildende Meister musste ihm das Werkzeug zur Ausübung des Handwerksberufs besorgen. Seit Mitte des 18. Jahrhunderts sind Vorschriften zu beobachten, mit denen versucht wurde, die Konkurrenz zwischen heimischen (etwa das Recht der Verteilung der Holzkohle unter alle Handwerker) und auch fremden Handwerkern (verboten war beispielsweise der Import von Erzeugnissen, die von den Dubrovniker Handwerkern hätten hergestellt werden könnten) abzuschwächen. Geregelt waren der Preis der Roheisenverarbeitung, die tägliche Arbeitsnorm und der Preis der Arbeit des Meisters und des Gehilfen, Angaben über die Länge des Arbeitstages sind in der Satzung jedoch nicht zu finden. Zur Milderung der finanziellen Probleme der meisten Mitglieder der Bruderschaft wurde vorgeschlagen, vom unverbrauchten Geld aus der Bruderschaftskasse Holzkohle und Rohmaterial anzuschaffen und einen dabei behilflichen Kaufmann entweder in Triest oder in Rijeka (Fiume) zu suchen. Aufgrund der immer größeren Konkurrenz der fremden Handwerker, die immer häufiger in die Stadt zogen, wurde kurz vor dem Ende der Unabhängigkeit der Republik Ragusa im August 1801 beschlossen, dass Fremde das Schmiedehandwerk nicht ohne vor heimischen Meistern abgelegte Prüfung und besondere Erlaubnis des Kleinen Rats ausüben können.

²⁶ Mehr darüber in dem Beitrag von Cvito Fisciović, *Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu* (Bruderschaftsordnung, Baudokumente und Über-

reste der Schiffswerft in Gruž), 1960, S. 117–147.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 314.151.3(430=163.6)

Prejeto: 16. 10. 2008

Društveni arhivi v Nemčiji: med preteklostjo in sedanjostjo

MARJAN DRNOVŠEK

dr., znanstveni svetnik

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Razvoj slovenskih izseljenskih društev v Nemčiji od konca 19. stoletja do danes nam daje zanimivo podobo. V obdobju vestfalskih Slovencev do prve svetovne vojne je bilo društveno življenje vezano bolj na katoliške organizacije. Med svetovnima vojnama je bilo število društev večje. Poleg laičnih so bila močna tudi katoliška. Po letu 1929 so se razdelila po ideološkem ključu, močno pa je bil živ jugoslovanski unitarizem. Po drugi svetovni vojni so se delila na projugoslovanska in cerkvena društva ter organizacije politične emigracije. Ohranjenost arhivskega gradiva društev iz obdobja do druge svetovne vojne je porazno. Povojna društva ekonomske emigracije so nastajala na začetku sedemdesetih let 20. stoletja in še delujejo. Vzorčno je bilo analizirano stanje ohranjenosti društvenih arhivov. Konkretno je bilo ugotovljeno stanje pri društvih Slovenija Berlin, Sava Frankfurt in Triglav Stuttgart. Podrobna ureditev in popis sta bila opravljena pri društvu Slovenija Berlin, ki predstavlja vzorčni primer slovenskim društvom v Nemčiji.

KLJUČNE BESEDE: ekonomski izseljenci, izseljenski društveni arhivi, Janez Evangelist Krek, Nemčija, društva Slovenija Berlin, Sava Frankfurt na Majni, Triglav Stuttgart, arhivska praksa

ABSTRACT

ARCHIVES OF ASSOCIATIONS IN GERMANY: BETWEEN PAST AND PRESENT

The position of the Slovene emigration associations in Germany has changed considerably from the end of the 19th century till the present day. Between the period of the Slovene emigration flow to Westphalia and World War I, the activities of such associations were tied mostly to catholic organizations. Between world wars, the number of associations increased and catholic associations gained strength in addition to the laic ones. There was an ideological split among them after 1929 with strong presence of Yugoslavian unitarism. Following World War 2, associations were divided into those that were pro-Yugoslavia, church associations and organizations of political emigration. The state of preservation of archival records of such associations is catastrophic for the time before WW2. Post-war economic emigration associations began to appear in the beginning of the 70s of the past century and are still active today. The author carries out a sample analysis of the state of preservation of associations' archives and provides a thorough description of the state of preservation for three associations in particular, namely Slovenija Berlin, Sava Frankfurt and Triglav Stuttgart. Slovenija Berlin is used as a sample case for the rest of the Slovene associations in Germany, and detailed arrangement and description of its archives has been prepared.

KEY WORDS: economic emigrants, archives of emigration associations, Janez Evangelist Krek, Germany, Slovenija Berlin association, Sava Frankfurt/Main association, Triglav Stuttgart association, archival practice

Uvod

V razpravi želim opozoriti na problem ohranjenosti oz. izginotja arhivskega gradiva izseljenskih društev v Nemčiji, ki je povezano z obdobjem ekonomskega izseljevanja Slovencev v omenjeno državo, od vestfalskega obdobja do danes. Nemška arhivska zgodba za obdobje do leta 1945 je podobna zgodbam izseljenskih arhivov v drugih evropskih državah, v katerih so delovala izseljenska društva (Francija, Luksemburg, Belgija, Nizozemska, Švica, Avstrija). Tako v obdobju med vojnama kot po novem boomu izseljevanja v evropski prostor od srede šestdesetih let 20. stoletja (t. i. gastarbajtersko obdobje), ko so se s prihodom Slovencev oz. Jugoslovanov ustanavljala društva tudi v drugih državah (Švedska, Velika Britanija, Italija), je bilo društveno življenje zelo živahno. Poleg ekonomskih moramo upoštevati tudi politične emigrante in njihova združenja, tako komunistov med vojnama kot slovenske politične emigracije po maju 1945. Pozabiti ne smemo tudi na delovanje slovenskih katoliških misij in njihovo gradivo.

V vseh obdobjih izseljenskega društvenega delovanja – omejujem se samo na evropski prostor – je nastajalo dokumentarno in arhivsko gradivo, a je bilo bolj ali manj prepuščeno društvniku in usodi zgodovine. Ta je bila zelo ostra do tega gradiva. To je bila nedvomna posledica obeh svetovnih vojn (zlasti druge) in ne nazadnje tudi malomarnega ravnanja z gradivom. Do danes je to gradivo tudi "politicum", saj so se – in se še vedno – društva delijo po nazorskih oz. ideoloških in političnih usmeritvah. Pogosto so nastajale delitve tudi zaradi osebnega prestiža, zamer in nasprotovanj. Občutljivost tega gradiva (seznam članstva, osebni spori, stiki oz. nestiki z oblastmi v matični državi ipd.) je vplivala na ravnanje z njim. Odločitve posameznikov so bile lahko usodne za gradivo kot tako. Skratka, nevednost in naklepnost pri ravnanju z gradivom (uničevanje) ni bilo nič posebnega v nobenem od obdobj, ki jih obravnavam v tem prispevku. Osiromašenost izseljenskega gradiva spremljamo tudi v Franciji.¹

Vestfalsko obdobje: rojevanje slovenskih društev na Nemškem

Zgodovinski stiki prebivalcev z Nemčijo z območja današnje Slovenije so, kar zadeva izseljevanje oz. priseljevanje med najstarejšimi, če omenim sa-

mo krošnjarje, ki so od konca 15. stoletja do druge svetovne vojne navezovali trgovinske stike med obema evropskima območjema. V obdobju množičnega izseljevanja v Združene države Amerike je bilo manj očitno izseljevanje delovnih migrantov v Porurje in Vestfalijo. Tam je nekako "odkril" izseljence takratni slovenski javnosti Janez Evangelist Krek (1865–1917), ko je odšel mednje kot misijonar maja in junija 1899 in s pomočjo t. i. *vestfalskih pisem*, ki so bila objavljena v katoliškem glasilu *Slovenec*, seznanjal slovensko javnost s tam živečimi Slovenci in njihovimi potomci.² Leta 1900 se je za slovenščino kot materni jezik v Nemčiji odločilo 9.193 oseb, od teh 6.453 moških in 2.740 žensk, to pa za slovenske razmere ni bilo malo ljudi.³

Krek je odšel v Nemčijo po 20. aprilu 1899 in ostal več kot pet tednov. Svoje delo je začel v Börnigu, kraju med Castropom in Hernejem, 23. aprila ob 16. uri popoldne. S prižnice v zasilni cerkvi je nagovoril več kot 200 Slovencev in Slovenk, nekaj Čehov in Poljakov.⁴ Katoliški Slovenci so se zbirali v cerkvenem okolju, socialnodemokratski v nemških združenjih. Pravega društvenega življenja niso poznali. Zanimivo je bilo *Društvo sv. Rafaela v Nemčiji* (ust. 1878), ki je v začetku dvajsetega stoletja dobilo odziv tudi na Slovenskem z ustanovitvijo svoje *Družbe sv. Rafaela* (ust. 1907). Bolj je bilo namenjeno izseljencem na poti v Združene države. Mnogi potujoči v Ameriko so do nemških izhodnih pristanišč uporabljali storitve nemškega Rafaela na večjih železniških križiščih in v pristaniščih. Slovincem v Nemčiji je Krek priporočal *Katoliško ljudsko društvo*, ki je bilo politična organizacija nemških katoličanov.⁵

Nekaj dni po Krekovi vrnitvi v domovino je bila v *Slovenca*⁶ napoved njegovega predavanja v Katoliškem domu v Ljubljani, in sicer o njegovem potovanju v Vestfalijo in tamkajšnjih razmerah, ki ga je imel 11. junija 1899 v okviru organizacije Slovenske krščanskosocialne zveze. V uro in pol trajajočem predavanju v nabito polni dvorani je govoril o razmerah med slovenskimi delavci v Vestfaliji. Že 14. junija je *Slovenec* objavil pismo Frana Marna, datiranega 11. junija, poslanega "iz dalje Pruske" (Sodingen-Herna), v katerem odgovarja na dopis v *Slovenskem narodu*, ki je bil poslan iz Altendorfa. Narodov dopisnik Klopčič očita, da je Krek

¹ Drnovšek, 2004, str. 205–208.

² Drnovšek, 2007a, str. 161–185; isti, 2007b, str. 75–96.

³ Valenčič 1990, str. 64.

⁴ Dolenc, 1933, pismo II, str. 127.

⁵ Dolenc, 1933, pismo XVI, str. 165.

⁶ *Slovenec*, XXVIII, št. 131, 10. 6. 1899 in št. 132, 12. 6. 1899.

prišel v Vestfalijo iz strankarskih razlogov agitirat za *Mohorjevo družbo* in "za slovenske liste". Marn še ugotavlja, da so razmere Slovencev res "žalostne", v narodnostnem pomenu šibke; to povezuje z dejstvom, da so pač na "Pruskem" in brez državljanjskih pravic. Tolaži ga, da se tudi domačim Poljakom ne godi nič bolje. Zato poziva, da bi bili Slovenci, Čehi in Poljaki bolj enotni ("vzajemni"), da bi sčasoma kaj dosegli. Krek jim je obljubil vsakoletni obisk slovenskega duhovnika in jih spodbujal k združevanju in skupnemu delovanju. Šestnajstega aprila 1899 je imel Krek tri govore v njihovi cerkvi (Sodingen-Herne), najprej v slovenščini, nato češčini in na koncu v poljščini. "Pri prvih obeh so bili zajedno večinoma Slovenci in Čehi, ker ti se posebno razumemo in tudi mnogo med seboj občujemo," piše Marn, delavec po poklicu, in sklene, da so potem odšli na shod v gostilno; tam so se zabavali, "razgovarjali o naši organizaciji" in tudi peli.⁷ To je lep primer vzorca delovanja Kreka v Nemčiji. Združeval je versko poslanstvo z narodnim, kulturnim in ne nazadnje političnim delovanjem.

Krek je bil tudi kritičen. Kritiziral je njihovo nevednost (Slovenci ne slišijo božje besede in malo berejo) in slabo družbo (kjer zabavljajo proti veri, zato je želel mednje razširiti "dobro berilo"). Vzrok je videl v tem, da nimajo (katoliškega) nedeljskega lista (tednika), ki bi prinašal nabožne prispevke, npr. razlago nedeljskih listov in evangelijev, dajal pouk o posameznih krščanskih resnicah, objavljajal "dobre povestice" in kakšne novice. Priporočal je branje *Življenje svetnikov*. Zavzemal se je za ustanavljanje *Marijinih bratovščin* (imenoval jih je "družbe"),⁸ ustanovili pa naj bi jih možje in mladeniči, žene pa naj bi stopale v *bratovščine krščanskih mater*, ki že "povsod" delujejo. (Leta 1854 je Pij IX. razglasil dogmo o brezmadežnem spočetju, in to je povečalo zanimanje teologov za mariologijo itd.) V 19. stoletju je bila pri ljudeh zelo v čislih Brezjanska Marija. Številni slovenski izseljenci so pred odhodom v tujino – če so le potovali skozi Ljubljano – obiskali romarske Brezje. Krek je svetoval Slovincem, da se naslonijo na župnijsko organizacijo: "S tem dobe nekaj svojega: svoj prostor v cerkvi, svoje mesto pri cerkvenih procesijah, svoje določene čase za prejemanje svetih zakramentov." Da se bo ali se je že našel v župniji duhovnik, ki se bo skušal toliko naučiti slovenščine, da bo lahko izpovedoval. Cerkvene *Marijine družbe* so bile po njem toliko koristnejše, ker so omogočale skupne pobožnosti v domačem jeziku. Upal je, da se bodo v nedeljo popoldne Slo-

venci pogosteje srečevali pri skupni molitvi rožnega venca, litanij in drugih molitev. Domači duhovnik (voditelj družbe) jim bo rad pomagal in jim podelil blagoslov s Sv. rešnjim telesom. V teh družbah se bo rodilo vrsto plodnih misli: varčnost, skrb za dobre knjige, duh medsebojne ljubezni in krščanske vzajemnosti. Krek je upal, da bo s pomočjo župnikov in zaupnih mož postavil to organizacijo na noge.⁹

Podlago naj bi predstavljalo nekaj značajnih, za rojake vnetih in nesebičnih mož iz krajev, v katerih "biva več Slovencev", da bi se dobili vsak mesec v določenem kraju, sprva najbolje v Börnig-Sodingenu, kjer jim bo v pomoč vikar Anton Floren, ki je prvi začel delovati med Slovenci in "je tudi prvi sprožil misel, naj slovenski duhovnik pride semkaj pastirovat". Ti možje naj bi se pogovorili o vseh stvareh, ki zadevajo Slovence. To bi bil prenos zahtev katoliške politike med "katoliško misleče može". Poleg duhovnikov so za to potrebni laiki. Tesni stik, tj. ustno komuniciranje laikov z duhovniki, je bilo po Kreku nujno. To naj bi omogočilo *Ljudsko združenje za katoliško Nemčijo* (Volksverein für das katholische Deutschland¹⁰) s sedežem v München-Gladbachu. Združilo naj bi vse katoliške sile Nemčije, tako delavce, kmete, srednji razred in izobražence. Demokratično družbo naj bi gradile na osnovi krščanskih načel.¹¹ Po Kreku je imelo to združenje na Vestfalskem med zaupnimi ljudmi tudi slovenske delavce. Krek je menil, da bi to morali uvesti tudi na Slovenskem in jara in kmečka gospoda bi morali spoštovati katoliško misleče ljudi, čeprav so predilniški delavci.¹²

Od Slovencev v Nemčiji je pričakoval, da bodo brali dobro berilo, skupaj nabavljali mašne knjžice iz domovine, širili "dobre" časopise po enaki poti in se včlanili v *Družbo sv. Mohorja*. Z zadovoljstvom je ugotavljal, da se jih je dotadaj "oglasilo" že "veliko število". Če pogledamo seznam nastajajočih mohorjanskih postojank, je prva nastala leta 1888 v Penzbergu, naslednje leta 1893 v Bremnu, Gladbecku, Hochlarmarktu, Unserfritzu, leta 1895 v Wörishofnu, leta 1896 v Braubauernschaftu, leta 1897 v Marxlochu, leta 1898 v krajih Bauer, Bruch, Herten in v Krekovem letu 1899 v Altendorfu, Füssnu, Hambornu, Hördeju, Horstermarktu, Oberhausnu, Osterfeldu, Pasingu, Rauxelu in Sodingenu. V naslednjem letu jih je nastalo kar dvanajst. Skupno je od leta 1888 do 1917 delovalo v

⁹ Dolenc, 1933, pismo XV, str. 162.

¹⁰ Aubert, 2000, str. 364. Ustanovljeno je bilo oktobra 1890.

¹¹ Aubert, 2000, str. 364.

¹² Dolenc, 1933, pismo VII, str. 140.

⁷ *Slovenec*, XXVIII, št. 134, 14. 6. 1899.

⁸ Leta 1847 jih je uradno ustanovil papež Pij IX.

Nemčiji kar 73 mohorjanskih postojank.¹³ Koncentracija nastanka večjega števila mohorjanskih postojank na prelomu stoletja je bila nedvomno zasluga Janeza Evangelista Kreka in njegovih misionarskih naslednikov.

Veliko je pričakoval od "zaupnikov". Ti naj bi povsod, kjer bi bile možnosti, ustanovili svoja društva, povezana s "farno duhovščino". Zaupniki naj bi imeli vlogo posrednikov med duhovščino in "našimi ljudmi". Brez izjeme bi morali zbirati prostovoljne prispevke v posebno blagajno in ne samo tam, kjer so bila društva ali zaupniki. Prispevki bi bili namenjeni za pomoč v primeru bolezni in nesreč, saj so, kot je poudarjal Krek, ljudje ob bolezni ali nesrečah in drugih težavah veliki reveži. Skupna blagajna bi pomenila manj težav. Ob koncu svojega načrta je Krek še enkrat poudaril vlogo zaupnikov pri pomoči duhovnikom, organizaciji dela med ljudmi, ugotavljanju števila priseljencev in življenjskih razmer.¹⁴

Začetki slovenskega društvenega življenja v Nemčiji konec 19. stoletja so nejasni.¹⁵ Domnevno prvo društvo, tj. slovensko pevsko društvo "Ilirija", naj bi bilo ustanovljeno leta 1898 v Essen-Borbecku.¹⁶ Nekaj let pozneje je dopisnik iz Essna v Slovenskem narodu trdil, da je bilo "prvo slovensko pevsko društvo tu na Pruskem" ustanovljeno 18. 11. 1903 z imenom "Ilirija".¹⁷ Werner omenja, da je v Nemčiji delovalo večje število avstrijskih pevskih društev v krajih Wanne (1899), Herten (1901), Meerbeck (1902) in drugod.¹⁸ Krek pa je omenjal leta 1899 dve slovenski katoliški društvi, tj. v Börnigu in Altendorfu, in hkrati zapisal: "Če pojde tako naprej, jih bo kemali več nego v domovini, če smo prav 'pod Prajzom'".¹⁹

Katoliško delavsko društvo sv. Jožefa v ustanavljanju je 23. aprila 1899 zvečer po maši, ki se je je udeležilo več kot 200 Slovencev, nekaj Čehov in Poljakov, sklicalo "shod" v Börnigu, da bi s Krekovo pomočjo postavili "trden temelj organizaciji naših delavcev".²⁰ Vabili so tudi Čehe. Krek je bil oster, ko je zapisal: "Tukaj bivajoči Čehi – brez izjeme lahkoživci in socialni demokrati – so si najeli iz Geselkirchna svojega 'Kristana'"²¹ Ob tem dogodku se je Krek razpisal o

socialni demokraciji. Omenjal pa je tudi, da zborovanja v Börnigu niso prijavili, čeprav so nanj vabili s plakati. Kljub temu se policija ni vmešala v dogodek.²² V Altendorfu je uspešno delovalo *Katoliško slovensko delavsko društvo*, ki je omogočalo podporo v primeru bolezni in imelo svojo hranilnico. Po maši 7. maja 1899²³ se je Krek udeležil "shoda" v omenjenem društvu. Altendorf je imel okoli 5.000 prebivalcev, med njimi 600 do 700 Slovencev, z okolico vred več kot 1.000.²⁴ Župnik Lenarz in kaplan Hennes sta bila organizatorja slovenskih delavcev in nedvomno pobudnika ustanovitve omenjenega društva. "Če se uresniči opisana organizacija – in upam, da se – bo to brž drugače," piše ob koncu načrta, ki ga je uvedel tako: "Po temle načrtu menda pojde." Izražena up na začetku in dvom na koncu kažeta na Krekovo realno gledanje na stanje tako v domovini kot v Nemčiji. Končuje tako: "Z eno prošnjo pa že zdaj stopam pred slovenski svet! Knjig je treba, da ustanovimo knjižnice." Svetuje, naj vsako društvo knjižnico. Slovence v domovini poziva, naj pošiljajo tiske v Nemčijo in pravi, da bo *Slovenčvo* uredništvo rado posredovalo pri tej akciji. Vsaka slovenska družina bi morala poleg molitvenikov, časopisa in knjig *Družbe sv. Mohorja* imeti katekizem, razlago nedeljskih evangelijev (Leonard Goffine)²⁵ in Tomaža Kempčana, da bi lahko z berilom nadomestila pridige. Razloga za to sta bila dva – prvi, da Slovenci niso mogli spremljati pridig nemškega duhovnika zaradi neznanja ali slabega znanja nemščine, in drugi –, kot nadomestilo v času odsotnosti slovenskega duhovnika.

Krek je pogosto poudarjal pomen knjig. V Nemčiji mu je ugajalo delo *Boromejskega društva* (Verein vom heiligen Carl Borromäus) s sedežem v Bonnu. Skliceval se je na njegove podatke iz leta 1897, ko je imelo 21.617 članov (članarina 6 mark na leto), 14.242 deležnikov (3 marke na leto) in 30.133 deležnikov po marko in pol na leto. Član je lahko izbral po eno knjigo na leto (leta 1898 je bilo na izbiro 1.329 knjig), člani pa so lahko dobili tudi

Jugoslovanske socialdemokratske stranke. Kot vodja slovenskih socialistov je bil trn v peti Kroku in somišljenikov. Dolenc, 1933, pismo II, str. 128.

²² Dolenc, 1933, pismo II, str. 127–129.

²³ Slovenska božja služba je bila v nedeljo, 7. maja 1899. Po Kroku se je zbralo 1.000 naših, matere z dojenčki, med petjem in govori so se oglašali "mladi Slovenčki", grmelo je po cerkvi: Marija, k tebi uboge reve ... Domači župnik mu je po maši s solzami v očeh stisnil roko. Dolenc, 1933, pismo XII, str. 154–155.

²⁴ Dolenc, 1933, pismo XI, str. 152.

²⁵ Goffine Leonard (1648–1719), avtor številnih verskih del, ki so bila prevedena tudi v slovenščino in popularna v drugi polovici 19. stoletja.

¹³ Vovko, 2002, str. 55–56.

¹⁴ Dolenc, 1933, pismo XI, str. 153.

¹⁵ Drnovšek, 1999, str. 39.

¹⁶ Werner, 1985, str. 119.

¹⁷ *Slovenski narod*, št. 294, 21. 12. 1903; Drnovšek 1999: 39.

¹⁸ Werner, 1985, str. 120.

¹⁹ Dolenc, 1933, pismo III, str. 131.

²⁰ Dolenc, 1933, pismo II, str. 127.

²¹ Etbin Kristan (1867–1953) socialni demokrat, v letu Krekovega obiska Vestfalije in Porenja član izvršnega odbora

druge knjige po nižji ceni (leta 1898 je zapisnik teh knjig štel 10.164 števil). Slovenci se imamo kaj naučiti, je menil Krek. *Moborjeva družba* je za širjenje "dobrih knjig" vzorno urejena, vendar je potrebna še druga stran *Boromejskega društva*. Pri tem je verjetno mislil na bralce, če ne tudi na število knjig. Krek je videl, da so dobre knjižnice nujne tudi na Slovenskem. Na Moravskem so se temu delu posvečali bogoslovci. Nemško *Boromejsko društvo* je celo načrtovalo javne knjižnice in bralnice v večjih krajih. Podlaga vsemu temu je bila po Krekovem mnenju trdna katoliška "politična organizacija".²⁶

In če se vprašamo, ali so se ohranili arhivi iz tega obdobja rojevanja? Društva so bila, arhivsko gradivo pa se ni ohranilo.²⁷ V tem času so ameriški Slovenci imeli številne organizacije, ki so delovale po ideološkem ključu (tj. pripadnosti katoliškemu, naprednemu / liberalnemu in socialističnemu taboru), in izdajali številne časopise in revije. To jih je povezovalo med seboj in z domovino. Na Nemškem tega ni bilo. Večinoma so v naslednjih letih odhajali mednje samo slovenski katoliški misijonarji. Težko je naštetih vzroke za to stanje, najbolj oprijemljivo pa je dejstvo, da jih je bilo malo. Zavedanje pomena izseljenskih arhivov je v domovino prodrlo že v tem obdobju, čeprav bolj plaho kot odločno. O tem sem že pisal v reviji Arhivi.²⁸

Obdobje med svetovnjima vojnama

Do nacizma v Nemčiji je društveno življenje potekalo po ustaljenih tirnicah. In celo več, društveno življenje je bilo dovoljeno tudi po letu 1933. Zaradi gospodarske in politične krize v začetku dvajsetih let 20. stoletja so številni slovenski priseljenci Nemčijo zapustili in se izselili v sosednje države, zlasti v Francijo, Belgijo in na Nizozemsko. Spomladi 1926 je v Nemčiji delovalo 25 moških rudarskih *društev sv. Barbare* in 9 ženskih *bratovščin Rožnega venca*. V Barbaro je bilo vključenih 750 članov in bratovščino 820 članic. Leta 1922 je izseljenski duhovnik Janez Kalan oboje združil pod streho *Zveze slovenskih katoliških društev*. Z začetkom nacizma so v glavnem prepovedali delovanje katoliških društev, vendar so slovenska katoliška društva živela dalje in uživala prostost.²⁹ Polarizacija slovenskih društev v Nemčiji se je začela z začet-

kom diktature v Jugoslaviji in pritiskom Beograda za unifikacijo in centralizacijo društev v jugoslovanskem duhu. Zunanji znak je bil v tem, da so slovenska društva dobila v imenu pridevnik "jugoslovansko", čeprav so bila po članstvu in delovanju popolnoma slovenska.

Že v obdobju ljubljanske in mariborske oblasti, zlasti pa z nastankom Dravske banovine, se je okrepilo zanimanje za izseljenska društva po svetu, tudi v Nemčiji. Obe oblasti sta že leta 1928 ustanovili skupni "izseljenski urad", ki se je po ustanovitvi banovine preimenoval v "izseljenski referat". Svojo vlogo v Nemčiji so imeli pri evidentiranju društev konzulati (Düsseldorf) in poslanstvo (Berlin). Za Nemčijo je bil najpomembnejši konzulat v Düsseldorfu. Tam je leta 1929 deloval "Jugoslovenski iseljenički odbor za Njemačko" pod vodstvom generalnega konzula Brana Markoviča, ki je izvedel popis slovenskih društev.³⁰ Obstajala je *Zveza slovenskih katoliških društev* (sv. Barbare) v Nemčiji, ki je združevala 27 društev s 1.131 člani. Sedež Zveze je bila "Slovenska pisarna" v Gladbecku. Imela je duhovnega vodjo (Janeza Evangelista Kalana), predsednika (Janeza Lindiča), sekretarja (Janeza Kotarja) in blagajnika (Josipa Dobravca). Posebej je delovala zveza z imenom *Ženska društva sv. Barbare v Nemčiji*, ki je vključevala 16 društev z 2.339 člani in članicami. Peter Bolha pa je vodil *Zvezo jugoslovanskih delavskih in podpornih društev v Nemčiji* s sedežem v Recklinghausnu. Združevala je 26 samo moških društev s 1.373 člani.³¹

Devetnajstega februarja 1933 so bila na sedežu konzulata v Düsseldorfu sprejeta pravila na novo ustanovljenega *Centralnog Saveza Jugoslovanskih Rudarskih Udruženja u Nemačkoj*. O tem je poročal konzulat ministrstvu za zunanje zadeve v Beograd, političnemu oddelku (22. 2. 1933). V njem konzul Marković navaja, da po zaslugi nemških katoliških duhovnikov, ki so vplivali na nekatere predsednike društev sv. Barbare, ni prišlo do dokončnega "spajanja" obeh zvez v Nemčiji. To je bil sicer njegov cilj. Dosegel je, da bosta obe zvezi delali skupaj "... *zajednički, razume se pod kontrolom i uputstvima Kralj. Konzulata i Iseljeničkog Komesarijata*" o vseh vprašanih jugoslovanske kolonije v Nemčiji in vsak zase kot do tedaj. Sklenjen je bil nekakšen kompromis. Obe zvezi sta se odtlej morali skupaj obračati na konzulat in vse pristojne v domovini.

²⁶ Dolenc, 1933, pismo VII, str. 139.

²⁷ Nemški raziskovalec dr. Rolf Wörsdörfer je v okviru raziskovanja slovenskih migracij v Nemčijo prečesal številne arhive v Porurju in Vestfaliji, vendar ni našel nobenega društvenega gradiva slovenske provenience.

²⁸ Drnovšek, 2007c, str. 43–56.

²⁹ Šlibar, 1937, str. 72.

³⁰ Predsednik Odbora je bil izseljenski poslanik Berislav Gj. Deželić, podpredsednik duhovnik Janez Kalan, njegov namestnik čevljar A. Urh, generalni sekretar rudar Pavel Bolha in odborniki (vsí rudarji) A. Koncilja, Ivan Lindič, Fr. Doberšek in I. Mažgon. AS 74, 3/297.

³¹ AS 74, 3/297.

Celo več, obe naj bi imeli enako število v nadrejeni *Centralni zvezi* in delovali le prek njih. Zato je konzul vztrajal na točki 3. v omenjenih pravilih, ki je določala način delovanja (pravila spisu niso priložena, op. avt.). Po mnenju konzula naj bi bilo vse odvisno od *Centralne zveze*, njene taktike, da bi se izognili razprtijam.³²

Devetega januarja 1933 je konzulat v Düsseldorfu poslal dopis na ministrstvo socialne politike in narodnega zdravja, to pa ga je posredovalo kraljevi banski upravi v Ljubljano. V njem sporoča o ustanovitvi prvega ženskega *Udruženja u Savezu jugoslovanskih radniških i potpornih društava u Gladbecku*, ki se je zgodila 8. januarja. V dopisu omenja, da je njegovo delo enako delu drugih dveh zvez, tj. predvsem delo v zvezi s kulturnacionalno propagando, vzgojo otrok in odraslih, krepitevijo narodnega duha in nacionalne zavesti. Navzoč je bil tudi nemški novinar, "prijatelj našeg naroda", dr. Köhler.³³

Leta 1938 je v Nemčiji delovalo 34 društev (2.243 članov), ki so bila povezana v *Zvezo jugoslovanskih narodnih katoliških društev sv. Barbare*, del izseljencev pa je bil povezan v *Zvezo jugoslovanskih in podpornih društev* (36 društev s 1.690 člani). Poleg njih je delovalo še 16 ženskih društev z 218 članicami. Podroben seznam do sedaj evidentiranih društev je objavljen.³⁴

Izseljenska učiteljica Ažmanova je navajala za leta 1936 obstoj *Zveze jugoslovanskih narodnih društev*, ki je združevala 31 društev, od teh na novo delujočih kar sedem od leta 1936. Do seznama je bila kritična, saj so društva tudi ugašala. V letu 1939 je Ažmanova v okviru *Centralne zveze jugoslovanskih in narodnih društev v Nemčiji* evidentirala 23 društev; šest društev, je pisala, bi bilo potrebnih "obnove". Leta 1939 je delovalo še osem društev *Bratovščine živlega Rožnega venca*. Bansko upravo je opozorila, da društva "hirajo" kot posledica pomanjkljivih osebnih stikov, pobud, zlasti pa zaradi povečane nemške propagande in asimilacijskega delovanje nemške šole. Sama je dvomila o skupnem številu in predlagala nemogoče, in sicer, da bi šla osebno na teren, da bi se prepričala o stanju. To je bil tudi že čas vojne, ki je zajela del evropskih držav.³⁵

Tudi v Banovini je delovalo veliko društev, ki so skrbela za izseljence in begunce. Naštejmo nekatera (seznam ni popoln): razna izseljenska karitativna društva, Izseljeniška liga, Družba sv. Rafaela v Ljubljani, Jugoslovansko iseljeničko udruženje,

Društvo za varstvo deklet v Ljubljani, Družba sv. Rafaela za Slovensko krajino v Črenšovcih ali Murški Soboti, Izseljeniški fond, Zveza poljedelskih delavcev v Murški Soboti, Jugoslovanski narodni svet, Odsek za izseljeništvu (Zagreb), Izseljeniški sosvet, Narodni izseljeniški svet Družbe sv. Rafaela, Izseljenska zbornica itd. itd. Vsaj po številu vidimo, da je bilo zanimanje za rešitev t. i. izseljenskega vprašanja veliko, rezultati pa niso bili tako uspešni. Velika gospodarska kriza sredi med vojnama je otežila to politiko. V ospredju je bilo vprašanje povratnikov in njihovega statusa po vrnitvi.³⁶

Glede zbiranja gradiva se je izoblikovala ideja duhovnika Antona Merkuna; ta je namreč leta 1928 zagovarjal nastanek Izseljenskega muzeja, ki bi zbiral različno gradivo z izseljenskega območja doma in iz novih okolij. Namenjeno bi bilo praktični in kulturni uporabi. Zamisel o "izseljenškem katastrofu" je vzniknila že v tem času. Merkun jo je povezoval z "oblastnim izseljeniškim uradom". Njegova zamisel je bila znana poznavalcem v drugih delih Jugoslavije, saj je bila objavljena v *Novem iseljeniku* v članku "Zanimanje za iseljeničko vprašanje v Sloveniji".³⁷ Izseljenški komisariat v Zagrebu je že 25. marca 1929 dal pobudo za izdelavo izseljenskega katastra, vendar predvsem za izseljence, ki so odšli v Ameriko. Da ga zbirajo že dlje časa. Kataster bi pomenil načrtno zbiranje podatkov o izseljencih. Zgled jim je bil Inštitut za Nemce po svetu v Stuttgartu. Naselbine naj bi bile temeljni nosilec informacij. Tako je bilo v Franciji 30, Belgiji 6, na Nizozemskem 5, v Nemčiji 50 in Luksemburgu 3 naselbin jugoslovanskih izseljencev. Največji poudarek je bil na statističnih popisih z informacijami o podpornih organizacijah (društvih), kulturnih institucijah, časopisih, gospodarskih organizacijah, naslovih pomembnih izseljencev, knjižnicah, zbiranju fotografij itd.³⁸

V medvojnem obdobju je bila organizirana razstava Rudolfa Seliča iz Heerlena v Ljubljani. Bil je avtor brošure *Naši v Holandiji* (Heerlen, 1934). Bil je delavec in je živel sprva v Nemčiji, potem v Franciji in potem na Nizozemskem. Razstava v Ljubljani je potekala v okviru Ljubljanskega velesajma. Na njej je razstavil arhivsko in muzejsko gradivo.³⁹ Izseljensko gradivo je bilo razstavljeno tudi na novinarski razstavi v Ljubljani leta 1937. Prireditelji so prosili, da bi jim izseljenški arhiv banske uprave po-

32 AS 74, 4/316.

33 AS 74, 4/321.

34 Drnovšek, 1996, str. 33–49.

35 AS 74, 3/293.

36 Drnovšek, 1999, str. 113–126.

37 *Novi iseljenik*, št. 22–23, str. 6.

38 *Novi iseljenik*, št. 4, 1. 4. 1929.

39 AS 74, 3/268.

sodil izseljenski tisk.⁴⁰ Administracija banske uprave je opozarjala, da sta dve omari, nabavljeni leta 1929 za kataster izseljencev, že polni. Prošnjo za novo so dali 2. 11. 1931. Kataster je vseboval popisnice izseljencev, urejene po občinah, abecedni register izseljencev, seznam izseljenskih naselbin in pomembnih publikacij.⁴¹ "Zabeležno knjigo" izseljencev so vodili že od leta 1928 po posebnem obrazcu.⁴²

Pomemben vir informacij o izseljenstvu po Evropi so časopisi, saj jih ni bilo tako malo. Vendar za Nemčijo v obdobju med vojnama lahko ugotovimo, da je izhajalo le katoliško glasilo *Nas Zvon* (1925–1927). Najprej je izhajalo v Bottrop-Boyu, potem v Kranju. Želelo je pritegniti naročnike od drugod, zlasti iz Avstrije, Francije, Belgije in Nizozemske, pa Madžarske in južnih delov Jugoslavije ter celo iz držav onstran oceanov. Leta 1925 je imelo 1.500 naročnikov, vendar je leto pozneje naklada začela upadati. Izkazalo se je, da so izseljenci raje naročali katoliška glasila iz domovine. Mednje pa je prihajal tudi katoliški *Izseljenski vestnik* (1932–1940), ki je leta 1935 vključil še katoliškega *Rafaela* (1931–1935), ki je izhajal na Nizozemskem. Leta 1938 je izšlo 2.000 izvodov.⁴³

Društva so imela tudi knjižnice, ki so pridobivale knjige predvsem iz Jugoslavije. Slovenski darovalci so bili Zveza kulturnih organizacij v Ljubljani, Družba sv. Mohorja, Jugoslovanska matica v Ljubljani, Kraljeva uprava Dravske banovine in še kdo. Večje knjižnice so bile v krajih Essen-Stoppenberg (Jugoslovansko delavsko in podporno društvo, 800 knjig), Gladbeck (715 knjig), Moers-Meerbeck (Jugoslovansko katoliško društvo, 315 knjig) in Düsseldorf (Jugoslovanski izseljenski odbor, 500 knjig). Leta 1931 so našteali 3.358 bralcev. Obstajale so še manjše knjižnice. Nobene informacije pa ni, da bi zbirale tudi arhivsko dokumentacijo.⁴⁴

Po letu 1945

Po drugi svetovni vojni se je del izseljencev vrnil iz Nemčije in tudi iz drugih evropskih držav, na primer Francije in Belgije (repatriiranci). Številni so bili razočarani nad stanjem v novi Jugoslaviji. Oblasti so imele kar nekaj težav z njimi, ker se niso prilagodili. Nastalo je t. i. vprašanje izseljencev povratnikov. Tisti, ki so prišli iz Nemčije, zlasti Vest-

falije, so večinoma imeli nemško državljanstvo. Kljub temu so ostali Slovenci po narodnosti in so se kot povratniki opredelili za državljane Jugoslavije. Vendar jih je veliko obdržalo nemško državljanstvo zaradi ekonomskih in socialnih razlogov (pokojnine).⁴⁵ Nekateri iz vrst politične emigracije so ostali v Zvezni republiki Nemčiji.⁴⁶ V petdesetih letih so prihajali "novi" begunci, ki so se izrekli za politične, v resnici pa so bili bolj ekonomski emigranti.⁴⁷ Pravi boom ekonomskega izseljevanja je bil sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja s postopnim povečevanjem števila ekonomskih izseljencev oz. zdomcev oz. delavcev na začasnem delu v tujini. Ti so se začeli organizirati v društva. Po imenu jugoslovanska, vendar po jeziku slovenska. V sedemdesetih letih jih je nastalo osem: Katoliška skupnost – Berlin (1970), Triglav – Stuttgart (1971), Sava – Frankfurt na Majni (1972), Bled – Essen (1972), Triglav – München (1975), Maribor – Hilden (1975), Slovenija – Gütersloh (1976), Lastovka – Ingolstadt (1977), Ljubljana – Essen (1977), France Prešeren – Burscheidt (1977) in Planika – Ravensburg (1978). V koordinacijo južne Nemčije se je do leta 2003 povežalo devetnajst društev. Po podatkih *Rodne grude* je bilo leta 2002 trideset društev.⁴⁸ Na spletnem seznamu Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu je danes 29 združenj: Koordinacijski odbor za južno Nemčijo, Slovenska dopolnilna šola, Triglav Sindelfingen, Triglav Stuttgart, Triglav Reutlingen, Kajuh Uhingen, Slovenija Ulm, Mura Bönningheim, Planika Radolfzell, Zlatorog Schwäbisch Gmünd, Prešeren Mannheim, Lipa Tuttlingen, Slovenija Stuttgart, Drava Augsburg, Jenko Nürnberg, Sava Frankfurt, Lipa München, Planika Ravensburg, Lastovka Ingolstadt, Slovenija Berlin, Bled Essen, Krka Hannover, Slovenska beseda Hüchelhoven, Zvon Aalen, Prešeren Burscheid, Slovenski muzikantje Sindelfingen, Zvon Krefeld in Maribor Hilden.⁴⁹

Društva so nastajala in se ukinjala. Osip članstva je bil vedno večji. Številni so odhajajo v domovino. Mladih kot organizatorjev in vodij društvenih prireditev, administracije, skrbi za društvene

⁴⁰ AS 74, 3/282.

⁴¹ AS 74, 1/24.

⁴² AS 74, 2/31.

⁴³ Drnovšek, 1992, str. 287–289.

⁴⁴ Deželić, 1931, str. 47–48.

⁴⁵ AS 1589/III, šk. 43, a. e. 1454.

⁴⁶ Drnovšek, 1998, str. 234–247.

⁴⁷ "Stari" begunci so bili prebežniki iz maja 1945, ki so živeli v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji in so se do začetka petdesetih let razselili po svetu. "Novi" begunci so bili mešanica med ekonomskimi in nazorskimi ali političnimi begunci, ki so ilegalno zapuščali Jugoslavijo, v največjem številu ravno v petdesetih letih 20. stoletja.

⁴⁸ *Rodna gruda*, 49/3, 15, 2002.

⁴⁹ <http://ok-slovenija.org> (7. 10. 2008).

prostore, finančno delovanje itd. je malo. V glavnem je vse na ramenih starejših. Po pogovoru s predsednico društva Slovenija Berlin, gospo Anico Kraner, se mladi srečujejo večinoma na folkloriadah. In seveda v šolah dopolnilnega pouka slovenskega jezika. Vendar se mladi na srečanjih v društvi raje pogovarjajo v nemščini, čeprav bolje ali manj znajo slovensko.⁵⁰

Društveno arhivsko gradivo

Po Zakonu o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja⁵¹ je država zadolžena za ohranjanje slovenske izseljenske kulturne dediščine, ki nastaja v slovenskih skupnostih po svetu. Ta obsega arhivsko, muzejsko in knjižnično gradivo. Poudarki so zlasti na strokovni pomoči in izobraževanju posameznikov v izseljenstvu, ki bi poskrbeli za zbir, ureditev, popis in hrambo arhivskega gradiva. Poleg tega sta v interesu države tudi raziskovalna analiza in primerjava dosedanjih terenskih raziskav izseljenskega arhivskega in muzejskega gradiva. Tudi kar zadeva Nemčijo, Francijo, Belgijo, Nizozemsko in Luksemburg je dokumentarno in arhivsko gradivo ogroženo, saj se slovenske skupnosti zmanjšujejo (vračanje ipd.), starajo, izgubljajo svoje društvene prostore in še kaj, kar ogroža tudi omenjeno gradivo. To gradivo ni samo del slovenske, ampak tudi del kulturne dediščine okolja, v katerem živijo in ustvarjajo slovenski izseljenci. Problem je torej žgoč. Do nedavnega je bilo – govorim z ozirom na arhivsko gradivo – strokovno in raziskovalno delo zapostavljeno. V zadnjih nekaj letih se je le nekaj premaknilo na tem področju. Vendar še zmeraj bolj simbolično kot sistematično. Metode dela na terenu so bile: konkretna pomoč društvom pri urejanju, zlasti na strokovnem izobraževanju, uporabi ustne metode (intervjuji), analizi dobljenih podatkov z zgodovinopisnega, sociološkega, etnološkega in kulturnoantropološkega stališča za ugotovitev stanja in izdelavo osnov (strategije) za državo Slovenijo.

Med prvimi je v novejšem času začela terensko delo pri urejanju dokumentarnega in arhivskega gradiva pri izseljenskih društvi kolegica mag. Milica Trebše Štolfa, in sicer v Kanadi, pozneje tudi v Združenih državah Amerike. Pristop je razložila na okrogli mizi Slovensko izseljensko gradivo (31. maja 2000).⁵² Poudarek njenega dela je bil na izde-

lavi fotokopij, ki jih je zbiral Arhiv Republike Slovenije. Od oktobra 2002 do oktobra 2003 je potekal ciljnoraziskovalni program z naslovom *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih po svetu*. Sodelovala sta Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani in Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče Koper. Poudarek je bil na Avstraliji, Franciji in Luksemburgu. Vodila ga je dr. Breda Čebulj Sajko. Rezultati so bili objavljeni v glasilu Arhivi.⁵³

Že pred nastavkom novega projekta je bil izveden vzorčni poskus na 10. srečanju izseljenskih društev v Rüdeshemu v Nemčiji (15.–17. aprila 2005). Vabilo na to srečanje je prišlo s slovenskega konzulata v Münchnu. Na njem je bil (verjetno) prvič govor o varovanju arhivskega gradiva. (Slovenska izseljenska matica je bolj zbiralala gradivo, ki so ga pošiljali posamezniki tudi iz Nemčije.) Takoj se je odzvalo društva Slovenija Berlin, ki ga je vodila – in ga še vedno vodi – gospa Anica Kraner. Na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU je bil zastavljen ciljnoraziskovalni projekt *Stanje arhivskega in muzejskega gradiva pri slovenskih izseljencih v Nemčiji in državah Beneluksa*.⁵⁴ Pri njem so sodelovali Arhiv Republike Slovenije, Slovenski etnografski muzej in omenjeni Inštitut kot nosilec projekta. Arhiv Republike Slovenije je sodeloval predvsem kot posvetovalni organ, Slovenski etnografski muzej in Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU pa kot strokovna in raziskovalna izvajalca. Na internetnem portalu, ki ga pripravlja Urad Vlade Republike Slovenije bodo v elektronski obliki postavljena okvirna navodila o ohranjanju, urejanju in opremljanju arhivskega gradiva izseljenskih društev, ki so nastala predvsem na podlagi analize in strokovnega urejanja arhivskega, etnološkega in muzejskega gradiva v Nemčiji. Omenjena navodila bodo uporabljiva tudi za Slovence v drugih evropskih državah in v slovenskih skupnostih po svetu kot vzorec za ravnanje. Temeljna izhodišča so bila predstavljena na seminarju za arhiviste, ki je potekal v Ljubljani septembra 2008.⁵⁵ Tu so bili predstavljeni in analizirani različni pristo-

⁵⁰ Štumberger, 2007, str. 45.

⁵¹ Ur. l. RS, št. 43/06, 21. 4. 2006.

⁵² Slovensko izseljensko gradivo, *Dve domovini/Two Homelands*, 11–12, str. 116–119.

⁵³ Čebulj Sajko, 2000a, str. 189–191; Čebulj Sajko, 2000b, str. 193–198; Kalc 2004, str. 199–203.

⁵⁴ Bil je sprejet v okviru CRP Konkurenčnost Slovenije 2006–2013 pod šifro V5-0271; potekal je od 1. oktobra 2006 do 30. septembra 2008.

⁵⁵ Seminar v organizaciji Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, Arhiva Republike Slovenije in Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU je trajal od 14. 9. do 19. 9. 2008. Na njem sva s kolegico mag. Dašo Koprivec seznanila tečajnike s praktičnimi izkušnjami pri delu v treh nemških društvi, tj. Slovenija Belin, Sava Frankfurt na Majni in Triglav Stuttgart.

pi v krogu izseljenskih arhivistov z različnih kontinentov in držav. Model pristopa, ki smo ga uporabili v Nemčiji, se je izkazal za dobrega, čeprav je delo zahtevalo več časa. Poudarek je bil na praktičnosti arhivske obdelave izseljenskega arhivskega gradiva, da bi izseljence spodbudili, da se tega dela lotijo.

Le nekaj opaznanj.

Prvi stiki z izseljenci s temo ohranjenosti njihovih društvenih arhivov so bili na letnih srečanjih društev v Rüdeshemu (2005), Berlinu (2006) in Stuttgartu (2007). Na vsakem srečanju je bilo zanimanje večje, hkrati pa je bil večkrat izražen strah pred urejanjem in popisovanjem gradiva. Težko je bilo dobiti posameznike, ki so bili pripravljeni sodelovati in se ob pomoči preprostih navodil lotiti zbiranja, čiščenja, urejanja in popisovanja gradiva. Predavanja s praktičnimi navodili so bila zgolj kapljica v morju. Resnično je delo zaživelo s pomočjo sodelavcev, podkovanih z znanjem arhivistike in muzejskega dela iz Slovenije. Pri treh društvih je urejanje potekalo v stopnjah, in sicer:

- zbrati je bilo treba gradivo, ga očistiti, odstraniti neustrezno opremo, ugotoviti glavne skupine ohranjenega in manjkajočega gradiva, ga okvirno popisati in začasno tehnično opremiti (tj. primer društva Triglav Stuttgart, na enem obisku v slabem tednu dni);

- pri gradivu društva Sava v Frankfurtu je bil storjen nov korak, in sicer ureditev gradiva po kategorijah (tiski, plakati, članski sezname, občni zbori itd.) in tematskih sklopov, ki so nastali med delovanjem društev (slovenska šola, folkloriada, praznovanja obletic ipd.). Narejen je bil okvirni popis, podrobnejša ureditev ni bila izvedena. Obiska arhivista iz Slovenije sta bila dva, skupaj po deset dni. Delo bo nadaljevala gospa Silva Regelbuto.

- najpopolnejša je bila ureditev gradiva društva Slovenija Berlin. Ob treh obiskih in z veliko mero pridobljenih izkušenj je za podrobno ureditev gradiva zaslužna gospa Anica Kraner, predsednica društva. Primer: občni zbori in upravni odbori (gradivo, v katerem je bila skoncentrirana zgodovina društva) so podrobno urejeni. Manjkajoči dokumenti so bili najdeni.

To je seveda le majhen delček gradiva izseljenskih društev v Nemčiji. Težko je zajeti vsa. Veliko je podobnosti v kategorijah gradiva, hkrati pa tudi različnosti, odvisno pač od bogastva dejavnosti društvenikov, njihovega sodelovanja z drugimi etničnimi društvi, raznimi organizacijami v priseljskem okolju itd. Najpomembnejši so bili društveni predsedniki oz. predsednice in tajniki, saj je bilo od njihovega dela odvisna ohranjenost gradiva.

Več menjav vodstev je povzročilo neljub odnos do gradiva, vodenje lastnih "map in fasciklov", prenašanje gradiva v domače okolje in tako tudi uničenje ipd. Primer društva Sava nam je v opomin. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1972, vendar so prvi dokumenti šele z začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja. Objektivni vzroki za neprimeren odnos do gradiva so pomanjkanje prostorov za arhivsko omaro ali dve, še več, mnogi so opuščali društvene prostore ali se selili v manjše, v takih pa je hramba arhiva še bolj problematična. Članstva je vse manj, starejši se vračajo domov, mlajših urejanje arhivov ne zanima.

Mogoče se kdo vpraša, ali je potrebno ohraniti vse društvene arhive v Nemčiji? Več kot se jih bo ohranilo, bolje bo ohranjeno kulturno bogastvo, pvezano z življenjem in delom slovenskih izseljencev v Nemčiji. S stališča raziskovalcev migracij je v sedanjem času izredno zanimivo gradivo za raziskovalna področja, ki se ukvarjajo npr. s problematiko vrednot izseljenskega in priseljskega okolja, prehranjevanja, družabnega življenja nasploh, (ne)ohranjanja slovenskega jezika, problematike integriranja in asimilacije, življenjskih zgodb posameznikov, ideoloških in političnih nasprotij itd.

Sklep

Daljnoročno gledano so – kar zadeva Nemčijo (in širše) – potrebni ti koraki:

- povečati zanimanje za ohranjanje slovenske kulturne dediščine v priseljskih okoljih;

- s pomočjo Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu so v nastajanju konkretni dolgoročni cilji. Poudariti je treba pomen celovite politike države Slovenije do ohranjanja, npr. ustanovitev kulturnega centra v Stuttgartu, kjer bi na enem kraju hranili zbirke arhivskega gradiva vsaj za zahodni del Nemčije, če že ne za vso Nemčijo. Dobro imajo urejeno to vprašanje Slovenci v Avstraliji (HASA v Sidneyju in Melbourneju). Enako velja za rojstvo Centra oz. muzeja in arhiva v Clevelandu, ki je nastal poleti 2008;

- analizirati oz. primerjati slovensko in nemške arhivske zakone (zvezni in deželne), ki govore o ohranjenju izseljenskega arhivskega gradiva. Naj bo v državi nastanka ali ga je dovoljeno prenesti v Slovenijo?

- potrebno bo spodbujati zanimanje mladine za ohranjanje arhivske dediščine, ki so jo ustvarjali starši in dedi. Okrepiti je treba zavest, da to ni nepotreben papir, ampak del življenja njihovih prednikov. Razpisati bi morali štipendije za raziskovanje

preteklosti in sedanosti v priseljskih okoljih; to bi spodbudilo vedenje o preteklosti, pred vrati pa bi imeli tudi na voljo arhivsko in drugo gradivo ter ljudi, ki so ustvarjali to gradivo;

- v okviru dopolnilnega pouka slovenskega jezika, ki predstavlja vsaj v evropskem prostoru dobro utrjeno mrežo, bi morali spodbujati učitelje in otroke, da bi segli tudi po društvenem arhivskem gradivu. Glede na obdelana društva v Nemčiji (Berlin, Frankfurt, Stuttgart) se kaže, da je kar precejšen del tega gradiva rezultat dela mladih in omejenega dopolnilnega pouka. Pristopi so lahko različni, npr. razstave, izdajanje "zgodovin" življenja mladih, plakatnih predstavitev, videofilmov ipd;

- doseženo je bilo načelno soglasje o sodelovanju članov projekta z Uradom Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu pri izdelavi internetnega portala. Tako bomo sodelovali na področju izseljenskega arhivskega gradiva. Nanj bodo pripeta splošna (praktična) navodila za zbiranje, urejanje, hranjenje in popisovanje društvenih arhivov in muzealij, pa tudi vzorce posameznih popisov.

Skratka, prvi koraki so bili narejeni. Vendar še vedno obstaja negotovost, kaj bo z arhivi slovenskih društev v prihodnje. Upajmo, da ne bodo "izginili", kot so poniknili neznano pred prvo in med obema vojnama. Vsebinsko bogastvo laičnega društvenega arhiva iz obdobja do druge svetovne vojne nam kaže edini doslej znani ohranjeni fond, tj. *Jugoslovansko društvo sv. Barbare iz Eisdna v Belgiji* (1929–1940), ki je hranjen v zbirki Inštituta za slovensko izseljenstvo v Arhivu Republike Slovenije.⁵⁶

Literatura

Čebulj Sajko, Breda: Arhivi slovenskih izseljencev – dolgoročni projekt Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in njegovih sodelavcev. *Arhivi 27* (2004a), št. 1, str. 189–191.

Čebulj Sajko, Breda: Arhivsko gradivo izseljencev v Avstraliji – neprecenljiv vir za raziskovanje življenja avstralskih Slovencev. *Arhivi 27* (2004b), št. 1, str. 193–198.

Deželić, Berislav Đuro: *Naša emigracija u Njemačkoj*. Zagreb: Jugoslovanska Štampa d.d., 1931.

Dolenec, Ivan: Dr. Janez Ev. Krek. *Izbrani spisi*. IV. zvezek: prvokrat v državnem zboru (1897–1900). Celje: Družba sv. Mohorja, 1933.

Drnovšek, Marjan: Krekova Vestfalska pisma: socialno-ekonomski pogledi in izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands 25* (2007a), str. 161–185.

Drnovšek, Marjan: Krekova vestfalska pisma:

versko-moralni, narodno-kulturni in politični pogledi in izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands 26* (2007b), str. 75–96.

Drnovšek, Marjan: "Potrebnost in nujnost obrambnega arhiva" (1912). *Arhivi 30* (2007c), št. 2, str. 43–56.

Drnovšek, Marjan: Kje je arhivsko gradivo izseljenskih društev v Franciji in Luksemburgu? *Arhivi 27* (2004), št. 2, str. 205–208.

Drnovšek, Marjan: Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnim vojnama. *Dve domovini / Two Homelands 7* (1996), str. 33–49.

Drnovšek, Marjan: Izseljevanje Slovencev v razvite evropske države do leta 1940. *Slovenska izseljenska književnost* (ur. Žitnik, Janja, Glušič, Helge), 1. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, Rokus, 1999, str. 29–60.

Drnovšek, Marjan: Velika gospodarska kriza in slovenski izseljenci. *Gospodarske krize in Slovenci* (ur. Borak, Neven, Lazarevič, Žarko). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 113–126.

Drnovšek, Marjan: Odnos Partije do slovenske emigracije. *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* (ur. Drago Jančar et al.). Ljubljana: Nova revija, 1998.

Drnovšek, Marjan: Jugoslovansko društvo sv. Barbare iz Eisdna v Belgiji 1929–1940. *Viri* (1990), št. 3, str. 18–74.

Kalc, Aleksej: Izkušnja ZRS Koper pri izvajanju ciljno-raziskovalnega projekta Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih. *Arhivi 27* (2004), št. 2, str. 199–203.

Valencič, Vlado: Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *Dve domovini / Two Homelands 1*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990, str. 43–82.

Vovko, Andrej: Udje Družbe sv. Mohorja v Nemčiji 1888–1918. *Dve domovini / Two Homelands 13* (2001), str. 53–72.

Šlibar, Anton: Versko življenje naših izseljencev v Nemčiji. *Izseljenski vestnik Rafael*, VII (avgust 1937).

Štumberger, Saška: *Slovensčina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete (Razprave), 2007.

Werner, Erich: *Slovenci v Porurju*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1985.

Zdešar, Janez: Slovenski katoličani v Nemčiji. *Cerkev v sedanjem svetu*, VI, št. 1–2 (1972), str. 13–15.

Žakelj, Vinko: Vloga slovenskih izseljenskih društev in njihovi problemi. *Cerkev v sedanjem svetu*, VI, št. 1–2 (1972), str. 9–10.

⁵⁶ Drnovšek 1990, str. 18–74.

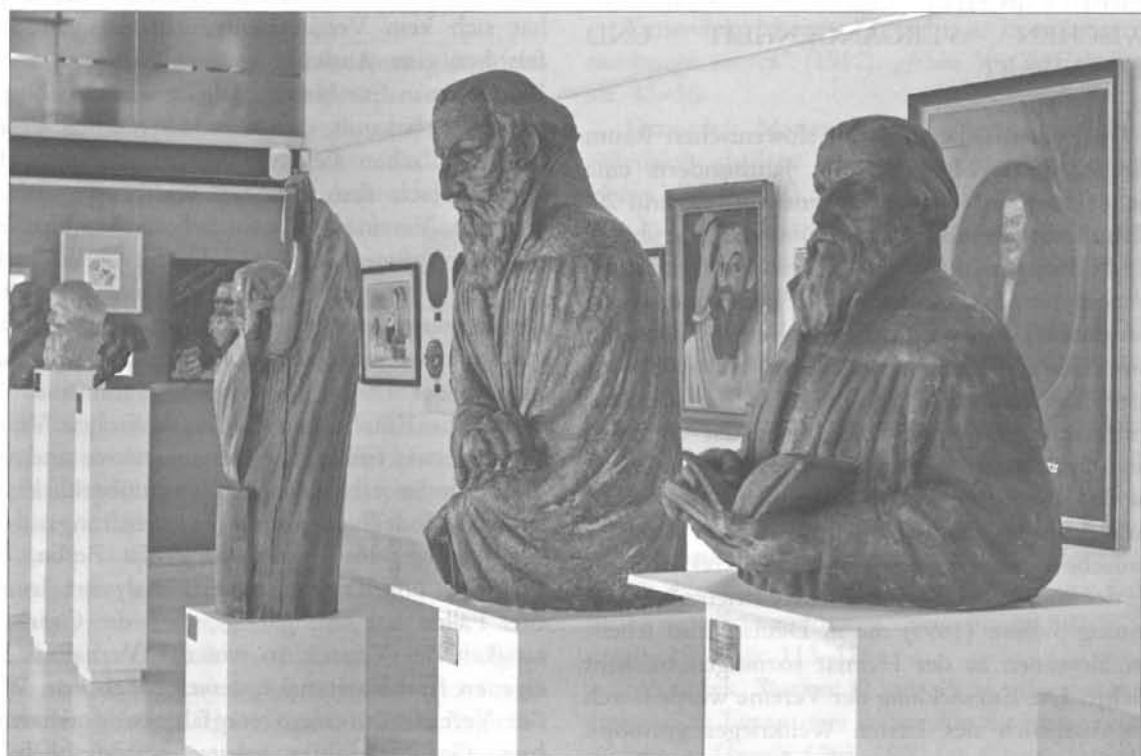
Zusammenfassung

VEREINSARCHIVE IN DEUTSCHLAND: ZWISCHEN VERGANGENHEIT UND GEGENWART

Das Vereinsleben hat im slowenischen Raum zumindest seit Mitte des 19. Jahrhunderts eine reiche Tradition. Als die Slowenen im 19. und 20. Jahrhundert auswanderten, gründeten sie überall ihre Bildungs-, Kultur- und Unterstützungsvereine, so auch in Deutschland. Die Entwicklung der slowenischen Auswanderervereine in Deutschland vom Ende des 19. Jahrhunderts bis heute lässt ein unterschiedliches Bild erkennen. In der Zeit der westfälischen Slowenen bis zum Ersten Weltkrieg stand das Vereinsleben in engerem Zusammenhang mit den katholischen Organisationen. Große Verdienste um sie hat sich der Missionar und slowenische Politiker Janez Evangelist Krek erworben, der mit seinen "westfälischen Briefen" in der Zeitung *Slovenec* (1899) die in Deutschland lebenden Slowenen in der Heimat sozusagen bekannt machte. Die Entwicklung der Vereine wurde durch den Ausbruch des Ersten Weltkrieges gestoppt. Aus dieser Zeit hat sich im Rheinland und in Westfalen kein slowenisches Vereinsarchiv erhalten. In der Zwischenkriegszeit war die Zahl der Vereine in Deutschland größer. Kontakte mit diesen unterhielt das Auswandererreferat der Drau-Banschaft. Archivmaterial über die Vereinstätigkeit ist auch im Archivgutbestand "Auswandererkommissariat" des Staatsarchivs in Zagreb zu finden. Die slowenischen Vereine in Deutschland entstanden ungefähr Ende der 20er Jahre. Neben weltlichen gab es starke katholische Vereine. Nach 1929 gliederten sie sich nach einem ideologischen Schlüssel, mit starker Präsenz des jugoslawischen Unitarismus. Die Belgrader Politik sorgte für die Vereine, die regimetreue waren. Das Archivmaterial, beispielsweise jenes der Drau-Banschaft, bringt die dunklen Seiten des Vereinslebens mit einer Reihe von Zwistigkeiten und persönlichen Meinungsverschiedenheiten ans Tageslicht. Nach 1933 waren

die Vereine in Deutschland unter den neuen, vom NS-Regime diktierten Verhältnissen tätig, das ihre Aktivität teilweise tolerierte. Auch aus dieser Zeit hat sich kein Vereinsarchiv erhalten, was zweifelsohne eine Auswirkung des Krieges war. Aus Beispielen in Frankreich, Belgien und den Niederlanden ist bekannt, dass die slowenischen Vereine beim deutschen Feldzug ihr Material vernichtet haben. Nach dem Zweiten Weltkrieg gliederten sich die Vereine in jugoslawische, kirchliche und Organisationen der politischen Emigration. Der Aufschwung der Vereine in Deutschland hing mit einer neuen Welle der wirtschaftlichen Immigration zusammen. Die neuen Vereine entstanden Anfang der 1970er Jahre, viele davon sind noch aktiv. Die Entwicklung der katholischen Vereine begann etwas früher. Die Vereinsarchive sind mehr oder minder erhalten, ein Gesamtüberblick fehlt jedoch. Modellhaft wurde der Erhaltungszustand der Archive der Vereine Slovenija Berlin, Sava Frankfurt und Triglav Stuttgart analysiert. In allen drei Fällen hat sich gezeigt, dass die Geschäftstätigkeit der Vereine so wie das Verhältnis zum eigenen Archivmaterial unterschiedlich war. Wenn der Verein von einem sorgfältigen Vorsitzenden bzw. Geschäftsführer geleitet wurde, blieb das Material erhalten, andernfalls ging es verloren. Das Archivmaterial des Vereins Slovenija Berlin ist das Beispiel eines sehr gut erhaltenen Vereinsarchivs. Es wurde mithilfe eines slowenischen Archivwissenschaftlers geordnet und inventarisiert. Im Fall des Vereins Sava Frankfurt ist für das erste Jahrzehnt seiner Tätigkeit die gesamte Dokumentation verloren gegangen. Es ist wünschenswert, dass die Fach- und Forschungsorganisationen (Archiv der Republik Slowenien, Institut für slowenische Aussiedler und Slowenisches ethnographisches Museum) und staatlichen Institutionen (Regierungsamt der Republik Slowenien für Auslands Slowenen) aktiver bei der Analyse des Erhaltungszustandes der Vereinsarchive sowohl in Deutschland als in den übrigen Einwanderungsländern mitwirken.

Utrinek iz razstave "Upodobitve Primoža Trubarja" – tematska razstava ob 500. obletnici rojstva Primoža Trubarja v Galeriji Kresija (9.–28. junij 2008), foto: Tina Arh, ZAL

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.2: 314.151.3(430=163.6)

Prejeto: 20. 10. 2008

Arhivirana ustna zgodovina. Pomen, zbiranje in ohranjanje ustnih pričevanj za zgodovino migracij

KRISTINA TOPLAK

dr. etnologije, asistentka z doktoratom

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: ktoplak@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V članku s primerom življenjske zgodbe utemeljujem pomen ustne zgodovine v raziskovanju migracij in s tem ohranjanje kulturne dediščine migrantov. V prvem delu članka so predstavljeni tekst in kontekst migracijskega primera Slovencev v Nemčiji, pri čemer je tekst ustna pripoved delavca, priseljenca v Nemčijo, ki je postal slikar, kontekst pa družbeno in politično dogajanje, s poudarkom na politiki priseljevanja v Nemčiji (v Berlinu) v času največjega priseljevanja v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja in danes. Drugi del članka je namenjen analizi pomena ustne zgodovine za migracijske študije in prinaša nekaj misli o beleženju, ohranjanju (arhiviranju) in preučevanju tovrstnega gradiva.

KLJUČNE BESEDE: *ustna zgodovina, arhivi, migracije, Slovenci v Nemčiji*

ABSTRACT

ORAL HISTORY ARCHIVES. THE GATHERING, PRESERVATION AND IMPORTANCE
OF ORAL TESTIMONIES FOR THE HISTORY OF MIGRATIONS

A life story is used in the article as a means to establish the importance of oral history in migration research and thus preservation of the cultural heritage of migrants. The first part of the article brings a text and a context of a migration case of the Slovenes in Germany, where the text is an oral narrative of an immigrant (a worker turned painter) in Germany and the context is a social and political happening of the time, special emphasis being placed on immigration policies in Germany (Berlin) during the time of massive immigration flow in the 60s and 70s of the past century and today. In the second part of the article the author aims to analyze the significance of oral history for migration studies and expresses some thoughts on recording, preserving (archiving) and studying of such material.

KEY WORDS: *oral history, archives, migration, Slovenes in Germany*

Uvod

Po Zakonu o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (Ur. l. RS, št. 43, 21. 4. 2006) je slovenska država zadolžena za ohranjanje slovenske arhivske in kulturne dediščine, ki nastaja v slovenskih skupnostih po svetu. V omenjenem zakonu so poudarki zlasti na strokovni pomoči in izobraževanju posameznikov v izseljenstvu, ki bi poskrbeli za ureditev, popis in hrambo arhivskega in muzejskega gradiva. Poleg tega sta za državo pomembni tudi raziskovalna analiza in primerjava dosedanjih terenskih raziskav izseljenkega arhivskega in muzejskega gradiva. Sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU smo se z delom pri raziskovalnih projektih¹ zavezali, da bomo nudili strokovno pomoč in sodelovali pri izobraževanju posameznikov v izseljenstvu, opravili raziskovalno analizo in primerjali dosedanje raziskave omenjenega gradiva.

Ustna zgodovina, torej pričevanja migrantov, predstavljajo v humanistično in kvalitativno usmerjenem delu sicer interdisciplinarno naravnanih migracijskih študij enega glavnih virov in tudi predmetov za raziskovanje, (avto)biografska metoda pa enega pomembnejših raziskovalnih pristopov. Zaradi pomanjkanja pisnih virov so pričevanja za zgodovino migracij izrednega pomena. Vendar so raziskave na terenu, to je v zasebnih in javnih arhivskih in dokumentacijskih centrih, ki so nastali med izseljenci, skupaj z analizo do sedaj opravljenega raziskovalnega dela pokazali, da je tega gradiva v primerjavi s pisnim gradivom izredno malo. Takšno stanje je glede na razvoj in položaj ustne zgodovine v Sloveniji povsem pričakovano. O tem več v nadaljevanju.

V prispevku se nisem posvetila epistemološkim in teoretskim izhodiščem ustne zgodovine, ker so o tem pisali že drugi.² Namesto tega bom razglabljala

o praktičnih plateh zbiranja in hranjenja ustnih pričevanj ob primeru Slovencev, ki živijo in delajo v Nemčiji. Zanimala sta me tudi pomen ustne zgodovine za migracijske študije in povezava z osrednjo temo revije, torej arhivi.

Naš pripovedovalec je Marjan,³ delavec, ki kot samouk slika na steklo. Uveljavil se je v slovenski skupnosti v Berlinu, a tudi širše. Marjan je pripovedoval o svojem življenju, vendar sem v analizi poudarila njegove poglede na politiko priseljevanja, odnos do tujcev in integracijske procese. Kot vsaka življenjska pripoved ali ustno pričevanje ima tudi ta pripoved kontekst. To pomeni, da sem protagonistovo pripoved poskušala primerjati in povezati z obstoječim gradivom o življenju tujih (slovenskih) delavcev v Nemčiji in drugimi podobnimi pripovedmi. Pri uporabi osebnih pripovedi kot analitičnega orodja se pojavi vprašanje razmerja med partikularnim (delnim, posameznim) in splošnim. Težko bi opisali individualnost partikularnega drugega brez predstavitvene informacije o splošnem etnografskem in zgodovinskem kontekstu, ki dajeta vsaki osebi njeno partikularnost, kot pravi Thomas Schweizer. Neke vrste posploševanjem se ne moremo izogniti; sicer ne moremo poudariti razlike med tem partikularnim in splošnim.⁴ Prav tako se moramo zavedati, da so pripovedi že same po sebi interpretacije, da so subjektivne, da jih moramo obravnavati kritično, da je potrebno sproti preverjati zanesljivost in veljavnost.

Nemčija in imigranti

V okviru raziskave *Stanje arhivskega in muzejskega gradiva pri slovenskih izseljencih v Nemčiji* sem februarja 2008 v Berlinu posnela štiri daljše in dve krajši življenjski pripovedi Slovencev, ki so se tja preselili oziroma so v Berlinu rojeni. Pripovedi vsaka iz svojega zornega kota osvetljujejo proces priseljevanja v Nemčijo (Berlin), življenje v Berlinu, oblikovanje individualnega in kolektivnega etničnega ter kulturnega delovanja, predvsem pa dajejo odgovore in hkrati odpirajo vprašanja o integraciji Slovencev v večinsko nemško družbo na eni in transnacionalnega povezovanja na drugi strani. Pripovedovalci so podali tudi subjektivne poglede na migra-

¹ Na ISI ZRC SAZU poteka že od leta 2001 (z izjemo projekta *Dopolnjevanje in preučevanje virov in literature o slovenski izseljenski problematiki*, ki se je začel leta 1996) v okviru projektov CRP sistematično preučevanje in dokumentiranje arhivskega, muzejskega in drugega gradiva, sodelavci Inštituta pa tudi sodelujejo pri izobraževanju bodočih arhivarjev med slovenskimi izseljenci. Pri projektih so v preteklih letih sodelovale tudi nekatere druge slovenske raziskovalne ali muzejske institucije (ZRS Koper, Slovenski etnografski muzej). – Ta prispevek je rezultat ciljnega raziskovalnega projekta *Stanje arhivskega in muzejskega gradiva pri slovenskih izseljencih v Nemčiji* vodje dr. Marjana Drnovška. Projekt sta (trajal je v obdobju 2006–2008) finančno podprla ARRS in Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

² Med slovenskimi raziskovalci so to Mojca Ramšak, Marta Verginella, Oto Luthar, Vida Rožac Darovec, Borut Brumen in drugi.

³ Uporaba izmišljenih, spremenjenih imen ali samo inicialk je pri zapisu ustnih pričevanj zelo pogosta. Raziskovalci smo pripovedovalce dolžni zaščititi pred morebitnimi negativnimi družbenimi odzivi, posebno, če gre za travmatične dogodke (vojna, kazniva dejanja), zapletene osebne odnose ali intimno naravo pripovedi.

⁴ Schweizer: *Epistemology. The Nature and Validation of Anthropological Knowledge*, str. 60.

cijsko in zaposlovalno politiko Zvezne republike Nemčije v šestdesetih in sedemdesetih letih, govorili so o doživljanju odnosa večinskega prebivalstva do tujcev in stikov z družino in prijatelji, ki so ostali v Sloveniji.

Največ Slovencev je v Zvezno republiko Nemčijo prišlo po drugi svetovni vojni, natančneje sredi petdesetih in v šestdesetih letih dvajsetega stoletja. Nemčija je potrebovala predvsem mlade delavce, ki bi ostali le začasno. Oblikovana je bila uradna politika začasnega zaposlovanja tujih delavcev, ki je vključevala tudi mednarodne sporazume z državami, iz katerih so prihajali.⁵ Jugoslovanski (slovenski) zavodi za zaposlovanje so v skladu z dvostranskimi pogodbami delovali kot posredniki med velikimi nemškimi podjetji in delavci, predvsem iz ruralnih, revnejših okolij. Raziskava, ki sem jo leta 2004 opravila v Oplotnici in Keblju na Pohorju,⁶ je na primer pokazala, da so se ljudje iz teh krajev odpravili v Nemčijo individualno, neorganizirano ali s posredovanjem državnih institucij, z organiziranim prevozom in so pri tem podpisali eno- ali večletno pogodbo s podjetji, kot so Quelle (tekstil), AEG (elektronske naprave, gospodinjski aparati), BMW in AUDI (avtomobilska industrija) in druga.⁷ Izseljenci s tega območja so bili po izobrazbi nekvalificirani in kvalificirani delavci, po večini s končano osnovno šolo. To so bili mladi ljudje, stari približno od 20 do 25 let, tako ženske kot moški. Kot bomo videli iz predstavljene zgodbe, se Marjan nekoliko razlikuje od opisanih, saj je imel poklicno šolo, dobro službo in se je v Nemčijo odpravil brez posebnega razloga. Ne glede na to se je v Nemčiji znašel v razmerah, ki jih je izoblikovala nemška priseljska politika.

Do leta 1973 je bilo v Nemčiji že 47.000⁸ Slovencev, po drugih podatkih naj bi jih bilo konec sedemdesetih let celo okoli 50.–60.000.⁹ Naselili so se večinoma v večja južnonemška mesta, kot so Stuttgart, München ali Ulm, manj v severne dele Zvezne republike Nemčije. Nemška vlada je tako imenovanim *gastarbeiterjem* dodelila nekaj pravic,

vendar niso imeli dostopa do socialne pomoči, od njih pa so pričakovali, da se bodo vrnili v matične države, potem ko jih ne bodo več potrebovali.¹⁰ Nemčija se ni deklarirala za priseljsko deželo, kot priča tudi Zakon o tujcih iz leta 1965: "*Tujci uživajo vse osnovne pravice, razen pravic do svobode zbiranja, do svobode združevanja, svobode gibanja (po državi; op. avt.) in prostega izbiranja poklica, delovnega mesta in mesta izobraževanja ter zaščite pred zahtevo po izročitvi tuji državi (za storilce kaznivih dejanj; op. avt.).*"¹¹

Po letu 1973 se priseljevanje delavcev, med njimi tudi Slovencev, v Nemčijo ni več povečevalo, saj se je zaradi naftne krize in gospodarskega recesije povpraševanje po tujih delavcih zmanjšalo. Nemška priseljska politika je do sedemdesetih let temeljila na omejujočih zakonih o tujcih, ki so vključevali načelo prostovoljne rotacije delavcev (vračanje določenega števila tujih delavcev na leto) in omejenih pravicah. Priseljenci niso imeli volilne pravice in tudi druga generacija je težko pridobila državljanstvo.¹² Poleg tega sta jih vsaj na začetku pestila slabo znanje jezika in nepoznavanje zakonodaje. Pozneje se je položaj predvsem zaradi stalnega naseljevanja priseljencev izboljšal, vendar predvsem bivanjske in pravne razmere. Po letu 1978 so začeli veljati upravni predpisi, ki so predvidevali postopno ureditev bivanjskega in pravnega položaja tujcev, nekoliko pozneje pa so bili sprejeti še omiljeni predpisi o delovnih dovoljenjih.¹³ Nemška priseljska politika je razvila neke vrste selektivno integracijsko politiko, ki je delovala predvsem za tisto kategorijo tujcev, ki so bili v Nemčiji že vrsto let. Odnos do tujcev se tako kaže različno in je odvisen tudi od politike posameznih zveznih dežel, to pa je vplivalo tudi na odnos širše družbe do tujcev. Pritisk na tujce je seveda odvisen od spreminjajočih se družbenih, gospodarskih in političnih razmer. Po združitvi Nemčij je bilo ponovno mogoče zaznati skrajno negativen odnos do priseljencev. Kaže se izraža v širjenju delovanja neonacističnih skupin, v obliki javnih verbalnih napadov na tujce in hudega fizičnega nasilja (sežig židovske sinagoge, številni napadi na azilne domove).

Slovinci, ki so se sprva naselili v Ulmu, Münchnu ali drugih mestih in se pozneje preselili v Berlin, poudarjajo, da je bilo življenje v Berlinu zaradi

⁵ Slavec: Slovenci v Mannheimu; Lukšič Hacin: Normativni vidiki in delovne razmere.

⁶ *Poletni tabor za Zoisove študente*, Keblj.

⁷ Primerjaj z Lukšič Hacin: Normativni vidiki in delovne razmere, str. 187–198.

⁸ Stare: Migracije. Organizirane zunanje migracije Slovencev v obdobju 1965–1975, str. 8.

⁹ Povzeto po Lukšič-Hacin: Ko tujina postane dom, str. 42. Natančne številke ni mogoče ugotoviti, zaradi pomanjkljivih podatkov, nepopolnih evidenc in nenazadnje so Slovenci prihajali v Nemčijo z jugoslovanskimi potnimi listi.

¹⁰ Boyle in drugi: *Exploring Contemporary Migration*, str. 226, 227.

¹¹ Boyle in drugi: *Exploring Contemporary Migration*, str. 228.

¹² Prav tam.

¹³ Slavec: Slovenci v Mannheimu, str. 54; primerjaj z Lukšič Hacin: Normativni vidiki in delovne razmere, str. 197, 198.

njegovega posebnega zgodovinskega in političnega položaja drugačno kot v preostalih večjih nemških mestih. Berlin je bil v drugi polovici 19. stoletja glavno mesto združene Nemčije, po koncu druge svetovne vojne pa so ga zavezniki razdelili najprej na štiri sektorje, pozneje pa sta nastala Zahodni in Vzhodni Berlin. Razdeljenost mesta je oblikovala način življenja njegovih prebivalcev, za Slovence, ki so redno vzdrževali stike z izvornim okoljem, pa je bilo življenje v Berlinu zaradi razdeljenosti mesta še dodatno zaznamovano. V Berlinu živi danes približno 2.000 Slovencev.¹⁴ Združujejo se v Društvu Slovenija Berlin in zbirajo pri maši v slovenskem jeziku v cerkvi svete Elizabete. Na berlinskem radiu Multikulti v Berlinu do konca leta 2008 poteka odaja v slovenskem jeziku.

Na eni strani je nemška država s svojo liberalno in demokratično politično ureditvijo, razvito tehnologijo, predvsem informacijsko, razvitimi izobraževalnim sistemom, prometom in trgovino pomenila dobre možnosti za naselitev in življenje. Na drugi strani pa so začasnost emigracije, zahteva po asimilaciji, selektivna integracijska politika in družbeni pritiski omejevali te možnosti. Po podatkih Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije, ki se sklicuje na nemški Zvezni urad za statistiko, je bilo konec leta 2003 v Nemčiji 21.795 Slovencev.¹⁵ Ta in večina prej naštetih podatkov nam zelo malo ali nič ne razkrije, kako priseljenci živijo, kako razmišljajo in kakšen je njihov vsakdan.

Marjan spregovori o sebi

Marjanova pripoved je bila v celoti posneta na njegovem domu v Berlinu, februarja 2008, nato transkribirana in analizirana. Izbrani izsek je ponazoritev primera zgodbe, hkrati pa v grobi obliki govori o temi, ki sem jo obravnavala. Sam izsek pove zelo malo. Šele s hermenevitično analizo celotne pripovedi pridemo do bistva in uporabnega znanja. Izsek, ki je tukaj objavljen, je brez lektorskega posega. Marjan govori ptujsko narečje in občasno vnaša nemške besede.

"Moje ime je Marjan ... Rojen sem v Ptujju. ... Na pravil sem šolo v Velenju, poklicno šolo, potem sem naredil tudi za tehničnega risarja v Ljubljani, in pol sem delal en

cajt v Velenju. Potem sem pa šel od danes na jutri v Berlin, v Nemčijo. Kar tak. Brez veže. Ko sem prišel tukaj, v Nemčijo, sem bil strašno razočaran. Strašno. Takrat so mi obljubili razno razne stvari. Ko smo prišli, je bila ena majhna soba, tam smo bili štirje ljudje noter. Nismo se niti znali po nemško pogovarjati. Jaz nisem znal ene besede nemško. Bilo je zelo težavno in včasih so mi prišle ene solze, da bi vrnil nazaj. Ampak, kako bi rekel, nisem si upal nazaj iti. To sem prebrodil, potem sem tu spoznal eno Nemko in se tu poročil. Sva imela M. in M. (otroci, op. av.).

Potem sem delal pri BMW-ju in sem začel tudi risati. Najprej na platno, kasneje mi je ena ženska svetovala, naj probam na steklo. Pol sem se učil na steklo risat, sam od sebe. Sam se študiral te stvari, kupil sem si neke knjige. No, in pol sem šel, ko sem se vračal v Jugoslavijo takrat, sem šel h Generaliču. Ivanu Generaliču, v Hlebine.¹⁶ Tam sem bil približno teden dni. Mi je pokazal nekaj, tako da sem se to tehniko priučil. Malo sem pri njemu gledal, kako to gre, ampak največ pa je bilo prakse. Kako se kaj nariše, oblaki. Zelo težavno od začetka. Potem smo začeli razstave delat in tako še do danes.

Delal sem tudi v Berlinu večerno slikarsko šolo, drugače sem samouk. Že v otroštvu sem rad risal. Imam še zdaj risbe iz sedmega, osmega razreda, ko sem delal s tušem. So mislili otroci, da sem imel nalepke in jih dal na papir. Ne vem, zakaj nisem šel tega študirat, v Ljubljano ali Maribor. Pač nisem šel, verjetno je bilo kaj druga bolj važno. Morda nogomet. (smeh)

Na Ptujju še imam sestro, oče in mati sta umrla. S sestro živimo na Ptujju skupaj in ona oblikuje vrt. Predlani je imela najlepši vrt v Sloveniji. Je tudi kreativna, ampak na drugačen način. Zelo se rad vračam domov. Pri njej živim, ko sem v Sloveniji. Tam imam pol hiše. Sestra je ostala doma, je študirala ekonomijo.

Zakaj Berlin? Kako sem sploh do tega prišel? Ko sem hodil iz Velenja, sem vsak konec tedna hodil v Ljubljano v tehnično šolo. In potem sem spoznal enega človeka, ki je rekel, da gre preko IBT-ja v Nemčijo. Da lahko grem. To me je malo interesiralo. Kar malo brez veže sem se prijavil in čez štirinajst dni jaz dobim povabilo, da lahko grem v Nemčijo, v Berlin. Sem imel v Velenju zelo dobro plačo. Jaz sem šel iz, kako bi rekel, iz Jux, zafrkancije. Grem tja in čez eno leto pridem nazaj. Ampak iz tega nič ni bilo. Prve tri ali štiri mesece je bilo razočaranje. Jaz sem mislil, da ko pridem v Berlin, da so to ogromne stavbe. Da so kot New York, tako fantazijo sem imel. Pridem sem pa isto kot v Ljubljani, edino večje. To je bil Zahodni Berlin, ki je bil v sredini DDR-a. Kot sem rekel, so mi obljubili eno in

¹⁴ Gre za neuraden podatek, ki mi ga je posredoval eden od sogovornikov.

¹⁵ Objavljeno na spletni strani MZZ <http://berlin.embassy.si/index.php?id=204>. Po podatkih raziskave Boyla in ostalih (Exploring Contemporary Migration, str. 226) naj bi bilo sredi devetdesetih let 20. stoletja v Nemčiji skupaj 2,6 milijona tujih delavcev.

¹⁶ Ivan Generalič (1914–1992) je bil hrvaški slikar, najpomembnejši predstavnik "hlebinske šole" in naivnega slikarstva v nekdanji Jugoslaviji.

drugo, potem pa pridem in ena majhna soba, štirje smo bili not. Še imam zdaj fotografije. In pa ta služba, eno in drugo, neznanje jezika. Potem smo dobili neki denar, a smo bili večkrat lačni. Joj, je bila katastrofa takrat. Bilo je tako težko se vrniti. Sem rekel: Ne zdaj pa ne bom. Me je bilo sram se vrniti.

Delo ni bilo težko. Smo se potem dobili s kolegi, prijatelji, smo malo pozabili in gremo ven, večerno življenje, v diskoteke. Skozi družbo smo malo pozabili, smo se vpeljali. Jaz sem bil tako senzibelen za te stvari. Ko sem dobil prvo plačo, sem rekel, ta plača je isto kot v Velenju takrat. Jaz sem imel zelo, zelo dobro plačo tam, tukaj je bila ista oziroma še manjša. Pol sem pa začel, sem si kupil barvice, oljne, tempere in sem začel risati. Potem sem šel v večerne šole. Sem šel, da sem dobil podatke o mešanju barv in podobno. Največ pa je bila praksa. To so bile večerne šole, pol leta. Bolj tečaji. Sem dobil nekaj prakse, pol so mi svetovali. Potem sem pa začel na steklo in tukaj (v Berlinu, op. av.) noben ni imel pojma. Tudi jaz ne."

Marjan v nadaljevanju pripoveduje o življenju v razdeljenem Berlinu, težavnih začetkih slikanja na steklo, kjer je bil večinoma samouk, o družini in poklicni poti, o dejavnostih v Društvu Slovenija Berlin, saj je sodeloval na prireditvah in tudi večkrat razstavljal, političnih spremembah v Nemčiji in spremljanju sprememb v Sloveniji, identiteti, integraciji v nemško večkulturno družbo, stikih z okoljem, ki ga je zapustil; torej o individualnih in kolektivnih vidikih, o zasebnem in javnem. Čeprav je govoril o svojem življenju na splošno, lahko iz njegove pripovedi veliko izvemo o učinkih in posledicah nemške migracijske politike za priseljence, doživljanju sprememb na trgu dela; Marjan na luciden način govori tudi o povezavi širjenja nasilja do tujcev in ekonomskih sprememb.

Marjanova pripoved je izredno zanimiva, ko govori o stikih s Slovenijo. Ti so bili zaradi bližine držav zelo pogosti in dinamični. Sorodstvo, zidava hiše ali letni dopust so bili razlogi za pogoste obiske Slovenije. Z družino se je pripeljal kar z avtomobilom. Z načinom potovanja pa so bili povezani številni zapleti na cesti, saj so po NDR morali voziti po "zaprtih koridorjih", kot jih je imenoval, pri prehodu meje pa so se pogosto pogajali s cariniki, če so prevažali več, kot je bilo dovoljeno. V tem delu se njegova zgodba navezuje na odnos takratne oblasti do "zdomcev", orisuje pa tudi odnos ljudi, sosedov in someščanov do v njihovih očeh privilegiranih "gastarbajterjev, ki so doma gradili hiše". Tudi pripoved o življenju v razdeljenem in po letu 1989 združenem Berlinu je značilna zgodovina "od spodaj navzgor". Govori o specifičnih človeških dejavnostih, o katerih "uradna" zgodovina ponavadi molči – o tem, kako je bilo

mogoče prosto prehajati mejo med Berlinoma (z jugoslovanskim potnim listom je bil prehod v Vzhodni Berlin neproblematičen), majhnih radostih ob menjavi denarja in poceni nakupih, družabnem življenju delavcev v Vzhodnem Berlinu, iskanju poceni zabave in podobnem. Iz njegove pripovedi tudi izvemo, kako je doživljal najpomembnejše družbeno-politične spremembe v tem delu Evrope (padec berlinskega zidu, združevanje držav) in kako se je to kazalo v njegovem zasebnem življenju in ustvarjalnem delu.

Vsaka pripoved, tudi Marjanova, v veliki meri dopolnjuje vedenje o izseljevanju in življenju Slovencev v Berlinu, o zgodovini migracij v Nemčijo, vendar je vsaka izkušnja v bistvu enkratna in neponovljiva. Marjan nam s svojim ustvarjalnim delom in vključevanjem v umetnostne svetove¹⁷ omogoča specifične pogled v kulturno, umetniško in družbeno življenje v Berlinu in tudi v Sloveniji. Prav ustvarjalno delo – slikanje – je tema, ki jo lahko spremljamo v njegovi pripovedi. Kot umetnik je družbeno angažiran in je med drugim sodeloval tudi na razstavi United Buddy Bears pod pokroviteljstvom Združenih narodov. Medveda, simbol mesta Berlin, je kot 124 sodelujočih umetnikov poslikal z motivi po lastni izbiri. Vendar je to že druga zgodba.

Ustna zgodovina in migracije

Pred nekaj desetletji si je bilo težko predstavljati, da bodo ustna pričevanja našla mesto v zgodovinopisju ali celo med zapisniki, ustanovnimi akti, raznimi sezname, poročili, načrti, pogodbami in drugimi dokumenti, ki jih ponavadi prištevamo k arhivskemu gradivu. Prepričanje, da so arhivsko gradivo le pisni viri, morda tudi fotografije, torej gradivo, ki objektivno priča o preteklem dogajanju, je imelo močne temelje v tako imenovani dogmatični veji zgodovinopisja: zgodovinopisje je ne glede na obdobje slonelo na pisnih virih, ki so objektivni, verodostojni, reprezentativni in sploh polni resnic in dejstev.

Če se iz preteklosti preselim v odraslo in odgovorno raziskovalno sedanost, ugotavljam, da je ustna zgodovina danes upoštevanja vredna disciplina (skeptiki bi kljub temu rekli poddisciplina zgodovine), vsaj glede na to, koliko raziskovalcev se ukvarja z ustno zgodovino ali pa v večji meri uporablja njene metode ali pa se je izobraževalo na tem področju. Ker je za dogmatičnost značilna trdoživost, pa si ustna pričevanja le počasi utirajo

¹⁷ Becker: *Art Worlds*.

pot v arhive. Večinoma ostajajo v osebnih arhivih raziskovalcev. Med pomembnejšimi institucijami, ki hranijo življenjske zgodbe in pričevanja, je arhiv Slovenskega narodopisnega inštituta Urbana Jarnika v Celovcu, manjše zbirke življenjskih zgodb hranijo posamezni raziskovalni inštituti, ki se ukvarjajo s sodobnimi družbenimi procesi (Inštitut za novejšo zgodovino, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, itd.), pa tudi nekateri slovenski muzeji (Slovenski etnografski muzej), vendar specializiranega avdio-vizualnega arhiva za sistematično zbiranje tovrstnega gradiva v Sloveniji še ni.¹⁸ Po povedanem bi lahko sklepali, da je ustna zgodovina novejša disciplina, vendar ni tako. Po predmetu in metodi je že dolgo "doma" v etnologiji in antropologiji, tudi v sociologiji, preoblikovanje od zametkov do zrele discipline pa je plod dela (ustnih) zgodovinarjev, danes že četrte generacije.¹⁹

Interdisciplinarnost, ki je značilna za ustno zgodovino, kot se je oblikovala v zadnjem desetletju 20. stoletja,²⁰ je vezni člen med ustno zgodovino in migracijskimi študijami. Prav ustna pričevanja in z njimi povezane metode ter pristopi so nepogrešljivi v preučevanju migracijskih procesov in življenja migrantov. Nepogrešljivi so, ker naredijo vidne deprivilegirane, marginalizirane ljudi, kar migranti velikokrat so, ker dajo "besedo" posameznikom, ki so bili doslej obravnavani kot del ljudstva ali amorfne množice.²¹ Z metodološkega vidika so ustna pričevanja več kot alternativa pisnemu gradivu, saj je med priseljenci/izseljenci ohranjenega razmeroma malo pisnega gradiva in so tako nemalokrat edino gradivo. To lahko trdim predvsem za slovenske izseljenske skupnosti, ki so nastale do druge polovice 20. stoletja. Zaradi načina selitev (z ladjami, vozovi, vlaki) so ljudje pogosto vzeli s seboj najnujnejše: oblačila, posteljnino, morda posodo, nekaj fotografij. Ob prisilnih selitvah pa še tega ne. Okoliščine naselitve, težnja po čim hitrejši ekonomski samostojnosti, ustanavljanje slovenskih organizacij in na drugi strani integracija v novo okolje so od priseljencev velikokrat zahtevali vso pozornost, zato so le redki posamezniki ohranjali dokumente ali ustvarjali pisne vire o življenju in dogodkih pred selitvijo, zgodovini naselitve ali življenju v migraciji. Med selitvijo se je veliko dokumentov tudi izgubilo.

Za ustanavljanje in ohranjanje arhivov ter varovanje kulturne dediščine potrebujejo migrantske skupnosti poleg lastne iniciative spodbudo in finančno podporo vselitvenega in izselitvenega okolja, torej tudi matične države. V vselitvenem okolju vladna migracijska politika najpogosteje ni bila naklonjena takšnim "podjetjem", matična država pa je šele pred kratkim izkazala skrb za arhivsko in muzejsko gradivo tudi na formalni ravni.²² Za raziskovalce migracij predstavljajo razkropljeni in fragmentirani pisni viri veliko težavo.²³ Zato morda bolj kot na katerem koli drugem raziskovalnem področju upoštevajo ustna pričevanja, ki so, kot sem že omenila, pogosto edini vir za preučevanje zgodovine določene skupnosti, nastanka kolektiva ali izkušenj določenega posameznika. Pomembno je poudariti, da so ustna pričevanja v migracijskih študijah metoda zbiranja podatkov ((avto)biografska metoda) in so kategorija sama oziroma predmet preučevanja.

Najpregledneje se doživljanje migracij in izkušnje posameznika kažejo prav s posameznikovo življenjsko pripovedjo. Posameznik jo gradi okoli pomembnih dogodkov in migracije so eden takih dogodkov. Osebne pripovedi lahko vsebujejo veliko podatkov o vzorcih, strukturah, kulturi in vlogi posameznika v migracijskem procesu. Prav tako iz njih lahko razberemo, kako migracijski proces vpliva na posameznika. Z besedami antropologinje Caroline Brettell, ki v svojih raziskavah uporablja ustno metodo, lahko povežemo mikroanalitsko perspektivo posameznega pripovedovalca, ki jo razberemo iz biografske pripovedi, z makroanalitsko perspektivo ekonomskih in političnih struktur in tako dobimo celovitejši vpogled v preučevano tematiko.²⁴

Mirjam Milharčič Hladnik meni, da je ustna zgodovina skupaj s korespondenco in drugimi pisnimi viri neizčrpen vir ključnih informacij o migrantovem doživljanju sveta, kompleksnosti migracijskih življenj in izkušenj.²⁵ Iz zgodb lahko razberemo odločitve posameznika za sodelovanje v družbenih strukturah, mesto posameznika v njih, naravo interakcije z drugimi sodelujočimi in tudi, kako posamezniki konstruirajo identitete s to interakcijo. Z analizo pripovedi lahko spoznavamo subjektivno dožemanje političnega, kulturnega in druž-

18 Ramšak: Ustna zgodovina, str. 234. Primerjaj Rožac Darovec: Afirmacija ustne zgodovine, str. 161.

19 Ramšak: Ustna zgodovina, str. 218.

20 Prav tam; primerjaj Rožac Darovec: Metodološki in teoretični problemi ustne zgodovine, str. 464.

21 Verginella: *Suha pašta, pesek in bombe*, str. 7.

22 Zakonu o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja je bil sprejet leta 2006.

23 Slovensko izseljensko gradivo. Okrogla miza.

24 Brettell: *Anthropology and Migration*, str. 24.

25 Milharčič Hladnik: Subjektivna realnost migracijskih procesov, str. 189–191.

benega dogajanja v vselitvenem okolju, razkriva se nam večplastnost posameznikovega odnosa do izselitvenega okolja in izrisuje posameznikova posredna ali neposredna migracijska izkušnja. Vse omenjeno predstavlja kontekst kulturnega in družbenega delovanja. To sem poskušala prikazati tudi z izsekom iz Marjanove pripovedi in delom predstavljenih analize.

Beleženje, prepisovanje in arhiviranje pripovedi: kam s kulturno dediščino migrantov?

Za konec še nekaj misli o beleženju, prepisovanju in arhiviranju pripovedi migrantov.²⁶ Pripovedi lahko nastajajo kjerkoli, če le najdemo primerne pripovedovalce in če smo kot poslušalci, raziskovalci, zbiralci usposobljeni za beleženje teh. Pripovedovalci so lahko povsem povprečni ljudje, ki so pripravljeni govoriti o svojih življenjskih izkušnjah z drugimi, so lahko ljudje, ki so v življenju nekaj pomembnega dosegli, ali pa ljudje, ki so bili priče dogodkom, ki nas zanimajo. V zadnjem primeru predstavljajo njihove pripovedi vir za preučevanje določene tematike.

Pripovedi so ponavadi posnete ali zapisane, vendar zadnji način ne zagotavlja natančnosti in celovitosti. Nikoli ne moremo zapisati vsega, saj nihče ne piše tako hitro, kot lahko nekdo govori. Nedvomno posebno kategorijo ustne zgodovine predstavljajo dokumentarni filmi, ki so kolaž pripovedi ljudi. Takšna sta filma *Američanke in Slovenci v Berlinu*.²⁷

V pomoč pri beleženju pripovedi so nam lahko pripravljene vprašalniki, ki zadevajo določne vsebine (strukturiran intervju), ali vprašalniki, ki zajemajo splošna vprašanja o življenju posameznika in njegovih izkušnjah (polstrukturiran intervju): rojstvo, prvi spomini, družina, izobraževanje, zaposlitev, emigracija in tako naprej. Pripoved je lahko tudi v obliki prostega (po)govora (nestrukturiran intervju). Sodobni ustni zgodovinarji, antropologi in sociologi so razvili več kompleksnih, a izjemno uporabnih metodoloških pristopov.²⁸

Posnete pripovedi morajo biti skrbno transkribirane in urejene. Tako smo pri naslednjem koraku, hranjenju oziroma arhiviranju ustnega gradiva. Danes je na voljo več zanesljivih metod hranjenja avdio-vizualnih zapisov. Po besedah Saša Kuhariča, sodelavca Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, digitalna tehnika omogoča najlažje beleženje, lažjo obdelavo podatkov in varnejše hranjenje, a je kljub temu potrebno zapise shraniti v več kopijah, torej vsaj na dveh nosilcih zvoka. Tudi če so zapisi zabeleženi na trakovih ali mikrofilmih, je iz varnostnih razlogov nujno potrebnih več kopij. Pred samim začetkom beleženja pripovedi pa se moramo seznaniti z etičnimi vidiki takšnega dela. Raziskovalci smo zavezani določenim etičnim pravilom pri zbiranju, analizi in objavi zbranih podatkov, sicer so podatki, ki jih uporabljamo, neverodostojni, v najhujšem primeru lahko pripovedovalca tudi psihično, fizično ali družbeno ogrozimo.²⁹

Mojca Ramšak navaja med petimi določili ustne zgodovine tudi dostopnost gradiva širši javnosti, in sicer v obliki trakov in zapisov povedanega.³⁰ Dostopnost gradiva javnosti pomeni afirmacijo ustne zgodovine in znanosti širše, saj predpostavlja uporabnost in prenos znanja. Zabeleženo, prepisano, pravilno hranjeno in dostopno gradivo postane tudi del kulturne dediščine. Gre za nematerialno ali neopredmeteno kulturno dediščino, ki je opredeljena v konvenciji UNESCO o varstvu neopredmetene kulturne dediščine.³¹

Z dostopnostjo gradiva in dediščino sta povezana problematika ohranjanja gradiva in predvsem vprašanje odnosa raziskovalcev do tako imenovanega izseljenskega gradiva, tudi življenjskih pripovedi. Kar je za strokovnjake izseljensko gradivo (arhivsko gradivo, pripovedi in pričevanja, muzejski predmeti, umetniška dela in drugo), je pravzaprav kulturna dediščina Slovencev po svetu in tudi v Sloveniji. Raziskovalci imajo zato določeno odgovornost do gradiva in posredno do slovenske skupnosti.³² "*Gradivo o izseljenstvu je vseslovenska zapuščina. Zato so današnji "lastniki" le začasni branilci.*"³³ Zasebni zbiratelji imajo v tem kontekstu pomembno vlogo. Gre za stališče, sprejeto v svetu, "*da naj arhivsko gradivo ostane tam, kjer je nastalo. ... gradivo, umet-*

²⁶ Več o tem glej Ramšak: *Portret glasov*; Kogovšek: Razmislek k metodologiji v ustni zgodovini.

²⁷ Film *Američanke* je nastal po scenariju Mirjam Milharčič Hladnik in s pripovedmi Slovenk različnih generacij v ZDA razgrinja zgodbo njihovega priseljenjskega življenja s poudarkom na vlogi jezika in konstrukciji identitete. Film *Slovenci v Berlinu* pa je nastal na pobudo druge generacije Slovencev v Nemčiji, avtorja Romana Schikorskega. V njem šest Slovencev govori o svojem življenju v Berlinu.

²⁸ Za metode, ki so uporabne pri raziskovanju migracijskih izkušenj glej Milharčič Hladnik: Avto/biografičnost naravnosti: metodološko teoretični pristopi.

²⁹ Ramšak: *Portret glasov*, str. 133.

³⁰ Ramšak: *Portret glasov*, str. 28.

³¹ Konvencija o varstvu neopredmetene kulturne dediščine <http://www.unesco.org>.

³² Drnovšek: Odnos do slovenskega izseljenskega gradiva: nekaj primerov iz 20. stoletja, str. 215.

³³ Drnovšek in Velikonja na okrogli mizi: Slovensko izseljensko gradivo. Okrogla miza, str. 121, 122.

niške stvaritve, arheološke najdbe, etnične dragocenosti, zgodovinski dokumenti (naj) ostanejo v prostoru izvora ali se naj celo vrnejo v kraje in dežele, v katerih so nastale."³⁴ Menim, da bi raziskovalci morali več prispevati k zbiranju in ohranjanju gradiva, predvsem življenjskih pripovedi. Te bi ostale tam, kjer so nastale, in bile dostopne preksvetovnega spleta.

Kako torej varovati in ohranjati to dediščino? Vsekakor ne s stališča, da moramo v Sloveniji izdelati kriterije in metodologijo za to področje, z a priori postavljenimi vrednostnimi sodbami in brez sodelovanja izseljencev. Gradiva ne moremo preprosto odnesti in ustvariti izseljenskih zbirk, muzejev in arhivov v Sloveniji. Praksa je pokazala, da je ustanavljanje arhivov *in situ* v sodelovanju z izseljensko skupnostjo in posamezniki dobra rešitev. Plod takšnega sodelovanja je na primer Zgodovinski arhiv za slovenske Avstralce (Historical Archives for Slovenian Australians ali HASA), ki so ga odprli 30. aprila 2004 v Sydneyju. Poseben projekt, ki so ga zastavili sodelavci HASA, je tudi nastajajoča zbirka življenjskih zgodb Slovencev v Avstraliji.

Viri in literatura

Becker, Howard S.: *Art Worlds*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1982.

Boyle, Paul, Keith Halfacree in Vaughan Robinson: *Exploring Contemporary Migration*. London: Harlow, 1998.

Brettell, Caroline B.: *Anthropology and Migration. Essays on Transnationalism, Ethnicity and Identity*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira Press, 2003.

Drnovšek, Marjan: Odnos do slovenskega izseljenskega gradiva: nekaj primerov iz 20. stoletja. *Arhivi* 21 (2000) št. 1, str. 215–223.

Kogovšek, Nataša: Razmislek k metodologiji v ustni zgodovini. *Zgodovina za vse* XIV (2007), št. 2, str. 118–124.

Lukšič-Hacin, Marina: *Kot tujina postane dom: re-socializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.

Lukšič Hacin, Marina: Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji. *Dve domovini/Two Homelands* 25 (2007), str. 187–208.

Milharčič Hladnik, Mirjam: Subjektivna realnost migracijskih procesov. Brati, poslušati in razumeti migrantske izkušnje. *Dve domovini/Two Homelands* 22 (2005), str. 169–196.

Milharčič Hladnik, Mirjam: Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj. *Dve domovini/Two Homelands* 26 (2007), str. 31–46.

Ramšak, Mojca: Ustna zgodovina in življenjske zgodbe na poti k etnologiji. *Kolesar s filozofske. Zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka* (ur. Janez Bogataj, Borut Brumen, Vito Hazler, Ingrid Slavec Gradišnik, Zmago Šmitek). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofska fakulteta, 2000, str. 217–238.

Poletni tabor za Zoisove študente Kebel (ur. Maja Kanop in Brigita Kruder). Slovenska Bistrica: Ljudska univerza, 2003.

Ramšak Mojca: *Portret glasov. Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2003.

Rožac Darovec, Vida: Metodološki in teoretični problemi ustne zgodovine. *Acta Histriae* 14 (2006), št. 2, str. 447–467.

Rožac Darovec, Vida: Afirmacija ustne zgodovine v kontekstu pripovednega zgodovinopisja. *Zgodovina za vse* XV (2008), št. 1, str. 151–163.

Schweizer, Thomas: Epistemology: The Nature and Validation of Anthropological Knowledge. *A Handbook of Methods in Cultural Anthropology* (ur. Russell Bernard). Walnut Creek, Lanham, Oxford: Altamira Press, 2000, str. 39–87.

Slavec, Ingrid: *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: ZIFF, 1982.

Slovensko izseljensko gradivo. Okrogla miza, Ljubljana, 31. maj 2000 (ur. Marjan Drnovšek). *Dve domovini/Two Homelands* 11–12 (2000), str. 91–144.

Stare, Franc: *Migracije. Organizirane zunanje migracije Slovencev v obdobju 1965–1975*. Ljubljana: FSPN, 1977.

Verginella, Marta: *Suha pašta, pesek in bombe. Vojni dnevnik Bruna Trampuža*. Koper: Univerza na Primorskem, ZRS, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004.

Elektronski vir

Spletna stran MZZ <http://berlin.embassy.si/index.php?id=204>, pregledano 15. 10. 2008.

Konvencija o varstvu neopredmetene kulturne dediščine <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00006>, pregledano 12. 10. 2008.

³⁴ Prav tam.

Zusammenfassung

ARCHIVIERTE ORAL HISTORY. BEDEUTUNG, SAMMLUNG UND ERHALTUNG MÜNDLICHER QUELLEN FÜR DIE GESCHICHTE DER MIGRATIONEN

Die Oral History, somit das von Migranten Erzählte, stellt in dem humanistisch und auf Qualität ausgerichteten Teil der zwar interdisziplinär orientierten Migrationsstudien eine der Hauptquellen und auch einen der zentralen Gegenstände der Geschichtsforschung und die (auto)biografische Methode eine der wichtigsten Forschungsmethoden dar. Ihre Bedeutung ist eine zweifache: Einerseits unterprivilegierte, marginalisierte Menschen, was Migranten häufig sind, sichtbar zu machen und einzelne, bisher als Teil des Volkes oder amorpher Massen behandelte Menschen zu Wort kommen zu lassen, und andererseits bei fehlenden schriftlichen Quellen eine gleichwertige Alternative zu schaffen. In den Migrationsstudien stellen die Erzählungen vom methodologischen Aspekt häufig mehr als eine Alternative zu den schriftlichen Quellen dar, zumal es unter den Ein- und Auswanderern relativ wenig erhaltenes schriftliches Material gibt und die Erzählungen manchmal das einzige Quellenmaterial sind. Doch haben die Untersuchungen vor Ort, das heißt in den bestehenden, unter den Emigranten entstandenen privaten und öffentlichen Archiven und Dokumentationszentren zusammen mit der Analyse der bisher durchgeführten Forschungsarbeit gezeigt, dass es im Vergleich zum schriftlichen Material sehr spärliche aufgezeichnete und erhaltene

mündliche Quellen gibt. Ein solcher Zustand entspricht im Hinblick auf die Entwicklung und Stellung der Oral History in Slowenien ganz den Erwartungen.

In dem Beitrag wird die Lebensgeschichte eines slowenischen Immigranten in Berlin dargestellt, der ein Teil der Analyse dieser Erzählung hinzugefügt ist. Das Erlebnis der Migration und die daraus resultierenden Erfahrungen zeigen sich am transparentesten gerade in der Lebensgeschichte eines einzelnen Menschen. Der Einzelne schildert seine Lebenswelt im Kontext wichtiger Ereignisse, und die Migration stellt ein solches Ereignis dar. Die persönlichen Erzählungen können viele Informationen über Muster und Strukturen, über die Kultur und die Rolle des Einzelnen im Migrationsprozess enthalten. Dem kann auch entnommen werden, wie der Migrationsprozess den Einzelnen beeinflusst. Durch das Erzählte kann die subjektive Erfassung des politischen, kulturellen und sozialen Geschehens im Einwanderungsland bzw. in der dortigen slowenischen Gemeinschaft beobachtet und zugleich die mittelbare und unmittelbare Migrationserfahrung des Einzelnen abgelesen werden.

Im zweiten Teil ihres Beitrags zeigt die Verfasserin ihre Sichtweise der Oral History auf und betont deren Interdisziplinarität als Verbindungsglied zwischen der Oral History und den Migrationsstudien. Abschließend werden einige Gedanken über Aufzeichnung, schriftliche Übertragung und Archivierung der Erzählungen von Migranten sowie über die Verantwortung der mit diesem Quellenmaterial beschäftigten Historiker hinzugefügt.

Utrinek iz razstave "Upodobitve Primoža Trubarja" – tematska razstava ob 500. obletnici rojstva Primoža Trubarja v Galeriji Kresija (9.–28. junij 2008), foto: Tina Arb, ZAL.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 347.964.1(497.4)

Prejeto: 20. 10. 2008

Državni pravobranilec Republike Slovenije in njegovi predhodniki

JELKA MELIK

doc., dr., višja svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: jelka.melik@gov.si

IZVLEČEK

Državno pravobranilstvo je pomemben državni organ v Republiki Sloveniji, ki ga uvrščamo med pravosodne organe. Njegova naloga je predvsem zastopanje premoženjskopravnih interesov države pred sodišči in drugimi organi. Njegov predhodnik je bil v drugi Jugoslaviji Javno pravobranilstvo in v prvi Jugoslaviji Državno pravobranilstvo, ki je nasledilo staroavstrijsko finančno prokuraturo. Še prav posebno pozornost bo potrebno nameniti ovrednotenju dokumentov "varuha družbene lastnine" – javnemu pravobranilstvu.

KLJUČNE BESEDE: *pravobranilstvo, javno pravobranilstvo, državno pravobranilstvo, finančna prokuratura, družbena lastnina, država, državni organi*

ABSTRACT

STATE ATTORNEY OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA AND ITS PREDECESSORS

State Attorney's Office is an important judicial state body in the Republic of Slovenia. Its primary task is to represent financial interests of the state before courts and other bodies. Its predecessors include the Public Attorney's Office in the second Yugoslavia and the State Attorney's Office in the first Yugoslavia, the latter being a successor of the pre-1918 Austrian Finanzprokuratur. Special emphasis needs to be placed on the issue of appraisal of documents created by this "guardian of social property" – State Attorney's Office.

KEY WORDS: *Attorney's Office, Public Attorney's Office, State Attorney's Office, Finanzprokuratur, social property, state, state bodies*

Pomemben državni organ v Republiki Sloveniji je prav gotovo tudi državno pravobranilstvo. Uvrščamo ga med pravosodne organe. Pravosodni sistem namreč sestavljajo predvsem sodišča, a tudi nekateri drugi organi ter službe, ki so močnejše in trajno povezani z delovanjem sodne oblasti, kot so na primer državno tožilstvo, odvetništvo in notariat, pa tudi državno pravobranilstvo. Njegove naloge in organizacijo je v novi državi uredil zakon o državnem pravobranilstvu.¹ Po tem zakonu je državno pravobranilstvo samostojen državni organ in predvsem zastopnik Republike Slovenije pred sodišči in upravnimi organi, tudi pred tujimi in mednarodnimi sodišči (členi 1. in 2., 8.). Funkcijo državnega pravobranilstva opravljajo generalni državni pravobranilec in državni pravobranilci ter pomočniki državnega pravobranilca. Državno pravobranilstvo je enovit organ, ki deluje na sedežu in zunanjih oddelkih, ki so njegove organizacijske enote. Sedež državnega pravobranilstva je v Ljubljani, zunanji oddelki pa so v Mariboru, Celju, Kopru, Kranju, Murski Soboti, Novi Gorici, Novem mestu in na Ptujju (člen 17). Državno pravobranilstvo torej zastopa državo, njene organe in upravne organizacije v sestavi, ki so pravne osebe pred sodišči, s pooblastilom pa tudi pred upravnimi organi. Državnim organom in upravnim organizacijam poroča na njihovo zahtevo v zadevah njihovega zastopanja ter pravno svetuje pri sklepanju pogodb, s katerimi za te subjekte nastajajo premoženjske pravice in obveznosti, pri sklepanju pogodb, s katerimi se ustanovljajo, spreminjajo ali ukinjajo stvarne pravice na nepremičninah ter pri reševanju drugih premoženjskih vprašanj (členi od 7 do 11). Nekatere naloge so v izključni pristojnosti državnega pravobranilstva na sedežu, in sicer predvsem opravljanje svetovalne funkcije, zastopanje pred tujimi in mednarodnimi sodišči in zastopanje javnega interesa v upravnih sporih.

Tudi zadeve pravobranilske uprave so v pristojnosti generalnega državnega pravobranilca (člen 5). Opravljanje zadev pravobranilske uprave nadzoruje ministrstvo, pristojno za pravosodje. Predpisi za notranjo organizacijo in poslovanje državnega pravobranilstva so v pristojnosti generalnega državnega pravobranilca; ta jih mora izdati v soglasju z ministrom, pristojnim za pravosodje (člen 3 in 4). Prav tako ima poudarjeno vlogo ljubljansko državno pravobranilstvo v arhivskih zadevah.² Državno

pravobranilstvo ima namreč priročni in stalni arhiv. Spis se vloži v arhiv, ko je zadeva zaključena. Spisi se prenesejo v stalni arhiv v začetku vsakega leta. V njem se hranijo vse vrste spisov, vpisnikov, kartoteknih kartic, pomožnih knjig, mikrofilmski posnetki ali drugačni trajni zapisi dokumentarnega gradiva. Za izločanje nepotrebne dokumentarne gradiva in odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva je pristojen generalni sekretar državnega pravobranilstva ali pravobranilec, ki ga ta imenuje.

Državno pravobranilstvo Republike Slovenije v svojih arhivskih skladiščih na sedežu v Ljubljani ne hrani le gradiva, ki je nastalo v dobrem desetletju njegovega delovanja, temveč tudi gradivo svojega predhodnika, Javnega pravobranilstva Socialistične republike Slovenije.³ V drugi Jugoslaviji torej ni bilo državnega, temveč javno pravobranilstvo. Državni organ, ki zastopa premoženjskopravne interese države v sporih pred sodišči in drugimi organi in daje državnim organom pravna mnenja o pomembnejših premoženjskopravnih vprašanjih, je namreč na Slovenskem deloval v različnih oblikah in z različnimi imeni od 19. stoletja naprej. V prvi Jugoslaviji je bilo ustanovljeno državno pravobranilstvo, a je prenehalo delovati med drugo svetovno vojno, ukinjeno pa je bilo leta 1945 z zakonom o odpravi vrhovnega državnega pravobranilstva, državnih pravobranilcev, vrhovnega državnega tožilstva, višjih državnih tožilstev in državnih tožilstev.⁴ Njegova opravila so delno nadaljevali člani vlade oziroma predsedniki ljudskih odborov ter vodilne osebe ali zastopniki ustanov.⁵ Njihovo dejavnost je urejal zvezni zakon o zastopanju države in javnih organizacij pred sodišči in upravnimi organi iz leta 1946. Nekaj dela nekdanjih pravobranilcev pa so prevzeli javni tožilci. Njihovo delo je urejal Zakon o javnem tožilstvu, prav tako iz leta 1946.⁶ V praksi so se pokazale zelo neugodne posledice takega poslovanja. Zato je bil z zveznim zakonom leta 1952 ustanovljen nov organ, javno pravobranilstvo. Zakon o javnem pravobranilstvu⁷ je v svojem prvem členu določal, da je to organ, ki zastopa

¹ Zakon o Državnem pravobranilstvu. Uradni list RS, št. 20/97).

² Državnopravobranilski red. Uradni list RS, št. 90/2002), člen 142 ss.

³ Gradiva nižjih, predvsem občinskih javnih pravobranilcev ni prevzelo le Državno pravobranilstvo Republike Slovenije, temveč tudi različni drugi organi, kot so občine in mestni odbori oziroma pristojni regionalni arhivi.

⁴ Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije, št. 27/45.

⁵ Več o tem Damjan: Javno pravobranilstvo, str. 257–266 in Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 521.

⁶ Uradni list FLRJ, št. 60/1946.

⁷ Uradni list FLRJ, št. 24/1952.

v premoženjskopравnih zadevah Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo, posamezne republike in avtonomne enote, okraje, mesta in občine ter njihove zavode, ki jim je priznana lastnost pravne osebe. Javno pravobranilstvo je ob pogojih, ki jih je določal zakon, sprožilo tudi upravni spor. Javno pravobranilstvo je bilo organizirano tako, da so njegove naloge izvrševali tako zvezno javno pravobranilstvo kot javna pravobranilstva republik. Ustanovljena so morala biti pri finančnih ministrstvih, vodila pa sta jih zvezni oziroma republiški javni pravobranilec. Imenovala jih je zvezna oziroma republiška vlada. Njihovo delo je nadziralo finančno ministrstvo. V sedmem členu so bile dolžnosti in pravice zveznega in republiškega javnega pravobranilca podrobneje določene. Predvsem naj bi zastopala federacijo in republiko ter njune zavode v civilnih pravnih, nepravdnih in izvršilnih zadevah pred sodišči in arbitražami, pa tudi v drugih premoženjskopравnih zadevah pred sodišči in državnimi upravnimi organi. Vlagala naj bi pritožbe v upravnem postopku in začela upravne spore, kadar je bil z upravno odločbo kršen zakon v korist posameznika ali pravne osebe, in sicer zvezni, če je bilo pristojno Vrhovno sodišče Federativne ljudske republike Jugoslavije, republiški pa, kadar je bilo za spor pristojno vrhovno sodišče ljudske republike. Pred tujimi sodišči, organi in zavodi pa naj bi praviloma v vseh primerih prevzel zastopstvo zvezni javni pravobranilec. Javni pravobranilci so bili v določenih primerih dolžni sprožiti postopek ali se pritožiti zoper sodbe, sklepe in druge odločbe, ki so bili v škodo stranke, ki so jih morali zastopati. Lahko so umaknili tožbo ali se odpovedali zahtevku. Z določenimi pogoji so lahko delovali tudi javni pravobranilci avtonomnih enot, okrajni in mestni javni pravobranilci. Okrajnega in mestnega pravobranilca je v takem primeru imenoval okrajni oziroma mestni ljudski odbor v sporazumu z republiškim finančnim ministrom.

Drugi zakon, in sicer Zakon o javnem pravobranilstvu,⁸ je bil sprejet že čez tri leta. Javno pravobranilstvo, kakor pravi novi zakon, predvsem "zastopa glede premoženjskih pravic in obveznosti pred sodišči in drugimi državnimi organi Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo, ljudske republike, avtonomne enote, okraje in občine (politično-teritorialne enote), zavode, ki jim je priznana lastnost pravne osebe in se financirajo iz proračuna, in sklade, ki so jih ustanovili državni organi in jim je priznana lastnost pravne osebe." (člen 1) Javno pravobranilstvo je dajalo tudi pravna mnenja držav-

nim organom in zavodom o pravnopremoženjskih zadevah. Glede pristojnosti torej zakon ni prinesel večjih sprememb, te so bile predvsem v organizaciji pravobranilstva. Javna pravobranilstva so bila po tem zakonu: zvezno javno pravobranilstvo, republiška pravobranilstva, pokrajinsko oziroma oblastno javno pravobranilstvo in okrajna javna pravobranilstva. Delo posameznega javnega pravobranilstva je vodil javni pravobranilec; imel je enega ali več pomočnikov. Zveznega, republiškega, pokrajinskega in oblastnega javnega pravobranilca je imenoval in razreševal ustrezni izvršni svet, okrajnega pa okrajni ljudski odbor. Zvezni javni pravobranilec je zastopal Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo, zavode, ki jim je priznana lastnost pravne osebe in so se financirali iz zveznega proračuna, in sklade, ki so jih ustanovili zvezni organi. Republiški

Stavba Državnega pravobranilstva Republike Slovenije v Ljubljani

⁸ Uradni list FLRJ, št. 51/1955.

javni pravobranilec je zastopal ljudsko republiko, zavode, ki so se financirali iz republiškega proračuna, in sklade, ki so jih ustanovili republiški organi. Pokrajinski javni pravobranilec je podobno deloval v Avtonomni pokrajini Vojvodini in oblastni javni pravobranilec v Avtonomni kosovsko-metohijski oblasti. Okrajni javni pravobranilec je zastopal okraj, občine na območju okraja, zavode, ki so se financirali iz okrajnega oziroma občinskega proračuna, in sklade, ki so jih ustanovili okrajni oziroma občinski organi.

Položaj javnega pravobranilstva je postajal vse močnejši. Vedno bolj je postajal političen organ. Vse bolj je bila poudarjena njegova vloga "*varuha družbenega premoženja*". Z naslednjim zakonom so nastale večje spremembe tako v organizaciji pravobranilstva kot v njegovih pristojnostih. Temeljni zakon o javnem pravobranilstvu,⁹ ki je bil sprejet deset let pozneje, je poudarjal, da je javno pravobranilstvo organ določene družbeno-politične skupnosti, ki uporablja z zakonom določene ukrepe in pravna sredstva, da varuje njene premoženjske pravice in koristi ter premoženjske pravice in koristi družbene skupnosti. Po prejšnjih predpisih in do uveljavitve tega zakona je bilo zakonito zastopanje družbenopolitičnih skupnosti v njenih premoženjskopравnih zadevah pred sodišči in drugimi državnimi organi poglavitna naloga pravobranilstva. Po določbah temeljnega zakona pa to zastopanje in pravljanje nista bili več na prvem mestu. Šele na drugem mestu je določba, da javno pravobranilstvo zastopa pred sodišči in drugimi organi družbenopolitično skupnost, krajevne skupnosti, državne organe in organizacije, določene z zakonom, ter sklade družbenopolitičnih skupnosti in zavode, ki so bili po posebnem zakonu dolžni opravljati določeno dejavnost ali zadeve posebnega družbenega pomena, za katera so jim namenjena povračila iz proračuna družbenopolitične skupnosti ali družbenega sklada, ki je pravna oseba. Javno pravobranilstvo je imelo tudi nalogo spremljati in preučevati družbene odnose in pojave, ki so imeli pomen za pravno varstvo družbenega premoženja, o tem obveščati ustrezne družbenopolitične skupnosti in jim dajati ustrezne predloge. Javna pravobranilstva so bila po tem zakonu: zvezno javno pravobranilstvo, vojaško pravobranilstvo, republiško javno pravobranilstvo, okrajno (mestno) javno pravobranilstvo in občinsko javno pravobranilstvo, ki je bilo novost zakona. Čeprav je vsako pravobranilstvo delovalo samostojno, pa je zakon poudarjal potrebo po

medsebojni pomoči in sodelovanju. Javnemu pravobranilstvu širše družbenopolitične skupnosti je bila naložena strokovna pomoč javnim pravobranilstvom na njihovem območju. Javna pravobranilstva so lahko zastopala pred jugoslovanskimi sodišči in drugimi organi tudi delovne organizacije, če so jih le-te ob pogojih, ki jih je določal zakon, za to pooblastile. Prav tako so pravobranilstva dajala državnim organom na njihovo zahtevo pravna mnenja in drugo strokovno pomoč v zvezi s sklepanjem premoženjskopравnih pogodb in drugimi premoženjskopравnimi vprašanji. Za pravno varstvo premoženjskih pravic in koristi družbene skupnosti pa so opravljala javna pravobranilstva dejanja, za katera so bila upravičena po posebnih zakonih. Zakon vsebuje določbe o pristojnosti zveznega javnega pravobranilstva; tega je imenovala in razreševala zvezna skupščina na predlog zveznega izvršnega sveta. Zvezno javno pravobranilstvo je bilo organ federacije, ki je zastopal njo in njene organe ter sklade pred sodišči in drugimi organi v zvezi s premoženjskimi pravicami in koristmi, pred tujimi sodišči, ustanovami in drugimi organi pa je zastopalo vse družbenopolitične skupnosti, njihove organe in sklade ter zavode. Zanimivo je, da od vseh republik edino Slovenija ni izkoristila pooblastila za izdajo republiškega pravobranilskega zakona in je uporabljala le temeljni zakon.

Prvi slovenski pravobranilski zakon je bil sprejet leta šele leta 1976. Zakon o javnem pravobranilstvu¹⁰ je določal funkcijo in položaj javnega pravobranilca ter organizacijo Javnega pravobranilstva Socialistične Republike Slovenije, kot je zapisano v prvem členu. Javni pravobranilec je bil tudi po tem zakonu samostojen organ družbenopolitične skupnosti, ki naj zastopa družbenopolitično skupnost, njene organe, organizacije in sklade, ki so pravne osebe, ter krajevne skupnosti pred sodišči in drugimi organi v zvezi z njihovimi premoženjskimi pravicami in koristmi ter izvršuje druge pravice in dolžnosti, določene z zakonom (2 člen). V pristojnosti pravobranilstva je ostalo tudi dajanje pravnih mnenj in strokovne pomoči pri sklepanju pogodb in reševanju drugih premoženjskopравnih vprašanj. Javnega pravobranilca je praviloma imenovala skupščina družbenopolitične skupnosti na predlog izvršnega sveta po predhodnem kandidacijskem postopku, ki ga je opravila Socialistična zveza delovnega ljudstva (11. člen).

Zanimivi so z zakonom določeni pogoji, ki jih je morala izpolnjevati oseba, da je bila lahko ime-

⁹ Uradni list SFRJ, št. 15/1965.

¹⁰ Uradni list SRS, št. 19/1976.

novana za javnega pravobranilca. Poleg že v prejšnjih zakonih določenih zahtev, da je jugoslovanski državljan, diplomirani pravnik, ki izpolnjuje pogoje o strokovni sposobnosti, sta bili v tem zakonu dodani še dve. Javni pravobranilec je moral odtlej izpolnjevati še splošne pogoje za pridobitev lastnosti delavca v združenem delu, moral pa je biti tudi moralnopolitično primeren. Prav ta zadnji pogoj kaže, da je pravobranilstvo postalo izrazito politično pomemben organ. Na to kažejo tudi zahteve zakona – da pravobranilstvo spremlja in preučuje družbene odnose in pojave, ki so pomembni za uresničevanje njegove funkcije, in daje družbenopolitičnim organizacijam predloge za preprečevanje družbi nevarnih in škodljivih dejanj ter za utrjevanje zakonitosti, družbene odgovornosti in socialistične morale (15. člen). Poleg navedenih splošnih določb je imel zakon še posebne določbe o Javnem pravobranilstvu Socialistične republike Slovenije. Opredelil ga je kot samostojni republiški organ, ki naj zastopa republiko, njene organe, organizacije in sklade, ki so pravne osebe, pred sodišči in drugimi organi v zvezi z njihovimi premoženjskimi pravicami in koristmi ter izvršuje druge pravice in dolžnosti, ki jih ima javni pravobranilec po tem ali drugem zakonu (20. člen). Pomembna novost tega zakona je bila, da je zastopanje pred tujimi sodišči zdaj prišlo v republiško pristojnost. Prej je bilo, kot vemo, tovrstno zastopanje v pristojnosti zveznega javnega pravobranilstva. Na to je spominjala le še določba, da lahko republiško pravobranilstvo za zastopanje pooblasti Zvezno javno pravobranilstvo, če po predpisih tuje države ne more neposredno zastopati pred njenimi sodišči (21. člen). Republiško pravobranilstvo je imelo tudi zakonsko pooblastilo za dajanje strokovne pomoči drugim

javnim pravobranilcem v republiki (22. člen). Ta zakon je z manjšimi spremembami¹¹ veljal kar dobrih dvajset let, vse do uveljavitve zakona o državnem pravobranilstvu v novi državi.

Pregled pravobranilske zakonodaje za obdobje socializma nam predstavlja temelj za ovrednotenje dokumentarnega gradiva, ki je pri javnem pravobranilstvu nastajalo. Vedeti moramo, da je od leta 1966 pa vse do uveljavitve državno-pravobranilskega reda leta 2002 v temeljnih smernicah veljalo Navodilo za pisarniško poslovanje, vodenje vpisnikov in statistične službe v javnem pravobranilstvu, ki ga je leta 1965 izdalo republiško javno pravobranilstvo v Ljubljani.¹² Navodilo ni bilo objavljeno v nobenem uradnem glasilu in je bilo torej interno. Do opaznejše spremembe je prišlo le pri vodenju vpisnikov, in sicer na posvetovanju vseh javnih pravobranilcev in njihovih namestnikov v Novi Gorici (15. 5. 1985).¹³ Pred letom 1966 so veljali navodilo javnega pravobranilstva Ljudske republike Slovenije o vodenju vpisnikov z dne 6. 12. 1960 in navodilo javnega pravobranilstva Ljudske republike Slovenije o statističnih poročilih z dne 7. 6. 1957, pa tudi razne okrožnice javnega pravobranilstva Ljudske Republike Slovenije. Glede na dejstvo, da navodila za poslovanje niso bila znana javnosti, in ob ugotovitvi, da je bilo javno pravobranilstvo v veliki meri političen organ, se moramo valorizacije lotiti z vso skrbnostjo. Najbrž bomo pri navodilih za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega naredili manj škode, če bomo kljub uveljavitvi pozitivne valorizacije ubrali drugo pot, negativno vrednotenje. Določili bomo, kaj med gradivom, ki je od javnih pravobranilcev še ostalo, nikakor ni arhivsko gradivo, vse drugo pa bomo morali skrbno pregledati pri sami strokovni obdelavi gradiva. Prav problemi v zvezi z družbenim premoženjem so danes posebej aktualni.

Predhodnik socialističnega pravobranilstva je bil, kot smo že omenili, državno pravobranilstvo. Delovalo je v Kraljevini Jugoslaviji na podlagi Zakona o državnem pravobranilstvu iz leta 1934.¹⁴ To pravobranilstvo je bilo organ ministra za finance in njegova naloga je bila ščititi lastninske koristi države (§ 1). Vrhovno državno pravobranilstvo je bilo ustanovljeno pri ministrstvu za finance in je bilo

V prostorih Državnega pravobranilstva Republike Slovenije je shranjena njegova zapuščina

¹¹ Uradni list SRS, št. 31/84; Uradni list RS, št. 8/90 in 5/91.

¹² 16. decembra 1965.

¹³ Spremembe navodil za vodenje vpisnikov Javnih pravobranilcev v Socialistični republiki Sloveniji.

¹⁴ Službene novine kraljevine Jugoslavije, št. 164/1934 oz. Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 68/1934.

nadrejeno državnim pravobranilstvom, ki so delovala na sedežih apelacijskih sodišč. Njihova teritorialna pristojnost se je ujemala s pristojnostjo sodišča. Državo so zastopala predvsem pred sodišči in drugimi oblastnimi organi, praviloma pa tudi pred drugimi pravnimi in fizičnimi osebami. Ob vseh pogodbah, ki jih je sklepala država in katerih vrednost je presegala 100.000 dinarjev, je bilo potrebno mnenje državnega pravobranilstva. Če pa je vrednost sklenjenega posla presegala 1.000.000 dinarjev, sta bili potrebni izjava in mnenje vrhovnega državnega pravobranilstva. Državni pravobranilci so zastopali državo tudi pred sodišči in drugimi organi oblasti v tujini.

Tudi državna pravobranilstva niso bila novi organi. Nadaljevala so pravzaprav delo finančnih prokuratur, ki so bile ustanovljene v "stari" Avstriji za zastopanje lastninskih interesov države pred sodišči. Delovale so samo v deželnih glavnih mestih, a neodvisno od deželnih oblastev. Korenine današnjega državnega pravobranilstva segajo torej daleč v devetnajsto stoletje, čeprav predstavlja obdobje socialistične družbene ureditve vsekakor določeno stranpot, ki ji bo moral arhivist posvetiti še posebno pozornost.

Viri in literatura

Viri

Zakon o državnem pravobranilstvu (Službene novine kraljevine Jugoslavije, št. 164/1934 oz. Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 68/1934).

Zakon o odpravi vrhovnega državnega pravobranilstva, državnih pravobranilcev, vrhovnega državnega tožilstva, višjih državnih tožilstev in državnih tožilstev (Ur. l. Demokratične federativne Jugoslavije, št. 27/45).

Zakon o javnem pravobranilstvu (Ur. l. Federativne ljudske republike Jugoslavije, št. 24/1952).

Zakon o javnem pravobranilstvu (Ur. l. Federativne ljudske republike Jugoslavije, št. 51/1955).

Temeljni zakon o javnem pravobranilstvu (Ur. l. Socialistične federativne republike Jugoslavije, št. 15/1965).

Zakon o javnem pravobranilstvu (Ur. l. Socialistične republike Slovenije, št. 19/1976).

Zakon o Državnem pravobranilstvu (Ur. l. Republike Slovenije, št. 20/97).

Državnopravobranilski red (Ur. l. RS, št. 90/2002).

Arhivsko gradivo Javnega pravobranilstva Socialistične Republike Slovenije.

Literatura

Damjan, Viktor: Javno pravobranilstvo. *Pravnik* 31 (1976), št. 7–9, str. 257–266.

Mihelčič, Stanko: Javno pravobranilstvo in njegove naloge. *Pravnik* 25 (1970), št. 7–9, str. 323–326.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

Zusammenfassung

FINANZPROKURATUR DER REPUBLIK SLOWENIEN UND IHRE VORGÄNGERINNEN

Die Finanzprokuratur der Republik Slowenien vertritt die vermögensrechtlichen Interessen des Staates in Streitfällen vor Gerichten und Behörden und erteilt Staatsorganen Rechtsmeinungen über wichtige vermögensrechtliche Fragen. Die Organe, die diese Aufgaben in der Vergangenheit erfüllten, waren im slowenischen Raum seit dem 19. Jahrhundert in unterschiedlichen Organisationsformen und unter verschiedenen Namen tätig. Besondere Aufmerksamkeit der Archivwissenschaftler gilt dem Erbe der sozialistischen Vertretungsbehörde, die "Öffentliche Anwaltschaft" hieß.

Iz prakse za prakso

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 327(497.1:450):341.384"1945/..."

Prejeto: 20. 10. 2008

Restitucije arhivov, kulturno umetniških predmetov in bibliotek ter delitev arhivov med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni

MARIJA OBLAK ČARNI

direktorica Arhiva Republike Slovenije v pokoju
Brdnikova ul. 34a, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

S spremembo meje med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni so nastale tudi obveznosti prenosa arhivov, umetnin in druge kulturne dediščine. To vprašanje je urejala mirovna pogodba med Jugoslavijo in Italijo (1947) in na njej temelječi kasnejši sporazumi. Meddržavna pogajanja, ki so sledila, so dala določene rezultate, nekatera vprašanja pa so še danes popolnoma odprta.

KLJUČNE BESEDE: *prenos arhivov, restitucija, Jugoslavija, Italija, arhivi, kulturne dobrine, umetnine*

ABSTRACT

THE RESTITUTION OF ARCHIVES, LIBRARIES AND ITEMS OF CULTURAL AND ARTISTIC VALUE AND THE DIVISION OF ARCHIVES BETWEEN YUGOSLAVIA AND ITALY AFTER WORLD WAR II

The changing of the state border between Yugoslavia and Italy after WW2 brought about certain obligations in regard to the return of archives, works of art and other items of cultural heritage. The issue was regulated by the peace treaty of 1947 between Yugoslavia and Italy and by the later to be adopted agreements that were based on this treaty. International negotiations that followed gave certain results yet some issues have remained unresolved up till the present day.

KEY WORDS: *return of archives, restitution, Yugoslavia, Italy, archives, cultural goods, works of art*

"Mlada inteligenca v Kopru po pravici negoduje zaradi zavlačevanja vrnitve koprskih arhivov in umetnin, kajti ona se z uspehom pogloblja v krajevno politično in umetnostno zgodovino in se čuti zaradi pomanjkanja virov najmočnejše prizadeta.

Ko so italijanske oblasti z naslonitvijo na nemške okupatorje leta 1944 izdale nalog za odvoz vsega navedenega iz Kopra, so se pri tem sklicevale, da je prenos arhivov in umetnin potreben zgolj iz varnostnih razlogov, zaradi ščitenja pred bombardiranjem itd. Take nevarnosti danes ni več ..." (Iz pisma z občnega zbora Zgodovinskega društva Jugoslovanske cone STO dne 15. 1. 1953 Vojni upravi JLA z zahtevo, da Italija vrne odpeljane arhive in umetnine).¹

S spremembo meje med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni so nastale tudi obveznosti – prenos arhivov, umetnostnozgodovinskih predmetov in druge kulturne dediščine. Kakor mejno problematiko so tudi to urejale mednarodne pogodbe, nekdanje pa pomemben del v zvezi s tem še danes ni izpolnjen. V prispevku predstavljam pregled 60 let trajajočih prizadevanj za ureditev tega vprašanja, ki so dala določene rezultate, vendar še ni vrnjeno vse tja, od koder je bilo odneseno. Naš del nekdanje cone B Svobodnega tržaškega ozemlja je še vedno brez svojih dragocenih starih arhivov in umetnin in nova "mlada inteligenca" terja nadaljevanje prizadevanj za vrnitev.

Pri vprašanju arhivov in drugih kulturnih dobrin po drugi svetovni vojni je šlo za vrnitev arhivov in kulturnih predmetov, ki so jih italijanske okupacijske sile v letih od 1941. do 1943. odpeljale z jugoslovanskega ozemlja (restitucija), delitev administrativnih in zgodovinskih arhivov za ozemlje, priključeno Jugoslaviji z mirovno pogodbo leta 1947, (Julijska krajina) in vrnitev arhivov in kulturnih predmetov, odnesenih od tod med vojnama ter izročitev predmetov s tega ozemlja, ki jih je Italiji po prvi svetovni vojni izročila Avstrija. Vprašanje so urejali mirovna pogodba, podpisana 10. februarja 1947,² in na njej temelječi poznejši sporazumi, tako Sporazum o razdelitvi arhivov in dokumentov administrativnega značaja ali zgodovinskega interesa, podpisan 23. decembra 1950,³ Sporazum o reguliranju restitucije kulturnih dobrin Jugoslaviji, podpisan 15. septembra 1961⁴ in Pismo Minić –

Rumor v okviru Osimskih sporazumov leta 1975⁵ o ureditvi vprašanj kulturnih dobrin, umetniških del, arhivov ter katastrskih in zemljiških knjig iz cone B STO ter preostalih odprtih vprašanj glede arhivov, katastrskih in zemljiških knjig z ozemlja, priključenega po Mirovni pogodbi leta 1947.

Mirovna pogodba 1947

Mirovna pogodba je bila podpisana v Parizu 10. februarja 1947 in je začela veljati septembra 1947. O obvezni izročitvi kulturnih predmetov in arhivov skupaj z ozemljem, ki je bilo Jugoslaviji priznано z mirovno pogodbo, govori član 12 in Priloga XIV; član 75 pa obravnava restitucijske obveznosti Italije do starega jugoslovanskega ozemlja, od koder so italijanski okupatorji med drugo svetovno vojno odpeljali arhive in druge kulturne dobrine.

Člen 12 govori o vračanju kulturnih predmetov, ki niso vključeni med restitucije. Deli jih v dve skupini. V prvo (paragraf 1) sodijo predmeti umetniške, zgodovinske, znanstvene, pedagoške ali verske narave, tudi arhivsko, bibliografsko in dokumentarno (administrativno) gradivo, ki je bilo odneseno z ozemlja, priznanega Jugoslaviji z Rapalsko pogodbo med prvo italijansko okupacijo (med 4. novembrom 1918 in 2. marcem 1924), in predmeti, ki jih je po prvi svetovni vojni z Dunaja odpeljala italijanska vojna misija (tu gre predvsem za predmete iz Dalmacije). V drugo skupino (paragraf 2) sodijo kulturni predmeti skupaj s spisi in dokumenti iz tistega dela Julijske krajine, ki je bil priznan Jugoslaviji z mirovno pogodbo leta 1947. Italija je dolžna izročiti predmete, odnesene od tod po 4. novembru 1918, pa tudi predmete s tega ozemlja, ki sta jih Italiji izročili Avstrija in Madžarska na temelju mirovnih pogodb, podpisanih v Saint Germainu 10. 9. 1919 in Trianonu 4. 6. 1920, in na temelju konvencije med Avstrijo in Italijo, podpisane na Dunaju 4. maja 1920. V obeh primerih gre za "objekte, ki imajo značaj javne lastnine", pri tem pa ni bilo mišljeno, da gre za predmete v lasti javnopravnih ustanov, ampak se upošteva njihova funkcija; tako ne gre za interno strokovno biblioteko kakega urada, ampak za javno biblioteko in arhiv kakega zasebnega društva, npr. Società istriana di archeologia e storia patria.⁶ V obeh točkah je bila za Italijo določena obveznost rempasmata (paragraf 3).

V prilogi XIV je govor o odstojenih ozemljih

¹ AS 1551, šk. 103, kopije iz Vojnoistoriskega arhiva v Beogradu VU-1- Vojaska uprava JLA STO.

² Ur. l. FLRJ št. 47/74/1001, 1947.

³ Ur. l. SFRJ, Mednarodne pogodbe, št. 10/1956, pod zaporedno št. 101.

⁴ Ur. l. SFRJ, Mednarodne pogodbe, št. 7, dne 21. 7. 1952.

⁵ *Osimski sporazumi* (z napako v prevodu pisma Minić – Rumor); Škorjanec: Osimski pogajalski proces, III. del, str. 213–214.

⁶ Zwitter: Naše kulturne revindikacije, str. 160.

na splošno in se ne nanaša samo na Jugoslavijo. Paragraf 1 v tej prilogi določa, da mora italijanska država državi naslednici skupaj z ozemljem odstopiti tudi dokumente administrativne narave ali zgodovinskega pomena. Po določilih paragrafa 4 mora Italija državi naslednici izročiti predmete umetniškega, zgodovinskega ali arheološkega pomena, ki so del kulturne dediščine ozemlja, ki ga je Italija odstopila, in so bili v obdobju italijanske oblasti odpeljani s tega ozemlja brez kake odškodnine in so v rokah italijanske vlade ali italijanskih javnih ustanov. Paragraf 18 pa določa, da bodo države naslednice in Italija sklenile sporazume o pravični delitvi imovine vsake lokalne oblasti, katere ozemlje bo delila nova državna meja in o nadaljevanju občinskih služb, potrebnih prebivalcem; to ni neposredno zajeto v drugih delih pogodbe.

Člen 75 vsebuje restitucijske obveznosti Italije do starega jugoslovanskega ozemlja. Tu gre za obvezno vračanje predmetov, ki so jih odnesli med okupacijo. Sklicuje se na deklaracijo Združenih narodov z dne 5. januarja 1943, ki določa, da bo Italija v najkrajšem možnem času vrnila lastnino, ki je v Italiji in jo je katera od sil osi v drugi svetovni vojni odpeljala s silo ali prisiljenjem z ozemlja katerega od združenih narodov, ne glede na poznejše transakcije, po katerih je sedanji lastnik prišel do teh predmetov. Italija bo sodelovala pri iskanju in restituciji teh predmetov ter bo nosila tudi stroške, ki bodo s tem v vezi nastali v Italiji (paragraf 4). Ukrepala bo tudi glede restitucije take lastnine, ki je prišla v tujino in jo imajo osebe, ki so pod njeno jurisdikcijo. Člen govori tudi o načinu postavljanja terjatev, njihove obravnave ter določa obveznost Italije za remplasma, če predmetov umetniške, zgodovinske ali arheološke vrednosti v posameznih primerih ne bi mogla vrniti. Restitucijske obveze v tem členu so bile posebno pomembne za Dalmacijo, od koder so italijanski okupatorji odpeljali mnogo arhivov in muzealij, zlasti od julija do septembra 1943, od padca Mussolinija do kapitulacije Italije.

Restitucije v letih 1948–1949

V začetku leta 1948 je Jugoslavija izročila Italiji svoje zahteve za vrnitev arhivov, kulturno-umetniških in zgodovinskih predmetov. Restitucijo za vsa področja je vodil posebni oddelek reparacijske komisije pri vladi FLRJ.⁷ V Rimu pa je pri jugo-

slovanskem veleposlaništvu delovala restitucijska delegacija, ki je tja odpotovala februarja 1948. Vodil jo je Rafo Ivančević. V okviru delegacije so delali strokovnjaki za železniški vozni park in material, zlato, srebro in vrednostne papirja, za ladje trgovske mornarice, vojni material, industrijske objekte in za kulturno-umetniške predmete ter arhive in biblioteke. V ekspertni skupini za arhive in biblioteke ter kulturno umetniške predmete so bili prof. dr. Grga Novak, prof. Grga Gamulin in dr. Stjepan Gunjača, direktor muzeja v Splitu, pozneje še dr. Milko Kos,⁸ Jože Maček, direktor Osrednjega državnega arhiva v Ljubljani, in dr. France Stele. Eksperti so na terenu iskali odneseno jugoslovansko lastnino. Kulturne predmete in arhivsko gradivo so našli predvsem v muzejih, arhivih in sorodnih institucijah.

Leta 1948 je dr. Grga Novak v Benetkah odkril in prevzel nekaj arhivov in kulturnih predmetov, odnesenih med vojno iz Dalmacije. Januarja 1949 so v spremstvu dr. Stjepana Gunjače odposlali v Jugoslavijo v 60 zabojih šibeniški, trogirski, kotorski in hercegnovski arhiv.⁹ Dr. Milko Kos in Jože Maček sta v prvi polovici leta 1949 pripravljala za prevoz v Jugoslavijo preostale materiale. Julija 1949 so iz Italije odposlali drugo pošiljko arhivov in umetniških predmetov, ki jih je dotlej pripravila restitucijska delegacija (tudi zadrške materiale; v izročitev je italijanska vlada privolila kljub prvotnim zadržkom). Gradivo je v dveh vagonih konec julija prispelo na Reko. V pošiljki je bilo 139 zabojev reških arhivov, 5 zabojev z umetninami, namenjenimi za Restavratorski urad v Splitu, 26 zabojev muzejskih predmetov iz Zadra, shranjenih v Palazzo ducale v Benetkah, in 76 zabojev, 1 kovček in 1 zavoje materiala iz Državnega arhiva v Zadru.¹⁰

Jugoslovanska stran si je prizadevala tudi za čimprejšnjo delitev administrativnih in zgodovinskih arhivov v Gorici. Pričakovala je, da bo komisija v Gorici začela delati že spomladi 1949, zato sta februarja odpotovala v Italijo prof. Milko Kos in Jože Maček. A italijanska vlada tedaj ni privolila. Povezala je delitev arhivov, kakor tudi izročitev zadrškega materiala, z uspehom jugoslovansko-italijanske komisije, ki je v tem času v Beogradu razpravljala o lastnini optantov. Pogajanja naj bi se začela, ko bo ta komisija končala delo. V izročitev

⁷ AJ 54, fasc. 156/262, fasc. 158/266 (Vse citirane dokumente iz Arhiva Jugoslavije hrani v kopijah tudi Arhiv Republike Slovenije).

⁸ SAZU, Osebni fond Milko Kos, fasc. 1. Poročilo M. Kosa Ministrstvu za prosveto vlade LRS – Oddelku za restitucije 29. junija 1949.

⁹ AJ 54, fasc. 63/134–135. Dopisa Oddelka za restitucije 22. 1. 1949 in Državnega arhiva v Zadru 7. 3. 1949 Ministrstvu za nauku i kulturu FNRJ v Beogradu.

¹⁰ SAZU, Osebni fond Milko Kos, fasc. 74.

zadrskih materialov je takrat privolila, izročitev administrativnih in zgodovinskih arhivov v Gorici pa je bila odložena do leta 1951, ko je bil podpisan poseben sporazum.

Pogajanja o preostalih kulturnih restitucijah so se nadaljevala. Glavni restitucijski kompleksi so bili gradivo Speleološkega inštituta v Postojni, arheološki predmeti iz Sv. Lucije (danes Most na Soči), biblioteka Paravia iz Zadra, cerkveni zvonovi iz Slovenije in Istre, muzejske in knjižne zbirke iz Pulja, strokovna biblioteka idrijske šole za čipkarstvo, biblioteka Kulturne zveze, osnovnih šol in državne gimnazije s priključenega ozemlja in gradiva Biološkega inštituta iz Rovinja. V poročilih ekspertov lahko beremo, da je bila *"borba z večšimi načini zavlavljevanja, zadrževanja in preprečevanja"* še težavnejša kot za arhive. Pogovori so bili prekinjeni konec leta 1949,¹¹ ko je restitucijska delegacija v Rimu prenehala delati. Pogajanja na preostalih področjih so bila končana, le vprašanje kulturnih restitucij je ostalo odprto še več kot desetletje. Pogajanja o vrnitvi so se nadaljevala šele v začetku 60. let.

Sporazum o razdelitvi arhivov za priključeno ozemlje, 1950

"Sporazum o razdelitvi arhivov in dokumentov administrativnega značaja ali zgodovinskega interesa, ki se nanašajo na območja odstopljena v smislu mirovne pogodbe", sta podpisala za Jugoslavijo pooblaščen minister dr. Mladen Iveković in za Italijo zunanji minister grof Carlo Sforza v Rimu 23. decembra 1950.

Sporazum je določil, da bo italijanska vlada izročila jugoslovanski vladi arhive in dokumente administrativne narave ali zgodovinskega pomena, navedene v Prilogi XIV mirovne pogodbe, ki jih ima italijanska država, lokalne javne skupnosti, javne ustanove ali društva in združenja v javni lasti. Če gradiva ni v Italiji, ga bo italijanska vlada prikrbela in izročila jugoslovanski vladi (čl. 1).

Po opredelitvi gradiva, ki je prišlo v poštev za izročitev, je v sporazumu navedeno, da so arhivi in dokumenti administrativne narave tako spisi centralne administracije kot spisi lokalnih javnih administracij. Posebej je bilo razumljeno, da se na odstopljeno območje v smislu paragrafa 1 Priloge XIV nanašajo:

- spisi, ki zadevajo sam teritorij, in spisi, ki zadevajo dobrine, odstopljene v smislu citiranega paragrafa, kot so katastrski registri, karte in plani; načrti, risbe, projekti, statistike in drugi po-

dobni dokumenti tehniških administracij, ki zadevajo med drugim javna dela, železnice, rudnike, javne vode, luke in ladjedelnice;

- spisi, ki so pomembni za celotno prebivalstvo ali posamezne kategorije, kot so matične knjige, statistike, registri ali drugi dokumenti in dokazi o diplomah o izobraževanju, ali dokazi o sposobnosti za opravljanje določenih poklicev;
- spisi, ki zadevajo določene kategorije dobrin, okoliščin ali privatnopravnih razmerij, kot so notarski spisi in sodni dosjeji. Z izrazom zgodovinski arhivi so bili mišljeni poleg gradiva, ki ga hranijo zgodovinski arhivi, tudi dokumenti, spisi, načrti in projekti spomenikov zgodovinskega in kulturnega pomena (člen 2).

Za izvršitev tega sporazuma bo ustanovljena šestčlanska mešana komisija, ki bo po potrebi lahko vključila še izvedence (čl. 3). Njen sedež bo v Gorici (čl. 4).

Komisija bo izdelala postopek za svoje delovanje. Zasedala bo tudi v zmanjšanem številu kot podkomisija – samo z enim predstavnikom vsake strani. Mesta, kjer je shranjeno gradivo, bodo za komisijo in podkomisije odprta, zagotovljeno bo najširše sodelovanje pristojnih oblasti. Odločitve komisije in podkomisij bodo dokončne. Ob neso- glasju bosta odločali vladi (čl. 5).

Katastri, zemljiške knjige, matične knjige, davčni registri, spisi in registri o pobiranju davkov in taks, načrti in elaborati tehniške administracije ter gradivo, za katerega bo menila da je pomembno za obe strani, in material, ki ga po mnenju komisije ni mogoče deliti, bo dobila stran, za katero je pomembnejši. Ta bo drugi strani izročila kopije. Če bo originalov več, bo izročen samo eden (člen 6).

Gradivo bo izročeno v najkrajšem možnem roku, posebno gradivo, navedeno v prilogi (čl. 7).

Prenos gradiva bo oproščen taks in davkov. Stroške za transport bosta nosili obe strani (čl. 8).

Italijanska stran bo hranila gradivo do končne izročitve. Brez privolitve jugoslovanske vlade ga ne bo izločevala (čl. 9).

Sporazum je začel veljati z dnem podpisa (čl. 10).

Sporazumu sta bila priključena Priloga A (k čl. 7) in pismo, s katerim je jugoslovanska vlada ugodila italijanski prošnji, da bodo jugoslovanski organi po hitrem postopku izročili razne dokumente, ki bi jih potrebovale osebe, ki prebivajo v Italiji, a so nekoč imele domicil na Jugoslaviji priključenem ozemlju.

V Prilogi A pa je navedeno gradivo, ki naj bi bilo takoj izročeno, to so:

- katastri, zemljiške knjige in knjige civilnega stanja;

¹¹ AJ 54, fasc. 63/134, 135. Dopis Reparacijske komisije 29. 5. 1950 Poslanstvu FNRJ v Rimu, Pov. br. 740.

- sodni dosjeji prejšnjih okrajnih sodišč v Ajdovščini, Kanalu, Kobaridu, Sežani, Ilirski Bistrici, Idriji in Cerknem;
- tehnična dokumentacija za ceste in železnice;
- kopije statistik o prometu in dokumenti o graditvi in rekonstrukciji pristanišč, vsi dokumenti o obstoječih morskih gradnjah in graditvah ladij, namenjenih stalni službi pristanišč;
- tehniški arhivi električnih central, kablov in transformatorskih postaj;
- tehnična dokumentacija o rudnikih;
- načrti, elaborati in drug material o industriji;
- statistika in dokumentacija o kmetijstvu, tudi arhivi in knjige ergele v Lipici;
- arhivi, načrti in statistike gozdov;
- podrobni načrti mednarodnega kabla Kobarid–Predel;
- material arhiva zgodovinskega pomena, ki ga hrani Pokrajinska biblioteka v Gorici.

Januarja 1951 je slovenska vlada o sklenitvi sporazuma obvestila ministrstva, generalne direkcije, komiteje, Geodetsko upravo in Versko komisijo.¹² Pozvala jih je, naj za področje, ki je v njihovi pristojnosti, dopolnijo podatke, ki so jih že zbrali, o tem, kaj nam je Italija po mirovni pogodbi dolžna izročiti. Podatke bodo dali na voljo posebni jugoslovansko-italijanski mešani komisiji. Podoben poziv je razposlalo tudi Ministrstvo za novoosvojenе kraje v Voloski.¹³ Pripravljanje seznamov gradiva, potrebnega za postavitev oz. nadaljevanje uprave na priključenem ozemlju, ki je bilo tako rekoč brez zgodovinskih in tekočih administrativnih arhivov, je bilo zelo težavno. Vsa administrativna središča, kakor tudi Pokrajinska biblioteka v Gorici, ki je hranila zgodovinske arhive s tega območja, so ostali v Italiji. Poleg tega je bilo mnogo arhivov in kulturnih predmetov odpeljanih ali uničenih, največkrat pa ni bilo mogoče najti nič zabeženege o tem. V seznamu, ki ga je Okrajni ljudski odbor v Gorici 9. aprila 1951 poslal Ministrstvu za novoosvojenе kraje v Volosko,¹⁴ je bilo v 24. točkah obsežno gradivo, ki bi ga morali dobiti iz Italije in je zadevalo občine, v celoti ali delno priključene Jugoslaviji. Morali bi dobiti zemljiške knjige z zbirkami listin, kataster, gozdarski arhiv in gozdni kataster, načrte za vodovode, električne centrale in omrežje, za regulacijo reke Vipave, načrte cestnega

omrežja, statistične podatke o kmetijstvu, anagrafsko gradivo, šolske statistike in šolske matične knjige, zdravstvene statistike in statistike o nalezljivih boleznih, delavske knjižice, podatke o izplačani vojni škodi iz druge svetovne vojne, sezname izplačanih pokojnin in invalidnin, podatke o davkih. Prav tako arhive notarjev iz Kanala, Ajdovščine, Vipave in Gorice, administrativni arhiv za "odstopljeno ozemlje in to za vse stopnje oblasti", sodnijski arhiv za okrajno in okrožno sodišče, arhiv nekdanjega deželnega zbora z arhivom nekdanje avstrijske uprave, arhiv deželnega sveta (Consiglio Provinciale), škofijski arhiv za vse duhovnije jugoslovanskega dela Goriške nadškofije, zgodovinske arhive za občine Medana, Biljana, Kožbana ter delno Dolenje iz nekdanjega okraja Gradiška, arhiv državnih železnic, arhive razpuščenih slovenskih organizacij in del Pokrajinske biblioteka (Biblioteca Governativa), ki se je nanašala na naše ozemlje.

V istem dopisu so sporočili, da doslej niso našli nobenih arhivov ali listin, ki bi jih bili po mirovni pogodbi dolžni izročiti Italiji.

Pogajanja v Gorici 1951–1955

Na podlagi sporazuma ustanovljena mešana jugoslovansko-italijanska komisija je začela delovati julija 1951 v Gorici. Vodja jugoslovanske delegacije v komisiji je bil v začetku Karel Mejak, za njim pa Branko Grubić, vodja italijanske delegacije je bil Emilio Re, inšpektor državnih arhivov in pooblaščenec za restitucijo jugoslovanskih arhivov. Izvedenec za finance je bil Aleksander Stojanović, za zgodovinske arhive dr. Matko Rojnić, direktor Študijske knjižnice v Zagrebu, član delegacije pa Ante Markotić. Okrajni ljudski odbor Gorica je za dajanje informacij o finančnem področju imenoval Alojza Stepančiča in Radivoja Pavliča. Dr. Matko Rojnić je pregledal arhiv v Pokrajinski biblioteki v Gorici, da bi pripravil predlog za pogajanja. Konec oktobra 1951 je prišel v Ljubljano in se sestal z vodjo delegacije Karlom Mejakom, dr. Milkom Kosom in ravnateljem Osrednjega državnega arhiva Jožetom Mačkom. Oblikovali so predlog stališč za jugoslovansko delegacijo.¹⁵

¹² AS 222, Okrožnica predsedstva vlade LRS, pov. 4/51, 16 januar 1951.

¹³ PANG 80, fasc. 1510. Dopis ministrstva za novoosvojenе kraje, glavna uprava Volosko, pov. 23/51, 2. 4. 1951.

¹⁴ PANG 80, fasc. 1510. Dopis IO OLO Gorica, štev. pov. 219/1951, Solkan, 9. 4. 1951.

¹⁵ SAZU, Osební fond Milko Kos, fasc. 73. Poročilo Matka Rojnića (nepodpisano) o obisku v Ljubljani. Po Rojničevem poročilu so v Ljubljani oblikovali ta predlog: Arhiv goriških stanov naj se ne deli in naj ostane v Pokrajinskem arhivu v Gorici. Iz tega fonda dobimo mikrofilme za vse spise do leta 1754, tudi tiste, ki se nas direktno ne tičejo, spise po letu 1754 pa bo jugoslovanska stran odbrala za mikrofilmanje. Iz gradiva po letu 1792 naj se nam izroče spisi, ki se nas tičejo. Ostale arhivalije, kot so urbarji, vizi-

Italijanski izvedenec je po okrajih pregledal ohranjene dokumente in knjige s področja davkov in pripravil seznam občin, ki so pripadle Jugoslaviji (po italijanski administrativni razdelitvi v davčne okraje):¹⁶ Ajdovščina, Rihemberk (danes Branik), Sv. Križ (danes Vipavski Križ), Št. Vid (danes Podnanos), Col v okraju Ajdovščina;¹⁷ Dobrovo v okraju Krmin; Kanal, Čepovan, Komen, Grgar, Gorica predmestje, Miren, Dornberk, Opatje selo, Renče, Anhovo, Štanjel, Šempas, Kojsko, Trnovo, Temenica iz okraja Gorica; Cerkno, Idrija, Črni Vrh iz okraja Idrija; Breginj, Kobarid, Kal, Grahovo, Bovec, Sv. Lucija (danes Most na Soči), Soča, Tolmin iz okraja Tolmin.

Izvedenci so pregledovali gradivo po institucijah, ga verificirali in popisali. Ko je o njem sklepala mešana komisija, so bile opravljene primopredaje. Primopredajne zapisnike sta podpisala predsednika obeh delegacij. Gradivo je bilo potem izročeno ustreznim organom in ustanovam.

Primopredaja 19. decembra 1951¹⁸

Železnice. Jugoslovanska stran je prevzela 12 fasciklov spisov in načrtov s seznamami in izjavami. Priloženi so bili seznamami dokumentov, ki so jih že predtem Jugoslovanskim državnim železnicam izročile zavezniške oblasti.

Trgovska mornarica. Dva fascikla dokumentov s seznamoma. Gradivo je za trgovsko mornarico prevzel strokovnjak ing. Franc Lukovšek.

Gozdarstvo. Deset fasciklov dokumentov in katastrskih map s tremi seznamami (iz urada Corpo forestale dello Stato Ispettorato ripartimentale Gorizia). Priložen je bil seznam gradiva iz Gozdarskega urada v Gorici, ki so ga zavezniške oblasti 9. avgusta 1946 izročile za ing. Justa. Prevzel: podpis nečitljiv.

Primopredaja 20. decembra 1951

Pravosodje.

a) Zemljiška knjiga – 147 zemljiških knjig z ma-

tacijski zapisniki idr., ki se tičejo našega ozemlja, bomo zahtevali v originalih. Z ozirom na to, da je jugoslovanska stran odstopila od delitve arhiva, pričakuje enak odnos italijanske strani v primerih, ko bomo zahtevali arhive, za katere smo bolj zainteresirani od Italije.

¹⁶ PANG 80, fasc. 157, tajništvo, št. 106/51. Delegacija vlade FNRJ za podelu arhiva sa Italijom, br. 109, Gorica, 19. 10. 1951.

¹⁷ V seznamu ni občin Črniče in Vipava.

¹⁸ Diplomatski arhiv v Beogradu hrani primopredajne zapisnike v fondu Politični arhiv. Kopije vseh citiranih dokumentov iz Diplomatskega arhiva v Beogradu hrani Arhiv Republike Slovenije.

pami za davčni občini Gorica in Kanal ter preostalo zemljiškoknjžno in drugo gradivo sodišča (preture) v Kanalu,

- b) gradivo skrbništva mladoletnikov s priključnega ozemlja,
- c) gradivo stečajev in poravnav,
- d) gradivo trgovskih društev.

Arhive je za Okrajno sodišče Gorica prevzel predsednik Lovro Kerč.

Primopredaja 15. februarja 1952

Kmetijstvo:

Arhivski dokumenti o melioracijah zemljišč, o plemenskih živalih, sadjarstvu, vrtnarstvu in razne publikacije s priloženimi seznamami. Gradivo je prevzel: podpis nečitljiv.

Kataster:

A Protokoli katastrskih parcel (protocolli delle particelle), nanašajoči se na priključene davčne občine, posestni listi (Fogli di possesso), numerični seznamami (Elenchi numerici), abecedni seznamami (Elenchi alfabetici), arhivski dokumenti, ki se nanašajo na leta, ko so bile spremembe, indikacijske skice, indikacijske skice "lucido nuovo ristampe", stare mape, 125 indikacijskih skic za občine, ki jih je presekala nova državna meja. Gradivo je za jugoslovansko stran prevzel: podpis nečitljiv.

B Seznam katastrskega gradiva iz katastrskih uradov Gorica in Tolmin (Ufficio Catasto Fondiario), ki je bil izročen italijanski strani.

Šolstvo:

10 fasciklov arhivskega gradiva šolskih direktij (Direzione Didattica) Miren, Kojsko, Kobarid in Kanal v Šolskem nadzorništvu Gorica (Provveditorato agli studi di Gorizia); seznamami učiteljev. Prevzel: podpis nečitljiv.

Primopredaja 5. avgusta 1953

Elektrifikacija:

Električni vodi (40 visoke napetosti in 21 nizke napetosti) in vodne derivacije (27 velikih in 339 malih), specificirano v ustreznih seznamih.

Kabel Kobarid – Predel: 1 fascikel načrtov shematske trase kabla. Na zapisniku o predaji je pripisano: Pošlje se dne 5. VIII. 1953 direktiji PTT v Ljubljano. Upravnik Okrajne pošte Nova Gorica: podpis nečitljiv.

Novi mestni gradbeni kataster:

Obrazci Mod 1 in Mod 2 in načrti, ki se na-

našajo na te obrazce za občine: Ajdovščina, Breginj, Kal nad Kanalom, Kanal, Kobarid, Dobrova, Črniče, Čepovan, Cerkno, Komen, Vipavski Križ, Štanjel, Dolenje, Grgar, Grahovo, Gorica, Idrija, Most na Soči, Miren, Črni vrh nad Idrijo, Zali Hrib (danes Dornberk), Opatje selo, Bovec, Kojsko, Renče, Branik, Anhovo, Šempas, Soča, Trnovo, Temenica, Tolmin, Vipava, Podnanos in Col.

Notarji:

Originalni dokumenti notarjev iz Ajdovščine (Arturo Lokar, Carlo Colloti), Kanala (Giuseppe Berdon, Corrado De Fabris, Francesco De Franceschi, Arturo Lokar /tudi Ajdovščina/), Kobarida (Carlo Herborn, Guido Gustin, Giuseppe Boschini), Cerknega (Giuseppe Musmeci, Carlo De Franceschi), Komna (Ignazio Kotnik, Ezio Galante, Manlio Malabotta, Ferruccio Sartori), Idrije (Giuseppe Grusovin, Ferruccio Bocassini, Tommaso Prever, Francesco Tavzes), Tolmina (Felice De Fabris, Ignazio Kotnik /tudi Komen/) in Vipave (Giuseppe Gioseffi, Marco Pushnik, Giuseppe Mosetig).

Primopredaja 26. maja 1954

Direktni davki:

Okrajni davčni urad Gorica (Ufficio distrettuale delle imposte dirette Gorizia): sezname davkoplačevalcev po občinah; dokumenti o obdavčenju dohodka od zemljišč in stavb (priloge št. 1 – 2 – 3). Prevzel za Okrajni Ljudski odbor: J. Humar (?)

Davkarija:

Davčna kartoteka, ki jo je vodila Hranilnica v Gorici (170 fasciklov s 69.049 kartoni in specifikacija po občinah). Prevzel za Okrajni Ljudski odbor Gorica: načelnik J. Humar (?).

Primopredaja 23. junija 1954

Pravosodje:

Okrožno sodišče Gorica (Tribunale di Gorizia) kazenski spisi 1936–1947. Prevzel za Okrožno sodišče Gorica: predsednik Boris Sartori.

Okrožno javno tožilstvo Gorica (Procura della Repubblica di Gorizia), kazenski spisi 1933–1945. Prevzel za Okrožno javno tožilstvo: Franc Bajec, okrožni javni tožilec.

Okrajno sodišče Gorica (Pretura di Gorizia), kazenski spisi 1933–1947. Prevzel za Okrajno sodišče Gorica: predsednik Lovro Kerč.

Okrajno sodišče Krmin (Pretura di Cormons), kazenski spisi 1933–1947. Prevzel za Okrajno sodišče Gorica: predsednik Lovro Kerč.

Zemljiškokenjižne zadeve:

Kopije zemljiškokenjižnih vložkov, ki se nanašajo na katastrske parcele davčnih občin Dolenje, Gabrje, Pristava, Rupa in Vipolže, katerih območje je presekano z novo državno mejo. Kopijam so priloženi številčni indeksi parcel. Gradivo je prevzel za Okrajno sodišče Gorica: predsednik Lovro Kerč.

Notarji:

Prepisi dokumentov (iz arhiva Archivio Notarile Distrettuale di Gorizia), ki sta jih sestavila notarja Karlo Čibej (od 6. 2. 1919 do 31. 7. 1927, 6 fasciklov) in dr. Mario Pascoletto (od 20. 1. 1919 do 26. 9. 1929, 9 fasciklov). Prevzel za Okrajno sodišče Gorica: predsednik Lovro Kerč.

Primopredaja 27. septembra 1954

Notarji:

Prepisi dokumentov notarjev Colottija, Ballabena, Herbona, Grusovina, Quarantotta, Collauttija in De Petrisa (13 fasciklov).

Zemljiškokenjižne zadeve:

Prepisi zemljiškokenjižnih vložkov delov območja, ki ga je dobila Jugoslavija v občinah Gorica, Miren, Šentmaver, Dolnja Vrtojba in Mirnik in parcelni indeksi, ki se nanašajo na celotno območje omenjenih občin (19 fasciklov). Prevzel za Okrajno sodišče Gorica: predsednik Lovro Kerč.

Pravosodje (skupaj 125 fasciklov):

Okrožno sodišče Gorica (Tribunale di Gorizia) kazenski spisi 1919–1930. Prevzel za Okrožno sodišče Gorica: predsednik Boris Sartori.

Okrajno sodišče v Gorici (Pretura di Gorizia) kazenski spisi 1922–1932.

Okrožno javno tožilstvo (Procura della Repubblica di Gorizia) kazenski spisi 1931–1932.

Okrajno sodišče v Krminu (Pretura di Cormons) kazenski spisi 1919, 1921–1932.

Konec septembra 1954 se je sestala mešana komisija,¹⁹ da bi pregledala opravljeno delo. Za leto 1955 je načrtovala končanje dela, ko bi bil izpolnjen Sporazum iz decembra 1950, kolikor zadeva arhivsko gradivo Goriške pokrajine, ki je bilo v tej pokrajini, in notarskega fonda iz Pulja, ki so ga hranili v Benetkah in je prešel kot izjema v njeno pristojnost.

Arhivsko gradivo puljskega notariata je jugoslovanska stran zahtevala v celoti. Sprejet je bil kom-

¹⁹ AS 0, šk. 74. Kopija zapisnika MK dne 29. 9. 1954.

promis, da se ugotovi njeni zahtevi, s tem da bo arhivsko gradivo, ki ga je hranila Pokrajinska biblioteka v Gorici, v celoti pripadlo Italiji. Pri tem je bilo določeno, da bo Jugoslavija brezplačno dala kopije notarskih aktov iz puljskega fonda, ki bi zanimali osebe, ki živijo v Italiji. Italija pa bo izdelala in izročila fotokopije in mikrofilme dokumentov iz Pokrajinske biblioteka na podlagi zahtev, ki jih je prejela od jugoslovanske strani leta 1951.

Mešana komisija je po posameznih področjih (notarji, zemljiška knjiga, finance, pravosodje) evidentirala, kaj je še potrebno izročiti jugoslovanski strani in predvidela datume primopredaj.

Naslednje leto se je mešana komisija v Gorici večkrat sestala,²⁰ da bi pripravila gradivo, ki ga je jugoslovanska stran še zahtevala, in sicer civilno-pravne, nepravne in izvršilne postopke sodišča v Gorici, določila roke ter opravila primopredaje.

V primopredaji 6. aprila 1955 v Gorici je jugoslovanska stran prevzela:

Finančne zadeve.

Iz registrskega urada v Gorici predmete, ki so se nanašali na obdavčenje lastnine pravnih oseb "tassa di manomorta", ki so pripadle Jugoslaviji (1 fascikel).

Notarji.

16 fasciklov prepisov spisov notarjev Marega, Gnota in Seculina in originale testamentov notarjev Bellabena, Čibeja, Colauttija, Colottija, De Petrisa, Gnota, Grusovina, Herbona, Marege, Pascoletta, Seculina (1 fascikel).

Pravosodje.

61 fasciklov prepisov 8.621 evidenčnih kartonov kazensko obsojenih oseb v Gorici Okrožnega sodišča in Preture v Gorici.

Zemljiška knjiga.

54 fasciklov prepisov zemljiškknjižnih vložkov za občine Gorenje in Dolenje Cerovo, Podsabotin, Solkan, Opatje selo, Šempeter, Gornja in Dolnja Vrtojba, Nova vas, Števerjan, Medana in Biljana ter 2 ovoja z 98 mapami.

Prevzeto gradivo so naslednji dan prenesli na jugoslovansko stran in ga izročili pristojnim organom.

V dneh od 16. do 22. aprila 1955, po končanem delu v Gorici, so se v Rimu na sedežu Mikrografskega centra, kjer naj bi naredili mikrofilme dokumentov iz goriške Pokrajinske biblioteka, ki so

jih odbrali jugoslovanski strokovnjaki, sestali prof. Rojnić, prof. Maček, dr. Colifano in g. Giustinian. Dogovorili so se za označevanje posnetkov in za pregleden sistem kartoniranja. Dogovorjeno je bilo, da se bo zaradi primopredaje mikrofilmov mešana komisija sestala v Rimu 26. novembra 1955.

Dne 7. maja 1955 so jugoslovanski izvedenci v Benetkah prevzeli puljski notarski arhiv, ki je vseboval dokumente 169 javnih notarjev od 16. stol. dalje, v 89 zabojih v skupni teži ok. 7.000 kg. Z ladjo so ga prepeljali na Reko in izročili Okrajnemu sodišču na Reki. Delo so končali 9. maja 1955.

Dne 13. maja 1955 je vodja delegacije Branko Grubić Državnemu sekretariatu za zunanje zadeve v Beogradu poročal,²¹ da je naloga, ki mu je bila zaupana, skoraj končana, v Rimu je bilo treba prevzeti le še kopije gradiva iz goriške Pokrajinske biblioteka in v Gorici nekaj gradiva pravosodja. Zapisal je še, da "rezultate, tako glede roka, v katerem so bili posli opravljeni, kakor tudi glede prevzetega gradiva, lahko povoljno oceni".

Snemanje na mikrofilm v Mikrografskem centru italijanskih državnih arhivov v Rimu je bilo končano februarja 1956. Ravnatelj Državnega arhiva Slovenije Jože Maček je mikrofilme prevzel 22. 2. 1956; v Ljubljano jih je pripeljal član jugoslovanske delegacije v mešani komisiji dr. Boris Sartori, predsednik okrajnega sodišča v Novi Gorici. Skupaj je bilo sprejetih 507 filmskih zvitkov s temi posnetki:

- 1) 80 listin iz obdobja 1291–1798 (filmska zvitka številki 1, 2)
- 2) 15 urbarjev 1504–1810 (štev. filmskih zvitkov 1–71 in 507)
- 3) skupine dokumentov: sodni spisi (film štev. 72), vojaške zadeve (film štev. 72), investiture in privilegiji (film štev. 72, 73), notarski in zasebni spisi (film štev. 73–75), ekonomske zadeve (film štev. 76, 77), fond Delmestri (film štev. 77, 78), politica I (film štev. 78, 79), politica II (film štev. 79–86), Magistratura Veneta (film štev. 86), Varia (film štev. 86), Stampati (film štev. 86), cerkvene zadeve (film štev. 87–93), zasebni arhiv (film štev. 93, 94)
- 4) Morellijev indeks in spisi, ki sestavljajo t. i. Morellijevo zbirko v arhivu deželnih stanov Goriške v letih 1500–1754 (film štev. 95–355)
- 5) stanovski spisi in letni indeksi k njim
- 6) skupine spisov: a) Magistrato Commerciale (film štev. 404–445), b) Pie fondazioni (film štev. 445–454), c) Giurisdizioni e signorie confini (film štev. 455–495), d) Mirovna pogodba med

²⁰ DA PA, 1955, Italija. Beleške zasedanj MK, dopisi, poročila, marec – junij 1955.

²¹ Prav tam. Poročilo B. Grubića 13. 5. 1955.

Beneško republiko in Avstrijo (film števil. 495–500), e) Ruole Normali (film števil. 500–506).²²

Gradivo za priključeno ozemlje, prevzeto v Trstu 1953–1954

Arhivi za Goriško pokrajino in drugo Jugoslaviji priključeno ozemlje so bili tudi v Trstu. Jugoslovanska gospodarska delegacija je že 14. marca 1948 poslala zavezniški vojni upravi angloameriške cone STO restitucijske zahteve in predlagala, da bi njena delegacija obiskala Trst in o tem razpravljala. Zavezniška uprava je menila, da je to stvar jugoslovanske in italijanske vlade. Če pa bi kako lastnino ali dokument našli v njihovi coni, bi bili pripravljeni o tem razpravljati in predmete predložiti zainteresirani strani.²³

Spomladi 1953 je zavezniška vojaška uprava na prošnjo Okrajnega ljudskega odbora Koper dovolila kopiranje in prepisovanje katastrskih operatov v Katastrskem tehničnem uradu (Ufficio Tecnico del Catasto) v Trstu.²⁴

Pozneje je ZVU dovolila tudi izročanje originalov, tako sta 13. avgusta 1953 na oddelku za finance zavezniške vojaške uprave Karel Miklavčič in Franc Počkaj prevzela *6.706 originalnih map (koloriranih), izdelanih v letih 1811–1823 in 1823–1913* od nekdanje avstrijske administracije, ki se nanašajo na območje provinc Reka, Gorica, Istra, Trst in Zadar, ki je bilo priključeno Jugoslaviji z mirovno pogodbo 1947.²⁵

Dne 12. februarja 1954 pa je Karel Miklavčič prevzel:

- 7.527 posestnih listov v 39 fasciklih,
- 33 zapisnikov katastrskih parcel,
- 32 abecednih seznamov posestnikov,
- 32 številčnih seznamov posestnih listov,
- 212 katastrskih map nove evidence,
- 201 katastrsko evidenčno mapo,
- 207 novih katastrskih indikacijskih skic,
- 161 starih katastrskih indikacijskih skic,
- 29 posebnih fasciklov izkazov sprememb raznih katastrskih občin in originalnih indikacijskih skic za

20 k. o. Navedeni operati pripadajo katastrskim okolišem Sežana, Štjak in delno Trst, torej ozemlju, ki je bilo priključeno Jugoslaviji z mirovno pogodbo leta 1947.²⁶

Februarja 1954 je Slovenija zahtevala izročitev operata agrarnih skupnosti za ozemlje, ki je po zadnji vojni pripadlo Jugoslaviji, kot tudi operata, ki so ga italijanske okupatorske oblasti med vojno prevzele v Ljubljani in drugih mestih.²⁷ 21. junija 1954 je zavezniška vojaška uprava izročila dokumente, ki so bili v uradu komisariata za civilne zadeve v Trstu in so se nanašali na območje, ki je bilo z mirovno pogodbo priključeno Jugoslaviji. Njegov zastopnik Robert Caprini je pooblaščenca jugoslovanske vlade ing. Karlu Miklavčiču izročil:

- 1) zadeve, ki so se nanašale na delitve občinskih zemljišč, ki so bile zbrane po likvidacijskem komisarju ukinjene province Gorica in odstopljene komisarju za civilne zadeve v Trstu leta 1925,
- 2) zadeve, ki so se nanašale na tekoče agrarne operacije in jih je komisarju za civilne zadeve v Trstu odstopil komisar za agrarne operacije v Ljubljani leta 1929,
- 3) zadeve, ki so se nanašale na dokončne agrarne operacije in so odstopljene komisarju za civilne zadeve v Trstu odstopila komisija za agrarne operacije v Ljubljani leta 1929,
- 4) spisi nekdanjih lokalnih komisij Postojna, Vipava in Ljubljana, ki so se nanašali na zemljiške ureditve in so bili predani komisarju za civilne zadeve v Trstu v letih 1941–1942,
- 5) načrti in mape,
- 6) zadeve, ki jih je obravnaval komisar za civilne zadeve v Trstu od leta 1925 naprej. Izročena ni bila zadeva, nanašajoča se na občino Herpelje – Kozina (2 fascikla instrukcij, 6 meritvenih operatov in 10 fasciklov razprav) in zadeva, nanašajoča se na delitev Torre v občini Poreč (1 fasc. instrukcij in delitveni operat), ker sta bila kraja med STO in Jugoslavijo. Izročili so zadevo za občino Štjak, ki je pomotoma izostala pri točki 6.
- 7) seznam pologov občin in drugih za stroške za poslovanje v civilnih zadevah. Izročili so fascikle, ki so se nanašali na občini Herpelje – Kozina in Poreč ter del občin Marežige in Portole, ker te niso bile v celoti vključene v jugoslovansko ozemlje.²⁸

²² AS 0, šk. 64. J. Maček, popis mikrofilmov, rokopis.

²³ AJ 54, fasc. 63/134–135. Dopis Gospodarske delegacije FLRJ v Trstu 7. 4. 1948 ministrstvu za zunanje zadeve v Beograd, Pov. 86/48 in priložen srbohrvaški prevod pisma glavnega štaba zavezniške vojne uprave angloameriške cone STO z dne 5. 4. 1948.

²⁴ AS 1551, šk. 103.

²⁵ DA PA, fasc. 63, 1968. Srbohrvaški prevod zapisnika o primopredaji leta 1953 Prot. n. 9.292, je predložila italijanska stran na jugoslovansko italijanskih pogovorih v Trstu 12. 3. 1968.

²⁶ Prav tam. Srbohrvaški prevod zapisnika Prot. n. 1.325 iz leta 1954.

²⁷ Oblak Čarni: Rimska konvencija iz leta 1922, str. 28 sl.

²⁸ AS 0, šk. 62. Slovenski prevod zapisnika o primopredaji gradiva agrarnih operacij 21. 6. 1954.

Pogajanja po podpisu Londonskega memoranduma 1954

Po podpisu Londonskega memoranduma 5. oktobra 1954 so z ureditvijo tržaškega vprašanja nastale nove razmere. Jugoslovanska stran je pričakovala, da se je odprla možnost za vrnitev arhivov, umetnin in kulturnih predmetov odnesenih iz cone B STO. Eksperti so pripravljali popise umetnin.²⁹ Vprašanje arhivov je jugoslovansko zunanje ministrstvo skušalo urediti bodisi tako, da bi razširili veljavnost Sporazuma iz leta 1950 tudi na nekdanje območje Trsta, bodisi tako, da bi tudi tu priznali enaka načela. Jugoslovanska ambasada v Rimu je leta 1955 še pred koncem pogajanj v Gorici skušala doseči, da bi razširili delovno področje goriške komisije še na razdelitev arhivov v Trstu. Italijanska stran pa je menila, da je potrebna odgoditev, ker "*sedanja situacija v Trstu ne odговarja, da bi pričeli s tem delom*".³⁰ Želeli so le detajlne sezname naših zahtev, da bi jih preučili in v Trstu opravili priprave.

V naslednjih letih je jugoslovanska stran poskušala doseči, da bi vprašanje kulturnih restitucij in delitev arhivov uredili v okviru Trsta med generalnim konzulatom FLRJ in generalnim komisarjatom v Trstu. Italijanska stran načelno ni nasprotovala, a konkretnega reševanja ni bilo.

Pogajanja v Milanu, Rimu in Beogradu, 1960

Po nenehnih intervencijah jugoslovanske vlade je italijansko zunanje ministrstvo konec leta 1959 privolilo na nadaljevanje pogajanj o restituciji umetniških in zgodovinskih dobrin. Delegaciji obeh strani sta se sestali 18. januarja 1960 v Milanu. Jugoslovansko delegacijo (člani so bili Gamulin, Stele in Juvančič) je vodil svetnik Miloš Morača, italijansko pa pooblaščen minister De Novalis. Na pogovorih so vsaj glede nekaterih vprašanj skoraj dosegli soglasje, a so bila pogajanja na željo italijanske strani že 28. januarja prekinjena.

Ko so se 27. aprila 1960 ponovno sestali v Rimu, je italijanska stran, ki jo je takrat vodil pooblaščen minister Rodolfo Siviero, zastopala stališče, da italijanska delegacija, ki se je pogajala v

Milanu, ni imela pooblastil za sklepanje sporazuma niti v posameznih točkah.³¹

Po nekaj več dni trajajočih prekinitvah je proti koncu maja italijanska delegacija predlagala prekinitvev pogajanj do prvih dni junija, da bi se medtem sestal medministrski odbor, ki naj bi uskladal stališča posameznih ministrstev (finančnega, prosvetnega in zunanjega); to naj bi olajšalo nadaljni potek pogajanj.

Ko so se 6. junija 1960 spet sestali (že po seji medministrskega odbora), je vodja italijanske delegacije spet predlagal odložitev pogajanj, dokler ne bi posamezna ministrstva predložila italijanski vladi poročilo o predmetih, ki jih je zahtevala Jugoslavija. Jugoslovanska delegacija je nasprotovala odlaganju pogajanj, ker je menila, da so jugoslovanske zahteve znane že dolgo in da so imeli pristojni italijanski organi dovolj časa, da bi jih preučili, če bi želeli, da bi bil sporazum dosežen.³²

Po ostrem protestu jugoslovanskega zunanjega ministrstva so se pogajanja nadaljevala na politični ravni, tj. brez sodelovanja izvedencev. V prostorih jugoslovanskega zunanjega ministrstva v Beogradu so v dneh od 6. do 11. avgusta 1960 nadaljevali pogovore Berislav Žulj z jugoslovanske strani in ambasador Alberto Berio in minister Pio Archi z italijanske, in sicer na temelju rezultatov dotedanjih pogajanj, predvsem januarja 1960 v Milanu in maja 1960 v Rimu.

- 1) 11. avgusta so podpisali t. i. "*Beograjski zapisnik*".³³ V njem so določili, da se morajo pogajanja čim prej končati s sporazumom, s katerim bodo popolnoma in dokončno urejene obveznosti, ki jih ima Italija v zvezi z restitucijo jugoslovanskih kulturnih dobrin po mirovni pogodbi z dne 10. 2. 1947. Nato so v 12 točkah strnili sklepe z nakazanimi rešitvami za velik del jugoslovanskih zahtev:
- 2) Biblioteka Paravia iz Zadra – sprejet načelni sporazum, da bo vrnjena;
- 3) Speleološki inštitut v Postojni – načelni sporazum, da bo vrnjen znanstveni material za jame na priključenem ozemlju, depozit ustanovitelja Perka bo izročen naslednikom v Jugoslaviji;
- 4) knjige šolskih knjižnic s priključenega ozemlja bodo vrnjene;

²⁹ AS 0, šk. 73. Prof. France Stele, dr. Zvonko Perišič: Poročilo o zahtevah po restituciji umetniških in drugih kulturnih dobrin, odpeljanih iz cone B v Italijo oz. v Trst. Rim, 22. decembra 1954.

³⁰ DA PA 1955 Italija. Telegram iz Rima zveznemu sekretariatu za zunanje zadeve FLRJ (dalje ZSZZ) v Beogradu, Pov. 308, 22. 4. 1955.

³¹ DA PA 1960, Italija. Poročilo Miloša Morače iz Rima 16. 5. 1960.

³² Stanovnik: Škodljivo zavlačevanje (časopisni izrezek v osebni fond M. Kosa, fasc. 1); Akademik prof. dr. Milko Kos, Kulturne dobrine iz Jugoslavije še vedno v Italiji, Delo, 27. julija 1960.

³³ DA PA 1960, Italija. št. 423337, 9. 9. 1960.

- 5) Arheološki muzej v Zadru – že prej sprejet sklep, da ostane gradivo v Benetkah, v Zadru pa štiri rimske statue iz Nina;
- 6) 53 zvonov iz 14. in 15. stoletja, zgodovinske in umetniške vrednosti s priključenega ozemlja – bo vrnjenih, italijanska stran je prosila, da ji jugoslovanska stran pusti 7 zvonov, ki jih je že označila;
- 7) Inštitut za biologijo morja v Rovinju – podlaga za rešitev bodo jugoslovanski predlogi, dani v Rimu 28. maja 1960. Gradivo, ki bi manjkalo, bodo lahko zamenjali z drugim ustrezne vrednosti;
- 8) Biblioteka frančiškanskega samostana na Kostanjevici pri Gorici – bo vrnjena po neposrednem dogovoru med frančiškani province Trento in samostanom na Kostanjevici pri Gorici;
- 9) poliptih cerkve sv. Frančiška v Pulju – jugoslovanska stran je trdila, da je poliptih last cerkve, italijanska pa, da je potreben neposredni dogovor med frančiškanskima provincama Zagreb in Padova;
- 10) Občinska biblioteka v Pulju in Muzej v Pulju – obe strani sta se strinjali, da bi diskusija o pravni naravi društva "*Società Istriana di archeologica e storia patria*" pogajanja samo zavlekla, zato so predlagali, da bodo vrnjene knjige, navedene v jugoslovanskem seznamu, predloženem leta 1955, ki jih bo še mogoče najti, za Muzej pa je prišla v poštev delitev, ki jo je predlagala jugoslovanska stran v Promemoriji 28. maja 1960 v Rimu.
- 11) arhivsko, umetniško in arheološko gradivo s priključenega ozemlja – ker je jugoslovanska stran sezname gradiva in dokumentacijo že izročila, naj bi v treh mesecih dala dodatna pojasnila, če bo potrebno. Italijanska stran naj bi v prihodnjih šestih mesecih vso dokumentacijo pregledala, še v prihodnjih treh mesecih naj bi potem mešana komisija odločila o restitucijah oz. zamenjavah, če restitucija ne bo mogoča; Zagotovljena naj bi bila integriteta fondov in možnost snemanja gradiva, ki bo izročeno na mikrofilmu. Šestmesečni rok je začel teči 1. septembra 1960;
- 12) dve Carpacciievi sliki, krstilnica kneza Višeslava in slika Benkovića – brez prejudiciranja načelnih stališč, naj bi bila ena Carpacciieva slika vrnjena Jugoslaviji.
Izvedenci naj bi začeli delo v zvezi s točkami 1, 2, 3, 6, 9 in 10 15. septembra in to naj bi trajalo do 15. oktobra 1960. Ko bo doseženo soglasje, bo gradivo izročeno v najkrajšem možnem času.
Popolnoma nerešeno pa je ostalo vprašanje vra-

čanja arhivov in drugih kulturnih dobrin iz nekdanje cone B. V posebni prilogi beograjskemu zapisniku so zapisali, da je jugoslovanska stran med pogovori ponovila zahtevo po restituiranju arhivskega in umetniškega materiala z ozemlja pod jugoslovansko upravo, na katero se je nanašal Londonski memorandum z dne 5. oktobra 1954. To je zahtevala že z noto ambasade v Rimu 12. marca 1955. Ker italijanska vlada na noto vse dotlej ni odgovorila, je jugoslovanska stran prosila za čimprejšnji odgovor na vprašanje, kdaj se bodo začela pogajanja o restituiranju tega gradiva. Poudarila je, da Londonski memorandum temelji na mirovni pogodbi in tako Italijo enako obvezuje. Italijanska delegacija je odgovorila, da nima navodil za razpravljanje o gradivu iz cone B.

Pogajanja po podpisu "Beograjskega zapisnika" 1960–1961

Septembra 1960 je jugoslovansko zunanje ministrstvo imenovalo izvedence za izpeljavo sklepov beograjskih pogajanj.³⁴ V Italijo so odpotovali dr. Milan Prelog, dr. Ernest Mayer (za gradivo Speleološkega inštituta v Postojni), France Ostanek (za knjige šolskih knjižnic), dr. Tomo Gamulin (za Inštitut za biologijo morja v Rovinju), dr. Grga Gamulin, Matko Rojnić in dr. France Stele (za zvonove). Na predlog italijanske strani so določili arbitražno komisijo; vodila sta jo minister Archi in ambasador Javorski. Naloga komisije je bila kompromisno rešiti takoj vsako sporno vprašanje, ki bi nastalo pri delu.

Konec oktobra 1960 pa so ustanovili mešano komisijo za uresničitev sklepov beograjskega zasedanja. Jugoslovanski delegaciji je predsedoval Mihajlo Javorski, veleposlanik v Rimu, njegov namestnik je bil Svetislav Todorović, člani pa dr. Grga Gamulin, dr. Ivo Juvančić in Boro Stojanović. Izvedenci so bili dr. Matko Rojnić, dr. Milan Prelog, dr. Tomo Gamulin, dr. France Stele, dr. Milko Kos, dr. Ernest Mayer in France Ostanek.

Delo je potekalo v različnih okoliščinah. France Ostanek je razmeroma hitro prevzel knjige, ki so jih hranili v Državni biblioteki v Gorici kot "Fond Idrija". Izročili so mu 1056 del v 2.780 zvezkih, 25 del v 52 zvezkih pa so zadržali za dopolnitev svojih fondov; za to so dali nekaj novejših italijanske literature. Dr. Mayerju, ki je prevzemal gradivo Speleološkega inštituta, so zavrnilo izročitev 21 zabojev gradiva iz nekdanje cone B (Sečovlje). Izvedenec, ki

³⁴ DA PA 1960, Italija. Zapisnik sestanka v ZSZZ 20. 9. 1960, Pov. br. 946/40.

je prevzemal biblioteko v Zadru, je našel popolnoma drugačne razmere od razmer ob popisu leta 1949 itd. Čeprav je bil beograjski zapisnik po mnenju jugoslovanske delegacije v temelju dober, ker je bil po dolgih letih pogajanj podpisani dokument, s katerim je italijanska vlada sprejela določene obveznosti, je italijanski strani dovoljeval nadaljnje manevriranje. Tako kot so v dotodanjih pogajanjih glavne težave povzročali italijanski strokovnjaki, strokovni krogi in krogi okrog društva Società Istriana, se je nadaljevalo, tudi zato, ker je beograjski zapisnik prepustil izvedencem obeh strani glavno delo pri reševanju posameznih zahtev. Usklajevanje stališč v mešani komisiji je bilo zato nujno.

Ko se je mešana komisija sestala v drugi polovici junija (14.–22.) 1961 v Rimu,³⁵ je imela na dnevnem redu še tri popolnoma nerešena vprašanja, ki jih ji že na prejšnjih pogovorih v februarju in marcu 1961 ni uspelo rešiti. Slo je 1.) za material nekdanje pokrajinske biblioteke v Pulju, 2.) za izkopenine iz Sv. Lucije (danes Most na Soči), ki jih je Italija dobila z Dunaja po prvi svetovni vojni in so bile razstavljene v Mestnem muzeju v Trstu in 3.) za splošni del biblioteke Speleološkega inštituta v Postojni, ki ga niso mogli razdeliti po kriterijih, dogovorjenih v Beogradu, ker se ni nanašal niti na naše niti na italijanske kraške jame. V nadaljnjih pogovorih so se dogovorili, da izkopenine iz Sv. Lucije (Most na Soči) na italijansko prošnjo ostanejo v Trstu, ker bi sicer italijanska stran imela doma težave. Namesto njih pa bi izročili delo slikarja Jurja Čulinoviča iz XVI. stoletja, saj v Jugoslaviji ni bilo nobenega njegovega dela. Za del gradiva Speleološkega inštituta iz Postojne, ki bi nam pripadal, če bi ga delili, naj bi italijanska stran plačala 5 milijonov lir. Za puljsko biblioteko so dali precejšnje število knjig, navedenih v jugoslovanskem popisu leta 1955 in so jih medtem priskrbeli, vendar zelo malo periodike. Zato naj bi izročili še 34.654.000 lir za nabavo manjkajočega gradiva.

V poročilu tega zasedanja jugoslovanska delegacija ugotavlja, da je po 13 letih pogajanj končno dosežena rešitev vprašanj vrnitve naših kulturnih dobrin s priključenega ozemlja. Pri tem so bile potrebne znatne koncesije z naše strani. Veliko pa je bilo tudi prizadevanj italijanskega zunanje ministristva, da je premagalo notranje težave. Posebej pa so pripomnili "da vprašanje restitucije kulturnih dobrin, odnesenih iz bivše cone B STO, ni rešeno in kot v Beograjskem zapisniku, ostaja še nadalje odprto".

Razdelitev gradiva v Državnem arhivu v Trstu 1961

V začetku marca 1961 je potekel 6-mesečni rok, določen v Beograjskem zapisniku, ko naj bi se sestali tudi strokovnjaki za arhive. Tako je v Državnem arhivu v Trstu 6. marca 1961 začela delo jugoslovansko-italijanska komisija za razdelitev arhivov³⁶ v sestavi: prof. Milko Kos, prof. Dinko Foretič z jugoslovanske in prof. Antonio Lombardo, dr. Ugo Tucci in dr. Maria Laura Iona z italijanske strani. Delali so na podlagi seznama zahtev, pripravljenega po Perronijevem inventarju, ki ga je predložila jugoslovanska stran leta 1955. O arhivih za cono B niso razpravljali, ker italijanski strokovnjaki tudi tokrat niso imeli pooblastila za to.

Komisija je po načelu provenience določila, kaj naj bo izročeno Jugoslaviji v originalu. Od tega so Sloveniji pripadli: tolminska urbarja iz let 1598 in 1621, dva urbarja družine Formentini iz leta 1602, desetinski urbar iz Poljan nad Škofjo Loko iz leta 1741 in knjiga testamentov podložnikov graščine Schwarzenegg (Završniška graščina) pri Sežani. Pripadli so ji tudi arhivski fond: Ilirske province (1809–1813), Kraljevina Ilirija v Ljubljani (1813–1814), Okrajno glavarstvo v Sežani (1814–1918), Civilni komisariat okraja Sežana (1918–1924), Okrajno glavarstvo za Notranjsko v Postojni (1801–1918), razni statistični dokumenti za Slovensko Primorje (1813–1918). Na mikrofilmih je dobila fond Banke in kmečke posojilnice v Julijski krajini (1798–1918), arhiv družine Marenzi - Hohenwart ter fotografije tolminskega urbarja iz leta 1377. Tolminski urbar je po provenienci iz Ogleja, zato je ostal v Trstu. Po načelu provenience pa bi bili upravičeni do arhiva družine Marenzi - Hohenwart iz gradu Ravne na Notranjskem. Ker je bil to depozit, ga po obstoječih zakonskih predpisih ni bilo mogoče odtujiti.

Italiji so ostale vse arhivalije, nastale v delovanju osrednjih uradov za Primorje, ki so imeli sedež v Trstu v času Avstro-Ogrske monarhije, kot npr. nekdanji tržaški gubernij, namestništvo (Staatshalterei), urad za zemljiško odvezo, policijska direkcija v Trstu (1814–1918), pomorska vlada (od 1850 dalje), apelacijsko sodišče v Trstu, tožilstvo za Primorsko, arhivi vojaških komand, arhivi okrožnega urada oz. glavarstev v Gorici, Gradiški, Trziču, arhivi uradov, ki so imeli sedež v Kopru od konca beneške oblasti, v francoskem obdobju in do konca Avstro-Ogrske (1797–1918). Arhiv sodišča Avstro-Ogrske mornarice in drugih Avstro-Ogrskih vo-

³⁵ AS 0, šk. 63. Beležka na razgovorih 14. do 22. 6. 1961, kopija.

³⁶ SAZU, Osebni fond Milko Kos, fasc. 1.

jaških sodišč je med vojno odpeljala nemška okupacijska oblast. V Trstu so na podlagi načela provenience ostali tudi nekateri starejši rokopisi iz obdobja po 14. stoletju, ki jih je Italija prejela iz Državnega arhiva na Dunaju po prvi svetovni vojni in izhajajo iz arhivov oglejskih patriarhov in goriških grofov v Gorici.

Sporazum o reguliranju restitucije kulturnih dobrin Jugoslaviji, 1961

15. septembra 1961 sta veleposlanik Mihajlo Javorski za FLR Jugoslavijo in Pio Archi za Republiko Italijo v Rimu podpisala Sporazum o reguliranju restitucije kulturnih dobrin Jugoslaviji; ratificiran je bil 6. marca 1962.

V sporazumu je bilo v členu I določeno, da bo italijanski strani izročen bibliografski material iz zapsuščine Nakich iz biblioteke Paravia v Zadru. Štiri statue iz Nina bodo ostale v Zadru, zato bo jugoslovanska stran izročila Italiji arheološki material iz zadrškega muzeja, ki je bil tedaj v Benetkah. V zameno za arheološki material iz Nezakcija bo jugoslovanska stran izročila italijanski Višeslavovo krstnico iz 6. stoletja, imenovano "Kovčeg iz Sanmaghera". Jugoslovanska stran bo italijanski odstopila arheološki material iz Sv. Lucije (Most na Soči), ki je razstavljen v Mestnem muzeju v Trstu in ga je Avstrija po prvi svetovni vojni izročila Italiji. V zameno pa bo italijanska stran Jugoslaviji izročila sliko Jurja Čulinoviča (Schivovone) Madona z detetom.

V členu II so bile navedene vsote, ki jih bo Italija plačala: 120.000.000 lir odškodnine za uničene zvonove, 5.000.000 lir za splošni del biblioteke Speleološkega inštituta v Postojni, ki bo ostal v Italiji, 5.000.000 lir za snemanje dokumentov iz let 1748–1918, ki se nanašajo na jugoslovansko ozemlje, in bodo ostali v Državnem arhivu v Trstu, na mikrofilm, 34.654.000 lir pa za del Puljske biblioteke, ki ni bil restituiran.

Člen III določa, da ta Sporazum predstavlja popolno in dokončno ureditev vseh vprašanj, povezanih z obveznostjo Italije iz čl. 12 in 75 in paragrafa 4 priloge XIV mirovne pogodbe glede restitucije kulturnih dobrin Jugoslaviji. Po podpisu Sporazuma ni mogoče postaviti nobene reklamacije ali zahteve, ki bi imela isto naravo ali izvor kot vprašanja, ki jih Sporazum ureja (tim. "generalna kvita").

Sporazum ima priloge A 1 – A 11, prilogo B in prilogo C s seznama gradiva, ki bo izročeno eni ali drugi strani.

V Prilogi A 2 je material Speleološkega inštituta v Postojni, v Prilogi A 3 knjige šolskih knjižnic s

priključenega ozemlja, v Prilogi A 4 zvonovi, v Prilogi A 6 biblioteka frančiškanskega samostana na Kostanjevici in v Prilogi A 10 material Državnega arhiva v Trstu.

V Prilogi A 10 je bil seznam gradiva po provenienci s slovenskega in hrvaškega ozemlja, ki je bilo izročeno v originalu. V Državnem arhivu v Trstu sta ga prevzela prof. dr. Milko Kos in Dinko Foretić, direktor Historijskega arhiva v Zadru. Gradivo, skupno je bilo 2699 fasciklov, knjig in rokopisov, je bilo v 86 zabojih z vlakom prepeljano v Ljubljano, tu pa so ga razdelili; približno tretjina je pripadla Hrvaški. Jugoslovanskima izvedencema so izročili še kopijo na papirju tolminskega urbarja iz leta 1317 (*Liber Censualis Ecclesiae Aquileiensis*), mikrofilme iz arhiva družine Marenzi - Hohenwart in statistične dokumente o bankah in kmečkih posojilnicah v Julijski krajini.³⁷

Leta 1963 je posebna komisija odbrala iz fondov, ki so ostali v Tržaškem državnem arhivu gradivo, ki se nanaša na jugoslovansko ozemlje. V letih 1964–1965 je bilo posneto na mikrofilm in 15. 9. 1969 so bili mikrofilmi pripeljani v Arhiv SR Slovenije. Tu so hrvaški arhivisti prevzeli del, ki se nanaša na Hrvaško.³⁸

Dvostranski pogovori o razdelitvi administrativnega gradiva, 1964–1968

Dvostranski pogovori o izročitvi administrativnega (dokumentarnega) gradiva so potekali še v 60. letih. Konec leta 1960 sta obe strani dosegli načelni dogovor o nadaljevanju pogovorov o razdelitvi dokumentov, potrebnih za upravljanje območja, priključenega Jugoslaviji po mirovni pogodbi iz leta 1947, in razdelitvi dokumentov med Jugoslavijo in Italijo za območji, ki sta z Londonskim memorandumom o soglasju z dne 5. oktobra 1954 prišli pod jugoslovansko oz. italijansko civilno upravo. Zapisnik o zamenjavi zemljiško-knjižnega, katastrskega in drugega gradiva so podpisali v Trstu 22. 12. 1960. Odobrili sta ga obe vladi.³⁹

Pogovori so se začeli leta 1964 v Trstu. Jugoslovansko stran je vodil dr. Milivoj Ivčić, sodnik vrhovnega sodišča Hrvaške, strokovnjak za zemljiško-knjižno gradivo je bil dr. Božidar Zega, za kataster pa do marca 1965 Karel Miklavčič, potem pa Zorko Ukmar. Italijansko delegacijo je vodil

³⁷ Osebni fond Milko Kos, fasc. 1. Poročilo: Vračanje kulturnih dobrin iz Italije. Delo ekspertov za arhive v marcu 1961, Ljubljana, 11. 6. 1961.

³⁸ AS 0, šk. 64.

³⁹ DA PA, 1964 Italija. Dopis ZSZZ br. 46.106, 24. 1. 1964.

prof. Guido Gerin, izvedenci so bili dr. ing. Bari in dr. Serbo, od marca 1968 tudi direktor Državnega arhiva v Trstu dr. Ugo Tucci. V letih 1964 in 1965 je bil razdeljen zemljiško-knjižni in katastrski material, ki je bil naštet v zapisniku iz decembra 1960. Jugoslovanska stran je 30. 7. 1964 prevzela zemljiško-knjižno gradivo in kopije zemljiško-knjižnih vpisov za k. o. Brestovica, Veliki Dol. Pliskovica, Krajna vas, Gorjana, Dutovlje in Socerb ter vse katastrske dokumente iz čl. 1 drugega dela Pravilnika za k. o. Škofije. Sprejeto gradivo so izročili občinskima sodiščema v Kopru in Sežani ter katastrskemu uradu v Kopru.⁴⁰ Marca 1966 je dr. Ivčič poročal, da so italijanski strani izročili vse gradivo, ki je bilo predvideno v zapisniku iz decembra 1960 in v dodatni specifikaciji izvedencev.⁴¹

Na zasedanju 15. marca 1968 je jugoslovanska stran prevzela izvornike knjig za železniške proge Divača–Pulj, z odcepoma Kanfanar–Rovinj in Herpelje–Trst, Trst–S. Sabba, Trst–Poreč in Gorica (meja)–Ajdoščina (vipavska proga) ter 251 mapnih listov kot priloge. Vse gradivo so izročili v začasno hrambo občinskemu sodišču v Kopru.⁴²

S prevzemom železniških knjig in prilog sta obe strani sklenili medsebojne obveznosti po zapisniku iz decembra 1960.

Toda zapisnik ni zajel vsega za administracijo potrebnega gradiva: to je bilo jasno že v pripravah. Zato je vseboval določilo, da "kar se tiče ostalega materiala, ki ni ugotovljen, bodo eksperti nadaljevali z ugotavljanjem in bodo za material, za katerega bo dosežena soglasnost o delitvi, določili tudi postopke za razdelitev".⁴³ Jugoslovanska stran si je prizadevala za razširitev sporazuma na preostalo gradivo, ki ga je potrebovala administracija. Pripravila je seznam na podlagi podrobnih zahtev resornih organov v Sloveniji in na Hrvaškem in ga kot t. i. *indikativno listo* predložila italijanskim izvedencem. Ti pa o njej niso želeli razpravljati. Italijanska stran je pogovore leta 1968 prekinila. Neuresničen je ostal tudi "Ažurirani seznam" dela katastrskega operata, ki še ni bil vrnjen.⁴⁴ Seznam je po sklepu zasedanja marca 1968 pripravil Zorko Ukmar.

Pismo Minić – Rumor, 1975

Podpisnika Osimskih sporazumov med Jugoslavijo in Italijo Miloš Minić in Mariano Rumor sta si novembra 1975 izmenjala tudi pismo⁴⁵ s to vsebino:

"Osimo (Ancona), 10. november 1975

Gospod minister,

med pogajanji, ki so pripeljala do sklenitve danes podpisane pogodbe med našima dvema državama, sva se sporazumela o naslednjem: V šestih mesecih od uveljavitve omenjene pogodbe se bosta delegaciji, ki ju bosta imenovali jugoslovanska oziroma italijanska vlada, sestali v kraju, ki bo pozneje določen, in obravnavali vprašanja, ki se nanašajo na kulturne dobrine, umetniška dela, arhive ter katastrske in zemljiške knjige z ozemlja, navedenega v 21. členu mirovne pogodbe z Italijo z dne 10. 2. 1947. Na tem sestanku bodo obravnavana tudi preostala vprašanja glede arhivov, katastrskih in zemljiških knjig z ozemlja, ki ga je Italija odstopila Socialistični Federativni Republiki Jugoslaviji na podlagi mirovne pogodbe z Italijo z dne 10. 2. 1947".

Na podlagi pisma je bila ustanovljena mešana jugoslovansko-italijanska komisija. Zasedala je trikrat, aprila 1978 v Rimu, decembra 1979 v Portorožu in oktobra 1981 spet v Rimu.⁴⁶ Jugoslovansko delegacijo je na vseh treh zasedanjih vodil Stjepan Humel, direktor Zavoda za spomeniško varstvo SR Hrvaške, italijansko pa na prvem zasedanju veleposlanik Giovanni Falchi, na drugem in tretjem pa veleposlanik Mario Profili.

Na prvem zasedanju 1978 je jugoslovanska delegacija predložila in obrazložila izhodišča in italijanski strani izročila knjigo zahtev⁴⁷ s 529 postavkami. Zahteve so bile postavljene po podatkih, ki so bili tedaj na voljo v naših kulturnih institucijah in literaturi. Šlo je predvsem za gradivo nekdanje cone B STO, o katerem italijanska stran dotlej ni želela razpravljati. Jugoslovanska stran je ob tem predlagala, da bi italijanska dovolila jugoslovanskim strokovnjakom dostop do gradiva in vpogled vanj v ustreznih italijanskih kulturnih institucijah, da bi svoje zahteve precizirali.

Na drugem zasedanju decembra 1979 je italijanska stran zamenjala predsednika delegacije. Novi predsednik Mario Profili je ostro napadel jugoslo-

⁴⁰ Prav tam: Poročilo M. Ivčiča ZSZZ 30. 7. 1964.

⁴¹ Prav tam: Beležka na sestanku 15. 3. 1966, ZSZZ br. 46.570, 21. 3. 1966.

⁴² DA PA, 1968 Italija. M. Ivčič: poročilo ZSZZ 25. 3. 1968.

⁴³ DA PA, 1964 Italija. Beležka na sestanku, ZSZZ br. 45.738, 21. 3. 1964.

⁴⁴ AS 0, šk. 75.

⁴⁵ Več o Osimskem pismu: Murko: Meje in odnosi s sosedomi, str. 458 sl.; Mekina: Ukradeni spomin, Mladina, Ljubljana, 6. 4. 1993.

⁴⁶ AS 0, šk. 65.

⁴⁷ Prav tam, šk. 57 in 61.

vanske zahteve kot pretirane, ki presega določila Osimskega pisma. Ob zelo ozki razlagi pisma se je pokazalo, da bi bila italijanska stran pripravljena priznati nekatere zahteve, med njimi stari koprski arhiv in umetniške slike, odnesene iz cerkve v Piranu in morda tudi zahteve glede katastrskega in zemljiško-knjižnega gradiva. Zavračala pa je vsakršno razpravljanje o zahtevah po vrnitvi kulturnih dobrin z ozemlja, priključenega z mirovno pogodbo leta 1947. Sprejela ni predloga jugoslovanske strani, da bi najprej razpravljali o zadevah, ki jih načelno ni odklanjala, in tako dosegli vsaj nekaj rezultatov. Pripravljena je bila priznati nekaj zahtev, vendar le v svežnju, to pa je pomenilo, da bi morala jugoslovanska stran privoliti v italijansko ponudbo v celoti ali pa dopustiti, da se delegaciji razideta brez rezultata. Jugoslovanska delegacija tako omejene ponudbe ni mogla sprejeti in zasedanje se je končalo brez rezultatov. O dostopu jugoslovanskih izvedencev do italijanskih kulturnih institucij se italijanska stran ni hotela pogovarjati. Na tem zasedanju je italijanska delegacija tudi uradno povedala, da Italija ni ratificirala pisma Minić – Rumor, ki je bila podlaga za meddržavne pogovore o restitucijah.

Svoje kriterije je italijanska stran še potrdila in zaostri v noti, ki jo je poslala 16. januarja 1980.⁴⁸ Potem je bil aprila 1981 v Rimu predsedniški sestanek, na katerem naj bi skušali najti možne osnove za začetek konkretnih pogovorov za uresničitev vsebine pisma Minić – Rumor. Italijanska stran je poudarjala svoja že znana stališča, da so osnova za dialog ta merila:

- v ozemeljskem pogledu so vrnitve strogo povezane z jugoslovanskim območjem nekdanjega STO
- časovni – priznано je bilo samo obdobje 1941–1945
- državna posest – zavrjene zahteve glede imovine, ki je sedaj v posesti dežel, pokrajin, občin in drugih javnih ustanov, vse, kar je v zasebnih rokah oziroma v cerkveni lasti
- zahtevajo dokaze o tem, kje so stvari danes, kdaj so bile odnesene in kdo jih je odnesel.

Po takem pojasnilu italijanske strani bi jugoslovanska stran ne imela pravice zahtevati materiala, odnesenega ne iz Istre ne iz Dalmacije. Te omejitve pa bi prizadele tudi zahteve iz nekdanje cone B STO; italijanska stran ni priznala ničesar, kar ni v posesti državnih ustanov. Ničesar tudi ni hotela slišati o gradivu, odnesenem pred letom 1940 (umetniška dela) in obsežnem materialu, od-

nesenem še po letu 1945 po končani drugi svetovni vojni na nelegalen način in izročen italijanskim kulturnim ustanovam; to je večkrat potrjeno v njihovih katalogih (npr. Società istriana di archeologia e storia patria). Jugoslovanska stran naj bi dokazala, kje v Italiji so posamezni predmeti. Jugoslovanska stran je bila dolžna dokazati, da so bili določeni predmeti odneseni, ni pa bilo mogoče zahtevati, da poizveduje, kje so ti predmeti v hrambi.

V dneh 21. in 22. oktobra 1981 je bilo v Rimu 3. zasedanje mešane jugoslovansko-italijanske komisije za restitucijo kulturnih dobrin in arhivskega materiala. Na tem zasedanju je jugoslovanska delegacija predlagala, da bi začeli razpravo o nedvoumnih zadevah in nadaljevali s spornimi, a italijanska stran je takoj ponovila svoja že večkrat omenjena merila in dala jasno vedeti, da so zanjo osnova za pogajanja, ker so bila sprejeta na ravni ministrov nivoju in v parlamentu. Predlagala je, naj se jugoslovanska stran izreče za začetek samo o njihovem ozemeljskem merilu (naj privoli samo na vrnitev materialov z jugoslovanskega dela nekdanjega STO), nato bi bili morda pripravljene razpravljati o nadaljnjih merilih, izvedencih itd.

V nadaljnji razpravi je jugoslovanska stran razložila in utemeljila svoje stališče do meril, ki jih je postavljala italijanska stran in opozorila, da ne razume tako restriktivne razlage njenih obveznosti. V predloge italijanske strani ni hotela privoliti, ker bi s tem kršila določila veljavno sprejete politične podlage (platforme) svoje vlade. Na tej točki so bila pogajanja blokirana. Sprejet je bil skupni zapisnik, v katerem sta obe strani ugotovili razhajanja v razlagi pisma Minić – Rumor in Sporazuma iz leta 1961 in sklenili o tem obvestiti svoji vladi.

Jugoslovanska stran si je prizadevala za nadaljevanje pogajanj. Prišlo je še do predsedniškega sestanka marca 1987,⁴⁹ ko sta se na Brionih sestala predsednika obeh delegacij v mešani komisiji, slovenski delegaciji je tedaj predsedoval dr. Borut Bohte in italijanski Stefano D'Andrea, in se dogovorila za sestanek izvedencev obeh strani, na katerem bi skupno preučili jugoslovanske zahteve glede arhivov. Do sestanka ni prišlo. Ni bilo niti sestanka ekspertov v Rimu, za katerega so se slovenski arhivisti po osamosvojitvi Slovenije dogovorili z italijanskimi kolegi, da bi skupno pretresli naše terjatve. Italijanska stran je svojo privolitev za pogovore umaknila takoj, ko so se odnosi med državama ohladili. Jeseni leta 1991 smo pripravili revidiran seznam s samo slovenskimi terjatvami; izročen je bil italijanski strani. Med odprta vprašanja, ki

⁴⁸ AS 0, šk. 60.

⁴⁹ Prav tam, šk. 59.

smo jih nasledili od nekdanje skupne jugoslovanske države in jih Slovenija in Italija morata rešiti, je arhive in drugo kulturno dediščino že pred poldrugim desetletjem (1993) uvrstila mešana slovensko-italijanska diplomatska komisija.

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 0, Arhiv arhiva

AS 222, Prezidij Ljudske skupščine LRS

AS 1551, Zbirka kopij

Arhiv Jugoslavije Beograd (AJ)

AJ 54, Reparacijska komisija pri vladi FLRJ

Diplomatski arhiv v Beogradu (DA PA)

Politični arhiv

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG)

PANG 80, OLO Gorica

SAZU v Ljubljani

Osebni fond Milko Kos

Literatura

Kos, Milko: Kulturne dobrine iz Jugoslavije še vedno v Italiji. *Delo*, 27. julij 1960.

Mekina, Igor: Ukradeni spomin. *Mladina*, Ljubljana, 6. 4. 1993.

Murko, Ivo: Meje in odnosi s sosedami. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2004.

Oblak Čarni, Marija: Rimska konvencija iz leta 1922 in urejanje vprašanja arhivov z Italijo. *Arhivi* XXII (1999), št. 1–2, str. 28–34.

Osimski sporazumi (ur. Kolenc, Č.), Koper: Založba Lipa, 1977.

Stanovnik, Aca: Škodljivo zavlačevanje. *Delo* (?), junij 1960.

Škorjanec, Viljenka: Osimski pogajalski proces, III. del: Od Strmola do Osima 1974–1975. *Viri* 24 (2007), str. 213–214.

Ur. l. FLRJ

Ur. l. SFRJ

Zwitter, Fran: Naše kulturne revindikacije v novih mirovnih pogodbah. *Zgodovinski časopis* II–III (1948–1949), str. 157–165.

Zusammenfassung

RESTITUTION VON ARCHIVEN, KUNSTGEGENSTÄNDEN UND BIBLIOTHEKEN UND AUFTEILUNG DER ARCHIVE ZWISCHEN JUGOSLAWIEN UND ITALIEN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Im Friedensvertrag zwischen Jugoslawien und Italien aus dem Jahr 1947 hat sich Italien verpflichtet, die Archive und das sonstige, von den italienischen Besatzungstruppen in der Zeit von 1941 bis 1943 aus dem jugoslawischen Territorium weggebrachte Kulturgut, die administrativen und historischen Archive für das durch den Friedensvertrag an Jugoslawien angegliedertes Gebiet, die in der Zwischenkriegszeit aus diesem Gebiet weggebrachten Archive und Kunstgegenstände sowie die Kulturgüter dieses Gebiets zu restituieren, die Österreich nach dem Ersten Weltkrieg Italien übergeben hat. Auf den Bestimmungen des Friedensvertrags basierten die späteren zwischenstaatlichen Abkommen, so die Verträge vom Dezember 1950 und vom September 1961 sowie das Schreiben Minič – Rumor im Rahmen des Vertrags von Osimo vom November 1975.

Italien hat die in der Zwischenkriegszeit aus Rijeka und Dalmatien weggebrachten Archive in den Jahren 1948–1949, die Archive für den Kreis Gorica in den Verhandlungen von 1951 bis 1955 und die Kunstgegenstände und Archivbestände für das angegliederte Gebiet aus dem Staatsarchiv Triest 1961 zurückgegeben.

Italien hat Gespräche über die Rückgabe der Kulturgüter aus dem jugoslawischen Teil des ehemaligen Freien Territoriums Triest die ganze Zeit über abgelehnt. Auch die von 1978 bis 1981 geführten Verhandlungen nach der Unterzeichnung des Vertrags von Osimo blieben vollkommen erfolglos. Eine gemischte slowenisch-italienische Kommission hat dieses Problem unter die übrigen, vom ehemals gemeinsamen jugoslawischen Staat übernommenen offenen Fragen gereiht, die Slowenien und Italien lösen müssen (1993).

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253:94(497.4)"1991"

Prejeto: 20. 10. 2008

Pomen zasebnega arhivskega gradiva za osamosvojitve Slovenije¹

MATEJA JERAJ

dr., višja svetovalka, arhivistka
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: mateja.jeraj@gov.si

IZVLEČEK

Zasebno arhivsko gradivo je danes pomemben del vsakega arhiva. Še posebej dragoceni pa so tisti dokumenti, ki osvetljujejo najusodnejša, prelomna dogajanja. In katero je pomembnejše od tistega, ki je privedlo k nastanku samostojne slovenske države? Pred dvema letoma, ko je minilo že 15 let od nastanka samostojne Slovenije, smo želeli v Arhivu Republike Slovenije še posebej opozoriti na pomen ohranitve in zaščite dokumentov, ki pričajo o tem izjemnem zgodovinskem dosežku. K sodelovanju smo povabili posameznike, politične stranke, društva, literarne revije in druge organizacije. Vsem, ki so se v zadnjih letih odzvali našemu klicu in nam zaupali svoje dokumente, smo na posebni slovesnosti, ki je bila 20. junija 2008 v prostorih Arhiva Republike Slovenije, izročili zahvale in priznanja.

KLJUČNE BESEDE: zasebno arhivsko gradivo, osamosvojitve Slovenije, demokratizacija Slovenije

ABSTRACT

THE SIGNIFICANCE OF PRIVATE ARCHIVES FOR THE SLOVENE INDEPENDENCE

Private archives constitute an important part of any archival institution. Particularly valuable are documents that shed light on those most crucial events that are turning points in a nation's history. And what event could be of more significance than the one that has led to the creation of the independent Slovene state? In 2006, when 15 years had passed since the creation of the independent Slovenia, the Archives of the Republic of Slovenia wanted to draw attention to the significance of the protection and preservation of records that bring evidence of this remarkable historical turning point. Individuals, political parties, societies, literary magazines and other organizations were invited to take part and those that responded to our call for cooperation and entrusted us with their documents received our thanks and awards in a ceremony that was held on June 20, 2008 at the Archives of the Republic of Slovenia.

KEY WORDS: private archives, Slovene independence, democratization of Slovenia

¹ Ob Dnevu državnosti so bile v Arhivu Republike Slovenije slovesno podeljene zahvale in priznanja za izročene dragocene dokumente o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije.

Zasebno arhivsko gradivo, tudi tisto, ki so ga ustvarili ali ohranili posamezniki, je danes pomemben del vsakega arhiva, saj lahko vsebuje podatke o življenju in delu zgodovinskih osebnosti, ki sicer javnosti ne bi bili dostopni, velikokrat pa tudi dele arhivskega gradiva raznih drugih oseb, društev, političnih organizacij, državnih organov in ustanov. To sicer v vsakem primeru sodi v arhiv, a je bilo iz različnih razlogov nemalokrat izgubljeno ali kako drugače odtujeno s kraja, na katerem je nastalo. Zato so lahko osebni fondii koristna dopolnitev obstoječih fondov. Nemalokrat so zasebni dokumenti celo edini vir podatkov o delu kakega posameznika, društva, organa ali ustanove. Arhivsko gradivo posameznikov je torej pomembno za kulturne in znanstvene raziskave, če pa vsebuje določene, sicer manjkajoče dele fondov s področja uprave in pravosodja, pa lahko pomeni tudi podlago za pravno varstvo državljanov in države. Ni torej naključje, da se danes povečuje zanimanje arhivov za gradivo fizičnih in pravnih oseb zasebnega prava.²

Dokumenti, ki so nastali pri delu državnih organov in javnih služb, ki jih zagotavlja država, predstavljajo javno arhivsko gradivo, so javna lastnina in praviloma prihajajo v arhiv po redni poti. Drugače pa je s tistimi, ki so nastali pri delu različnih društev, organizacij in posameznikov. Ti so zasebna lastnina. To so lahko pisma, dnevniki, neobjavljeni članki, fotografije – če naštejemo le nekatere – in vsak od njih prispeva k celostnemu poznavanju in razumevanju zgodovinskih dogodkov. Še posebej pomembni so tisti dokumenti, ki osvetljujejo najusodnejša, najbolj prelomna dogajanja. Mednje nedvomno sodi osamosvojitve države, po besedah Franceta Bučarja *"velika epopeja, ki jo lahko s ponosom postavimo ob stran junaških zgodb drugih narodov"*, predvsem pa *"epopeja moči duha v boju za preživetje naroda"* in s tem *"tudi naša skupna zaveza za bodočnost: ohraniti istovetnost naroda, da se ne pomešate ali celo izginate v svetu, ki je vse bolj izpostavljen izenačevanju in poenotenosti"*.³

Ta zaveza velja tudi za arhive. Zato smo pred dvema letoma, ko je minilo že 15 let od nastanka samostojne Slovenije in so povsod potekale sloves-

nosti v počastitev tega dogodka, tudi v Arhivu Republike Slovenije hoteli še posebej opozoriti na pomen ohranitve in zaščite dokumentov, povezanih z nastankom slovenske države. K sodelovanju smo povabili več kot sto posameznikov, obrnili pa smo se tudi na politične stranke, društva, literarne revije in različne druge organizacije. Pritegniti smo skušali vse, ki so bili ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let dejavni v političnem, kulturnem ali gospodarskem življenju, pa tudi tiste, ki so si za bolj demokratično in humano družbo prizadevali že veliko prej. Osamosvojitve Slovenije in njeno državnost namreč lahko – če se spet naslonimo na Franceta Bučarja – razumemo *"tudi kot zadržno fazo enovitega osamosvojitvenega procesa, ki se je začel v bistvu z zahtevo po zdinjenji Sloveniji v pomladi narodov 1848. in dozorel s formalno proglasitvijo samostojnosti s temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 25. junija 1991"*.⁴ Osamosvojitve je torej dialektičen pojem, "izrazito dinamičen pojav, odvisen od moči okolja in sposobnosti vpliva nad njim". Tudi za slovenski narod je osamosvojitve nastopila šele takrat, *"ko se je zavedel samega sebe kot posebne entitete z lastno individualnostjo in ko je bil sposoben to svojo individualnost uveljaviti nasproti svojemu družbenemu okolju"*.⁵ Zato je tudi naša "akcija" obsegala široko časovno obdobje in obsežen krog ustvarjalcev zasebnega arhivskega gradiva. Ob tem nam je prijazno priskočila na pomoč tudi novinarka Alenka Puhar z objavo članka v enem od osrednjih slovenskih časopisov.

S tem pa delo še nikakor ni bilo končano. Ni bilo malo takšnih, ki so nam sicer želeli zaupati dokumente, ki so jih hranili, a za to niso našli primerne časa. Tem smo ponudili svojo pomoč pri urejanju in popisovanju. Nekateri je bilo treba prepričati, da so prav javni arhivi tisti, v katerih bo gradivo najvarneje shranjeno, omogočena pa bo tudi uporaba, seveda v skladu z njihovimi željami in zahtevami. Zato smo navezali številne osebne stike, včasih tudi s pomočjo prijateljev in znancev. Ob tem smo pridobili več sto škatel dokumentov neprecenljive vrednosti, ki iz različnih zornih kotov osvetljujejo dogajanja v slovenskem prostoru v drugi polovici prejšnjega stoletja. Marsikaterega od njih je že spoznala tudi javnost. Dokumenti o nastajanju slovenske ustave, ki jih je izročil dr. Peter Jambreč, so bili na vpogled v Muzeju novejšje zgodovine. Na podlagi gradiva odbora, ki je med vojno za Slovenijo skrbel za varno vrnitev slovenskih vojakov iz Jugoslovanske ljudske armade, je dr. Boris

² Obravnavi zasebnega arhivskega gradiva je bila na primer posvečena Tretja mednarodna konferenca o zgodovini arhivskega gradiva in arhivov (Third International Conference on the History of Records and Archives I-CHORA), ki je potekala od 27. do 29. septembra 2007 v Bostonu.

³ Govor Franceta Bučarja na slavnostni scji ob dnevu državnosti 24. junija 2006. Dokument je v okviru osebnega fonda Franceta Bučarja (škatla 1, natisnjeno gradivo, ki je bilo prejetno v elektronski obliki), ki pa je še v postopku prevzemanja, zato točnih oznak še ni mogoče navesti).

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

Gombač napisal knjigo z naslovom *Na drugi strani*: Odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov ob slovenski osamosvojitvi leta 1991. Arhiv Republike Slovenije je ob desetletnici samostojne države pripravil razstavo o zgodovini slovenske državnosti. V okviru Arhiva je bila pripravljena tudi prenovljena razstava o prizadevanjih londonskih Slovencev za neodvisnost Slovenije, ki je bila v prostorih Arhiva postavljena ob 15-letnici neodvisnosti. Z razstavo "Slovenci v Londonu 1991–1994", ki priča o prizadevanju v Londonu živečih Slovencev, da bi Velika Britanija podprla priznanje samostojne slovenske države, je Arhiv Republike Slovenije leta 2008 gostoval tudi v parlamentu Združenega kraljestva v Londonu. Omeniti pa je treba še druge dejavnosti, v katerih je bil udeležen tudi Arhiv. Tako je Arhivsko društvo Slovenije ob sodelovanju Arhiva Republike Slovenije izdalo tri številke publikacije *Viri*, v katerih so objavljeni številni zgodovinski viri o osamosvojitvi in demokratizaciji.

Vsem, ki so se v zadnjih letih odzvali našemu povabilu ter nam zaupali svoje dokumente, smo se želeli tudi javno zahvaliti. Dnevi ob koncu junija, ko Slovenke in Slovenci praznujemo obletnice naše osamosvojitve, so se nam zdeli še posebej primerni. Tako smo 20. junija 2008 priredili slovesnost, na kateri smo izročili zahvale in priznanja enajstim posameznikom in petim organizacijam ter društvom, ki so nam v zadnjih letih (predvsem v obdobju 2006–2008) izročili arhivsko gradivo, ki na najrazličnejše načine govori o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. To so bili dr. France Bučar, dr. Peter Jambreč, dr. Vlado Malačič in mag. Matjaž Jevšvar, Keith Charles Miles, Žarko Petan, Franci Zavrl in Ciril Zlobec. Gradivo dr. Adolfa Bibiča je izročila njegova žena, gospa Jožica Bibič, gradivo dr. Jožeta Pučnika njegov sin, gospod Gorazd Pučnik, gradivo Rudija Šeliga pa njegova družina. Gradivo Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov ob slovenski osamosvojitvi leta 1991, ki je deloval v Ljubljani, je izročil njegov tedanji predsednik Janez Stergar, gradivo za štajersko območje, ki ga je vestno zbirala Marjetka Peer, pa je izročil gospod Gorazd Peer. Gradivo Slovenskega kriznega centra v Londonu je izročila gospa Jana Valenčič. Poleg tega pa smo prejeli še gradivo dveh društev, ki sta odigrala pomembno vlogo v procesu slovenskega osamosvajanja, in sicer Društva slovenskih pisateljev in Slovenskega centra PEN.

Zdaj pa si pridobljene dokumente še nekoliko podrobneje oglejmo. Predstavili jih bomo po abecednem redu ustvarjalcev, in sicer najprej tiste, ki so jih izročili posamezniki, potem pa tiste, ki so jih predala društva in druge organizacije:

Gradivo dr. Adolfa Bibiča (1933–1996), politologa, dolgoletnega profesorja na Fakulteti za družbene vede, enega od utemeljiteljev politološke znanosti in vključevanja te v pedagoški proces na Slovenskem, avtorja številnih znanstvenih publikacij in člankov ter člana številnih slovenskih in mednarodnih strokovnih organizacij in društev, zajema obdobje od leta 1962 do 1996. Vsebuje življenjepise, bibliografije, dnevniške zapise, dokumente o njegovem o znanstvenem delu, korespondenco s posamezniki, ustanovami in organizacijami z vseh celin.

Dr. France Bučar (1923–), pravnik, publicist, politik, profesor pravne fakultete v Ljubljani, predsednik Skupščine Republike Slovenije v mandatu 1990–1992, predsednik Slovenskega panevropskega gibanja, eden od najdejavnějšíh in najvplivnejših slovenskih intelektualcev, sodi med vodilne osebnosti slovenske osamosvojitve. Arhivu Republike Slovenije je izročil gradivo iz obdobja 1943–2006, ki med drugim obsega korespondenco, znanstvene, strokovne in poljudne razprave in članke, različne raziskave, gradivo o univerzi, Slovenskem panevropskem gibanju, o njegovem strokovnem delu doma in v tujini itd.

Prvi predsednik državnega zbora Republike Slovenije dr. France Bučar prejema priznanje in zahvalo za podarjene dragocene dokumente Arhivu RS (20. 6. 2008)

Del prejemnikov priznanj in udeležencev slavnostne podelitve v prostorih Arhiva RS (20. 6. 2008)

Dr. Peter Jambrek (1940–), pravnik, sociolog, publicist, je bil v obdobju osamosvajanja Slovenije aktiven član Društva slovenskih pisateljev, Nove revije, soavtor tako imenovane pisateljske ustave, pomemben član strokovne skupine, ki je izdelala osnutek slovenske ustave, pozneje med drugim tudi predsednik ustavnega sodišča in eden od ustanoviteljev Zbora za republiko. Arhivu Republike Slovenije je predal fotokopije gradiva, ki je nastalo v zvezi z novo ustavo Republike Slovenije v obdobju 1987–1991. Pomembni so tudi korespondenca, gradivo o različnih strankah in zapisi o pripravi na osamosvajanje.

Dr. Vlado Malačič (1958–), fizik, raziskovalec na Morski biološki postaji v Piranu (enota Nacionalnega inštituta za biologijo Ljubljana), eden od organizatorjev Slovenske demokratične zveze in Demos-a v Slovenskem primorju, in **mag. Matjaž Jevšvar (1956–)**, fizik in informatik, član Slovenske demokratične zveze in pozneje Narodno demokratične stranke, sta predala gradivo iz obdobja 1987–1995. V okviru tega gradiva najdemo dokumente o ustanovitvi in delovanju Slovenske demokratične zveze, Narodne demokratične stranke in Demos-a, še posebej v Slovenskem primorju, pa tudi različne prispevke, zapise in njuno korespondenco.

Keith Charles Miles (1941–) je britanski ekonomist, ki se je ukvarjal z gospodarskimi problemi v Vzhodni Evropi. British Council mu je dodelil petmesečno štipendijo za delo na ljubljanski Univerzi. Leta 1991 je postal generalni sekretar Slovenskega informacijskega urada v Londonu, ki ga je ustanovila slovenska vlada za seznanjanje britanske politike in javnosti s slovenskim osamosvajanjem. Kot generalni sekretar Urada je vodil in koordiniral akcije za priznanje slovenske samostojnosti ter

mednarodno politično in gospodarsko uveljavitev. Arhivu Republike Slovenije je izročil gradivo iz obdobja 1989–2001, med drugim osebne dokumente, korespondenco, publikacije in drugo raznovrstno gradivo.

Žarka Petana (1929–) poznamo predvsem kot pisatelja, režiserja in odličnega avtorja satire in aforizmov. Kot član Društva slovenskih pisateljev in slovenskega PEN-a je deloval v obdobju osamosvajanja in demokratizacije na Slovenskem. Prav v tem prelomnem obdobju je bil poldrugo leto tudi generalni direktor RTV. Podaril je zasebno arhivsko gradivo, ki je nastalo v obdobju 1958–2006 in vsebuje pomembne dokumente, ki se nanašajo na njegovo delovanje na vseh omenjenih področjih.

Dr. Jože Pučnik (1932–2003), doktor socioloških znanosti, slovenski politik, sociolog, filozof in poslanec je bil eden izmed najbolj vnetih in najradikalnejših zagovornikov osamosvojitve Slovenije, demokrat, ki je postavljala temelje demokracije v Sloveniji. Zaradi kritičnih razprav v št. 57 Nove revije je bil leta 1958 aretiran, obtožen sovražne propagande in obsojen na devet let zapor. Po pogojnem odpustu leta 1963 je bil na svobodi le kratek čas, saj je bil na montiranem procesu leta 1964 znova aretiran. Po prestani kazni je odšel v Nemčijo. V Slovenijo se je vrnil leta 1987 in kot soavtor aktivno sodeloval pri nastajanju legendarne 57. številke Nove revije. Med drugim je bil soustanovitelj Socialdemokratske stranke Slovenije in nekaj časa tudi njen predsednik, predsednik Demos-a, podpredsednik vlade Republike Slovenije in poslanec Državnega zbora. Izročeno arhivsko gradivo izvira iz obdobja slovenskega osamosvajanja in še ni predano v celoti.

Rudi Šeligo (1935–2004), slovenski pisatelj, dramatik, urednik, publicist in politik, je bil izjemno dejaven prav v obdobju, ki je bilo najodločilnejše za nastanek gibanja Slovenske pomladi. Njegovo arhivsko gradivo se nanaša na obdobje 1987–2002, ko je bil predsednik Društva slovenskih pisateljev, soustanovitelj stranke Slovenske demokratične zveze, minister za kulturo, poslanec, predsednik sveta RTV Slovenija, pomemben član Nove revije, predsednik Boršnikovega srečanja, soavtor pisateljske ustave itd.

Franci Zavrl (1962–), urednik, aktivist civilne družbe, psiholog, strokovnjak za odnose z javnostjo, pozneje gospodarstvenik in ustanovitelj podjetja Pristop, je bil proti koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja odgovorni urednik revije Mladina, v kateri je jugoslovanska vojska videla resno grožnjo za državo in politični sistem. Leta 1988 je bil skupaj z Janezom Janšo, Davidom Tasićem in

Ivanom Borštnerjem obtožen izdaje vojaške skrivnosti in obsojen na 18 mesecev zapora. Arhivu Republike Slovenije je izročil več dokumentov o tako imenovanem "procesu proti četverici" (JBTZ).

Ciril Zlobec (1925–), slovenski pesnik, pisatelj, esejist, prevajalec in urednik, akademik, ki se je ukvarjal tudi s politiko; bil je delegat slovenske skupščine, podpredsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, na prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 pa je bil izvoljen v predsedstvo prve samostojne slovenske države. Bil je tudi zadnji legalno izvoljeni predsednik Zveze pisateljev Jugoslavije. Njegovo arhivsko gradivo izvira iz obdobja 1971–2005 in se nanaša predvsem na njegovo kulturno-politično delovanje, zlasti pomembni pa so tisti dokumenti, ki so nastajali v obdobju osamosvajanja Slovenije.

Odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov ob slovenski osamosvojitvi leta 1991 je bil dejaven v različnih slovenskih krajih. Gradivo je nastajalo v nekajmesečnem delovanju Odbora, ki si je prizadeval za vrnitev 6000 slovenskih vojakov, ki so služili vojaščino v tedanji Jugoslovanski ljudski armadi. Deloval je od 16. 5. 1991 do septembra 1991. Odbor je bil organizacija civilne družbe, ki je pokrivala celoten slovenski prostor in si je za glavno nalogo zastavila vrnitev slovenskih vojakov, ki so po osamosvojitvi Slovenije ostali (tako kot izhaja iz naslova knjige Borisa M. Gombača, ki je nastala ob uporabi tega gradiva), "na drugi strani". Predano gradivo vključuje vsa njihova prizadevanja, akcije, zapisnike sestankov, sporočila za javnost, mednarodno sodelovanje, stike s slovenskimi, jugoslovanskimi in vojaškimi oblastmi, pričevanja pobeglih vojakov, poslovnik predsednika odbora Janeza Stergarja ipd.

Društvo slovenskih pisateljev je stanovska organizacija slovenskih književnih ustvarjalcev, katere začetki segajo že v 19. stoletje. Delovala je v različnih oblikah in z različnimi nazivi, v šestdesetih letih preteklega stoletja pa je dobila današnje ime. Društvo slovenskih pisateljev je prirejalo številne literarne nastope doma in v tujini, mednarodna pisateljska srečanja, izdajalo knjige in revije. Kritično je spremljalo družbene razmere v državi ter že leta 1950 na občnem zboru izrazilo nezadovoljstvo s političnim, ekonomskim in kulturnim razvojem Slovenije. Politično vodstvo je članom najprej očitalo obrekovanje, pozneje pa je vztrajnejše izmed njih tudi sodno preganjalo. Po letu 1979 se je društvo začelo v vedno večji meri ukvarjati z družbenimi vprašanji, predvsem s tistimi, povezanimi z narodnostnimi vprašanji, ustvarjalno svobode in političnim pluralizmom. V drugi polovici

osemdesetih let prejšnjega stoletja pa so njegovi člani sodelovali pri pripravah na demokratične spremembe in odcepitve Slovenije od jugoslovanske države. Prevzeli smo arhivsko gradivo iz obdobja 1938–1995, in sicer zapisnike občnih zborov, upravnega odbora in različnih organov društva, korespondenco, sezname in raznovrstne podatke o članih društva, gradivo mednarodnih pisateljskih srečanj, o mednarodnem sodelovanju, gradivo o procesu demokratizacije Slovenije, gradivo Društva slovenskih prevajalcev itd.

Slovenski center PEN je bil ustanovljen v Ljubljani leta 1926, med 2. svetovno vojno je prenehal delovati, leta 1962 pa je delovanje ponovno oživilo. Pisatelji so bili v takratnem blokovski razdeljenem svetu med prvimi, ki so se začeli povezovati in odpravljati ideološke ovire. Slovenski center je posredoval v številnih primerih, ko je bila ogrožena svoboda ustvarjanja slovenskih in drugih jugoslovanskih pisateljev ali pa je bilo treba braniti demokratične vrednote in narodno identiteto ter pravice manjšin. Arhiv Republike Slovenije je prevzel gradivo iz obdobja 1932–1997, med drugim pravila, zapisnike občnih zborov in upravnih odborov, korespondenco, obsežno gradivo o mednarodnih srečanjih slovenskih pisateljev, gradivo kongresov, konferenc in sestankov mednarodnega PEN-a, razne publikacije itd.

Slovenski krizni center v Londonu je bil ustanovljen 28. junija 1991 kot akcijska skupina posameznikov, Slovencev in Britancev, ki jih je družil skupni cilj – prizadevanje za priznanje samostojne Slovenije. Delovanje skupine je obsegalo stike z mediji, lobiranje v parlamentu, organizacijo demonstracij in povezovanje slovenske skupnosti. Po priznanju nove slovenske države so dejavnosti na političnem področju nadomestili različni kulturni dogodki, ki so britansko javnost seznanjali s Slovenijo. Gradivo izvira iz obdobja 1988–1994 in obsega glasila, plakate za razstave, peticije, zanimive časopisne izrezke, gradivo o ustanovitvi Svetovnega slovenskega kongresa za Veliko Britanijo, dokumente o delu Britansko-slovenskega društva (The British-Slovene Society) in Slovenskega informacijskega centra v Londonu, razno korespondenco ipd.

Slovesnost je potekala v prostorih Arhiva Republike Slovenije, v prijetnem razpoloženju in družbi ustvarjalcev gradiva, njihovih svojcev in zastopnikov. Za popestritev so poskrbeli mladi slovenski umetniki, pianistki Mojca Prus in Sara Geiger Bukovec ter pevec Anže Smole, program pa je povezoval dramski umetnik Vojko Zidar.

V Arhivu Republike Slovenije si želimo, da le-

tošnja prireditve nikakor ne bi bila zadnja, ampak šele prva. Zamišljena je bila namreč tudi kot spodbuda vsem tistim, ki še hranijo kakršnekoli dokumente, povezane z demokratizacijo in osamosvojitvijo naše države, da bi jih predali pristojnemu arhivu in s tem zagotovili njihovo ohranitev in uporabo. Ne nazadnje pa smo želeli tudi na takšen način opozoriti slovensko javnost na vlogo in pomen arhivov v družbi, ki niso le varuhi, ampak tudi sooblikovalci družbenega spomina. Ko je dokument varno shranjen v javnem arhivu, še ne konča svoje "življenjske poti" oziroma, kakor pravi znani nizozemski arhivist in profesor Erich Ketelaar, dokumenti se "aktivirajo" šele v arhivu, največkrat in najpogosteje potem, ko so urejeni in popisani. Raziskovalci namreč pogosto hitreje opazijo in raje uporabljajo tisto arhivsko gradivo, ki je navedeno v arhivskih inventarjih, vodnikih itd., na katero ga opozorijo arhivisti osebno, ki je objavljeno na spletu itd. Širša javnost pa navadno najbolj pozna le tiste dokumente, ki so največkrat obravnavani v znanstvenih razpravah, časopisnih člankih, televizijskih oddajah, predstavljeni na razstavah ipd. Prav ti dokumenti potem pustijo najvidnejši odtis v kolektivnem spominu naroda, države. Zato arhiv, kot je razmišljal Jacques Derrida, nikakor ni samo zavetišče preteklosti, ampak tudi slutnja prihodnosti.⁶

Tu pa bi radi opozorili še na dvoje. Nekaj gradiva o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije se je še v okviru nekaterih drugih fondov in zbirke Arhiva Republike Slovenije. Tako je na primer v arhivski zbirki Inštituta za slovensko izseljenstvo⁷ tudi gradivo o delovanju odbora za priznanje Slovenije, ki je deloval na Nizozemskem, in ga je ohranil Frank Van Krevel, nekdanji predsednik tega odbora. Prav tako pa bi radi še enkrat povabili k sodelovanju vse tiste, ki hranijo kakršne koli dokumente o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Vsi, tudi na videz majhni ali nepomembni dokumenti, dopolnjujejo zgodovino kot objektivno danost in hkrati dodajajo subjektiven spomin.

Viri

France Bučar, 25 junij (govor Franceta Bučarja na slavnostni seji v državnem zboru ob dnevu državnosti 24. junija 2006). Dokument je v okviru osebne fonda Franceta Bučarja (škafca 1, natisnjeno gradivo, ki je bilo prejeto v elektronski obliki), ki pa je še v postopku prevzemanja, zato točnih oznak še ni mogoče navesti.

Literatura

Ketelaar, Eric; Narratives, Tacit: The Meaning of Archives. *Archival Science* 1 (2001), str. 36–38.

Zusammenfassung

BEDEUTUNG PRIVATEN ARCHIVGUTS FÜR DIE VERSELBSTSTÄNDIGUNG SLOWENIENS

Privates Archivgut stellt heute einen wichtigen Teil eines jeden Archivs dar. Besonders wertvoll sind jene Dokumente, die folgenschwerste Ereignisse und Umbrüche erhellen. Und welches Geschehen ist von größerer Bedeutung als jenes, das zur Entstehung des unabhängigen slowenischen Staates geführt hat? Dieser Frage sind wir im zentralen Staatsarchiv nachgegangen. Vor zwei Jahren, 15 Jahre nach der Unabhängigkeit Sloweniens, wollten wir im Archiv der Republik Slowenien auf die Bedeutung der Erhaltung und des Schutzes derjenigen Dokumente besonders aufmerksam machen, die von dieser außergewöhnlichen historischen Errungenschaft zeugen. Zur Mitarbeit wurden mehr als hundert Einzelpersonen eingeladen, und wir haben uns auch an politische Parteien, Vereine, Literaturzeitschriften und sonstige Organisationen gewendet. Wir haben versucht, alle einzubeziehen, die Ende der Achtziger- und Anfang der Neunzigerjahre im politischen, kulturellen oder wirtschaftlichen Leben aktiv waren, aber auch jenes, die eine demokratische und humane Gesellschaft schon viel früher anstrebten. Allen, die in den vergangenen Jahren unserer Einladung nachgekommen sind und uns ihre Dokumente anvertraut haben, wollten wir uns heuer besonders bedanken. Am 20. Juni 2008 fand so eine Feier statt, auf der Dank- und Anerkennungsschreiben elf Einzelpersonen und fünf Organisationen und Vereinen überreicht wurden, die uns Archivgut übergeben haben, das auf verschiedenste Weise die Demokratisierung und Verselbstständigung Sloweniens zum Thema haben.

⁶ Ketelaar, Narratives: The Meaning of Archives, str. 36–38.

⁷ AS 1996, šk. 11.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25: 005.921.1(497.4)

Prejeto: 16. 10. 2008

Makro valorizacija arhivskega gradiva v Sloveniji¹

VLADIMIR ŽUMER

dr. informacijskih znanosti, magister arhivistike, sekretar za arhivske strokovne naloge,
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: vladimir.zumer@gov.si

IZVLEČEK

Javni arhivi v Republiki Sloveniji s tako imenovano pozitivno metodo makrovalorizacije in odbiranja arhivskega gradiva zagotavljajo gradivo, ki ima trajen pomen za zgodovino, znanost in kulturo ali trajni pravni interes države oziroma posameznih pravnih in fizičnih oseb. Javno arhivsko gradivo se odbira na podlagi pisnih navodil pristojnih arhivov in na podlagi zakonsko določenih kriterijev valorizacije. Makrovalorizacija, ki se v Sloveniji prakticira že od začetka 80 let 20. stoletja, je v arhivskih predpisih in strokovni literaturi zelo natanko predpisana oziroma proučena. Pri tem so zelo močni vplivi tujih arhivskih teorij in praks, zlasti nemške.

KLJUČNE BESEDE: dokumentarno gradivo, arhivsko gradivo, valorizacija arhivskega gradiva, kriteriji valorizacije, odbiranje arhivskega gradiva, izločanje dokumentarnega gradiva, izročanje arhivskega gradiva

ABSTRACT

MACRO APPRAISAL OF ARCHIVES IN SLOVENIA

By employing the so-called positive method of macro appraisal and selection of archives, public archival institutions in the Republic of Slovenia make sure to preserve records that have lasting importance for history, science and culture and for the legal certainty of the state and its legal and natural persons. Public archives are selected on the basis of written instructions of competent archival institutions and legally set appraisal criteria. Macro appraisal that has been practiced in Slovenia since the beginning of the 80s of the past century has thoroughly been defined in archival regulations and studied in archival professional literature and foreign, particularly German, archival theories and practices have had a strong influence on this process.

KEY WORDS: documents, archives, appraisal of archives, appraisal criteria, selection of archives, disposal of documents, acquisition of archives

¹ Prispevek za sestanek direktorjev nacionalnih arhivov držav Evropske unije (EBNA), Ljubljana 11. april 2008.

Vsi prispevki na temo valorizacije arhivskega gradiva se začenjajo z nespornimi ugotovitvami, da obseg in raznovrstnost zapisov (angl. documents) oziroma dokumentov (angl. records) na papirju in drugih nosilcih (še vedno) enormno narašča. Količina zapisov v fizični obliki na papirju se ne zmanjšuje kljub razmahu elektronskega poslovanja in digitalnega arhiviranja na magnetnih in optičnih nosilcih. Zato je vrednotenje zapisov, ne glede na vrsto in obliko, vse bolj nujna, vendar izredno odgovorna arhivska strokovna naloga. Kljub izredni prepletenosti podatkov in informacij sodobnih informacijskih sistemov se namreč uničenega gradiva običajno ne da več rekonstruirati ali obnoviti. Arhivska stroka v svetu je v zadnjih sto letih, v Sloveniji pa v zadnjih petdesetih letih, za potrebe vrednotenja in odbiranja arhivskega gradiva poleg različnih metodologij oziroma postopkov (pozitivni in negativni način vrednotenja, makro in mikro valorizacija, funkcijsko vrednotenje) razvila tudi številna načela in kriterije valorizacije.

S pomočjo načel in kriterijev vrednotenja gradiva posredno ali neposredno ocenjujemo oziroma vrednotimo zapise glede na njihov upravni, pravni, poslovni, osebni ali kakšen drug pomen ter glede na pomen za zgodovino, znanost in kulturo. Cilji vrednotenja so običajno določeni v arhivskih predpisih, praviloma v definiciji arhivskega gradiva, kjer je opredeljen namen in pomen gradiva. **Arhivsko gradivo se v Republiki Sloveniji vrednoti glede na njegov pomen za zgodovino, druge znanosti in kulturo ter trajno pravno varnost pravnih in fizičnih oseb, dokumentarno gradivo pa glede na potrebe poslovanja ustvarjalca gradiva ter glede na predpisane roke hranjenja.**² Pri tem naj opozorim, da v Sloveniji razlikujemo pojma "dokumentarno gradivo" in "arhivsko gradivo", pri čemer pod dokumentarnim gradivom razumemo vse zapise, ki nastajajo pri poslovanju pravnih in fizičnih oseb. Arhivsko gradivo javnopravnih oseb (državnih upravnih in pravosodnih organov, organov samoupravnih lokalnih skupnosti, javnih podjetij, javnih zavodov in drugih javnih ustanov) se v skladu s predpisi in strokovnimi kriteriji vrednoti in odbira iz dokumentarnega gradiva po postopku makro valorizacije s tako imenovano pozitivno metodo.

Pri kakršnikoli valorizaciji zapisov se moramo v prvi vrsti zavedati, da absolutnih načel oziroma kriterijev vrednotenja, ki bi bili splošno veljavni in uporabni za vse gradivo v vseh obdobjih pri vseh ustvarjalcih gradiva, ni! Zato je pri vrednotenju gradiva, ne glede na cilj ali metodo, potrebno čim boljše teoretično in praktično poznavanje različnih arhivskih strokovnih načel in kriterijev, ki so jih uporabljali oziroma jih še vedno uporabljajo arhivisti pri konkretnem vrednotenju gradiva. Večina modelov oziroma projektov vrednotenja gradiva, vključno s sodobno metodo makro vrednotenja oziroma funkcijskega vrednotenja gradiva v svetu od konca osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje, za vrednotenje zapisov zelo natančno predpisuje cilje in metodologijo (postopke in tehniko) vrednotenja in odbiranja gradiva, manj pa je razvitih konkretnih načel in kriterijev ter drugih metodoloških pripomočkov za odbiranje gradiva, na primer raznih klasifikacijskih načrtov, navodil, seznamov in list z arhivskim gradivom ter roki hranjenja.

To velja tudi za sodobno metodo makro funkcijskega vrednotenja gradiva, ki je razvila tehniko klasificiranja in analize funkcij ter način vrednotenja in odbiranja na podlagi funkcij, pomanjkljiva pa je glede obravnave konkretnih kriterijev vrednotenja razčlenjenih funkcij in gradiva, ki nastaja pri njihovem izvrševanju. Slednje velja tudi za v svetovni arhivski literaturi trenutno najbolj znane projekte makro vrednotenja oziroma funkcijskega vrednotenja državnega arhivskega gradiva kot je Kanadska metoda makro vrednotenja oziroma projekt GWP (Government –Wide Plan for the Disposition of Federal Records), ki ga je leta 1990 teoretično utemeljil Terry Cook,³ avstralski DIRKS (Design and Implementation of Record Keeping System),⁴ nizozemski PIVOT⁵ in druge.

³ O kanadski metodi makro vrednotenja glej predvsem:

- Cook: *An Appraisal methodology*.
- Cook: *Macroappraisal: The new theory and strategy for records disposition at the National Archives in Canada*.
- Brown: *Functional Appraisal at the National Archives of Canada* (glej tudi hrvaški prevod v Arhivskem vjesniku 41, 1998).
- Cook: *Macroappraisal and Functional Analysis*.
- Babić: *Makrovrednovanje: Kanadska metoda funkcionalnega vrednovanja*, str. 7–19.

⁴ Za avstralski projekt makro valorizacije glej:

- Reed: *Appraisal and Disposal*, str. 157–207.
- McKemmish: *Jučer, danas i sutra, Kontinuitet odgovornosti, hrvaški prevod; original članka objavljen v Proceedings of the Records Management Association of Australia, RMAA Perth 1997*.
- Schwirtlich: *The Functional Approach*, str. 57–62.
- Simpson, Graham: *Appraisal and Selection of Records*, str. 51–56.

² 2. člen Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006) ter 2., 195. in 196. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

Makro in mikro vrednotenje zapisov na osnovi funkcij oziroma funkcijsko vrednotenje z uporabo načel in kriterijev vrednotenja gradiva, ki nastaja pri izvajanju funkcij, predstavlja osnovo sodobne metodologije valorizacije in odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva in določanja rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, za razliko od nekaterih starejših, vendar dokaj pogosto uporabljenih metod vrednotenja po vsebini, po vrstah gradiva in drugih načelih, ki so v glavnem slonele na subjektivnih ocenah in kriterijih posameznih arhivistov ob upoštevanju formalnih oziroma predpisanih načinov in postopkov. V literaturi pogosto imenujejo takšno vrednotenje kot metodo občutka arhivista na koncu prstov (zelo pogost nemški izraz: *Fingerspitzengefühl*).⁶

Makro funkcijsko vrednotenje je celostno osredotočeno na funkcije javne uprave, ki so običajno strukturirane in do določene mere nivojsko razčlenjene v skupnih (okvirnih), resornih (enotnih) in posameznih klasifikacijskih načrtih od tri do pet decimalnih mest, mikro funkcijsko vrednotenje pa na posamezne dokumente, zadeve, spise v okviru posameznih funkcij.

Za vrednotenje dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva, tudi za funkcijsko vrednotenje, so potrebni objektivni, strokovno utemeljeni kriteriji, ki omogočajo ob upoštevanju izhodišč in drugih osnov valorizacije zlasti analize funkcij optimalno možno ohranjanje izvornih zapisanih podatkov in informacij o dogodkih, pojavih, osebah, stvareh, krajih itd. v določenem času in prostoru glede na njihov pomen za znanost ali kulturo ter druge upravne, pravne, uradne, javne, poslovne in osebne potrebe pravnih in fizičnih oseb.

V tem prispevku želim zelo na kratko prikazati načela in kriterije vrednotenja dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki smo jih razvijali v Sloveniji zlasti pod jugoslovanskim, nemškim, ameriškim in ruskim vplivom od srede petdesetih let prejšnjega stoletja⁷ in jih uporabljali v predpisanih postopkih vrednotenja zapisov najrazličnejših ustvarjalcev gradiva, predvsem po načelih vrednotenja pomena

vsebine gradiva oziroma posameznih vrst gradiva, pa tudi po načelu vrednotenja funkcij in gradiva, ki nastaja pri njihovem izvajanju.

Kriteriji odbiranja so se razvijali in uporabljali tudi pri funkcijskem vrednotenju oziroma makro vrednotenju arhivskega gradiva javne uprave, ki je pri najnižjih državnih upravnih organih potekala v Sloveniji že vsaj od leta 1981 dalje, ko je bila z arhivskim zakonom⁸ uvedena pozitivna metoda odbiranja arhivskega gradiva. Tedaj se je na osnovi predpisanega klasifikacijskega načrta za državne upravne organe pri nekdanjih občinah v praksi začelo vrednotenje in odbiranje arhivskega gradiva na podlagi funkcij iz predpisanega okvirnega klasifikacijskega načrta. V celoti pa je v praksi pri državnih organih in organih lokalnih skupnosti zaživel funkcijsko vrednotenje zapisov po letu 1995, ko so bili na podlagi Uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva⁹ iz leta 1994 uvedeni okvirni,¹⁰ resorni (enotni) in posamezni klasifikacijski načrti za organe javne uprave z obvezno določitvijo rokov hranjenja s strani posameznih organov in določitvijo arhivskega gradiva s strani pristojnih arhivov na osnovi funkcij.

Načela in kriteriji funkcijskega vrednotenja se uporabljajo in razvijajo tudi pri sedanjih splošno uveljavljenih makro valorizaciji zapisov javne uprave na osnovi novih klasifikacijskih načrtov za razvrščanje funkcij organov javne uprave (okvirni, resorni in posamezni načrti), ki jih je predpisala nova Uredba o upravnem poslovanju leta 2005.¹¹

Kriterije vrednotenja dokumentarnega in arhivskega gradiva moramo obravnavati razvojno s tem, da upoštevamo načela in kriterije, ki jih je razvila slovenska arhivska stroka pod vplivom tuje arhivske teorije in prakse valorizacije in odbiranja ter na podlagi lastnih praktičnih izkušenj na tem področju.

Sodobno teorijo valorizacije, vključno z začetki funkcijskega vrednotenja ter temeljnimi načeli in kriteriji vrednotenja, ki so še do danes ostali aktualni, je leta 1956 med prvimi teoretično utemeljil

⁵ Vsi projekti so omenjeni v *Guidelines on Appraisal*, International Council on Archives (Mills: Strategic Approaches to Appraisal, verzija maj 2005), švicarski projekt pa omenja Brown: Funkcionalno vrednovanje u Državnom arhivu Kanade (sedam godina stvarne prakse), *Arhivski vjesnik* 41, Zagreb 1998.

⁶ Booms: Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung, str. 17 in Bastien: Entwicklung und Anwendung von Normen bei der Bewertung, str. 2.

⁷ Žumer: *Valorizacija dokumentarnega gradiva*, str. 25–84.

⁸ Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81).

⁹ Uredba o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94).

¹⁰ Okvirni načrt klasifikacijskih znakov, Ministrstvo za notranje zadeve RS, Ljubljana, oktober 1995 (tipkopis).

¹¹ Uredba o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

Theodore R. Schellenberg v svojem delu *Valorizacija modernih zapisov*.¹² Od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje Schellenberg doživlja renesanso in ponatise, kljub nekaterim novim načelom in kriterijem vrednotenja. Na njegovo teorijo vrednotenja, zlasti na načelo delitve gradiva na primarni in sekundarni pomen ter načelo delitve gradiva glede na vsebino z dokazno in informacijsko vrednostjo, se naslanja in ga citira prav vsa svetovna arhivska strokovna literatura, ki obravnava valorizacijo zapisov, še posebej učbeniki in priročniki iz arhivistike.¹³ Isto velja za nekdanjo jugoslovansko in slovensko arhivistiko. Poleg Schellenbergove teorije in prakse valorizacije iz petdesetih let, nam je v Sloveniji kot vzor vseskozi služila predvsem nemška, pa tudi nekdanja sovjetska oziroma vzhodnoevropska teorija, s tem da smo odmislili njeno politično in ideološko vsebino. Ob tem seveda ne smemo prezreti lastnih pa tudi nekdanjih jugoslovanskih skoraj petdesetletnih strokovnih izkušenj pri razvoju načel in kriterijev vrednotenja zapisov ter številnih tipskih in posamičnih navodil, list in seznamov za odbiranje arhivskega gradiva ter določanje rokov hranjenja gradiva.

Od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja so si arhivisti na vsem svetu enotni, da je potrebno razvijati predvsem pozitivni način valorizacije in odbiranja arhivskega gradiva ter določanja rokov hranjenja na osnovi funkcij ustvarjalcev, pri čemer je potrebno razvijati čim podrobnejša, konkretna in strokovno utemeljena načela in kriterije valorizacije oziroma odbiranja. Vso pozornost arhivistov je potrebno usmeriti na pomembno arhivsko gradivo, manj pa se ukvarjati z uničevanjem nepotrebnega oziroma ničvrednega dokumentarnega gradiva! Izogniti se je potrebno razvijanju splošno veljavne teorije valorizacije oziroma načel in kriterijev, še posebej če ima ta teorija za izhodišče ideološke in politične osnove ali pa le ozke strokovne interese ali potrebe posameznih znanosti, na primer zgodovinopisja.¹⁴ V začetku devetdesetih let so v zahodnih državah močno kritizirali nekdanja real-socialistična načela in kriterije, ki temeljijo na tako imenovanih principih zgodovinskega materializma,

marksizma in leninizma, na odločilni vlogi vladajoče komunistične ideologije in partije, na razrednem pristopu itd.¹⁵

V zadnjih dvajsetih letih se v svetu vse bolj uveljavlja model makro funkcijskega vrednotenja gradiva javne uprave, ki se sicer v mnogih državah bolj ali manj prakticira že več kot petdeset let, teoretično in praktično pa je bila ta metoda utemeljena in podrobno obrazložena šele z razvojem kanadskega, nizozemskega in avstralskega modela makro funkcijskega vrednotenja gradiva državne uprave od začetka devetdeset let prejšnjega stoletja.

Na tem mestu je sicer treba nasprotovati sodobnim kanadskim, ameriškim, avstralskim in še nekaterim drugim arhivskim teoretikom tezo, da so funkcijsko metodo makro vrednotenja razvili in začeli prakticirati šele v Kanadi, Avstraliji, ZDA in na Nizozemskem s projekti makro vrednotenja v začetku devetdesetih let. Metoda funkcijskega vrednotenja oziroma makro vrednotenja se je oziroma se še vedno zelo učinkovito izvaja v številnih evropskih državah, na primer v Nemčiji z nekdanjo Nemško demokratično republiko, Avstriji, Rusiji oziroma v nekdanji Sovjetski zvezi, Italiji, Franciji, nekdanji Jugoslaviji, pa tudi v Sloveniji, itd. že več kot petdeset let, zlasti v tistih državah, kjer so upravne, administrativne, poslovne in druge vrste funkcij v okviru pisarniškega poslovanja ustvarjalcev gradiva sistematično razvrščene v klasifikacijske načrte. Klasifikacijski načrti s funkcijami oziroma nalogami so z roki hranjenja in arhivskim gradivom osnova tako imenovanih list oziroma seznamov za odbiranje gradiva. Največ takšnih seznamov predstavlja konkretni pripomoček za odbiranje in izročanje arhivskega gradiva državnih organov in organov lokalnih skupnosti, pa tudi za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva. V Sloveniji metodo funkcijskega makro vrednotenja prakticiramo na gradivu državne uprave na lokalnem nivoju že od leta 1981 dalje, ne da bi se pri tem sploh zavedali da gre za metodo makro vrednotenja oziroma za funkcijsko vrednotenje. V slovenski arhivski literaturi zasledimo ta pojem šele konec devetdesetih let prejšnjega stoletja.

Strokovne literature o valorizaciji zapisov je na svetu ogromno. Vse lažje je pregledna in dostopna predvsem preko internetno dostopnih bibliografij,¹⁶ pogosto pa tudi internetno objavljenih pred-

¹² Schellenberg: *The Appraisal of Modern Public Records*, str. 223–278 (hrvaški prevod: Schellenberg: *Moderni arhivi, Principi i tehnika rada*, Izdanje Saveza društava arhivista Jugoslavije, Beograd 1968; nemški prevod: *Die Bewertung modernen Verwaltungsschriftguts*, Marburg 1990, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 17.

¹³ Duranti: *Arhivski zapisi*, str. 73–117.

¹⁴ Uhl: *Der Wandel in der archivischen Bewertungsdiskussion*, str. 529–538.

¹⁵ Žumer: *Politika akvizicije i kriteriji vrednovanja*, str. 53–77.

¹⁶ Primer arhivske periodične bibliografije na internetu: <http://www.ica.org/biblio/BibliogCAPdraft.pdf>

pisov, člankov in monografij. Pri tem je treba izpostaviti obsežno rusko oziroma nekdanjo sovjetsko arhivsko literaturo, ki jo zahod zaradi jezikovnih in političnih ovir še vedno premalo ali nič ne pozna, nemško literaturo, vključno z nekdanjo vzhodno nemško, italijansko, francosko, kanadsko, ameriško, avstralsko in arhivsko strokovno literaturo o načelih in kriterijih nekaterih manjših držav (na primer skandinavskih držav, Nizozemske, Hrvaške itd.). Načela in kriteriji vrednotenja dokumentarnega in arhivskega gradiva so bili pod močnim ruskim in nemškim vplivom dokaj dobro in sistematično obdelani tudi v nekdanji jugoslovanski arhivistiki.

V literaturi zasledimo različne načine obravnave oziroma razvrščanja načel in kriterijev. Osnove za razvrščanje so zelo različne. Nekateri avtorji dajejo prednost vsebinskim kriterijem, drugi zunanjim značilnostim, tretji kriterijem izvora gradiva. Nekateri dajejo prednost načelom in kriterijem, ki naj bi bili absolutni ali pomembnejši itd., kot na primer kriterij mejnega datuma. Načeloma moram pojasniti, da absolutnih kriterijev, ki bi veljali v vseh primerih vedno in povsod, ni, čeprav so nekateri kriteriji lahko edini in odločilni za odbiranje oziroma ohranitev posameznih vrst ali funkcijskih celot gradiva v določenem obdobju, na določenem področju ali območju. Posameznih kriterijev ne smemo favorizirati in razen nekaj izjem tudi ne absolutizirati kot edino uporabne oziroma veljavne. Pri kompleksni uporabi načel in kriterijev je potrebno, da se ti med seboj dopolnjujejo in prepletajo.

Poskuse sistematičnega teoretičnega razvrščanja kriterijev odbiranja glede na skupne značilnosti zasledimo predvsem v nekdanji sovjetski oziroma ruski strokovni literaturi, pa tudi v zahodni, predvsem nemški in ameriški arhivski literaturi. Sistematično razvrstitev kriterijev zasledimo tudi v osnutku Navodil za valorizacijo, ki jih od leta 2003 dalje pripravlja delovna skupina Komiteja za valorizacijo pri Mednarodnem arhivskem svetu in so objavljene na njegovi spletni strani.¹⁷

Na nekdanjo jugoslovansko, pa tudi slovensko arhivsko teorijo in prakso valorizacije zapisov sta imela od konca petdesetih let dvajsetega stoletja dalje, predvsem preko arhivske strokovne literature, zlasti učbenikov arhivistike in arhivskih časopisov, posredno največji vpliv Schellenbergova teorija¹⁸ in nekdanja sovjetska arhivistika¹⁹ z vhodno

evropskimi državami, zlasti Nemško demokratično republiko.²⁰ Manjši vpliv zasledimo s strani nekdanjih zahodnoevropskih držav, čeprav vpliv nemške arhivistike²¹ na slovensko v vsem obdobju ni bil zanemarljiv, predvsem glede uporabe posameznih konkretnih načel in kriterijev vrednotenja gradiva. Mnogo manjši ali celo zanemarljiv pa je bil vpliv drugih valorizacijskih teorij, na žalost tudi sodobne nizozemske, kanadske, ameriške in avstralske teorije in prakse funkcijskega vrednotenja, čeprav se tudi v Sloveniji že petindvajset let v praksi izvaja funkcijsko vrednotenje zapisov državne oziroma javne uprave na osnovi okvirnih, resornih (enotnih) in posameznih klasifikacijskih načrtov in dokaj podrobnimi konkretnimi kriteriji vrednotenja. Klasifikacijski načrti z določenim arhivskim gradivom in roki hranjenja so dali tudi že zelo dobre praktične rezultate glede prevzetega arhivskega gradiva javne uprave, nastalega do osamosvojitve Slovenije leta 1991.

Največji vpliv na razvoj teorije vrednotenja sodobnih zapisov ima nedvomno ameriški arhivist Theodor R. Schellenberg, ki je leta 1956 v temeljnem delu *Valorizacija modernega gradiva* naslonil valorizacijsko teorijo na načelno dvostopenjsko delitev gradiva na primarni in sekundarni uporabni pomen, glede na vsebino pa je arhivsko gradivo razdelil na gradivo z dokazno in gradivo z informacijsko vrednostjo. Temeljno Schellenbergovo načelo vrednotenja sodobnih zapisov za potrebe zgodovine oziroma znanosti je pomen vsebine gradiva, ki jo je potrebno ugotavljati s konkretno analizo posameznih zapisov. Zanj je analiza posameznih dokumentov, spisov in zadev temelj arhivskega vrednotenja.²²

¹⁷ Guidelines on Appraisal, International Council on Archives (Doom: Selection Criteria, verzija avgust 2004; Lepanonen: Sampling of Records, verzija februar 2005).

¹⁸ Predvsem hrvaški prevod: Schellenberg: *Moderni arhivi*.

¹⁹ Glej osnovno nekdanjo sovjetsko oziroma rusko literaturo: - *Metodika otbora dubletnyh materialov na gosudarstvennoe hranenie*, Rekomendacii, Moskva 1969.

- *Teorija i praktika ekspertizy cennosti dokumentov i komplektovaniya gosudarstvennyh arhivov SSSR*, Trudy VNIIDAD, Moskva 1974, 1. del, 2. del.

- *Osnovnye položenija otbora dokumentov c povtorjajuščesja informaciej na gosudarstvennoe hranenie*, Moskva 1976.

- *Teorija i praktika arhivnogo dela v SSSR*, Moskva 1980, druga predelana in dopolnjena izdaja.

- *Osnovnye pravila raboti gosudarstvennyh arhivov Rosii*, ROSARHIV, Moskva 2000 (priročnik).

²⁰ Brachmann u.a.: *Archivwesen in der Deutschen demokratischen Republik* (priročnik).

²¹ Seznam najpomembnejše svetovne literature o načelih in kriterijih vrednotenja glej v seznamu virov in literature.

²² Schellenberg: *Die Bewertung modernen Verwaltungsschriftguts*, str. 99–101.

Kljub temu, da Schellenberga še ne moremo šteti za začetnika oziroma utemeljitelja funkcijskega vrednotenja modernih zapisov, je v svojem delu leta 1956 že postavil zahtevo, da je potrebno zapise, če so klasificirani tako, da odražajo organizacijo in funkcije ustvarjalca gradiva, vrednotiti in odbirati na osnovi njegove organizacije in funkcij. Glede temeljnega načela funkcijskega vrednotenja, da mora klasifikacijski načrt za razvrščanje gradiva temeljiti na funkcijah ustvarjalca arhivskega gradiva, je Schellenberg zapisal, da so arhivski zapisi preostanek nekkih opravil in da na naravni način tvorijo skupine, povezane s temi opravili, a za opravila se lahko štejejo funkcije, dejavnosti in posamezna dejanja.²³

Ruska arhivistika, ki je v šestdesetih in sedemdesetih letih razvila valorizacijsko teorijo do izrednih podrobnosti, deli kriterije ekspertize vrednosti na tri večje skupine glede na:

1. izvor gradiva (pomen ustvarjalca gradiva, čas in kraj nastanka gradiva),
2. vsebino gradiva (pomen podatkov in informacij ter njihovo ponavljanje in koncentriranje),
3. zunanje značilnosti gradiva (oblika dokumentov, originalnost, jezikovne in paleografske značilnosti, fizična sestava dokumentov itd.).

V okviru navedenih skupin strokovna literatura obravnava načela in kriterije zelo podrobno s številnimi praktičnimi primeri vrednotenja. Za temeljno delo o načelih in kriterijih še vedno velja citirana študija VNIIDAD v dveh delih iz leta 1974 z naslovom *Teorija in praksa ekspertize vrednosti dokumentov za prevzem v državne arhive*.²⁴ Te kriterije je v glavnem v celoti, vendar brez političnih načel (izhodišč) vrednotenja zapisov, prevzela v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja tudi jugoslovanska in slovenska arhivska stroka. Ker bom te kriterije obravnaval v nadaljevanju, jih na tem mestu ne bom posebej izpostavljaj. V celoti ali pa še bolj izpopolnjene pa so sovjetske kriterije uporabljali arhivisti nekdanjih realsocialističnih držav, zlasti v Nemški demokratični republiki,²⁵ na Poljskem, Madžarskem, Češkem in Bolgariji. Značilno pa je, da te države od Sovjetske zveze nikoli niso prevzele za vso državo predpisanega sistema enotne klasifikacije (SEK),²⁶ ki je bil od šestdesetih let

dalje podlaga za funkcijsko vrednotenje, odbiranje in prevzemanje arhivskega gradiva državnih organov. Obenem je bil tudi podlaga za politično vrednotenje zapisov po načelu pomena oktobrske revolucije in pomena komunistične partije v državi in družbi. V vseh navedenih državah je bilo potrebno v skladu z osnovnimi načeli vrednotenja zapisov predvsem dokumentirati in zagotavljati zgodovinske vire za vlogo partije in delavskega razreda v družbi in državi.

Na drugi strani je ameriški arhivski teoretik valorizacije Frank Boles leta 1991 v monografiji *Archival Appraisal*²⁷ na osnovi študija obsežne strokovne literature o valorizaciji, ki je izšla v angleškem jeziku od štiridesetih let dalje, obravnaval številne kriterije.²⁸ Med sodobnimi tujimi učbeniki arhivistike pa je potrebno glede obravnave načel in kriterijev vrednotenja, še posebej funkcijskega makro vrednotenja zapisov, opozoriti na učbenik Luciane Duranti *Arhivski zapisi, Teorija i praksa*, ki ga je objavila leta 1997.²⁹ L. Duranti poudarja predvsem pomen klasificiranja zapisov na osnovi funkcij in dejavnosti inštitucij, kar je temelj funkcijskega vrednotenja. Funkcijsko makro vrednotenje zapisov je še posebej poudarjeno tudi v ISO standardu 15489 (*Records Management*) ter v MoReq – Modelu zahtev za ravnanje z elektronskim gradivom.³⁰

Tipično makro funkcijsko vrednotenje sodobnih zapisov državne uprave predstavlja kanadski projekt GWP (*Government – Wide Plan for the Disposition of Federal Records*),³¹ ki ga je od leta 1990 v številnih strokovnih člankih teoretično utemeljeval Terry Cook, posebej pa leta 1997 predstavil Richard Brown v članku *Funkcionalno vrednotenje v Državnem arhivu Kanade – sedem let stvarne prakse*.³²

²⁷ Povzetek kriterijev F. Bolesa iz publikacije *Archival appraisal v: Žumer: Valorizacija dokumentarnega gradiva*, str. 156–157.

²⁸ Bolesovi kriteriji vrednotenja so prevzeti tudi v osnutku Navodila za valorizacijo Mednarodnega arhivskega sveta.

²⁹ Duranti: *I documenti archivistici*; glej hrvaški prevod: Duranti, *Arhivski zapisi, Teorija i praksa*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2000, str. 73–117 (učbenik).

³⁰ *Specifikacija MoReq – Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov*, DLM Forum, Evropska komisija 2001, Arhiv Republike Slovenije 2005, www.gov.si/ars, mju.gov.si, www.dlmforum.eu.org (glej tudi hrvaški prevod).

³¹ *Government – Wide Plan for the Disposition of records*, National Archives of Canada, 3. verzija, 1997.

³² Brown: *Functional Appraisal at the National Archives of Canada*; hrvaški prevod Brown: *Funkcionalno vrednotenje u Državnem arhivu Kanade*, str. 51–65.

²³ Podrobnejša utemeljitev v: Duranti: *Arhivski zapisi*, str. 79–84.

²⁴ Žumer, *Valorizacija dokumentarnega gradiva v Sovjetski zvezi*, str. 38–42.

²⁵ Primerjaj: Brachmann u.a.: *Archivwesen in der Deutschen demokratischen Republik* (pripročnik).

²⁶ *Shema edinoj klasifikacii dokumentnoj informacii v sistematičeskib katalogah gosudarstvennyh arhivov*.

Do širše uporabe makro vrednotenja oziroma funkcijskega vrednotenja zapisov organov državne uprave konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, zlasti v Kanadi, Nizozemski, Avstraliji, Švici pa tudi v drugih državah Evrope in Amerike je prišlo zaradi hiperprodukcije zapisov in ker s klasično metodo vrednotenja in odbiranja posameznih dokumentov in zadev glede na pomen vsebine in drugih kriterijev ni bilo več mogoče zagotoviti ustreznega prevzemanja arhivskega gradiva v javne arhive. Le z makro funkcijsko metodo vrednotenja je mogoče celovito ovrednotiti zapise, ki nastajajo pri izvrševanju vseh funkcij organov javne uprave. Naloga arhiva je, da ovrednoti in ohrani zapise o vseh obstoječih družbenih funkcijah določenega obdobja. Funkcijsko vrednotenje lahko definiramo kot oceno vrednosti zapisov glede na možnost, da dokumentira družbene funkcije v celoti in hkrati tudi posamezne upravne in poslovne funkcije oziroma aktivnosti pravnih in fizičnih oseb. Makro funkcijsko vrednotenje mora zajeti celotne funkcije državne oziroma javne uprave, izhodišče pa je funkcionalna analiza upravnih institucij.

Značilno za makro funkcijsko vrednotenje je, da:

- vrednotenje ne temelji več na analizi posameznih dokumentov, kar pomeni odstop od Schellenbergove delitve gradiva na primarni operativni in sekundarni zgodovinski pomen in na delitev arhivskega gradiva z dokazno in informativno vsebino oziroma vrednostjo,
- se vrednotenje naslanja na sistem funkcij, poslovnih procesov in aktivnosti in ne več na administrativne pisarniške enote (dokumente, spise, zadeve) in da
- se arhivska vrednost zapisov ugotavlja v kontekstu z funkcijami oziroma nalogami.

Z makro vrednotenjem posamezni dokumenti, spisi in zadeve niso več neposredna osnova za vrednotenje zapisov, temveč to postajajo funkcije, koncept provenience oziroma struktura posameznega arhivskega fonda ni več vezana na administrativno strukturo ustvarjalca gradiva, ocena vrednosti gradiva pa ni več skoraj izključno vezana na predvidevanje njegovega bodočega sekundarnega pomena za znanstvena raziskovanja, temveč je vrednost vezana na pomen funkcij oziroma nalog ustvarjalcev ter gradiva, ki nastaja pri njihovem izvrševanju.

Kriteriji vrednotenja glede pomena gradiva kot kulturne dediščine (Heritage value), ki jih je razvil Frank Boles, so tudi osnova za sistematično razvrstitev kriterijev v osnutku Navodila za valorizacijo, ki jih pripravlja posebna delovna skupina Komiteja za valorizacijo pri Mednarodnem arhivskem

svetu od leta 2003 do leta 2005.³³

Temeljna vprašanja makro valorizacije arhivskega gradiva v Republiki Sloveniji urejajo predpisi, zlasti Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih³⁴ ter Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva³⁵ iz leta 2006, Uredba o upravnem poslovanju,³⁶ in Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave iz leta 2005,³⁷ Enotne tehnološke zahteve za elektronsko hrambo gradiva v digitalni obliki – ETZ,³⁸ ki ga lahko imenujemo slovenski MoReq in drugi predpisi.³⁹ Predpisi

33 Guidelines on Appraisal (Mills: Strategic Approaches to Appraisal, verzija maj 2005; Doom: Selection Criteria, verzija avgust 2004; Leppanen: Sampling of Records, verzija februar 2005; Findlay: The Process of Appraisal, verzija avgust 2004; Twigg: The Appraisal of Electronic records, verzija maj 2003).

34 Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih–ZVDAGA (Uradni list RS, št. 30/2006).

35 Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006).

36 Uredba o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005, 106/2005, 30/2006, 86/2006, 32/2007, 63/2007, 115/2007, 122/2007).

37 Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave (Uradni list RS, št. 81/2005).

38 Enotne tehnološke zahteve za hrambo elektronskega gradiva v digitalni obliki–ETZ, verzija 1.0, Ljubljana 2006 (objavljeno na spletni strani Arhiva Republike Slovenije www.arhiv.gov.si).

39 Med drugimi predpisi in standardi, ki se nanašajo na valorizacijo gradiva, naj navedem le:

- Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/99, s spremembo št. 73/2004).

- Sodni red (Uradni list RS, št. 17/95).

- Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 86/2004).

- Zakon o tajnih podatkih (Uradni list RS, št. 87/2001).

- Slovenski računovodski standardi, št. 21, 22 in 23 (Uradni list RS, št. 118/2005).

- Zakon o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 117/2006).

- Zakon o davčnem postopku (Uradni list RS, št. 117/2006).

- Pravilnik o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli (Uradni list RS, št. 61/2005).

- MoReq–Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov, DLM Forum 2001, Arhiv Republike Slovenije 2005, objavljeno tudi na spletni strani <http://www.arhiv.gov.si> (MoReq: Model requirements for the management of electronic records – MoReq Specification, European Communities, 2001).

- ISO 15489:2005, Information and documentation – Records management. ISO 23081:2006, Information and documentation – Records management processes – Metadata for records.

- ISAD(G) 2 – Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje, 2000, (General International Standard Archival Description, 2nd Edition – ISAD(G)2, 2000, International Council on Archives, <http://www.ica.org>).

so harmonizirani z mednarodnimi ISO standardi (na primer ISO 15489:2005 – Information and documentation – Records management, ISO/IEC 27001 – Information security management systems) ter priporočili Evropske unije (na primer MoReq⁴⁰ – Model zahtev za upravljanje z elektronskimi dokumenti). Zelo pomembno je, da so veljavni arhivski predpisi harmoizirani s predpisi s področja upravljanja z dokumenti (record management) ter z mednarodnimi standardi s tega področja. Valorizacija arhivskega gradiva, zlasti način in postopek odbiranja arhivskega gradiva in postopek škartiranja oziroma uničevanja nepotrebne dokumentarne gradiva, je bila s predpisi (arhivskimi zakoni in pravilniki) prvič urejena že leta 1952,⁴¹ nato pa leta 1966, 1970,⁴² 1973, 1981, 1997, in 1999.

S strokovnimi vprašanji valorizacije gradiva oziroma z vprašanji čemu, kaj, kdo, kdaj, kako in na kakšen način valorizirati oziroma odbirati arhivsko gradivo se je slovenska arhivska stroka ukvarjala od srede 50 let prejšnjega stoletja dalje.⁴³ Strokovna literatura s področja valorizacije, kjer v zadnjem obdobju prednjačita študija Jožeta Žontarja Arhivska veda v 20. stoletju⁴⁴ in priročnik Vladimira Žumra Arhiviranje zapisov,⁴⁵ je zelo obsežna. Slovenska valorizacijska teorija in praksa je bila sicer na eni strani pod vplivom nekdanje jugoslovanske arhivistike, vseskozi pa je bila navezana predvsem na nemško, francosko in nekdanjo sovjetsko arhivistiko. Zelo uspešno je prevzemala in združevala dobre ideje in dobro prakso nekdanje jugoslovanske, še bolj pa dokaj strogo ločene vzhodne in zahodne arhivistike.

Po letu 1981, ko je bil v tedanji Socialistični republiki Sloveniji z Zakonom o naravni in kulturni dediščini⁴⁶ uveden tako imenovani pozitivni način vrednotenja in odbiranja arhivskega gradiva, so se na podlagi Pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu⁴⁷ iz leta 1981, počasi za-

čela uvajati tipska in posamezna pisna navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, ki so jih pristojni javni arhivi začeli izdajati posameznim državnim upravnim organom, samoupravnim interesnim skupnostim materialne proizvodnje in družbenih dejavnosti, družbenopolitičnim organizacijam in društvom, predvsem pa tedanjim državnim podjetjem oziroma organizacijam združenega dela. Način in postopek makro valorizacije ter odbiranja arhivskega gradiva s pisnimi navodili za odbiranje iz leta 1981 sta se praktično v celoti nespremenjena ohranila do danes, kljub dvema novima arhivskima zakonoma leta 1997 in 2006 ter pravilnika o odbiranju arhivskega gradiva iz leta 1999.

Razvoj teorije, predvsem pa prakse valorizacije in odbiranja gradiva v Sloveniji je šel v primerjavi z jugoslovansko od leta 1981 dalje svojo pot, kljub dokaj dobremu strokovnemu sodelovanju z jugoslovanskimi arhivisti in arhivi. Zakon o naravni in kulturni dediščini⁴⁸ in Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu⁴⁹ sta leta 1981 dala odgovore na večino vprašanih s področja metodologije vrednotenja, pozitivnega načina odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva s pomočjo pisemenih navodil za odbiranje in uredila postopek izročanja arhivskega gradiva pristojnim arhivom. Hkrati je to tudi začetek funkcijskega makro vrednotenja gradiva na področju državne uprave oziroma na vseh področjih, kjer so ustvarjalci gradiva razvrščanje gradiva naslonili na funkcije oziroma naloge, sistematično razvrščene v klasiifikacijske načrte.

Podrobnejšo utemeljitev in strokovno razlago makro vrednotenja najdemo leta 1981 v komentarju zakona in podzakonskih predpisov Jožeta Žontarja Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost,⁵⁰ leta 1982 v teoretičnem prispevku Vladimira Žumra Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana,⁵¹ leta 1984 v arhivskem učbeniku Jožeta Žontarja Arhivistika,⁵² ter Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradi-

⁴⁰ MoReq: Model requirements for the management of electronic records – MoReq Specification, European Communities, 2001.

⁴¹ Navodilo o zbiranju, hrambi in periodičnem izločanju arhivskega materiala (Uradni list FLRJ, št. 8/52 in Uradni list LRS, št. 12/52).

⁴² Navodilo o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva (Uradni list SRS, št. 9/70).

⁴³ Vilfan: Škartiranje, str. 31–45.

⁴⁴ Žontar: Arhivska veda v 20. stoletju, str. 86–97 in tam navedena literatura.

⁴⁵ Žumer, *Arhiviranje zapisov*.

⁴⁶ Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81).

⁴⁷ Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 34/81, popravek 2/82).

⁴⁸ Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81, popravek 42/86 in 8/90).

⁴⁹ Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Uradni list SRS, št. 34/81, popravek št. 2/82).

⁵⁰ Žontar: Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, str. 5–36.

⁵¹ Žumer, Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva, str. 14–23.

⁵² Žontar: *Arhivistika*.

vom⁵³ in leta 2001 v priročniku Vladimira Žumra Arhiviranje zapisov.⁵⁴

K razvoju teorije in prakse valorizacije so bila zlasti vsa osemdeseta leta 20. stoletja načrtno usmerjena tudi številna slovenska arhivska posvetovanja in zborovanja v organizaciji Arhivskega društva Slovenije,⁵⁵ ki so bila deloma ali pa v celoti posvečena valorizaciji gradiva po tematskih sklopih, torej parcialno po dejavnostih ali po vrstah gradiva.

Zakon o arhivskem gradivu in arhivih⁵⁶ leta 1997, Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu⁵⁷ leta 1999 ter novi Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih⁵⁸ z Uredbo o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva⁵⁹ iz leta 2006, v ničemer niso spreminjali tako imenovane pozitivne metode vrednotenja in postopka odbiranja arhivskega gradiva na podlagi pisnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, ki jih izda pristojni arhiv vsaki javnopravni osebi posebej.

Način in postopek vrednotenja dokumentarnega gradiva, določanje rokov hranjenja in arhivskega gradiva, izločanje oziroma uničevanje nepotrebnega dokumentarnega gradiva, ko mu potečejo roki hranjenja ter odbiranje in izročanje arhivskega gradiva pristojnim arhivom, določajo predvsem:

- Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, ki je leta 2006 nasledil in v celoti prevzel določbe Zakona o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997 in Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine iz leta 1981,
- Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva iz avgusta leta 2006, v katero je bil v celoti vključen Pravilnik o odbiranju in izročanju

nju javnega arhivskega gradiva arhivu iz leta 1999,

- Uredba o upravnem poslovanju iz leta 2005 in
- Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave iz leta 2005 ter še nekateri drugi predpisi, ki določajo pravila poslovanja s specifičnim dokumentarnim gradivom.

Z uredbo o upravnem poslovanju so bili izpolnjeni in hkrati nadgrajeni pogoji, ki jih glede rokov hranjenja dokumentarnega gradiva vsebujejo mednarodni standardi za upravljanje z zapisi ISO 15489, kot tudi priporočilo Evropske komisije za upravljanje elektronskih dokumentov Specifikacija MoReq – Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov iz leta 2001, ki vsebuje poglavje "5 Roki hrambe ter odbiranje in izločanje".⁶⁰

Vrednotenje, določanje, odbiranje in izročanje javnega arhivskega gradiva pristojnim arhivom se izvajajo v skladu z načinom in postopki, ki so harmonizirano določeni z Zakonom o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, Uredbo o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva, Uredbo o upravnem poslovanju ter Navodilom za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave.⁶¹

Javno arhivsko gradivo po definiciji arhivskega zakona nastane tako, da ga javnopravne osebe odberejo iz dokumentarnega gradiva na podlagi pisnih strokovnih navodil pristojnega arhiva in dodatnih pisnih strokovnih navodil predstavnikov pristojnega arhiva ob samem odbiranju.⁶² Dokumentarno gradivo drugih pravnih in fizičnih oseb, ki ima lastnosti arhivskega gradiva, postane arhivsko gradivo na podlagi odločbe državnega arhiva (zasebno arhivsko gradivo).

Arhivsko gradivo javnopravne osebe v skladu s predpisi določi pristojni arhiv v sodelovanju z organizacijo na podlagi njenega kla-

53 Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.

54 Žumer, *Arhiviranje zapisov*.

55 Večina referatov, koreferatov in diskusijskih prispevkov z zborovanj, posvetovanj in seminarjev je bilo objavljenih v glasilu Arhivi. Deloma so se problemov valorizacije dokumentarnega gradiva, predvsem novih vrst, dotikala tudi vsakoletna posvetovanja o strokovno-tehničnih vprašanih arhivov v Radencih od leta 1980 dalje, ki pa so objavljena v glasilu Sodobni arhivi.

56 Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97, popravek 32/97).

57 Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Uradni list SRS, št. 34/81, popravek št. 2/82).

58 Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006).

59 Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006).

60 *Specifikacija MoReq – Model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov*, DLM Forum – Evropska komisija 2001, Arhiv Republike Slovenije 2005. Publikacija je dostopna v slovensščini na spletnih straneh www.gov.si/ars in mju.gov.si, v angleščini pa na www.Dlmforum.eu.org.

61 34. do 41. člen ZVDAGA, pred tem 20. do 25. člen Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97, popravek 32/97), 55. do 69. člen Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006). prej 3. do 16. člen Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99) in 193. do 198. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005) ter celotno Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave (Uradni list RS, št. 81/2005).

62 34. člen in 2. odstavek 38. člena ZVDAGA.

sifikacijskega načrta oziroma sistematično razvrščenih in razčlenjenih upravnih in poslovnih funkcij. Pristojni arhiv pri vrednotenju oziroma določanju arhivskega gradiva upošteva metodologijo, kriterije za vrednotenje dokumentarnega gradiva in splošni seznam arhivskega gradiva iz priloge št. 1 Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva,⁶³ metodologijo in določitev arhivskega gradiva iz Navodila za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave ter teoretične in praktične izkušnje na področju valorizacije dokumentarnega gradiva v arhivski stroki.

Arhiv v pisnem strokovnem navodilu javnopravni osebi, za katero je pristojen, določi seznam dokumentarnega gradiva javnopravne osebe, ki ima lastnosti arhivskega gradiva, in podrobneje določi uporabo načel in meril. Pri pisnem strokovnem navodilu se morata upoštevati organizacijska struktura javnopravne osebe in način razvrščanja dokumentarnega gradiva, ki ga ta uporablja. Pri enakovrstnih državnih organih, ki delujejo na celotnem državnem ozemlju, ali v primerih, ko isti državni organ spada v pristojnost več arhivov, je treba pisno strokovno navodilo za vse organe medsebojno uskladiti. Usklajevanje opravi Arhiv Republike Slovenije. Ob morebitnem sporu odloča minister.

V skladu z Uredbo o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva⁶⁴ mora pisno navodilo za odbiranje pri organih državne uprave, organih lokalnih skupnosti ter pravosodnih organih temeljiti na načinu razvrščanja gradiva, predpisanem za pisarniško poslovanje, torej na klasifikacijskem načrtu za razvrščanje gradiva po vsebini oziroma funkcijah. Javnopravna oseba mora zato seznaniti arhiv s svojo organizacijsko strukturo, pristojnostmi oziroma nalogami (funkcijami), predmetom poslovanja in dejavnostjo, z načinom upravnega poslovanja ter evidencami o dokumentarnem gradivu. Arhivu mora posredovati tudi druge podatke, ki so potrebni za vrednotenje njenega dokumentarnega gradiva. Ob spremembi pristojnosti, poslovanja ali organizacije mora to sporočiti pristojnemu arhivu najpozneje v 30 dneh zaradi dopolnitve oziroma izdelave novega pisnega navodila.

Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva na podlagi klasifikacijskega načrta za razvrščanje gradiva po funkcijah oziroma nalogah je v javni upravi v skladu z arhivskimi in upravnimi predpisi glavni instrument makro funkcijskega vrednotenja gradiva! Določanje arhivskega gradiva je v pristojnosti

javnih arhivov, določanje ostalih rokov hranjenja dokumentarnega gradiva pa v pristojnosti ustvarjalcev gradiva.

Javni arhivi imajo v skladu s predpisanimi in drugimi strokovnimi kriteriji valorizacije in s pisnimi navodili za odbiranje arhivskega gradiva iz celotnega dokumentarnega gradiva, pristojnost določati arhivsko gradivo, ki ima trajen pomen za znanost ali kulturo ter trajni pravni interes! Pisno navodilo, ki ga izda pristojni arhiv vsakemu ustvarjalcu praviloma posebej, pripravi arhivist, sprejme pa posebna ad hoc komisija pristojnega arhiva, v kateri so tudi predstavniki ustvarjalca gradiva. Pisno navodilo mora temeljiti na klasifikacijskem načrtu za razvrščanje gradiva po vsebini oziroma funkcijah, ki ga predloži ustvarjalec gradiva. Dejansko gre za makro funkcijsko vrednotenje arhivskega gradiva!

Ustvarjalci oziroma imetniki javnega arhivskega gradiva so dolžni pristojnemu arhivu predložiti klasifikacijski načrt za razvrščanje gradiva po funkcijah, dati podatke o dokumentarnem in arhivskem gradivu, sodelovati v arhivski komisiji za potrditev navodila, odbirati arhivsko gradivo v skladu s pisnimi navodili in ga najkasneje v 30 letih izročiti pristojnim javnim arhivom.

Oseba, ki v digitalni obliki hrani javno ali zasebno arhivsko gradivo, mora pristojnemu arhivu na njegovo zahtevo poročati o načinu in postopkih hrambe. Poročilo mora vsebovati predvsem podatke o uporabljeni opremi in storitvah, oblikah in nosilcih zapisa, zagotavljanju trajne dostopnosti podatkov, načrtovanih in izvedenih pretvorbah v drugo obliko zapisa ali prepisih na drug nosilec zapisa, ukrepah za zagotavljanje celovitosti, avtentičnosti in uporabnosti gradiva in drugih pomembnih dejavnih hrambe gradiva.

Javnopravna oseba mora pred začetkom odbiranja arhivskega gradiva o tem obvestiti pristojni arhiv in pri odbiranju upoštevati tudi strokovna navodila, ki jih lahko daje arhiv pred ali med odbiranjem arhivskega gradiva. Po odbiranju mora zagotoviti hrambo dokumentarnega gradiva, ki ni bilo določeno kot arhivsko, v skladu z roki hranjenja.

Javno arhivsko gradivo se odbira iz dokumentarnega gradiva in izroča pristojnemu arhivu najkasneje v roku 30 let od nastanka v urejenem stanju, popisno, tehnično opremljeno, kompletno, v zaokroženih celotah ter v dogovorjeni obliki in nosilcih, če gre za elektronsko gradivo v digitalni obliki. Ta rok se lahko skrajša ali izjemoma tudi podaljša. Odbiranje in izročitev arhivskega gradiva opravi posebna naj-

⁶³ Uradni list RS, št. 86/2006.

⁶⁴ 56. in 57. člen UVDAGA.

manj tričlanska komisija organa javne uprave, ki jo imenuje predstojnik, z zapisnikom in popisom izročene arhivskega gradiva. Izvirno elektronsko arhivsko gradivo se pristojnemu arhivu izroča v reproducirani digitalni obliki na predpisanih oziroma standardiziranih nosilcih in formatih zapisa. V skladu z dogovorom in s strokovnimi navodili pristojnega arhiva se arhivsko gradivo, ki nastaja v fizični obliki na papirju, lahko izjemoma izroči pristojnemu arhivu tudi samo v elektronski digitalni obliki.

Izvirno elektronsko arhivsko gradivo se pristojnemu arhivu izroča v digitalni obliki na predpisanih oziroma standardiziranih nosilcih in formatih zapisa za dolgoročno hrambo. V skladu z dogovorom in s strokovnimi navodili pristojnega arhiva se arhivsko gradivo, ki nastaja v fizični obliki na papirju, lahko izjemoma izroči pristojnemu arhivu tudi samo v elektronski obliki.

Javnopravne osebe so v zvezi z varstvom arhivskega gradiva torej dolžne:

- sodelovati s pristojnim arhivom pri izdelavi navodil za odbiranje javnega arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva;
- odbirati javno arhivsko gradivo iz dokumentarnega gradiva po navodilih pristojnega arhiva ter izdelati seznama odbranega gradiva;
- izročati javno arhivsko gradiva arhivu.

Za izvajanje navedenih obveznosti morajo javnopravne osebe zagotavljati ustrezne materialne, kadrovske in finančne pogoje ter določiti osebo, odgovorno za izvajanje teh obveznosti. Uslužbenci, ki delajo z dokumentarnim gradivom, morajo imeti najmanj srednjo izobrazbo in opravljen preizkus strokovne usposobljenosti pri pristojnem arhivu na podlagi posebnega pravilnika.⁶⁵

Javnopravna oseba, ki izroči javno arhivsko gradivo arhivu, je dolžna gradivo označiti z ustreznimi roki nedostopnosti ter v izročitvenem zapisniku posebej navesti morebitne roke nedostopnosti za posamezno javno arhivsko gradivo.

V primeru prenehanja javnopravne osebe⁶⁶ brez znanega pravnega naslednika je potrebno javno arhivsko gradivo ne glede na tridesetletni rok izročiti pristojnemu arhivu še pred prenehanjem javnopravne osebe. Organ, ki vodi postopek prenehanja oziroma izvaja statusno spremembo javnopravne osebe, mora zagotoviti odbiranje in izročitev javnega

arhivskega gradiva arhivu v skladu z določbami zakona ter na podlagi obveznih navodil pristojnega arhiva o ravnanju z javnim arhivskim gradivom.

Javnopravne osebe morajo po arhivskem zakonu⁶⁷ skrbeti za ohranjanje, materialno varnost, celovitost in urejenost dokumentarnega gradiva, ki ga prejemajo ali nastaja pri njihovem delu, dokler ni iz tega gradiva odbrano arhivsko gradivo. Pristojnemu arhivu morajo zagotoviti ogled stanja, v kakršnem je dokumentarno gradivo, ter mu dajati podatke, ki jih potrebuje za vodenje evidenc o arhivskem gradivu, pod pogoji, ki jih določa ZVDAGA.

Ustvarjalci so dolžni sami določati roke hranjenja dokumentarnega gradiva, ki ni določeno kot arhivsko. Roke hranjenja določijo v skladu s predpisanimi roki (okrog 200 predpisov) in glede na potrebe poslovanja. Roki se določajo v letih (2, 5, 10, 20 let in več). Roke hranjenja ustvarjalec praviloma določi v klasifikacijski načrt za razvrščanje gradiva po vsebini oziroma upravnih in poslovnih funkcijah.

Roki hranjenja se skupaj s klasifikacijskim načrtom vnesejo v računalniško aplikacijo za vodenje predpisane evidence o dokumentih, zadevah in dosjejih,⁶⁸ kar običajno omogoča avtomatično določanje rokov, izračunavanje letnice uničenja gradiva, sortiranje, pregledovanje in izpisovanje seznamov dokumentarnega gradiva po rokih hranjenja, izdelavo seznamov odbranega arhivskega gradiva, seznamov izločenega oziroma uničenega gradiva itd.

Dokumentarno gradivo se po preteku rokov hranjenja izloči in uniči komisijsko, z zapisnikom in okvirnim popisom, najmanj vsakih 5 let. Dokumentarno gradivo se po enakem postopku lahko uniči tudi po opravljeni varni in zanesljivi pretvorbi v digitalno obliko, razen kadar posebni predpisi ne določajo drugače. Za izločitev in uničenje ni potrebno soglasje pristojnega arhiva!

Uničenje izvirnega arhivskega gradiva, ki je nastalo v fizični obliki na papirju, po pretvorbi v digitalno obliko ali zapis na mikrofilm ni dovoljeno, razen če pristojni arhiv izrecno ne določi

⁶⁷ 39. člen ZVDAGA.

⁶⁸ Organi javne uprave v Republiki Sloveniji za vodenje računalniških evidenc o dokumentarnem gradivu večinoma uporabljajo program Lotus Notes oziroma aplikacijo SPIS, ki poleg vodenja evidence o zadevah, dokumentih in dosjejih omogočajo tudi skeniranje fizičnega dokumentarnega gradiva ter sprejemanje, evidentiranje, reševanje in arhiviranje elektronskih dokumentov (elektronske pošte, elektronskih faksov, spletnih obrazcev, izmenjanih elektronskih podatkov iz elektronskih podatkovnih zbirk in iz centralnega informacijskega sistema javne uprave – CIS).

⁶⁵ Pravilnik o strokovni usposobljenosti uslužbencev javnopravnih oseb ter delavcev ponudnikov storitev, ki delajo z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 132/2006).

⁶⁶ 41. člen Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006).

drugače. Pristojni arhiv lahko izjemoma ustvarjalcu dovoli uničenje arhivskega gradiva, ki je v fizični papirni obliki (na primer masovnega arhivskega gradiva popisa prebivalstva), če je bilo arhivsko gradivo pred tem varno in zanesljivo digitalizirano in shranjeno v skladu s pogoji, ki jih za varno in zanesljivo elektronsko hrambo določa arhivska zakonodaja. V takšnih primerih v komisiji za uničenje gradiva po zakonu obvezno sodeluje tudi predstavnik pristojnega arhiva. Praviloma pa se arhivskega gradiva, ki je nastalo v izvorni papirni obliki po opravljeni digitalizaciji ne sme uničiti in se mora izročati pristojnim arhivom v izvorni papirni ali izvorni analogni obliki!

Izloženo dokumentarno gradivo se po 15 dneh od dneva, ko je bil sestavljen zapisnik o izločitvi gradiva, lahko uniči. Komisija tudi poskrbi, da se izloženo dokumentarno gradivo, ki je vsebovalo tajne podatke ali poslovne skrivnosti, tako uniči (razreže), da ga ni več mogoče prebrati. O oddaji izločenega dokumentarnega gradiva v industrijsko predelavo, kar pomeni odvoz gradiva neposredno v prešo ali mlin pri podjetju za zbiranje in predelavo odpadkov, oziroma o njegovem uničenju, sestavi komisija kratek zapisnik. Pri izločanju in uničevanju nepotrebne gradiva moramo upoštevati varstvo osebnih podatkov in paziti, da dokumenti ne pridejo v javnost, da se ne izgubljajo med transportom itd.

Načela in kriterije vrednotenja in odbiranja arhivskega gradiva, ki jih je leta 1994 raziskal Vladimir Žumer v magistrski nalogi in leta 1995 objavil v publikaciji *Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo*,⁶⁹ je leta 1999 prevzel *Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu*⁷⁰ in v prilogi prinesel tudi tipski pozitivni seznam dokumentarnega gradiva, ki ima praviloma lastnosti trajnega arhivskega gradiva.

Med izhodišča valorizacije Vladimirja Žumer šteje predvsem poznavanje:

- zgodovinskega razvoja ustvarjalcev dokumentarnega in arhivskega gradiva (strukture inštitucij),
- organizacije (organizacijske strukture) ustvarjalcev gradiva ter njihovih upravnih in poslovnih funkcij,
- vrst dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva in
- sistemov poslovanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom.

Arhivski priročnik Vladimirja Žumra *Arhiviranje zapisov*⁷¹ leta 2001 upošteva naslednja arhivistična načela in kriterije vrednotenja in odbiranja arhivskega gradiva:

1. Potrebe zgodovinopisja, drugih znanosti in kulture, s tem da se upošteva najpogosteje uporabljeno arhivsko gradivo za te namene. Na eni strani ugotavljamo najpogosteje uporabljano arhivsko gradivo za znanstvenoraziskovalne, študijske, kulturno prosvetne in druge namene, na drugi strani pa upoštevamo znanstvenoraziskovalne potrebe in projekte.
2. Pomembnost vsebine gradiva, ki se ugotavlja z neposredno analizo ali s predvidevanjem. Pomen vsebine gradiva ugotavljamo z neposredno analizo vsebine gradiva, za mnoge vrste gradiva pa lahko že vnaprej predvidimo pomen vsebine, na primer za zapisnike sej vlade, vse uradne in javne evidence, register prebivalstva, letna poslovna poročila itd.

Praviloma je najpomembnejše tisto gradivo, v katerem so koncentrirani oziroma zbrani podatki in informacije o osebah, krajih, stvareh ali dogodkih. Med temi dokumenti lahko glede na pričakovan pomen vsebine že vnaprej določimo zelo številne vrste arhivskega gradiva. Predvsem moramo opozoriti na pomen vsebin predpisanih javnih oziroma uradnih evidenc, pa tudi številnih poslovnih in drugih evidenc, ki jih vodijo javne ustanove in posamezniki, a niso predpisane.

Med izredno pomembno arhivsko gradivo, ki se nanaša na posamezne fizične osebe, spadajo zbirke osebnih podatkov. To so večinoma javne, uradne evidence, ki so predpisane z zakoni, nekaj pa je tudi poslovnih evidenc. Ministrstvo za znanost je leta 1992 na podlagi zakona o varstvu osebnih podatkov objavilo katalog zbirke osebnih podatkov, ki jih vodijo državni upravni organi.⁷² Zbirke osebnih podatkov večinoma vodijo upravni organi predvsem na področju notranjih, vojaških, socialnih, zdravstvenih in gospodarskih zadev.

3. Specifičnost dogodkov in pojavov v določenem času, za katere je treba ohraniti več gradiva ali gradivo v celoti. Za določene dogodke v določenem obdobju je treba ohraniti več gradiva, na primer za obdobje po letu 1991 za procese denacionalizacije, lastninskega preoblikovanja, graditve slovenske državnosti itd.

⁶⁹ Žumer: *Valorizacija dokumentarnega gradiva*.

⁷⁰ 2. člen *Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu* (Uradni list RS, št. 59/99).

⁷¹ Žumer: *Arhiviranje zapisov*, str. 161–167.

⁷² Katalog zbirke osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 27/93).

4. Specifičnost kraja ali območja, na katerega se nanaša gradivo oziroma na katerem je gradivo nastalo.
5. Pomen javne pravne osebe, ki ustvarja gradivo.
6. Pomen organa, ki odloča o zadevah in stvareh.
7. Pomen avtorja gradiva.
8. Izvirnost dokumentov in njihovo ponavljanje (dupliranje), tako da se v množici multipliciranega gradiva določi gradivo, ki najbolj popolno odraža vsebino.
9. Izvirnost podatkov in informacij ter njihovo ponavljanje, tako da se zagotavlja optimalno možno ohranjanje izvirnih zapisanih podatkov in informacij o naravi, stvareh, krajih, dogodkih, pojavih in osebah.
10. Zadovoljiva zastopanost masovnega enakovrednega gradiva na podlagi reprezentativnega izbora, glede na vrsto gradiva, kronološki presek ali statistične metode.
11. Ohranjenost in obseg nastalega gradiva.
12. Notranje in zunanje značilnosti gradiva kot so jezik, umetniška vrednost ali način zapisa.

Nazadnje sta nekoliko dopolnjena načela in kriterije vrednotenja gradiva leta 2006 prevzela tudi novi Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, ter Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva,⁷³ kljub temu, da kriterijev dotedanji arhivski zakon ni vseboval.

Vrednotenje arhivskega gradiva posamezne javnopravne osebe na podlagi njenega klasifikacijskega načrta oziroma pristojnosti (z zakonom opredeljenih funkcij) pristojni javni arhiv opravi na podlagi **kriterijev za vrednotenje dokumentarnega gradiva**, ki jih določajo arhivska stroka,⁷⁴ ter arhivski zakon in uredba. Arhivsko gradivo se odbira iz dokumentarnega gradiva glede na:

- potrebe zgodovinopisja, drugih znanosti in kulture, pri čemer se upošteva najpogosteje uporabljeno arhivsko gradivo za te namene,
- potrebe oseb za trajno pravno varnost,

- pomembnost vsebine gradiva, ki se ugotavlja z neposredno analizo ali s predvidevanjem,
- posebnost dogodkov in pojavov, za katere je treba ohraniti več gradiva ali gradivo v celoti,
- posebnost kraja ali območja, na katero se nanaša gradivo oziroma na katerem je nastalo,
- pomen javnopravne osebe, ki ustvarja gradivo,
- pomen avtorja gradiva,
- izvirnost dokumentov in njihovo podvajanje (dupliranje), tako da se v množici multipliciranega gradiva določi gradivo, ki najpopolneje izraža vsebino,
- izvirnost podatkov in informacij ter njihovo podvajanje, tako da se zagotavlja optimalno možno ohranjanje izvirnih zapisanih podatkov in in-

formacij o naravi, stvareh, krajih, dogodkih, pojavih in osebah,

- reprezentativni izbor – zadovoljiva zastopanost množičnega enakovrednega gradiva na podlagi reprezentativnega izbora glede na vrsto gradiva, kronološki presek ali statistične metode,
- ohranjenost in obseg nastalega gradiva, ter
- notranje in zunanje značilnosti gradiva, kot so jezik, umetniška vrednost ali način zapisa.

Glede na dopolnjeno definicijo arhivskega gradiva leta 2006 so kot kriterij vrednotenja bile dodane "potrebe oseb za trajno pravno varnost".

Selekcija ustvarjalcev arhivskega gradiva

V okviru valorizacije arhivskega gradiva sodi tudi vrednotenje javnopravnih oseb, od katerih bodo javni arhivi, prevzemali arhivsko gradivo. Od slovenskega arhivskega zakona leta 1973 dalje je v sklopu tako imenovane valorizacije ustvarjalcev arhivskega gradiva potekala kategorizacija oziroma selekcija ustvarjalcev glede na pomen njihovega arhivskega gradiva. Po spremembi državno pravne ureditve v Republiki Sloveniji leta 1991, ko so javni arhivi postali pristojni le za arhivsko gradivo pravnih oseb javnega prava, se je pomen valorizacije javnih ustvarjalcev arhivskega gradiva močno zmanjšal. Arhiv Republike Slovenije je izvajal oziroma izvaja varstvo arhivskega gradiva praktično pri vseh javnopravnih osebah, za katere je pristojen po zakonu oziroma so dolžni izročati javno arhivsko gradivo ex lege,⁷⁵ regionalni arhivi, pristojni za

⁷³ 8. odstavek 40. člena Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006) in 55. člen Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006).

⁷⁴ Načela in kriterije vrednotenja obravnavajo predvsem:
- Žumer: Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva, str. 14–23.

- Splošni kriteriji za vrednotenje dokumentarnega gradiva, Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo in Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984, str. 69–71.

- Žumer: *Valorizacija dokumentarnega gradiva*, str. 154–199.

- Žumer: *Arhiviranje zapisov*, str. 161–167.

⁷⁵ 55. člen Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006) določata:

"Arhiv Republike Slovenije varuje javno arhivsko gradivo državnih organov, izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja država, Banke Slovenije ter državnih in javnih skladov, agencij in drugih pravnih oseb, ki jih ustanovi država oziroma, ki

zelo veliko število pravnih oseb javnega prava na lokalnem nivoju,⁷⁶ pa do leta 2004 valorizacije ustvarjalcev oziroma selekcije niso izvajali. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih⁷⁷ je leta 1997 predvidel, da minister izda seznam pravnih oseb ter njihovih organizacijskih enot, za katere so pristojni Arhiv Republike Slovenije, posamezni regionalni arhivi in arhivi lokalnih samoupravnih skupnosti, kadar so ti ustanovljeni. Minister za kulturo je predlog valorizacije ustvarjalcev potrdil šele leta 2004. Valoriziran seznam javnopравnih oseb, katerih arhivsko gradivo določajo in prevzemajo pristojni javni arhivi, je od leta 2004 dalje objavljen na spletni strani Arhiva Republike Slovenije.⁷⁸

Novi arhivski zakon⁷⁹ izvajalcem javne arhivske službe, med katere uvršča državni arhiv, regionalne arhive in arhive samoupravnih lokalnih skupnosti, nalaga dolžnost, da vodijo register javnopравnih oseb, za katere ugotovijo svojo pristojnost, in od katerih bodo prevzemali arhivsko gradivo.

Za vrednotenje in določanje arhivskega gradiva javnopравnih oseb, ki delujejo na ravni celotne države (vlado, vladne službe in urade, ministrstva, organe v sestavi ministrstev, inšpektorate, sklade, agencije, največja javna podjetja in zavode), je pristojen Arhiv Republike Slovenije, za javnopравne osebe na lokalnem nivoju (upravne enote, organe samoupravnih lokalnih skupnosti, javne zavode in javna podjetja) pa so pristojni regionalni državni arhivi: Zgodovinski arhiv Celje, Pokrajinski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Ljubljana z Enoto za Gorenjsko in Enoto za Dolenjsko in Belo krajino, Pokrajinski arhiv Maribor z Enoto za Prekmurje in Enoto za Koroško, Pokrajinski arhiv Nova Gorica in Zgodovinski arhiv Ptuj.

delujejo za območje celotne države. Arhiv Republike Slovenije varuje filmsko arhivsko gradivo".

76 55. člen Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006) določa, da regionalni arhivi "varujejo na območju regionalnega arhiva nastalo javno arhivsko gradivo državnih organov ali njihovih organizacijskih enot ter izvajalcev javnih pooblastil oziroma javnih služb, ki jih zagotavlja država in opravljajo dejavnost na območju ene ali več samoupravnih lokalnih skupnosti. Regionalni arhivi hranijo tudi arhivsko gradivo samoupravnih lokalnih skupnosti, če te ne ustanovijo lastnega arhiva za varstvo njihovega javnega arhivskega gradiva."

77 14. člen Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list RS, št. 20/97, popravek 32/97).

78 Spletna stran Arhiva Republike Slovenije: www.gov.si/ars.

79 54. člen Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006).

Tipski sezname javnega arhivskega gradiva

Arhivsko gradivo posameznih organov in organizacij v Sloveniji so po letu 1966 konkretno določali redki primeri nekdanjih vnaprejšnjih izločitvenih seznamov, ki jih je uvedel Zakon o arhivskem gradivu in arhivih leta 1966 oziroma leta 1973.⁸⁰

Prvi tipski seznam arhivskega gradiva organov državne uprave na lokalni ravni, ki je bil naslonjen na okvirni klasifikacijski načrt državnih organov iz leta 1964, je bil objavljen v **Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom** leta 1984.⁸¹ To je bil v Sloveniji tudi prvi objavljen primer makro funkcijskega vrednotenja arhivskega gradiva organov javne uprave na podlagi tedaj predpisanega enotnega klasifikacijskega načrta za razvrščanje zadev in dokumentov po funkcijah. Največ tipskih seznamov oziroma načrtov arhivskega gradiva s področja uprave, pravosodja, gospodarstva, šolstva zdravstva in drugih področij, pa je objavljeno v priročniku **Arhiviranje zapisov** leta 2001.

Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva⁸² arhivu je leta 1999 določil splošni seznam dokumentarnega gradiva, za katerega se šteje, da je praviloma vedno arhivsko gradivo in se izroča pristojnim arhivom, če gre za javno arhivsko gradivo. **Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva je leta 2006 ta seznam v celoti prevzela.**⁸³ Gre za prvi pozitivni tipski seznam arhivskega gradiva v Sloveniji, ki je bil objavljen v arhivskem podzakonskem aktu.

V prvem delu seznama je navedeno arhivsko gradivo v obliki seznama različnih dokumentov ali zadev, v drugem delu pa je arhivsko gradivo navedeno po sklopih upravnih in poslovnih funkcij, ki jih opravljajo javnopравne osebe na različnih področjih dejavnosti. Tipski seznam arhivskega gradiva pri odbiranju lahko uporabljajo tudi vse zasebne pravne in fizične osebe, ki gradivo nato hranijo v zasebnih arhivih, če ga ne izročijo javnim arhivom v obliki depozita, darila ali odkupa. Tipski seznam arhivskega gradiva predstavlja zelo koristen konkretni pripomoček tudi arhivistom pri pripravi

80 Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list SRS, št. 4 /66) in Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list SRS, št. 37 /73).

81 *Tipsko navodilo za odbiranje arhivskega gradiva upravnih organov občan*, str. 102–106.

82 Uradni list RS, št. 59/99.

83 Priloga Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006).

navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za posamezne javnopravne osebe, vsem pravnim in fizičnim osebam pa neposredni strokovni pripomoček, katero gradivo je potrebno ohranjati za zgodovino, znanost in kulturo, pa tudi za zagotavljanje trajne pravne varnosti oziroma interesa različnih subjektov.

Seznam javnega arhivskega gradiva iz priloge Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva:

1. Glede na vrsto gradiva oziroma dokumentacije:

- predpisi in drugi dokumenti pravnega in upravnega značaja, ki jih izdaja javnopravna oseba v okviru svoje pristojnosti (zakoni, podzakonski akti, uredbe, navodila, statuti, pravilniki, odločbe, sodbe, sklepi in drugo),
- uradne, javne evidence, vključno z zbirkami osebnih podatkov (uradne evidence, katastri, kartoteke, registri, sezname in drugo),
- lastni zapisniki sej z gradivom za seje organov in teles javnopravne osebe (skupščin, svetov, odborov, komisij, delovnih teles, zborovanj, posvetovanj, seminarjev, okroglih miz in drugih organov),
- celotne pomembnejše zadeve iz upravnega postopka, za katerega je pristojna javnopravna oseba,
- celotni pomembnejši spisi pravosodnih organov, ločenih po vrstah zadev oziroma vpisnikih,
- dokumenti o ustanovitvi, organizaciji in likvidaciji javnopravne osebe,
- zapisniki o izidu volitev in referendumov,
- plani, poročila in analize vseh vrst (zlasti letni in pomembnejši posamezni),
- zbirna statistična poročila in analize (zlasti letna),
- proračuni in zaključni računi,
- gradbena dokumentacija z načrti objektov, katerih lastnik je javnopravna oseba,
- gradbeni načrti javnih objektov in izbor načrtov zasebnih objektov pri tistih upravnih organih, ki so pristojni za izdajo gradbenih dovoljenj,
- tehnološka dokumentacija,
- lastne premoženjsko pravne zadeve,
- vse premoženjsko pravne zadeve pri upravnih organih, ki zadevajo postopke nacionalizacij, zaplomb, denacionalizacij, vračanja premoženja, komasacij, agrarne reforme, lastninskega preoblikovanja,

- tiskano arhivsko gradivo: interne, uradne, poslovne, jubilejne publikacije, tiskani zapisniki sej, letna poročila in plani, reklamne objave, prospekti, letaki, plakati, vzorci tiskanih obrazcev in podobno gradivo, ki ga je nastalo pri poslovanju javnopravne osebe,
- pomembne poslovne in druge knjige (zlasti vpisne knjige, kronike, dnevniki, spomini),
- celovečerni in dokumentarni filmi,
- fotografije, filmi in videoposnetki o poslovanju in dejavnosti javnopravne osebe, o naravi, objektih, napravah, ljudeh, delavcih, pomembnih pojavih, dogodkih in prireditvah,
- vse predpisane pisarniške evidence o dokumentarnem gradivu,
- odlikovanja in priznanja,
- vzorci posameznih dokumentov, zadev, dosjejev in drugih vrst gradiva po različnih kriterijih vzorčenja.

2. Glede na upravne in poslovne funkcije oziroma pristojnosti

Splošne in organizacijske funkcije:

- gradivo o ustanovitvi, konstituiranju, registraciji, združitvah, pripojitvah, izločitvah, razdelitvah, sanacijah, ukrepih varstva, stečajih, likvidacijah oziroma ukinitvah, prenehanjih in drugih statusnih spremembah (zakoni, nekdanji družbeni dogovori in samoupravni sporazumi, vloge in mnenja za registracijo, odločbe, sklepi, zapisniki, statuti, pravila, pravilniki in drugi splošni akti, izpiski iz registrov obrti, podjetij, društev),
- gradivo o notranji organiziranosti in poslovanju (zakoni, predpisi, statuti, splošni in nekdanji samoupravni akti, organigrami, organizacijski projekti in analize itd.),
- gradivo o zemljiškokajžnih zadevah v zvezi z lastništvom nepremičnin (odločbe, sklepi, kupoprodajne pogodbe, izpiski iz zemljiških knjig),
- gradivo o imenovanjih, volitvah in referendumih (sklepi o imenovanjih funkcionarjev, vodilnih in poslovnih delavcev; razpisi volitev in referendumov, zapisniki o izidih, plakati, letaki in propagandno gradivo).

Upravne, pravosodne, poslovodne in samoupravne funkcije:

- zapisniki sej političnih, oblastnih, upravnih, pravosodnih, poslovodnih, samoupravnih, inšpekcijskih, nadzornih, strokovnih in drugih organov upravljanja in poslovanja vseh vrst institucij (praviloma z gradivom za seje),

- javne evidence (zbirke podatkov, registri, katastri, seznami),
- odločbe, sodbe, sklepi, zapisniki, mnenja navedenih organov v pomembnih zadevah iz njihove pristojnosti in pomembne celotne zadeve oziroma spisi iz upravnega ali sodnega postopka, ki ga ti organi vodijo,
- splošni pravni in nekdanji samoupravni akti (statuti, pravilniki, poslovniki, in drugi splošni in samoupravni akti, samoupravni sporazumi, družbeni dogovori),
- okrožnice, obvestila, navodila, inštrukcije itd.

Kadrovske funkcije:

- plani delovne sile,
- zbirna letna in občasna poročila o zaposlenih delavcih, fluktuaciji, osebnih dohodkih, izobraževanju delavcev, pripravnikih, strokovnih izpitih, disciplinskih postopkih, varstvu pri delu, nesrečah pri delu, stavnkah itd.,
- izbor disciplinskih zadev, z izrečeno kaznijo prenehanja delovnega razmerja.

Finančna in komercialna funkcija:

- zbirni (praviloma letni) letni finančni plani in poročila,
- državni proračuni in proračuni lokalnih skupnosti,
- zaključni računi s poslovnimi poročili,
- začetne, združitelne, likvidacijske in druge bilance ter inventurni zaključki,
- raziskave in poročila o tržiščih,
- zbirni letni plani, poročila in obračuni o prodaji, nabavi, izvozu, uvozu, trgovini, preskrbi itd.,
- gradivo o ekonomski propagandi in reklami (prospekti, navodila, oglasi, plakati, časopisne, RTV in druge reklame, fotografije, reklamni filmi in spoti, razstavnici in prodajni katalogi).

Statistika, planiranje in analiziranje vseh področij dejavnosti:

- predvsem letni, srednjeročni, dolgoročni, občasni plani ter analize in poročila najrazličnejših vrst in vsebin,
- zbirna letna statistična poročila in analize javnopравnih oseb,
- statistično gradivo, ki ga morajo javnopравne osebe izpolnjevati po predpisih, ki urejajo statistične raziskave, pomembne za vso državo,
- vse zbirne (praviloma) letne statistične obdelave upravnih in statističnih organov kot so na primer: statistični letopisi, rezultati najrazličnejših statističnih raziskovanj (prvi in končni), stati-

stična poročila, bilteni, informacije, prikazi in študije, rezultati raziskovanj, analize, metodološke raziskave itd. oziroma zbirni sekundarni statistični podatki in informacije.

Investicije, gradnje in razvoj:

- urbanistični in prostorski načrti,
- investicijski programi in poročila,
- lastna gradbena dokumentacija, vključno z gradbenimi načrti objektov in naprav,
- razvojni načrti nove tehnologije, proizvodnje in izdelkov (tehnološka dokumentacija),
- raziskovalni projekti, elaborati in analize,
- normativi in standardi,
- izumi, patenti, licence, tehnične izboljšave in inovacije.

Informacijsko – dokumentacijske funkcije:

- obvestila, informatorji, interna in javna glasila, uradni listi, časopisi,
- zapisniki in poročila zborovanj, posvetovanj, kongresov, simpozijev, seminarjev, predavanj, predstavitev, tiskovnih konferenc,
- publikacije o zgodovinskem razvoju in dejavnosti, letopisi in zborniki,
- magnetofonski trakovi in kasete, fotografije, filmi, videokasete itd. z zvočnimi in slikovnimi posnetki dela, poslovanja in dejavnosti javnopравnih oseb, objektov, naprav, dogodkov, procesov, pojavov, oseb in krajev, še posebej raznih prireditelj, proslav, jubilejev, spominov, govorov itd.,
- plakati, letaki, brošure in drugi drobni tiski o dejavnosti javnopравnih oseb, kronike, dnevniki in spomini.

Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva posebej določa, da arhivsko gradivo vsebuje tudi:⁸⁴

- pisarniške in druge evidence o dokumentarnem in arhivskem gradivu, ne glede na njihovo obliko ali vrsto,
- tajno arhivsko gradivo ne glede na vrsto tajnosti, stopnjo zaupnosti ali rok trajanja zaupnosti,
- zbirke osebnih podatkov, če imajo značaj arhivskega gradiva,
- arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke o zasebnosti posameznikov,
- tiskano ali drugače razmnoženo arhivsko gradivo, nastalo za potrebe obveščanja, kot interne publikacije in časopise, tiskane plane in poslov-

⁸⁴ 65. člen Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006).

na poročila, tiskane zapisnike sej ter drobne tiske (plakate, letake, prospekte, navodila, programe, vabila ipd.).

Seznam arhivskega gradiva iz Navodila za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave⁸⁵ iz leta 2005

Seznam arhivskega gradiva v navodilu, tako kot tudi ostali roki hranjenja gradiva v letih, dosledno temelji na obveznem trimestrnem okvirnem klasifikacijskem načrtu za razvrščanje gradiva na podlagi upravnih in poslovnih funkcij.

Najpomembnejša določba o arhivskem gradivu v priloženem klasifikacijskem načrtu navodila je, da predstavljajo arhivsko gradivo tiste zadeve, dokumenti, evidence, podatkovne zbirke in drugi zapisi, ki nastajajo pri izvrševanju lastnih najpomembnejših upravnih in poslovnih funkcij oziroma nalog posamezne javnopravne osebe. To pomeni, da je za arhivsko gradivo določeno le najpomembnejše gradivo pri javnopravnih osebah, ki zadeve neposredno rešujejo, ustvarjajo, sooblikujejo oziroma se gradivo neposredno nanaša na njihove pristojnosti oziroma funkcije v okviru teh pristojnosti!

Predpisi, ki določajo posamezne roke hranjenja

Skoraj dvesto zakonov in podzakonskih aktov v Republiki Sloveniji določa konkretne roke hranjenja dokumentarnega gradiva, izražene v letih, nekaj rokov hranjenja pa je mogoče iz predpisov izpeljati posredno.⁸⁶ Večinoma gre za področne oziroma specialne predpise, ki določajo roke hranjenja za dokumentarno gradivo s posameznega področja dejavnosti in veljajo le za subjekte z določenega področja (na primer za upravo, sodstvo, šolstvo, zdravstvo), manj pa je splošnih predpisov, ki veljajo za vse pravne in fizične osebe (na primer zakon o varstvu osebnih podatkov, zakon o računovodstvu, zakon o davku na dodano vrednost). Največ predpisov določa rok hranjenja le za eno vrsto dokumentarnega gradiva.

Roki hranjenja, ki so določeni s predpisi, so večinoma izpeljani oziroma določeni na podlagi kriterija pomena gradiva za poslovanje subjektov. Še posebej pomemben pri določanju rokov je pravni interes. V javni upravi velja pravilo, da je potrebno dokumentirati vsako dejanje in delo upravnega organa in ohranjati zapise tako, da je mogoče delo kasneje pregledovati, preverjati njegovo pravilnost, pravočasnost in kakovost izvajanja, dokazovati dejstva in ohraniti zapise za znanost in kulturo ali za pravno varnost pravnih in fizičnih oseb.⁸⁷

Zelo veliko rokov hranjenja je izpeljanih iz Zakona splošnem upravnem postopku,⁸⁸ ki določa različne roke, zlasti pa določa rok pravnomočnosti oziroma dokončnosti zadev iz upravnega postopka ter iz Obligacijskega zakonika⁸⁹ in Kazenskega zakonika Republike Slovenije,⁹⁰ v povezavi z roki zastaranja v pravnem prometu, kazenskih in civilnih zadevah itd.

Navodilo za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave glede predpisanih rokov hranjenja opozarja na veljavne predpise, med njimi na primer predpise o:⁹¹

- evidencah na področju dela, zaposlovanja, delovnih razmerjih, matični evidenci zavarovancev in uživalcev pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zdravstvenem zavarovanju in socialnem varstvu,
- varstvu osebnih podatkov, matičnih knjigah, tajnih podatkih, policiji, osebni izkaznici ter drugih predpisih s področja notranjih zadev,
- državni statistiki, popisu prebivalstva ter drugih statističnih popisih,
- graditvi objektov ter druge predpise s področja gradbeništva,
- računovodstvu, knjigovodstvu, slovenske računovodske standarde,
- davku na dodano vrednost, davčnem postopku, davčni službi,
- dokumentaciji rednih sodišč in druge predpise s področja pravosodja, ki določajo roke hranjenja dokumentarnega gradiva pravosodnih organov,

⁸⁵ Navodilo je objavil Arhiv Republike Slovenije v Uradnem listu RS, št. 81/2005.

⁸⁶ Predpisi, na podlagi katerih je mogoče določiti ali sklepati na rok hrambe, so na primer: Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/99, s spremembo št. 73/2004); Kazenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 63/94); Obligacijski zakonik (Uradni list RS, št. 83/2001); Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 14/90); Carinski zakon (Uradni list RS, št. 1–3/95) itd.

⁸⁷ 92. člen Uredbe o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/2005).

⁸⁸ Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/99, s spremembo št. 73/2004).

⁸⁹ Obligacijski zakonik (Uradni list RS, št. 83/2001).

⁹⁰ Kazenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 63/94).

⁹¹ 10. točka Navodila za določanje rokov hranjenja dokumentarnega gradiva organov javne uprave (Uradni list RS, št. 81/2005).

- visokem šolstvu, gimnazijah, dokumentaciji v srednješolskem izobraževanju, dokumentaciji v osnovni šoli in devetletni osnovni šoli, v vrtcih in druge predpise s področja izobraževanja,
- zbirkah podatkov s področja zdravstvenega varstva,
- splošnem upravnem postopku, obligacijskih razmerjih, kazenski zakonik in druge predpise, ki določajo zastaralne roke.

Izbor uporabljene tuje literature

Appraisal policy, *The National Archives of Sweden*. Upsala 1997.

Babić, Silvija: Makrovrednovanje: Kanadska metoda funkcionalnega vrednovanja. *Arhivski vjesnik* 47 (2004), str. 7–19.

Hervé Bastien, *Entwicklung und Anwendung von Normen bei der Bewertung*, XII. Internationaler Archivkongress, Montreal 1992.

Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung. Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 21 (1994) (zbornik referatov).

Boles, Frank: *Archival Appraisal*. New York, London 1991.

Booms, Hans: Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung., Zur Problematik archivischer Quellenbewertung. *Archivalische Zeitschrift* 68 (1972), str. 3–40.

Booms, Hans: Überlieferungsbildung, Archivierung als eine soziale und politische Tätigkeit. *Archivistica docet: Beiträge zur Archivwissenschaft und ihres interdisziplinären Umfelds*. Potsdam 1999, str. 77–89.

Brachmann, Botho u.a.: *Archivwesen in der Deutschen demokratischen Republik, Theorie und Praxis*. Berlin 1984 (priročnik).

Brown, Richard: *Functional Appraisal at the National Archives of Canada: Seven Years of Actual Practice*. Annual Conference SAA, Chihago 1997.

Brown, Richard: Macro-Appraisal Theory and the Context of the Public Records Creator. *Archivaria* 40 (1995).

Cook, Terry: An Appraisal methodology: Guidelines for Performig an Archival Appraisal. 1991.

Cook, Terry: Documentation Strategy. *Archivaria* 34 (1992).

Cook, Terry: Macroappraisal: The new theory and strategy for records disposition at the National Archives in Canada. *Archivaria*. (Otawa), 1995.

Cook, Terry: Macroappraisal and Functional Analysis: Appraisal Theory, Strategy, and Methodology for Archivists. *L'évaluation des archives: des nécessités de la gestion aux exigences du témoignage*, 3rd

archive symposium, Gira, University of Montreal, 27 March 1998.

Duranti, Luciana: *I documenti archivistici. La gestione dell'archivio da parte dell'ente produttore*. Ministero per i Beni Culturali e Ambientali. Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, Roma 1997.

Government-Wide Plan for the Disposition of records. National Archives of Canada, 3. verzija, 1997.

Guidelines on Appraisal, International Council on Archives (Mills, Tom: *Strategic Approaches to Appraisal*, verzija maj 2005; Doom, Vincent: *Selection Criteria*, verzija avgust 2004; Leppanen, Markku: *Sampling of Records*, verzija februar 2005; Findlay, Cassandra: *The Process of Appraisal*, verzija avgust 2004; Twigge, Stephen: *The Appraisal of Electronic records*, verzija maj 2003).

Hull, Felix: *The Use of Sempling Techniques in the Retention of Records*, Paris 1981 (Unesco, RAMP, PGI-81/WS 26) study with guidelines).

Jenkinson, Hilary: *A Manual of Archive Administration*, London 1966 (tretja izdaja).

Kromnow, Ake: The Appraisal of Contemporary Records. *Archivum* 26 (1976), str. 45–54.

L'archiviste et l'inflation des archives contemporaines, Preliminary report Eckhart G. Franz 1984 (*Actes de XXIIe conférence internationale de la Table ronde des archives Bratislava 1983*).

McKemmish, Sue: *Jučer, danas i sutra, Kontinuitet odgovornosti*, hrvaški prevod, original članka objavljen v: *Proceedings of the Records Management Association of Australia*, RMAA Perth 1997.

Meisner, Heinrich Otto: Schutz und Pflege des staatlichen Archivgutes mit besonderer Berücksichtigung der Kassationsprobleme. *Archivalische Zeitschrift* 45 (1939), str. 34–51.

Menne-Haritz, Angelika: Anforderungen der Bewertungspraxis an die archivische Theorie. *Archivmittlungen* 41 (1991), št. 3.

Osnovne pravila raboti gosudarstvennih arhivov Rosii, ROSARHIV, Moskva 2000 (priročnik).

Perečen dokumentov, podležščih priemu v gosudarstvennye arhivy SSSR, Moskva 1973.

Reed, Barbara: *Appraisal and Disposal, Keeping Archives*. Second Edition, Port Melbourne, 1993.

Schellenberg, Theodore R.: The Appraisal of Modern Public Records. *National Archives Bulletin* 8 (1956) (nemški prevod: *Die Bewertung modernen Verwaltungsschriftguts*. Marburg 1990 (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 17)).

Schwirtlich, Anne Marie-: The Functional Approach to Appraisal the Experience of the National Archives of Australia. *Comma* (2002), št. 1–2, str. 57–62.

Simpson, Duncan; Graham, Susan: *Appraisal and Selection of Records: A New Approach*. *Comma* (2002), št. 1–2, str. 51–56.

Teorija i praksa ekspertizy cennosti dokumentov i komplektovanija gosudarstvennyh arhivov SSSR, Trudy VNIIDAD, Moskva 1974, 1. del, 2. del.

Teorija i praksa arhivnogo dela v SSSR, Moskva 1980, druga predelana in dopolnjena izdaja, (priručnik).

Uhl, Bodo: Der Wandel in der archivischen Bewertungsdiskussion. *Der Archivar* 43 (1990), str. 529–538.

Uhl, Bodo: Grundfragen der Bewertung von Verwaltungsschriftgut. Anstelle einer Besprechung von T. R. Schellenberg. *Bewahren und Umgestalten: Aus der Arbeit der Staatlichen Archive Bayerns. Walter Jaroschka zum 60. Geburtstag*, München 1992 (Mitteilungen für die Archivpflege in Bayern, Sonderheft), str. 275–286.

Izbor uporabljene slovenske literature o valorizaciji

Okrogla miza o problemih varstva arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv. Maribor: Arhivsko društvo Slovenije in Komisija za gradivo pred prevzemom v arhiv Skupnosti arhivov Slovenije, 14. junij 1978.

Priručnik iz arhivistike. Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1977 (Mirčić, Radmila: *Odabiranje i izlučivanje*), str. 63–87.

Priručnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Ljubljana: Republiški komite za kulturo; Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, 1984, str. 69–71.

Vilfan, Sergij; Žontar, Jože: *Arhivistika*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1973, str. 23–47.

Vilfan, Sergije: Škartiranje: Povodom referata J. H. Collingridgea na Trećem međunarodnem kongresu arhiva u Firenci. *Arhivist* 7 (1957), št. 1–2, str. 31–45.

Žumer, Vladimir: *Arhiviranje zapisov – Priručnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih drušb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov*. Ljubljana: GV Založba, 2001.

Žumer, Vladimir: From the creation of records to the transfer of archival material in Slovenian public administration. *Modernisation of the Croatian Public Administration* (ur. Ivan Koprić). Zagreb: Faculty of Law University of Zagreb, 2003, str. 331–360.

Žumer, Vladimir: Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana. *Arhivi* V (1982), št. 1–2, str. 14–23.

Žumer, Vladimir: *Poslovanje z zapisi*. Ljubljana: Planet GV, 2008.

Žumer, Vladimir: Strokovni in politični vidiki valorizacije arhivskega gradiva. *Arhivi* XXII (1999), št. 1–2, str. 39–49.

Žumer, Vladimir: *Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995, str. 154–199.

Žontar, Jože: *Arhivistika*, Ljubljana 1984 (učbenik).

Žontar, Jože: *Arhivska veda v 20. stoletju*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 86–97 in tam navedena literatura.

Zusammenfassung

MAKROBEWERTUNG VON ARCHIVGUT IN SLOWENIEN

Das Archivgut wird in Slowenien in Bezug auf seine Bedeutung für Geschichte, sonstige Wissenschaften und Kultur sowie in Bezug auf die dauernde Rechtssicherheit der juristischen und natürlichen Personen bewertet, wobei die Fristen zur Verwahrung von Schriftgut in Bezug auf die Erfordernisse der Geschäftsführung der öffentlichen Körperschaft, bei der Schriftgut erwächst, und in Bezug auf die vorgeschriebenen Aufbewahrungsfristen festgelegt werden. In Slowenien wird beim Schutz von Archivgut bei öffentlichen Körperschaften die sogenannte positive Methode der Makrobewertung verwendet.

In dem Beitrag werden außer einer Übersicht über die sehr umfangreiche ausländische und heimische Fachliteratur zum Thema Bewertung von Archivgut behandelt: Ziele und Methoden der Bewertung archivreifer Aufzeichnungen, ausländische Einflüsse auf die slowenische Bewertungstheorie und Bewertungspraxis, rechtliche Grundlagen der Makrobewertung von Aufzeichnungen in Slowenien, Literatur über die Makrobewertung von Aufzeichnungen in Slowenien, Grundsätze und Kriterien zur Bewertung von Archivgut, Bewertung bzw. Auswahl öffentlichen Archivguts, typisierte Listen öffentlichen Archivguts, Art und Weise der Makrobewertung von Aufzeichnungen in Slowe-

nien, schriftliche Anweisungen zur Auswahl von Archivgut aus Schriftgut als Instrument der Makrobewertung, Auswahl und Übergabe von Archivgut an das zuständige Archiv, Festlegung der Fristen zur Verwahrung von Schriftgut, Vorschriften, die

die einzelnen Aufbewahrungsfristen regeln, Skartierung bzw. Vernichtung von Schriftgut, Pflichten der öffentlichen Körperschaften in Bezug auf Bewertung, Auswahl und Übergabe von Archivgut.

1.04 Strokovni članek

UDK 930.25:347.961(497.4)

Prejeto: 10. 3. 2008

Pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva notarja

DUŠA KRNEL-UMEK

dr., arhivska svetnica

Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriassov trg 1, SI-6000 Koper

e-pošta: dusa.krnel@gmail.com

NEVENKA KOVAČIČ

univ. dipl. pravnica, upokojena notarka

Vojkovo nabrežje 3, SI-6000 Koper

IZVLEČEK

V sestavku je prikazan vzorec pisnega strokovnega navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva notarke Nevenke Kovačič Koper s prilogami. Pokrajinski arhiv v Kopru je navodilo za notarko, ki se je odločila, da bo prenehala poslovati in bo izročila svoje gradivo arhivu, sestavil v skladu z novimi predpisi. Notarka je izročila arhivsko gradivo dvakrat. Prvič gradivo od leta 1995 do leta 2001 in drugič od leta 2002 do vključno leta 2007. Gradivo je v PAK shranjeno ločeno in dodatno zavarovano. Dostop do gradiva in postopki za odpiranje arhivskih škatel so opredeljeni v navodilu, zapisniku o izročitvi in evidenci dokumentarnega gradiva ter v posebnem pravilniku, ki ga je sprejel PAK za varovanje gradiva pod zaporo.

KLJUČNE BESEDE: notariat, strokovno navodilo, arhivsko gradivo

ABSTRACT

WRITTEN PROFESSIONAL INSTRUCTIONS FOR THE SELECTION OF ARCHIVES FROM NOTARIAL DOCUMENTS

The paper provides an example of a written professional instruction for the selection of archives from documents and enclosures of Nevenka Kovačič, a notary from Koper. Namely, the notary has decided to terminate her operations and to transfer her notarial records to the competent archival institution. The Regional Archives in Koper thus prepared instructions in accordance with the new regulations. The notary transferred her records twice. First to be transferred were records created between 1995 and 2001, and later transferred were records created between 2002 and 2007 inclusive. The records are kept at the Regional Archives in Koper separately and are extra protected. Access to these records and procedures for the opening of archival boxes are determined by the instruction, by the transfer and register of records minutes and by a special regulation adopted by the Regional Archives in Koper for the protection of records with inaccessibility periods.

KEY WORDS: notary's office, professional instructions, archives

Pripravo navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za javnopravne osebe (v nadaljevanju navodilo) na novo urejata Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih¹ (v nadaljevanju ZVDAGA) in Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva² (v nadaljevanju uredba), ki sta bila sprejeta leta 2006.

Prva novost predpisov je, da je navodilo, ki ga izda arhiv, pisno, sestavi pa ga komisija, ki jo imenuje predstojnik arhiva. Komisijo sestavljajo predstavniki arhiva in javnopravne osebe.³ Druga novost je ta, da "... pri enakovrstnih državnih organih, ki delujejo na celotnem državnem ozemlju, ali ko isti državni organ spada v pristojnost več arhivov, je treba pisno strokovno navodilo za vse organe medsebojno uskladiti. Usklajevanje opravi Arhiv Republike Slovenije".⁴

Pokrajinski arhiv v Kopru (v nadaljevanju PAK) je navodilo za notarko, ki se je odločila, da bo prenehala poslovati in bo izročila svoje gradivo arhivu, sestavil v skladu z novimi predpisi. Navodilo je poslal v usklajevanje in dopolnitev Arhivu Republike Slovenije (v nadaljevanju ARS). Skupina za pravosodje je na sestanku (31. januarja 2008) v ARS sprejela sklep, da je navodilo usklajeno. Smiselno je, da ARS pošlje navodilo Notarski zbornici in Ministrstvu za pravosodje ter pokrajinskim arhivom kot vzorec za navodila notarjem.

V skladu z navodilom je bilo arhivsko gradivo odbrano. Sestavljena je bila evidenca, to je seznam dokumentarnega gradiva notarke z navedbo, katero gradivo bo izročeno in katero ne. Arhivu je bilo gradivo izročeno z zapisnikom. V popisu izročnega gradiva so točno navedeni spisi, ki so bili izročeni, in spisi, ki niso bili izročeni, ker so zasebne listine, ali potrjene Knjige sklepov, skladno s 526. členom Zakona o gospodarskih družbah -15 in izročene strankam, notarski vpisniki, imeniki, protestni register in knjige. V vsako arhivsko škatlo je vložen še poseben list s seznamom in opravnimi številkami spisov, ki so bili izročeni PAK, in spisov, ki manjkajo. Nanj je treba zapisati ime in priimek osebe, ki je škatlo ponovno odprla, njen podpis ter datum.

Zaradi posebnega varstva arhivskega gradiva, ki je bilo določeno v navodilu in evidenci – seznamu

dokumentarnega gradiva, v "slednje lahko vpogleda: notar, ki je arhivsko gradivo prejel, notar, ki je nasledil notarja (prevzemnik notarske pisarne), ali tričlanska komisija, ki jo določi Izvršni odbor Notarske zbornice oziroma Minister za pravosodje". Določilo temelji na rokih določenih z zakonom, v skladu z drugim odstavkom 65. člena ZVDAGA, ker je za javnost vpogled v gradivo možen 75 let po nastanku ali 10 let po smrti osebe, na katero se nanaša, če je datum smrti znan in če ni z drugimi predpisi drugače določeno.

Notarka je izročila arhivsko gradivo PAK dvakrat. Prvič gradivo od leta 1995 do leta 2001, od škatle št. 1 do 77, in drugič od leta 2002 do vključno leta 2007, od škatle št. 78 do 134. Gradivo je v PAK shranjeno ločeno in dodatno zavarovano. Dostop do gradiva in postopki za odpiranje škatel so opredeljeni v navodilu, zapisniku o izročitvi in evidenci dokumentarnega gradiva ter internem pravilniku, ki ga je sprejel PAK za varovanje gradiva pod zaporo.

Pojavila se je že dilema, ali ima lahko v shranjeno notarsko gradivo vpogled tudi notarski pomočnik. PAK se je v tem primeru skliceval na navodilo, da ima pravico do vpogleda samo notar, ker je v 85. členu Zakona o notariatu⁶ (v nadaljevanju ZN) navedeno: "Ko se izda odpravek, notar zaznamuje na izvorniku ali poli pritihi v izvorniku, kdaj in komu je bil odpravek izdan in razlog iz katerega je bil izdan ... Zaznamek podpiše notar." Lahko pa bi imel v shranjeno notarsko arhivsko gradivo vpogled začasni namestnik ali notarski namestnik, kot sta opredeljena v 103., 104., in 105. členu Zakona o notariatu.

Pravilnik o poslovanju notarja⁷ in Zakon o notariatu sta bila sprejeta pred začetkom poslovanja notariata v Sloveniji in torej brez praktičnih izkušenj. Do danes v poglavjih, ki se nanašajo na notarski arhiv, nista bila v ničemer spremenjena, zato bi bilo potrebno po izkušnjah v praksi ZN in Pravilnik dopolniti in spremeniti. Pobuda za to je bila dana 7. decembra 2007 Ministrstvu za pravosodje. Izvršni odbor Notarske zbornice jo je obravnaval in vzel na znanje 24. januarja 2008 z ugotovitvijo, da bi morali to problematiko reševati kompleksno in v skladu z uvajanjem novih tehnologij za arhiviranje.

Po sedaj veljavnih predpisih morajo notarji notarske listine hraniti skladno z 32. členom Pravil-

¹ Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA). Uradni list RS, št. 30/2006.

² Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. Uradni list RS, št. 86/2006.

³ 40. člen ZVDAGA.

⁴ 56. člen uredb.

⁵ Zakon o gospodarskih družbah – 1. Uradni list RS, št. 42/2006.

⁶ Zakon o notariatu (prečiščeno besedilo). Uradni list RS, št. 2/2007.

⁷ Pravilnik o poslovanju notarja. Uradni list RS, št. 50/94 in 28/95.

nika o poslovanju notarja v železnih omarah. Členi od 96. do 99. Zakona o notariatu določajo, kako upravljati z notarskim arhivom in preostalimi predmeti iz notarske pisarne (žigi, pečati ipd.), ko ta preneha poslovati.

V praksi se je izkazalo, da začasno poslujoči notarji neradi sprejemajo arhivsko gradivo notarja, ki preneha poslovati, saj imajo lastnega dovolj, predano notarsko arhivsko gradivo pa ni vedno v železnih omarah, ampak v kartonskih škatlah v raznih pisarnah ali na Notarski zbornici, dosegljivo vsakomur, kdor stopi v pisarno.

Prav tako ni racionalno, kot predvideva zakon, v praksi pa je celo drugače, z arhivskim gradivom notarske pisarne, ki je prenehala poslovati, že takoj ob začetku poslovanja obremeniti na novo imenovanega notarja, ki šele nastavlja svojo notarsko pisarno. Učinkovitost in uspešnost zakona sta ugotovljeni šele, ko ga izvajamo. Zakon o notariatu v delu, ki se nanaša na notarski arhiv, ni v celoti ustrezen, ker se lahko arhivsko gradivo zaradi neprimerne hrambe izgubi. V državi je javna institucija, to je Arhiv Republike Slovenije, ki je skupno s pokrajinskimi arhivi strokovno, tehnično in prostorsko najbolj opremljena za hrambo arhivskega gradiva in zadolžena tudi za druga opravila v zvezi z arhivskim gradivom ter je najbolje organizirana in usposobljena to voditi in urejati. Arhivsko gradivo je vedno dosegljivo z natančno določenimi pogoji in pravili.

Spremeniti bi bilo treba tudi 34. člen Pravilnika o poslovanju notarja – v določitvi, kaj je dokumentarno gradivo in kaj od tega arhivsko, kdo to ugotovi – vsekakor bi moral biti vključen delavec arhiva – in rok hrambe. Sedanji rok hrambe 10 let je za ves spis predolg, saj je splošni zastaralni rok 5 let. V spisu namreč ostanejo, po izločitvi notarskega zapisa, ki je kot javna listina hranjen trajno, le morda fotokopija osebne izkaznice, potnega lista, davčna številka, celo fotokopija plačilne ali kreditne kartice strank, star izpisek iz zemljiške knjige ali zabeležka notarja, skratka pomožni material za sestavo notarske listine brez dokumentarne vrednosti. Ob tem, da tudi ta praksa med notarji ni enotna, saj nekateri to hranijo, drugi tega sploh ne hranijo, kar ustreza Zakonu o varstvu osebnih podatkov, tretji pa vse spnejo z notarskim zapisom, to pa je kršitev Zakona o varstvu osebnih podatkov. To problematiko bi bilo zato nujno treba urediti sistemsko z jasnimi pozitivnimi predpisi, da bi bila praksa enotna.

Zaradi zagotovitve predpisane obličnosti in enotnega pristopa notarjev pri hrambi arhivskega gradiva in velikosti notarskih listin in knjig, bi bilo

smiselno opredeliti tudi velikost arhivskih škatel (380 cm x 270 cm x 100 cm). Praksa notarjev sedaj ni enotna. Nekateri notarji hranijo izvornike javnih notarskih listin v plastičnih ovojnica v fasciklah brez notarskih ovitkov, perforiranih in prešitih z jamstvenikom. Pravilnik o standardih notarskih listin⁸ opredeljuje kot pravilno obličnost javne notarske listine, da morajo biti ovitek in listi, na katerih je izpisan notarski zapis ter morebitne druge priložene listine in priloge, perforirani in prešiti z jamstvenikom, pritrjeni s pečatnim voskom ali okroglo nalepko z reliefnim odtisom napisa Notarska zbornica Slovenije, grbom Republike Slovenije in napisom "Notariat". Za izvornik, ki ostane v hrambi pri notarju to ni potrebno, to pa nakazuje, da je za izvornik javne notarske listine dopuščena manj stroga obličnost kot za odpravke in prepise, to pa nikakor ne more biti sprejemljivo.

V nadaljevanju je objavljen vzorec navodila s prilogami.

Na podlagi 38. člena Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Uradni list RS, št. 30/2006) in 56. člena Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006) izdaja Pokrajinski arhiv Koper

NAVODILO
za odbiranje arhivskega gradiva iz
dokumentarnega gradiva
Notarke Nevenke Kovačič, Koper

1

Navodilo je sestavljeno za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva od leta 2002 do 2007.

2

Komisijo za pripravo strokovnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva in dokumentarnega gradiva sestavljajo iz Pokrajinskega arhiva v Kopru (v nadaljevanju PAK), na podlagi sklepa št. 103/07-1/07, dne 22. 5. 2006, dr. Duša Krnel-Umek, arhivska svetnica, Vladimir Drobnjak, arhivski svetovalec, in na podlagi dopisa, dne 1. 3. 2007, notarka Nevenka Kovačič iz Kopra.

⁸ Pravilnik o standardih notarskih listin, sprejet skladno z 31. členom Zakona o notariatu na skupščini Notarske zbornice, dne 13. maja 1995, s spremembami 22. maja 1999 in 25. marca 2000.

3

Ustvarjalec arhivskega gradiva je Notarka Nevenka Kovačič, Koper, Ferrarska ulica 30, matična št. 1231928, ki je bila imenovana z Odlokom o imenovanju notarke (Uradni list RS, št. 2/1995), ki ga je sprejel Državni zbor, dne 21. 12. 1994.

4

Arhivsko gradivo postane s tem navodilom naslednje dokumentarno gradivo potem, ko je bilo odbrano in po poteku rokov hranjenja, ki so določeni v Pravilniku o poslovanju notarja (Uradni list RS, št. 50/1994 in 28/1995):

- splošni vpisniki, imeniki in javne notarske listine (zapisi, zapisniki, potrdila) SV: v celoti; drugo dokumentarno gradivo za sestavo notarske listine hrani notarska pisarna 10 let, potem se izloči,
- vpisniki overitev in potrditev dejstev in izjav z abecednim imenikom strank OV: v celoti,
- protestni register PR I, II, III: v celoti,
- vpisniki zadev in zapisi zadev, ki jih notarju preda v poslovanje sodišče VS z abecednim imenikom strank: v celoti,
- vpisniki in imeniki oseb, ki so pred notarjem sestavile oziroma mu predale oporoko in zapisniki IO: v celoti,
- knjige pologov o prevzetem denarju in vrednostnih papirjev DK in zapisniki: v celoti.

5

Predmet hranjenja niso zasebne listine, ki jih je sestavil notar in se ne arhivirajo.

6

Navodilo je sestavljeno na podlagi Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 86/2006), Pravilnika o poslovanju notarja (Uradni list RS, št. 50/1994 in 28/1995) in Zakona o notariatu (Uradni list RS, št. 2/2007 – prečiščeno besedilo, v nadaljevanju ZN).

7

Notarka Nevenka Kovačič označi vrste tajnosti, stopnje zaupnosti in roke dostopnosti arhivskega gradiva, obstoj avtorskih in drugih pravic ter možnosti in pogoje za objavo arhivskega gradiva na spletu.

8

Pokrajinski arhiv v Kopru bo prevzel arhivsko gradivo, ki je bilo odbrano v skladu z navodilom, urejeno in tehnično opremljeno v arhivskih škatlah, ki so prevezane s tribarvno vrvico in zapečatenene z notarskimi nalepkami in podpisom notarja.

Do poteka zakonsko določenih rokov za vpogled v notarsko arhivsko gradivo v to lahko vpogleda: notar, ki je arhivsko gradivo predal, notar, ki je nasledil notarja (prevzemnik notarske pisarne), ali tričlanska komisija, ki jo določi Izvršni odbor Notarske zbornice oziroma Minister za pravosodje.

Arhivsko gradivo lahko vpogleda posamezno le notar glede na določbe 85. člena Zakona o notariatu (Uradni list RS, št. 2/2007) o zaznamku in izdaji ponovnih odpravkov.

V skladu z drugim odstavkom 65. člena ZVDAGA (Uradni list RS, št. 30 /2006) je arhivsko gradivo notarke javno dostopno 75 let po nastanku ali 10 let po smrti osebe, na katero se nanaša, če je datum smrti znan in če ni z drugimi predpisi drugače določeno.

Vpogled v arhivsko gradivo, kot je opredeljeno v drugem odstavku te točke, mora biti zapisniško ugotovljen in v arhivski škatli vpisan in podpisan, arhivske škatle ponovno prevezane s tribarvno vrvico, zapečatenene z notarskimi nalepkami in s podpisom pooblaščenih oseb, ki so jih odprle, zaradi varovanja osebnih podatkov oseb iz notarskih listin in preprečitve vpogleda nepooblaščenim tretjim osebam.

Štev.: 20/07

Koper, 8. 10. 2007

Priloge:

Priloga 1: Zapisnik o izročitvi in prevzemu arhivskega gradiva (67. člen uredbe)

Priloga 2: Popis izročene arhivskega gradiva (63. člen uredbe)

Priloga 3: Evidenca dokumentarnega gradiva (57. člen uredbe)

Člani komisije:

Direktorica:

dr. Duša Krnel-Umek

mag. Nada Čibej

Vladimir Drobnjak

Nevenka Kovačič

Viri

Odlok o imenovanju notarke. Uradni list RS, št. 2/1995.

Pravilnik o poslovanju notarja. Uradni list RS, št. 50/94, 28/95.

Pravilnik o standardih notarskih listin, sprejet na skupščini Notarske zbornice 13. maja 1995, s spremembami 22. maja 1999 in 25. marca 2000.

Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. Uradni list RS, št. 86/2006.

Zakon o gospodarskih družbah – 1. Uradni list RS, št. 42/2006.

Zakon o notariatu. Uradni list RS, št. 2/2007.

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. Uradni list RS, št. 30/2006.

Zakon o varstvu osebnih podatkov. Uradni list RS, št. 94/2007.

Zusammenfassung

SCHRIFTLICHE ANWEISUNG ZUR AUSWAHL VON ARCHIVGUT AUS DEM SCHRIFTGUT EINES NOTARS

In dem Beitrag wird das Muster einer schriftlichen Anweisung zur Auswahl von Archivgut aus dem Schriftgut der Notarin Nevenka Kovačič Koper dargestellt. Das Regionalarchiv Koper hat eine Anweisung für die Notarin, die den Entschluss fasste, ihre Kanzlei zu schließen und ihr Schriftgut dem Archiv zu übergeben, gemäß den neuen Vorschriften erstellt. Das Archivgut wurde gemäß

der Anweisung ausgewählt. Es wurde eine Liste des Schriftguts der Notarin mit der Angabe aufgestellt, welches Material übergeben wird und welches nicht.

Das Schriftgut wurde dem Archiv mit einem Protokoll übergeben. In der Inventarisierung des übergebenen Materials sind die übergebenen und die nicht übergebenen Akten genau angeführt, da Letztere private Urkunden darstellen. Die Notarin übergab Schriftgut aus zwei Zeiträumen, einmal von 1995 bis 2001 und dann von 2002 bis einschließlich 2007. Das Material ist im Regionalmuseum Koper getrennt verwahrt und zusätzlich gesichert. Zugriff zum Schriftgut und Verfahren zur Öffnung der Archivschränke sind in der Anweisung, im Übergabeprotokoll, in der Liste des Schriftguts sowie in der Dienstvorschrift des Regionalarchivs Koper zur Verwahrung von Schriftgut unter Verschluss definiert.

Bei der Vorbereitung der Anweisung und des Schriftguts für die Übergabe hat sich gezeigt, dass in der Dienstvorschrift über die Geschäftsführung des Notars nicht klar definiert ist, was Schriftgut und was Archivgut ist, wer diese Feststellung trifft und welche Aufbewahrungsfrist einzuhalten ist. Die gegenwärtige Aufbewahrungsfrist von 10 Jahren ist für die gesamte Akte zu lang, da die allgemeine Verjährungsfrist 5 Jahre beträgt. Unter den Notaren herrscht auch keine einheitliche Praxis, welches Schriftgut aufbewahrt wird und wie. Diese Problematik müsste deshalb einer einheitlichen Praxis zuliebe dringend mit einer klaren Vorschrift systematisch geregelt werden.

Govor dr. Franceta Martina Dolinarja na podelitvi Aškerčevih nagrad, levo v prvi vrsti nagrajenki Meta Matijević in Andreja Klasinec Škofljanec, foto: Tina Arh, ZAL

Poročilo arhivske delovne skupine za šolstvo 2007–2008

V delovni skupini sodelujejo: Vlasta Tul (PANG), Ljiljana Šuštar (ZAL), Ivanka Zajc-Cizelj (ZAC), Simona Velunšek (PAMB), Nataša Majerič Kekec (ZAP), koordinatorica je bila od 23. 5. 2007–18. 1. 2008 Vlasta Tul, po 18. 1. 2008 jo je nasledila Mirjana Kontestabile Rovis.

Cilji delovne skupine so:

- zbiranje skupne zakonodaje s področja arhivstike in šolstva, spremljanje zakonodaje o določanju rokov, spremljanje šolske zakonodaje;
- poenotenje navodil za odbiranje arhivskega gradiva;
- zbiranje strokovne bibliografije;
- izmenjava izkušenj in dobrih praks;
- reševanje problematike dela skupine za šolstvo;
- izobraževanje in spremljanje novosti v šolstvu in izobraževanju;

- doseganje boljše usposobljenosti za usklajevanje sodelovanja z ustvarjalci arhivskega gradiva;
- zagotavljanje kakovostnejše komunikacije in integracije v okolju, med arhivi in z ustvarjalci;

Z delovanjem skupine so seznanjeni vsi direktorji slovenskih arhivov. Direktor Arhiva Republike Slovenije je 21. 1. 2008 s sklepom 021-1/2008/1 imenoval delovno skupino za strokovno koordinacijo delovnih skupin v okviru slovenskih javnih arhivov. Skupina deluje tako, da se sestaja po navadi v Ljubljani v prostorih ARS-a na posvetih, ki ga sklicuje koordinatorica delovne skupine in po skupni e-pošti.

Poročilo o delu 2007–2008

Skupina se je prvič sestala na sestanku 23. 5. 2007 v Novi Gorici, tako se je formaliziralo dotedanje neformalno sodelovanje. Takoj na začetku smo bili v skupini mnenja, da si bomo dopisovali prek dopisne liste, saj nam bo to omogočalo lažjo izmenjavo informacij. Za to sta se zavzeli Vlasta Tul in Lili Šuštar in skupina je dobila e-pošto solstvo@zal-lj.si. Tako si izmenjujemo obvestila, novice, zakonodajo, sestavljamo razne dopise. Dopisna lista se je izkazala kot zelo uspešno in pomembno orodje za delovanje skupine, saj smo si izmenjali podatke več kot petdesetkrat, natisnjena pošta pa bi presežala 100 strani.

Skupina se je večkrat dobila na delovnih sestankih. Kot najbolj aktualna tema se je pokazal novi klasifikacijski načrt, ki ga pripravlja ministrstvo za šolstvo in znanost. Vodja skupine Vlasta Tul se je sredi septembra 2007 obrnila na mini-

strstvo za vzgojo in izobraževanje z vprašanjem, kdaj bo sprejet klasifikacijski načrt ter jim posredovala članek, v katerem je zbrala odziv regionalnih arhivov na enotni klasifikacijski načrt z roki hrambe (predstavljen v Radencih). V drugo je ponovno poskušala v začetku oktobra. Kmalu sta prišla odgovora, da komisija, ki sprejema omenjen načrt končuje delo ter da bo načrt začel veljati v začetku leta 2008. Ker v začetku leta klasifikacijski načrt ni bil sprejet, smo 27. 3. 2008 ponovno vprašali ministrstvo, kdaj bo klasifikacijski načrt sprejet. Dobili smo odgovor, da opravljajo še drobne popravke. Na sestanku smo med seboj zamenjali tudi navodila za odbiranje arhivskega gradiva, ki naj bi jih med seboj primerjali in pregledali ter v prihodnosti skušali sestaviti poenotena navodila za osnovne in srednje šole, ki bodo urejala gradivo pred sprejetjem klasifikacijskega načrta.

Na predzadnjem sestanku smo obravnavali te teme: ali naj o novem klasifikacijskem načrtu govorimo tudi na izobraževanju delavcev, vendar se nam kljub zastavljenim vprašanjem tajnic to ni zdelo smiselno. Aktualen je tudi položaj Zavoda za šolstvo, v nekaterih arhivih sodi v resor šolstva, v drugih pa v upravo. Sklenili smo zaprositi skupino za upravo za podrobnejše informacije. Kot problem se je pokazalo neskladje v zakonodaji glede izločitvenih rokov za vzgojne ukrepe: po šolski zakonodaji je rok za izločitev ukrepa iz osebne mape 31. 8., po Uredbi o upravnem postopku pa je rok za izločitev 1. 1. naslednje leto.

Skupina je aprila 2008 sodelovala na posvetovanju v Radencih na okrogli mizi delovnih skupin, kjer je bilo podano poročilo o delu. Na okrogli mizi so bili sprejeti tile sklepi za vse delovne skupine: da imajo na vsakem posvetovanju skupine svoje srečanje, da poročila objavimo v Arhivih, da se vzemamo za skupni portal zaradi lažjega komuniciranja, da skupine izdajajo priročnike za arhiviste in ustvarjalce arhivskega gradiva, da vplivajo na področno zakonodajo ter okrepijo svojo navzočnost na terenu.

Skupina se je 18. 6. 2008 v prostorih ZAL-a srečala z Vesno Dedič iz podjetja Logos, ki pripravlja klasifikacijski načrt za šole. Na sestanku, ki se ga je udeležil tudi dr. Žumer, smo pregledali KN in dali naj pripombe. Pozneje je s podjetjem Logos sodelovala Vlasta Tul, 17. 11. 2008 se dobimo na delavnici, na kateri nam bodo predstavili uporabo KN ter pravno podlago, tako da bomo arhivisti, ko gremo na teren k ustvarjalcem vedeli, kako se KN uporablja.

Da bi premagali neskladje med šolsko in arhivsko zakonodajo, smo na ministrstvo za šolstvo 9. 6.

2008 naslovili pismo o arhivskem gradivu v vzgojno-izobraževalnih ustanovah ter našeli neskladja med obema zakonodajama. O vsem smo obvestili tudi Šolo za ravnatelje. Dobili smo odgovor z Direktorata za šolstvo, kjer so nas prosili, da sestavimo okrožnico o pereči arhivski problematiki, ki so jo potem poslali v vrtce, osnovne ter srednje šole.

*Mirjana Kontestabile Rovis,
delovna skupina za šolstvo*

Arhiv Republike Slovenije v sodelovanju z javnostjo. Odmev na članek Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi

Odzivam se na prispevek avtorice Mateje Jeraj Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi, ki je bil objavljen v glasilu *Arhivi* 31 (2008), št. 1. Kolegica je premalo osvetlila prakso v Arhivu Republike Slovenije, ki jo podpisana že 30 let soustvarjam, zato se mi zdi potrebno, da jo dopolnim.

Že vse od povojnega časa smo se arhivisti predstavljali nestrokovni javnosti na več načinov, v skladu s časom in takratnimi možnostmi. Velik pomen smo pripisovali mlademu človeku, čigar zavest o vrednosti preteklosti lastnega naroda se oblikuje spontano, od pomoči ožjega družinskega okolja, pa vzgojno izobraževalnega sistema, ne nazadnje pa svoj delež prispevajo tudi institucije, kot je Arhiv Republike Slovenije.¹

Sodelovanje z javnostjo je bilo različno. S šolsko mladino sodelujemo že od konca 70. let prejšnjega stoletja, ko sva s kolegico Marijo Grabnar od prof. Majde Smole, ki je odšla v pokoj, prevzeli vodstva šolskih skupin, od osnovnošolskih do univerzitetnih. Obisk se je začel povečevati, ko smo začeli postavljati razstave, ki jih med obveznostmi arhiva navaja tudi arhivska zakonodaja. Sicer pa sega ta dejavnost v Arhiv RS že v sredo 50. let prejšnjega stoletja. Od začetkov osemdesetih let smo pripravili skoraj vsako leto eno. Katalogi so bili čedalje kvalitetnejši tako po vsebini kot po obliki. Število obiskov pa je v letih 1980–1993 nihalo od 1.500 do 2.000.

Izrazito popularizatorskega pomena so bili tako imenovani dnevi arhivov oz. dnevi odprtih vrat, ki

smo jih organizirali enkrat na leto, ter tako omogočili obisk vseh prostorov, tudi depojev, vsem, ki sta jih zanimali arhivsko gradivo in naše delo. Kot takratno novost v javnem delovanju pa moram še omeniti komisijo za popularizacijo Arhiva Slovenije, ki je bila ustanovljena spomladi 1990 in je v letih 1990–1993 z nekaterimi promocijskimi načini osvežila našo dotedanjo prakso. Izdajali smo stenske koledarje, rokovnike in razglednice oz. novoletne voščilnice. Našemu sporočilu smo dali obliko uporabnega predmeta in se tako približali človekovemu vsakdanu, ne da bi pri tem trpela kakovost sporočila. Leta 1991 smo bili celo nagrajeni z zlato medaljo za popularizacijo kulturne dediščine.²

Vse od leta 1980 Arhiv RS prispeva tudi k popularizaciji znanosti in znanja med mladimi, saj sodeluje v komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Delo komisije so med drugim izbira raziskovalnih tem, ocenjevanje raziskovalnih nalog in usmerjanje v kakovostno metodološko delo z mladimi raziskovalci.

V Arhiv RS prihajata v povprečju vse od leta 1982/83 po dve šolski skupini na mesec. Prilagajamo se njihovim željam, za učence osnovnih in srednjih šol pa smo si oblikovali ustaljeno prakso: celotna predstavitev traja dve šolski uri. Ob dokumentih jim predstavimo raznovrstnost arhivskega gradiva, jim osvetlimo smiselnost naše širše dejavnosti, zlasti jih opozorimo na razliko med arhivom, knjižnico in muzejem. Navadno jim pokažemo krajši filmski posnetek in, če je le možno, si ogledajo arhivsko skladišče, kapelico Gruberjeve palače in konservatorsko delavnico.

Odzivi učencev oz. dijakov so različni, od pasivnega poslušanja in zastavljanja zanimivih vprašanj že med predavanjem, do velikega čudenja osnovnošolcev ob pogledu na debele zemljiške knjige v arhivskem skladišču.

Avtorica članka citira dr. Ljubico Šuligoj, ki priporoča, da bi bile npr. šole redno seznanjene z arhivskimi pridobitvam, letnimi arhivskimi poročili, pri sestavi učbenikov bi morali sodelovati tudi arhivisti. Za vse to so bile pri nas v preteklosti že dane pobude in predlogi, vendar kot sama ugotavlja, so kadrovska in prostorska vprašanja še vedno velik problem. V Arhivu RS že 20 let čakamo na adaptacijo prostorov nekdanje vojašnice na Roški, s katerimi bi ta dejavnost veliko pridobila.

¹ Grabnar, Marija: Ali se lahko arhiv vključi v vzgojno izobraževalni proces mladega človeka? *Arhivi* V (1982), št. 1–2, str. 43–44.

² M Grabnar, Marija: Slovenski arhivi in javnost. 16. *arhivsko zborovanje Ptuj od 27. do 29. sept. 1995*, ASS in ZAP, str. 55–59.

TEMATSKI SKLOPI

kaj je zgodovina, kaj je arhiv, kaj je arhivski vir (pisan, risan, tiskan itd.), pisni viri, razlika med muzejem in arhivom, različne pisne podlage, različni jeziki arhivskih virov, različne pisave arhivskih virov, zvrsti arhivskega gradiva (primeri), pomožne zgodovinske vede, pomembni arhivski viri za raziskavo lokalne zgodovine, varovanje in uporaba arhivskega gradiva, pravilno ravnanje s kulturno dediščino

DIDAKTIČNA OBLIKA

frontalna, delo po skupinah

UČNE METODE

razlaga, razgovor, demonstracija, delo s tekstom, uporaba delovnega lista, prikaz filmskega arhivskega gradiva, ogled restavratorske delavnice, arhivskega skladišča in arhivske čitalnice

UČNO VZGOJNI CILJI

SPLOŠNI

spoznavanje arhiva in njegovega pomena

KONKRETNI

spoznavanje različnih pisnih podlag, seznanitev z različnimi vrstami pisav, spoznavanje različnih vrst arhivskih virov in njihovega pomena, spoznanje o tem kaj pomeni javna listina, seznanitev z arhivskim delom, pridobitev kulture ravnanja z arhivskimi dokumenti, seznanjanje z vlogo virov in razvijanje sposobnosti preproste uporabe le teh (posebno kart in slikovnega gradiva)

NOVI POJMI

arhiv, arhivsko gradivo, arhivist, pisna kulturna dediščina, javna listina, pečat, urbar, kataster, matična knjiga, vodnik po arhivskem gradivu, popis arhivskega gradiva

UČNA SREDSTVA

vzorci pisnih podlag (pergament, papirus, ročni papir itd.), faksimili dokumentov (pečatov), kopije dokumentov (npr. kopije prvih dokumentov v slovenščini), dokumenti (listine, urbarji, fotografije), video rekorder in televizijski aparat (oziroma LCD projektor) za predvajanje filmskega arhivskega gradiva, tabla in kreda

Osnovni »paket« je za vse učne skupine enak (dokumenti, ki so posebno zanimivi po videzu in vsebini), nadgradi pa se jih z dokumenti, ki se nanašajo na lokalno zgodovino kraja iz katerega prihaja učna skupina.

ARTIKULACIJA UČNE URE

- uvod in motivacija
- osvajanje učne vsebine
- ponavljanje in utrjevanje (lahko z delovnim listom)

Po objavah sodeč tudi drugi slovenski arhivi na različne načine, tudi s kvizi, dejavno sodelujejo z javnostjo.

Primerjava z arhivi v tujini je koristna, vendar jo je potrebno postaviti ob bok naši skorajda polstoletni tradiciji. Slovenski arhivi se dovolj zave-

damo pomena dela za javnost in stikov z njo, težiti pa moramo bolj h kakovosti in ne toliko k povečanju obsega dela, kot je leta 1995 opozoril naš kolega mag. Vladimir Kološa na 16. arhivskem zborovanju na Ptuju.

Majda Nanut

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.993(497.4Celje)

Prejeto: 17. 10. 2008

Fond Okrajnega sodišča v Celju

METKA BUKOŠEK

mag., arhivska svetovalka

Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

e-pošta: metka.bukosek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Okrajno sodišče v Celju je eno izmed večjih sodišč na ozemlju, ki ga pokriva Zgodovinski arhiv v Celju. Fond je dobro ohranjen in nam daje dobro sliko poslovanja okrajnih sodišč od njihovega nastanka do današnjih dni kljub različnim zgodovinskim pretresom, ki so vplivali na poslovanje organov v različnih časovnih obdobjih. Poznavanje starejšega dela gradiva daje pomembne podatke stroki o pomembnosti posameznih delov gradiva. Predvsem pa je pomembna zgodovinska distanca, na katero smo pri današnji valorizaciji premalo pozorni.

KLJUČNE BESEDE: *okrajno sodišče, sodni okraj, fond, vpisniki, imeniki, spisi*

ABSTRACT

THE FOND OF CELJE LOCAL COURT

Celje Local Court is one of the largest courts in the territory that is under the competence of the Historical Archives of Celje. Its fond is well preserved and as such provides a clear picture of the administration of local courts from the time of their establishment till the present day, despite the fact that court operations have through time been subjected to various historical changes. The understanding of the older part of such records gives the profession important information on the significance of individual record parts. Of particular importance is the issue of historical distance since not enough attention is paid to it in present day appraisal.

KEY WORDS: *local courts, judicial districts, fonds, registers, directories of persons, court records*

Uvod

Okrajno sodišče v Celju je začelo tako kot vsa druga sodišča poslovati hkrati z novimi političnimi uradi 1. februarja leta 1850 kot zborna okrajno sodišče.¹ Ob reorganizaciji uprave in sodstva leta 1854 je ostalo celjsko okrajno zborna sodišče samostojno. Tako so mu bile prihranjene tudi spremembe leta 1867, ko je država ponovno uvedla ločitev prej združene uprave in sodstva.

Po podatkih iz leta 1854 je Okrajno zborna sodišče Celje teritorialno obsegalo naslednje politične občine: Celje, Dobrna, Frankolovo, Gotovlje,

Griže, Kostrivnica pri Planini (kasneje namesto nje Kalobje), Nova Cerkev, Petrovče, Sveti Jurij ob Južni železnici (Šentjur, pozneje dve občini: trg in okolica), Sv. Lovrenc pri Prožinu, Sv. Martin v Rožni dolini, Sv. Primož (pozneje ga ni več med občinami), Svetina, Sv. Pavel pri Preboldu, Sv. Peter ob Savinji, Škofja vas (prej v okviru vojniške občine), Teharje, Velika Pirešica, Višnja vas, Vojnik ter Žalec.

Popis iz leta 1872 je podrobnejši, saj zajema še katastrske občine. Iz njega je vidno, da je Okrajno sodišče v Celju obsegalo občine:

Občine	Katastrske občine
Celje okolica	Babno, Breg, Dobrova, Gaberje, Ostrožno, Košnica, Lisce, Lava, Lokrovec, Ložnica, Medlog, Pečovnik, Polule, Spodnja Hudinja, Sv. Miklavž, Zgornja Hudinja, Zagrad
Dobrna	Brdce, Dobrna, Gorica, Klanec, Loka, Lokovina, Pristova, Sv. Jošt, Vrba, Zavrh
Sv. Juri pod Rifnikom	Bezovje, Brezje nad Slomom, Črnolica, Grobelno, Hruševce, Krajncica, Lokarje, Nova vas, Podgorje, Podgrad, Rifnik, Repno, Sv. Jurij pod Rifnikom, Sv. Rozalija, Stopče, Šibenik, Tratna, Vrbo
Griže	Zabukovica, Griže, Migojnice, Sv. Pongrac
Velka Pirešica	Gorica, Gorice, Gornja Ponikva, Hramše, Kale, Kuše, Mala Pirešica, Pernov, Podkraj, Zavrh, Železno, Spodnja Ponikva, Studence, Sv. Kungota, Velka Pirešica
Gotovlje	Gotovlje
Vojnik	Arclin, Dobrova, Glinsko, Gradišče, Koblek, Lahovna, Lipovec, Lešje, Leskovec, Ljubečna, Polže, Prekorje, Pristava, Razgor, Runtole, Selce, Sv. Marjeta, Sv. Miklavž, Sv. Tomaž, Škofja vas, Trnovlje, Vojnik-okolica, Vojnik trg, Začret, Žepina
Kostrivnica pri Planini	Sv. Jakob, Jazbin vrh, Kalobje, Kostrivnica pri Planini, Osredok, Planinca, Podlešje, Sotensko, Trno, Trska Gorca, Vodice, Vezovje, Vodruž
Sv. Lovrenc pri Prožinu	Sv. Lovrenc, Sv. Janez, Prožin
Sv. Martin v Rožni dolini	Pepelno, Jezerce, Konjsko, Loče, Sv. Martin v Rožni dolini, Otemno, Rožna gora, Rupe, Slatina, Brezovo
Nova cerkev	Homec, Hrenova, Landek, Lemberg, Nova Cerkev, Novake, Polže, Razdelj, Socka, Straže, Trnovlje, Čreškova, Vine, Vizore, Velka Raven, Zlateče
Sv. Pavel pri Preboldu	Dolenja vas, Kaplja vas, Latkova vas, Sv. Lovrenc, Sv. Magdalena, Sv. Pavel pri Preboldu, Šešče
Sv. Peter v Savinjski dolini	Doberteša vas, Sv. Peter v Savinjski dolini, Podlog, Zalog, Spodnje Grušovlje, Spodnje Roje, Zgornje Grušovlje, Zgornje Roje
Petrovče	Arja ves, Dobriša vas, Drešinja vas, Kasaze, Levec, Liboje, Petrovče, Sv. Križ
Sv. Primož	Cerovec, Goričica, Kameno, Ogorevc, Sv. Primož, Proseniško, Trnovec, Botričnica
Žalec	Spodnja Ložnica, Vrbje, Zgornja Ložnica, Žalec
Frankolovo	Bukovje, Dol, Lindek, Lipa, Loka, Rakova steza, Zabukovje, Selce, Stražica, Verpete, Beli potok
Svetina	Javornik, Kanjuce, Svetli Dol, Svetina

¹ To so bila sodišča 1. razreda, ki so razsojala o pregreških v tričlanskih senatih.

Teharje	Bukovžlak, Čret, Kresnike, Lipa, Osenca, Pečovje, Zavodno, Slance, Teharje, Vrhe
Višnja vas	Črešnjevce, Globoče, Jankova, Ilovca, Ivenca, Kladnart, Male Dole, Razgorce, Rove, Višnja vas

Iz krajevnega popisa, nastalega leta 1918,² je Okrajno sodišče v Celju obsegalo:

Občine	Katastrske občine
Celje okolica	Babno, Breg, Dobrova, Gaberje, Spodnja Hudinja, Zgornja Hudinja, Košnica, Lava, Lisce, Lokrovec, Ložnica, Medlog, Ostrožno, Pečovnik, Polule, Šmiklavški hrib, Zagrad, Zavodna
Dobrna	Brdce, Dobrna, Gorica, Klanc, Loka, Lokovina, Pristova, Sveti Jošt, Vrba, Zavrh
Dramlje	Grušce, Jarmovec, Jazbine, Laze, Marija Dobje, Pletovarje, Razbor, Straže, Svetelka, Sveti Ilj, Sveta Uršula, Šedina, Zalok
Frankolovo	Beli Potok, Bukovje, Dol, Landek, Lipa, Loka, Rakova Steza, Selce, Straža, Stražica, Verpete, Zabukovje
Gotovlje	Gotovlje
Griže	Griže, Migojnice, Sveti Pongrac, Zabukovica
Kalobje	Jazbin vrh, Kalobje, Kostrivnica, Osredek, Planinca, Podlešje, Sotensko, Sveti Jakob, Trnov, Trska gora, Vezovje, Vodice, Vodruš
Nova Cerkev	Čreškova, Homec, Hrenova, Landek, Lemberg, Nova Cerkev, Novake, Polže, Razdelj, Socka, Straža, Trnovlje, Velka Raven, Vine, Visore, Zlateče
Petrovče	Arja vas, Dobriša vas, Drešinja vas, Kasaze, Leve, Liboje, Mala Pirešica, Petrovče, Ruše, Sveti križ, Zaloška Gorca
Sveti Jurij ob Južni Železnici Okolica	Botričnica, Brezje ob Slomu, Cerovec, Črnolica, Goričica, Grobelno, Hrušovec, Kameno, Kranjčice, Lokarje, Nova vas, Ogorevc, Podgorje, Podgrad, Proseniško, Repno, Rifnik, Stopče, Sveta Rozalija, Sveti Primož, Šibenik, Tratna, Trnovec, Vrbno
Sveti Jurij ob Južni Železnici Trg	Bezovje, Sveti Jurij ob Južni železnici
Sveti Lovrenc pri Prožinu	Prožinska vas, Šentjanž, Sveti Lovrenc pri Prožinu
Sveti Martin v Rožni Dolini	Brezova, Jezerce, Konjsko, Loče, Otemna, Pepelno, Rožni Vrh, Rupe, Slatina, Sveti Martin v Rožni Dolini
Svetina	Glažuta, Javornik, Kanjuce, Svetina
Sveti Pavel pri Preboldu	Dolenja vas, Kaplja vas, Latkova vas, Sveta Magdalena, Sveti Lovrenc, Sveti Pavel pri Preboldu, Šešče
Sveti Peter ob Savinji	Doberteša vas, Podlog, Spodnje Grušovlje, Spodnje Roje, Sveti Peter ob Savinji, Zalog, Zgornje Grušovlje, Zgornje Roje
Škofja vas	Arclin, Bovše, Glinsko, Gradišče, Koblek, Lahovna, Lipovec, Leskovec, Lešje, Ljubečna, Prekorje, Pristova, Razgor, Runtole, Šmarjeta, Šmiklavž, Sveti Tomaž, Škofja vas, Trnovlje
Vojniška okolica	Začret, Zadobrova, Želče, Žepina
Teharje	Bukovžlak, Čret, Kresnike, Lipa, Osenca, Pečovje, Slance, Teharje, Vrhe, Zavodno
Velika Pirešica	Gorica, Hramše, Kale, Pernov, Podkraj, Spodnja Ponikva, Studence, Sveta Jungert, Velika Pirešica, Zavrh, Zgornja Ponikva, Železno
Višnja Vas	Črešnovce, Globče, Ilovca, Ivenca, Jankova, Kladnart, Male Dole, Razgorce, Rove, Višnja vas

² *Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910, IV. Štajersko, Dunaj: c.kr. dvorna in državna tiskarna, 1918.*

Vojnik	
Žalec	Spodnja Ložnica, Vrbje, Zgornja Ložnica, Žalec

Krajevni leksikon dravske banovine³ iz leta 1937 ima zabeležen ta obseg Okrajnega sodišče v Celju:

Občine	Katastrske občine
Celje – mestna občina	Babno, Breg, Celje mesto, Dobrova, Gaberje, Košnica, Lava Lisce, Lokrovec, Lopata, Ložnica, Medlog, Miklavški hrib, Ostrožno, Pečovnik, Polule, Spodnja Hudinja, Zagrad, Zavodna, Zgornja Hudinja.
Dobrna	Brdce, Dobrna, Gorica, Klanec, Loka, Lokovina, Parovž, Pristova, Sveti Jošt na Kozjaku, Vrba, Zavrh
Dramlje	Bezovica, Gabrovec, Grušče, Hrastnik, Jarmovec, Jazbine, Laze, Marija Dobje, Pletovarje, Razbor, Spodnje Slemene, Straža, Sveta Uršula, Svetelka, Sveti Ilj, Šedina, Zalog, Zgornje Slemene
Frankolovo	Beli Potok, Bukovje, Dol, Landek (Lindek), Lipa, Loka, Rakova Steza, Selče, Straža, Stražica, Verpete, Zabukovje
Gotovlje	Gotovlje, Vrbje
Griže	Griže, Migojnice, Sveti Pankrac, Zabukovica
Kalobje	Jazbin vrh, Kalobje, Kostrivnica, Osredok, Planinca, Podlešje, Sotensko, Sveti Jakob, Vodice, Vodruž
Petrovče	Arja vas, Dobriša vas, Drešinja vas, Kasaze, Levec, Liboje, Mala Pirešica, Petrovče, Ruše, Sveti križ, Zaloška gorica
Sveti Jurij ob Južni Železnici Okolica	Botričnica, Brezje ob Slomu, Cerovec, Črnolica, Goričica, Grobelno, Hruševac, Kameno, Krajncice, Lokarje, Nova vas, Ogorevc, Podgorje, Podgrad, Proseniško, Repno, Rifnik, Stopče, Sveti Primož, Sveta Rozalija, Šibenik, Tratna, Trnovec, Vrbno
Sveti Jurij ob Južni železnici trg	Bezovje, Sveti Jurij ob Južni železnici
Sveti Pavel pri Preboldu	Dolenja vas, Kaplja vas, Latkova vas, Marija Reka, Sveti Lovrenc, Sveta Magdalena, Sveti Pavel pri Preboldu, Šešče
Sveti Peter ob Savinji	Doberteša vas, Podlog, Spodnje Grušovlje, Spodnje Roje, Sveti Peter v Savinjski dolini, Zalog, Zgornje Grušovlje, Zgornje Roje
Škofja Vas	Arclin, Bovše, Glinsko, Gradišče, Koblek, Lahovna, Leskovec, Lešje, Lipovec, Ljubečna, Prekorje, Pristova, Razgor, Runtole, Sveti Tomaž, Škofja Vas, Šmarjeta, Šmiklavž, Trnovlje, Zadobrova, Začret, Želče, Žepina
Teharje	Bukovžlak, Čret, Glažuta, Javornik, Kanjuce, Kresnike, Lipa, Osenca, Pečovje, Prožin, Slance, Svetina, Sveti Lovrenc, Št. Janž, Teharje, Vrhe, Zvodno
Velika Pirešica	Gorica, Gornja Ponikva, Hramše, Kale, Pernova, Pirešica, Podkraj, Spodnja Ponikva, Studence, Sveta Jungert, Zavrh, Železno
Vojnik okolica	Beli potok, Brezova, Bukovje, Čreškova, Črešnovac, Dol, Globoče, Homec, Hrenova, Ilovca, Ivenca Jankova, Jezerce, Kladnart, Konjsko, Landek, Lemberg, Lindek, Lipa, Loče, Loka, Male Dole, Nova Cerkev, Novake, Pepelno, Polže, Rakova Steza, Razdelj, Razgorce, Rove, Rožni vrh, Rupe, Selce, Slatina Socka, Straža, Stražica, Šmartno v Rožni dolini, Trnovlje, Velka Raven, Verpete, Vine, Višnja vas, Vizore, Zabukovje, Zlateče
Vojnik trg	Vojnik okolica, Vojnik trg
Žalec	Frenga, Gornja Ložnica, Spodnja Ložnica, Žalec

³ *Krajevni leksikon Dravske banovine, Krajevni repertorij z uradnimi topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*, Ljubljana: Tiskarna Slovenija v Ljubljani, 1937.

V obdobju med vojnama niso bile narejene nobene teritorialne spremembe. Okupator je takoj pri prihodu leta 1941 ukinil Okrajno sodišče v Celju in postavil svoje. Po ukinitvi poslovanja vseh sodišč v letu 1945⁴ so ponovno ustanovili Okrajno sodišče v Celju, ki je teritorialno pokrivalo okraj Celje ter okraj Celje okolica. Leta 1948 se je razširilo, in sicer na ozemlje, ki ga je pokrivalo nekdanje okrajno sodišče Šmarje pri Jelšah ter okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah. Po ponovni uvedbi okrajnega sodišča v Šmarju pri Jelšah (1952) so iz krajevne pristojnosti izločili občine Podčetrtek, Polje ob Sotli, Ponikva pri Grobelnem, Pristava, Rogaška Slatina, Rogatec, Šmarje pri Jelšah in Žusem. Ko sta bili leta 1960 ustanovljeni okrajni sodišči v Žalcu in Slovenskih Konjicah, sta bili izločeni iz njegovega teritorialnega območja še občini Žalec in Slovenske Konjice. Okrajno sodišče v Celju se je leta 1965 preimenovalo v Občinsko sodišče Celje. Delovalo je do konca leta 1978. Prvega januarja leta 1979 so začela delovati temeljna sodišča s svojimi enotami v Žalcu, Slovenskih Konjicah, Šmarju pri Jelšah, Šentjurju pri Celju in Velenju. Okrajna sodišča so bila ponovno uvedena leta 1994, ko je začelo ponovno delovati s tem imenom tudi celjsko okrajno sodišče. Danes obsega območje sodnega okraja Celje in območje nekdanjega sodnega okraja Laško.

Podatki o fondu

Fond okrajnega sodišča v Celju je bil prevzet v več delih. Prvi prevzem je bil opravljen v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, zadnji letos. Obravnavani del fonda obsega 706 arhivskih škatel. Avtorji⁵ popisa ugotavljajo, da je ohranjenost gradiva po kvaliteti zadovoljiva. Odvisna je od letnika in je tako ohranjenih od 10% (kjer so upoštevali vzorčni kriterij) pa vse do skoraj popolne ohranjenosti.

V prvem delu gradiva (od AŠ 1 pa do AŠ 214) so se popisovalci držali ustvarjalčeve ureditve. Podrobneje popisan je fond le prvih šestintridesetih škatel. Drugi del je, odvisno od ovrednotenja pričevalne vrednosti gradiva, obravnavan na različne načine. Tako so bili nekateri spisi ohranjeni v celoti, se pravi, da ni bilo poseganja ne v število ne v vsebino (seveda tu ne štejemo obveznega izločanja povratnic, vročilnic in duplikatov). Pri nekaterih spisih so ohranjene le sodbe, nekateri spisi pa so se

ohranili po vzorčnem kriteriju. Avtorji so se potrudili, da so izpisali nekatere za raziskovalce morebiti zanimive zadeve.

Vsebina fonda 1851–1941

V tem poglavju so na kratko predstavljeni vsebina fonda, vrste gradiva, ohranjenost in valorizacija fonda do leta 1941. Vsebina je zapisana tako, kot so si jo zamislili avtorji.

Starejši del gradiva je odložen v arhivske škatle od ena do dvesto štirinajst. Ohranili so se vsi prevzeti spisi, tako da o valorizaciji tega gradiva ne moremo govoriti. Vsebina je taka:

- v AŠ od **1** do **179** zadeve z letnicami nastanka od 1851–1897. Vsebujejo prošnje za vpis sprememb v zemljiško knjigo (kupne, darilne, ženitne, dedne, izročilne, odstopne, zakupne, vezalne pogodbe, pobotnice, sirotinjska pisma, dolžna pisma dovoljenja za izbris, zapisniki licitacij in sodnih cenitev);

- v AŠ od **180** do **184** so zapuščinske zadeve, obravnavane med letoma 1822 in 1854;

- v AŠ od **185** do **214** so zapisniki ob nastavitvi novih zemljiških knjig (september 1879), popisi nepremičnin posameznih lastnikov v katastrski občini, posestne pole, seznam lastnikov po hišnih številkah, opis katastrskih občin (našteti so kraji, naselbine, ledinska imena, reke, potoki), seznam lastnikov (s parcelami), ki imajo del posestva v drugih katastrskih občinah, abecedni sezname lastnikov itd.

Čeprav ne moremo govoriti o "mlajšem" gradivu, ker letnice spisov segajo tudi v leta ustanovitve okrajnega sodišča, je razdelitev nastala na osnovi prevzema gradiva (ker so ga pač prevzemali v več delih), hkrati pa je to ločenost določala tudi fizična ločitev fonda, ker je bil v različnih depojih. Sedaj je gradivo v novi stavbi in je fizično združeno, tako da so odstranjene še zadnje ovire, ki so preprečevale poenotenje fonda. V nadaljevanju lahko opišemo preostalo vsebino fonda:

- v AŠ od 215 do 234 so **testamenti**;

- v AŠ od 235 do 299 je shranjeno gradivo **notarjev**, ki so delovali v Celju med letoma 1866 in 1941. Naj jih naštejemo: Martin Miheljak (1866–1881), Moritz Sajowitz (1871–1888), Lovro Baš (1881–1924), Jurij Detiček (1888–1895), Avgust Druker (1925–1932), France Burger (1925–1941) ter Ivan Stojan (1932–1941) z namestniki. Ta del gradiva je pripravljen za postopno izločitev iz fonda in za začetek ustvarjanja samostojnih fondov posameznih notarjev;

- **predsedstveni spisi** so v AŠ od številke 300 do številke 310 in zajemajo čas med letoma 1912 in

⁴ Čeprav ne sodi to obdobje v obravnavano temo, je dobro pojasniti historični razvoj celjskega okrajnega sodišča.

⁵ Avtorji popisa so: Bojan Himmelreich (AŠ 1–493, 495–505, 705–706), Bojana Aristovnik (AŠ 440–495), Rastko Hribovšek (AŠ 506–704).

1940. Vsebujejo okrožnice, označbo teritorija katastrskih občin ter pristojnosti, nanašajo se na namestitve uslužbencev, izvedence, vročevalce, razdelitev del ter delovni čas, vsebujejo pa tudi sezname prisilnih upravnikov, spise o izpitih in disciplinskih postopkih, sezname odvetnikov in notarjev, spise o financah, stavbah in stanovanjih, zapornikih, amnestijah, pritožbah in prošnjah kralju, predpise o takсах, pripombe okrožnega sodišča na način dela, predpise o deponiranju dokumentov in gotovine, knjig, ponudb in naročil, statistik, hranilnih vložnih zaved in dostavno knjigo osmrtnic ter vabila na cerkvenè in druge slovestnosti ter prireditve;

- **Nc** 1941–1945 zadeve so v AŠ 311 do 312. Pod to oznako so zajeti: vse spremembe v matični knjigi, ločitve, izvedenski pregledi umobolnih, dopisi umobolnice v Novem Celju ter poročila o rojstvih, smrti in sklenitvi zakona, poravnave glede preužitka, izvršilna naročila, pogodbe o posvojitvi, izpust iz očetovske oblasti, ugotavljanje očetovstva, pogodbe o preživnini, prestopki mladoletnikov, seznam nezakonskih otrok, poizvedbe. Večina zaved je tu ohranjenih le vzorčno (npr. spremembe vpisov v matično knjigo, poročila o smrti otrok);

- **I R** zadeve 1934, 1939–1941 so odložene v AŠ 313. Te vsebujejo naznanila smrti in nezakonskih rojstev, ločitve, darilne in izročilne pogodbe, sprejem gotovine v sodni polog, obvestila umobolnice v Novem Celju idr. Ohranili so se vsi sprejeti spisi;

- **II R** zadeve 1941, 1948–1950 v dveh AŠ zajemajo razmejitve, poravnave, odpovedi stanovanj, priznanja očetovstva, ločitve zakonske zveze, izločitve iz zaplembe, sklepi državne arbitraže. Zabeleženo je, da je manjkalo veliko spisov že ob prevzemu v arhiv. Pri odbiranju je bil upoštevan vzorčni kriterij (razen pri priznanjih očetovstva, ki so se ohranila v celoti);

- **II-III R** zadeve 1937–1941 zajemajo poravke meja, poravnave, ločitve, izpraznitve stanovanj, izterjave, prisege, zavarovanje dokazov, preživnine, priznanja očetovstva, odločbe o kaznovanju delodajalcev, ki so nepravilno plačevali delavce ipd. Del gradiva se je ohranil v celoti, pri delu pa je bil upoštevan vzorčni kriterij;

- **III R** zadeve 1947–1955 v AŠ 317 vsebujejo potrdila, da ni bilo prosilcem zaplenjeno ali sekvestrirano premoženje, zapisnike o zaplembah, izvršilne predloge, preživnine, odločbe o odvzemu vojnega dobička, prisilne dražbe, nedovoljeno trgovino, prodajo zaplenjenih predmetov, prisilne izterjave ipd. Spisi o nedovoljeni trgovini in prodaji zaseženih predmetov so ohranjeni vzorčno;

- **IV R** zadeve 1937–1941 v AŠ 318 do 319

vsebujejo naznanila o številu smrti in nezakonskih rojstev, o ločitvah, posvojitvah, sodni depozit, določitve dote, odobritev izpustov iz očetovske oblasti, potrditve pogodb, prošnje za potrdila o arijskem izvoru ipd. Vse prevzete zadeve so se ohranile v celoti.

- **M** zadeve 1942–1945 v AŠ 320 zajemajo neporavnane terjatve. Zadeve so ohranili vzorčno.

- **KPSm** zadeve 1937–1941 v AŠ 321 zajemajo kazenska dejanja mladoletnikov, npr. lahke poškodbe, vlačugarstvo, tatvine, nesreče s kolesom, beračenje, poškodovanje tuje lastnine. V prejetih spisih so se žal ohranile le ovadbe in sodbe, zato so se ohranile v celoti;

- **V U** zadeve 1908–1929 v AŠ 322 do 336, **VI U** zadeve 1908–1929 v AŠ 323 do 336, **KPS** zadeve 1930–1940 v AŠ 337 do 343, **U** zadeve 194–1944 v AŠ 344 do 345, vsebujejo kazenske zadeve in sicer tatvine, lahke poškodbe, goljufije, poneverbe, pretepe, poškodovanja tuje lastnine, prekrške z vozovi in kolesi, prostitucijo in beračenje, opustitev pomoči bolnemu, nečista dejanja, prestopke po tiskovnem zakonu, nedovoljeno nošenje orožja, prestopke zoper zakone o živalskih kugah, zasebne tožbe zaradi razžalitve časti ipd. Žal niso bili ohranjeni pri prevzemu vsi kazenski spisi. Tako so ohranjeni vsi spisi le za leto 1908. Preostali spisi so ohranjeni vzorčno. Pri tem sta bila upoštevana dva kriterija – ohranjanje raznovrstnosti prestopkov in pogostnost, upoštevan pa je bil tudi jezik sodbe. V popisu je zabeleženo, da so se ohranile vse sodbe po 23. členu, 427. in 516. členu kazenskega zakonika. V letih 1930–1941 so kazenske zadeve označevali namesto z oznako **U** s **KPS**, v letih 1943–1944 pa zopet z **U**;

- **Ks** 1945–1947 in 1954–1955 v AŠ 445 do 451, 473 do 474, 476 do 478, **K** 194 8–1953 v AŠ 451 do 471, **I K** 1953 v AŠ 472 do 473, **I Ks** 1954–1955 v AŠ 475 do 476 in 479 do 481 ter vpisnike kazenskih zaved **K**, **Ks**, **I Ks** 1947–1955 v AŠ 440 do 444 vsebujejo spise o neizpoljenih obveznih oddajah pri kmetih, špekulacijah pri trgovcih, tatvinah, telesnih poškodbah, splavih, ogrožanju zdravja, prometnih nesrečah, spolnih nadlegovanjih, ilegalnih prestopih državne meje, goljufijah, krivem pričanju, žalitvah časti, neupravičenem ukvarjanju s trgovino, dajanjem prednosti kupcem, krivolovu ipd. Ohranjene so vse sodbe;

- **E** zadeve 1931–1933 in 1943–1944 v AŠ 346 do 351 zajemajo spise o prisilnih dražbah, rubežih in prodajah nepremičnin, predloge za vknjižbo pravic na nepremičnine. Ohranjeni so vsi prevzeti spisi;

- **II C** 1901–1904 ter 1908–1922 v AŠ 352 do

362, III C 1908–1933 v AŠ 363 do 365 ter IV C 1933 v AŠ 1933 zajemajo očetovske sodbe in poravnave, mejne spore, motenje posesti, večje dolgove, tožbe za preživnino nezakonskih otrok, vrnitev izročeni stvari, tožbe za preužitek, izpraznitev stanovanja, tožbe zoper nedopustne izvršbe, odpovedi najemnih pogodb ipd.;

- C 1943–1945 v AŠ 369, 2 C v AŠ 267 do 368 in 3 C v AŠ 368 zadeve 1942–1943 zajemajo tožbe zaradi plačila manjših zneskov, očetovske sodbe, tožbe na izpraznitev nepremičnin ipd. Spisi niso v celoti ohranjeni. Pri spisih od številke C 57 so ohranjene le sodbe. Od aprila 1943 dalje so spisi 2 C in 3 C združijo v C in se nadaljujejo z oštevilčenjem nekdanjih 2 C (op. avtorja);

- II Cb 1916–1932 v AŠ 366 in III Cb 1920–1932 v AŠ 365 so tožbe za vračilo manjših zneskov. Spisi so bili prevzeti zelo nepopolni, tako da so ohranjeni le vzorci;

- IV P 1913–1933 v AŠ 370 do 389 ter IV S 1933–1940 v AŠ 389 do 397 zajemajo varstvene zadeve, se pravi da najdemo na tem mestu spise o dedovanju mladoletnih otrok, določitvi varuha nezakonskega otroka, določitvi preživnin za nezakonske otroke. Poleg tega so tu skrbstvene zadeve (preklici zapravljivih ali umsko prizadetih);

- P 1900–1901 in 1941–1944 v AŠ 398 do 411 vsebujejo spise o ugotavljanju in priznavanju očetovstva, zapuščinske spise zapustnikov z mladoletnimi otroki, prestopke mladoletnikov in preklice odraslih. Izločanja ni bilo. V okupacijskih spisih iz leta 1941 so do 85. številke spisi označeni z IV S, vendar pa so bili za nazaj preimenovali v spise P. Pri letu 1943 najdemo tudi spise okrajnih sodišč v Šmarju pri Jelšah, Šoštanu in Vranskem (1919–1931).

- v spisih I P 1919 1932 v AŠ 412 do 420, II P in III P 1933–1940, VI P 1933 v AŠ 427 do 430 in I S 1933–1940 so skrbstveni spisi po smrti katerega od staršev pri mladoletnih otrocih, priznanja očetovstva in tožbe zanje, preklici zapravljivih in umobolnih, varstvene zadeve otrok iz ločenih zakonov. Žal je že ob samem sprejetju manjkalo veliko spisov. Vzorčno so ohranjeni tisti zapuščinski spisi, pri katerih so dedovali le denar in so bile vloge realizirane. V letu 1933 so zadeve I P spremenili v I S. Tako najdemo v tem letu spise označene na oba načina;

- I Os 1938–1939 v AŠ 424 do 425 in L 1941–1944 v AŠ 425 do 426 so preklicne zadeve. Leta 1941 so se preimenovali v zadeve L. V arhivu ni bilo izločanja. Spisi so manjkali že ob prevzemu;

- A 1900–1933 in 1941–1945 v AŠ 506 do 641 in 684 do 704, O 1933–1941 v AŠ 642 do 685 ter

Z 1945 v AŠ 431 so zapuščinske zadeve. Izločanja ni bilo (razen povratnic);

- I 1933–1941 v AŠ 432 do 439 in I 1947–1959 v 494 do 505 so izvršilne zadeve. V njih so spisi o rubežu, prodaji premičnin, prisilni dražbi nepremičnin, prisilni upravi nepremičnin, prisilni osnovi zastavne pravice, prisilni izselitvi ipd. Predvojni spisi so ohranjeni vzorčno, povojni pa v celoti;

- Zp, IV Zp 1945–1947 v AŠ 482 do 487 in 490 do 494 so zadeve v zvezi z zaplembami (kot že omenjeno zaradi velike dokazilne vrednosti te vrsti gradiva pri obnovljenih postopkih valorizacije ni bilo). Izločene so bile le povratnice.

Fond Okrajnega sodišča v Celju ob primeru leta 1930

Pregled posameznih skupin sodnih spisov

Predsedstveni spisi: (leta 1933 so bili preimenovali v spise Su) spisi sodne uprave

Spisi se nahajajo v škatli 305, v kateri so zbrani spisi od leta 1927 do leta 1930. Tovrstnega gradiva je zelo malo. Za leto 1930 jih je le za slaba dva centimetra. Spisi so na zgornji desni strani označeni z oznako Preds. zraven pa z zaporedno številko spisa. Pod črto je oznaka opravilne vrste, za njo pa zadnji dve številki tekoče letnice, na primer

Preds. 132
2/30.

Med ohranjenimi spisi je zastopanih dvanajst opravičnih vrst od petindvajsetih, kolikor jih je predvidevala opravični red iz leta 1897, in sicer:

- v opravični vrsti z oznako dve, v kateri so predvidene zakonodajne zadeve v zvezi s pravosodjem, odredbe o vodenju sodišč, službeni predpisi in podobno, je ohranjenih deset spisov. Zadnji spis je označen s številko 285;
- v opravični vrsti z oznako štiri so shranjene osebne zadeve uradnikov in preostalih uslužbencev. Ohranjenih je le devet spisov. Zadnji spis ima oznako 296;
- opravična vrsta s številka pet in šest (osebne zadeve sodnikov laikov, pravnih pripravnikov, pisarniških pripravnikov in podobno) je zastopana samo z enim vzorčnim primerkom, čeprav nosita visoki zaporedni številki;
- v opravični vrsti pod številko sedem so ohranjeni trije spisi. Na zadnjem spisu je zaporedna številka 318. Uporabljen je vzorčni kriterij;

- v pravilni vrsti številka trinajst je od 312 zadev ohranjenih le sedem. Po zaporedju, predpisanim v pravilnem redu, bi tu morale biti odložene zadeve v zvezi z upokojitvami, solidarno pomočjo, vendar so odložene zadeve v zvezi z odvetništvom in notarji. Spisi so ohranjeni po vzorčnem kriteriju. Med njimi so seznam branilcev kot zastopnikov ubogih, naznanilo o smrti advokata, vpisi in izbrisi advokatov v imenike advokatov (v tem letu je prosil za izbris s tega seznam tudi dr. Anton Novačan). Čeprav lahko najdemo veliko posrednih podatkov, kje, kdaj in kako so delovali advokati na slovenskem ozemlju, bi lahko to razbrali tudi iz tega poglavja. Zato radikalno izločanje ni napravilo nobene večje škode;
- v spisovni zbirki številka štirinajst, v kateri so odložene zadeve v zvezi z jetnišnicami, je ohranjena samo ena zadeva. Na tem mestu bi se lahko ohranilo več spisov, ker ne vemo, ali sploh je in koliko gradiva je ohranjenega v zvezi s predvojnimi kaznilnicami in drugimi poboljševalnimi zavodi;
- v spisovni zbirki s številko sedemnajst so odložene zadeve v zvezi z uradnimi preiskavami sodišč, ogledi, vizitacijami in podobnim. Od zadnje označene številke 307 jih je ohranjenih le dvanajst. Spisi opozarjajo na napake, ki so nastale pri sodnih postopkih (sodna razprava brez zapisnikarja, prekoračenje 24-urnega roka za zaslišanje in podobno). Iz vsebine spisov vidimo težave sodišč, ki so izhajale iz slabe kadrovske zasedbe, slabega poznavanje predpisov, neupoštevanja zakona ... Žal bi bilo na tem mestu lahko ohranjenih več spisov, da bi lahko delali primerjalno analizo za vzroke velikih zaostankov v današnjem času, učinkovitosti sodnega ustroja v predvojnem času in danes, števila zadev na število prebivalcev v obravnavanem času in danes ipd.;
- v spisovni zbirki s številko devetnajst, v kateri so odložene zadeve v zvezi z zemljiško knjigo, je ohranjena samo ena zadeva;
- v spisovno zbirko s številko dvajset so odlagali spise v zvezi s sodnimi depoziti. Ohranjen je samo en, vzorčni primer;
- v spisovno zbirko pod številko triindvajset je odložena statistika. Poleg prikaza prispelih civilnih zadev okrajnega sodišča in seznama sodnih zaostankov sta ohranjeni tudi poslovno poročilo v civilnih zadevah ter poslovno poročilo v kazenskih zadevah. Iz njiju je mogoče razbrati razvidno število obravnavanih zadev, število rešenih zadev, število zadev, ki še trajajo, število

zadev, prepuščenim drugim sodiščem in podobno;

- v spisovno zbirko pod številko petindvajset so odloženi raznovrstne okrožnice in obvestila, ki nimajo arhivske vrednosti, vendar so po vzorčnem kriteriju ohranjeni.

Kazenske zadeve – U spisi (leta 1930 se spremenijo v KPS spise)

Kazenske zadeve za leto 1930 so ohranjene le v eni arhivski škatli (337). Odložene so v dva svežnja po oddelkih in sicer oddelek V in oddelek VI. Iz številke oddelkov je vidno, da je bilo formiranih šest oddelkov, vendar se je ohranilo gradivo le dveh.

Gradivo petega oddelka je valorizirano na način, ki bi se ga moral izogibati vsak strokovni delavec. Žal že na sodišču niso ohranili sodnih spisov v celoti. Kar je še bolj moteče, so izvajali še skrajnejše postopke. Kako mora biti sestavljen spis, je vidno že iz opravljenih redov, ki sem jih predstavila v prejšnji številki Arhivov, zato sestavo tukaj ne bom posebej omenjala. Namesto ohranjenih spisov so ohranjene le sodbe, vendar na najbolj neprimeren način. Tako ne moremo govoriti o tristo enim ohranjenem spisu (to številko ima zadnji), temveč le o približno toliko ohranjenih sodbah (ob šteju jih je le 170). Ob odstranitvi ovojnic in popisov spisov naj bi pustili le zapisnik o glavni razpravi ter sodbo na naslednji strani. Za zapis so uporabljali obrazce št. 153 k. pr. r., se pravi zapisnik o glavni razpravi pred okrajnim sodiščem, še istega leta pa so uvedli obrazca 158 in 158 a k. pr. r., se pravi zapisnik in razsodbo okrajnega sodišča. Vendar je imelo sodišče preveč "vestnega uradnika", saj je ubral drugo skrajnost valorizacije, ki pa je po mojem mnenju za arhivsko službo najslabša možna varianta. Tako ne le da ni ohranil celotnega spisa z mapo in popisom spisov v njej, temveč se je lotil radikalno tudi spisa po omenjenem obrazcu. Odrgral je sprednjo stran in pustil samo izrek sodbe. V tem primeru je uničil oznako spisa, tako da je zadevo zelo težko oziroma skoraj nemogoče poiskati po vpisniku, kljub temu, da je evidenca za to obdobje ohranjena. Bolje so jo odnesli spisi po obrazcu št. 159 k. p. r., se pravi zapisniku s sodbo: prostitucijo in beračenje. Obrazec je namreč le na enem kosu formata B, in sicer je na sprednji strani obrazec javne glavne razprave, na zadnji strani pa sodba V imenu Njegovega Veličanstva Kralja. Zato ni bilo razloga za to, da je vneti uslužbenec odstranil del spisa. Omenjene obrazce številka 158 so tiskali na enak način, se pravi na sprednji strani je bila javna glavna razprava, na zadnji strani pa izrek

sodbe. Razprava zajema obtožbo, zaslišanje obtoženca ter izjave prič in osvetljen je dogodek iz različnih zornih kotov. Za sociologe in etnologe je izvrstno izhodišče za preučevanje raznih socioloških pojavov, za etnologe pa je prava zakladnica podatkov v zvezi z navadami prebivalstva.

Gradivo šestega oddelka se ne razlikuje bistveno od prvega, vendar nam kaže boljšo podobo. Čeprav se ohranjeni spisi začnejo šele s številko 112, so v večjem delu odloženi na način, ki ga danes sodoben arhivist odobrava. Vendar je na koncu podobno kot v obravnavanem oddelku, saj so od spisov ohranjene le sodbe.

Od spisov, ki zaslužijo arhivistovo pozornost, so ohranjene mape, na katerih je razvrščen pregled spisov (obrazec št. 58 – pregled spisov). Navadno so znotraj spisa zapis o glavni razpravi (obrazec 153 k. pr. r – Zapisnik o glavni razpravi pred okrajnim sodiščem), ovadba policijskega organa, zapisnik o zaslišanju obdolženca (uporabljen obrazec k. pr. st. 79 – Zapisnik o zaslišanju obdolženca), odredba o izvršitvi kazni (obrazec št. 181 k. pr. r. – Odredba izvršitve kazni za okrajna sodišča), lahko pa so znotraj spisa tudi druge zvrsti zapisov, ki imajo katerega od dokaznih pomenov za obravnavano zadevo (dokazilo o poravnavi, zdravniška spričevala, zaprosilo za državno tožilstvo za naznanilo predkazni, pooblastila advokatu, pritožbe na okrožno sodišče ipd. Zadnji spis je oštevilčen s številko 339. Od tega je ohranjenih 130 zadev.

Cb III⁶ – pravdni spisi

V spisih so tožbe za vračilo manjših zneskov. Spisov je manj kot za centimeter in nimajo arhivske vrednosti. Ohranjeni so le zaradi vzorčnega kriterija.

P I – skrbstveni spisi

Odloženi so v AŠ 418–419 (spisi od št. 82 do št. 139). Tu so skrbstveni spisi po smrti katerega od staršev mladoletnih otrok, priznanja očetovstva in tožbe zanje, preklici zapravljivih in varstvene zadeve otrok iz ločenih zakonov. Zaradi velikega števila zadev jih je moralo reševati več oddelkov. Pri okrajnem sodišču v Celju so bili, sodeč po ohranjenem gradivu, štirje.

Prvi oddelek v letu 1930 vsebuje vse prej navedena zadeve, razen zadnje kategorije. V letniku so ohranjene zadeve s številkami od 1–136, zadev pa

je okoli sto. Tako lahko govorimo, da je ohranjenih okoli tri četrtine spisov. Prevladujeta dve zvrsti, in sicer skrbstveni spisi ter tožbe zaradi priznanja očetovstva. Spise so ohranili že naši predhodniki, saj so se zavedali, da bo njihova pričevalna vrednost pomembna dalj časa. Arhivist, ki ima opraviti s strankami ve, da iščejo te zadeve tudi za sto let nazaj. Najmanj iskane so zadeve v zvezi z odvzemom opravilne sposobnosti. Poleg vrednosti teh spisov za upravne namene imajo še eno. V spisih v zvezi z zapuščinami so popisi premične in nepremične lastnine zapustnika (inventar). Lahko so bogata sociološka in etnološka podlaga raziskovalcem, ki se ukvarjajo z raziskovanjem načina življenja naših prednikov v različnih obdobjih. Iz spisov so odstranjene ovojnice, vendar je bistvo spisa ohranjeno, saj so odstranjene le balastne stvari (vročilnice in povratnice). Zanimivo je, da so ohranjene tudi smrtovnice, kajti v novejših navodilih je veljalo pravilo, da smrtovnice nimajo arhivske vrednosti in naj bi jih izločali. Danes vidimo, da tega načela ne smemo posplošiti, temveč moramo razmišljati z zgodovinsko distanco in uvrstiti pomembnost določene zvrsti gradiva v določen zgodovinski okvir. Naj ponazorim z aktualnim primerom. V zadnjem desetletju je povečano iskanje smrtovnic iz povojnega obdobja, vendar jih je zaradi radikalnega izločanja ohranjenih zelo malo. Kaj lahko razberemo v posameznih spisih ob natančnejšem prebiranju? Veliko drobcev, ki dobijo svojo vrednost ob primerjavi z današnjim stanjem. Primerjamo lahko starost ob času porok, pogostost nezakonskih rojstev, dohodke ob različnih zaposlitvah, načine dedovanja in preskrbo mladoletnih otrok, cene oskrbovalnih storitev, višino preživnin in podobno. Zapuščinskim spisom so pogosto priložene ženitne in dedne pogodbe, kupoprodajne pogodbe, pobotnice ipd.

P IV – skrbstveni spisi (v prvi polovici leta 1930 nekatere spise že označijo z S IV)

P IV so v AŠ 386 in vsebujejo spise, označene s številkami od 1–224. Ohranjenih je 159 spisov.

Vsebujejo tako kot prejšnji spisi varstvene zadeve (dedovanje mladoletnih otrok, določitev varuha nezakonskega otroka, določitev preživnine za nezakonske otroke, skrbstvene zadeve – preklice zapravljivih ali umsko prizadetih sta samo dva, ter ena ločitev. Spisi so brez ovoja. Za zapuščinske zadeve so uporabljali kot ovoj smrtovnico (nesporni postopek, obrazec 4), zadeve pa so vsebovale še spis o premoženjskem stanju pokojnika (lastništvo nad nepremičninami ter višina finančnih sredstev

⁶ Rimska številka za oznako spisa pomeni številko oddelka, ki je obravnaval določen spis.

pokojnika), ženitne in dedne pogodbe, kupoprodajne pogodbe, zapis o zapuščinski obravnavi (po predpisanem obrazcu št. 34), ki vsebuje tudi popis inventarja, prisojilna listina (po predpisanem obrazcu nespornega postopanja št. 39 – osnutek prisojilne listine) ter sklep.

Drugi dokumenti v spisu:

- smrtovnica – obrazec za nesporni postopek št. 4 notarsko pismo
- zapuščinska obravnava (nesporni postopek št. 33 – zapuščinska obravnava z inventuro in dednim dogovorom za sodišča na deželi člen 151 zap. pat.)
- prisojilo (Nesporni postopek obrazec št. 39 – osnutek prisojilne listine, člena 174, 178 zap. pat.)
- ponekod ni tiskanega obrazca
- članek iz časopisa
- račun
- sklep (ni obrazca)

Varstvena zadeva:

uradni zaznamek (obrazec št. 61. nespornega postopka – Uvedba varstva nezakonskega otroka), priložene so izjave obeh strank.

Čeprav je spis nastal v zvezi z določitvijo varuha mladoletnemu nezakonskemu otroku, je zaradi agresivnega izločanja spis okrnjen do te mere, da je odstranjen sklep o poglavitnem delu te obravnave o določitvi varuha.

Skrbstvo nad preklicano osebo – ohranjena sta samo sklep o preklicu ter določitvi varuha ter zaznamek o smrti preklicane.

A I – zapuščinski spisi

Zapuščinske zadeve za leto 1930 so le v dveh arhivskih škatlah (626–627). Poleg gradiva so v arhivski škatli 506 ohranjeni tudi imeniki. Spisi so ohranjeni v celoti, vseh 296 zadev. Posegi v gradivo so bili opravljeni že pred prihodom v arhiv. Pri arhivski obdelavi v hiši so bile odstranjene vse stvari, ko so odveč, kot so vročilnice, povratnice in drugo. Če ni zapustnik pustil nobenega premoženja, so se ohranile le smrtovnice, drugod pa celotni spisi. Čeprav bi mogoče pričakovali, da bodo zapuščinske zadeve bogat vir etnologom, sociologom ter modernim zgodovinarjem, ki radi raziskujejo zgodovino človekovega vsakdana, smo ob pregledu spisov razočarani, ker nam zelo malo povedo o zapustniku in njegovem premoženju. Ohranjenih je zelo malo testamentov iz tega leta. Iz njih je še najbolj vidno, kaj vse je vsebovalo premoženje posameznika in način delitve med dediče.

Smrtovnice so bile natiskane na predpisanem obrazcu – obrazcu za nesporne postopke št. 4

(smrtovnica). Kot sem že omenila, če pokojnik (ca) ni imel (a) nobenega premoženja, so ohranili le obrazec. Poleg tega obrazca je obstajala še starejša tiskovina, ki se vsebinsko ne razlikuje od novejše (zapisovanje po mrtvih), kaže pa veliko varčevanje sodišč s pisarniškim materialom. Iz smrtovnic lahko razberemo starost pokojnikov, socialni položaj oziroma poklic, število otrok (v kakšnem zaporedju so se rojevali), starost ob smrti, premoženje ter njegovo vrednost. Ponekod so priloženi testamenti, ženitne in dedne pogodbe, inventar imetja. V nekaterih spisih najdemo tudi obrazec o nespornem postopku št. 35 – Zapisnik o prepustitvi zapuščine namesto plačila, člen 52,73 zap. pat), v katerem je popisana celotna zapuščina, ki pa vsebuje tudi dolgove. V tem primeru je bila odrejena zapuščina največjemu upniku, da si z zapuščino poplača dolgove. To razsodilo je vidno iz posebnega obrazca o nespornem postopku (prepustitev zapuščine namesto plačila). Na osnovi vseh teh spisov je bil izdan sklep o posledicah določitve te zvrsti dedovanja. Našel se je še zanimiv obrazec z nazivom Zaposilo arhivu za izročitev spisa. Vse to je kazalo na natančnost sodišč pri poslovanju s spisi, saj so se zavedali pomembnosti pravilnega arhiviranja.

Obširni spisi so zastavljeni, kot določajo predpisi. Odloženi so v ovojnici, ki vsebuje pregled spisov po opravljenem red št. 58 (pregled spisov, člena 270, 281 opr. r.).

Primer zapuščinskega spisa

Kot primer lahko navedemo popolnoma ohranjen zapuščinski spis (seveda brez balastnih vsebin – vročilnic in povratnic):

Okrajno sodišče Celje, AŠ 626 Franciška Korun A-27/1930

Za spise je uporabljen B4 – format.

1. Pregled spisov (oprav. red št. 58 , Pregled spisov, člen 270, 281 oprav.r.) ima 48 možnih vpisov. V glavi najdemo vpis spisovnega znamenja ter označitev sodišča in oddelka, vpis zvrsti zadeve in ime stranke. V prvi rubriki je redovna številka, v drugi datum prihoda spisa ali datum, ko je spis pripravljen, kratek opis vsebine, listna številka ter način in dan rešitve. Zadnja rubrika je v večini primerov neizpolnjena.
2. Smrtovnica (nespornega postopka obrazec, 4 – Smrtovnica)
3. Zapisovanje po mrtvih (smrtovnica iz zgod-

- nejšega obdobja) – zakaj dve smrtovnici, ni bilo mogoče ugotoviti.
4. Dopis okrajnega sodišča Vransko (prošnja za zemljiškoknjižni izvleček)
  5. Zemljiškoknjižni izpisek okrajnega sodišča Vransko
  6. Dopis okrajnega sodišča Šoštanj (prošnja za zemljiškoknjižni izvleček)
  7. Zemljiškoknjižni izpisek okrajnega sodišča Šoštanj
  8. Poziv notarju Franu Burger, da opravi zapuščinsko razpravo
  9. Razpravni zapisnik, ki ga je spisal notar Burger Fran - ni dokončan
  10. Odredba, ki je zahtevala od okrajnega sodišča, da opravi inventuro zapustnikovega premoženja
  11. Cenilni zapisnik, v katerem je popisano celotno premoženje (obsežni zapisnik)
  12. Odredbe (zapisnik o cenitvi, kdo, kje in zakaj)
  13. Podatki katastrske uprave o plačilu davka iz naslova kmetijskih zemljišč
  14. Cenilni zapisnik (cenitev in popis nepremičnin in premičnin)
  15. Odredba – sklep o plačilu cenilnih stroškov
  16. Razpravni zapisnik (nadaljevanje zapisnika, ki je odložen pod številko osem), v katerem je dokončno razdeljena zapuščina
  17. Sklep o dedovanju
  18. Prisojilna listina (obstaja po popisu, vendar je v spisu ni)
  19. Plačilo pristojbin
  20. Zemljiškoknjižni sklep okrajnega sodišča Celje
  21. Zemljiškoknjižni sklep okrajnega sodišča Šoštanj
- Ženitovanska in dedna pogodba (ni oštevilčena)

A IV 1930 (1–369)

Spisi so v AŠ in so ohranjeni skoraj v celoti (1–369). Opisane zadeve veljajo tudi za spise A IV, saj razdelitev na oddelke ni pomenila razdelitve vsebine zadev, ampak le porazdelitev dela.

Drobci, ki veliko povedo

Dober opazovalec ne bo spregledal vrste malih, vendar zanimivih drobcev, ki jih pri delu najde v spisih posameznih sodišč. Čeprav je tokrat govor o konkretnem fondu – Okrajnega sodišča v Celju, lahko podobne zanimivosti najdemo v vsakem sodnem fondu.

- Posamezniki zbirajo in hranijo raznovrstne listine, ki so opremljene z logotipi obrtnikov, tr-

govcev in podjetij. Marsikatero od omenjenih ni zapustil za sabo nobenega pisnega dokaza o svojem obstoju, v sodnem gradivu pa najdemo veliko računov in drugih dokazil, ki so zapisani na papirju z logotipom podjetja. Logotipe zbiramo in jih uvrščamo v posebno zbirko. Pri razstavah in študijah o razvoju gospodarstva, obrti in trgovine poskrbijo za pestrost le-teh.

- Zvrsti gradiva, ki nam lahko razkrijejo marsikatero resnico preteklega vsakdana, so tudi različni stroškovniki, ki kažejo vrednotenje materiala in dela ljudi različnih strok in poklicev. Tako najdemo račune advokatov, z vsemi postavkami, ki so bile izvršene v določeni zadevi, cenike del obrtnikov, račune mrljskih oglednikov, pogrebne stroške ipd. Če nam že same cene ne povedo veliko, pa lahko veliko pove primerjava z dotami, deleži dedovanja, vrednostmi posestev, ceno živine ipd., ki jih najdemo zabeležene v spisih.
- Gradivo pravosodnih organov predstavlja tudi bogat vir za filatelijo. Ustvariti je mogoče obsežno zbirko znamk in pečatov, iz katerih je mogoče razbrati tudi potek zgodovinskih dogodkov (npr. spremembo naziva določenega sodišča, sprememba jezika ipd).
- Opozoriti je potrebno še na eno zanimivost, ki jo je mogoče spremljati v delovanju pravosodnih organov od 1850 dalje. Govorimo o spremembah pravniškega jezika. S tem je mišljeno uvajanje nove terminologije; ta se je spremenila ob vsaki spremembi oblasti. Problem se nas dotakne, ko hočemo razvozlati določen izraz, na katerega naletimo. Kljub uporabi več pripomočkov (slovar tujk, latinski slovar, pravna enciklopedija, pravni terminološki slovar ipd.), nam ostanejo nekateri izrazi še vedno uganka. Šele ob vpogledu v literaturo, ki se je ukvarjala tudi s terminologijo, ugotovimo, da je bil medvojni čas obdobje, ki ni razjasnilo tega problema. Izraze, ki so bili prevedeni iz avstrijske zakonodaje, so nadomestili srbski izrazi. Jelka Melik v svoji knjigi V imenu Njegovega Veličanstva Kralja omenja pravo zmedo v terminologiji. To seveda vidi vsak raziskovalec pri uporabi gradiva.

Zaključek

Fond Okrajnega sodišča v Celju je eden izmed obširnejših fondov, ki zadevajo pravosodje v Zgodovinskem arhivu v Celju. Odlikuje ga dobra ohranjenost, saj je le malo gradiva izgubljenega. Predvsem pa je dober učni pripomoček za vsakega strokovnega delavca, saj pri njem prevladuje poglobitvo

načelo, ki ga arhivisti danes radi spregledamo – to je zgodovinska distanca. Res je, da tok zgodovine različno obrača arhivsko gradivo, veliko se ga izgubi, veliko je uničenega, in to je neprecenljiva škoda, vendar pa nam obravnava tega sodišča da malo drugačno sliko. Opazimo, da je čas opravil valorizacijo na svoj način, to pa rezultat vsega ni slabo. Ob urejanju tega fonda dobimo občutek za nadaljevanje urejanja povojnega gradiva in smerice, ki povedo, kaj naj bo za zgodovino pomembno, predvsem pa, da ostane dovolj gradiva za ohranjanje pravne varnosti državljanov.

Viri

Zgodovinski arhiv v Celju
SI ZAC 611, fond Okrajnega sodišča v Celju

Literatura

Krajevni leksikon Dravske banovine, Krajevni repertorij z uradnimi topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujsko-prometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, Ljubljana: Tiskarna Slovenija v Ljubljani, 1937.

Spezialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, izdeler na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910, IV. Štajersko, Dunaj: c.kr. dvorna in državna tiskarna, 1918.

Zusammenfassung

ARCHIVGUTBESTAND DES BEZIRKS-GERICHTS CELJE

Der Archivgutbestand des Bezirksgerichts Celje ist einer der umfangreicheren Bestände aus dem Bereich der Rechtspflege im Historischen Archiv Celje. Er zeichnet sich durch einen guten Erhaltungszustand aus, zumal nur wenig Archivmaterial verloren ging. Der Archivbestand stellt vor allem ein gutes Lernmittel für jede Fachkraft dar, herrscht doch ein Grundprinzip vor, das von den Archivwissenschaftlern heute gern übersehen wird – historische Distanz. In der Tat, der Lauf der Geschichte kehrt das Archivmaterial auf unterschiedliche Weise um, vieles geht verloren, manches wird vernichtet, was einen außerordentlich großen Schaden bedeutet, doch bietet die Behandlung dieses Gerichts ein etwas anderes Bild. Es ist zu beobachten, dass die Zeit eine Bewertung auf ihre Art vorgenommen hat, was als Resultat von all dem kein Nachteil ist. Bei der Ordnung dieses Archivbestandes erhält man ein Gespür für die weitere Sichtung des Nachkriegsmaterials und Richtlinien dafür, was für die Geschichte von Bedeutung sein soll, vor allem aber, dass genügend Archivmaterial zur Erhaltung der Rechtssicherheit der Staatsbürger bleibt.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 796.41(497.4Celje)"1890/1940"
Prejeto: 20. 10. 2008

Telovadno društvo "CELJSKI SOKOL" 1890–1940

IVANKA ZAJC-CIZELJ

dr., arhivska svetnica

Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, SI-3000 Celje

e-pošta: ivanka.cizelj@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Sokolsko gibanje se je začelo v šestdesetih letih 19. stoletja na Češkem kot narodno telovadno gibanje in se je kmalu razširilo tudi v druge slovanske dežele habsburške monarhije. Celjski Sokol je bil ustanovljen leta 1890 – najprej samo kot telovadno društvo, leta 1903 pa je osnovnemu namenu dodal še narodno razsežnost. Leta 1910 je bil zgrajen Sokolski dom v Gaberjah in ustanovljena Celjska sokolska župa, ki se je leta 1914 razdelila na celjsko in mariborsko. Delovanje Sokola je po prevratu dobilo nov pomen. Leta 1929 je z ustanovitvijo Sokola kraljevine Jugoslavije postal centralistična organizacija, katere naloga je bila "vzgojati telesno zdrave, moralno trdne in nacionalno zavedne državljane kraljevine Jugoslavije".

KLJUČNE BESEDE: Sokol, Celje, društvo, sokolska župa, zveza, starosta, načelnik, član, brat, sokolski dom, zlet, pravila, statut

ABSTRACT

GYMNASTIC SOCIETY "SOKOL IN CELJE" 1890–1940

The Sokol movement (from the Czech word for falcon) began in the 1860s in Bohemia as a national gymnastic movement and soon after expanded into other Slavic lands of the Habsburg Monarchy as well. "Sokol in Celje" was founded in 1890 and although initially its purpose was that of a gymnastic society, a national purpose was added to its basic mission in 1903. In 1910, Sokolski dom (Sokol hall) was built in Gaberje and Celjska sokolska župa (a union of Sokol societies in Celje) was founded, which in 1914 split into the branch in Celje and the one in Maribor. After the World War 1, the disintegration of the Habsburg monarchy and the foundation of the Yugoslav state, the activities of the Sokol acquired new dimensions. With the establishment of the Sokol of Kingdom of Yugoslavia in 1929, Sokol became centralistic organization with the goal "to bring up physically healthy, morally strong and nationally conscious citizens of the Kingdom of Yugoslavia".

KEY WORDS: Sokol, Celje, associations, Sokolska župa, unions, staroste (heads), chiefs, members, brothers, Sokolski dom (Sokol hall), zleti (performances), regulations, statutes

Sokolsko gibanje

Sokolstvo se je kot narodnoobrambno gibanje začelo v šestdesetih letih 19. stoletja na Češkem, ko se je po padcu Bachovega absolutizma pojavila potreba po združevanju v duhu krepitve telesa in duha; začetniki sokolskega gibanja so bili: dr. Miroslav Tyrš, Jydrich Fügner, dr. Greger in drugi.

V Tyrševem idejnem pogledu na sokolstvo je viden izrazit poudarek na duševnem in telesnem razvoju naroda kot celote, ki bi preprečil propad malih narodov – torej je šlo za narodno gibanje ne glede na versko, politično, stanovsko in nacionalno pripadnost, v katerem je bila dejavnost posameznika podrejena višjim – skupnim ciljem.¹

V Enciklopediji Slovenije je sokolstvo označeno kot nacionalistično telovadno gibanje slovanskih narodov, ki je pomenilo v slovanskih deželah habsburške monarhije odgovor na delovanje nemške nacionalistične telovadne organizacije Turnverein.²

O sokolstvu kot gibanju je dr. Laza Popović napisal leta 1922 med drugim, da so Sokoli ljudje s pravilno in harmonično oblikovanim telesom, duhom in dušo; torej krepki, zdravi in zavedni ljudje, katerih skupni cilj je korist naroda.³

Sokolska dejavnost se ni omejevala le na proste vaje in vaje na orodju, kajti že v osnovni ideji sokolstva je bilo vključeno prebujanje narodne zavesti. Značilne sokolske prireditve so bili zleti, ki so navadno zbujali občudovanje gledalcev.

Z množično udeležbo obeh spolov vseh starosti in skladnim nastopanjem so telovadci dajali vtis idejne enotnosti, kot opisuje tudi poročevalec v Novi Dobi s temi besedami: "Pravo sokolovanje je le tam, kjer mu je izhodišče telovadnica! Sistematično delo skozi vse leto se najbolje očituje v prostih vajah, ki so bile, so in bodo jedro sokolske telovadbe in prostovoljne discipline. Stotine gibajočih udov in teles, spojenih v enoten, ritmično skladen gib, najbolje simbolizira sokolsko stremljenje po geslu: "Poedinec nič, celota vesplošna prostovoljna disciplina, pa daje splošni videz sokolske moči."⁴

Kralj Aleksander je 4. decembra leta 1929 poslal predsedniku ministrskega sveta, ministru za notranje zadeve, divizijskemu generalu Petru R. Živkoviću pismo s tole vsebino: "Odobravajoč vašo lepo zamisel, da združite zaradi telesnega in moralnega vzgajanja vse zdrave sile mojega dragega naroda v eno viteško organizacijo: Sokol kraljevine Jugoslavije, osvajam s poseb-

nim zadovoljstvom vaš predlog, da načeljuje Sokolu kraljevine Jugoslavije vselej prestolonaslednik kraljevine, ter vas pooblašča, da vstavite zato v zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije potrebno zakonsko odredbo."⁵

V istem Uradnem listu je izšel zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije; Sokol je tako postal viteška organizacija, ki je skrbel za telesno in moralno vzgojo državljanov.

"Pravi" član je lahko postal vsak odrasel neoporečen državljan kraljevine; poleg odraslih (polnoletnih oseb) so v društvo sprejemali tudi otroke (sokolska deca) in mladino (sokolski naraščaj).

Sokolska organizacija je zajemala:

- društva kot osnovne krajevne organizacije, ki so vodile neposredno vzgojo vseh pripadnikov Sokola na svojem območju (statut je predvideval enote še nižje od društev – čete, ustanavljali naj bi jih na podeželju);
- župe, ki so združevale več sokolskih društev in
- zvezo kot najvišjo enoto, ki je združevala vse sokolske župe v državi in je imela sedež v Beogradu.⁶

Na osnovi 11. člena navedenega zakona je izšla uredba osrednje vlade št. 157 – Statut o organizaciji in poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije, katerega namen je bil "vzgajati telesno zdrave, moralno trdne in nacionalno zavedne državljane kraljevine Jugoslavije". To naj bi dosegel "z vzporednim vzgajanjem telesa in duše po Tyrševem sokolskem sistemu", ki je bil že vpeljan pri domačih društvih.

Sokol kraljevine Jugoslavije je lahko postal član Zveze slovanskega sokolstva in sorodnih mednarodnih in meddržavnih organizacij, ki niso bile ustanovljene na podlagi stanovskih in verskih načel.

Reden član je lahko postal vsak neoporečen državljan kraljevine Jugoslavije, ki je dopolnil osemnajst let in je sprejel sokolska načela, ne glede na spol, vero in socialni položaj, izredni član pa vsak Slovan – pogoji so bili enaki – ki je prebival v Jugoslaviji.

Poleg rednih članov so lahko delovali v Sokolu še otroci (deca) – deklice in dečki v starosti od 6. do 12. leta in mladostniki (naraščaj) – dekleta in fantje od 12. do 18. leta.

Člani in članice so se med seboj tikali in se naslavljali z "brat" oziroma "sestra", pozdravljali so se z "zdravo", in sicer najprej mlajši starejše.

1 Bogunović: Ideja i razvitak čehoslovačkoga sokolstva, str. 83–85.

2 Enciklopedija Slovenije 12, str. 144 (geslo: Sokolstvo).

3 Popović: O Sokolskom radu, str. 77 in 80.

4 Nova Doba, Sokol Celje – matica je polagal račun, 22/1938.

5 Ur. l. Dravske banovine, 11/1929.

6 Ur. l. Dravske banovine, 11/1929, uredba št. 35, Zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije.

Člana Sokola, učiteljica Zofka Debenjak in dr. Milko Hrašovec, na blagoslovitvi prapora najmlajših Sokolov – "dece", 23. 5. 1937 (ZAC, fototeka Pelikan, šk. 2, sig. 564)

Ustanovljen je bil tudi poseben sklad, v katerem so zbirali sredstva za pomoč članom, ki so se poškodovali na prireditvah ali vajah, ter za pokritje najnujnejših potreb siromašnih obolelih članov, naraščaja in dece.

Predpisani so bili enotna sokolska obleka in znaki na civilni obleki; telovadno in slovesno uniformo, sokolske znake in uporabo teh je predpisovala uprava Zveze.

Vsak pripadnik sokolske organizacije je imel posebno izkaznico z evidenčno številko in sliko.⁷

S tem zakonom je bila izvedena centralizacija sokolstva, kajti Zveza je postala vrhovna uprava organizacije, administracije in delovanja Sokola v državi in navzven; predpisovala in spreminjala je pravilnike in poslovnike sokolskih žup in društev in

jih usklajevala z obravnavanim zakonom in statutom.

Tako je Sokol postal ustanova, ki je pomagala širiti jugoslovanski nacionalizem med ljudstvom in predvsem mladino, to pa naj bi pospeševali tudi z ustanavljanjem vaških čet (telovadba teh je bila omejena na izvajanje nekaterih preprostih skupinskih vaj in korakanje pri javnih nastopih in prireditvah), z določenimi olajšavami pri služenju vojaščine in s pritiskom na učitelje.

Na osnovi uredbe o olajšavah pri služenju kadrovskega roka, ki je bila razglašena v Službenem vojnem listu št. 1 za leto 1930, so imeli člani Sokola te ugodnosti:

- član Sokola, ki je bil do dneva nabora aktiven telovadec v katerem od sokolskih društev ali v sokolski četi Zveze Sokola Kraljevine Jugoslavije (nepretrgano in najmanj) pet let, je imel pravico do skrajšanja vojaščine, in sicer član, ki je bil vpoklican na služenje s polnim rokom za tri mesece; član, ki je imel zaradi kakršnegakoli razloga skrajšan rok, pa za 45 dni. Vsak vojni obveznik, ki je želel izkoristiti to olajšavo, je moral pri naboru pokazati veljavno sokolsko izkaznico. Vse sokole, ki so bili predčasno odpuščeni, so v vojaških evidencah upoštevali kot da so na začasnem dopustu;
- sokoli so imeli prednost pri napredovanju v vojski;
- dobili so izredni dopust za udeležbo na sokolskih prireditvah in
- imeli so prednost pri odobritvi daljšega rednega dopusta, ki je pripadal vojaku po šestmesečnem služenju, trajal je lahko od 15 do 30 dni.⁸

Za šolske nadzornike, upravitelje in učitelje meščanskih in osnovnih šol je prosvetni minister izdal odredbo s temi navodili:

1. vsi učitelji in učiteljice naj se v najkrajšem času seznanijo z Zakonom o Sokolu Kraljevine Jugoslavije ter s statuti, organizacijo in poslovanjem SKJ. Telesno vzgojo naj poučujejo po načelih Tyrševega sokolskega sistema in podučijo mladino o ugodnostih, ki jih imajo člani Sokola;
2. dolžnost učiteljev je dejavno, posredno in neposredno, sodelovati pri krepitevi sokolske ideje ter v sokolskih društvih in četah;
3. v krajih, v katerih ni sokolskih organizacij, se morajo povezati z zainteresiranimi in najbližjo sokolsko župo ter poskrbeti, da bo sokolsko društvo čim prej ustanovljeno;

⁷ Ur. l. Dravske banovine, 34/1930, uredba št. 157, Statut o organizaciji in poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

⁸ *Nova Doba*, Sokolstvo, Olajšave pri odsluževanju kadrskega roka za člane Sokola, 103/1930.

4. poskrbeti morajo, da se ob pomoči sokolskega društva po vaseh ustanovijo sokolske čete za vzgojo mladine in odraslih;
5. krajane naj seznanijo z ugodnostmi, ki jih imajo sokoli kot vojni obvezniki;
6. sokolu pomagajo v boju proti alkoholizmu, pri varčnosti in skrbi za pospeševanje zdravja;
7. propagirajo naj splošno telesno vzgojo po Tyrševem sistemu in splošno vzgojo po sokolskih načelih;
8. šolski prostori naj bodo na voljo Sokolu. Otrok, ki so člani Sokola, ne smejo ovirati pri delu v Sokolu;
9. učitelji naj se udeležujejo tečajev in predavanj, ki jih organizira SKJ za seznanjanje učiteljev in učiteljic s sokolstvom;
10. banski in sreski šolski nadzorniki morajo budno bedeti nad širjenjem sokolske ideje, to pa mora biti vidno tudi iz njihovih poročil – posebej za vsakega upravitelja, nadzornika, učitelja oz. učiteljico.⁹

Leta 1934 (17. januarja) je bil izdan zakon o obvezni telesni vzgoji, ki je imel nalogo, da z obvezno telesno vzgojo poskrbi za telesno, нравstveno in narodno vzgojo vseh šolajočih se dečkov in deklic.¹⁰

Vrh je Sokol dosegel leta 1935, ko je bilo v Sloveniji 316 društev z 20000 člani in 7600 članicami; v treh letih je število društev padlo na 278, članstvo pa za 4100.¹¹

Zadnja leta pred drugo svetovno vojno je bilo slutnjo vojne čutiti tudi iz člankov o delovanju Sokola, kajti ponovno so opozarjali na Tyršovo svarilo, ki pravi med drugim: *"Vsa zgodovina stvarstva vobče in človeštva posebej je večer boj za bitje in obstanek, v katerem podleže in izgine, kar ni za življenje sposobno in je celoti na poti. Tako se glasi ta splošni, ta neizprosni zakon, ki vlada v narodi in ki ga ni mogoče zakleti niti z molitvami, niti s samostepilnimi besedami, da, tudi ne s podedovano pravico. Njemu so podlegli drobni kakor tudi mogočni nekdanji stvori, ... njemu so podlegle najmočnejše družbe in narodi, ... njemu so podlegli brž, ko se je naposled neogibno pridružila še vseobča skaza notranjega življenja. To vse v dokaz, da nobena sila, niti ne najsijajnejša preteklost, ampak samo zdrava in delavna sedanjost jamči narodom bodočnost. – Mi seveda se oziramo tu le na človeštvo. Naj se že ona odprava s pota tu godi počasi ali siloma, toliko je tudi tukaj gotovo, da je vsak narod izginitil*

le po lastni krivdi svoji, in ravnotako je gotovo, da se na bojiščih ne odločuje usoda narodov, da je že odločena pred bojem."

"Kaj je tedaj nujna sokolska naloga v sedanjem mednarodnem položaju in v sedanjih notranjih naših razmerah," so se spraševali celjski sokoli. Odgovor so našli v moralnih in materialnih pripravah na obrambo domovine.¹²

Ob Sokolu je po letu 1906 delovala še katoliška telovadna organizacija, ki se je v najuspešnejših letih po številu članov kosala s Sokolom; organizirana je bila v obliki odsekov pri katoliških društvih.

Leta 1907 se je deset telovadnih odsekov povežalo v Zvezo telovadnih odsekov Slovenske krščanskosocialne zveze (SKSZ). Imela je svojo himno, kroje (društvene obleke) in prapore. Leta 1909 se je preimenovala v Zvezo orlov in delovala še naprej v okviru SKSZ; osamosvojila se je leta 1921, ko je bila ustanovljena Jugoslovanska orlovska zveza, ki je združevala hrvaško in slovensko podzvezo. Leta 1927 je na Hrvaškem orlovsko gibanje zamrlo in slovenska podzveza se je osamosvojila in preimenovala v Zvezo; z zakonom o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije je bila razpuščena.

V novo organizacijo se "orli" niso vključili, ker bi s tem *"podprli unitaristično, centralistično in protikatoliško telovadno zvezo, to pa bi bilo v nasprotju z njihovim dolgotrajnim delom, ki mu telovadba nikakor ni bila prvi namen"*.

Po razpustitvi orlov so v okviru katoliške prosvetne zveze začeli ustanavljati fantovske odseke, ti so se leta 1937 združili v Zvezo fantovskih odsekov¹³ s sedežem v Ljubljani; v Celju je delovala Podzveza fantovskih odsekov.

Telovadni odsek Orel v Celju je bil dokaj močna organizacija; leta 1923 je "dijaška vrsta" celjskega Orla priredila telovadno akademijo in čisti dobiček namenila Dijaški Marijanski kongregaciji v Celju za preureditev knjižnice in dopolnitev knjižnega gradiva.¹⁴

S preureditvijo stavbe Ljudske posojilnice v Samostanski ulici leta 1928 je društvo dobilo sodobno telovadnico in preostale prostore – v bistvu "Orlovski dom". Nad vrati je bil napis: "Bog živi".¹⁵

⁹ *Nova Doba*, Sokol in učiteljstvo, 99/1930.

¹⁰ *Nova Doba*, Sokol in obvezna telesna vzgoja, 3/1938.

¹¹ *Enciklopedija Slovenije* 12, str. 146 (geslo Sokolstvo).

¹² *Nova Doba*, Sokol in obvezna telesna vzgoja.

¹³ *Enciklopedija Slovenije* 8, str. 148, 149 (geslo: Orel).

¹⁴ ZAC, MOC II, šk. 27.

¹⁵ ZAC, MOC II, šk. 92.

Celjski Sokol

Prvo sokolsko društvo z imenom Južni Sokol je bilo ustanovljeno leta 1863 v Ljubljani. Vlada ga je že leta 1867 razpustila, vendar ne za dolgo, kajti sokoli so se v Ljubljani kar kmalu ponovno organizirali in leta 1868 nastopili na nacionalni manifestaciji v Savinjski dolini – na žalskem taboru.

Leta 1882 so ustanovili telovadno društvo Savinjski Sokol v Mozirju.

V Celju je skupina mladih somišljenikov pod vodstvom dr. Dragotina Trea, ki se je v Celje priselil iz Novega mesta – tam je deloval pri Dolenjskem Sokolu – leta 1890 ustanovila društvo "Celjski Sokol". Ustanovitvena slovesnost je bila delno v Celju in delno v Žalcu.

Iz društvenih pravil, ki jih je potrdilo namestništvo v Gradcu 16. julija leta 1890, je vidno, da je bil edini namen društva spodbujati in omogočati pravilne telesne vaje.

Za to pa so bili potrebni ustrezni prostori in strokovno usposobljeni ljudje, zato je društvo takoj po ustanovitvi začelo akcijo za pridobitev telovadnice in namestitve učitelja telovadbe; predvidevali so, da bodo dali telovadnico (za primerno odškodnino) na voljo tudi nečlanom.

Poleg osnovne dejavnosti – telovadbe – je društvo organiziralo javne telovadne nastope, društvene izlete in druge prireditve – na primer kulturne in zabavne večere z recitacijami, petjem, gledališkimi predstavami, govori, branjem in plesom.

Statut je dopuščal društvu, za uresničevanje društvenega cilja, ustanavljati telovadne in kulturne sekcije – kot pevski zbor, godbo in kolesarsko sekcijo. Člani te naj bi dobili posebna društvena oblačila.

Zabave, ki jih je prirejalo društvo z vstopnino ali brez nje, so lahko obiskovali le člani in vabljeni ali vpeljeni gostje.

V društvo so se lahko včlanili prebivalci Celja in okolice (domačini) ter tudi od drugod (zunanji). Kandidate je v društvo sprejel odbor s tajnim glasovanjem. Člane so delili na izvršujoče, ki so sodelovali pri telesnih vajah, podporne in častne.

Dolžnost članov je bila:

- po njihovih močeh skrbeti za razvoj društva,
- plačevati prispevke kot je določal občni zbor,
- delati v skladu s sklepi društvenega odbora in odločitvami njegovih pooblaščenecv.

Izvršujoči in častni člani so imeli poleg pravice do sodelovanja na občnem zboru še pravico voliti in biti izvoljeni ter pravico nositi društveno uniformo ob posebnih priložnostih – predvsem kadar je društvo skupinsko nastopalo – na izletih, veselicah in drugih prireditvah, če je tako določil odbor.

Društveno premoženje je obsegalo: telovadno orodje in drugo opremo, dohodke od vstopnin, vplačila članov in učencev ter darove in čiste dohodke od društvenih prireditev.

Po morebitni razpustitvi ali ukinitvi društva bi premoženje dobila Narodna čitalnica v Celju.¹⁶

Leta 1903 je društvo spremenilo pravila in v njih še posebej poudarilo nacionalno plat delovanja – "Društveni namen je krepitev telesnih in nrvnih moči v slovenskem ljudstvu."

Delovanje je društvo razširilo na poučevanje mladine, predavanja, razprave in ustanovitev knjižnice.

Članstvo ni bilo nikjer strogo opredeljeno, na primer, da gre samo za moške člane – v tej izvedbi pravil je jasno dopuščena možnost včlanitve žensk: "Član more biti vsaka oseba, ki je 18 let stara, ne-omadeževana in je bila od odbora sprejeta v društvo."

Določena sta bila poslovni jezik in znak društva: "Poslovni jezik društva in odbora je slovenski"; znak je "Sokol"; društveno geslo se glasi "Krepimo se!"

Z novimi pravili so spremenili tudi določilo o namenu premoženja po razpustitvi ali ukinitvi, ki pravi, da dobi premoženje Posojilnica v Celju, ki je 22. avgusta leta 1903 sprejela odločitev, da bo po morebitni ukinitvi upravljala premoženje društva in ga izročila prvemu slovenskemu telovadnemu društvu, ki bi nastalo v Celju z enakim namenom.

Spremenjena pravila je odobrilo ministrstvo za notranje zadeve z razglasom št. 52966 (17. marca leta 1904).¹⁷

Celjski Sokol so vodili v obdobju 1890–1940:

staroste: dr. Josip Vrečko, 1890–1895, dr. Alojzij Brenčič, 1895–1898, dr. Josip Karlovšek (podstarosta), 1899, dr. Ivan Dečko, 1900–1904, dr. Josip Karlovšek, 1905–1908, dr. Gvidon Serbec, 1909, Jože Smertnik, 1910–1923, dr. Milko Hrašovec, 1923–1940;

podstaroste: dr. Ivan Dečko, 1890–1895, dr. Fran Tominšek, 1896–1897, dr. Josip Karlovšek, 1898–1904, dr. Gvidon Serbec, 1905–1908, Miloš Štibler, 1909–1912, dr. Šandor Hrašovec, 1913–1914, dr. Anton Farčnik, 1918–1919, dr. Gvidon Serbec, 1920, dr. Milko Hrašovec, 1921–1922, dr. Leopold Vičar, 1923, Anton Mišja, 1924, Josip Kramar, 1925, Drago Sirec, 1926–1933, Tine Novak, 1936, dr. Alojzij Wendl, 1937–1940;

načelniki: Matija Benčan, 1894–1902, Josip Smertnik, 1902–1910, Anton Jager, 1910–1911, Prostoslav Furlan, 1911, Viktor Moškon, 1912–

¹⁶ ZAC, Celjski Sokol, šk. 1.

¹⁷ ZAC, Celjski Sokol, šk. 1.

1913, Lojze Jerin, 1914–1918 in 1919–1924, Drago Kralj, 1918, Ante Grobelnik, 1925, Rudolf Poljšak, 1926–1934, Stane Burja, 1935–1939, Konrad Grilec, 1939–1940;

načelnice: Cirila Rebek, 1920–1923, Marica Černej, 1923–1926, Mirka Gruden, 1927–1935, Mimica Lojkov, 1936–1939, Nada Delakorda, 1939–1940.¹⁸

Celjski Sokol je začel uspešno delovati takoj po ustanovitvi; število članov je kmalu naraslo na sto.

Prvi starosta je bil dr. Josip Vrečko, njegov namestnik pa dr. Ivan Dečko. Ker sta se oba ukvarjala predvsem s politiko, sta leta 1895 odstopila z vodstvenega položaja v društvu; kot starosta je nastopil dr. Alojzij Brenčič in kot podstarosta dr. Fran Tomišek, ki ga je po preselitvi v Ljubljano zamenjal dr. Josip Karlovšek.

Telovadbo je najprej vodil dr. Treo; leta 1893 je to delo prevzel Matija Benčan, uspešen telovadec in nekdanj načelnik ljubljanskega Sokola. Na tem položaju je bil deset let in vzgojil veliko uspešnih telovadcev.

Največji problem, s katerim se je srečalo mlado društvo, je bila telovadnica – tu jim je priskočila na pomoč okoliška deška šola v Razlagovi ulici – na voljo jim je dala svojo telovadnico, sokoli pa so jo ustrezno opremili. Od leta 1895 so v tem prostoru telovadili tudi dijaki slovenskih gimnazijskih razredov.

Sokoli so prirejali samostojne nastope in uspešno sodelovali na prireditvah drugih društev.

Leta 1897 je društvo dobilo svoj prapor – blagoslov prapora je pospremila s telovadnim nastopom in narodno veselico ter vse skupaj povežalo z otvoritvijo Narodnega doma.

Naslednje leto so sodelovali pri blagoslovitvi prapora celjskega pevskega društva in leta 1899 pri sprejemu čeških študentov in profesorjev v Celju, med katerimi je bil tudi Ivan Vladimir Hrasky, graditelj celjskega Narodnega doma. Odnos Celja do sokolov je opisal Janko Orožen: *"Ob vseh teh prilikah so bili Sokoli na celjskih ulicah izpostavljeni ne samo besednim, temveč tudi dejanskim napadom nestrpnih ponemčencev."*¹⁹

Večja kriza v Sokolu je nastala leta 1899, ko je starosta dr. Alojzij Brenčič zaradi prezaposlenosti odstopil in društvo ni moglo dobiti ustreznega človeka. Začasno je delo staroste opravljal njegov namestnik dr. Josip Karlovšek.

Leta 1900 je postal starosta dr. Josip Dečko in opravljal to delo do leta 1905. V tem času so še bolj poudarjali nacionalno naravo društva – to je vidno tudi iz statuta, ki je najverjetneje Dečkovo delo.

Kot načelnik je leta 1902 zamenjal Benčana Jože Smertnik, ki je strokovno in sistematično vodil telovadbo; dobro je obvladal sokolsko literaturo in telovadne prvine. Delovanje celjskega Sokola je usmeril predvsem v telesno vzgojo (izpopolnjevanje vaj in organiziranje telovadnih prireditev) – torej v širitev osnovne dejavnosti; okrepila se je tudi ženska vrsta Sokola in leta 1903 začela delovati kot samostojen oddelek članic.

Kulturno-zabavne dejavnosti (zabavne, glasbene in kulturne prireditve) in kolesarstvo so bile odslej v ozadju. Uspeh se je takoj pokazal – na drugem vsesokolskem zletu v Ljubljani leta 1904 je bilo v slavnostnem sprevedu že 69 celjskih sokolov; uspeh članov pri tekmah je bil več kot zadovoljiv, brat Smertnik je v višjem oddelku dobil prvo oceno, brat Vilko Kukec iz Žalca pa drugo. Uspehi niso izostali niti na vsesokolskem zletu leta 1906 v Zagrebu.

Narodnobuditeljsko delo je opravljal Sokol tudi na izletih po bližnji in daljni okolici Celja ter po Štajerskem; posebej odmeven je bil izlet v Šentilj leta 1906. Celjski Sokol je bil uspešen pobudnik in pomočnik pri organiziranju novih sokolskih društev na Spodnjem Štajerskem; s tem je v bistvu pripravil podlago za ustanovitev celjske sokolske župe, ki je začela (na zunaj) delovati že leta 1908, v resnici pa je bila ustanovljena leta 1910.

Telovadnica v okoliški šoli je zaradi hitrega širjenja članstva postala kmalu pretesna in potrebno je bilo misliti na ustrežnejšo prostorsko rešitev. Društvo jo je našlo na ozemlju okoliške občine.

Ker mestna uprava ni dovolila graditi na mestnem območju, so gradili v Gaberjah. Tam je zrasel Sokolski dom – zgradba, ki je lahko zadostila potrebam hitro razvijajočega se društva.

Otvoritev Sokolskega doma je leta 1910 spremljal zlet Slovenske sokolske zveze, na katerega so povabili tudi druge slovanske sokole.

Mestne oblasti so sicer dovoljeno manifestacijo želele čim bolj potisniti na obrobje, zato je mestna uprava strogo prepovedala, tako domačinom kakor tudi gostom, hojo skozi mesto v sokolskih oblekah, in to tako za posameznike kot za skupine.

Prepovedala je tudi izstopanje sokolov na celjskem kolodvoru in določila kot izstopno postajo Štore.

Sokoli so organizirali konjenike, da so goste spremljali iz Štor mimo Teharij v Gaberje. Tam so imeli shajališče pri bratu dr. Dečku in tam so poskrbeli tudi za konje.

¹⁸ Koman: Voditelji celjskega Sokola v petdesetih letih.

¹⁹ Orožen: Sokol Celje matica ob zlatem jubileju.

Dr. Josip Karlovšek piše v svojih spominih, da se je prvotna ogorčenost domačinov in gostov nad mestno odredbo spremenila v navdušenje, saj so gostje spoznali širšo celjsko okolico, "slavno plemenito Teharje" in korakali ob zvokih narodne godbe. Razpoloženje v Štorah je bilo neprijetno za prispele, kajti: *"Vas Štore takrat še ni bila narodno prebujena. Ljudje, ki so gledali izraza oken hiš, niso kazali nobenega posebnega zanimanja, o pozdravljanju ni govora, ovacij nismo pričakovali. Pogrelo pa nas je nekoliko, da smo iz poslopja takratne šulferajnske šole čuli skozi okna hajlanje nekih bujskačev. A nas to ni motilo, goste pa smo poučili o teh značilnih takratnih navadah, ki smo jih Sokoli že bili vajeni."*²⁰

Za Smertnikom so si v načelstvu sledili Anton Jager, Prostoslav Furlan, Viktor Moškon in leta 1914 Lojze Jerin.

Aktivisti društva so bili med prvo svetovno vojno preganjani; društveno dokumentacijo in prapor je rešil pred uničenjem tajnik Sokola Stanko Erharič. Shranil ga je na podstrešju hiše, v kateri je stanoval.

Med prvo svetovno vojno je Sokolski dom zasedlo vojaštvo. Po prevratu so se Sokoli prostovoljno javili v vojaško službo in narodno stražo, ki jo je vodil brat Rafko Salmič. Sokolski prapor je rabil za vojaško prisego zvestobe narodu in novi državi.

*"Spomladi leta 1919 je Celjski Sokol dal pobudo za ustanovitev prostovoljne vojaške formacije "Celjska legija", ki je 11. maja leta 1919 odrinila na trenutno najbolj ogroženo točko v Gornjesavinjsko dolino, kjer je imela nalogo braniti sovražniku prehod preko koroško-štajerske meje. Pozneje se je ta četa udeležila tudi naše uspešne spomladanske ofenzive, ki se je končala z zasedbo Celovca 6. junija 1919."*²¹

V bojih za Koroško sta leta 1919 padla mlada člana Celjskega Sokola Franjo Malgaj in Srečko Puncer.

"Ko je vihar pojenjal, je bil Celjski Sokol zopet na delu. V odločilni meri je pomagal celjskemu Narodnemu svetu pri prevzemu mestne varnostne službe, pri organizaciji Narodne straže, pri poslovenjenju mestne občine, in v dveh oddelkih je poslal svoje pripadnike na Koroško, da pomagajo pri plebiscitnem delu." Starosta Smertnik je bodoče smer-nice društvenega dela izrazil z besedami: *"Odslej se moramo Sokoli vse bolj zanimati za javne zadeve in javno življenje, kakor smo to delali poprej, ko nismo imeli svoje*

države. Vsak Sokol ima pravico in dolžnost, da sodeluje po svojih zmogljivostih v onih političnih strankah, ki ne nasprotujejo sokolskemu programu."

Sokolsko društvo je imelo leta 1930 približno 1500 članov, od teh 1250 telovadcev. Pozneje se je število nekoliko zmanjšalo – nekaj tudi na račun ustanovitve samostojnega društva v Gaberjah leta 1937. Novo društvo je prevzelo Sokolski dom, matično pa je obdržalo veliko telovadnico v mestni osnovni šoli, saj jo je odkupilo od nemškega športnega društva ob prevratu, in se preimenovalo v Sokolsko društvo Celje matica. Po navedbah prof. Janka Orožna je leta 1940 imelo "5000 pripadnikov", od teh 500 telovadcev.²²

Celjska sokolska župa 1910–1940

Sokolstvo se je hitro širilo in Slovenska sokolska zveza je že pred letom 1910 začela misliti na ustanovitev zvez po pokrajinah, imenovanih župe; 10. maja leta 1908 je bil v Ljubljani sestanek zastopnikov štajerskih sokolskih društev, na katerem je bila sprejeta odločitev o ustanovitvi župe, ki bi povezovala štajerske Sokole. Naloga je bila zaupana Jožetu Smertniku, takratnemu načelniku Celjskega Sokola.

Prvi župni zlet je bil že pred uradno ustanovitvijo, in sicer 1. avgusta leta 1909 v Krškem.

Ustanovni občni zbor Celjske sokolske župe je bil 30. oktobra leta 1910.²³

Na ustanovnem občnem zboru je bil izvoljen tale odbor:

- starosta: dr. Josip Karlovšek, odvetnik iz Celja,
- I. podstarosta: dr. Ljudevit Štiker, odvetnik iz Brezic,
- II. podstarosta: dr. Franjo Rosina, odvetnik iz Maribora,
- načelnik: Jože Smertnik, ravnatelj iz Celja,
- tajnik: dr. Šandor Hrašovec, odvetniški kandidat iz Celja,
- blagajnik: dr. Jože Zdolšek, odvetniški kandidat iz Celja,
- zapisnikar: Miloš Štibler, združni revizor iz Celja,
- namestniki: M. Čulek, učitelj iz Šentjurja, J. Pikel, zasebnik iz Žalca in M. Velkavrh, zasebni uradnik iz Trbovelj.²⁴

²⁰ Karlovšek: Iz mojih spominov na sokolsko in narodno delo v celjskem okrožju.

²¹ Mejak: V viharnih in sončnih dneh pri Sokolu v Celju.

²² Orožen: Sokol Celje matica ob zlatem jubileju.

²³ Zupančič: Trideset let dela celjske sokolske župe.

²⁴ ZAC, MOC I, šk. 137.

Razvitje prapora Celjske sokolske župe, 10. 6. 1934 (ZAC, fototeka Pelikan, šk. 2, sig. 669)

Celjska sokolska župa je ob ustanovitvi pokrivala območje štirih okrožij in imela v okviru teh enote v 22 krajih:

- Celjsko okrožje z enotami v Celju, Žalcu, Št. Pavlu pri Preboldu, Braslovčah, Mozirju, Šoštanju in v Šentjurju ob južni železnici;
- Krško okrožje z enotami v Krškem, Sv. Križu pri Kostanjevici, Brežicah, Rajhenburgu (Brestanica) in v Sevnici;
- Mariborsko okrožje z enotami v Mariboru, Št. Lenartu v Slovenskih goricah, Ptuj, Ljutomeru, Ribnici na Pohorju in v Gradcu (Slovenj Gradec);
- Zagorsko okrožje z enotami v Zagorju, Hrastniku, Trbovljah in v Radečah.

Župa je ob ustanovitvi štela 1240 članov in članic ter 364 "naraščajnikov". Po razdelitvi župe leta 1914 na celjsko in mariborsko, so ostali v okviru celjske župe še 13 društev in 2 odseka.

Od ustanovitve zveze do začetka prve svetovne vojne je celjska župa organizirala tri župne zlete, in sicer 16. julija leta 1911 v Središče, 4. avgusta leta 1912 v Trbovlje in 14. junija leta 1914 v Brežice (javni nastop je bil na travniku pred mestom).

Dva meseca pozneje je vlada prepovedala delovanje celjske župe. Sokol je bil sicer prepovedan, ni pa bil zatrt, kajti kot piše Ivanka Zupančič: "... sokolska ideja s tem ni bila pokopana. Dalje je žarela v srcih, vsa zatiranja, vsa poniževanja je niso mogla pogasiti."

Župa je obnovila delovanje takoj po prevratu – kot staroste so si do leta 1940 sledili: Jože Smertnik do leta 1920, za njim je bil starosta (do junija leta

1927) dr. Gvidon Serbec in do februarja leta 1928 dr. Juro Štempihar; sledil mu je Jože Smertnik.

Od leta 1920 do leta 1930 so posavska sokolska društva (Brežice, Brestanica, Krško in Sevnica) delovala v okviru zagrebske župe, pozneje pa so se ponovno priključila celjski.

Leta 1929 so se društva Celjske sokolske župe согласно priključila Sokolu kraljevine Jugoslavije.

Celjska sokolska župa je zaradi pomanjkanja strokovnega vadbenega osebja že leta 1911 organizirala prvi vadbeni tečaj, ki je potekal ob nedeljah, od 15. januarja do 12. marca; obiskovalo ga je 23 bratov iz društev.²⁵ Akcijo so sklenili ponoviti kmalu po obnovitvi delovanja; na seji 31. julija leta 1921 je odbor sprejel sklep o organiziranju štirinajst dnevnega vadbenega tečaja v oktobru. Nanj naj bi vsako od triindvajsetih društev poslalo najmanj enega udeleženca.

Na seji so ugotovili, da imajo "nadarjene in do vzetne člane in članice, katerim pa manjka za vaditelje oziroma za vaditeljice potrebne teoretične in praktične izobrazbe, posebno občutno je pomanjkanje vaditeljev (vaditeljic) za izobrazbo naraščaja in obstoja resna nevarnost, da bi se po sedanjem stanju ponekod morala zanemarjati najvažnejša panoga sokolskega dela, to je vzgojitev sokolskega naraščaja."

Zaradi pričakovanj, da bodo stroški višji, kot bi jih lahko pokrila župa, so se obrnili na mestni magistrat s prošnjo za finančno podporo in tudi za dovoljenje za uporabo telovadnice na mestni os-

²⁵ Zupančič: Trideset let dela celjske sokolske župe.

novni šoli v Celju. Računali so, da bi se tečaja udeležilo 46 kandidatov, to bi znašalo približno 45.000 K, oziroma 70 K na kandidata na dan (hrana, prenočevanje) brez potnih stroškov in stroškov za predavatelje, ki naj bi prišli iz Ljubljane.

Navedenega tečaja v predvidenem času ni bilo, kajti o podpori je občinski svet sklepal šele 16. januarja leta 1922 in jo na osnovi poročila finančnega in gospodarskega odseka odklonil. Kar zadeva sklepanje o uporabi telovadnice je župan dr. Hrašovec pripomnil: "*Telovadnica se je itak rabila.*"²⁶

To leto vaditeljskega tečaja torej ni bilo, je pa potekal tečaj za vodje skupin telovadcev (prednjaški), in sicer od 7. do 21. novembra.

V naslednjih letih je župa organizirala prednjaške, vaditeljske, smučarske, plavalne, obrambne in strelske tečaje ter tečaje iz lahke atletike.

Prav tako so se v teh letih zvrstile številne tekme tako odraslih telovadcev kot tudi otrok.

Sokoli so sami ali v povezavi z drugimi društvi organizirali spominske prireditve in akcije; tako so 9. marca leta 1930 priredili proslavo ob osemdeseti obletnici Masarykovega rojstva s slavnostnim predavanjem, pevkimi in glasbenimi točkami in filmsko predstavo. Na proslavo v Narodnem domu so povabili župana in občinske odbornike. Hkrati so se obrnili na občino z željo, da bi poskrbela za okrasitev mesta z zastavami.²⁷

Za nedeljo 15. julija leta 1930 je celjska sokolska župa načrtovala župni zlet vseh 23 društev z udeležbo zunanjih gostov. Obrnili so se na župana, da bi jim pomagal pri obveščanju, kajti to naj bi bil "*prvi veliki nastop Sokola kraljevine Jugoslavije v Celju*". Župan je izdal razglas in pozval lastnike hiš, naj izobesijo zastave; razglas sta objavila tudi časopisa Nova doba in Nemški časnik (Deutsche Zeitung).²⁸

Ob deseti obletnici koroškega plebiscita je celjska sokolska župa priredila (12. oktobra) žalno slovesnost na kateri so se z odkritjem spomenika kiparja Napotnika na pokopališču v Braslovčah poklonili koroškemu borcu, pesniku in publicistu Srečku Puncerju.²⁹

Eno večjih proslav, povezanih z župnim zletom, so načrtovali za Vidov dan (28. junij); od 6. do 10. ure dopoldne in po 15. uri popoldne naj bi bila tekmovanja ter od 10. do 12. ure proslava s katoliškim in pravoslavnim cerkvenim obredom, ki naj bi se je udeležila tudi "tukajšnja garnizija", za zvečer je bila načrtovana slavnostna sokolska akademija.

Za naslednji dan so načrtovali zlet s sodelovanjem več kot 3000 telovadcev, "*in to večinoma iz kmečkega stanu.*" Pričakovali so tudi obisk bana dr. Marušiča. Tega dne dopoldne naj bi bila predvidena skušnja, med 11. in 12. uro slavnostni sprevid in popoldne ob 15.30 javna telovadba.

Vabilo s programom je bilo naslovljeno na župana, kajti na ta dan naj bi se "*župa pokazala v vsej svoji veličini, saj se bodo zbrali v Celju vsi, ki v župnem okrožju mislijo in čutijo sokolsko.*"

V naslednjem dopisu so Sokoli prosili občino, da jim priskoči na pomoč pri obveščanju prebivalstva o dogodku in spodbujanju, da bi okrasilo hiše, kajti tako bodo gostje "*odnesli od mesta Celja in njega prebivalstva ugoden vtis. Saj je ta velika prireditev v korist tujskemu prometu in bodo od zunanjih obiskovalcev obrtniki in gostilničarji imeli velik hasek.*"³⁰

Stoto obletnico Tyrševega rojstva so želeli Sokoli počastiti s poimenovanjem ene od celjskih ulic po njem. Na celjski mestni svet so leta 1932 naslovili več dopisov, v katerih so predlagali, da bi po Tyršu imenovali Gosposko ulico, "*katere ime je preživelo in spominja na čase tlačanstva*", ali pa Mariborsko oziroma Ljubljansko cesto.³¹

Zadevo so obravnavali na javni seji mestnega občinskega sveta in sklenili, da bodo sprejeli ta predlog kulturnega odseka: "*Ko se otvori kaka nova cesta, naj odsek predlaga, katera ulica se naj imenuje po Tyrš-u*".³²

Sokoli, razočarani zaradi neuspeha pobude, so se ponovno obrnili na mestni svet in vlogo utemeljili tako: "*Vsa večja jugoslovanska mesta so se spomnila 100 letnice rojstva ustanovitelja največje slovanske kulturne organizacije in po njem imenovala po eno večjih ulic. Prepričani smo, da bo tudi mestni svet celjski uvidel umestnost našega predloga in ukrenil, da dobi celjsko mesto v najkrajšem času ulico po dr. Miroslavu Tyršu.*"

V dobi avstrijsko-nemškutarske oblasti je bila v Celju Jahn-gasse, v počast očetu nemškega turnerstva in to v mestu, kjer je po pretežni večini prevladoval slovenski življenjski, četudi umetno potujčen. Ko se spomnimo takratne žalostne prilike, se nam zdi nepotrebno, podrobneje utemeljevati naš predlog."³³

Leta 1940 je bila župa razdeljena na osem okrožij:

1. Brežiško okrožje z društvi v Artičah, na Bizeljskem, v Brezicah, Cerkljah ob Krki, Krški vasi, Sv. Križu pri Kostanjevici, Sv. Petru pod sveti-

²⁶ ZAC, MOC I, šk. 42.

²⁷ ZAC, MOC II, šk. 22.

²⁸ ZAC, MOC II, šk. 22.

²⁹ ZAC, MOC II, šk. 30.

³⁰ ZAC, MOC II, šk. 12.

³¹ ZAC, MOC II, šk. 23.

³² ZAC, MOC II, šk. 23.

³³ ZAC, MOC II, šk. 23.

- mi gorami in četama v Sromljah in Kapelah pri Brežicah;
2. Celjsko okrožje je vključevalo društva Celje matica, Celje I, Štore–Teharje, Vitanje, Vojnik, Laško, Rimske Toplice–Šmarjeta in Sv. Jedrt nad Laškim;
  3. Sevniško okrožje z društvi v krajih Boštanj, Krško, Kozje, Radeče, Rajhenburg (Brestanica), Senovo in Sevnica ter četo v Loki pri Zidanem mostu;
  4. Šmarsko okrožje z društvi v krajih Ponikva, Rogatec, Rogaška Slatina, Šmarje pri Jelšah in Sv. Jurij pri Celju (Šentjur);
  5. Šoštanjsko okrožje z društvi v krajih Gornji grad, Ljubno ob Savinji, Mozirje, Rečica ob Savinji, Braslovče, Polzela, Šmartno ob Paki in Šoštanj, Velenje ter četo v Orli vasi;
  6. Trboveljsko okrožje z društvi v krajih Dol pri Hrastniku, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje in Zidani most;
  7. Vransko okrožje z društvi v krajih Gomilsko, Motnik, Sv. Pavel pri Preboldu, Vransko in četo v Sv. Juriju ob Taboru;
  8. Žalsko okrožje z društvi v krajih Griže, Petrovče, Sv. Peter v Savinjski dolini (Šempeter), Zabukovica in Žalec ter četo v Libojah.³⁴

Sokolsko društvo Celje po sprejetju Zakona o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije leta 1929

Po sprejetju tega zakona in pridružitvi celjskega društva k novi zvezi, naj bi bilo bolje poskrbljeno za materialni položaj društva, vendar ni bilo čisto tako, saj leta 1929 mestna občina ni odobrila društvu podpore s pojasnilom, da iz vloge ni mogoče razbrati ali gre za splošno podporo ali pomoč pri letovanju dvajsetih dečkov – telovadcev na Jadranu. V nadaljevanju obrazložitev še navaja, da je občina morala odkloniti vlogo z dne 27. maja leta 1929 zaradi pomanjkanja proračunskih sredstev. Sokol se z zavrnitvijo ni sprijaznil in se je ponovno obrnil na mestno občino ter prošnjo podprl z utemeljitvijo: "Ne moremo si misliti, da bi organizacija, kateri je po novem zakonu o Sokolu Kraljevine Jugoslavije v prvi vrsti od Najvišjega mesta poverjena telesna vzgoja mladine, in katere organizacija to delo tudi v polni meri izvršuje, od strani uprave mesta, katerega prebivalstvu je ta vzgoja v prid, ne bila deležna niti najmanjše podpore.

V naših vrstah telovadi več sto mladega prebivalstva celjskega mesta.

Naša organizacija vzdržuje vse telovadno orodje, na katerem telovadi celokupna mladina mestnih osnovnih šol.

*Naša organizacija vzgaja tudi kulturno v veliki meri mestno mladino z raznimi predavanji, nastopi in izletji.*³⁵

Kaže, da tudi na to vlogo ni bilo pozitivnega odgovora, zato se je društvo julija ponovno obrnilo na mestni magistrat s prošnjo za podporo, v kateri navaja, da leta 1929 ni dobilo podpore, nekatera druga društva pa so jo dobila. Društvo je bilo v bistvu do tedaj odvisno le od svojih lastnih sredstev – članarine in dohodka od prirediteljev.³⁶

Mestni magistrat je društvu odobril 5000 din. To je Sokol sicer z odobravanjem sprejel, ni pa bil zadovoljen z višino, zato je prosil za povišanje sredstev – 10.000, se ponovno skliceval na pomembnost organizacije za državo in dejstvo, da je magistrat odobril tolikšno podporo tudi Kolu jugoslovanskih sester. Vlogo je utemeljeval tako:

"Z ustanovitvijo državne telesno vzgojne organizacije Sokol, katere predstavnik je podpisano društvo, je država naložila to vzgojo mladine tudi starejšim, nam. Da pa se izkažemo vredni tega zaupanja, hočemo in moramo to nalogo temeljito in vestno izpolniti. Za izvajanje te naloge pa žal samo dobra volja ne zadostuje. Neobhodno potrebne so telovadnice z vsem modernim orodjem in letna telovadišča.

Po novem šolskem zakonu so občine dolžne skrbeti za preskerbo in opremo telovadnic. Mestna občina celjska je v tem pogledu v prijetni zavesti, da je svoje storila s postavitvijo telovadnice v mestni osnovni šoli, pri čemur je udeleženo tudi naše društvo z manjšim deležem, medtem ko je vse orodje naša last. Društvo skrbi tudi za redno vzdrževanje in nabavo novega orodja popolnoma na svoj račun. Za uporabo vsega orodja in klavirja po mestni deški in dekliški šoli do sedaj nismo bili, z izjemo leta 1930, deležni od naslova vkljub prošnjam nobene podpore in je tudi sedaj ne zahtevamo, apeliramo le, da upoštevate to dejstvo in nas podprete vsaj tako kot druge organizacije.

Da se prilagodimo zahtevam moderne telovadbe in športa, nameravamo v najkrajšem času začeti akcijo za graditev letnega telovadišča in smo z lastnikom že v pogajanjih. Lastna sredstva bodo za nakup zemljišča premajhna. Prisiljeni bomo obrniti se na vse strani za podpore. Mesto Celje oziroma njega zastopniki te naše namere gotovo ne smejo onemogočiti s tem, da nam zaprosene podpore pri sestavi proračuna primerno ne zvišajo.

Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije izrecno navaja, da so občine dolžne podpirati društva. Društvo je državna organizacija z eminentno važno nalogo vzgoje mladine. Naslovu je gotovo mnogo na tem ležeče, da si mladina krepki telo in duha pod nadzorstvom, ne pa da postaja po

³⁴ Zupančič: Trideset let dela celjske sokolske župe.

³⁵ ZAC, MOC II, šk. 29.

³⁶ ZAC, MOC II, šk. 30.

cestah. V so skrb je prostovoljno prevzela privatna iniciativa in tako občini prihranila precejšnje izdatke. Le radi večjega napredka se obračamo s prošnjo do naslova.

Po vseh dosedanjih izjavah najvišjih državnih predstavnikov je jasno, kako važnost polaga država v novo sokolsko organizacijo in jo postavlja daleč pred vse dosedanje druge organizacije. Menimo, da je tudi gg. občinskim zastopnikom vse to dovolj znano. Ne odrekamo važnosti nobeni narodni organizaciji, vendar pa smemo izreči željo, da se po vsem navedenem smatra naše društvo kot prvo ali vsaj prvim v redu enakovredno.³⁷

Vlogo so obravnavali na javni seji mestnega občinskega sveta 21. novembra leta 1930 pod predstvom župana dr. Alojza Goričana in na predlog prof. Mastnaka sprejeli sklep, da društvu, ki "je danes državna institucija", povečajo dotacijo na 10.000 din ter jo izplačajo v dveh delih.³⁷

S centralizacijo sokolstva je država prevzela popoln nadzor nad tem gibanjem in skrbno bedela nad njegovo ideologijo, zato je tudi odstranila vso literaturo, ki ni bila v skladu z njenimi zahtevami. 20. junija leta 1931 je kraljevska banska uprava Dravske banovine po navodilu ministrstva za notranje zadeve razposlala vsem ravnateljstvom srednjih in meščanskih šol, učiteljiščem, sreskim načelstvom idr. obvestilo, da so v posameznih knjižnicah in čitalnicah knjige, ki so glede na vsebino sporne, ker izkrivljajo ideologijo sokolstva – v eni od narodnih knjižnic so našli knjigo Kulturna načela sokolstva na Češkem in v Jugoslaviji, ki jo je potrebno odstraniti, kakor tudi vse sorodne knjige. O morebitnih zaplembah knjig je bilo potrebno poročati prosvetnemu oddelku banske uprave.³⁸

Zveza mest Kraljevine Jugoslavije je na skupščini 22. oktobra leta 1933 v Novem Sadu sprejela resolucijo o sokolstvu, ki pravi med drugim, da Zveza mest Kraljevine Jugoslavije visoko ceni idejo sokolstva kot zelo pomembno nacionalno kulturno ustanovo in meni, da je dolžnost vsakega mesta to posebej pomembno in splošno narodno ustanovo podpirati z vsemi silami in da naj vsako mesto prispeva iz svojega proračuna čim večjo vsoto za dopolnjevanje te veličastne narodne ideje ...³⁹

Nacionalno plat Sokola poudarja tudi starosta društva dr. Milko Hrašovec v pritožbi, v kateri navaja, da je nameščenelec mestne elektrarne zasmehoval sicer dostojen in slovesen sprevod "nacionalne mladine". Pri zaslišanju delavcev v Mestni plinarni in elektrarni, ki naj bi "zasmehovala sprevod", so ugotovili, da omenjena Suholežnik in Re-

bernak nista bila hkrati s sprevodom na ulici, ampak za njim, in sta bila v času, ko je bil sprevod pri kavarni Merkur, pred lokalom Zamparutti; takrat je iz smeri, v katero je šel sprevod, prišel proti njima njun znanec Jan in se pritožil, da mu je nekdo zbil klobuk iz glave. Na to naj bi Rebernak, kot je povedal, dejal, da njemu že ne bi noben zbil klobuka, ker bi ga sam snel; po Suholežnikovem pričevanju naj bi dejal, da klobuka ne sme nihče dol vreči in da ga njemu ne bo noben dol metal. Oba sta izjavila, da ni šlo za zasmehovanje sprevoda, kajti "zavedata se in sta se tudi takrat zavedala, da se morata zlasti pri takih prilikah obnašati spoštljivo".⁴⁰

Do večjih neredov je prišlo 27. junija leta 1937 zvečer nekaj pred deveto, ko se je skupina približno štiridesetih celjskih sokolov in sokolic vračala s prireditve v Laškem. Med njimi je bil tudi narodni poslanec Ivan Prekoršek. Skupina je na železniški postaji oblikovala štirivrstno kolono, ki sta ji načelovala Izidor Cergolj in Tugomer Prekoršek. Sprevod je šel prek Aleksandrovega trga, po Žerjavovi ulici in Prešernovi ulici glasno prepevajoč sokolske pesmi in vzklikajoč "Živijo Soko!". Med temi vzkliki se je zaslišal iz skupin vzklik: "Dol s separatisti!", to pa je spodbudilo skupino pred železniško postajo, v kateri je bilo tudi nekaj udeležencev tabora Slovenskih fantov in mož, da se je odzvala s klici: "Živjo slovenski fantje!" in "Živjo slovenski Orel!". Na to se je sokolska skupina odzvala z vzklikom "Dol!".

Varnostni organi so takoj po oblikovanju skupine in prvih vzklikih, ko so videli, da je sprevod sokolov demonstrativne narave, naperjen proti udeležencem tabora, sokole pri trgovini Soko v Prešernovi ulici ustavili in zahtevali, da se razidejo. "Demonstrativen značaj povorke se je pokazal zlasti v tem, da so udeleženci povorke vzklikali tudi: "Dol s separatisti!", kateri vzklik je bil brez dvoma naperjen proti udeležencem tabora Slovenskih fantov in mož. ... Med potjo od kolodvora do trgovine Soko v Prešernovi ulici je povorka vidno naraščala in je bilo tudi vzklikanje vedno hrupnejše. Policijski stražniki so udeležence povorke pozvali, da se takoj razidejo, in postavili pred povorko kordon. Povorka se je za hip ustavila. Prekoršek Tugomer, ki je bil prvi v četveroredu, pa se je pognal naprej, odrinil z rokami dva bližnja stražnika in vzkliknil: "Mi se ne damo", ter dajal ostalim udeležencem povorke znamenja, da mu sledijo. Zadnji del povorke je na njegov vzklik pritisnil prednje, radi česar je nastalo med udeleženci povorke in varnostnimi organi prerivanje." Sledila je aretacija Prekorška. Stražniki so ga odpeljali na postajo, do tja pa jim je sledila skupina približno

³⁷ ZAC, MOC II, šk. 30.

³⁸ ZAC, MOC II, šk. 23.

³⁹ ZAC, MOC II, šk. 23.

⁴⁰ ZAC, MOC II, šk. 13.

*Povorka Sokolov skozi Celje (pred kolodvorom), "deca" v sokolskih krojih, 14. 7. 1936
(ZAC, fototeka Pelikan, šk. 2, stg. 566)*

dvajsetih oseb iz sprevoda in je zahtevala izpustitev Prekorška. V stražarnici je prišlo do ponovnega prerivanja in prerivanja. Poleg Prekorška je bil aretiran tudi Adolf Leskošek, ki naj bi poskušal preprečiti aretacijo Prekorška.

Ko so iz stražarnice odstranili moteče osebe, so popisali aretirana in ju izpustili. Prekoršek je zaradi dobljenih telesnih poškodb poiskal zdravniško pomoč; ugotovljeno je bilo, da je imel modrico za desnim ušesom, praske in modrico na levi strani hrbta ter predrt bobnič v desnem ušesu. Poškodbe naj bi dobil med aretacijo in v stražarnici. Trditev Prekorška, da so ga poškodovali varnostni organi, so ovrgli s pričanjem istih, ki so trdili, da je poškodbe dobil med prerivanjem v stražarnici in da ga je po vratu udarila civilna oseba večje postave, črne polti in dolgih črnih las (?), ki je takoj po dejanju izginila iz stražarnice in je niso našli. Policijski stražnik Vinko Drozg je povedal, da je bil pritisk civilistov "tako močan in nenavaden, da je radi tega pritiska na pragu stražnice celo padel".

Tako Adolf Leskošek kot Tugomer Prekoršek sta bila spoznana za kriva in kaznovana, s 400 din globe ali 8 dnevi zopora Prekoršek, Leskošek pa s kaznijo, ki je bila za polovico nižja. Proti obema je bila tudi vložena kazenska ovadba pri pristojnem sodišču.⁴¹

Celjski Sokol matica je 15. septembra leta 1937 razposlal članom okrožnico z nalogami, ki naj bi jih izpolnil vsak sokol najpozneje tri dni pred sklicanim izrednim občnim zborom, na katerem naj bi obravnavali in sprejeli načrt za Petrovo petletko.

Vsem članom so poslali poseben obrazec za podatke, ki so jih potrebovali za obnovitev matične evidence za člane, naraščaj in deco. Starši, ki so bili člani Sokola, so morali v obrazec vnesti tudi vse potrebne podatke o otrocih, čeprav ti niso bili včlanjeni, z navedbo razloga, "zakaj jih ne pošiljajo k sokolski telovadbi in če so tehtni zadržki, ki jih sicer ne bomo raziskovali, naj vnesejo približne podatke, kdaj bodo svoje otroke poslali v sokolsko telovadnico".

Začele so se tudi priprave na vsesokolski zlet v Pragi leta 1938 in organizacija "kroga hranilnih vlagateljev", ki so se mu posamezniki pridružili s podpisom posebne izjave, da bodo vsak mesec prispevali določen znesek v zletni fond, ki ga bo društvo vložilo z imenom uporabnika. Sredstva naj bi bila vezana do odhoda v Prago. Če se kateri od vlagateljev zaradi upravičenih razlogov izleta ne bi mogel udeležiti, mu bodo sredstva takoj vrnila.

V okviru nalog Petrove petletke so predvideli usposobitev desetih vaditeljev in desetih vaditeljic ter ureditev letnega telovadišča, ki naj bi bilo na katerem od teh prostorov: na Glaziji, v Gregorčičevi ulici (lastnik Majdič), ob Frankopanski cesti, za šolo (lastnik občina), v Zavodni (nekdanje lesno skladišče "Jugolesa") in na prostoru nekdanje Pertinačeve tovarne (lastnik Westen). Glazijo je imelo društvo tako ali tako v zakupu za 50 let. Drugi prostori so bili v lasti zasebnikov ali občine, zato bi moralo društvo zbrati sredstva za odkup.

⁴¹ ZAC, MOC II, šk. 15.

V Petrovo petletko so vključili tudi priprave na praznovanje petdesetletnice društva in organiziranje vseslovenskega zleta. Problem so predstavljali slavnostni kroji, ker jih niso imeli vsi in je nakup pomenil strošek za vsakega posameznika. Ta problem so poskušali rešiti na podoben način kot zlet v Pragi; člani, ki niso imeli kroja, bi ustanovili poseben odsek in vsak mesec zbirali sredstva, da bi kupili blago. Šivanje naj bi zagotavljali člani društva in pri tem zaposlili brezposelne krojače in šivilje.

Zvezni predpisi so zahtevali redno zdravstveno varstvo športnikov – mladino naj bi obvezno pregledali na začetku poslovnega leta in po potrebi tudi med letom. Za vsakega člana – telovadca je bil predpisan zdravstveni karton. Za zdravstveno varstvo naj bi skrbel poseben zdravniški odsek, ki ga je celjsko društvo šele ustanavljalo, zato so pozivali vse člane (brate) zdravnike, naj se udeležijo občnega zbora in pomagajo pri sestavi odseka.

Okrožnici so priložili tudi pristopnici in naložili vsakemu članu, naj pridobi vsaj enega novega člana.

Okrožnico so končali s pozivom: "*Veliko važnost in pažnjo posvečamo mladini. Nujno apeliramo na usakogar, da pošlje predvsem svoje otroke v sokolsko telovadnico in če sam teh nima, da vpliva na roditelje – prijatelje in znanke, da le – ti pošljejo mladino v naše vrste. Bližajo se veliki dnevi sokolskih slavnosti, zato je potrebno, da bo v naših vrstah zastopano vse, staro in mlado, kar čuti sokolsko.*"

Za člane in članice v starosti od 18 do 26 let je bila telovadba obvezna, starejšim bratom in sestram pa so jo "nujno" priporočali, kajti "ne bo jim škodila, baš nasprotno".⁴²

Viri in literatura

Viri

Zgodovinski arhiv Celje (ZAC)

ZAC 24, Mestna občina Celje, I. del, 1850–1918 (MOC I), šk. 42, 137

ZAC 24, Mestna občina Celje, II. del, 1919–1941 (MOC II), šk. 12, 13, 15, 22, 23, 27, 29, 30, 92

ZAC 1365, Celjski Sokol, šk. 1

ZAC 1025, Fototeka Pelikan, šk. 2

Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 11/1929, 34/1930

Časopisi

Nova Doba, 99/1930, 103/1930, 3/1938
Jutro, 150/1940

Literatura

Bogunovič, M. Dušan: Ideja i razvitak čehoslovačkoga sokolstva. *Jugoslovenski sokolski koledar 1922*, str. 83–85, 1922.

Enciklopedija Slovenije 12.

Karlovshek, dr. Josip: Iz mojih spominov na sokolsko in narodno delo v celjskem okrožju. *Jutro*, št. 150, str. 12, 1940.

Koman, Manica: Voditelji celjskega Sokola v petdesetih letih. *Jutro*, št. 150, str. 10, 1940.

Mejak, dr. Ervin: V viharnih in sončnih dneh pri Sokolu v Celju. *Jutro*, št. 150, str. 11, 1940.

Orožen, Janko: Sokol Celje matica ob zlatem jubileju, Kratek zgodovinski oris razvoja in dela celjskega Sokola v letih 1890–1940. *Jutro*, št. 150, str. 9, 1940.

Popovič, dr. Laza: O Sokolskom radu. *Jugoslovenski sokolski koledar 1922*, str. 77 in 80, 1922.

Zupančič, Ivanka: Trideset let dela celjske sokolske župe. *Jutro*, št. 150, str. 9, 1940.

Zusammenfassung

TURNVEREIN CELJSKI SOKOL 1890–1940

Die Sokolbewegung begann als nationalistische Bewegung in den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts in Böhmen und Mähren und verbreitete sich bald auch in den anderen slawischen Ländern der Habsburgermonarchie.

Der Turnverein Celjski Sokol wurde 1890 auf Initiative von Dr. Dragotin Treo zusammen mit Gleichgesinnten gegründet. Der Verein hatte ursprünglich den Zweck, regelrechte Leibesübungen anzuregen und zu ermöglichen. 1903 erhielten die Regeln einen zusätzlichen nationalistischen Aspekt: "Der Vereinszweck ist die Stärkung der körperlichen und nationalen Kräfte im slowenischen Volk." Der Verein beschränkte sich nicht nur auf körperliche Ertüchtigung, sondern sorgte auch für gesellige, kulturelle und Bildungsaktivitäten.

Das Raumproblem löste der Turnverein in Celje durch gemietete Räume bis 1910, als im Stadtteil Gaberje das Sokol-Vereinshaus errichtet wurde. Aufgrund der slowenischen nationalen Gesinnung

⁴² ZAC, MOC II, šk. 15.

des Vereins kam es mit den deutschen Nationalisten zu erheblichen Problemen. Während des Ersten Weltkriegs wurden die Sokolisten verfolgt, ihr Vereinshaus wurde vom Militär besetzt. Nach dem Zerfall Österreich-Ungarns wirkten die Sokolisten am Aufbau des neuen jugoslawischen Staates aktiv mit.

Von 1910 bis 1940 bestand in Celje ein regionaler Sokolverband (Celjska sokolska župa), der bis

1914 die Vereine von vier Bezirken zusammenschloss (Celje, Maribor, Krško und Zagorje ob Savi); in diesem Jahr kam es zur Absplittterung des Mariborer Teils, der einen eigenen Verband gründete. Nach der Gründung des Sokol des Königreichs Jugoslawien 1929 schlossen sich die Vereine des Sokolverbandes von Celje einstimmig dieser gesamtstaatlichen Organisation an.

O delu Arhivskega društva Slovenije

Poročilo komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za leto 2008

Komisija je v začetku avgusta določila rok za javni razpis – ta naj bi bil od 12. 8. do 11. 9. 2008. Na svoji seji dne 22. septembra, na kateri so bili prisotni vsi člani, je odprla pravočasno prispеле predloge in evidentirala kandidate: skupaj 9 predlogov za 6 kandidatov. Za priznanje je prispelo 5 predlogov za 4 kandidate. Za dve kandidatki, ki sta po mnenju komisije najbolj utemeljeno kandidirali za priznanje, je komisija v skladu s 14. členom Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in priznanj od predlagateljev zahtevala dodatna pojasnila do vključno 25. 9. Po prejetju pojasnil v zahtevanem roku je na dopisni seji (26. 9.) soglasno odločila, da predlaga podelitev dveh priznanj za dva projekta, ki sta ju predlagani kandidatki v celoti sami dokončali v zadnjih dveh letih. IO ADS je potem sklep komisije dne 1. 10. soglasno potrdil, da se Aškerčevo priznanje podeli:

Meti Matijević za obsežno monografijo Novomeške hiše in ljudje, pripravljeno na podlagi bogatih arhivskih virov.

Knjiga Mete Matijević je znanstvena monografija, ki zaradi obsežne uporabe virov pomeni pomemben prispevek k poznavanju zgodovine Novega mesta.

Meta Matijević se je v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, v Enoti za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu, zaposlila kot arhivistka pred več kot 20 leti. Od letošnjega avgusta opravlja delo vodje enote.

Prve izkušnje z arhivskega področja je nabirala v Arhivu Slovenije, kjer se je zaposlila po končanem študiju zgodovine in umetnostne zgodovine. Nekaj časa je bila zaposlena v muzeju, potem pa se je leta 1986 vrnila k arhivskemu delu. Kot specialistka za 19. stoletje se je bolj ali manj ukvarjala s starejšim arhivskim gradivom. Urejala in popisovala je gradivo občin, notarijatov in graščin ter staro zemljiško knjigo. Objavila je precej člankov, predvsem v Dolenjskem listu in reviji Rast, in pripravila (sama ali v sodelovanju s kolegi) več odmevnih razstav o novomeški preteklosti.

Knjiga Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja je razdeljena na dva dela: v prvem so poleg predstavitve virov v pregledna poglavja razdeljene različne teme iz pre-

teklosti mesta in o njej; drugi del je posvečen katalogu hiš. Izčrpno je predstavljenih več kot 270 stavb in z njimi povezanih oseb.

Že na pogled lepo in obsežno delo je nastalo skoraj izključno na podlagi arhivskih virov: stare zemljiške knjige, katastra, dokumentov mestne občine in okrožnega urada ter matičnih knjig.

Zaradi poljudne oblike pa knjiga ni uporabna zgolj za ozke kroge strokovnjakov niti ni namenjena samo lokalni skupnosti in ljubiteljem tega ali onega področja, marveč nagovarja velik krog bralcev ne glede na starost in strokovno izobrazbo.

Drugo Aškerčevo priznanje za leto 2008 je bilo podeljeno

Andreji Klasinc Škofljanec za njen Vodnik po arhivskem gradivu Studia Slovenica, ki je rezultat več let trajajočega urejanja in popisovanja.

Ob urejanju gradiva, ki ga je pri slovenskih izseljencih zbral inštitut Studia slovenica, je Andreja Klasinc Škofljanec izdelala obsežen in kvaliteten popis, ki je pomagalo vsakemu uporabniku gradiva in povečuje dostopnost do bogate dokumentacije.

Andreja Klasinc Škofljanec se je po diplomu iz zgodovine in bibliotekarstva leta 1997 zaposlila kot pripravnica v Arhivu Republike Slovenije. Ureja in popisuje predvsem gradivo uprave s konca 18. in iz prve polovice 19. stoletja. Od leta 1999 v Arhivu tudi ureja in popisuje arhivsko gradivo Studia slovenica. V letu 2007 je sodelovala pri prevzemu nekaterih pomembnih zasebnih fondov, tudi zasebnega arhivskega gradiva Johna Corsellisa, v letu 2008 pa je v Arhivu RS opravljala tudi naloge, ki jih je Arhiv prevzel v okviru slovenskega predsedovanja Evropski skupnosti in seminarju za arhivarje iz slovenskega izseljenstva. Sodeluje tudi z Zvezo prijateljev mladine Slovenije, v komisiji za ocenjevanje nalog s področja zgodovine, ki jih pripravljajo zgodovinski krožki na osnovnih šolah.

Arhivsko gradivo slovenskih izseljencev je bilo ob prihodu v Ljubljano povsem neurejeno in kot tako za raziskovanje neuporabno. Leta 1999 je skrb za ureditev tega gradiva prevzel Arhiv RS in tako je začela gradivo evidentirati ter pozneje tudi urejati in popisovati Andreja Klasinc Škofljanec. Njeno delo je bilo zajeto že v prvem *Vodniku po arhivskem gradivu Studia slovenica*, ki je izšel leta 2005 in je vseboval podatke o

124 fondih in zbirkah. Delo je nadaljevala in tako je konec leta 2006 izšla druga, dopolnjena izdaja Vodnika: ta vsebuje 36 dodatnih fondov, podatki za 20 že obstoječih pa so bili dopolnjeni. Vodnik je krona velikega opravljenega dela, saj za njim tiči okoli sto avtoričinskih arhivskih popisov, ki so na voljo uporabnikom v čitalnici arhiva Studia slovenica. Vse to njeno obsežno delo je zelo pripomoglo k uporabi in popularizaciji navedenega arhiva. O tem pričajo veliko povpraševanje po njenem Vodniku ter številni raziskovalci, ki bi jim sicer to gradivo ostalo nedostopno.

Za **nagrado** so letos na naslov društva prispeli štiri predlogi za dva kandidata. Po pregledu predlogov je komisija soglasno sklenila podpreti tri predloge, IO društva pa je potem soglasno potrdil, da se letošnja Aškerčeva nagrada podeli

Inštitutu Studia slovenica in njegovemu ravnatelju dr. Janezu Arnežu za izjemne prispevke k zbiranju, varovanju in ohranjanju arhivske dediščine slovenskih izseljencev.

Inštitutu Studia slovenica je uspelo ohraniti pred uničenjem in pozabo arhivsko gradivo, ki je nastajalo ob delovanju slovenskih izseljencev v Evropi, Severni in Južni Ameriki, Avstraliji in zamejstvu, in to ne samo z neutrudnim pridobivanjem in publiciranjem arhivskega gradiva, ampak tudi z vztrajnim opozarjanjem in prepričevanjem slovenskih izseljencev, da je potrebno to gradivo ohraniti in omogočiti uporabo raziskovalcem.

Dr. Janez Arnež je s prijatelji leta 1957 v Washingtonu ustanovil zasebno ustanovo Studia slovenica. Njen ravnatelj in gonilna sila je še danes. Namen ustanove je bil po eni strani z objavljanjem v angleščini predstaviti in približati Slovenijo in Slovence ameriški javnosti, po drugi pa zbirati in ohraniti gradivo slovenskega izseljenstva.

Dr. Arnež je v okviru svojega raziskovalnega inštituta dolga leta potrpežljivo zbiral arhivsko gradivo, čeprav takratne politične okoliščine niso kazale, da ga bo mogoče prepeljati v Slovenijo; pa tudi med izseljenci samimi je pogosto doživel nerazumevanje. Leta 1991 je v Slovenijo vendarle prispel prvi del bogate zbirke, sestavljene iz arhivskega gradiva, časopisov in knjig, ki se dopolnjujejo. Istega leta je bil prenesen v Ljubljano tudi sedež ustanove. Gradivo je od leta 1993 v prostorih Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu. V letu 2002 je bilo dokumentarno gradivo Studia slovenica z odločbo ministrice za kulturo razglašeno za zasebno arhivsko gradivo; s tem mu je bil uradno priznan status, ki si ga raznolika in bogata dediščina, shranjena pri inštitutu, brez dvoma zasluži.

Med omenjenim gradivom je po pomenu v ospredju dokumentacija, ki je nastala ob delovanju begunskih taborišč, v katera so se zatekli Slovenci po II.

svetovni vojni. Drugi pomembni sklop gradiva je nastal pri delovanju slovenskih izseljenskih društev ter slovenskih župnij in verskih organizacij v Evropi in Ameriki v letih 1912–2002. Izredno zanimiv je tudi arhiv vodilnih politikov Slovenske ljudske stranke v emigraciji, ki ga je dr. Arnež pridobil v letu 2002 in vsebuje gradivo iz časa od začetka II. svetovne vojne do poznih 80. let prejšnjega stoletja. Med gradivom, katerega ustvarjalci so fizične osebe, najdemo korespondenco, dnevnike, fotografije in gradivo o njihovem društvenem, političnem in poklicnem delovanju. Opozoriti je treba na gradivo politikov, znanstvenikov, umetnikov, izseljenskih duhovnikov.

Skupno obsega arhivsko gradivo Studia slovenica prek 110 tekočih metrov dokumentov, urejenih v 160 fondov in zbirk in popisanih v Vodniku. Inštitut poleg tega skrbi za objavljanje izbranih dokumentov v svoji zbirki *Pogledi*, ki izhajajo od leta 1995.

Studia slovenica predstavlja zasebno pobudo posameznikov, ki so zaznali pomen ohranjanja izseljenskega arhivskega gradiva, posvetili svoj čas in prispevali precejšnja finančna sredstva, pri svojem poslanstvu pa kljub nenaklonjenim okoliščinam vztrajali pol stoletja in ohranili za slovensko zgodovino izredno pomembno arhivsko gradivo. Tako poklicnim arhivistom kot lastnikom zasebnega arhivskega gradiva sta lahko Inštitut in njegov ravnatelj s svojo požrtvovalnostjo in uspešnim delom zgled predanosti plemenitemu poslanstvu: kako v težavnih okoliščinah ob nerazumevanju in pomanjkanju materialnih sredstev vztrajati in kljubovati v dobro našemu skupnemu zgodovinskemu spominu.

Drago Trpin, predsednik komisije

Nagovor ob podelitvi Aškerčevih nagrad in priznanj

Spoštovani,

v pesnitvi Čaša nesmrtnosti je Anton Aškerc v usta modreca Al Rašida položil temeljno programsko usmeritev človekove ustvarjalnosti: "Čaša tvoja je življenje tvoje. Vlivaj vanjo vsak dan dela dobra, dela slavnega za rojake svoje, za rojake in za domovino! ... v delih svojih živel sam boš večno!"

Počaščen sem, da smem na današnji praznični dan izreči čestitke letošnjim Aškerčevim nagrajencem, trem "marljivim čebelam", če si smem sposoditi prispevke iz statuta Akademije delovnih v Ljubljani, vam, ki ste dan za dnem, potrpežljivo in vztrajno zbirali, urejali, strokovno obdelovali in objavljali dragoceno arhivsko gradivo in tako po Aškerčevi

besedi v "časo nesmrtnosti" vlivali "dela slavná za rojake svoje in za domovino".

Nekdanji ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, gospod Jaro Dolar, je leta 1982 objavil knjigo z naslovom *Spomin človeštva*. Knjiga je posvečena sporočilnosti človekove besede, zapisane v kamen, les, keramiko, na pergament, na papir in nato shranjene v zakladnici človekovega znanja, kot slikovito imenujemo knjižnice. Ta čudovita simbolika sporočilnosti človekove besede ni omejena samo na njeno literarno razsežnost. V svoj krog zajema tudi tisto besedo, ki na različne načine ureja medsebojne človeške odnose in jo branijo dokumenti v arhivskih ustanovah.

Ob znanosti do spomina sporočilnosti besede v preteklosti, ki ga je izrazil gospod Jaro Dolar v omenjeni knjigi, se nam poraja samodejno vprašanje, kakšen pa je naš odnos do sporočilnosti besede iz preteklosti danes, kakšen je naš odnos do spomina človeštva, ali bolje rečeno, kakšen je naš odnos do spomina preteklosti lastnega naroda. Izkušnja dr. Janeza Arnež, ki si je s *Studio Slovenico* zadal nevaležno nalogo – zbirati tisto arhivsko gradivo, ki je nastajalo v slovenskih skupnostih zunaj meja naše domovine, je vse prej kot spodbudna. Pobuda, da je potrebno to gradivo zbrati in obraniti našim znanjem kot izjemen dokaz vitalnosti, trdoživosti in uspešnosti slovenskega človeka, ni dobila ustrezne podpore med našimi zdomci in ne v domovini. Koliko energije, odrekaj, prepričevanja in ne nazadnje fizične in psihične moči je bilo potrebno, da je dr. Arnež zbral to izjemno arhivsko gradivo Spomina naših zdomcev, ga na lastne stroške pripeljal v domovino in ob pomoči gospe Andreje Klasinc Škofljanec naredil dostopno slovenski strokovni javnosti. Knjižnično gradivo *Studie slovenice* s svojimi unikati begunskega tiska na ustrezno enakovredno predstavitev še čaka.

Kaj pa tisto arhivsko gradivo, ki nastaja doma? Kakšen odnos imamo do njega? Nobenega dvoma ni, da arhivski delavci v slovenskih arhivih obranjajo visoko zavest o odgovornosti, da je potrebno "slavna in manj slavna dela" naše preteklosti obraniti in jih narediti dostopna javnosti. Kolegica Meta Matijević na primer je s svojo knjigo *Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja* (Ljubljana 2007) iztrgala pozabi del dragocene kulturne dediščine in jo posredovala javnosti. Ko danes občudujemo odnos letošnjih Aškerčevih nagradencev do obranjanja in popularizacije arhivskega gradiva, mi pribajata na misel na dve premalo premišljeni in zaradi tega sporni odločitvi pri obranjanju "spomina slovenstva". V slavnostnem nagovoru pred dvema letoma je dr. Marjan Drnovšek tu izrazil veselje, da se krog obiskovalcev slovenskih arhivov vedno bolj širi, hkrati pa opozoril, da se povečuje predvsem krog tistih, ki pribajajo v arhive nepripravljeni in do arhivskega gradiva nimajo pravega odnosa. Nekateri med njimi se obnašajo tako, kot da so edini "upravičeni" uporabniki zabeževanega gradiva in bi ga – brez ustreznega nadzora tudi uporabljali tako, kot da jim je popolnoma vseeno, kaj bo z njim, ko ga bodo kot zanje "nerabnega" odložili. To velja zlasti za številne "rodoslovce". Nič nimam proti, da se ljudje zanimajo za svoje prednike, vendar je obsedenost z rodoslovjem šla čez vse razumne meje.

Matične knjige zahtevajo ljudje, ki ne znajo nemško in ne latinsko. Ker ne znajo brati nemške pisave, ker ne morejo razbrati iskanega priimka in imena, ker v matičnih knjigah ne najdejo potrdila o svojem domnevem plemiškem izvoru in ker ne razumejo, zakaj njihov rod ne seže vsaj tja do Primoža Trubarja, če že ne do Brižinskih spomenikov, nervozno mečkajo robove listov matičnih knjig.

Tu nam Rodoslovno društvo s pretirano popularizacijo rodoslovja dela medvedjo uslugo. Prav tako srednje- in visokošolski učitelji, ko svojim dijakom in študentom dajejo za seminarsko delo izdelavo rodovnika, predtem pa jih ne pripravijo ustrezno za delo v arhivu. Včasih imamo vtis, da dijake pošiljajo v arhiv ljudje, ki še nikoli niso prestopili praga kakšne arhivske ustanove in si tudi sami ne predstavljajo, obdelavo kakšnega gradiva zahtevajo od svojih dijakov ali študentov. Na tem področju bo vsekakor potrebno zakonodajno zaostri. Arhivskega gradiva ne bi smel dobiti v roke človek, ki ga ne zna uporabljati in nima do njega ustreznega spoštljivega odnosa. Po izkušnjah iz Nadškofjskega arhiva v Ljubljani ugotavljamo, da se je zaradi množičnosti uporabe in premalo spoštljivega odnosa pri uporabi matičnih knjig v zadnjih desetih letih stanje poslabšalo bolj kot prej v sto letih.

Vem, da mi boste rekli, rešitev je v digitalizaciji matičnih knjig. Tako bodo knjige izvzete iz uporabe in zaščitene, uporabniki pa bodo imeli več možnosti hitreje priti do zelenih podatkov. O taki rešitvi se pogovarjamo že več kot trideset let in nismo naredili še niti koraka naprej. Sleherni pogovor s to temo se namreč vedno konča pri denarju. Ta pa ne le ne kane zlepa, ampak sploh ne kane iz žepa možnih financierjev za te namene. Pri tem je potrebno še opozoriti, da številnih matičnih knjig sploh ne bo mogoče več digitalizirati, dokler ne bodo ustrezno restaurirane.

Drug, še bolj problematičen poseg v "spomin naše preteklosti" je prehod matičnih evidenc s papirja v izključno digitalno obliko. Seveda ne nasprotujem temu, da si pristojni uradi olajšajo delo z računalniškimi evidencami, da bi bili na ta način do uporabnika prijaznejši in učinkovitejši. Žal upravni birokrati ob očitno neučinkoviti računalniški podpori ne morejo iz svoje kože. Za preprosto podaljšanje osebne izkaznice moraš danes, leta 2008, še vedno, vsem veljavnim in od upravnih organov Republike Slovenije izdanim uradnim dokumentom navkljub, svojo identiteto ponovno dokazovati z rojstnim listom.

Hranjenje osebnih podatkov zgolj v digitalni obliki ne glede na zapleteno podaljševanje osebne izkaznice se mi zdi vprašljivo iz več razlogov:

Zal danes še vedno nihče ne more zagotoviti trajnosti obstoja nosilcev elektronskega sporočila. Že ob preprostih elementarnih nesrečah, kot so ogenj, povodenj, potres, vojne razmere, magnetno in elektronsko sevanje in podobno, se je papir kljub številnim pomanjkljivostim še vedno izkazal za najzanesljivejšega nosilca sporočil.

Nesluteni razvoj računalniške tehnologije nas postavlja pred problem nenehnega posodabljanja starih zapisov. Dokler je količina teh zapisov še obvladljiva, to ne predstavlja posebnega problema. Problem bo postal zgoč, ko bo čez desetletja

količina tega gradiva postala neobvladljiva. Ali bomo takrat res živeli samo še za "dani trenutke" in nas naša lastna preteklost ne bo več zanimala? To bi namreč pomenilo, da se zavestno odpovedujemo delu "spomina lastne preteklosti in lastne identitete". Ali res menimo, da bodo, če izvzamem državno upravo, občine tako bogate, da bodo lahko nenehno posodabljale svoj računalniški sistem ter sledile diktatu in pohlepu računalniškega lobija. In kje je v tem kontekstu zasebni uporabnik, človek, ki išče osebne podatke zase in za svoje prednike, in kje je zgodovinar, ki raziskuje določeno temo iz "spomina svojega lastnega naroda".

Velik problem predstavlja sodobna tehnika tudi na področju varovanja osebnih podatkov. Ranljivost na tem področju več kot zgovorno dokazujejo neprijetne izkušnje iz Velike Britanije in Nemčije. V Nemčiji npr. je bilo na enem samem CD-ju odtujenih šest milijonov in pol osebnih podatkov?

Že ti primeri, ki še zdaleč niso edini, dokazujejo, da bi kazalo matične knjige in tiste dokumente, ki so ključni za zgodovino naroda, iz varnostnih razlogov ohraniti tudi na papirju. Zato ne bomo nič "manj napredni". Le dodatno bomo zavarovali svoj zgodovinski spomin in ga ohranili kot dragoceno dediščino zanamcem. Delček zgodovinskega spomina "tega ubogega, preprostega in dobrončnega slovenskega ljudstva", kot bi rekel Primož Trubar, čigar 500. obletnico rojstva letos praznujemo, pa bomo prispevali tudi v knjigo "Spomin človeštva 21. stoletja", katerega del smo tudi mi v združeni Evropi.

France M. Dolinar

1. mednarodno posvetovanje Okrogla miza arhivistov Slovenije in Hrvaške, "Možnosti za črpanje evropskih sredstev za projekte na področju arhivske dejavnosti", Tuhelj, Hrvaška, 15.–16. maj 2008

Arhivsko društvo Slovenije in Hrvaško arhivistično društvo sta na kar nekaj pobud sklenila, da dolgoletno sodelovanje nadgradita z organizacijo skupnega posvetovanja, ki naj bi v še večji meri omogočalo izmenjavo izkušenj in sledenju novostim na področju arhivistike. Na prvem skupnem sestanku 10. julija 2007 v prostorih Arhiva Republike Slovenije je bil imenovan programski odbor. Njegova naloga je bila poskrbeti za udeležbo, referente ter moderatorje okroglih miz. V programski odbor so bili imenovani: Deana Kovačec, Darko Rubčić, Vlatka Lemić, Ivana Prgin, dr. Matevž Košir, mag. Bojan Cvelfar, Andrej Nared in Mirjana K. Rovis. Programski odbor se je sestel 28. novembra v Celju. Že v uvodu se je izkristalizirala glavna tema posvetovanja "Možnosti črpanja evropskih sredstev za projekte na področju arhivske dejavnosti". Obe društvi sta predlagali, da bi po vzoru društev iz sosednjih držav podpisali

deklaracijo o sodelovanju. Zadnjič se je programski odbor sestel 27. februarja 2008 v Zagrebu. Tam sta bila sprejeta kotizacija in program posvetovanja.

Posvetovaje je potekalo 15. in 16. maja v Tuheljskih toplicah, saj smo se dogovorili, da bodo kraji posvetovanja zaradi lažje organizacije vedno v bližini meje. Najprej so se zvrstili pozdravni govori in podpis Deklaracije o sodelovanju med ADS in HAD.

Uvodno predavanje sta predstavili Ana Jelavić, načelnica oddelka za stično točko uprave za mednarodno kulturno sodelovanje ministrstva za kulturo Republike Hrvaške, in Tanja Kos, vodja Kulturne stične točke v Sloveniji. Predstavili sta delovanje kulturne stične točke (Cultural Contact Point, CCP), ki skrbi za informiranje o programu, omogoča tehnično pomoč, pomaga pri posredovanju stikov med institucijami, ustvarja mrežo CCP, z namenom omogočanja mobilnosti kulture in umetniških del ter krepitev mednarodnega dialoga. V program se lahko vključujejo članice EU, pridružene članice, članice EFTE in tretje države, ki podpišejo memorandum o sodelovanju. Na razpise se lahko javijo javne in zasebne organizacije, ki so operativno in finančno sposobne. Ana Jelavić je predstavila postopek prijave na projekt.

Tanja Kos je kot dejavnost Kulturne stične točke poudarila promocijo, obveščanje uporabnikov, svetovanje in pomoč pri razpisni dokumentaciji ter pomoč pri iskanju partnerjev. Slovenija v tem programu sodeluje kot polnopravna članica od leta 2003. Do sedaj je bilo izpeljanih 116 projektov, največ projektov je bilo s področja AV, kulturne dediščine in Inštituta za dediščino Sredozemlja. Opozorila je na spletno stran www.artservis.org, na kateri so podatki o priložnostih v svetu kulture, in stran www.eurokultura.org, na kateri so programi EU za sofinanciranje kulturnih projektov.

Vesna Silič iz Službe vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko je predstavila Operacionaliziran program Slovenija in Hrvaška ter upravičeno območje. Ti programi v okviru gospodarskega in družbenega razvoja zagotavljajo podporo razvoju turizma za boljše izrabo naravnih in kulturnih virov, spodbujajo kulturno izmenjavo in prenos znanja. V okviru zavarovanih območij spodbujajo ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Nato nam je opisala pripravo in izvajanje projekta ter okvirni terminski načrt. Več podatkov je na spletni strani www.interreg-slobucro.com.

Popoldne smo imeli delavnico s temo Program kultura 2007–2013. Vodila sta jo Tanja Kos in ocenjevalec projektov EU Jovo Grobovšek, ki nam je opisal delo ocenjevalca. Kot najpomembnejši dejavnik, ki vpliva na uspešnost projekta, je poudaril prenos izkušenj in rezultatov bodisi v strokovno ali bodisi laično javnost. Dodano vrednost projektom daje predvsem širitev medkulturnega dialoga.

Zadnji dan posvetovanja je dr. Aleksander Panjek iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper predstavil priložnosti za čezmejno sodelovanje na področju kulture in kulturne dediščine. Leta 2007 so sodelovali pri 48 projektih EU, eden najuspešnejših projektov, ki ga je tudi predstavil na posvetovanju, je bil Srce Istre. Tudi on je poudaril, da na uspešnost projekta vpliva predvsem to, da omogoča prenos znanja širšemu krogu ter spodbudo za vključevanje kulturne dediščine v turizem. Dr. Hrvoje Stančić iz Filozofske fakultete v Zagrebu je predstavil študij arhivistike po Bologni kot spoj tradicionalne in moderne arhivistike. Študij BA, dodiplomski študij poteka tri leta, ima 180 točk ECTS in pripravi študente za delo v kulturi. Diplomski študij informacijskih znanosti MA traja dve leti in ima 120 točk ECTS. Predmetnik sestavljajo zgodovina institucij, informacijski sistemi in viri v arhivih, digitalizacija, arhivska zakonodaja, 3D digitalizacija. Sodelujejo v projektu Digital preservation Europe, organizirajo delavnice in mednarodna posvetovanja. Kot konkreten projekt je opisal digitalizacijo gradiva Agencije za zdravila in medicinske izdelke. Obdelali so 10 ton gradiva, projekt pa je bil ocenjen z vrednostjo 700.000 EUR. Dr. Maria Grazia Tatò iz Državnega arhiva v Trstu in dr. Antonio Monteduro izvršni tajnik Center European Initiative (CEI) sta predstavila projekt digitalizacije franciscejskega katastra v Državnem arhivu Trst.

Mirjana Kontestabile Rovis

Deklaracija o sodelovanju med Arhivskim društvom Slovenije in Hrvaškim arhivističnim društvom

temelji na sodelovanju arhivskih služb v Evropski uniji in je bila sprejeta na prvem skupnem mednarodnem posvetovanju

Arhivskega društva Slovenije in Hrvaškega arhivističnega društva, z naslovom: Okrogla miza arhivistov Slovenije in Hrvaške / Okrugli stol arhivista Hrvatske i Slovenije v Tubeljkih Toplicah 15. in 16. maja 2008.

Društvi sta izrazili željo in potrebo po formaliziranju dolgotrajnega sodelovanja na področju arhivske vede in pomožnih zgodovinskih ved. Še naprej se bosta trudila predvsem za obranitev kulturne dediščine in izmenjavo idej ter dobrih praks med arhivi obeh držav glede valorizacije, materialnega varstva, upravljanja z zapisi, izboljšanja dostopnosti in digitalizacije arhivskega gradiva ter brambe gradiva v elektronski obliki.

Za izpolnitev zgoraj navedenih ciljev, ki omogočajo koordinacijo in izmenjavo informacij ter prakse med arhivskimi službami:

- 1. se bodo predstavniki Arhivskega društva Slovenije in Hrvaškega arhivističnega društva sestajali izmenično v drugi državi, da bi usklajevali dejavnosti in pripravili ukrepe, ki jih bo potrebno v tekočem letu skupaj izpeljati,*
- 2. vsako drugo leto se bo odvijalo mednarodno posvetovanje z naslovom Okrogla miza arhivistov Slovenije in Hrvaške / Okrugli stol arhivista Hrvatske i Slovenije, izmenično v drugi državi na predhodno usklajeno aktualno temo,*
- 3. društvi izrekata vzajemno željo po popularizaciji skupnih dejavnosti na mednarodnem forumu,*
- 4. društvi bosta iskali finančna sredstva za skupne dejavnosti v naprej dogovorjenem obsegu,*
- 5. društvi bosta uporabljali lasten tisk in spletne strani za zagotavljanje informacij o skupnih dejavnostih in za samodejno pošiljanje vseh pomembnih podatkov preko elektronske pošte,*
- 6. društvi bosta iskali možnosti za vzajemne ali obojestranske sporazume za sodelovanje v bodoče ter možnosti za razširitev povezovanja z društvi ali arhivskimi zvezami sosednjih držav,*
- 7. društvi bosta iskali možnosti za razširitev sodelovanja na področju ohranjanja, konzerviranja, obnove in digitalizacije arhivskih dokumentov,*
- 8. društvi bosta iskali možnosti za večje sodelovanje na področju programov izobraževanja iz arhivskih in pomožnih zgodovinskih ved ter na področju permanentnega izobraževanja,*
- 9. društvi bosta obveščali mednarodni arhivski odbor o skupnih dejavnostih,*
- 10. uradni jezikni sporazumevanja bodo slovenski, hrvaški in angleški.*

Tubelj, 15. 5. 2008

*predsednica
Arhivskega društva
Slovenije
Mirjana Kontestabile Rovis*

*predsednica
Hrvaškega
arhivističnega društva
Deana Kovačec*

Letna konferenca društva madžarskih arhivistov, Zalaegerszeg, od 26. do 28. avgust 2008

Letno konferenco madžarskih arhivistov je letos gostil Arhiv županije Zala iz Zalaegerszega. Arhiv in njegovi sodelavci so moji stari znanci, saj vsako leto preživim pri njih teden ali dva, ko evidentiram arhivsko gradivo, ki se nanašajo na Prekmurje. Vsako leto skupaj organiziramo tudi arhivske taborne. Zato sem bila še posebej vesela, da je bila konferenca v Zalaegerszegu, saj je le dobrih 50 km oddaljen od slovensko-madžarske državne meje.

Uradna otvoritev konference je bila v torek dopoldne. Predsednik društva dr. László Szögi je pozdravil vse navzoče. Sledili so še pozdravni govori nekdanjega direktorja Arhiva županije Zala in današnjega župana mesta dr. Andreja Gyimesija ter predsednika generalne skupščine županije Zala Jenőja Manningerja. Navzoče smo pozdravili tudi tujci, ki smo se udeležili konference, in sicer arhivisti iz slovaškega, češkega, srbskega, vojvodinskega, ukrajinskega in slovenskega društva.

Že popoldne bi moralo delo potekati po sekcijah, vendar se je letos to začelo šele naslednji dan. Ker je predsedniku društva dr. Lászlu Szögiju potekel mandat, je bilo treba izvoliti novega predsednika za štiri leta. Na večernem sprejemu so razglasili, da je novi predsednik društva postal direktor Arhiva županije Nógrád Árpád Tyekvicska.

Arhivisti iz tujine seveda nismo bili na volitvah, ampak so nas odpeljali na ogled mesta. Prvič smo se sprehodili po muzeju na prostem. Tukaj so predstavljene stare vaške hiše županije Zala. V improvizirani vasi gosta pričaka ob vstopu kovaška delavnica, nato pa si sledijo hiše s slamnatimi strehami, dvorišči, gospodarska poslopja in celo vinska klet z vinogradom. Da bi bil muzej zanimiv tudi za otroke, obiskovalce na vsakem dvorišču "pozdravi" tudi kakšna domača žival, saj so tu ovce, gosi, race, zajci, čebele, osel, koze, petelin in kokoši. Tu smo se zamu-

dili dobri dve uri, saj nas je vodnica z zanimivimi zgodbami iz preteklosti kar popeljala za sto in več let nazaj. Vsaka hiša ima namreč svojo zgodbo; izba prve prikazuje delo na statvah, druga prikazuje nevestino balo in gostijo, tretja sobo mladega para itd.

Ostalo je še malo časa za sprehod po mestu in ogled cerkve in arhiva. Direktor arhiva András Molnár nas je popeljal tudi v skladišča. S ponosom nam je razkazal zbirko plemiških listin z restavriranimi grbi.

Zvečer sta bila na vrsti sprejem ter seveda ples ob madžarski narodni in popularni glasbi.

Drugi dan dopoldan je sledilo delo, razdeljeno na štiri sekcije. Prva sekcija je bila namenjena materialnemu varstvu gradiva. Štirje referati so nam predstavili predvsem izkušnje z digitalizacijo različnega gradiva in sicer: György Rácz in Katalin Orosz iz Državnega arhiva Madžarske sta predstavila *materialno varstvo gradiva pri digitalizaciji srednjeveških listin in katastrskih zemljevidov*, Márta Kirics in Arhiva županije Baranya *priprava razglednic na digitalizacijo*, Adrienn P. Holl in Gábor Breinich iz Mestnega arhiva Budimpešte *desetletne izkušnje pri digitalizaciji* in Péter Gönczi iz Dvorca Festetics iz Keszthelya *digitalizacijo na Univerzi v Göttingenu – sodelovanje informatikov in restavradorjev*. Druga sekcija je imela naslov *Arhivski viri pri raziskovanju zgodovine različnih uradov in ustanov*. Svoje izkušnje je predstavilo pet arhivistov: József Bessenyei z Univerze Miskolc *zbirko listin kralja Janeza Szapolyajja*, Réka Jakab iz Arhiva županije Veszprém *na novo odkrite zapisknike vespřemskega kapitlja iz 17. stoletja*, Judit Borsy iz Arhiva županije Baranya *zbirko arhivskih virov za pécsváradski sklad med letoma 1786 in 1945*, Zoltán Lajos Nagy iz Arhiva državnega zbora *arhiv državnega zbora in izdajo virov* in Eszter Kaba iz Arhiva za politično zgodovino in sindikate *vire za zgodovino ustanov v Arhivu za politično zgodovino in sindikate*. Na tretji sekciji so razpravljali o arhivih univerz, in sicer: dr. László Szögi iz Arhiva filozofske fakultete Univerze Lóránda Eötvösa je pripravil prispevek z naslovom *Vprašanja študentov glede podatkovnih baz*, dr.

Júlia Varga iz Arhiva filozofske fakultete Univerze Lóránda Eötvösa *Podatkovne baze v Arhivu filozofske fakultete*, dr. Tamásné Szemerey iz Knjižnice in arhiva Univerze zahodne Madžarske *Podatkovne baze v Arhivu filozofske fakultete*, dr. Márton Kiss iz Arhiva Univerze za ekonomijo in tehniške univerze *Struktura fondov v arhivih univerz* in István Lengvári iz Arhiva filozofske fakultete Pécs *Novi vodnik po fondih Filozofske fakultete Pécs*. Zadnja, četrta sekcija, je bila gospodarska in finančna sekcija. Na njej so predavali: Tiborné Hetényi iz Arhiva Železne županije o *aktualnih vprašanjih v računovodstvu in knjigovodstvu, storitvah v arhivih* in odvetnik dr. Tamás Budaker o *spremembah zakona o javnih delih*.

Madžarski arhivisti tudi letos niso poskrbeli niti za prevode povzetkov v angleški ali nemški jezik. Niti niso izdali zbornika. Na sekcijah so večkrat poudarili, da naj vsak, ki želi objavo svojega referata v zborniku, ki bo izšel prihodnje leto, čim prej odda referat v pisni obliki. Jezik je predstavljal problem le za predsednika društva arhivistov Srbije in Češke, vsi drugi smo referate lahko spremljali.

Ibolya Foki, višja arhivistka iz Arhiva županije Zala, je novemu predsedniku društva večkrat svetovala, da bi madžarsko društvo arhivistov moralo postati bolj dostopno tujim arhivistom, saj dandanes jezik ne bi smel biti ovira pri navezovanju stikov. Vprašanje je, kako bo v prihodnosti, saj smo iz ozadja že lahko slišale govornice, da želi prejšnji predsednik društva (sedaj podpredsednik) v svojih rokah še naprej obdržati pravico oz. glavno besedo pri sodelovanju s tujimi arhivi in univerzami. Tuja sodelovanja so dosedaj bila organizirana predvsem na podlagi prijateljstev in osebnega raziskovanja, tega pa marsikateri član društva ne podpira.

Popoldne je sledil ogled čudovitega gradu družine Festetics v mestu Keszthely ob Blatnem jezeru. Žal je zmanjkalo časa za ogled Balatona, smo si pa zato podrobno ogledali grad in konjušnico. Grad je začel graditi Kristóf Festetics leta 1745. Njegov sin Pál je grad povečal, med letoma 1792 in 1804 je vnuk

György uredil grajsko kapelo in dozidal krilo, v katerem je bila knjižnica. Po drugi svetovni vojni je bila v gradu sovjetska bolnišnica, nato študentski dom. V njegovih prostorih sta bili tudi mestna knjižnica in glasbena šola. Danes ima grad le kulturni namen; v njem so muzej in več koncertnih dvoran. Ostalo je še nekaj časa za zelo hiter sprehod po glavni mestni ulici in obisk ene od številnih kavarnic. Skupaj s kolegi iz Vojvodine smo razpravljali o položaju njihovih arhivov, o položaju Madžarov v Srbiji ipd.

Zadnji dan zjutraj je ponovno potekalo delo po sekcijah, in sicer sta bili na vrsti peta in šesta sekcija. Peta sekcija je bila namenjena informatiki. Predavatelji so bili štiri, in sicer: Zoltán Szatucsek iz Državnega arhiva Madžarske je pripravil prispevek *Uporaba standarda OAIIS pri E-arhivu*, dr. Viktor Haraszi iz Mestnega arhiva Budimpešte *Kaj lahko "pride" v E-arhiv?*, Andor Lakatos iz Škofijskega arhiva Kalocsa prispevek *Možnosti digitalizacije cerkvenih matičnih knjig* in Gábor Breinich iz Mestnega arhiva Budimpešte *Skupni arhivski portal*. V zadnji, šesti sekciji, so razpravljali o zbirkah v arhivih univerz: Virág Eszter Vér iz Arhiva Filozofske fakultete Univerze Lóránda Eötvösa o *zbirkah muzealij – njihovem mestu in vlogi v arhivskih zbirkah*, Zsolt Osváth iz Knjižnice in Arhiva Univerze Corvinus o *zbirkah predmetov na univerzah*, Krisztina Bataka iz Arhiva Univerze za ekonomijo in tehniške univerze in dr. László Molnár iz Arhiva Univerze Semmelweis pa o *zbirkah zgodovinskih intervjujev v arhivih univerz*.

Ob koncu je sledil še zaključek. Na njem pa žal nismo izvedeli, kje bo zborovanje prihodnje leto. Šepetalo se je, da naj bi ga organiziral Arhiv županije Hajdú-Bihar v mestu Debrecen.

Gordana Šovegeš Lipovšek

78. nemško arhivsko zborovanje

V Erfurtu je med 16. in 19. septembrom 2008 potekalo 78. zborovanje nemških arhivistov. Tema je bila: "Zavarovati za prihodnost" s poudarkom na hrambi analognih in digitalnih zapisov. Hkrati je potekal strokovni sejem Archivistica, na katerem se je s svojimi izdelki in programi predstavilo največje število ponudnikov do sedaj, in sicer 61. Večinoma so bili iz Nemčije, nekaj pa jih je bilo tudi iz Švice (Scope) in skandinavskih držav.

Strokovni del srečanja se je začel že v torek popoldne s prvim predavanjem in diskusijo s temo "Kako zagotoviti dostopnost gradiva dalj časa". Za tuje

udeležence se je zborovanje začelo v prostorih lokalne radiotelevizijske postaje MDR. Hkrati je delo začela strokovna skupina za izobraževanje iz arhivistike.

Srečanje je s pozdravnim govorom odprl dr. Robert Kretschmar, predsednik Nemškega društva arhivistov, pozdravili pa so nas tudi Dieter Althaus, predstavnik zvezne dežele Thüringen, Andreas Bausewese, župan mesta Erfurt, ter dr. Fred J. W. Van Kan v imenu tujih udeležencev arhivskega zborovanja. Takoj je sledilo uvodno predavanje o ohranjanju lokalne dediščine, sledil je še slovesen sprejem za vse udeležence.

Glede na veliko število udeležencev zborovanja, so se le-ti že vnaprej odločili za področje, ki ga bodo na zborovanju spremljali. Razdeljeni so bili na štiri sekcije, in sicer na sekcijo št. 1 Preventiva in dejansko vzdrževanje materialov – nova dognanja in rezultati. Poudarek je bil na prednostnih nalogah pri vzdrževanju gradiva in vprašanju, kako digitalno zaščititi kulturno dediščino glede na razvoj tehnologije na področju varnostnega presnemavanja, predstavljena pa je bila tudi lokalna pobuda v deželi Severno Porenje – Vestfalija, kjer so naredili velik korak za ohranjanje gradiva, katero se nahaja v nedržavnih arhivih. Glavna tematika sekcije 2 je bilo ohranjanje in vzdrževanje avdio- in videoposnetkov. Kot primer skupnega delovanja arhivistov in radijskih postaj je bil predstavljen švicarski radio DRS. Nemška medijska hiša RTL je predstavila svoj digitalni arhiv programov. Prav tako je bila predstavljena hramba avdiovizualnih materialov v parlamentarnem arhivu.

Sekcija 3, ki je imela delovni naslov Dolgoročna hramba digitalnih zapisov, so začeli s predstavitvijo pregleda nad elektronskim arhiviranjem v Nemčiji, podan je bil pogled na arhive v dobi splošne informatizacije, ko se zaradi razvoja novih tehnologij pojavljajo nove zahteve tudi pri arhiviranju. Predstavniki pokrajine Braunschweig so predstavili projekt z imenom ArchiSafe – možnosti in uporaba.

V zadnji sekciji prvega dne zborovanja je bilo govora o ukrepih ob naravnih in drugih nesrečah, kot je bila poplava na Saškem leta 2002 ter s tem povezana velika škoda na gradivu zaradi vdora vode, požar v Knjižnici Anne Amalie v Weimarju predstavljeno je bilo vse od začetne cenitve škode do poteka sanacije in današnjega stanja. V Weimarju so ustanovili celo Zvezo za nujne primere v zvezi s kulturno dediščino.

Za sklep strokovnega dela je delovna skupina za časopise in druge tiskane publikacije ponudila svoj pogled na razvoj statistike za tisk za obdobje 1949–2004 (2006), predstavljena je bila publikacija z zbranimi članki o zgodovini Srednje in Vzhodne Evrope (Herderjev inštitut v Marburgu). Podan je bil kritičen pogled na zbirko časopisov v pokrajini Hessen (deželna knjižnica) ter pomen predaje časopisov in revij za lokalne arhiviste ter njihovo delo.

V četrtek so ves dan potekale predstavitve dela strokovnih skupin.

Prvo skupino, se pravi državne arhive, so predstavili s kritičnim pregledom razmišljanj o dolgotrajni hrambi ob omejenih finančnih virih, možnostih in posledicah, ki jih tehnične spremembe povzročajo v arhivski praksi. Predstavljeno je bilo delovno poročilo o pilotskem projektu virtualne rekonstrukcije uničenih dokumentov Stasija ter knjižnice kot partnerja v restavratorskem programu dežele Baden Württemberg (Univerzitetna knjižnica v Heidelbergu).

Z diskusijo o hrambi analognih in digitalnih zapisov ter s tem povezanih problemih in možnostih regionalnih arhivov se je začela predstavitev strokovne skupine le-teh, predstavljeni so bili okvirni pogoji za projekte digitalizacije ter sklepi, ki so bili sprejeti na zvezni konferenci regionalnih arhivov ob proslavi nemškega Dneva mest.

Strokovna skupina cerkvenih arhivov je predstavila potek procesa dolgotrajne hrambe digitalnih zapisov v nadškofiji München in Freising ter elektronsko pisarniško poslovanje in arhiviranje v badenski deželni cerkveni organizaciji.

Predstavitve strokovnih skupin za oblastne ter družinske arhive in skupine za arhive v gospodarstvu je potekala skupaj. Osrednja pozornost je bila namenjena vprašanju, kako ohraniti elektronske dokumente za večno, in ugotovitvi, da samo reproduciranje še ne pomeni dolgoročne hrambe, ter ukrepom pri hrambi fotografskega gradiva.

Strokovna skupina za parlamentarne, strankarske arhive, arhive skladov in društev je predstavila program za arhiviranje FIS, ki ga uporabljajo pri najvišjih deželnih oblastnih organih, predstavljen je bil razvoj arhiviranja v parlamentu. V okviru predstavitve skupine je bilo organizirano vodstvo po prostorih deželnega parlamenta pokrajine Thüringen.

Strokovna skupina za arhive medijev ter skupina za arhive visokošolskih in znanstvenoraziskovalnih ustanov sta imeli za glavno temo dolgoročno hranjenje digitalnih slikovnih datotek na barvnem mikrofilmu.

Svoje forume so v razstavnih prostorih organizirali tudi razstavljalci strokovnega sejma Archivistica.

Organizatorji so dobro poskrbeli tudi za predstavitev same pokrajine Thüringen, organiziranih je bilo več vodenj po mestu samem, poleg tega pa so nam razkazali tudi Goethejevo mesto Weimar.

Kot je že tradicija, so se tudi 78. dnevi nemških arhivistov končali z orgelskim koncertom lokalnega orglarja Silviusa von Kessla v Marijini katedrali v Erfurtu.

6. arhivsko posvetovanje pisava in komunikacija (Scrittura e comunicazioni), Pisma in religija, Prato, Italija, 6.–10. oktober, Italija

Prato je mesto v pokrajini Toskana. Znano je po tekstilni industriji, leta 1975 pa so tam odprli muzej tekstila. Zelo znan pa je tudi arhiv družine Datini, ki hrani srednjeveške listine, nastale v letih 1363–1410. Arhiv je v obnovljeni palači Datini, kjer vsako leto v začetku oktobra (od leta 1983) poteka tudi posvetovanje z naslovom Pisava in komunikacija. Posvetovanje organizira Državni arhiv Prato v sodelovanju z Arhivskim društvom Italije (ANAI Associazione Nazionale Archivistica Italiana), Inštitutom za zgodovino pošte (Istituto di studi storici postali), občino Prato, regijo ter drugimi sponzorji.

Vsaokletno posvetovanje o srednjeveških dokumentih in spisih je namenjeno arhivistom, filologom, študentom (točke za študij), literarnim zgodovinarjem, profesorjem zgodovine. Od 9. zjutraj do 13. potekajo predavanja povabljenih univerzitetnih profesorjev, popoldne med 14.30 in 19.30 potekajo delavnice paleografije, ki jih vodi profesorica ekonomije Elena Cecchi, ki specializirala gospodarsko zgodovino in paleografijo ter transkribirala več kot 5.000 trgovskih pisem arhiva Datini. Letošnja tema je bila posvečena srednjeveškemu pismom z versko vsebino. Zelo zanimiv je bil občutek, kako obiskovalci seminarja spoštujejo in hkrati cenijo pisano besedo ne le literature, temveč predvsem srednjeveške pisne dediščine.

Dr. Simona Brambila s Katoliške univerze presvetlega srca iz Milana je predstavila religiozna pisma iz fonda družine Datini. Dr. Antonio Castillo Gomez iz ustanove "Universita di Alcalá de Henares" iz Madrida je predstavil pisma nun v španskih arhivih, Maria Grazia Pastura iz Državne direkcije za cerkvene arhive v Italiji ter dostopnost in prepoznavnost teh, dr. Attilio Bartoli Langeli iz Univerze v Padovi pa korespondenco nun v 17. stletju s poudarkom na korespondenci klarise Veronike, ki obsega 20.000 pisem. Poleg te zapuščine je v Italiji še 20 podobnih. Nastale so na zahtevo duhovnih vodij in spovednikov nun. Korespondenca nun je bila pod strogim nadzorom cerkvene hierarhije ali spovednikov. Pisni dokumenti so bili velikokrat zaseženi, na podlagi teh pa so potem potekali cerkveni sodni procesi. V pismih so nune pisale o verskih vsebinah in svojih mističnih doživetjih. Veliko nun, predvsem tistih, ki so izhajale iz revnejših slojev, so opismenjevali zelo pozno, tudi pri 20. letih, opismenjevanje je potekalo dve leti in je obsegalo le golo poznavanje črk. Poleg opismenjevanja pa niso bile deležne literarne izobrazbe, zato je večina pisem polna napak. Korespondenco predstavljajo molitveni priročniki, dnevniki, korespondence, razni manjši zapisi.

Dr. Donatella Schürzel iz Univerze sv. Pia v Rimu je predstavila tri pisma P. P. Vergerija. Leta 1553 je bil postavljen za škofa v Modrušu, potem pa v Kopru. Bil je nuncij na Dunaju, sodeloval je z Mantovo, Ferraro in Modeno. Najprej je podala širši zgodovinski oris Istre v obdobju protestantizma in poudarila razlike, ki so jih ločevale od drugih evropskih pokrajin. V Istri je bilo manj mysticizma, pokrajina je zaradi lege omogočala potovanja, Benetke so bile do vere strpne, zelo malo je bilo cerkvenih procesov. Izpostavljena so bila pisma, ki so kazala na odnos P. P. Vergerija do protestantizma in Lutra, ki ga je osebno poznal. Njegova korespondenca je bila pod nadzorom in proti njemu so sprožili proces ter ga povsem izobčili.

Eno najzanimivejših predavanj je bilo predavanje dr. Nore Lafi iz "Zentrum Moderner Orient" iz Berlina. Predstavila in razložila je več trgovskih pisem v arabščini ter najstarejše tako pismo iz 5. stoletja, ki je shranjeno v Firencah. Nato je predstavila priročnik za pisanje pisem Al Kalkašandi (Al-Qalqashandi) iz leta 1355, ki je vplival na vso arabsko korespondenco. Arabska srednjeveška trgovska korespondenca je prav tako bogat vir za preučevanje arabske zgodovine ter razvoja jezika. Priročniki pisanja pisem so knjige splošne kulture. V letih 1887 in 1891 sta izšla še dva priročnika za pisanje pisem.

Vsako popoldne je potekala delavnica paleografije, namenjena branju in interpretaciji dokumentov arhiva Datini. To so arhivski fondi vplivne družine iz Prata, ki se je ukvarjala s trgovino s suknom. Trgovska podjetja so imeli v Maroku, Firencah, Genovi, Barceloni. Gospodarsko–finančni fondi so ohranjeni v celoti, predvsem dokumenti o finančnem poslovanju, ob pomoči teh pa lahko raziskujemo celotno sliko tedanje družbe. Ohranjenih je 5.000 pisem o izmenjavi blaga in plačilnih nalogov, 4.000 vrednostnih pisem in 400 zavarovalnih polic.

Prebrali in interpretirali smo tri trgovska pisma v "vulgarni" italjanščini iz leta 1392 in 1389.

Mirjana Kontestabile Rovis

21. posvetovanje "Arhivska praksa 2008", Tuzla, 9. in 10. oktober 2008

Tradicionalno smo se slovenski arhivisti tudi letos na povabilo kolegov iz Arhiva Tuzelskega kantona udeležili dvodnevnega posvetovanja "Arhivska praksa 2008"; bilo je v Kristalni dvorani hotela Tuzla. Glavna pokroviteljica posvetovanja sta bili ministrstvo za izobraževanje, kulturo in šport Tuzelskega kantona

ter federalno ministrstvo kulture in športa, Sarajevo.

Letos smo na posvetovanju imeli skoraj vsi slovenski arhivi svoje predstavnike: mag. Bojan Cvelfar in Sonja Jazbec (ZAC), dr. Miroslav Novak (PAM), mag. Nada Čibej in Uroš Zagradnik (PAK), mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbli (ARS) ter Ivan Fras (ZAP), Damjan Lindental in Katja Zupanič (ADS).

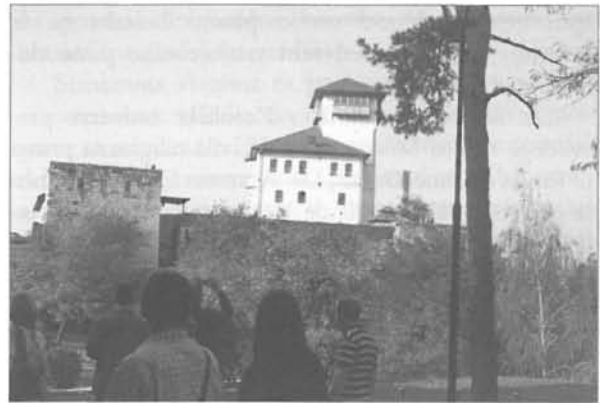
Z izbranimi melodijami na različnih inštrumentih so nas popeljali v svet glasbene umetnosti učenci glasbene šole Tuzla in s tem uradno začeli že 21. tovrstno posvetovanje. Po govoru direktorja Arhiva Tuzelskega kantona dr. Izeta Šabotića ter predsednika organizacijskega odbora dr. Azema Kožarja so sledili pozdravni govori gostov posvetovanja. V imenu Arhivskega društva Slovenije sem navzoče pozdravila Katja Zupanič. Sledili sta promocija 11. številke časopisa "Arhivska praksa 2008", ki so jo s svojimi referati vsebinsko obogatili tudi slovenski arhivisti¹ ter predstavitev publikacije, ki jo je izdal Arhiv Tuzelskega kantona: "Tuzlanski, Bijeljinski i Srebrenički sidžil² (1641–1883)" (Tuzelski, Bijeljinski in srebrenički sodni register). Gre za delo turškega avtorja, doc. dr. Tufana Gündüza, v katerem je predstavljenih sedem (od skupno desetih) sidžilov, ki jih hranijo v Arhivu Tuzelskega kantona v Tuzli. Povzetki tekstov vsakega posameznega sidžila so v turškem in bosanskem jeziku, publikacija pa pomeni nov prispevek k proučevanju zgodovine Bosne in Hercegovine.

V nadaljevanju smo lahko izbirali med dvema sekcijama – "Arhivsko gradivo v nastajanju" in okrogla miza na temo "Zaščita arhivskega gradiva, mednarodni in nacionalni vidiki".

Uvodno predavanje prve sekcije je imel dr. Peter Pavel Klasinc (*Mednarodni inštitut arhivskih znanost, Trst–Maribor*), ki je govoril o aktualnih problemih arhivske teorije in prakse pri ustvarjalcih gradiva. Avtor ugotavlja, da je ena od primarnih nalog arhivske službe ustvarjanje organizirane arhivske službe pri ustvarjalcih. Le-ta mora biti kot osnova za urejen sistem arhivskega poslovanja ne samo pri ustvarjalcih, temveč tudi pozneje, v profesionalnem delu arhiva. Za uspešno delo arhivske službe in ohranjanje arhivskega gradiva je nujno potrebno upoštevati zakonske, prostorske in kadrovske zahteve, saj so le-ti pogoj za ohranjanje arhivskega gradiva. O možnostih za izvajanje ukrepov primarne zaščite arhivskega gradiva je govoril Darko Rubčić (*Državni arhiv v Zagrebu*). Ugo-

tavljaj je, da je sodelovanje arhivista z ustvarjalcem ključnega pomena za ohranjanje in zaščito arhivskega gradiva, ob tem pa bomo tudi v arhive dobivali urejeno, popisano in evidentirano gradivo. Dalje so o zaščiti arhivskega gradiva pri različnih ustvarjalcih so govorili še: Mirjana Kapisoda (*Državni arhiv Črne Gore*), Nenad Predojević (*Arhiv Vojvodine*), dr. Jusuf Osmani (*Arhiv Kosova*), Branko Antelj (*Arhiv Republike Srbije – oddelek Trebinje*) in Jugoslav Veljkovski (*Zgodovinski arhiv Novi Sad*). Njihovi sklepi so bili, da so za zaščito arhivskega gradiva poglobitvega pomena sodelovanje z ustvarjalci, ustrezna zakonska podlaga ter izobrazbenost kadrov in ustrezna skladišča. Kot vsako leto so se tudi letos v preddverju dvorane predstavljala podjetja (med njimi tudi slovensko), ki se ukvarjajo z opremo za arhive in informatiko.

V popoldanskih urah smo se odpeljali v uro in pol oddaljeno mesto Gradačac. Najznačilnejši kulturno-zgodovinski spomeniki segajo v 18. in 19. stoletje, ko je bilo mesto sedež kapetanije. Pomembno vlogo v tem obdobju so odigrali kapetani iz družine Gradašević. Ti so mestu vtisnili trajen pečat: trdnjavo s stolpom (zgrajen leta 1765 in leta 1821), džamija Huseinija, katero je leta 1826 dal zgraditi Husein; kapetan Gradašević (znan tudi po imenu Bosanski zmaj), kamni "sahat-kula" in najstarejša ohranjena zgradba – "Sviracka džamija".

Trdnjava s stolpom v Gradačcu

Mesto je znano tudi po eni izmen najstarejših ohranjenih knjižnic v Bosni in Hercegovini (1839), prav tako pa tudi kot "mesto sadja". Tukaj vsako leto priredijo "sejem sliv", mesto pa razvija tudi v lesno in tekstilno industrijo. Da je res tako, smo se prepričali tudi z ogledom filma o Gradačcu. Po sladkanju s tradicionalnimi sladicami tega območja (hurmašica in baklve) v restavraciji na samem vrhu stolpa, je sledil še kratek ogled izvira termalne vode v termalnem zdravilišču Ilidža. Dve jezera, *Hažna* in *Vidora*, bogati z ribami, pa omogočata velike možnosti za razvoj turizma kraja.

¹ Mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbli (ARS): Arhivski fondovi o bosanskih osnovnošolskih otrocih v Republiki Sloveniji v obdobju 1992–2000; Jure Maček (PAM): Problematika arhivskega gradiva društev na področju Pokrajinskega arhiva Maribor; dr. Miroslav Novak (PAM): Oblikovanje postopkov, vlog in stanja v procesih strokovnega arhivskega dela; mag. Zdenka Semlič-Rajh (PAM): Slovenska arhivska služba in nova arhivska zakonodaja.

² Sodni register (Sidžil).

Fotografija udeležencev posvetovanja pri ogledu mesta Gradačac

Tema naslednjega dne je bila "*Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse*". Dr. Miroslav Novak (*Pokrajinski arhiv Maribor*), je govoril o oblikovanju postopkov, vlogi in stanju v arhivskem strokovnem delu. Povedal je, da je bilo arhivsko delo v 20. stoletju usmerjeno v posameznika ali ožjo skupino ljudi, ki se je ukvarjala z vsemi procesi strokovne obdelave arhivskega gradiva. Takšen način dela je bil mogoč samo v manjših arhivskih ustanovah, v večjih pa je bilo potrebno uvesti drugačen pristop – postopke standardizacije, ki jih je možno preverjati. Pogoj za to pa niso le sistemi, ki nam pomagajo pri arhivskem strokovnem delu. Potrebno jih je izvajati tudi v okoljih, ki niso podprta z informacijskimi sistemi. Esaf Lević (*Arhiv Tuzelskega kantona*), je govoril o projektu digitalizacije dokumentov v njihovem arhivu, v sodelovanju s slovenskim podjetjem "Mikrografija" iz Novega mesta. Gre za prvi tovrstni projekt v Bosni in Hercegovini. Dr. Tufan Gündüz (*Univerza Ankara*), je spregovoril o značilnosti sidžila Tuzelskega kantona za preučevanje zgodovine v obdobju osmanskega cesarstva. Mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbl (*Arhiv Republike Slovenije*), sta posegla v obdobje 1992–2000, čas, ko je vojna na slovensko ozemlje pripeljala tudi bosanske šoloobvezne otroke. Evidentirala sta gradivo, povezano z izobraževanjem otrok iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji.

V uradnem delu posvetovanja je bilo tako predstavljenih 33 referatov avtorjev iz različnih držav. Vsak od njih je na svojevrstni način pripomogel k razvoju arhivske stroke.

Dobra organizacija posvetovanja, reševanje strokovnih vprašanj ter prijaznost organizatorjev so dokaz za še eno uspešno izpeljano posvetovanje v Tuzli.

Katja Zupanič, Damjan Lindental

43. posvetovanje hrvaškega arhivističnega društva, Trogir, 15.–17. oktober 2008

Hrvaško arhivistično društvo je v sodelovanju z Državnim arhivom Split za svoje letošnje posvetovanje izbralo hotel Medena v Donjem Segetu, v neposredni bližini Trogirja. Prijetna okolica hotela je ponujala dobrodošlo sprostitev med posameznimi deli posvetovanja. Programska zasnova je določila krovno temo – Poklic arhivist, znotraj nje pa predstavitev referatov v okviru štirih podtem. Zadnji dan posvetovanja so izzvenele v nekaterih ugotovitvah in zaključkih za "okroglo mizo". Za potreben predah in splošno kulturno izobrazbo so gostitelji organizirali ogled Trogirja, zadnji dan pa namenili obisku Solina in Splita ter gostitelja posvetovanja, Državnega arhiva v Splitu.

Posvetovanje se je kot navadno začelo s pozdravnimi nagovori, v prvi vrsti seveda predsednice hrvaškega arhivističnega društva Deane Kovačec iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu, ravnateljice Državnega arhiva Split Nataše Bajić Žarko ter Branka Kaleba, načelnika oddelka za arhivsko dejavnost Uprave za zaščito kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo Republike Hrvaške. Sledili so pozdravi nekaterih gostov iz drugih držav. Posvetovanja so se namreč udeležili tudi predstavniki arhivske stroke iz Bosne in Hercegovine, Črne gore, Madžarske, Nizozemske, Slavonije in Slovenije.

Uvodna tema prvega dne je bila standardizacija arhivske službe. Začetne misli je nanizala ravnateljica splitskega arhiva Nataša Bajić Žarko v referatu z naslovom Arhivist kot poklic, v katerem je preletela spreminjanje njegove vloge in identitete v zgodovini, od uradnika prek zgodovinarja do arhivista znanstvenika po letu 1945, čigar prva naloga je skrb za varovanje arhivskega gradiva. Ravnatelj Državnega arhiva Hrvaške v Zagrebu Stjepan Čosić je razmišljal o vlogi arhivista v digitalnem okolju in poudaril, da arhivisti z razvojem informacijske tehnologije potrebujejo vse več specialnih znanj za delo z digitalnimi zapisi ter navedel, da je hrvaški arhivski službi uspela ustvariti državno informacijsko mrežo, v katero so vključeni vsi državni arhivi ter veliko državnih institucij. O strokovnih kompetencah in o tem, kaj lahko pričakujemo in kaj moramo pričakovati od arhivista, je razpravljal Jozo Ivanović, pomočnik ravnatelja Hrvaškega državnega arhiva za arhivsko dejavnost in razvoj. Pri tem je opozoril na nujnost konkurenčnosti arhivov pri zagotavljanju hitre in vsem dostopne informacije. Nadaljeval je Tomislav Čepulić, prav tako iz Hrvaškega državnega arhiva, v razpravo o standardizaciji dela z arhivskim gradivom v digitalni obliki in opozoril na prednosti in slabosti tega gradiva in dela z njim ter na nujnost dopolnitve zakonodaje, da bi bila določena standardizacija pogojev za izro-

čitev, hrambo in uporabo digitalnega arhivskega gradiva. Temo je sklenila Pavica Antolović, pomočnica ravnatelja Hrvaškega državnega arhiva za finančno-pravno poslovanje, ki je predstavila nov način univerzitetnega in strokovnega študija na Hrvaškem (zakon o znanstvenem delu in izobraževanju iz l. 2003, dopolnjen l. 2004) ter s tem v povezavi drugačne dodatne strokovne nazive za vsako stopnjo izobraževanja (zakon o novih strokovnih nazivih je začel veljati 1. 1. 2008) in možnosti za zaposlovanje tovrstnih diplomantov v arhivih.

Na popoldanskem delu posvetovanja so predavatelji predstavili nekatere izkušnje iz arhivistike in arhivske prakse. Ivana Prgin iz Državnega arhiva v Zagrebu je poročala o 40. konferenci CITRE v Quebecu od 12.–17. novembra 2007, na kateri so razpravljali zlasti o sodelovanju med arhivi, knjižnicami in muzeji ter določili 9. junij za mednarodni arhivski dan. XVI. kongres arhivistov v Kuala Lumpurju od 21.–26. julija 2008 je predstavila Silvija Babić iz Hrvaškega državnega arhiva. Na kongresu je bilo 1.300 udeležencev iz 150 držav, med njimi, zanimivo, kar 60 odstotkov udeležencev ni bilo arhivistov, pač pa so bili strokovnjaki za informacijske znanosti. To jasno nakazuje, v katero smer gre sodobna arhivistika. Govorili so o pisarniškem poslovanju kot osnovi dobrega poslovanja javne uprave, veščinah in kompetencah arhivistov in vodij pisarn, tehnoloških smereh pri digitalizaciji, vseživljenjskem izobraževanju, o problematiki gospodarskih, znanstvenih in notarskih arhivov, novih arhivskih standardih za varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva pri ustvarjalcih itd. Izboljšave hrvaškega arhivskega programa ARHINET, ki je bil prvič predstavljen na posvetovanju v Karlovcu oktobra 2006, sta predstavila Vlatka Lemić iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu in Hrvoje Čabrajčić iz Avicena Software, d.o.o., Split in poudarila uspešnost programa, saj se je v tem času poleg državnih arhivov vanj vključilo še okrog sto državnih ustanov in Univerza. Nizozemski gost Roelof Hol, glavni koordinator projekta za napredek hrvaške arhivske službe v okviru dvostranskega projekta MATRA, je predstavil nosilce štirih podprojektov (valorizacija, digitalizacija in zaščita arhivskega gradiva, vseživljenjsko izobraževanje), ti pa so na kratko orisali začetna dela pri posameznih projektih, katerih namen je izboljšanje organizacije in dejavnosti hrvaške arhivske službe. Dela pri projektih so stekla v letu 2006, končala pa naj bi se na konferenci v Dubrovniku leta 2009. Martina Kelava iz laboratorija za restavriranje in konserviranje ter Hrvoje Gržina iz fotolaboratorija Hrvaškega državnega arhiva sta predstavila delo poletne šole konserviranja fotografskega gradiva v Bratislavi. Tam je bilo največ govora o zaščiti fotografij. Opozorila sta tudi, da je treba digitalne fotografije hraniti v formatu TIFF, ne pa JPG. Luka Abrus iz podjetja

Microsoft Hrvatska je predstavil možnosti za obdelavo fotografskega gradiva z novimi microsoftovimi tehnologijami, programi Photosynth (na voljo je na internetu pod naslovom *Photosynth.net*) in Silverlight (Deep Zoom demo). Prvi omogoča izdelavo tridimenzionalnega prostora na osnovi več fotografij tega prostora z različnih lokacij, drugi pa zelo podroben vpogled v digitalni posnetek. Direktor Arhiva Tuzelskega kantona iz Bosne in Hercegovine Izet Šabotić je nanizal značilnosti in izkušnje standardizacije arhivske službe v Bosni in Hercegovini, zlasti neenotnost zakonskih predpisov za arhivsko dejavnost in nefunkcioniranje mednarodnih standardov. Siniša Pariović in Bartul Bonačić iz podjetja Cygnus, d.o.o., ki ima svoj sedež v Splitu, sta orisala prihodnjo tehnologijo pri izdelavi spletnih strani WEB 3.0 in izkoriščanje moči socialnih mrež, ki jih tvorijo uporabniki interneta na osnovi skupnih interesov.

Dopoldanski del drugega dne je bil posvečen vseživljenjskemu izobraževanju arhivskih delavcev. Hrvoje Stančić, docent na oddelku za informacijske znanosti Filozofske fakultete v Zagrebu, je govoril o izzivih in tveganjih v prizadevanjih za ohranitev digitalne dediščine. V reševanje teh problemov se vključuje tudi oddelek za informacijske znanosti s svojimi študijskimi programi, ki že od leta 1986/87 ponujajo veliko študijskih predmetov s področja arhivistike in s tem omogočajo svojim diplomantom ustrezno strokovno izobrazbo za delo v arhivih. Predstavil je rezultate testiranja digitalnih zapisov (na CD-jih) Filozofske fakultete in podjetja Lek, ki so nastali v letih 2004–2005. Ugotovitve so skrb zbujajoče, saj se je pokazalo, da je bilo 12% le-teh popolnoma nečitljivih, pri večini pa so ugotovili večje ali manjše težave pri branju informacij. Prav zato, da bi skupno reševali probleme pri hrambi elektronskega gradiva, so se vključili v evropsko iniciativo Digital Preservation Europe. Branka Molnar iz Državnega arhiva v Zagrebu je podala sociološki pogled generacij delavcev od druge polovice 19. stoletja in jih primerjala z značilnostmi današnje mlade generacije, t. i. generacije Y, ki je zaživela v razvitem informacijskem svetu in nima takih težav z uvajanjem v nove tehnologije kot starejše. Marina Lohert iz leta 1998 ustanovljenega Urada za društva, družbene organizacije, klube, civilne iniciative ... pri hrvaški vladi je opozorila na velike probleme, ki jih imajo s tovrstnimi ustvarjalci, in izvirajo predvsem iz dejstva, da je to gradivo zasebna last. Liližana Katičić iz podjetja INA je poročala o zgledni skrbi svojega podjetja za lastno arhivsko gradivo. Čeprav družbo sestavljajo tri enote in številne podružnice po vsej državi, vse gradivo zbirajo v centrali podjetja.

Sklepna četrtina posvetovanja je bila posvečena razglabljanjem o arhivski etiki in stroki. Tomislav Škrbić iz Državnega arhiva Sisak je v večinoma filo-

zofsko obarvanem prispevku razmišljal o vlogi in namenu arhivske službe ter s tem povezani etiki arhivista. Nadaljeval je Dražen Kušen iz Državnega arhiva v Osijeku in navajal, da smo arhivski delavci pri svojem delu dolžni upoštevati arhivski etični kodeks in veljavne zakone in predpise, ki urejajo našo dejavnost. Odgovornost za opravljeno delo je osebna odgovornost posameznega arhivista in kolektivna arhivske stroke. Kritično razmišljanje o tem, v kolikšni meri v resnici upoštevamo leta 1996 na XIII. mednarodnem kongresu v Pekingu sprejet arhivski etični kodeks je prispeval Zoran Stanković iz Državnega arhiva na Reki. Opozoril je, da hrvaški arhivski kodeks nima potrebnih elementov za t. i. samoregulacijo, saj doslej v arhivih še niso bili sprejeti konkretni ukrepi za upoštevanje tega dokumenta pri vsakodnevem delu. V nadaljevanju je nanizal vse točke, ki naj bi jih vseboval ta kodeks za arhive. Živana Hedbeli iz urada za občo upravo hrvaškega sabora in vlade se posvetovanja ni udeležila. Njen prispevek o vplivu etike na arhive je zgodovinski pregled položaja in vloge arhivov ter opozarja na razlike med etiko in zakonodajo. Srečanje sta končala Ana Holjevac Tuković in Ante Nazor iz leta 2004 ustanovljenega Hrvaškega spominsko-dokumentacijskega centra za zbiranje spominov na domovinsko vojno (Hrvatski memorijalno-dokumentacijski center

Domovinskog rata) z zanimivim prispevkom o pomenu in problematiki zbiranja ustnih virov, v katerem sta opozorila tudi na nujnost upoštevanja strogih etičnih načel pri zbiranju, še bolj pa pri uporabi ustnih virov.

Posvetovanje se je izteklo za okroglo mizo, na kateri so sodelovali Deana Kovačec (Hrvaški državni arhiv, predsednica HAD), Jozo Ivanović (Državni arhiv v Zagrebu), Ivan Medved (Državni arhiv v Slavonskem Brodu), Dražen Kušen (Državni arhiv v Osijeku), Hrvoje Staničić (Filozofska fakulteta v Zagrebu), Peter Pavel Klasinc (Mednarodni inštitut arhivskih znanosti v Trstu) in Darko Rubčić (Državni arhiv v Zagrebu). Govorili so o problematiki strokovnih nazivov v hrvaških arhivih, odnosu med klasično (klasični nosilci) in moderno arhivistiko (elektronski zapisi), novih znanjih v arhivistiki, ki jih zahtevajo sodobne tehnologije zapisov, problematiki študija arhivistike, pomenu arhivov v družbi in standardizaciji arhivskih znanj. V zaključkih so si zadali nalogo, da bodo pripravili nov pravilnik o napredovanju v arhivih, izdelali katalog arhivskih znanj in arhivski glosar ter poskrbeli za dodatno izobraževanje arhivistov.

Metka Nusdorfer Vuksanović

Dobitnici Aškerčevih priznanj, Meta Matijevič in Andreja Klasinec Škofljanec, foto: Tina Arh, ZAL

O delu arhivov in zborovanjih

Arhivi in slovensko predsedovanje EU

Arhiv Republike Slovenije je kot nacionalni arhiv sodeloval pri izvajanju programa slovenskega predsedovanja Evropski uniji. Dogodki, ki jih je arhiv organiziral, so bili v celotni paleti dogodkov v Sloveniji opredeljeni kot neformalni dogodki na podministrski ravni, sicer pa so bili uvrščeni v celotni program predsedovanja ter objavljeni na osrednji spletni strani slovenskega predsedovanja EU.¹

Srečanje DLM Forumu in 17. sestanek EBNE

Arhiv Republike Slovenije je od 8. do 11. aprila 2008 organiziral dva osrednja dogodka; bila sta v konferenčnih prostorih GH Union v Ljubljani ter delno v prostorih Arhiva RS.

Članska konferenca DLM Forumu je potekala 8. in 9. aprila 2008 in je bila pripravljena v sodelovanju z DLM Forumom,² le-ta je bil prvič organiziran v letu 1996 pod okriljem takratnega Direktorata Evropske komisije za informacijsko družbo.³ Program konference je bil objavljen na spletni strani Arhiva RS ter DLM Forumu;⁴ ker je bila to redna polletna članska

Vse pripravljeno za DLM Forum v Ljubljani 2008, Grand hotel Union, Ljubljana

konferenca, torej zaprte narave, so bili povabljeni samo člani DLM Forumu – organizator Arhiv RS pa je vabil še omejen krog ljudi iz slovenskih arhivov.

Dvodnevni program je spremljalo 95 registriranih udeležencev, in sicer 24 domačih ter 71 tujih iz držav članic EU oz. iz organizacij, ki so članice DLM Forumu. Glavnina programa se je osredotočila na sledeče vsebine: predstavitve uporabnih rešitev za e-arhiviranje (različne prakse v članicah EU), vprašanje konflikta interesov med varovanjem osebnih podatkov in njihovim arhiviranjem ter problemi interoperabilnosti. Konferenca in diskusija sta potekali v angleščini. *Osrednji dogodek DLM Forumu, pa tudi obeh arhivskih dogodkov predsedovanja, je bila predstavitev specifikacije MoReq2, ki je potekala 9. aprila na popoldanskem zasedanju kot vmesni dogodek. Nanj so bili poleg udeležencev DLM Forumu povabljeni tudi direktorji nacionalnih arhivov članic EU (člani EBNE) – skupno 120 udeležencev, zato je bilo zagotovljeno tolmačenje v treh jezikih (angleščina, francoščina, slovenščina).* Specifikacija MoReq2 je nova verzija dosedanjega MoReqa (Model Requirements for the Management of Electronic Records), ki sta ga v letu 2002 objavila DLM Forum in Evropska skupnost kot priporočen evropski model. Preveden je bil v deset jezikov in vse jezikovne variante specifikacije so dostopne na spletu.⁵ Slovenski prevod, za katerega je Arhiv RS pridobil tudi avtorske pravice, je bil v knjižni obliki objavljen leta 2005 in je dostopen na spletu.⁶ Celotna verzija nove specifikacije MoReq2 je dostopna v angleščini na spletu DLM Forumu, skupaj s poročilom o pripravi ("Scoping Report").⁷ Pričakujemo lahko, da bo v knjižni obliki objavljen in razposlan v letošnjem letu. Po končanem dogodku so na spletu Arhiva RS objavljeni: program konference, predstavitve vseh referentov, izjava za javnost ter vtisi s konference (fotografije).⁸ Izjava za javnost je bila oblikovana v zvezi s predstavitvijo specifikacije MoReq2 – kot novega priporočenega evropskega standarda za upravljanje in hrambo elektronskih arhivov; pripravljena je bila v sodelovanju s predsed-

1 <http://www.eu2008.si/si/index.html>

2 <http://dmlforum.typepad.com/dlm/>

3 Na osnovi Conclusions of the Council of the European Union (Official Journal of the European Communities C 235 of 17 June 1994) concerning cooperation in the field of archives.

4 http://www.arhiv.gov.si/si/predsedovanje_eu/dlm_forum/

5 <http://www.cornwell.co.uk/edrm/moreq.asp>

6 http://www.arhiv.gov.si/si/zakonodaja_standardi_in_dokumenti/standardi/

7 <http://www.moreq2.eu/downloads.htm>,
<http://dmlforum.typepad.com/MoReq220Scoping20Report.pdf>

8 http://www.arhiv.gov.si/en/eu_presidency/dlm_forum_meeting/
<http://dmlforum.typepad.com/dlm/>

stvom DLM Foruma in Ministrstvom za kulturo RS ter objavljena na osrednji spletni strani slovenskega predsedovanja EU v treh jezikih.⁹

17. konferenca EBNA v Ljubljani je potekala 10. in 11. aprila 2008. S pozdravnim govorom jo je odprla državna sekretarka na Ministrstvu za kulturo RS dr. Jelka Pirkovič. EBNE se je udeležilo 39 strokovnjakov, večinoma direktorjev nacionalnih arhivov članic EU ter držav kandidatk EU. Udeleženci so bili iz 24 držav članic EU,¹⁰ dveh držav kandidatk za vstop v EU (Makedonije in Hrvaške), predstavnik Evropske komisije (arhiva Evropske komisije v sklopu Sekretariata EK), predstavnik Mednarodnega arhivskega sveta ter predstavnik nacionalnega arhiva Švice. Zasedanje je vodil direktor Arhiva Republike Slovenije dr. Matevž Košir. V organizacijo pa je bilo vključenih še 22 oseb (7 predavateljev, 7 prevajalcev, 3 za organizacijo, 3 za pisanje zapisnika, 2 iz skupine osebja za IT). Zagotovljeno je bilo tolmačenje za celoten dvodnevni program v treh jezikih: angleščino, francoščino in slovenščino. Celoten program in vse razprave so bile posnete za potrebe pri pripravi zapisnika. Ta je bil vsem udeležencem poslan pozneje, kot je tudi sicer ustaljena praksa. Referenti iz Arhiva RS so obravnavali sledeče teme z arhivskega področja:

1. Arhivist – zgolj varuh ali tudi oblikovalec spomina? (dr. Jelka Melik)
2. Med vlogo arhivov v družbi in njihovo javno podobo (dr. Mateja Jeraj)
3. Digitalizacija v Arhivu Republike Slovenije (Jure Volčjak)
4. Materialno varovanje v arhivih (dr. Jedert Vodopivec)
5. Digitalni arhivi in nova slovenska arhivska zakonodaja (mag. Tatjana Hajtnik)
6. Makrovalorizacija arhivskega gradiva v Republiki Sloveniji (dr. Vladimir Žumer)
7. Predstavitev vodnika po arhivskem gradivu Napoleonovih Ilirskih provinc (Vladimir Sunčič)

Vsi referati so v angleškem prevodu dostopni na spletni strani Arhiva RS.¹¹

⁹ V slovenščini:

http://www.eu2008.si/si/News_and_Documents/Press_Releases/April/0409MK_Archive.html

angleščini:

http://www.eu2008.si/en/News_and_Documents/Press_Releases/April/0409MK_Archive.html?

francoščini:

http://www.eu2008.si/fr/News_and_Documents/Press_Releases/April/0409MK_Archive.html?

¹⁰ Tri so se opravičile (Danska, Italija, Ciper).

¹¹ http://www.arhiv.gov.si/en/eu_presidency/17_ebna_conference/presentations/

Zasedanje EBNE v Ljubljani, predstavitev projekta evropskega arhivskega portala (APENET) pod vodstvom Španije

Poleg tega je bila po predstavitvi referata o novi zakonodaji in digitalnih arhivih v Sloveniji organizirana okrogla miza vseh udeleženi z vsebinskim poudarkom na elektronskih arhivih in njihovo hrambo. Predstavniki 24-ih članic EU so s kratkim pregledom predstavili trenutno stanje in nadaljnji razvoj na področju e-arhivov v svojih državah, nekateri so se bežno dotaknili tudi opisov digitalizacije v svojih arhivih ter širše razvoja in vključenosti arhivov v vladne strategije e-uprave. Ta pregled je pokazal široko paleto resničnih razmer, dosežkov in problemov na tem področju – zato bo celotna informacija v zapisniku EBNE lahko koristna tudi za kak drug, projektne namen.

Program EBNE drugega dne je bil osredotočen na Evropske projekte in zadeve EU. Predstavljen je bil trenutno najpomembnejši in hkrati precej kompleksen evropski projekt "Archives Portal of Europe on the Internet" (imenovan tudi APENET, in teče v okviru programa e-VsebinePlus). V projektu pod vodstvom Španije (vodilno vlogo pa imajo tudi Nemčija, Finska, Francija in Nizozemska) sodeluje skupaj 16 nacionalnih arhivov članic EU s skupno količino 16 mio. popisnih enot ter 31 mio. digitalnih posnetkov arhivskih dokumentov. Arhivski portal se bo povezal z Evropsko digitalno knjižnico, oz. ta projekt bo vključen v projekt EUROPEANA. Z Evropsko komisijo naj bi bila sklenjena pogodba o financiranju projekta iz programa e-VsebinePlus.¹² Arhiv RS kot partner sodeluje v projektu. Predstavitev in napredek projekta sta dostopna na spletu.¹³

Sledila je predstavitev preostalih štirih delovnih

¹² Sporočilo komisije, povzetek poročila Svetu o napredku izvajanja Priporočila Sveta 2005/835/ES z dne 14. novembra 2005 o prednostnih dejavnostih za večje sodelovanje na področju arhivov v Evropi, ki ga je predložila Skupina evropskih arhivistov (Bruselj, 1. 8. 2008, COM (2008) 500 konč).

¹³ http://www.arhiv.gov.si/en/eu_presidency/17_ebna_conference/presentations/

skupin. Le-te so bile ustanovljene na podlagi Priporočila Sveta z dne 14. novembra 2005 o prednostnih dejavnostih za večje sodelovanje na področju arhivov v Evropi (OJ L 312, 29/11/2005 P. 0055 – 0056):

- "Evropska podatkovna zbirka zakonodaje" (projekt imenovan EURONOMOS) – podatkovna baza nacionalnih arhivskih zakonodaj ter zakonodaje EU v zvezi z arhivi, projekt bo financiran iz EU programa IDABC (pod vodstvom Francije, Slovenija sodeluje),
- Varovanje in preprečevanje poškodb arhivskega gradiva v Evropi (pod vodstvom Nemčije),
- Evropsko interdisciplinarno sodelovanje na področju elektronskega dokumentarnega in arhivskega gradiva (pod vodstvom DLM Foruma),
- Vzpostavitev in vzdrževanje spletnega portala za dokumentarno in arhivsko gradivo v Evropi "Gateway to Archives in Europe" (pod vodstvom Španije, opis zgoraj),
- Sprejetje ukrepov za preprečevanje kraj arhivskega gradiva (pod vodstvom Švedske).

Omenjeno Priporočilo Sveta z dne 14. novembra 2005 (OJ L 312, 29/11/2005 P. 0055 – 0056) določa, da je potrebno v treh letih pripraviti poročilo o delu in napredku za pet določenih prioritetnih področij (oz. delovnih skupin). Sestanek EBNE v Ljubljani je omogočil predstavitev in razpravo o dokumentu "Draft Progress Report to the Council on the implementation of the Council Recommendation 2005/835/ec of 14 November 2005 on priority actions to increase cooperation in the field of archives in Europe". Osnutek Poročila o napredku je bil prvič predstavljen na šestnajstem zasedanju EBNE v Lizboni (6.–7. decembra 2007), vendar še ni bil v končni obliki, zato je bilo srečanje v Ljubljani ključnega pomena za obravnavo celotnega poročila. Hkrati je bil predstavljen tudi osnutek dokumenta "Draft structure and content of Council conclusions on archival cooperation" (oba dokumenta so že prej v preučitev prešli udeleženci EBNE po elektronski pošti). Dodatni predlogi (Švedske, Litve, in Nizozemske), ki so se sprožili v razpravi, so bili naknadno vneseni v besedilo. Razprava na sestanku EBNE je bila ključnega pomena predvsem zaradi nadaljnjega formalnega postopka, po katerem se tovrstni dokumenti sprejemajo v sistemu EU. Novost v dokumentu so navedeni prihodnji izzivi na področju arhivov, in sicer v petih vsebinskih sklopih: a) evropska Direktiva o ponovni uporabi informacij javnega sektorja¹⁴ (gre za preučitev možnosti, da bi razširili vsebino direktive tudi na arhive, ki so bili do sedaj izjema v direktivi), b) raz-

merje med dostopom na kraju samem in spletnim dostopom do arhivskega gradiva (ravnovesje med obema dostopoma se spreminja, zato je potrebna študija o izkušnjah in najboljših praksah članic ter morebitnih smernicah), c) vodenje digitalnih evidenc: posledice za upravo in družbo ter spreminjajoča se vloga arhivov (uvredba IKT v javno upravo povzroča zahteve po večji kakovosti, preglednosti in odgovornosti – dobro upravljanje in e-uprava sta koncepta uprave 21. stoletja; vse to korenito vpliva tudi na načela in prakso arhivskih služb), d) vzpostavitev evropske mreže strokovnjakov (kot glavnega orodja za sodelovanje, za podporo različnih ravni pri izvajanju projektov in za izmenjavo informacij o strokovnem znanju; sodelovanje tudi arhivskih strokovnih združenj), e) načrt za oblikovanje centra odličnosti evropskih arhivistov (z novo generacijo strokovnjakov na visoki ravni, da bi z uspešno kariero zasedli strateška mesta, poudarek bo ne le na nacionalnem, ampak tudi evropskem okviru; center bo tudi decentraliziran).¹⁵

Zasedanje EBNE v Ljubljani, Grand hotel Union, udeleženci v dvorani

Glede sprejetja obeh dokumentov (Poročila o napredku in Zaključkov) je bilo mogoče pričakovati končno predstavitev na sestanku EAG (Evropske arhivske skupine) še med slovenskim predsedovanjem EU – 6. junija 2008 v Bruslju, ter potem pred poletnimi počitnicami posredovanje dokumentov v formalen postopek obravnave. Od septembra do oktobra naj bi bil obravnavan v Odboru za kulturo (CAC), da bi bil potem posredovan Sekretariatu Sveta; končni cilj je obravnavati na zasedanju Sveta EU v novembru 2008 (načrtovano 21. 11. 2008).

V celoti ocenjujemo zasedanje EBNE v Ljubljani kot uspešno. Živahna je bila tudi razprava o različnih temah. Te so tudi opozorile na nove vloge, ki jih arhivi imajo ali jih bodo imeli v bodoče, predvsem na

¹⁴ Direktiva 2003/98/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. novembra 2003 o ponovni uporabi informacij javnega sektorja (UL Evropskih skupnosti L 345, 31. 12. 2003, str. 90–96).

¹⁵ Glej opombo 12.

področju e-hrambe in elektronskega upravljanja dokumentov kot sestavnega dela e-uprave.

V času organiziranja obeh dohodkov so bili organizirani dodatni sestanki izvršnih odborov ali projekt-nih skupin:

- DLM delovna skupina pod vodstvom nacionalnega arhiva Estonije (iniciativa za izmenjavo izkušenj na stopnji prevzema elektronskih dokumentov), 8. april, v Arhivu RS,
- Izvršni odbor DLM Foruma, 8. april, v Arhivu RS,
- Delovna skupina za projekt APENET ("Gateway to archives in Europe", ki kandidira za sofinanciranje EU v okviru programa e-Vsebine*Plus*), 9. april, v Hotelu City,
- EURBICA izvršni odbor (Evropska podružnica Mednarodnega arhivskega sveta – ICA), 9. april, v Hotelu City,
- Znanstveni odbor DLM Foruma (za konferenco DLM v Touluosu, Francija), 9. april, v Hotelu City,
- Sestanek v zvezi z Evropsko arhivsko konferenco v Ženevi leta 2010 (organizirana vsakih 5 let), 9. april, v GH Union.

Za člane EBNE je bila v soboto 12. aprila organizirana tudi poldnevna ekskurzija na Kras z obiskom Postojnske jame in kobilarne Lipica; žal je bila udeležba nekoliko manjša. Neformalni in turistični del programa EBNE je obsegal vodeni ogled središča Ljubljane, obisk in predstavitev razstave Arhiva RS v Narodni galeriji z naslovom "Kranjski deželni privilegiji 1338–1736" (avtorjev dr. Andreja Nareda in Jureta Volčjaka), ogled Gruberjeve palače – sedeža Arhiva RS ter slavnostno večerjo na Ljubljanskem gradu na povabilo dr. Damijana Prelovška, direktorja Direktorata za kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo RS.

O dogodkih v zvezi s 17. konferenco EBNE so na spletu objavljeni program zasedanja, vse predstavitve v angleščini ter vtisi s konference (fotografije).¹⁶

Za organizacijo obeh dogodkov je Arhivu RS v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo RS uspelo pridobiti sofinanciranje EU (Generalni direktorat za izobraževanje in kulturo); skladno z zahtevami pogodbe (podpisane 17. 4. 2008) pa je bilo to tudi javno objavljeno na spletni strani Arhiva.

V zvezi z dogodki v okviru predsedovanja EU je bil objavljen tudi članek v mednarodni reviji *Public Service Review: European Union*, issue 15, 2008 (Britanski založnik PSCA International) z naslovom: "Archival events during the Slovene EU Presidency" avtorice mag. Natalije Glažar.

Peti sestanek evropske arhivske skupine (European Archives Group – EAG), Bruselj, 6. junij 2008

V okviru slovenskega predsedovanja EU je Arhiv Republike Slovenije sodeloval pri vodenju petega sestanka Evropske arhivske skupine (EAG), ki se navadno sestaja v Bruslju. Predtem je bil že 8. februarja v Bruslju pripravljani sestanek predstavnikov Evropske komisije (EK) z direktorjema obeh arhivov predsedujočih držav EU v letu 2008 Slovenije in Francije. Sklic ga je g. Hubert Szlaszewski (direktor Generalnega sekretariata EK, direktorata B), udeležili pa so se ga g. Peter Hendley, g. Jef Schram (predstavnik Evropske komisije), ga. Martine de Boisdeffre, ga. Christine Martinez (Nacionalni arhiv Francije), g. Matež Košir, ga. Natalija Glažar (Arhiv RS). Namen sestanka je bil določiti smernice in program potrebnih dejavnosti na ravni EU med predsedovanjem obeh držav, vključujoč program obeh srečanj EBNE, bruseljskih sestankov EAG in konferenc DLM Foruma v letu 2008.

Sestanek skupine EAG (6. junija) sta vodila g. Peter Handley (predstavnik Evropske komisije in novi vodja oddelka SG-B-1, Direktorata B pri Generalnem sekretariatu EK) in direktor Arhiva RS dr. Matevž Košir. Glavna tema sestanka je bilo sprejetje Poročila o napredku na področju arhivske dejavnosti (Progress Report to the Council on the implementation of the Council Recommendation 2005/835/ec of 14 November 2005). Priporočilo Sveta z dne 14. novembra 2005 (OJ L 312, 29/11/2005 P. 0055–0056) je določilo, da je potrebno v treh letih pripraviti poročilo o delu in napredku za pet prednostnih področij arhivske dejavnosti. Že sestanek EBNE v Ljubljani je omogočil predstavitev in začetek intenzivne razprave o dokumentu, zaključek te razprave pa je bil dosežen na petem zasedanju EAG v Bruslju. Po otvoritvi je bil najprej sprejet zapisnik 4. sestanka EAG v Lizboni, ki je bil 6. 12. 2007. Sledilo je poročilo petih skupin – predstavile so sklepno poročilo o podatkovni bazi arhivskih pravnih predpisov v EU (Francija), varovanju in preprečevanju poškodb arhivskega gradiva v naravnih nesrečah (Nemčija), elektronskem arhivskem gradivu in DLM Forumu (Estonija), evropskem arhivskem portalu v okviru evropske digitalne knjižnice (Španija) in preprečevanju kraj v arhivih (Švedska). Po razpravi so bila dokončno oblikovana priporočila za vsa navedena področja.

Sledila je predstavitev samega Poročila o napredku – predstavil ga je g. Jef Schram, predstavnik Generalnega sekretariata Evropske komisije. Po dolgotrajni in tudi naporni razpravi je bilo z manjšimi dopolnitvami in popravki doseženo soglasje predstavnikov vseh članic Evropske unije, potem pa je EAG sprejel poročilo. Določenih je bilo tudi pet prednostnih področij za nadaljnje delo: uporaba evropske direktive o dostopu do informacij javnega značaja, odnos med dostopom

¹⁶ http://www.arhiv.gov.si/en/eu_presidency/17_cbna_conference/

do arhivskega gradiva v čitalnicah in na internetu, hranjenje digitalnih zapisov – posledice za državno upravo in družbo ter spremenjena vloga arhivov, oblikovanje mreže evropskih arhivskih ekspertov in oblikovanje centra odličnosti evropskih arhivistov.

Sprejetje Poročila je pomenilo uspeh ne le za Evropsko komisijo, ampak tudi za slovensko predsedovanje EU, saj usklajevanje velikega števila pripomb in dopolnitev ni bilo lahko delo. Sprejetje Poročila bo omogočilo direktorici Francoskega državnega arhiva gospe Martine de Boisdeffre, da bo med francoskim predsedovanjem Poročilo predstavila Svetu ministrov za kulturo članic EU (predvidoma v drugi polovici meseca novembra 2008). Poročilo je kakovostno in uravnoteženo ter primerno za sprejetje v Svetu. Sestanek se je končal s predstavitvijo dela v okviru projekta EU Evropske digitalne knjižnice (oz. EUROPEANA)¹⁷ in programa bodoče konference DLM Foruma v Toulousu¹⁸ v decembru 2008.

Srečanje direktorjev arhivov ministrstev za zunanje zadeve držav članic in institucij EU

Ministrstvo za zunanje zadeve je skupaj z Arhivom Republike Slovenije organiziralo srečanje direktorjev arhivov ministrstev za zunanje zadeve držav članic EU in institucij EU. Potekalo je na Brdu pri Kranju (30. 6. in 1. 7. 2008). Delo zasedanja, pod predsedstvom dr. Milana Jazbca, je bilo razdeljeno na tri dele. Prvi del Arhivi – Spomin zgodovine, se je začel s prispevkom dr. Dušana Nečaka z naslovom 'Pomen (diplomatskih) virov v sodobnem zgodovinspisju'. Za njim je dr. Andrej Rahten predstavil novo zbirko *Studia Diplomatica Slovenica – raziskave*

slovenskih diplomatskih in političnih biografij. Za zaključek je dr. Milan Jazbec govoril o zgodovini slovenske diplomacije v okviru dejavnosti Ministrstva za zunanje zadeve RS in publiciranju diplomatskih dokumentov. Po krajši razpravi se je ta del končal s skupinsko fotografijo.

Drugi del je bil posvečen predstavitvi dela delovnih skupin arhivov ministrstev za zunanje zadeve v preteklem obdobju. Za začetek je bilo načrtovano sprejetje Poročila prejšnje konference direktorjev diplomatskih arhivov v Lisboni oktobra 2007. V drugi točki je bilo predstavljeno poročilo delovne skupine za dostop do arhivskega gradiva, ki ga je pripravil švedski delegat. Ob tej točki je mag. Ljuba Dornik Šubelj iz Arhiva RS predstavila prispevek z naslovom 'Opiranje ali zapiranje arhivov v Sloveniji?'. Sledilo je poročilo delovne skupine za zasebne arhive o Zbirki podatkov zasebnih arhivov, ki ga je podal grški predstavnik in ob katerem se je razvnela živahna razprava. Za konec je gospa Mira Rančev (MZZ RS) v imenu Slovenije predstavila poročilo delovne skupine za elektronsko arhiviranje. Po kosilu se je sestanek nadaljeval s tretjim delom, ki je bil v celoti posvečen elektronskemu arhiviranju. Prvi prispevek z naslovom 'Evropska komisija: Nov sistem upravljanja dokumentov' je predstavil g. Mattias Hallinn. Sledila sta mu prispevka predstavnikov Arhiva RS. Jože Škofljanec je poročal z zadnjega srečanja DLM Foruma, organiziranega aprila v Ljubljani, mag. Tatjana Hajtnik pa je predstavila Digitalne arhive in vlogo državnih arhivov. Po odmoru se je zasedanje končalo z zadnjim prispevkom iz Slovenije. Gorazd Perenič je predstavil slovensko pravno rešitev za dolgotrajno hrambo elektronskih dokumentov. Ob koncu sestanka je bila izvedena tudi predaja slovenskega predsedovanja francoski strani, saj je bil to zadnji dan predsedovanja Slovenije Evropski uniji.

Srečanje direktorjev arhivov ministrstva za zunanje zadeve držav članic in institucij EU, organiziran na Brdu pri Kranju

Otvoritev razstave "Mostovi prijateljstva – utrinki iz slovensko-francoskih odnosov od 18. stol. do danes" v prostorih Mestne občine Ljubljana, 30. 6. 2008

¹⁷ <http://www.edlproject.eu/>, <http://www.europeana.eu/>

¹⁸ <http://dmlforum.typepad.com/dlm/2008/04/next-members-me.html>

Neformalni del programa je bil organiziran v Ljubljani. Udeleženci so se zbrali v mestni hiši v Ljubljani, na otvoritvi razstave "Mostovi prijateljstva, Utrinki iz slovensko francoskih odnosov od 18. stoletja do danes". Razstavo je pripravil Arhiv Republike Slovenije skupaj z Ministrstvom za zunanje zadeve RS, Diplomatskim arhivom Francoske republike, Centrom za evropsko prihodnost in Francoskim kulturnim centrom Charlesa Nodierja v Ljubljani. Avtorji razstave in razstavnega kataloga so Monique Constant (Diplomatski arhiv Francoske republike), Adrijan Kopitar, dr. Andrej Nared, Vladimir Sunčič (Arhiv RS) in Mira Rančov (MZZ RS). Po razstavi pa je veleposlanica Francoske republike v Ljubljani gospa Chantal de Bourmont priredila sprejem.

V četrtek 1. 7. 2008 je bilo zasedanje na Brdu pripravljeno v sklopu francoskega predsedovanja EU. Zasedanje je vodil g. Jean Mendelson, direktor francoskega diplomatskega arhiva. Prvi del je bil posvečen arhivom kot ustanovam zgodovinskega spomina. Prispevke v tej sekciji sta predstavila g. George Henri Soutou, profesor na Sorboni, ga. Monique Constant (Diplomatski arhiv MZZ Francije) je predstavila program publikacij francoskega diplomatskega arhiva. Naslednja sekcija je bila namenjena delovnim skupinam. Poročila so bila podana za dve skupini: prvo, ki pripravlja bazo evropske integracije (Italija), in drugo, posvečeno izobraževanju na arhivskem področju (Belgija). Posebej je študijski program francoske arhivske šole predstavila ga. Marie Andree Curcuff. Dr. Matevž Košir pa je predstavil aktivnosti EBNE s posebnim poudarkom na slovenskem predsedovanju EU. Direktor francoskega diplomatskega arhiva g. Jean Mendelson je predstavil tudi predvideno selitev v novo stavbo francoskega diplomatskega arhiva. Sledil je še kratek povzetek, posvečen načrtom diplomatskih arhivov za prihodnje obdobje.

Natalija Glažar, Matevž Košir, Ljuba Dornik Šubelj

16. mednarodni arhivski kongres z naslovom arhivi, upravljanje in razvoj (načrtovanje prihodnje družbe), Kuala Lumpur, Malezija, 21.–27. julij 2008

Na letošnjem 16. kongresu Mednarodnega arhivskega sveta (MAS) so se arhivisti z vsega sveta zbrali v jugovzhodni Aziji, natančneje v Kuala Lumpuru, glavnem mestu Malezije. Kongresa se je udeležilo okrog 1.700 delegatov, ki so od ponedeljka, 21. julija do nedelje, 27. julija sodelovali na strokovnih predavanjih, delovnih sestankih in sejah, okroglih mizah, delavnicah in seminarjih, strokovnih ekskurzijah ter kulturnih in družabnih prireditvah. Skupnim zaseda-

njem so sledila predavanja. Potekala so v več predavalnicah hkrati. Razdeljena so bila na tri sklope: Arhivi, Upravljanje in Razvoj (s podnaslovom Načrtovanje prihodnje družbe). V torek je bila slavnostna otvoritev kongresa, v petek in soboto pa predvsem zasedanja strokovnih odborov, sekcij, podružnic ter letna generalna skupščina Mednarodnega arhivskega sveta. Na kongresu je MAS dobil novo vodstvo. Od funkcije predsednika se je poslovil Lorenz Mikoletzky, novi predsednik pa je postal kanadski arhivist Ian E. Wilson. Kongres je v torek, 22. julija, v Kongresnem centru Kuala Lumpurja (Kuala Lumpur Convention Centre) odprl malezijski minister za kulturo, umetnost in dediščino. Vzporedna predavanja so bila dopoldne med 8.30 in 12.30 uro ter se nadaljevala v popoldanskem času med 14.30 in 18.00 uro. V okviru bogatega strokovnega programa kongresa se je zvrstilo več kot 300 govornikov.

V okviru prvega sklopa predavanj, sklopa Arhivi, so bile obravnavane teme, namenjene vsem glavnim problemom arhivske stroke, od upravljanja dokumentarnega gradiva (t. i. record management), odbiranja arhivskega gradiva, varstva dokumentarnega gradiva do dajanja arhivskega gradiva v uporabo. Zvrstilo se je veliko predavanj o elektronskem arhiviranju oziroma ponujene so bile rešitve iz prakse glede ocenjevanja in izločanja dokumentarnega gradiva, prenosa podatkov ter trajne hrambe elektronskih arhivov. Sekcija za standardizacijo MAS-a je v okviru tega panela predstavila izdelavo mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje od začetka do današnjih dni ter osvetlila uporabo standardov kot podporo arhivskemu strokovnemu delu.

Drugi sklop predavanj, sklop Upravljanje, se je posvetil prispevkom dobrega upravljanja dokumentarnega gradiva, s katerim naj bi arhivi dosegali čim večjo poslovno učinkovitost. Moto predavanj je bila misel, da morajo arhivi dejavno sodelovati v poslovanju e-uprave, sicer bodo postali le obrobni opazovalci in ne soustvarjalci v informacijski družbi. V tem smislu naj bi se arhivska stroka povezovala z drugimi poklici ter obveščala javnost in osebe na ključnih političnih položajih o pomembnosti arhivov.

Sklop predavanj z nazivom Razvoj (načrtovanje prihodnje družbe) je bil namenjen predavanjem o možnostih za izobraževanje arhivarjev in arhivistov na vseh stopnjah, predvsem zaradi potrebe po začetanju pristojnosti in spretnosti, ki naj bi jih obvladal arhivist 21. stoletja. Pri tem ne bi smeli spregledati vloge, ki bi jo lahko imel arhivist v obsežnem političnem, gospodarskem in socialnem razvoju, saj bi učinkovito varstvo dokumentarnega gradiva (record-keeping) lahko podpiralo bolj učinkovito upravo ter napredek v izobraževanju. Predavatelji so predstavili nekatera nova jedra učnih načrtov za šolanje arhivistov na začetni stopnji ter poskušali, predvsem zaradi

novih modelov on-line izobraževanja, ponovno oceniti tradicionalne pristope v arhivskem izobraževanju. Podnaslov Načrtovanje prihodnje družbe je bil zamišljen kot izziv predavateljem, da bi v svojih predstavitev poskušali postaviti poklic arhivista v širši socialni kontekst.

Program je ponujal zares veliko zanimivih tem, a žal so nekatere le v naslovu obljubljale veliko, pri drugih pa se je zaradi njihove aktualnosti vnela prijetna debata. Pomanjkljivost kongresov, organiziranih v več različnih sklopih, pa je v tem, da se nekatera zanimiva predavanja dogajajo hkrati, drugač spet v določenem terminu ni teme, ki bi pritegnila našo pozornost.

Na kongresu pa so poskrbeli tudi za promocijo nacionalnih arhivov s postavitvijo razstave arhivskih publikacij in drugih izdelkov, ki so jih s seboj pripeljali delegati. S priložnostno razstavo se je predstavil Malezijski nacionalni arhiv in na ogled postavil nekatere izmed svojih najbolj zanimivih dokumentov. Domačini so v istem prostoru postavili tudi Otroški spominski zid. Nanj so skupine šolskih otrok, starih od 10 do 15 let, zapisovale svoje misli o pomenu arhivov ter predstavljale svoje zamisli, kako ohraniti družinske dokumente in arhive.

Delegatom sta bila ves čas kongresa na razpolago tudi priročna knjižnica, tako da so delegati lahko prebrali redke knjige iz Malezijske nacionalne knjižnice, ter dostop do spleta. Poleg predavanj so domačini organizirali veliko kulturnih in družabnih dogodkov, na katerih so predstavili predvsem malezijsko kulturo in običaje, organizirali so vodene ogled po Malezijskem nacionalnem arhivu in Nacionalnem muzeju ter v nedeljo, 28. julija, še celodnevno ekskurzijo na jug Malezijskega polotoka, v mesto Melaka, ki je bilo prva kolonizacijska točka Evropejcev na polotoku.

Vsi dogodki so potekali v sodobnem kongresnem centru, prijazni, gostoljubni in ustrežljivi domačini pa so se potrudili, da so se delegati pri njih počutili prijetno. Organizacija kongresa je bila na visoki ravni, napake in spodrsaljaji, ki so se prikradli pri organizaciji tako velikega dogodka s tako velikim številom udeležencev pa bodo kmalu pozabljeni.

Danijela Juričič Čargo

Zasedanje Generalne skupščine Mednarodnega arhivskega sveta, 25.–26. 7. 2008 (v okviru 16. kongresa Mednarodnega arhivskega sveta v Kuala Lumpurju)

Prvi dan Generalne skupščine je zasedanje vodil Lorenz Mikoletzky, potem pa je predal predsedovanje Ianu Wilsonu. Prvi del je bil bolj namenjen poro-

čilom, drugi pa bolj viziji dela v prihodnjem obdobju. Lorenz Mikoletzky (generalni direktor Avstrijskega državnega arhiva), ki je prevzel mesto predsednika Mednarodnega arhivskega sveta na arhivskem kongresu leta 2004 na Dunaju, se je v Kuala Lumpurju poslovil od predsedniškega položaja.

Ugotovitvi navzočnosti in sklepčnosti (na generalni skupščini sem zastopal Arhiv RS – član MAS-a v kategoriji A in Arhivsko društvo Slovenije – član MAS-a v kategoriji B), je sledil uvodni nagovor predsednika Mednarodnega arhivskega sveta (MAS). Posebno pozornost v govoru je namenil šestdesetletnici delovanja MAS-a in štiridesetletnici SARBICE. Pri tem je v prisposobi opozoril, da je ladja MAS-a pred tremi leti zašla v burne vode, da pa so danes pred organizacijo jasnejša obzorja. V delovanju Mednarodnega arhivskega sveta so se že od leta 2006 kazale spremembe in se izrazile v posebni resoluciji – tako imenovanem Konsenzu iz Curacaa (Curacao consensus 2006).¹ Takrat so se odprla vprašanja boljše organiziranosti in večje transparentnosti delovanja Mednarodnega arhivskega sveta. Konec leta 2006 je prišlo do odločitve, da se spremeni vodenje organizacije. Štiriletni cikel projektov se je preoblikoval v bolj fleksibilnega, dveletnega. Skrajšal se je mandat najpomembnejšim uradnikom, tudi predsedniku, ki je sedaj dve leti, za pomembne položaje so bile uvedene voljene funkcije, kot npr. podpredsednikov. S tem naj bi postala organizacija prožnejša in bolj odzivna. Tudi demokratičnost pri izbiranju uradnikov se je spremenila, saj so ti izvoljeni z večino glasov vseh članov MAS-a. Sekcije in regionalna združenja pa so zastopani s svojim članom v izvršnem odboru (Executive Board). Dolga leta je veljala praksa, da so bila zasedanja generalne skupščine MAS-a vsake štiri leta hkrati z arhivskim kongresom kot arhivski parlament in glavno telo, ki sprejema odločitve. Od leta 2004 pa so zasedanja generalne skupščine vsako leto skupaj z zasedanji CITRE. To je omogočilo organizaciji sprejemanje pomembnih odločitev hitreje in bolj transparentno. Generalna skupščina v Kuala Lumpurju je zasedala v trenutku pomembnih sprememb v vodenju MAS-a in izvajanja finančnih reform, ki bodo omogočile organizaciji soliden temelj za nadaljnje delo.

Potem je bil potrjen zapisnik generalne skupščine iz Quebeca (2007), ki v sklepih poudarja predvsem željo po izboljšanju sodelovanja med knjižnicami, arhivi in muzeji pri skrbi za hranjenje kulturne dediščine.

Sledila je slovesna umestitev novo izvoljenih uradnikov MAS-a. Imenovani so bili: novi predsednik

¹ 39. konferenca okrogla miza (CITRA), Curacao, od 21. do 24. novembra 2006, *Obvestila* št. 13 – december 2006, str. 4–5.

MAS-a za obdobje 2008–2010 Ian E. Wilson,² nova podpredsednica MAS-a za t. i. "Mednarodno konferenco okrogle mize arhivov" (CITRA) za obdobje 2008–2012 Nolda Romer-Kenepa,³ Abdullah El Reyes je bil izvoljen za podpredsednika MAS-a za marketing in promocijo za obdobje 2008–2010,⁴ Luis Bellardo je postal podpredsednik MAS-a za Programsko komisijo (PCOM) za obdobje 2008–2010,⁵ Devid Leitsch pa generalni sekretar MAS-a (funkcijo generalnega sekretarja je prevzel s 1. 8. 2008),⁶ Didier Grange je postal pomočnik generalnega sekretarja MAS-a.⁷

Od pomembnih članov MAS-a, ki pa so še ohranili svoje funkcije, naj omenim podpredsednika MAS-a za pripravo kongresa leta 2012 Rossa Gibbsa,⁸ podpredsednika MAS-a za področje financ (do leta 2006 je bila to funkcija zakladnika) Tomasa Lidmana,⁹ podpredsednico MAS-a za arhivska društva Christine Martinez,¹⁰ podpredsednika MAS-a za regionalna združenja Setarekija Tala,¹¹ podpredsednika MAS-a za sekcije Hans E. Naessa,¹² podpredsednico generalnega sekretarja MAS-a Perrine Canavaggio, ter številnih predsednikov regionalnih združenj in sekcij, ki jih tu posebej ne navajam. Od teh naj omenim le predsednico Evropskega regionalnega združenja EURBI-CE ga. Martin de Boisdeffre,¹³ od drugih komisij pa predsednika revizijske komisije (ACOM) Karla Vella.¹⁴

Sledila so poročila. O vsakem poročilu sta bila razprava in glasovanje. Podana in sprejeta so bila poročila o opravljenem delu v obdobju od zadnjega zasedanja generalne skupščine leta 2007 v Quebecu, posebej finančno poročilo in poročilo revizijske komisije. Finančno stanje se je v letu 2007 izboljšalo s prehodom na poslovanje v evrih in s poostreno finančno disciplino; v letu 2005 je zaradi padca dolarja in drugih vzrokov organizaciji namreč grozil bankrot. Podano je bilo tudi poročilo podpredsednice MAS-a za CITRO za obdobje od leta 2004. CITRA je imela v obdobju po kongresu na Dunaju konference v Abu Dabiju, Curacau in Quebecu.

Poročilo programske komisije je bilo ena osrednjih točk zasedanja generalne skupščine. Programska komisija (PCOM) je pripravila poročilo za celotno obdobje delovanja (2004–2008). Komisija PCOM je bila formirana na kongresu na Dunaju leta 2004 za koordinacijo profesionalnih in tehničnih programov MAS-a. Pri tem je dala poudarek na štirih prednostnih področjih: promociji, elektronskih arhivih, konservaciji in preventivi pred naravnimi nesrečami ter izobraževanju.

Pred letom 2004 je bilo delo MAS-a osredotočeno na komiteje, projektne skupine in regionalna združenja ter sekcije. Z dopolnitvijo statuta MAS-a leta 2004 je bil prejšnji sistem zamenjan z novim pristopom, ki dovoljuje tako članom kot drugim posameznikom in institucijam predlagati projekte. To je prineslo bistveno spremembo, saj so pred letom 2004 komiteji vodili program. Spremembe leta 2004 so padle na plodna tla. Programska komisija je bila zasuta z idejami in predlogi za projekte, komiteji pa so še vedno imeli dovolj časa za končanje svojih projektov. Regionalna združenja in sekcije pa so ohranile pomembno vlogo pri pripravljajanju programa MAS-a. O predlogih projektov je sklepala skupina za prednostne naloge ter končno celotni PCOM. Komisija PCOM je v tem obdobju revidirala preko 100 predlogov in projektov. Kljub dobrim predlogom se je kot očiten problem kazalo pomanjkanje sredstev. V letu 2006 je MAS zagotovil del sredstev, komisija PCOM pa je oblikovala merila za njihovo razdelitev. PCOM je ugotovil, da so prizadevanja regionalnih združenj in sekcij poglaviten sestavni del programa. Med letoma 2004 in 2008 je bilo opravljenih 20 izvrstnih projektov. Projekti so zajeli vse – od izobraževalnih potreb na Karibih, standardov za elektronsko gradivo v Evropi in Avstraliji, razvoja softverskega prototipa, temelječega na odprti kodi, objave smernic za razstavljanje arhivskega gradiva, do arhivske statistike, mednarodnega arhivskega dneva, razstave arhivskega gradiva on-line, arhivov in pravic človeka in državljana, projekta latinsko-ameriških regionalnih arhivov, zaščite notarskih arhivov, dostopa do pravosodnih fondov, zahtev pri hranjenju arhivskega gradiva v

² Direktor kanadskega Arhiva od leta 1999 in od leta 2004 direktor kanadskega nacionalnega arhiva in kanadske nacionalne knjižnice. V MAS-u je bil v obdobju med letoma 2000 in 2004 podpredsednik MAS-a za CITRO.

³ Od leta 1991 direktorica Nacionalnega arhiva Nizozemskih Antilov (Karibi). V MAS-u je opravljala funkcije predsednica CARBICA (2001–2006) in članica Programске komisije 2004–2008.

⁴ Od leta 2000 generalni direktor centra za dokumentacijo in raziskave v Združenih arabskih emiratih. V MAS-u je bil vodja sekcije za športne arhive (2003–2006) predsednik ARBICE (2002–2006) in podpredsednik za marketing in promocijo leta 2005.

⁵ Namestnik direktorja Nacionalnega arhiva Združenih držav med letoma 1995 in 2007, član komiteja MAS-a za restavracijo (1992–1996) in do leta 2000 član komisije za standarde ISO.

⁶ Član upravnega odbora Nacionalnega arhiva Združenega kraljestva od leta 2000 do 2006, od leta 2006 član sekretariata MAS-a.

⁷ Zaposlen v mestnem arhivu v Ženevi, podpredsednika MAS-a in predsednik SPA (podpredsednik MAS-a za arhivska društva) od leta 2004 do 2008. V novi vlogi bo vodil sekretariat CITRE.

⁸ Direktor Avstralskega nacionalnega arhiva.

⁹ Direktor Švedskega nacionalnega arhiva.

¹⁰ Francoski državni arhiv.

¹¹ Državni arhiv, Fidži.

¹² Direktor norveškega državnega arhiva.

¹³ Direktorica francoskega nacionalnega arhiva.

¹⁴ Direktor belgijskega državnega arhiva.

elektronski obliki, standardov za izmenjavo elektronskih dokumentov, softwara "ICA AtoM", zaščite fondov s področja znanosti, izobraževanja med potrebami in priložnostmi, permanentnega izobraževanja CARBICA itd. Rezultati pretežnega dela teh projektov so bili predstavljeni na kongresu v Kuala Lumpurju. Posebej je bil izpostavljen projekt MAS-a o načelih za hranjenje arhivskega gradiva v elektronskem okolju.

Posledica pobude in tako imenovanega dokumenta "Curacao Consensus" je bila, da se je organizacija MAS spremenila; vodja PCOM-a je postal podpredsednik MAS-a za program; in to je postala voljena funkcija. Za podpredsednika MAS-a in vodjo programske komisije je bil v Kuala Lumpurju izvoljen Luis Bellardo. Po temeljiti razpravi je generalna skupščina sprejela poročilo.

Generalna skupščina je soglašala z vzpostavitvijo dveh sekcij, in sicer sekcije notarskih arhivov in sekcije športnih arhivov kot polnopravnih sekcij, saj sta izpolnili vse potrebne zahteve.

Sledil je še en povzetek poročil o opravljenem delu, usmerjen s pogledom v prihodnost, ki je obsegalo vse od promocije arhivov, do arhivov in človekovih pravic, dostopa do informacij, elektronskih arhivov, arhivskega softwera, izobraževanja, dobrih arhivskih praks, razstavljanja arhivskega gradiva in skrbi za preventivo v primeru naravnih nesreč. Zaradi velikega števila projektov in poročil so bili predstavljeni le povzetki.

Eden od zaključkov je bil tudi, da mora MAS skrbeti za izboljšanje spletne strani, da bo predstavljala pomembno orodje za izmenjavo informacij na vseh področjih arhivskega dela. Spletna stran naj bi omogočala interaktivnost in pokrila tudi delo sekcij in regionalnih združenj. Kot priporočilo je bilo sprejeto tudi stališče, naj bodo uporabljeni tudi drugi jeziki poleg angleškega in francoskega (npr. španski, nemški, arabski, kitajski itd.).

Predstavljene so bile strateške direktive novega predsednika in podpredsednika MAS-a s poudarkom na prihodnjih dveh letih. Poudarjen je bil predvsem cilj, da je treba nadaljevati z modernizacijo organizacije MAS in njegovega delovanja. Arhivska stroka namreč potrebuje bolj učinkovito komunikacijo in uveljavitev, še posebej zunaj svojih krogov. Zato je bila oblikovana tudi posebna strateška direktiva. Strateška direktiva je ugotovila, da je Mednarodni arhivski svet nevladna organizacija, ki združuje približno 1.500 institucionalnih in individualnih članov iz več kot 190 držav. Državni arhivi so pomemben del MAS-a. Znotraj MAS-a pa so se pokazale napetosti med državnimi arhivi in nevladnimi organizacijami, kot arhivskimi društvi. Skrb MAS-a bo zato te razlike preseči. S kombinacijo teritorialnih regionalnih združenj in vsebinskih sekcij je MAS razvil strukturo, ki

omogoča široko mednarodno sodelovanje na področju arhivov. Več kot 50 let delovanja MAS-a je prineslo številne dragocene publikacije, ki so še danes nepogrešljive reference pri delu arhivistov. Posebno pomembna pa je bila vloga MAS-a pri oblikovanju standardov.

Novi predsednik MAS-a Ian E. Wilson direktor Kanadskega Nacionalnega arhiva in knjižnice ter generalni sekretar MAS-a David Leich pa sta strateško direktivo, njen namen in vsebino predstavila še podrobneje. Tu navajam le glavne poudarke.

Namen strateške direktive je, da le-ta postane vodilo pri aktivnostih MAS-a po vsem svetu. Direktivo pa bodo dopolnjevala dveletni poslovni načrti; prvi poslovni načrt bo objavljen konec leta 2008.

Strateška direktiva vsebuje 7 točk. Vizijo: ob pomoči dejavnosti MAS-a naj bi se tisti, ki odločajo tako v nacionalnih kot mednarodnih okvirih, kot tudi širša svetovna javnost zavedali, da je učinkovita skrb za dokumente in arhive poglobitni predpogoj za dobro vladanje, vladavino prava, administrativno transparentnost, ohranjanje skupnega spomina človeštva in dostop državljanov do informacij. Poslanstvo: MAS promovira osrednjo vlogo arhivov, njihovo skrb za dokumente in arhive kot skrb za zaščito pravic posameznika in držav, za demokracijo in dobro poslovanje. Zavzema se za učinkovito skrb za arhive vse od nastanka dokumenta, za trajno hranjenje arhivov kot spomina narodov in družbe ter da se omogoči čim širši javni dostop do tega spomina. Pri tem si prizadeva za boljše razumevanje med različnimi družbami s pospeševanjem mednarodnega sodelovanja ob spoštovanju jezikovnih in kulturnih razlik. MAS opozarja na pomen arhivov ter na skrb oblasti za poslovanje z dokumentarnim gradivom, skrbi za možnosti profesionalnih-stikov, izmenjavo informacij, oblikovanje standardov, izobraževanje ipd. Glavne vrednote: člani MAS-a si prizadevajo za vrednote enakopravnosti, raznolikosti, prostega dostopa do informacij, odprtosti, vzajemnega spoštovanja prek nacionalnih meja in spoštovanja kulturnih tradicij. Glavne aktivnosti:

podpora arhivom v prizadevanjih za obvladovanje novih tehnologij, posebno pri obvladovanju velikih količin dokumentov v elektronski obliki, oblikovanje partnerstev, izboljšanje dela, nastopa in odgovornosti MAS-a, okrepitev mreže MAS-a, poglobljanje in širjenje arhivske stroke itd. Na generalni skupščini je sledila široka razprava o direktivi, posledica pa je bila dopolnitev le-te, potem pa je generalna skupščina z večino glasov direktivo tudi sprejela.

Revizijska komisija MAS-a je pozdravila oblikovanje strateške direktive za obdobje 2008–2018, pri tem pa je opozorila na potrebo po oblikovanju dobrega poslovnega načrta za dveletno obdobje.

Podpredsedniki za program, marketing in pro-

mocijo ter CITRO so predstavili svoje ideje za prihodnje obdobje. Generalna skupščina je sprejela proračun in članarino za leto 2009.

Objavljeni so bili načrtovani datumi prihodnjih zasedanj generalne skupščine, in sicer v okviru zasedanj CITRE (leta 2009 na Malti, leta 2010 na Norveškem), leta 2012 na arhivskem kongresu v Avstraliji.

Posebne zahvale MAS-a so iz rok Iana Wilsona prejeli dosedanj predsednik MAS-a Lorenz Mikolietzky, dosedanj generalni sekretar Jan van Albada (mesto generalnega sekretarja je prevzel na kongresu v Seville leta 2000 in delo opravljal do kongresa v Kuala Lumpurju), dosedanj podpredsednik MAS-a za CITRO Mitsuoki Kikuchi in še nekateri drugi uradniki MAS-a, ki so zaključili svoj mandat, za organizatorje kongresa v Kuala Lumpurju pa je prejel zahvalo Sidek Jamil, generalni direktor malezijskega nacionalnega arhiva, hkrati pa tudi eden od podpredsednikov MAS-a.

Matevž Košir

Štirideset let Zgodovinskega arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani

Štirideset let se zdi v zgodovini Univerze v Ljubljani, ki bo drugo leto slavila devetdesetletnico svojega delovanja, malo. Štiri desetletja arhivsko-muzejske službe Univerze v Ljubljani pa je lep jubilej službe, ki je bila ustanovljena kot prva strokovna služba pri takratnem Tajništvu Univerze. Primerjava obeh obletnic nam pove, da ljubljanska univerza pet desetletij ni organizirano skrbela za svoje gradivo in se je njegovega pomena zavedela šele, ko se je približevala njena petdesetletnica, ki se jo je univerzitetno vodstvo namenilo praznovati zelo slovesno. V sklop prireditev so uvrstili tudi izdajo jubilejne publikacije in razstavo 50 let slovenske Univerze v Ljubljani. Pripravo razstave in sodelovanje pri izdaji publikacije je na pobudo nekdanjega rektorja prof. dr. Frana Zwittera 1. septembra 1968 prevzela Ana Benedetič, dotedanja kustosinja Gorenjskega muzeja v Kranju. Že od začetka je bilo jasno, da je novo delovno mesto "arhivarja" pri Tajništvu Univerze trajna zaposlitev in po zgledu drugih evropskih univerz zasnova univerzitetnega arhiva in muzeja, kljub temu pa so se v prvih letih pojavili problemi v odnosu do Arhiva Slovenije. Čeprav je republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1966 določal, da tudi posamezni organi, delovne in druge organizacije sporazumno z Arhivi in pod njihovim nadzorom lahko hranijo določene vrste arhivskega gradiva, je bil pravni položaj univerzitetnega arhiva urejen šele sedemnajst let po

ustanovitvi. Na podlagi 102. člena Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine iz leta 1981 je bil v letu 1985 sklenjen Sporazum med Arhivom SRS in Univerzo Edvarda Kardelja v Ljubljani, s katerim je Arhiv prepustil obstoječe in nastajajoče arhivsko gradivo Univerzi oziroma njeni arhivsko-muzejski službi. Sporazum je bil v veljavi do ponovne spremembe arhivske zakonodaje. Na podlagi določila Zakona o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997, ki med drugim določa, da javnopravna oseba zaradi posebnega statusa, položaja ali posebne narave dejavnosti na področju znanosti, visokega šolstva ali informiranja lahko sama zagotavlja varstvo svojega arhivskega gradiva le na podlagi dovoljenja ministra za kulturo, je Univerza v Ljubljani decembra 1997 prosila za izdajo dovoljenja za nadaljnje opravljanje arhivske dejavnosti. 11. 1. 1999 podeljeno dovoljenje ji zagotavlja varstvo njenega lastnega javnega arhivskega gradiva. Univerza pa se je z njim obvezala, da bo zagotovila za varstvo svojega arhivskega gradiva ustrezne prostore in opremo, strokovno usposobljene delavce, vzpostavila tako organizacijo dela, da bo zagotovljeno učinkovito varstvo arhivskega gradiva, ter zagotovila potrebna finančna sredstva. S tem dovoljenjem je bil za pristojni arhiv za nadzor nad izvajanjem varstva arhivskega gradiva na Univerzi v Ljubljani določen Arhiv Republike Slovenije.

Arhivsko-muzejska služba Univerze v Ljubljani je bila že od začetka zasnovana kot kompleksna dejavnost s tremi delovnimi enotami: arhivsko, muzejsko in priročno biblioteko z dokumentacijo. Arhiv Univerze v Ljubljani danes hrani 578 tekočih metrov arhivskega gradiva, ki je zajeto v 10 fondih. Fondi Pravne, Filozofske, Medicinske in Tehniške fakultete so bili prevzeti v začetku sedemdesetih let in časovno obsegajo obdobje od leta 1919 do leta 1960. Količina gradiva se je povečala v zadnjih desetih letih, ko je

Prof. dr. Fran Zwitter, dolgoletni predsednik Arhivsko-muzejske službe, si ogleduje razstavo "Univerza v revolucionarnem obdobju 1941–1945", ki je bila odprta 6. maja 1985 v prostorih Centralnega univerzitetnega poslojpa. (Fototeka ZAMU)

bilo prevzetega nekaj gradiva Pravne in Filozofske fakultete, v glavnem pa je šlo povečanje na račun rektorata. Dejavnosti na muzejskem področju so posvečene skrbi za reševanje in dokumentiranje premične kulturne dediščine za področje semiuniverzitetnega šolstva in moderne univerze v Ljubljani. V okviru muzejskega oddelka je tudi fototeka z okrog 20.000 fotografijami iz preteklosti in sedanjosti. Arhivska in muzejska knjižnica ima okrog 4.000 bibliotčnih enot, večinoma monografij, v manjši meri tudi periodike. V okviru raziskovalne dejavnosti osebje arhiva in muzeja Univerze objavlja strokovne članke in razprave iz zgodovine ljubljanskega semiuniverzitetnega šolstva, predvsem pa iz zgodovine Univerze ter arhivistike in muzeologije. S svojimi prispevki sta arhiv in muzej sodelovala na številnih znanstvenih posvetovanjih: Arhivska praksa in zgodovinska raziskava, Dunaj (1991), Jezuitski kolegij v Ljubljani (1996), mednarodni simpozij o zgodovini šolstva v Ichenhausnu na Bavarskem (1996), mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci (2000), simpozij o srednjeevropskih univerzitetnih arhivih (Budimpešta 1999), simpozij Zgodovina izobraževanja in evropska identiteta, Aachen (1996), simpozij o šoli v Šmarju (2003), Slavičev večer v Križevcih (2006), simpozij o odnosu med šolo, cerkvijo in religijo na univerzi v Bielefeldu (2006) in drugod.

Ana Benedetič decembra 1992 ob odprtju razstave "Univerza v Ljubljani 1919-1930" v Sobi rektorjev. (Fototeka ZAMU)

Arhiv in muzej Univerze se zaveda, da njegovo gradivo, njegovi depoji in zbirke ne morejo biti sami sebi namen, zato že od začetka posebno pozornost posveča tudi razstavnim dejavnostim. Od prve razstave ob praznovanju 50-letnice Univerze v letu 1969 so bile postavljene še številne druge: Univerza v Ljubljani in 40 let KPS (1977), Univerza v revolucionarnem obdobju 1941–1945 (1985), Univerza v Ljubljani 1919–1930 (1992), Univerza v Ljubljani 1919–1945 (1993). Posebno živahna je bila razstavna dejavnost v zadnjih nekaj letih, ko so bile v osrednjem univerzitetnem posloplju odprte razstave: Univerza v Ljubljani in njeni rektorji (2001), Deželni dvorec (2002), Prvi koraki pravnega študija na Univerzi v Ljubljani (2003), Stare razglednice Deželnega dvorca in Univerze v Ljubljani 1900–1950 (2004), Gradove svetle zida si v oblake – France Prešeren v ljubljanskih latinskih in višjih šolah (2005), Dr. Matija Slavič, rektor ljubljanske univerze (2006), Dogodki iz študentskega gibanja 1968 v Ljubljani (2006), Biotehniška fakulteta skozi čas in prostor (2007). Univerzitetni arhiv in muzej sta s svojimi razstavami gostovala tudi na drugih ustanovah. Razstava o Francetu Prešernu je v decembru 2006 gostovala v Gorenjskem muzeju v Kranju, v februarju 2007 pa je bila ob slovenskem kulturnem prazniku v nemškem jeziku postavljena v prostorih Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju. V sodelovanju z občino Križevci je Zgodovinski arhiv in muzej ljubljanske univerze gostoval z razstavo Univerza v Ljubljani in njeni rektorji, vodja arhiva in muzeja pa je v prostorih župnišča postavil stalno razstavo z naslovom Dr. Matija Slavič, rektor ljubljanske univerze. Maja 2008 je razstava o rektorjih ljubljanske univerze gostovala tudi v prostorih dunajskega Korotana. Razstava Prvi koraki pravnega študija na Univerzi v Ljubljani je bila na ogled tudi v novem posloplju Pravne fakultete. Vse razstave so spremljali razstavniki oziroma raz-

Odprtje razstave "Univerza v Ljubljani in njeni rektorji", 3. decembra 2001 v Prešernovi sobi Centralnega univerzitetnega posloplja. (Fototeka ZAMU)

stavne zloženke. Večina razstav je dosegljiva v digitalni obliki tudi na spletni strani Univerze. V pripravi sta tudi koncept in zbiranje gradiva za stalno arhivsko-muzejsko razstavo Univerze z delovnim naslovom Ljubljana – visokošolsko in univerzitetno središče in ureditev spominske sobe Luka Knaflija in študentov njegove ustanove v avli Knafljeve ustanove na Dunaju.

Univerzitetni arhiv je v preteklosti sodeloval pri izdaji vseh univerzitetnih zbornikov, ki so izšli ob pomembnejših obletnicah Univerze (1969, 1989, 1994), izšla sta tudi dva univerzitetna fotografska zbornika o študentih ljubljanske univerze v letih 1919–1941 in 1941–1945. V letu 2007 je izšel tretji del fotografskega zbornika z naslovom Univerza v Ljubljani in njeni študenti 1945–1960. Ob 38-letnici ustanovitve je arhivsko-muzejska služba Univerze v Ljubljani v sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije organizirala posvet, ki je bil zamišljen kot oblika dopolnilnega strokovnega usposabljanja delavcev, ki na Univerzi delajo oziroma se srečujejo z arhivsko in muzejsko kulturno dediščino, predvsem pa naj bi poudaril skrbnejše ravnanje z univerzitetno arhivsko in muzejsko dokumentacijo ter pripomogel k utrditvi zavesti, da sta skupni univerzitetni arhiv in muzej nepogrešljiva univerzitetna ustanova. Referati s posvetovanja so zbrani v zborniku *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*, ki je izšel kot I. zvezek v Knjižnici arhiva in muzeja Univerze.

Literatura

Anžur, Tea: Upravljanje s fotografskim gradivom arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 165–173.

Benedetič, Ana: Arhivsko-muzejska služba univerze. *Zbornik ljubljanske univerze*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1989, str. 29–30.

Benedetič, Ana: Einige spezielle Probleme des Archivgutes der Universität Laibach/Ljubljana. *Schriftenreihe des Universitätsarchivs Universität Wien*. 6 Bd., Archivpraxis und Historische Forschung, Mitteleuropäische Universitäts- und Hochschularchive: Geschuchte, Bestände, Probleme und Forschungsmöglichkeiten (ur. Kurt Mühlberger). Wien: WUV – Universitätsverlag, 1992, str. 194–199.

Benedetič, Ana: Nekateri problemi arhivskega gradiva Univerze v Ljubljani. *Arhivi XIV* (1991), št. 1–2, str. 31–33.

Ciperle, Jože: Historisches Archiv und Museum der Universität in Ljubljana – Seine gegenwärtige Situation und Vision der künftigen Entwicklung. *Beiträge zur Geschichte und Entwicklung der mitteleuropäischen Universitätsarchive, Internationale Konferenz der mitteleuropäischen Universitätsarchive* (ur. László Szögi). Buda-

pest: Universitätsarchiv und Bibliothek der Eötvös Loránd Universität, 2000, str. 181–190.

Ciperle, Jože: Evropski univerzitetni arhivi ter arhiv in muzej Univerze v Ljubljani. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 135–154.

Ciperle, Jože: Nekoliko širše o zgodovinskem arhivu in muzeju. *Vestnik Univerze v Ljubljani* 29 (1998), št. 11, str. 9–11.

Dekleva, Tatjana: Univerza v Ljubljani in njeno arhivsko gradivo. *Kulturne ustanove in arhivsko gradivo/Arhivi in marketing/Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2000, str. 54–56.

Dekleva, Tatjana: Upravljanje z arhivskim gradivom Univerze v Ljubljani. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 157–162.

Tatjana Dekleva

Kolokvij o arhivskih skladiščih. Berlin, 21. in 22. 1. 2008

Od 21. do 22. januarja 2008 je v Berlinu potekal kolokvij o arhivskih skladiščih. Namenjen je bil vprašanjem, ki nastajajo pri projektiranju in graditvi. Zakaj prav v Berlinu? Zvezni arhiv gradi tam novo skladišče, njihovi arhivisti, projektanti in izvajalci pa so svoje izkušnje želeli posredovati drugim.

Za uvod naj podam le kratek povzetek poročila o predavanjih in omenim nekatere predavatelje kolokvija v Berlinu. Po pozdravnem govoru prof. dr. Angelike Menne-Haritz so se v dveh dnevih zvrstili referati:

- Florian Mausbach in prof. dr. Angelike Menne-Haritz sta spregovorila o arhivih enaindvajsetega stoletja,
- Klaus Fudickar o planiranju in gradnji skladišča zveznega arhiva v Berlinu,
- dr. Mario Glaubert in dr. Matthias Kloas o klimatskih napravah v arhivih,
- dr. Martin Luchterhandt o požarni varnost v arhivskih stavbah, predstavnica državnega arhiva v Dresdnu pa je predstavila požarno varnost v njihovih novih skladiščih.

Popoldanske ure zadnjega dne so bile namenjene tem diskutijam:

- kaj je tekoči meter v arhivistiki,
- o prostorskih potrebah,
- o hodnikih v skladiščih in skladiščnih vratih (avtomatika da ali ne),

- o tleh v skladiščih in delovnih prostorih,
- o osvetlitvi in akustiki v skladiščnih in delovnih prostorih.

Veliko časa je bilo namenjenega diskusijam, zato so bili referati kratki in jedrati. Navzočih ni bilo treba vzpodbujati k debati, kajti vse je potekalo spontano in sproščeno. Oglašali so se predvsem nemški kolegi, tisti, ki imajo izkušnje z načrtovanjem in graditvijo skladiščnih prostorov. Kljub različnim pristopom pri reševanju določenih problemov je bila izmenjava mnenj zelo konstruktivna in na ustrezni strokovni ravni. Kolokvija se niso udeležili le arhivisti, ampak tudi tehnično osebje, tj. inženirji, arhitekti, strokovnjaki drugih področij, ki so sodelovali in še sodelujejo z arhivisti pri načrtovanju in graditvi skladišč. Med tujci je bil v debatah najdejavnejši inženir, predstavnik projektne skupine iz Luksemburga.

Pozdravnemu govoru je sledil prispevek o nujnosti graditve arhivskih skladišč, ker večina arhivov še vedno hrani bogato arhivsko gradivo v neprimernih skladiščih. Konec 20. in v začetku 21. stoletja se je začela krepiti zavest o pomembnosti tega gradiva, skrb za hrambo in varovanje je postala večja in s tem v zvezi so se začeli pomembni premiki na tem področju – skrb za primerne prostore, tj. projektiranje in zidava novih skladišč.

Referata, ki sta sledila uvodnemu, sta poudarila vlogo arhivov in nujnost, da se le-ti odprejo za javnost in postanejo dostopnejši in prijaznejši do uporabnikov in sicer bolj kot doslej.

Udeleženci kolokvija smo bili seznanjeni tudi z zgodovino stavbe Zveznega arhiva v Berlinu. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je v izpraznjeno vojašnico preselil arhiv. Stavba je bila zgrajena na začetku 20. stoletja. Sprva je bila kadetnica, med drugo svetovno vojno so bile v njej nastanjene enote SS. Po koncu vojne pa so se vanjo naselili ameriški vojaki.

Kot je bilo že omenjeno, v teh starih stavbah danes domuje arhiv. Za vojašnice tistega časa je bilo značilno, da so poleg zgradb imele tudi obsežne površine zemljišč za razne namene, predvsem za urjenje vojakov. Berlinska vojašnica ni izjema, zato ima arhiv možnosti za širitev. Del površine, ki je umeščena med obe že obstoječi stavbi, je predviden v projektu za arhivsko skladišče in prostore, namenjene uporabnikom. Če bi se v prihodnje pokazale potrebe po dodatnih poslovnih ali skladiščnih prostorih, je na omenjenem območju prejšnje vojašnice še dovolj prostora za širitev arhiva.

Ob opoldanskem premoru med predavanji smo si ogledali prostor z gradbiščem in stare skladiščne prostore, ki so opremljeni s kovinskim policami. Gradivo je odloženo tako kot smo že videli v drugih nemških arhivih, in sicer odlagajo po tri tehnične enote (škafle, knjige) drugo na drugo. Nad trenutnim

notranjim stanjem skladišč smo bili nekateri preseñeni. Očitno je bilo, da tudi v Berlinu kot pri nas primanjkuje prostora za arhivske škatle in podobno tehnično gradivo, saj so jih bili hodniki polni. Zdaj se jim zdi negospodarno vlagati v staro stavbo, ker so vsa vlaganja namenjena novi.

Projekt za zidavo novega dela zveznega arhiva v Berlinu so začeli leta 2004, stavba pa naj bi bila končana 2009. Selitev je načrtovana za leto 2011. Projekt naj bi stal 28 milijonov evrov, v stavbi pa bo prostora za 110 km gradiva. Zidava se bo kljub natančnim časovnim načrtom zavlekla. Predvidena selitev v nove prostore se bo zamaknila, a ne za dolgo, ker se bo selitev začela pol leta prej, kot je to načrtovano po mednarodnih standardih, ki določajo, da se morajo nova arhivska skladišča sušiti dve leti. Hkrati poteka preverjanje delovanja vseh naprav.

Spodnji prostori v novem objektu bodo v steklu, s stekleno steno bo arhiv simbolično postal "OKNO V SVET", ki naj bi ponazarjal odprtost, dostopnost arhivskega gradiva in vseh pomembnih dokumentov, informacij, ki jih dokumenti vsebujejo. V teh prostorih bodo sprejemnica, čitalnica, soba s katalogi, mikrofilm, soba za kopiranje, digitalizacijo in vse, kar omogoča uporabniku hiter dostop do gradiva in podatkov. Skladiščni prostori pa bodo po projektu v zgornjih nadstropjih. Obe obstoječi hiši bosta na novo povezani s steklenim mostovžem. Sanacije teh dveh se bodo lotili, ko bo nova zgradba končana in bo arhivsko gradivo v novih depojih.

V nadaljevanju prispevka bomo povzeli le posamezne misli predavateljev.

Arhivi niso več le zaprašeni svežnji papirjev, zanimivi le za raziskovalce in ljubitelje zgodovine, ampak so postali aktualni in pomembni tudi pri reševanju upravnih zadev. Arhivi se odpirajo za javnost in postajajo dostopnejši in prijaznejši do uporabnikov kot so bili v preteklosti. K odprtosti, prijaznosti arhivov in dostopnosti gradiva je treba šteti ureditev prostorov in gradiva.

Prostori, ki so namenjeni uporabnikom, morajo biti v prtiličju. Tam naj bi bile sprejemnica, informacijska soba, soba s katalogi, čitalnica, čitalnica s priključki za računalnike, sobe za mikrofilmanje, skeniranje, digitalizacijo itd. Vsi prostori morajo biti veliki, svetli, prijazni do vseh uporabnikov, tako mladih kot starih in predvsem invalidov. Med skladišči in prostori, namenjenimi uporabnikom, morajo biti odlično urejene komunikacije brez ovir, dostop mora biti prilagojen hitri pripravi in dostavi gradiva. Prostora za pripravo in odpravo gradiva naj bi bila ločena zaradi ekonomičnega, preglednejšega, natančnejšega in hitrejšega poslovanja.

Poleg dostopnih čitalnic in primernih skladiščnih prostorov, je za uporabnika pomembna tudi dostopnost gradiva. Prvi pogoj za dostopnost je urejeno in

popisano arhivsko gradivo. Sodobna tehnika omogoča hitrejša, natančnejša in preglednejša izdelave popisov. Hkrati pa nam sodobne tehnične naprave omogočajo skeniranje in digitalizacijo arhivskega gradiva – to tako postaja uporabnikom veliko lažje dostopno. Digitalizacija prinaša ne samo večjo dostopnost arhivskega gradiva (možnost dostopa tudi na internetu), ampak tudi omogoča varovanje pred poškodbami (materialno varstvo). V čitalnicah naj ne bi več uporabljali izvornikov ali vsaj ne pogosto – taka je želja, ki pa je povezana tudi s finančnimi sredstvi in pravilnim načrtovanjem.

Med zanimivostmi berlinskega kolokvija naj omenim, da je bilo poudarjeno, da je treba pri ustvarjalnih gradivih, ki imajo trajno vrednost, hraniti tudi na papirju, kajti izkušnje so pokazale, da se zapisi na sodobnih medijih pogosto izbrisejo ali kako drugače izgubijo (e-arhiviranje je primerno le za dokumentarno gradivo).

Projektanti novih arhivskih stavb ali adaptacij starih so se zgledovali in se še zgledujejo pri projektih, ki so bili izdelani za knjižnice. Izkušnje teh so se mnogokrat izkazale kot dobro izhodišče za projektiranje in graditev arhivskih skladišč. Del izkušenj pa načrtovalci novih skladišč povzemajo tudi po arhivih, ki so že načrtovali in gradili arhivske stavbe. Projekte kljub predlogam ali predlogom projektanti v sodelovanju z arhivskimi strokovnjaki prilagajajo potrebam, tj. stavbnemu zemljišču, podnebnim razmeram določenega območja in načinu dela v arhivih. Pri večini projektov sodelujejo večje skupine strokovnjakov za različna področja tako družboslovnih kot tehničnih usmeritev. V diskusijah se je izkazalo, da se v Nemčiji, Luksemburgu in drugod lotevajo načrtovanja sistematično in domiselno in pri tem upoštevajo specifične krajevne in podnebne razmere.

Pomembna dejavnika, ki ju je nujno treba upoštevati pri načrtovanju arhivskih skladišč, sta vlaga in temperatura in njuna konstanta. Predavatelji in udeleženci diskusij so poudarili, da je najslabše, če se vlaga in temperatura spreminjata z letnimi časi – klima (temperatura, vlaga) v skladišču mora biti vse leto stalna. Na podlagi računov je bilo dokazano, da je bolje, če sta temperatura in vlaga tudi višji od predpisanih, le da sta vse leto enaki, ne glede na notranje in zunanje (vremenske) razmere. Kroženje zraka, tj. delovanje prezračevanja, je nujno nadzorovati, kajti dovod in odvod zraka morata biti ustrezna in segati v vsak kotiček skladišča. V nasprotnem primeru se lahko zgodi, da se v kotih skladišč čez čas začne nabirati kondenz – vlaga. Prezračevalne naprave morajo biti zaradi omenjenih dejstev natančno načrtovane. Za kontrolo in popravila prezračevalnih naprav je po mnenju nemških strokovnjakov nujno najeti zunanjega izvajalca. Ta mora preverjati sistem vsak dan, ne glede na praznike, sobote in nedelje, in biti hkrati

usposobljen napake v sistemu takoj odpraviti. Ni zamarljivo tudi omeniti, da smo bili poslušalci opozorjeni, da večina teh naprav po tridesetih letih ni več primernih.

Pri računanju zmogljivosti prezračevalnih naprav so nemški arhivisti in njihovi sodelavci upoštevali izkušnje in račune, ki so jih opravili tudi drugi strokovnjaki (kemiki, fiziki, gradbeniki). Pri računih in načrtovanju prezračevalnih (klimatskih) naprav, ki naj bi vse leto omogočale primerno vlago in temperaturo, so upoštevali pline, ki nastajajo v skladiščih in vplivajo na nihanje klime. Ugotovili so, da na notranje razmere poleg delavcev (izračunali so izdih enega delavca v sekundi na m³) vplivajo tudi prižgane električne luči, različni zunanji in notranji vplivi – CO₂, smrad in drugi primerni ter neprimerni plini – vonji, ki so v skladiščih.

Beseda je tekla tudi o kletnih prostorih in primernosti teh za hrambo arhivskega gradiva. Večletne izkušnje arhivov, ki so imeli gradivo v kletnih skladiščih, so večinoma pokazale, da niso primerni za hrambo arhivskega gradiva. Mnenje navzočih na kolokviju je bilo, da kletni prostori kljub natančnim projektom, posebni zidavi (dvojne stene, odvajanje vode) in natančnim računom niso pokazali zadovoljivih rezultatov, saj se je po določeni dobi delovanja dragih klimatskih naprav pokazalo, da se ne obrestujejo predvsem zaradi previsokih stroškov.

Naslednji sklop predavanj in diskusij je bil namenjen požarni varnosti v arhivskih skladiščih. Predstavnica Dresdenskega arhiva je zelo podrobno predstavila možnosti za zaščito arhivskega gradiva pred požarom. Pristopi pri gašenju so lahko zelo različni, pomembno je, da so učinkoviti. Pri požaru ni idealnih rešitev. O pristopih pri gašenju v posameznih arhivih se morajo odločiti arhivisti sami in v določeni okoliščini najti najprimernejšo rešitev. Naprave za gašenje je treba prirediti glede na skladišča, na velikost le-teh in konstrukcijo stavbe. Predavateljica je opozorila, da strokovnjaki ne smejo pozabiti na dostop do poličnic, razdaljo med regali, širino koridorjev, skladiščna vrata, ki so med posameznimi deli skladišč in se v kritičnih razmerah odpirajo in zapirajo na različne načine. Arhivi in laboratoriji, ki se ukvarjajo z restavriranjem arhivskega gradiva, so prišli na podlagi dolgoletnih izkušenj do ugotovitev, da je od vseh sredstev za gašenje arhivskega materiala še najprimernejša voda.

V dresdenskem arhivu so naredili tudi poskus s podtaknjenim požarom. Ob opazovanju dveh primerov so ugotovili, da se požar v arhivskih depojih širi počasi, tudi če gradivo ni v škatlah. Mnenja so tudi, da je nesmiselno, da se lotevajo gašenja arhivisti. Z alarmom naj bi bili o požaru neposredno obveščeni gasilci; ti pridejo na določeno mesto (po njihovih izkušnjah) v desetih minutah. Svoje delo opravijo strokovno, saj požar gasijo pri viru.

V novih skladiščnih prostorih dresdenskega arhiva bodo montirali posebne hidrante, ki imajo na koncu cevi posebne šobe, ki vodo razpršijo, tako da gradiva ne zmocijo preveč. Možnost, da bi uporabili sistem, ki bi se ob požaru sprožil sam, so zavrnil, in sicer zaradi preprostega razloga – sistem "prhe" namreč zmocni vse gradivo, ne glede na to, kje je vir požara.

V zadnjih letih so na podlagi izkušenj prišli do sklepa, da so skladišča brez oken ali vsaj z maloštevilnimi in ozkimi, prijaznejša do gradiva. Razloga sta dva – dnevna svetloba ne prodira v sam prostor in ob požaru v skladišču ni dovolj zraka, da bi se požar hitro razširil.

Pri načrtovanju skladišč in mer, ki naj bi veljale za najprimernejše, so načrtovalci arhivskih depojev, kot smo že omenili, upoštevali izkušnje strokovnjakov s knjižničnimi skladišči. Skladišča so primerljiva, a marsikatero malenkost je treba prilagoditi potrebam arhivske stroke. V svetu že obstajajo norme in standardi, na podlagi katerih so nastale razpredelnice, ki naj bi veljale tako za poslovne prostore kot za skladišča. Kakšne naj bodo mere posameznih prostorov, kako široki naj bodo prehodi med regali, kako širok naj bo glavni prehod? Za dobro komunikacijo in hitro intervencijo bi moral glavni prehod meriti 2 m. Govor je bil tudi o tem, koliko prostora potrebujemo za določeno količino gradiva, kakšni naj bodo materiali in oprema, njena vzdržljivost, koliko polic je potrebnih za določene oblike gradiva, predvsem za gradivo posebnih oblik in dimenzij (zemljevidi, mikrofilmi). Pogovor je prešel tudi na druge standarde, in sicer standarde, ki naj bi veljali za skladiščna vrata, avtomatizaciji in smiselnosti le-te. Mnenja diskutantov so bila različna. Nekateri so bili za popolno avtomatiko, nekateri pa za avtomatiko, povezano s ključi (tako neka-ko imamo zadevo rešeno tudi v Arhivu Republike Slovenije). V skladiščih pa je po mnenju vseh primarna varnost arhivskega gradiva – materialno varovanje gradiva. K temu sodi tudi razsvetljava skladišč. Na podlagi dolgoletnih izkušenj in merjenja svetlobe ter njenega škodljivega vpliva na gradivo, bi bilo primerno v skladiščih omejiti osvetlitev. Ob določenih obsežnejših delih, ki se jim v arhivih ne moremo izogniti, pa je treba priskrbeti dodatno razsvetljavo.

Pomemben dejavnik v skladiščih je tudi zaščita sten in tal. Sten novejših skladišč, ki so večinoma betonske, v Nemčiji praviloma ne barvajo. Tla v skladiščih pa je najprimerneje, po mnenju nemških kolegov, premazati z magnezitnim estrihom, ki je odporen in enostaven za čiščenje. V hamburškem arhivu ga čistijo s posebnimi krpami za vzdrževanje estriha.

Diskusija se ni ustavila samo pri skladiščnih prostorih, arhiviste so zanimali tudi standardi, ki veljajo za delovne prostore in opremo v njih. Ti naj bi veljali

tudi za pisarne uslužbencev in seveda tudi za opremo restavratske delavnice. V novih projektih, ki na prvo mesto postavljajo uporabnika arhivskega gradiva, je nujno poskrbeti za svetlo, prijazno, dostopno čitalnico, ob njej pa za sobe, namenjene katalogom ali inventarjem, popisom, pomagalom, kopiranim in drugim strojem za reprodukcijo – vse naj bi bilo primerno za uporabnika in njegovo udobje.

Kolokvij v Berlinu je bil zelo zanimiv in poučen, še veliko pa bi napisali tudi o diskusijah in dilemah, ki se pojavljajo na arhivskem strokovno-tehničnem področju, a naša naloga je bila predvsem seznaniti se z novimi arhivskimi skladišči in izkušnjami nemških arhivistov in drugih strokovnjakov za projektiranje novih arhivskih stavb z opremo, h kateri sodijo police, prezračevalne naprave, naprave za preverjanje vdora vode, javljanje požara, merjenje vlage, temperature ...

Aleksandra Seršič

68. jugozahodno-nemško arhivsko zborovanje v Ulmu

Kot predstavnica Zgodovinskega arhiva Ljubljana sem se 21. in 22. junija 2008 udeležila 68. jugozahodnonemškega arhivskega zborovanja v prostorih mestne hiše v Ulmu. Glavna tema zborovanja je bila: *"Arhivi v (prostorskem) kontekstu – arhivske zgradbe in njihovo okolje"*. Sprejem in pozdrav udeležencev sta bila v osrednji mestni stavbi, imenovani Hiši priseg (Schwörhaus), ki je bila pred nekaj leti temeljito obnovljena in lani julija na novo odprta. V njej ima prostore mestni arhiv. Stavba se imenuje Hiša mestne zgodovine ("Haus der Stadtgeschichte").

Prvi dan je imela po sprejemu in pozdravu udeležencev dr. Gudrun Litz (Mestni arhiv Ulm) v mestni hiši zanimivo predavanje z naslovom Ulm kot veliko mesto ob koncu srednjega veka.

Drugi dan zborovanja je bila na vrsti najprej otvoritev zborovanja – vodil jo je dr. Beat Gnädinger, arhivar državnega arhiva kantona Zürich – potem smo slišali pozdravne besede predstavnikov mestnih oblasti in mestnega arhiva, sledila so predavanja.

V dopoldanskem delu je Michael Wettengel, direktor mestnega arhiva Ulm, začel predavanja s predstavitev prenovne stavbe, v kateri domuje mestni arhiv, hiši priseg. V njej sta bila mestni arhiv in knjižnica že od leta 1908, leta 1964 so poleg nje uredili tudi skladišče in ga povezali s stavbo. Z zgraditvijo nove biblioteke v letu 2004 se je pokazala priložnost za temeljito prenovno arhiva. Cilji prenovne za arhiv so bili: temeljita modernizacija stavbe (prenova

vitev celotne infrastrukture, torej električne napeljave, ogrevanja, alarmnega sistema in sanitarij ter vgraditev modernega dvigala), vpeljava ločnice med delom, namenjenem javnosti, delovnimi prostori zaposlenih in skladišči ter rešitev do tedaj nezadovoljivega nadzora pri vходу v arhiv. Danes je obokana dvorana v pritličju (v njej je prvi dan potekal tudi sprejem udeležencev zborovanja) zelo primerna za razne razstave s temo mestne zgodovine in druge prireditve. V prvem nadstropju so čitalnica in skupni delovni prostori za pedagoške dejavnosti. S prenovno stavbo je prišla tudi nova vsebinska usmeritev mestnega arhiva. Izraz novega položaja je bilo tudi novo poimenovanje arhiva: "Hiša mestne zgodovine – Mestni arhiv Ulm". S privlačno ponudbo za meščane in goste mesta postaja ta inštitucija poznan in pomemben dejavnik v kulturnem delovanju mesta. Poleg arhivskih nalog v ožjem pomenu besede izvajajo tudi izobraževalno delo, pa tudi zgodovinske raziskave.

Referat z naslovom Vzpostavitev javnega arhiva v Javno privatnem partnerstvu, izkušnje pri graditvi državnega arhiva v Hamburgu, je predstavil Hans-Dieter Loose, direktor Državnega arhiva v Hamburgu. V letu 1972 je Državni arhiv v Hamburgu prvič v svoji 250-letni zgodovini kot senatni urad dobil zgradbo za arhiv. Bil je "v srcu mesta", le nekaj minut oddaljen od mestne hiše. Prostorske zmogljivosti nove zgradbe naj bi zadoščale za najmanj dve generaciji, toda že po približno 25 letih so bile izčrpane in moral je najti rešitev za prevzem gradiva, ki je bilo še na terenu. Ponujale so se štiri možnosti: graditev skladiščnega stolpa na sosednji majhni površini, preureditev nadstropij v garažni hiši, da bi pridobili dodatne skladiščne površine, postavitve zunanjega skladišča ali prodaja nepremičnine v središču mesta in postavitve nove na mestnem zemljišču v drugem mestnem okrožju. Ker denar za prve tri možnosti ni bil na voljo, je bilo kmalu jasno, da bi bila lahko uspešna samo četrta. Tej nakazani rešitvi so sledile konkretno tri partnerske konstelacije: menjava lokacije z velikimi željami; ponudba javnopravne ustanove: stavbo, ki ne rabi več svojemu namenu, po nekaj letih preurediti za arhiv; ali oddaja javnega razpisa, katerega predmet je postavitve nove zgradbe na državnem zemljišču zunaj mestnega središča in ob tem prepustitev dragocene nepremičnine v središču mesta. Na koncu so se odločili za razpis. Pogodba je bila sklenjena z investitorjem, čigar ponudba je bila najbolj prepričljiva.

O gradbenem projektu Državnega arhiva Thurgau in referendumu (25. novembra 2007) je govoril Andre Salatha, arhivist. Thurgau je srednje velik kanton v Švici, ki ima danes 230.000 prebivalcev in že od leta 1869 pozna neposredno demokracijo: tukaj sme ljudstvo ne samo voliti, ampak glasuje (odloča) tudi o sprejetju posameznih zakonov in velikih posojil, med drugim tudi o investicijskih načrtih. V njihovem

primeru se je tako že na začetku zastavilo vprašanje, kako prepričati ljudi, da potrebujejo arhiv in da je arhivska dejavnost potrebna. Z optimizmom in vztrajnostjo jim je uspelo razložiti velik pomen arhivov in 25. novembra 2007 so s skoraj 75% glasov dali blagoslov projektu, vrednemu 20 milijonov. Prej je bila v letu 2002 narejena analiza stanja in potreb, v obdobju 2003/04 je sledilo ovrednotenje, 2005. je bil narejen dvostopenjski projektni razpis, 2006. je bil izbrani projekt obdelan, leta 2007 je bil najprej predložen kantonskemu parlamentu in potem prebivalstvu. To načrtovanje in prepričevanje ljudi o pomembnosti arhiva za delavce državnega arhiva nista bili ovira, temveč so ju razumeli in tako tudi razlagali, da je to nujno potrebno v neposredni demokraciji. Konec koncev ni šlo samo za premestitev (preselitev) državnega arhiva v večjo, ustrezno opremljeno stavbo s skladiščnimi rezervami, ampak za veliko več: za strateški vidik lastnega dela, za lastno predstavo o sebi, kakor tudi za to, kako jih je in kako naj bi jih prebivalstvo sprejemalo. Odločilna pri takem procesu je komunikacija. In ne gre samo za arhivsko stroko in gradbena vprašanja, ampak zelo pogosto za več: za zgodovinsko zavest prebivalstva, za identiteto.

Predavanja dopoldanskega dela je sklenila Laurence Perry, direktorica Mestnega in komunalnega arhiva v Strassburgu. Govorila je o arhivskih zgradbah in mestnih načrtih v Alzaciji. V zadnjih 30 letih je bilo v Franciji zgrajenih veliko arhivskih zgradb. Nekaj časa je veljalo, da naj arhivi ne bodo v središču mesta, ker je bilo arhivsko gradivo obravnavano, kot da potrebuje samo preprost skladiščni objekt. Zdaj pa se arhivi selijo v mesta ali na novo urejene četrti v bližini starih mestnih središč. Novi arhivi so sestavni del mestne politike in vse nove arhivske zgradbe imajo obsežne prostore, ki so namenjeni izključno za sprejem obiskovalcev. Ta dinamika je sedaj tudi v Alzaciji. Od leta 2004 tečejo štirje različni projekti, dva v Strassburgu (Arhiv mesta in mestne občine Stassburg, Okrožni arhiv Spodnje Alzacije, Arhiv mesta in mestne občine Mülhausen, Arhiv mesta in mestne občine Brumath). V Strassburgu je arhiv v zornem polju uprave in mestnega sveta, čisto v bližini so Univerza in več drugih pomembnih kulturnih ustanov. Pomembno pa je bilo še nekaj: stavba naj bo lepa in opazna, o arhivu je treba govoriti. Nova stavba Okrožnega arhiva je oddaljena od Mestnega arhiva 10 minut hoda. Projekt pariškega arhitekta je 100 metrov dolga in šest nadstropij visoka stavba. Zagotavlja prostor za 60 tekočih kilometrov gradiva, razstavni prostor meri 200 m², predavalnica in čitalnica imata vsaka po 80 sedežev. Severna fasada je sestavljena iz steklenih plošč, na katerih so odslikave (upodobitve) dokumentov. Otvoritev arhiva je načrtovana za začetek leta 2009. V malem mestu Brumath naj bi zgradili stavbo, ki bo združevala arhiv mesta in mestne ob-

čine, umetnostne zbirke in društveno dvorano. V Mülhausnu bo arhiv v nekdanjem industrijskem delu mesta v bližini starega mestnega jedra. Tam so tudi del Univerze, zbirno mesto za arhive podjetij, delavnice za upodablajočo umetnost in center za sodobno umetnost. Ga. Perry je svoj referat sklenila z ugotovitvijo, da vse večje zanimanje za lokalno zgodovino in omembe vreden arhitektonski slog novih zgradb postavljata arhive v središče zanimanja urbanizma.

Popoldanski del zborovanja je začel Wilhelm Wadl, direktor Koroškega deželnega arhiva, ki je predstavil razvoj Koroškega deželnega arhiva od njegovega preoblikovanja v javnopravno ustanovo. Od ustanovitve v letu 1904 je bil koroški deželni arhiv v hiši deželne vlade v Celovcu. Prostorske razmere so bile od 1970. leta naprej katastrofalne. Več kot dve desetletji je trajalo prepričevanje politike, da je potrebna nova zgradba. Od leta 1996 ima tako samostojno, zelo funkcionalno opremljeno arhivsko zgradbo. Hkrati z otvoritvijo je arhiv postal samostojna javnopravna ustanova (prej je sodil v deželno upravo). Izvajanje temeljnih nalog (prevzemanje, urejanje in hranjenje arhivskega gradiva, kakor tudi skrb za uporabnike v čitalnici) financira dežela. Arhiv pa je zadolžen tudi za delo s strankami tudi zunaj okvira temeljnih nalog in si s tem pridobiva lastne prihodke. Te lahko samostojno uporablja. V letu 2007 je tako dobil 206.000 evrov ali 17% proračuna. Seveda pa zaslužek niha in je odvisen od več dejavnikov in projektov. Pomemben vir dohodka predstavljajo knjižni in raziskovalni projekti (naročniki so največkrat podjetja ali občine), izdelava reprodukcij, mnenja za zasebnike, najem in oddaja prostorov v zakup in v manjši meri tudi razstavna dejavnost. V zadnjih letih sodelujejo tako pri visokih jubilejih podjetij kakor tudi pri likvidaciji velikega montanističnega koncerna in zavarovanju njegovega arhiva. Pomemben element pri položaju Arhiva v javnosti je tudi vloga arhiva kot prireditvenega centra. V predavalnici in razstavnih prostorih arhiva je kakih 50 prireditev na leto. V večji meri gre za oddajo, pri tem pa Arhiv jasno loči med kulturnimi prireditvami, ki imajo ožjo zvezo z njegovo lastno dejavnostjo (pri teh je Arhiv večkrat so-prireditelj), ter komercialnim najemom. Koroški deželni arhiv je redno navzoč v medijih, opravlja veliko razprav in storitev za novinarje tako v tiskanih medijih kakor tudi na lokalnem radiu in televiziji. Ta nenehna navzočnost v javnosti je pomembno sredstvo, saj je tako tudi v zavesti svojih lastnikov pozitivno zasidran. Da je tako, pa se morajo sodelavci Arhiva seveda pojavljati na raznoterih področjih: pri publikacijah (tudi v poljudno-znanstvenih oblikah), pri pripravi predavanj in ekskurzij v okviru izobraževanja odraslih, pri dodatnem izobraževanju učiteljev, arhivski pedagogiki za šole, projektih z mediji v

okolju zgodovinskih jubilejev in spominskih dnevo. Kljub vsej tej dejavnosti pa ne sme zanemarjati temeljnih nalog arhivske dejavnosti.

Zadnji v sklopu referentov na zborovanju je nastopil arhitekt Klaus Bühner iz Freiburga, ki je predstavil svoje izkušnje pri sodelovanju med uporabniki (arhivarji) in načrtovalci arhivskih zgradb in priporočila. Predstavil je primer graditve Zveznega arhiva v Freiburgu. Poudaril je pet korakov, ki jih je potrebno narediti, da bo komunikacija med uporabnikom in načrtovalcem optimalna, in to razložil ob konkretnem primeru Zveznega arhiva v Freiburgu. Prvi korak: določite se kot uporabnik: Določite kompetentne osebe s pooblastilom za odločanje in poznavanje zahtev. V Freiburgu so bili imenovani trije arhivski vodje, predstavnik mesta Freiburg in Univerze, opisani so bili njihove funkcije in pooblastila. Drugi korak: potrebno je najti načrtovalca. Išcite arhitekta z izkušnjami pri načrtovanju arhivov. Investirajte v ta izbor. Tretji korak: določite arhiv in njegovo vsebino. Določite natančno naloge arhiva, vprašajte se, kako bodo te naloge potekale, kakšen je potek dela danes in bo v prihodnosti, ali se spreminjajo naloge in s tem potek dela. Naredite inventuro svojega arhiva (prostorov in arhivskega gradiva). Četrti korak: informacije za načrtovalca. Pomagajte načrtovalcem, saj ni nobene strokovne literature o arhivih. Funkcionalne in gradbene zahteve, ki se nanašajo na zgradbe, niso nikjer definirane. Obstaja nekaj publikacij o arhivskih zgradbah, vendar ni zapisanih uporabnih in tehničnih zahtev. V primeru Freiburga so imeli na voljo informacijo Deželnega arhiva v Stuttgartu o arhivskem gradivu, uravnavanju klimatskih razmer in opremi prostorov. Obiskali so Nadškofijski arhiv v Freiburgu in narejena je bila študija na Univerzi v Karlsruheju in visoki šoli za tehniko v Stuttgartu. Peti korak: izdelajte uporabne zahteve. Definirajte notranji potek v matrici, da bo postal zunanji potek vaših potreb hitro jasen.

Po končanih predavanjih sta sledila diskusija in sklepe zborovanja.

Sonja Anžič

XVIII. mednarodni arhivski raziskovalni tabor. Petišovci – Petesháza in Mala Polana v Sloveniji ter Páka na Madžarskem od 23. do 28. junija 2008

Slavnostna otvoritev že 18. mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora je potekala v ponedeljek, 23. junija 2008, v centru Bánffy v Lendavi. Glavna organizatorja tabora sta bila Pokrajinski arhiv v Mariboru in Arhiv županije Zala iz Zalaegerszeg. S organizacijo

torji pa so bili še Arhiv Železne županije iz Szombathelya, Zavod za kulturo madžarske narodnosti ter Občini Lendava in Velika Polana.

Na otvoritvi so bili navzoči udeleženci tabora – dijaki lendavske gimnazije in gimnazij iz Zalaegerszega in Szombathelya, direktor Arhiva Železne županije dr. György Tilcsik in namestnik direktorja Arhiva županije Zala Csaba Káli, strokovni vodje iz treh arhivov iz Maribora, Jure Maček, iz Szombathelya Robert Bartos in iz Zalaegerszega Zoltán Paksi ter predstavniki Železne županije in županije Zala.

Dr. György Tilcsik se je spomnil na začetke tabora, na leto 1991, ko so tabor izpeljali, čeprav je prav takrat potekala vojna za Slovenijo. Prepričan je, da delo in trud nista bila zaman. Še več – noben arhiv v Evropi se ne ponaša s podobnim delom oz. projektom. Dal je tudi nekaj zamisli za vsebinsko izpopolnitev tabora; na terenu bi poleg zbiranja dokumentov opravili tudi intervjuje s krajevnimi zgodovinarji, starejšimi občani, ki poznajo zgodovino naselij oz. pomembnejše dogodke v vasi.

Csaba Káli, namestnik direktorja Arhiva županije Zala, je pozval dijake, naj bodo pozorni na vsebino dokumentov, ki jih bodo našli, saj bo iz njih vidno, kako razgibano je bilo 20. stoletje in kako različno se dogodkov spominjajo posamezniki. Isti dogodek bosta dva človeka interpretirala popolnoma drugače.

Navzoče je pozdravil tudi Jure Maček, višjih arhivist iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Povedal je, da bo najverjetneje tudi letošnji tabor uspešen, saj tako kažejo izkušnje, ter da se z našim obiskom pri prebivalcih povečuje skrb za njihovo lastno pisno kulturno dediščino.

Po slovesni otvoritvi in kosilu smo dijaki in mentorji že odšli v Malo Polano, slovensko vasico. Kraja z imenom Palina (danes Velika in Mala Polana) in Brezouica (danes Brezovica) sta bila v srednjeveških pisanih virih prvič omenjena leta 1322. Upravno so ti kraji takrat in potem do leta 1919 sodili v županijo Zala. Velika Polana je brez dvoma najbolj znana kot rojstni kraj pisatelja Miška Kranjca (1908–1983), ki ga literarni zgodovinarji uvrščajo med predstavnike socialnega realizma. Letos septembra bodo v občini zaznamovali 100. obletnico pisateljevega rojstva; ob tej priložnosti bo tudi otvoritev razstave zbranega arhivskega gradiva na letošnjem taboru. Polane ne bi bilo niti brez štokelj, saj je vas znana z imenom "evropska vas štokelj". Organizacija Euronatur je do sedaj podelila devet nazivov "Evropska vas štokelj". Gre za model varovanja močvirnih habitatov. Vključevanje bele štoklje v življenje lokalne skupnosti namreč nujno pomeni tudi ohranitev močvirij, močvirnatih travnikov in pašnikov, saj so to pomembna območja za prehranjevanje štokelj.

Kljub veliki vročini smo obiskali kar polovico vseh hiš. Gradiva je bilo po pričakovanjih manj; naj-

več je bilo fotografij, nekaj molitvenikov in nič dokumentov. Bili smo kar malo razočarani. Toda drugi dan dopoldne smo se vrnili še v drugi del vasi. Računali smo na večjo srečo.

Le-ta nas naslednji dan res ni zapustila, saj nam je starejša gospa prinesla na mizo za celo škatlo 110 let starih in še starejših dokumentov. Sicer smo jo zmotili pri delu na vrtu. Nekaj časa smo porabili za prepričevanje, saj se je bala, da bodo iz dokumentov vidni priimki njenih prednikov, zemlja, ki so jo imeli ipd. Na koncu nam jo je le uspelo prepričati, da gre za sto in več let stare dokumente, da so imena napisana z madžarskim črkopisom in da nikjer na razstavi ne bo zapisano, da so to njeni dokumenti. Najstarejši dokument, ki nam ga je posodila in je tudi sicer bil najstarejši, je iz leta 1860, in sicer gre za popis zemljišč, ki jih je kupil eden od prednikov njenega moža. Med dokumenti je bilo veliko odločb, zemljiškoknjižnih spisov, računov, pogodb in notarskih listin, vse s konca 19. in začetka 20. stoletja.

Medtem ko je ena skupina odbirala dokumente, je druga raziskovala na drugem koncu vasi. Pot jo je peljala mimo t. i. Sabolove domačije, hiše in gospodarskega poslopja, ki sta bila zgrajena leta 1930. Danes ima hiša avtentično ohranjeno notranjščino – tako stanovanjskega kot tudi gospodarskega dela.

Po napornem dopoldnevu smo se za kratek čas ustavili še v Polanskem logu. Med strokovnjaki je ta ekosistem znan daleč naokrog, saj so tu pomembna rastišča "prekmurske smreke" – črne jelše. Poleg črne jelše je tu našlo zavetje še mnogo drugih predstavnikov rastlinskega in živalskega sveta. Med njimi tudi črna štoklja, ki se v nasprotju z belo izogiba bližini ljudi in gnezdi v gozdu. Na obrobju Polanskega loga je Copekov mlin. Pomembna točka iz vojnih časov, ko je bil tu ustanovljen odbor OF in ostal edini, ki ga sovražnik ni nikoli odkril. Danes je to edini ohranjeni mlin na potoku Črncu. Včasih je bilo na razdalji petih kilometrov na potoku Črncu pet takih mlinov, danes je ohranjen le še ta.

Kratkemu počitku in osvežitvi v Termah Lendava je sledilo raziskovanje v drugi vasi, v dvojezičnih Petišovcih. Leta 1993 je tabor tukaj že potekal in že takrat je bilo zbrano zanimivo arhivsko gradivo. Bali smo se, da bomo iz Petišovcev odšli praznih rok. Toda na naše veliko presenečenje smo dobili veliko gradiva. Predvsem so bile to fotografije. Omeniti je treba dve, in sicer fotografiji Prostovoljnega gasilskega društva Petišovci med letoma 1925 in 1932.

Delo v Petišovcih smo končali kar hitro, saj za nas po dobri uri nihče ni imel časa, vsi so se namreč odpravljali na pogreb starejše vaščanke. Ni nam preostalo drugega, kot poiskati senco in počakati na gospo Gabi Feher, v. d. direktorice Turizma Lendava in predsednico kulturnega društva Petišovci.

Ko je prišla, nam je predstavila Petišovce in njegove razvejene ulice, v katerih se izgubi marsikateri tujec. Vzrok za takšno razvejenost je ta, da so si ljudje v preteklosti postavljali hiše na višjih legah, na nekakšnih otokih, saj so se tako zavarovali pred poplavami reke Mure in potoka Kopice. Vas je znana tudi po vrtnah zemeljskega plina in nafte, ki so ju odkrili leta 1950. Ker so se zaradi več sto vrtn, ki so jih takrat naredili bali, da bi prišlo do eksplozije, so celotno vas obdali z bodečo žico, ljudi pa izselili. Vsak je pobral šila in kopita in odšel, kamor je vedel in znal. Ljudje so si poiskali zatočišča pri prijateljih in sorodnikih v sosednjih vaseh. V vas je bilo mogoče vstopiti samo s posebno dovolilnico. Vaščani so se v svoje domove vrnili šele čez štiri leta. Šele lani jim je država izplačala tudi odškodnino.

Zapeljali smo se še do lendavskega gradu ter si ogledali stalne razstave, ki so v gradu. Naša zadnja točka ogleda je bilo židovsko pokopališče. Židje so v preteklosti Lendave odigrali zelo pomembno vlogo. Letos smo obiskali njihovo pokopališče v Dolgi vasi poleg Lendave. Na njem so pokopani židje iz Lendave in okoliških vasi. Tudi na pokopališču doljelendavskih židov so si prizadevali spoštovati predpis, da morajo biti napisani na nagrobnih spomenikih obrnjeni proti Jeruzalemu. Od druge polovice prejšnjega stoletja je židovsko pokopališče obdajala kamnita ograja, danes pa le tu in tam najdemo še kakšen z mahom porasel kamnit steber v goščavi. Židje so na dolgovaškem pokopališču začeli pokopavati svoje mrtve leta 1850. Med nagrobnimi spomeniki iz prejšnjega stoletja je najstarejši nagrobnik, na katerem so še vidni ime, priimek ter letnica smrti žene Lipóta Krecza, ki je umrla 3. junija 1861. Zadnja pogreba, pri katerih so opravili židovski pogrebni obred, sta bila še med drugo svetovno vojno, ko so leta 1943 položili k večnemu počitku Henrika Maschanzkerja in dr. Ármína (Hermana) Strasserja. Ob smrti Elka Balkányja in Josipa Mayerja, ki sta umrla leta 1945, v Lendavi in okolici ni bilo ne rabina ne kantorja, zato ju niso mogli pokopati z židovskim verskim obre-

dom. Leta 1979 je umrl Béla Eppinger, ki pa je po vojni prestopil v evangeličansko vero, zato je pogrebni obred vodil evangeličanski župnik. 19. maja 1997 so k večnemu počitku položili Klaro Blau, od katere se je z molitvijo v hebrejščini poslovil mož, v začetku naslednjega leta, 15. januarja 1998, pa je v 95. letu starosti umrl tudi Lajos Blau.

Tretji dan, 25. junija, je bil državni praznik. Vrniti smo se morali nazaj v Petišovce ter obiskati nekaj družin, ki so nam obljubile, da bodo pripravile nekaj gradiva. Ustavili smo se pri teti Mariški. Veliko nam je pripovedovala o svojih šolskih prigodah; pet let je hodila v slovensko šolo, ko pa so leta 1941 Madžari zasedli Prekmurje, je šesti razred nadaljevala v madžarski šoli. Shranjena je imela tudi stara spričevala, učbenike in čitanko. Omeniti je treba tudi fotografijo iz leta 1941, na kateri so Petišovčani, ki pred vasjo čakajo na madžarske vojake. Tudi družina gospe Mariške je bila leta 1950 izseljena. Za razstavo nam je posodila dovolilnico – izkaznico, s katero je prihajala v vas, ker je bila zaposlena pri podjetju Ina Nafta.

Bližal se je že naš odhod na Madžarsko, zato smo si v Petišovcih na hitro ogledali še cerkev, posvečeno sveti Rozaliji.

Na Madžarskem smo se nastanili v penzionu Éden (Paradiž) v naselju Páka. Gospa Matilda nas je že nestrpnost pričakovala. Kar vsi smo odšli k njej, saj je marsikaj doživela. Leta 1950 so jo kot 19-letno dekle skupaj s starši izgnali na skrajni vzhod

Madžarske, na Alföld. Družina gospe Matilde je imela nekaj več zemlje, živine in večjo stanovanjsko hišo. Iz Páke so tako izgnali tri ali štiri družine z obrazložitvijo, da so kulaki. Na Alföldu so bili tri leta, delali so na poljih in hlevih kmetijske zadruge in v različnih tovarnah. Po prihodu domov so jih nastanili v njihovo lastno hišo, a so do 90. letih morali plačevati najemnino. Gospa nam je za razstavo posodila majhen zvezek, v katerega je zapisovala imena tistih, ki so bili izgnani skupaj z njo iz različnih madžarskih mest.

Podobno zgodbo smo slišali tudi pri naslednji hiši: starši lastnika so imeli zelo sodoben mlin. Mlin so jim odvzeli, njih pa odgnali na Alföld.

Pred večerjo je sledilo še predavanje župana Páke Lászla Molnára o zgodovini naselja in problemih vasi. Načrtujejo razvoj izletniškega turizem, saj je v okolici veliko zdravilišč s termalno vodo. Páka z okolico pa je zanimiva predvsem za kolesarje, jahanje in vinogradniški turizem.

Četrty dan zjutraj nas je takoj po zajtrku obiskal gospod Lajos Srágla in nam prinesel škatlo starih dokumentov, najdenih na podstrešju hiše, ki jo je kupil v Páki. Povedal nam je tudi nekaj o vrtinah plina in nafte v vasi in okolici.

V vasi smo si ogledali tudi rojstno hišo znanega doktorja znanosti prof. Józsefa Övegasa, ki je bil znan predvsem po tem, da je fizikalne pojave predstavljal na način, ki ga je razumel še tako preprost človek – podobno kot v današnji Hiši eksperimentov v Ljubljani.

Ko smo tako hodili od hiše do hiše, smo prispeli tudi do vaške cerkve. Tam nas je sprejel oče László. Razkazal nam je cerkev in grobnico, ki pa je v zelo slabem stanju. Ker leži cerkev višje kot sama vas, smo želeli videti okolico tudi z zvonika, vendar smo zaradi varnosti ostali raje na trdnih tleh. V župnišču smo po brskali še po matičnih knjigah; najstarejše so bile s konca 17. stoletja.

V preteklih letih tabora smo dobili tudi nekaj izkušenj s tem, kje in predvsem kako dobiti dokumente. Če je hiša zelo stara in v njej še živi lastnica, ima ta zagotovo kakšne dokumente, če ne kaj drugega vsaj fotografije. Občutek nas niti tokrat ni prevaral, saj je gospa ob ograji nekaj časa premelevala in premišljevala, potem pa le prinesla vrečko s fotografijami. Povedala nam je še svojo življenjsko zgodbo, bolje rečeno kruto usodo, ki se je poigrala z njo; bila je poročena le osem mesecev, ko je mož odšel na fronto; z nje se nikoli več ni vrnil.

Popoldan je bil namenjen obiskom bunkerjev, ki jih je Madžarska zgradila vzdolž jugoslovanske meje. Leta 1948 je prišlo do spora med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Stalin je 28. junija 1948 v posebni resoluciji obtožil Komunistično partijo Jugoslavije za odaljevanje od marksistične in leninistične ideologije ter ji pripisal sovražni odnos do Sovjetske zveze.

Izključil jo je iz Informbiroja. Resničen razlog za spopad je bil spor med Stalinom in Titom, ker je Tito po drugi svetovni vojni želel več samostojnega odločanja v jugoslovanski politiki. V obdobju informbirojevskega spora so se poslabšali tudi odnosi med Madžarsko in Jugoslavijo. Madžarska je leta 1950 začela graditi bunkerje vzdolž jugoslovansko-madžarske meje, ki so predstavljali obrambo pred Zahodom. V teh bunkerjih nikoli ni bilo nobenega vojaka. Večina jih je v gozdu, nekaj jih je tudi sredi polj ali dvorišč. Ogledali smo si štiri, trije so bili dostopni in urejeni. Sanacije preostalih bunkerjev nimajo v načrtu, saj zahteva velika denarna sredstva. Tudi porušiti jih ni mogoče, ker so betonske stene debele od 1,5 do 2 m in bi jih morali razstreliti. Večina jih je danes zaraščenih, tisti, ki so bili zgrajeni sredi dvorišč kakšne stanovanjske hiše, pa so kleti. V vasi je tudi stalna razstava o teh bunkerjih. Postavil jo je Vojaški muzej iz Madžarske.

Peti dan dopoldne smo imeli toliko časa, da smo obiskali eno hišo, potem pa smo že hiteli na železniško postajo, da ne bi zamudili majhnega turističnega vlakca. Vlak so v preteklosti potrebovali predvsem za vožnjo lesa. Pozneje je postal zanimiv tudi za turiste in domačine. Vozi od pomladi do jeseni, vagoni so odprti. Lahko sloniš na oknu ali sediš na stopnicah vrat, saj vlak vozi s hitrostjo približno 30–40 km/h, in občuduješ mimo bežečo pokrajino in vasice, ki so na trenutke videti, kot da se je ustavil čas v 60. letih prejšnjega stoletja. Stare hiše, traktorji, vse okrog zelenje in gozd, še poštene ceste ne vodijo do njih. Ko tako sediš na vlaku, si včasih zaželiš, da bi vožnja kar trajala. Po tej idili se nam nič več ni mudilo nazaj v Páko. Bližala se je razstava, mi pa smo se na madžarski strani kar malo polenili. Zato smo se razdelili v dve skupini ter se odpravili od hiše do hiše. Prva ulica, druga, tretja ..., in tako vse do večerje. Pri številnih družinah smo dobili dokumente. Iz izkušenj že nekako veš, kje se spleča bolj potruditi s prepričevanjem. Če gospa začne brskati po starem predalu s fotografijami, bo vmes zagotovo kakšna zanimiva. Na vrhu barvne, na dnu predala pa črno-bele s konca 19. stoletja. Ko zagledaš takšno fotografijo, ti gre kar na smeh! Zvečer smo se v penzion vrnili z obilico fotografij, obrtnim listom formata A3 iz leta 1920, dopisnicami, ki jih je svojim domačim pošiljal ujeti vojak v ruskem ujetništvu po 2. svetovni vojni, in nekaj dokumenti.

Ko imaš takšno količino zbranega gradiva, preprosto veš, da z razstavo, ki smo jo pripravljali naslednji dan, ne bo nobenih težav. Šesti dan, v soboto zjutraj, smo začeli podrobno pregledovati gradivo in odbirati najzanimivejše. Razdelili smo ga v štiri sklope, in sicer: Gospodarstvo, Iz življenja družin, Šolstvo – kultura – versko življenje – društva – šport ter Knjige – periodika. Panoji in vitrine so se hitro napolnili in čakali smo le še na otvoritev ob 15. uri.

Razstava je bila v kulturnem domu Páka. Po tej razstavi je bila na vrsti še ena, in sicer oktobra v Petišovcih.

Gradivo, ki smo ga zbrali v Petišovcih in Mali Polani, obsega tri arhivske škatle. Vse gradivo moramo po razstavi vrniti. Tudi letos ugotavljamo, da lastniki dokumentov gradivo raje posodijo le za razstavo, ne želijo pa ga dati v trajno last arhivu. Predvsem se zelo oklepajo fotografij, saj le-te predstavljajo vez med njimi in njihovimi predniki. Na fotografijah so spomini na njihovo mladost, na njihove starše in prastarše. Ob našem obisku in zanimanju za te fotografije in dokumente se tudi lastniki zavedo njihove pomembnosti, zato bodo v prihodnosti bolj pazili nanje. Tudi dijaki, udeleženci tabora, spoznajo pomen pisne kulturne dediščine, obenem pa spoznavajo tudi zgodovino krajev in širšega območja ob slovensko-madžarski meji.

Na koncu tabora smo arhivisti menili, da je bil tudi letošnji tabor uspešen. Čeprav smo lani razmišljali, da bi z jubilejnim, 20. taborom projekt končali, smo letos ugotovili, da bi bilo škoda, če bi se skupni projekt dveh držav in treh arhivov končal. V letih poteka tabora so zrasla prijateljstva med madžarskimi in slovenskimi arhivisti, slovenskimi in madžarskimi dijaki, tako da se med seboj obiskujejo, nastalo je kar nekaj skupnih arhivskih projektov, obiskujemo se na srečanjih, evidentiranjih in zborovanjih. Strinjali smo se, da bo 19. tabor potekal po ustaljenih tirnicah, 20. pa bo prelomni, saj bo vsebinsko bogatejši, poleg samega raziskovanja oz. dela na terenu bo vseboval dodatne dejavnosti v obliki različnih delavnic. Vse zamisli so dobrodošle!

Gordana Ševeš Lipovšek

Poročilo o šolanju, namenjeno spoznavanju konserviranja fotografij in fotografskih zbirk v srednji, vzhodni in južni Evropi

Šolanje, namenjeno spoznavanju konserviranja fotografij in fotografskih zbirk, za območja srednje, vzhodne in južne Evrope, na katero sem bila sprejeta, so organizirali: Gettyjev konservatorski inštitut (Getty Conservation Institut, GCI, Los Angeles), Akademija za likovno umetnost in oblikovanje (Bratislava, AFAD) in Slovaška narodna knjižnica (SNL Martin).

Glavni namen projekta je razvoj ali dopolnjevanje znanj iz stroke pri konserviranju in restavriranju fotografij in fotografskih zbirk na območjih srednje, vzhodne in južne Evrope, in sicer:

- osvojiti teoretično in praktično znanje o konserviranju fotografij in fotografskih zbirk v nizu poletnih šol in učnih dejavnosti v šolskem letu;

- znanje in veščine, pridobljene na tem šolanju, naj bi kandidati uporabljali in širili v svojem službenem okolju in bili odgovorni za fotografije in fotografske zbirke v svojih regijah;
- kandidati in profesorji bodo ustvarjali svojo spletno stran, a med šolanjem še ne bo dostopna javnosti.

Šolanje za pridobitev teoretičnega in praktičnega znanja ter spretnosti, potrebnih pri konserviranju fotografij in fotografskih zbirk, bo zaradi kompleksnosti trajalo tri leta in bo oblikovano tako, da bo združevalo tako tradicionalno podajanje snovi v klasičnem razredu, kot tudi učenje na daljavo, pri tem bo vsak udeleženec dobil mentorja. Po opravljenem šolanju bodo vsi kandidati, ki bodo opravili šolanje, pridobili znanje podiplomske ravni.

Udeležila sem se uvodnega tritedenskega prvega modela šolanja v klasičnem razredu z naslovom Osnove konserviranja fotografij. Šolanje je potekalo v Bratislavi od 21. julija do 8. avgusta 2008. Prvi del se je z učenjem na daljavo nadaljeval 1. septembra 2008 in se bo končal 30. aprila 2009. Drugi, tritedenski model bo potekal julija in avgusta 2009 v Bratislavi in Martinu. Za nadaljevanje šolanja v drugem modelu je treba uspešno opraviti naloge, ki jih dobijo udeleženci v prvih dveh semestrih.

Udeleženci smo bili različnih poklicev: arhivisti, kustosi, menedžerji, konservatorji-restavradorji papirja, fotografi in to iz različnih ustanov, kot so: muzeji, knjižnice, neprofitne organizacije ter arhivi. Kandidati smo bili iz: Bolgarije, Češke, Hrvaške, Madžarske, Makedonije, Poljske, Romunije, Slovaške, Srbije in Slovenije, poleg mene je bila na šolanju še Tina Buh. Kandidatov nas je bilo sedemnajst. Profesorji prvega modela so bili vodilni strokovnjaki za konserviranje fotografij in fotografskih zbirk: Dusan Stulik (znanstvenik; GCI), Art Kaplan (znanstvenik; GCI), Janka Križanova (GCI), Tram Vo (zasebna konservatorica fotografij; Kalifornija), Monique Fischer (konservatorica papirja in fotografij (Northeast Document Conservation Center; Andover, Massachusetts), Jürgen Seidel (Stuttgart), Klaus Pollmeier (Akademija za nove medije in digitalno informatiko v Stuttgartu in koordinatorja Sean Charette, specialist za projekte in izobraževanje (GCI) in Barbara Burianova (asistentka, profesorica na AFAD).

Program prvega modela je vseboval naslednje sklope: kako določiti različne tipe fotografij, priprava konservatorskega načrta za poškodovano gradivo, kako narediti pregled stanja fotografske zbirke, zakaj, kakšne in katere poškodbe nastanejo na fotografskem gradivu, kako ustvariti obstojnejše tiske Ink-jet, okvirjanje fotografij, čiščenje fotografij in obisk muzeja Albertina in konservatorskega oddelka Narodne knjižnice na Dunaju.

Prva polovica je bila namenjena določanju različ-

nih tipov fotografij od prvih fotografij do fotomehantičnih fotografij ter novejših digitalnih fotografij. Ker so fotografije sestavljene, bolj kompleksno vse to znanje zgodovine fotografije pripomore k datiranju, sestavi ter prepoznavanju posameznih tipov fotografij.

Predavanja so imeli: Dušan Stulik, Janka Križanova in Art Kaplan. Dosledno in obsežno so predstavili zgodovino fotografije in znanstvena odkritja, na področju kemije, fizike in tehnike, ki so bila zasluzna za razvoj fotografije od prvih fotografij do digitalnih ter tudi o znanstvenikih, ki so jih odkrili. Izčrpno so bile predstavljene vse kemijske snovi in procesi, ki so potekali na fotografijah v njihovem razvoju s poudarkom na srebrovih in nesrebrovih procesih. Seznanili smo se z opremo in proizvajalci in se izurili v pravilnem ravnanju z njimi različne lupe in mikroskopi, ki smo jih kasneje uporabljali za prepoznavanje fotografij in določanje nekaterih poškodb na njih ter spoznali še dva novejša najzanesljivejša instrumenta spektrometra XRF in FTIR; ti dve napravi sta zelo dragi in ju v inštitucijah, ki se ukvarjajo s fotografskim gradivom po večini ni. Vsi instrumenti so bili prinešeni iz GCI, so nedestruktivni in zanesljivo prepoznavajo in določajo vse snovi, ki so v fotografiji.

Na zahtevnih in obsežnih teoretičnih vajah smo na podlagi prejšnjih predavanj prepoznavali in določali različne tipe fotografij ob pomoči najprej vizualne značilnosti za vsak določen tip fotografije in potem še značilnosti ob pomoči povečav. Fotografije, ki smo jih spoznali in določili, so bile predvsem pozitivni na papirju, manj pa na kovini, steklu, keramiki in tkanini; manj smo videli tudi negativov. Prve fotografije dagerotipije, ambrotipije in ferotipije so po navadi okvirjene. To so redki negativni, ki so jih tudi kolorirali s pasteli, pomešanimi z gumiarabiko. Kolodijeve fotografije mat in sijaj, karbonske fotografije, albuminske, solne fotografije, cianotipije, fotografije platinum, vse želatinasto-srebrove fotografije in fotomehantične fotografije, kot so: fotolitografija, kolotipija, woodburytipija, poltonski proces, dvotonski proces, tri barvni poltonski proces, štiri barvni poltonski proces, fotografurva, rotografurva, potem smo še določili xerox, tisk InkJet, črno belo digitalno fotografijo in še številne druge fotografije.

Monique Fischer je predstavila poškodbe na fotografijah pozitivnih in negativnih, na nosilcih kot tudi na drugih plasteh, ki sestavljajo fotografijo, te so mehanske, kemične in fizikalne. Fotografije na kovinskem nosilcu imajo značilne poškodbe zaradi korozije. Pri tej odpade slika, stekleni nosilci razpokajo ali se razbijejo in so zato najbolj občutljivi, fotografije in negativni na papirnem nosilcu imajo poškodbe, značilne za papir: porumenelost, obledelost, razpoke, raztrganine, gube, lisičje pege in druge madeže. Poškodbe

nastanejo tudi na posameznih plasteh, ki sestavljajo sliko in so odvisne od tega, iz katerih snovi so: razpoke, posrebrjen videz, obledelost in drugo. Znanje o različnih poškodbah smo utrjevali in si ostrili oko z intenzivnimi vajami. Vsak je ob več svojih primerih različnih fotografij določal fotografije in poškodbe jih predstavljal v okviru diskusije.

Pregledali smo tudi, kakšen naj bo način popisa fotografije pred restavriranjem in kaj popis vsebuje, na kaj moraš biti pozoren, kaj moraš upoštevati in drugo.

Predstavitev načina delovanja tiskalnikov Ink-Jet (način dye sublimation) in razlike med njimi ter učinek tiskanja enake fotografije na različnih papirjih, ki so danes na tržišču tako v Evropi kot v Ameriki. Podroben pregled fotografskih in drugih papirjev je bil zelo poučen; obstojnost je še vedno kratka. Hranimo jih upoštevaje enake predpise kot vse druge fotografije.

Tram Vo je predstavila metode čiščenja različnih fotografij z različnimi sredstvi, ki so v uporabi v restavriranju. Poleg posebnih radirk smo pri čiščenju preizkusili še destilirano vodo, aceton, alkohol in mešanice na različnih originalnih tipih fotografij. Svoje pridobljene ugotovitve in izkušnje smo si izmenjali v izčrpnih debatah.

Več načinov umeščanja fotografij v paspartuje, preden jih okvirimo, je primernih za občutljive fotografije. Iz japonskega papirja smo izdelali podaljške in druge oblike elementov, ki umeščajo fotografije, in jih nalepili ali kako drugače umestili v paspartuje. Pri lepljenju smo uporabili pšenični škrob.

Da bi bila dostopnost do fotografskih zbirk ali posameznih fotografij ne samo v inštitucijah, ampak tudi na svetovnem spletu kar najboljša, je Klaus Pollmeier digitalizacijo fotografij in fotografskih zbirk zelo nazorno in podrobno predstavil v večih poglavjih: komu in zakaj je namenjena digitalizacija, kako deluje in kakšna je sestava digitalne fotografije, njene prednosti pred analognimi fotografijami in tudi slabosti, koliko je digitalizacija razumljiva in kako je dostopna. Predstavili so nam tri novejša programe za digitalizacijo fotografij in fotografskih zbirk: FAUST, Museum plus in FilemakerPro.

Jurgen Seidel pa je nazorno predstavil, kako naj bi bil najbolje opremljen fotografski studio, katera oprema digitalnih skenerjev in fotoaparátov z najboljšimi objektivni je najboljša in prikazal obdelave digitalnih posnetkov s PhotoShopom.

Obiskali smo muzej Albertina in si ogledali njegovo popolno opremljeno skladišče in konservatorsko delavnico. Skladišče je računalniško vodeno. Z vrhunsko tehniko gradivo, ki je vloženo v kodirane arhivske škatle, s tehnično napravo po vodilih z ukazom v računalniškem programu pošlje izbrano kodirano škatlo z gradivom v čitalnico. Tudi konser-

vatorska delavnica ima vrhunsko opremo mize, luči, prostore in orodje in druge opreme. V muzeju hranijo dragoceni fond fotografij, ki vključujejo tudi zapiske, odkritja in razvoj fotografov na tem področju in še delujoča tribarvna kamera iz začetka 20. stoletja. Podobna je konservatorska delavnica v Narodni knjižnici na Dunaju, ki smo si jo tudi ogledali. Pokazali so nam v zvitku albuminirano fotografijo v velikosti 50 x 250 cm.

Ker sem na šolanje odšla brez predznanja o fotografijah, razen znanja o konserviranju in restviriranju papirja, je bilo zame velika pridobitev in poleg tega zanimiva izkušnja izobraževanja v klasičnem razredu. Slišala sem veliko novega in zanimivega ter spoznala nove ljudi, ki bodo ali pa so že zaslužni za skrb za fotografije in fotografske zbirke v svojih državah. Izbrani profesorji so bili strokovni in zanimivi in so po mojem mnenju dali veliko.

Lucija Planinc

Seminar za izseljenske arhivarje (Ljubljana, 15.–19. 9. 2008)

Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu je v sodelovanju z Arhivom RS in Inštitutom za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v dneh od 15. do 19. septembra 2008 pripravil tretji seminar za arhivarje iz slovenskega izseljenstva.¹ Bilo je 23 udeležencev (štirje iz Argentine, osem iz Avstralije, trije iz Kanade, dva iz ZDA in po eden iz Makedonije, Nizozemske, Nemčije, Srbije, Švedske in Urugvaja). Nekateri izmed njih že več let skrbijo za to, da se gradivo ne bi izgubilo, drugi pa se bodo šele začeli ukvarjati s tem. Namen seminarja je bilo poenotenje osnovnega znanja o arhiviranju in evidentiranju, vzpostavitev stika s strokovnimi ustanovami v Sloveniji ter med posamezniki in dolgoročno k vzpostavitvi svetovne mreže slovenskih izseljenskih arhivov. Pripomogel naj bi tudi k okrepitvi zavesti o pomenu zbiranja arhivskega gradiva oz. ohranjanja slovenske kulturne dediščine v svetu.

Prvi dan seminarja je potekal v Arhivu RS. Po predstavitvi udeležencev je mag. Danijela Juričič Čargo govorila o urejanju in popisovanju arhivskega gradiva društev. V uvodu je opredelila osnovne kategorije arhivskega gradiva društev. Pri urejanju gradiva je poudarila, da mora društvo izdelati shemo za od-

laganje dokumentarnega gradiva (ali klasifikacijski načrt). Pri tem je pomembno, da je arhivsko gradivo urejeno na način, ki ga je uporabljalo društvo. Torej, da je pri vsebinskem urejanju gradiva pozornost namenjena tudi organizacijski strukturi društva. Pri popisovanju arhivskega gradiva društev je opozorila, da je osnova za popis t. i. popisna enota ter da bi vsaka popisna enota morala vsebovati vsaj pet elementov popisa (signatura, naslov, čas nastanka, obseg popisne enote, opozorila na vsebino), poleg osnovnih pa je orisala tudi dodatne elemente popisovanja (zunanje značilnosti gradiva, nosilce zapisa ...). Mag. Tatjana Hajtnik je v nadaljevanju govorila o elektronskem arhiviranju. Predstavila je zakonsko podlago, izzive in tveganja ter na koncu s primeri osvetlila skrb za dolgoročno hrambo (tveganje zaradi propadanja nosilca zapisa /hranjenje v stabilnem okolju, rutinska menjava nosilcev zapisa, hramba več kopij/, zastaravanja strojne opreme in oblike zapisa). Za vse primere tveganj je tudi ponudila možne rešitve. Posebej je izpostavila, da je potrebno arhivirati tudi spletne strani (uporaba različnih orodij ali dogovor z ustreznimi ustanovami, ki hranijo spletne strani) in navedla primere rešitev na trgu.

Dr. Jedert Vodopivec je predstavila materialno varstvo arhivskega gradiva. Poudarila je pomen trajnosti in obstojnosti pisne podlage ter opisala zahteve za skladišča. Pri opremi je spomnila, da mora biti ne le varna in funkcionalna, tudi dvignjena od tal in odmaknjena od zunanjih sten. Tudi na zaščito gradiva s primerno opremo (ovoji, škatle) je opozorila, saj le-ta mehansko zaščiti, torej zadržuje svetlobo, prah in nečistoče in blaži klimatska nihanja. Kar zadeva mikroklimo je opozorila na vlago, temperaturo, svetlobo in čistost zraka. Navedla je kar nekaj koristnih publikacij, ki bodo udeležencem lahko v nadaljnjo pomoč.² Prvi dan je sklenil mag. Alojzij Teršan, ki je osvetlil urejanje, popisovanje in materialno varstvo fotografskega in filmskega arhivskega gradiva. Povedal je, da v Slovenskem filmskem arhivu (SFA) pri Arhivu RS hranijo tudi razmeroma veliko filmov o življenju slovenskih izseljencev (tako npr. tudi posnetke Božidarja Jakca rojakov iz ZDA iz leta 1929) in predstavil pregled zbirk. Govoril je tudi o osnovnih podatkih, ki sodijo k popisu filmskega ali drugega gradiva na videokasetah ali DVD-jih (naslov, datum snemanja, kratka vsebina). Glede hrambe je opozoril, da je pomembno predvsem, da sta temperatura in vlaga čim bolj enakomerni, da novejših nosilcev ne hranimo blizu elektronskih naprav, ker jih lahko sevanje uniči. Poudaril je tudi problem, da pogosto ni več primernih naprav za prikazovanje. Zato je priporočljivo presnemavanje na nove nosilce. Glede popisovanja fotografij je

¹ Prvi tovrstni seminar je potekal že leta 1999 (udeležili so se ga slovenski izseljenci iz čezmorskih držav), sledil mu je seminar leta 2004 (slovenskim izseljencem iz čezmorskih držav so se pridružili tudi nekateri iz Evrope). Tovrstni seminarji naj bi bili v prihodnje vsako tretje leto.

² Med njimi IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim.

spomnil, da naj bodo fotografije oštevilčene, za vsak posnetek pa naj bodo znani vsaj podatki o letu nastanka, kdo je fotografiral ter tematika na fotografijah, npr. kateri dogodek je, kraj in po možnosti tudi osebe na fotografiji. Udeleženci so si z zanimanjem ogledali tudi krajša filma iz zbirke SFA.

Drugi dan je seminar gostil Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU. Dr. Marjan Drnovšek in mag. Daša Koprivec sta predstavila razmere slovenskih društev v ZR Nemčiji in praktične izkušnje pri urejanju izseljenškega gradiva ob primeru društva Slovenija (Berlin). Ker se starejši Slovenci vračajo v Slovenijo, društva zapirajo, mladine pa ni, obstaja nevarnost, da se gradivo razprši. Dodatno obstaja marsikje tudi problem društvenih prostorov. Če jih ni, svetujeta, naj bo gradivo zbrano pri nekom, ki je odgovoren za to, da gradivo ne bo izgubljeno. Pomembni so tudi stiki društev z lokalnimi oblastmi v okolju, v katerem živijo, zato naj bodo pozorni, da bo ohranjen tudi ta del korespondence. Priporočala sta, naj udeleženci poiščejo pomoč strokovnjakov na terenu (iz rezidenčne države), glavni popisi gradiva pa naj bodo narejeni v dveh jezikih. Gradivo naj ne bo shranjeno blizu kuhinje, kot je žal pogosto v slovenskih društvih. Predstavila sta tudi primer popisa arhivskega gradiva in opis konkretnih izkušenj pri urejanju gradiva (kako je potrebno gradivo najprej očistiti, izločiti sponce itd.) in posebej fotografij.

V popoldanskem delu je *Urška Strle* govorila o ustni zgodovini (o tem, kaj je ustna zgodovina, o njenem razvoju, pomenu jezika, razlikah med pisnimi in ustnimi viri).³ Predavanje je zaokrožila doc. dr. *Mirjam Milharčič-Hladnik* z orisom okoliščin nastanka filma Američanke, ki je rezultat dela slovenskih raziskovalcev in ustnega pričevanja tam živčih Slovencev. Po ogledu filma je sledil živahen pogovor, saj se je film vseh udeležencev zelo dotaknil. Bili so navdušeni nad filmom. Primerjali so svoje izkušnje s pričevanjem Slovencev v filmu in ugotavljali, da bi bilo lahko naslov filma tudi "Argentinke, Avstralke ...", saj imajo za seboj podobne zgodbe, v nekaterih primerih pa popolnoma drugačne.

Za marsikaterega udeleženca je bil posebej zanimiv obisk pri beneških Slovencih. Na sedežu Zveze slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine (FJK) v Čedadu sta dr. *Aleksej Kalc* in *Renzo Matelič* predstavila zgodovino beneških Slovencev in govorila tudi o težavnih življenjskih razmerah v Benečiji, ki so botrovale temu, da jih je veliko razseljenih po svetu.

A vendar imajo svoje organizacije, šolo in časopise, ki pričajo o njihovem boju za obstoj. Povedala sta tudi, kako ohranjajo stike z izseljenci iz Furlanije-Juljske krajine. Sledila sta obisk dvojezične slovenske šole v Špetru in pot na Staro goro.

Predzadnji dan seminarja je arhivistka *Andreja Klasinc Škofljanec* predstavila delovanje Studia slovenica, njenega dolgoletnega vodjo dr. *Janeza Arnež*a, arhivsko gradivo, ki ga inštitut hrani, in njegov formalni status, nastanek tega arhivskega gradiva in njegovo pot po svetu. Za udeležence sta bila zelo koristna tudi primer elementov popisa fonda oz. zbirke v Vodniku po arhivskem gradivu Studia slovenica in primer popisnih enot iz ene izmed škatel vzorčnega fonda.

Poudarila je, da je vsekakor prva naloga skrb za to, da se gradivo ne uniči, ne glede na to, kje je shranjeno in kdo ga hrani. Opozorila je na posebnosti izseljenškega arhivskega gradiva in dejstvo, da je velik del gradiva zasebnega izvora pri posameznikih v zasebni lasti. Pogosto se pojavi težava, ker svojci ali okolica ne prepoznavajo vrednosti takega gradiva, ob tem pa je pogosto problem tudi nepoznavanje jezika. Opozorila je tudi na pomen gradiva v urejenem stanju za zgodovinarje in raziskovalce. Potem je sledil ogled gradiva Studia Slovenica v Zavodih sv. Stanislava v Sentvidu. Dr. *Janez Arnež* je povedal, da slovenska kulturna dediščina, ki je nastala v tujini, zelo hitro izgineva. Vsi ti drobci, časopisi, letaki, vabila, brošure, pisna korespondenca, literatura, publikacije, so pomembni dokumenti, ki kažejo, kako so Slovenci v tujini živeli, kaj so delali. Zato se je odločil, da poskusi zbrati čim več tega gradiva. Udeležence je pozval, naj skrbno hranijo kulturno dediščino.⁴ Opozoril je na pomen cerkvenih oznak, v katerih so objavljeni vsi demografski podatki: kdo se je rodil, kdo umrl, kdo poročil. Žal jih je zelo težko dobiti, saj jih večina ljudi vrže stran.

Sledil je ogled rokopisne zbirke v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) pod vodstvom mag. *Marijana Ruperta*. Govoril je o tem, kaj in na kakšen način je shranjeno. Pokazal je veliko zanimivih knjig in zbirk, med drugim tudi Dalmatinovo Biblijo, rokopise Franceta Prešerna in še neurejeno zasebno korespondenco Vladimirja Bartola. Posredoval je podatek o kakovosti prvega papirja ter "številu krav", ki so jih za to žrtvovali. Potem je dr. *Rožina Švent* povzela bistvene napotke za delo slovenskih izseljenških arhivarjev. Spomnila je, da sta pri oddaji gradiv (npr. društvenih glasil) v NUK potrebna vsaj dva izvoda (en mirujoč, drugi za izposajo oz. čitalnico). Za konec

³ V uvodu v predavanje je opozorila na misel Carla G. Junga o pomenu posameznika, ki pravi: "Veliki dogodki svetovne zgodovine so v najglobljem bistvu nepomembni. V končni analizi je najpomembnejše življenje posameznika. [...] V našem najbolj zasebnem in najbolj notranjem življenju je sleherni od nas pasivna priča in žrtev aktualnega dogajanja, ampak smo tudi soustvarjalci tega dogajanja. Mi sami ustvarjamo epoho."

⁴ Misli ene izmed udeležencev ob obisku Studia slovenica: "Dr. Arnež nam je dal vedeti, da moramo biti praktični in učinkoviti in ne puščati stvari za potem" in neke druge: "Dr. Arnež me je napolnil z novo močjo in željo, da bi mi uspelo narediti vsaj samo statinko tega, kar je opravil sam".

dneva pa so si udeleženci ogledali Etnografski muzej.⁵ Podrobno ga je predstavila *mag. Daša Koprivec* in pokazala tudi, kako je treba hraniti noše.

Zadnji dan so udeleženci obiskali RTV Slovenija. *Jožica Hafner* iz Službe za arhiviranje in dokumentacijo TV Slovenija je predstavila, kaj hranijo o izseljenstvu ter kje si lahko gradivo izposodijo oziroma naročijo kopije.

Po predstavitvi spletnega portala za Slovence v zamejstvu in po svetu⁶ je bil čas za sklenitev seminarja z novinarsko konferenco in slovo.

Zaključek: predstavljen je le drobec znanj, ki so jih udeleženci pridobili. Prav vsaka vsebina seminarja je osvetlila drug košček v mozaiku znanja, potrebnega za ohranjanje arhivskega gradiva slovenskih društev po svetu. Za uspešnost seminarja se moramo zahvaliti vsem predavateljem. Upoštevali so, da udeleženci niso profesionalni arhivarji ter poleg teoretičnih znanj posredovali tudi veliko praktičnih izkušenj.

Celoten seminar bi strnila v tri točke:

- Pridobljeno znanje. Poleg teoretičnih znanj (kategorije arhivskega gradiva društev ...) so udeleženci dobili veliko praktičnih napotkov (Poudarek na tem, da mora biti gradivo shranjeno v temnih, hladnih prostorih z ustrezno vlažnostjo – po možnosti daleč proč od društvenih kuhinj). Ob tem pa je razumljiva fleksibilnost glede na prostore, ki so na voljo, ter finančne možnosti. Pomembno je, da se glavni sklopi popisani v obeh jezikih (slovenskem ter jeziku države, v kateri je društvo) – vsaj naslovi sklopov, zato da potomci, če ne bi znali slovenskega jezika, ne bi zavrgli česa pomembnega. Povabilo, naj poiščejo pomoč strokovnjakov na terenu – naj navežejo stik z arhivarji v državah, v katerih živijo, da bodo imeli oporo pri delu). Napotki za hranjenje na novih nosilcih, ki so manj trpežni (opozorilo tudi na to, da je potrebno arhivirati spletne strani). Vodilno sporočilo pa je bilo, da je potrebno marsikdaj delati po "zdravi pameti".

Poudarjen je bil pomen ohranjanja arhivskega gradiva, ki je del slovenske kulturne dediščine – tudi upošteva raziskovalno delo. Velikokrat je mogoče s fotografij razbrati, kako so se oblačili, kaj so jedli, pili (torej navade in običaje). Fotografije je potrebno popisati sedaj, ko lahko osebe na njih prepoznajo še živeči člani. Brez ključnih podatkov (leto nastanka, dogodek, kraj, avtor fotografije, po možnosti osebe na fotografiji) izgubi fotografija svoj pomen. Marsikaj še ni zamujeno – danes še najdemo koga, ki ve, kdo je na fotografiji. Naj ne zamudijo priložnosti ter naj se

ne zanašajo zgolj na svoj spomin (dvojno preverjanje ni slabo).

Predstavniki slovenskih ustanov so udeležence prosili, naj ozaveščajo ljudi na terenu. Pomembno je, da gradiva ne odvržejo, temveč ga ohranijo ter primerno shranijo. Vprašanje, v katerem arhivu bo gradivo, je šele drugotnega pomena. V primeru zasebnih arhivov se je potrebno pogovoriti s sorodniki ter jim predstaviti različne možnosti (primer darilne pogodbe, možnost klavzule glede časovnega zamika dostopa arhiva za javnost). Kadar gre za problem prostorov, naj bo določena oseba, ki bo odgovorna za to, da se gradivo ne bo izgubilo. Zelo dober vir informacij so tudi cerkvena oznanila (rojstva, smrti itd.), zato jih je treba hraniti.

- Povezanost udeležencev: v skupini so bili tako tisti, ki se z arhiviranjem že dalj časa ukvarjajo, kot tudi tisti, ki bodo tovrstno dejavnost šele začeli. Zelo koristna je izmenjava mnenj, za prve pa tudi v prenekaterem primeru tudi potrditev, da delajo prav.

- Povezanost z ustanovami v RS, ki skrbijo za arhivsko gradivo. Ob obisku je bil navezan pomemben stik s slovenskimi ustanovami, ki hranijo izseljenško gradivo (npr. v NUK-u opozorilo, da en izvod ni dovolj, temveč sta potrebna dva /arhivski ter za čitalnico/). Vzpostavljena je bila tudi povezava s slovenskimi raziskovalci (primer raziskovalke Etnografskega muzeja, ki za raziskavo išče potomce Aleksandrink, ki živijo po svetu; profesorja z Mariborske fakultete, ki pripravlja gradivo s temo Slovenci v Avstraliji), na RTV Slovenija so posredovali stik za naročanje starih posnetkov.

Za naprej je pomembno, da se delo nadaljuje: sodelovanje na ravni ustanov v RS, opozarjanje na ta del kulturne dediščine pri vseh obiskih v tujini, potrebno pa se bo tudi dogovoriti, kam z gradivom (vprašanje prostorov, oddaje gradiva v državah, v katerih živijo itd.)

Vesna Gornik

34. Pazinski memorial, strokovno-znanstveni posvet o zgodovini Istre, Pazin, 26. september 2008

V svoji 34. izdaji se je strokovno-znanstveni posvet Pazinski memorial, ki ga organizira pazinska Katedra čakavskega zbora za zgodovino Istre (Katerdra čakavskog sabora za povijest Istre) ukvarjal s tremi temami: ena je bila priložnostna, z drugo so šele odprli novo področje raziskovanja, s tretjo pa so poglobili nekatere, v prejšnjih letih začete teme.

Ker je bil posvet le dan po slovesnosti ob 65. obletnici pazinskih odločitev iz septembra 1943. leta

⁵ Misel enega izmed udeležencev: "Zelo bogat in zanimiv muzej, lepo urejen. Doma imam kakšno stvar, ki ima že nekaj let, pa se nam zdi, da je odveč. Sedaj bolj razumem njeno vrednost in da nikakor ni vse za v smeti".

⁶ Deluje na naslovu www.slovinci.si

o združitvi Istre s Hrvaško, je kot prvi govornik nastopil Mario Mikolić, ki je poleg naštevanja fakto-grafskih podatkov izrazil več dvomov o tem, kako so bili ti zgodovinski dogodki prikazovani in interpretirani v zadnjih 65 letih. Menil je, da je o pazinskih odločitvah napisanih več hvalnic kot zgodovinskih premislekov. Avtor je tudi postavil pod vprašaj sam datum, ko naj bi bile odločitve sprejete, na koncu pa sklenil, da so t. i. pazinske odločitve avtohtoni in izvirni akt istrskega narodnoosvobodilnega gibanja ter da so Istro priključili Hrvaški v narodnoosvobodilnem gibanju združeni narodnjaki in istrski komunisti.

Na Pazinskem memorijalu so prvič govorili o zgodovini notarstva v Istri. Prvi referent, mag. Marinko Munić, je v referatu "Homage Mirku Zjačiću" predstavil enega izmed najskrbnejših raziskovalcev notarskega gradiva na Hrvaškem, ki je poleg spisov šibeniških, zadrskih in reških notarjev preučeval in priredil za objavo tudi spise bužetskega notarja Martina Sotovića ter besedila več mestnih statutov z istrskega in reškega območja. Dražen Vlahov je pojasnil zgodovino preučevanja glagolske notarske dediščine in poudaril, da je bilo v začetku 20. stoletja znanih le približno deset glagolskih notarjev, v glavnem iz severne Istre. V petdesetih letih prejšnjega stoletja so bili v reškem arhivu najdeni notarski zapisi iz Draguča, sam avtor pa je v zadnjih desetletjih našel še dvajset neznanih glagolskih notarjev. Zadnji znani glagolski notar, Luka Lovreta iz Pomera, je notarske listine pisal v glagolici še konec 18. stoletja. Glagolski notarji so bili večinoma duhovniki. Dr. Slaven Ber-toša je govoril o barbanskem županu Josipu Antonu Bateli (1827–1889), ki je zbiral in prepisoval zgodovinsko gradivo tega mesteca ter je med drugim sestavil tudi seznam barbanskih notarjev od leta 1502 do leta 1811. Dr. Zoran Ladić je podrobneje predstavil delo labinskega notarja Bartolomeja Gervazija (1525–1550), čigar spisi odsevajo tedanjo labinsko družbo predvsem bogatejših družin, za katere je sestavljal oporoke, sezname imetja, pogodbe o dotah in podobno. Iz teh je dokumentov vidno, da je bil Labin privlačen za številne tujce, predvsem trgovce in obrtnike. Mag. Vjekoslav Štoković je ob dveh oporokah iz Peroja iz druge polovice 18. stoletja pokazal, kako je notarsko gradivo lahko odličen vir za raziskovanje socialnih razmerij, Elena Uljanić Vekić pa je predstavila

ugledno, bogato in vplivno poreško družino Corsini, ki je Poreču dala tri notarje. Kakšna sta bila njihova moč in vpliv priča oporoka, v kateri "poglarar" družine, Marcantonio Corsini, zahteva, da se na njegovem pogrebu zbere ves poreški kler ter da v Asissi in v Rim pošljejo duhovnike, da bodo molili za njegovo dušo.

Kje vse je arhivsko gradivo o Pazinski grofiji in kaj zanimivega je v njem – o tem so govorili zadnji trije referati. Mag. Robert Kurelić je sistematiziral vire za zgodovino Pazinske grofije v dunajskih Hišnem, dvornem in državnem arhivu ter predstavil možnosti za pregledovanje listin prek spleta. Mag. Danijela Juričić Čargo je predstavila gradivo fonda Terezijanski kataster za Kranjsko, ki ga hrani Arhiv RS, kot vir za raziskovanje zgodovine Istre in hrvaškega Primorja. Z upravnimi reformami cesarice Marije Terezije sta bila namreč notranja Istra in hrvaško Primorje določena kot del postojnske kresije. Raznoliko gradivo o Istri iz tega fonda izvira iz obdobja s konca 17. in prve polovice 19. stoletja. Na koncu je Afroditia Široka v svojem referatu pokazala nekaj zelo dragocenih cerkvenih obrednih umetnin z območja nekdanje Pazinske grofije: gotske kelihe in monštrance iz cerkva v Draguču, Lindarju, Gologorici in Pićanu.

V zvezi z notarsko temo letošnjega Pazinskega memorijala je bila predstavljena nova izdaja Državnega arhiva v Pazinu, "Knjiga labinskega notarja Bartolomeja Gervazija" avtorjev dr. Zorana Ladića in mag. Elvise Orbanića. Knjiga vsebuje kopije in transkripcije izvornikov notarskih listin: oporok, darilnih pogodb, pogodb o zakupih zemlje, potrdil o izplačilih dolgov, poravnjav ter celo potrdilo o posvojitvi otrok. Knjigo je predstavil mag. Marinko Munić, ki je poudaril, da gre za pomembno delo za prihodnja raziskovanja labinske preteklosti, ki bo zapolnilo praznino v poznavanju druge četrtine labinskega 16. stoletja.

Predsednik skupščine pazinske Katedre, Galiano Labinjan je napovedal izid novega zvezka zbornika "Pazinski memorijal" s prispevki posvetov iz prejšnjih let. Napovedano je tudi, da se bo prihodnje leto Pazinski memorial ukvarjal z obdobjem francoske uprave v Istri.

Danijela Juričić Čargo

Ocene in poročila o publiakcijah in razstavah

Miha Preinfalk, Matjaž Bizjak: Turjaška knjiga listin I. Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) 1 (1218–1400). Thesaurus memoriae, fontes 6. Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana 2008, 447 strani

V drugi polovici leta 2008 je Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU izdal publikacijo, zelo pomembno predvsem za slovensko, pa tudi za tuje zgodovinopisje. Plemiška rodbina Auerspergi (Turjaški) je bila ena pomembnejših plemiških rodbin na Slovenskem, kot takšna je v zadnjem času pritegnila predvsem enega izmed obeh avtorjev (M. Preinfalka), ki je objavil že monografijo o Auerspergih. Ko jo je pripravljaval, se je srečal tudi z vprašanjem izgubljenega arhiva Turjaških. V vojni vihuri druge svetovne vojne je namreč veliko takšnih in drugačnih kulturnih spomenikov izginilo, bilo uničenih, požganih, skritih ... Dolgo časa je omenjeni arhiv veljal za pogrešanega in kot takšen vzbujal še več pozornosti, kot bi jo sicer.

Turjaški arhiv je bil do leta 1942 spravljn na gradu Turjak, od tam pa so ga še pravočasno umaknili na varno in ga s tem ohranili. Lokacija skrivališča ni bila znana vse do sedaj, čeprav je bilo mogoče domnevati, da je zunaj slovenskega prostora. Ko je M. Preinfalk pripravljaval monografijo o Auerspergih, je v svojo raziskavo želel pritegniti čim več ohranjenega gradiva. Največ naj bi ga seveda bilo v arhivu Auerspergov, ki pa ga je bilo potrebno šele odkriti. Avtor je navezal stike z danes živječimi Auerspergi in naključje je hotelo, da se je obrnil na Leopolda, torej prav na tistega Auersperga, ki je danes varuh arhiva na avstrijskem Koroškem. Arhiv Turjaških je namreč prek Italije svojo končno postajo dobil prav tam. Del arhiva pa so že leta 1905 z gradu Turjak prestavili na Dunaj, kjer je še danes.

Na začetku 20. stoletja je arhiv razmeroma natančno popisal Franc Komatar; v 30. letih 20. stoletja pa se je z njim ukvarjal tudi Milko Kos. F. Komatar je med letoma 1905 in 1910 arhiv zelo temeljito obdelal, predvsem listinski del. Izpod njegovega peresa so nastali regesti (Das Schlossarchiv in Auersperg), ki so predvsem v letih, ko je arhiv veljal za izgubljenega, predstavljali glavni vir informacij. Zaradi pomembne vloge in položaja rodbine Auersperg v slovenski zgodovini je arhiv ves čas svojega obstoja zbujal zanimanje poznavalcev. Avtorja v zanimivem in izčrp-

nem uvodu predstavita "itinerarij" in historiat arhiva in raziskovalcev, ki so se v njem mudili ter ga preučevali. Tematika, ki je že sama po sebi zanimiva, je predstavljena na atraktiven način; privlačen epilog pa gotovo doživi s tem, da pojasni v skrivnost zavito usodo za slovensko zgodovino zelo pomembnega arhiva, ki ne samo še obstaja, temveč je tudi dostopen. Ker je na novo odkrito gradivo neprecenljive vrednosti za preučevanje srednjeveške (tudi noveveške) zgodovine, sta se avtorja odločila za edicijo dela gradiva. Prednost pri objavi so dobile listine, ki sta jih avtorja pričujočega dela pripravila za objavo po najstrožjih kriterijih stroke.

V naslednjem poglavju, ki sicer obsega samo eno stran (v slovenskem in nemškem jeziku, saj slovenskemu besedilu vedno sledi tudi nemški prevod), avtorja pojasnita edicijska načela, ki sta se jih pri pripravi publikacije držala. Opisana načela so v stroki sicer uveljavljena, vendar na ta način omogočita lažjo orientacijo in uporabo objavljenega gradiva vsem, tudi laičnim, uporabnikom.

Avtorja sta si za svoj cilj zastavila čim boljše rekonstrukcijo celotnega turjaškega fonda listin, vsaj do leta 1500. Pri tem sta si morala pomagati tudi z drugimi arhivi, kamor so zašli posamezni primerki listin ter s prepisi in izvlečki nekaterih izgubljenih listin. Celotni korpus srednjeveških listin obsega okoli 570 kosov. Zaradi obsega sta avtorja gradivo razdelila na dva dela. Prvi del, torej knjiga, o kateri govorimo, zajema listine do leta 1400. V ta čas sodi 277 listin, od teh je 209 originalov; 200 je pergamentnih, 9 papirnatih. 49 listin je ohranjenih v prepisih, preostale so izgubljene, vendar zanje vemo iz izvlečkov, kar predstavlja posebno problematiko, na katero avtorja upravičeno opozarjata. M. Preinfalku in M. Bizjaku je potrebno čestitati za smeli poskus rekonstrukcije celotnega fonda listin iz arhiva Turjaških, ki sta se ga lotila v obliki kritičnega pretresa vseh razpoložljivih virov.

Osrednji del knjige je namenjen 277 listinam (iz obdobja od leta 1218 do leta 1400), ki so predstavljene na že uveljavljen način; kratki vsebini sledijo datacija, prepis in na koncu še opombe, npr. o poškodovanih žigih in podobnem. Imensko kazalo prinaša zelo koristen in uporaben pripomoček, namreč zbirko vseh imen, tako osebnih kakor tudi zemljepisnih, ki so v objavljenih listinah. Nekoliko moteče je morda dejstvo, na katero sta opozorila že avtorja sama, da kazalo ne zajema imen na pečatih. Če je pečat sestavni del listine, potem bi bilo v registru imen primerno upoštevati tudi imena na pečatih. Če niso upoštevana, pa bi si bralec zaslužil vsaj utemeljeno argumentacijo nasprotnega stališča. Če ta sploh obstaja.

Kot priloga so osrednjemu delu publikacije dodane fotografije pečatov, ki so razvrščene vsebinsko, znotraj posameznih sklopov pa kronološko. Kvalitetne fotografije publikaciji dodajo posebno težo.

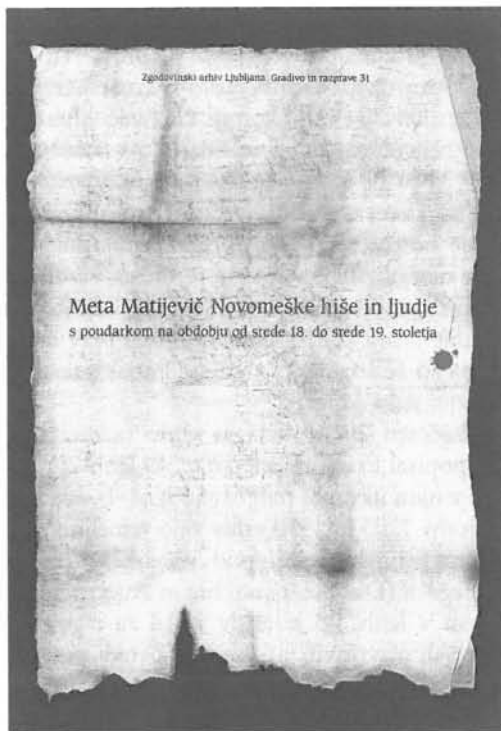
Ponovno odkritje "izgubljenega" arhiva Turjaških že samo po sebi predstavlja odlično izhodišče za raziskovanje ene pomembnejših plemiških rodbin na Slovenskem in širšega konteksta. Znano sliko bo tako mogoče dopolniti, popraviti, morda kje celo postaviti na novo. Sem gotovo sodi tudi pričujoča publikacija, ki na eni strani predstavlja pomemben mejnik pri izdajanju listinskega gradiva, na drugi pa se kaže kot ključni impulz predvsem za slovensko medievalistično stroko. Turjaška knjiga listin I dokazuje, da je čezmejno sodelovanje mogoče. Še več kot to: lahko je izjemno uspešno. Od ponovnega odkritja arhiva do izdaje prvega dela turjaških listin je namreč preteklo le malo časa.

Julijana Visočnik

Meta Matijević, Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja, (Gradivo in razprave, 31). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007, 364 strani

Novo mesto je bogatejše za novo monografijo in čeprav je v zadnjih letih že izšlo nekaj reprezentativnih knjig o njem, vsaka osvetljuje delček življenja v kraju, ki ga je 7. 4. 1365 s privilegijsko listino ustanovil Rudolf IV. Tokratni kamenček v mozaiku življenja Novega mesta je dodala Meta Matijević, vodja enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Novem mestu, ki vsekakor velja za eno najboljših poznavalk starejšega arhivskega gradiva za Novo mesto in Dolenjsko. Kot vsa dela z zgodovinsko tematiko je tudi to plod in krona večletnega dela. Zanj je avtorica prejela tudi stanovsko Aškerčevo priznanje. Ob podelitvi je skromno povedala, da se je ob delu spraševala, ali ima njeno delo kak namen, pa tudi, ali bo med uporabniki sploh imelo kak odziv. Arhivska stroka je s tem pomirila njene skrbi, ki so bile še toliko večje, ker v sedanjih novomeških mestnih strukturah ni bilo nobenega posluha za sofinanciranje knjige, s kakršno se ne morejo postaviti niti nekateri drugi kraji, ki med ljudmi veljajo za pomembnejše od Novega mesta.

Priznati je treba, da se ji knjige, ki jo je napisala, ni treba sramovati. Uporabna je za velik krog uporabnikov, tako strokovnjakov vseh mogočih ved, kot tudi laikov, ki bi v njej iskali le povezave z današnjim stanjem ali pa bodo knjigo z veseljem pregledali, ker so v Novem mestu doma in ga imajo preprosto radi.

V uvodu avtorica spet skromno navaja, da je njena knjiga le nekaj uvod in spodbuda tistim, ki se lotevajo raziskovanja zgodovine Novega mesta, saj je vsako raziskovanje zgodovine velikokrat mukotrpno prelistavanje dokumentov, ki jih hranijo v arhivu, in je pri tem potrebne kar nekaj vztrajnosti, da se dokopljemo do potrebnih podatkov. Kot sama pravi, je raziskovanje zgodovine detektivsko delo. Ni le prepisovanje podatkov iz virov ali zgodovinske literature, pač pa pazljivo sestavljanje slike dogajanja in če le enega ne postavimo na pravo mesto, je slika slaba.

Najprej nam avtorica predstavi vire, na katere se je naslonila v svoji raziskavi. Kot prvo je izpostavila gradivo stare zemljiške knjige, ki ga hrani enota ljubljanskega mestnega arhiva v Novem mestu, takoj za njo po pomembnosti pa je bilo za pričujočo raziskavo pomembno gradivo mestne občine Novo mesto. To je sicer fragmentarno ohranjeno za obdobje od leta 1621 dalje, za čas od konca 18. stoletja naprej pa je fond z nekaj manjšimi in večjimi časovnimi luknjami že skoraj popoln. Raziskavo dopolnjujejo podatki, navedeni v različnih seznamih, ki so jih nekaj sestavljali za različne, predvsem davčne potrebe. Manj se je lahko avtorica naslonila na gradivo okrožnega urada v Novem mestu, saj je ohranjenega le malo, enak problem pa se pojavlja tudi pri gradivu okrajnega sodišča v Novem mestu. Nekaj drobcev za dopolnitev slike je pobrala tudi iz nekaterih drugih, predvsem manjših arhivskih fondov. Sicer pa se je pri iskanju podatkov obrnila tudi na druge ustanove, ki hranijo gradivo, pomembno za zgodovino Novega mesta, kot so Dolenjski muzej, Kapiteljski arhiv, ki hrani matične knjige, Arhiv Republike Slovenije z gradivom starih katastrov za celotno področje nekdanje Kranjske in s podatki zelo bogatim gradivom Vicedomskega arhiva in gradivom graščine Dol. V njem je med drugim Breckerfeldov topografski opis Novega mesta iz leta 1790, brez kritične omembe tega pa študija ne bi bila imela svoje podstat.

Matijevičeva pri navajanju virov omenja, da jih je za preučitev teme, ki jo je obravnavala, na voljo kar precej. Nekoliko slabše je z literaturo. Te je veliko manj, prav z novomeškimi hišnimi številkami pa se do sedaj ni ukvarjal še nihče.

V prvem delu knjige nas avtorica popelje v sredo 18. stoletja in najprej pojasnjuje potrebo po oštevilčenju hiš. Hišne številke so sčasoma nadomestile urbarialne številke, kot veliko drugih evidenc pa so bile uvedene zaradi potreb pri določanju višine in pobiranju davkov in ne zaradi potrebe po večji preglednosti kot še dandanes ponekod prevladuje zmotno mnenje. Nato avtorica nadaljuje z opisom položaja Novega mesta, teritorialnim obsegom pristojnosti posameznih institucij, mestno samoupravo, nato z opisom mesta kot sedeža okrožnega glavarstva, od konca francoske dobe sedeža okrajne gosposke ter kasneje komisariata.

Drugi del knjige predstavljajo opisi zgodovine 272 hiš v Novem mestu. Toliko hiš je namreč Novo mesto štelo v začetku 19. stoletja, ko so jih preštevilčili. Prvi seznam novomeških hiš je iz leta 1515, v 17. stoletju pa so zaradi več opustošenj, ki so prizadela mesto, in kot posledica prošenj za pomoč sestavili več seznamov, ki le nekoliko odkrivajo stanje posesti v mestecu ob Krki. Iz njih sicer večine prebivalcev v mestu ni možno identificirati, najti pa je nekaj znanih priimkov, katerih družine so daljše obdobje zaznamovale življenje v Novem mestu. Nekoliko več seznamov hiš in njihovih posestnikov je ohranjenih za prvo polovico 18. stoletja, vendar še vedno ni mogoče sestaviti mestnega posestnega stanja brez posameznih lukenj, saj so nekateri sezname nepopolni, drugi pa sestavljeni površno in nedosledno.

V naslednjem poglavju se je avtorica posvetila gradbenim ostankom srednjeveškega mesta, ki so predstavljali osnovo, na kateri je zrastle "moderno" Novo mesto. Lega naselbine je bila izbrana že v preteklosti in kraj je bil dobro zavarovan na vzpetini v srednjem okljuku reke Krke. Z zaledjem jo je povezoval le ozek pas zemlje, dodatno zaščito pa je predstavljal nekoliko višji hrib Marof. Osnovno prometno shemo z brodom kot povezavo med obema bregovoma Krke je območju dala najprej prazgodovinska halštatska in mlajša, na prvo navezujoča se antična poselitev. Avtorica meni, da je Rudolf IV. kraj za novo naselbino izbral načrtno, pri tem pa je veliko bolj gledal na gospodarske koristi, ki jih je prinašala trgovska povezava z morjem in Italijo kakor pa na lastne koristi – za utrjevanje svoje oblasti in zagotovitev goriške dediščine.

Sčasoma je mestno obzidje, ki je obkrožalo srednjeveško naselbino, postalo ovira pri širjenju in mesto je začelo gospodarsko nazadovati, dodatno pa je k temu pripomogla preusmeritev trgovine iz Ogrske in Hrvaške proti morju.

Posebno poglavje v knjigi predstavlja oskrba mesta z lesom. Mesto je še sredi 18. stoletja imelo dva majhna gozdička. Tam so prebivalci lahko sprva brezplačno, kasneje pa za plačilo, pasli svojo živino, les pa je porabilo mesto za svoje potrebe: pripravljali so gradbeni les za most, kurjavo za rotovž in gladek les za mestna mlina. Grabljenje listja so morali plačati tako tuji podložniki kot tudi meščani, ki so prosili zanj. Za mestni gozd je skrbel gozdni hlapec ali logar, ki ga je zaposlilo mesto, namesto plačila pa je lahko obdeloval zemljišče ob mestnem gozdu. Kljub nadzoru je v gozdu večkrat prišlo do kraja.

Konec 18. stoletja so bile ulice v Novem mestu, ki jim je prav tako posvečeno posebno poglavje, načrtno poimenovane, čeprav je bilo mesto še do konca 19. stoletja tako majhno in brez predmestij, da so pri iskanju stanovalcev zadoščale le hišne številke. Edino novomeško predmestje je predstavljala Kandija, ki je

zrasla na nasprotnem bregu Krke, sodila pa je pod gospostvo Ruperčevrh.

V poglavju o številu in strukturi prebivalstva okoli leta 1800 je avtorica poizkusila določiti število prebivalcev Novega mesta, starostno sestavo ter analizirati stanovsko in poklicno pripadnost meščanov. Poleg njih so v mestih tedaj živele tudi domače živali. Leta 1800 so v Novem mestu posebej popisali vprežno živino. Menjave lastnikov hiš v mestu je skušala razbrati iz vpisov v stari zemljiški knjigi, ki kot priloge hrani tudi kupne, izročilne in ženitne pogodbe.

Pomembno mesto pri nastanku in funkcioniranju mesta je vedno imel sloj obrtnikov, ki so bili poleg trgovcev nosilci gospodarske dejavnosti v mestih, zato jim je Meta Matijević namenila posebno poglavje. Mednje so nekdanj prištevali tudi zdravnike, zato jih je avtorica z babicami uvrstila v knjigo tik za njimi. Sledi poglavje o trgovcih v Novem mestu, v drugi polovici 19. stoletja pa se je trgovina morala preusmeriti na izključno lokalni trg, Novo mesto pa si je po "gospodarski krizi", ki ga je zajela že v drugi polovici 16. stoletja, opomoglo šele v zadnjih letih 19. stoletja.

Drugi del knjige je namenjen opisom posameznih hiš v Novem mestu in ima tudi naslov kot katalog hiš. Začenja se s številko 1, ki jo je nekdanj nosil mestni rotovž, potem pa si sledijo nanizane hiše po številkah najprej Na placu in nato po drugih ulicah. Vsaka hiša tako na določen način dobi svojo osebno izkaznico, saj so v stranskem stolpcu navedeni podatki o hiši, kot so parcelna in urbarialna številka, vsa ulična preimenovanja in preštevilčenja, vsa hišna imena, pa tudi podatek o strešni kritini, ki je bil za čas, ko so požari v mestih predstavljali stalno in največjo nevarnost, ključnega pomena tako za življenje kot za gospodarski obstoj mesta in posameznika v njem. V opisu zgodovine hiš avtorica navaja še veliko več, saj je hiša le obod iz štirih sten z odprtini za okna in vrata, živa pa postane šele, ko vanjo postavimo ljudi z njihovimi usodami in medsebojnimi povezavami. Meta Matijević je tako vsaki hiši dodala še njeno drugo zgodbo in v krajših ali nekoliko daljših prevedenih citatih, posebej izstopajočih zaradi nekoliko manjše pisave, zgodovino hiše začinila z nekaterimi usodnimi trenutki iz življenja posameznikov, ki so v njej živeli.

Knjiga obsega 364 strani velikega formata, vezana je v trde platnice, kot se za tako knjigo vsekakor spodobi, saj v očeh nekaterih uporabnikov s tem pridobi na pomembnosti in potrebnosti, bogato opremljena s slikovnim gradivom in zelo lično oblikovana pa bi lahko služila tudi za mestno reprezentančno darilo, četudi je je škoda samo za povečevanje metraže knjig v domačih knjižnicah. Knjigo dopolnjujeta obsežno imensko kazalo in kazalo krajevnih imen, za prostorsko ponazoritev in lažjo orientacijo pa je v zavihku na koncu knjige prilepljena še karta Novega mesta iz gradiva franciscejskega katastra z vpisanimi

številkami hiš iz leta 1770. Da bi lažje preverjali podatke, manjka le spisek virov in literature, ki jo take objave po navadi imajo, vendar to ne zmanjšuje njene vrednosti. Besedilo v knjigi je napisano v prijetno berljivem in tekočem, včasih malo šaljivem jeziku, ki ga večkrat dopolnijo slikoviti poudarki. Ponekod jih je treba brati tudi "med vrsticami". Vsekakor knjiga Mete Matijević predstavlja delo, ki ga pri svoji obravnavi zgodovine Novega mesta ne bo mogel spregledati noben resen raziskovalec, upam pa, da predstavlja spodbudo ne le avtorici sami, ampak tudi drugim, da bi podobne knjige dobila tudi druga slovenska mesta.

Alenka Kačičnik Gabrič

**Mirjana Kontestabile Rovis, Danijela Doblano-
vič, Iva Grdinič**, Istrski vodovod – Rižanski vodovod /Istarski vodovod – Rižanski vodovod/ Acquedotto istriano – Acquedotto del Risano: [1895–1928] 1929–1945 [1946–1964]. Koper – Capodistria: Pokrajinski arhiv, 2008, 175 strani

V sodelovanju arhivistke Pokrajinskega arhiva Koper Mirjane Kontestabile Rovis in Danijele Doblano-
vič ter Ive Grdinič, arhivistk Državnega arhiva Pazin, je izšel trijezični inventar arhivskega gradiva "Istrski vodovod – Rižanski vodovod /Istarski vodovod – Rižanski vodovod/ Acquedotto istriano – Acquedotto del Risano" na 175 straneh. Inventar, razdeljen na dva dela, je uredila Mirjana Kontestabile Rovis.

Zaradi pomena, ki ga je imela izgradnja vodovodnega omrežja v Istri (od prvih projektov konec 19. pa do končne izgradnje med vojnama in takoj po 2. svetovni vojni ter zlasti zaradi evidentiranja in kompletiranja gradiva o istrskem vodovodu) je Državni arhiv Pazin dal pobudo za popis celotnega gradiva, ki je sicer v veliki meri še vedno na terenu. Ker je bila v času avstro-ogrske in kasnejše italijanske oblasti enotna Istra po letu 1954, dokončno pa po razglasitvi samostojnosti Slovenije in Hrvaške razdeljena na dve dr-

žavi, je tudi arhivsko gradivo, povezano s to tematiko, ostalo fizično ločeno. Manjši del gradiva hrani Rižanski vodovod Koper, večji del pa je v Buzetu in Pazinu. Pričujoči inventar, ki je zaobjel celotno znano gradivo o rižanskem vodovodu (ki je del omenjenega istrskega vodovoda) ne glede na njegovo lokacijo, bo v veliko pomoč tako raziskovalcem kot imetnikom gradiva, saj so vse informacije o njem zbrane na enem mestu.

Prvi del publikacije predstavlja popis gradiva *Konzorcija za agrarno ureditev Istre – Istrski vodovod* avtoric Danijele Doblanič in Ive Grdinič, ki ga hranijo delno na sedežu podjetja Istarski vodovod d.o.o. v Buzetu, gradivo fonda s signaturo HA DAPA 896, Istarski vodovod pa v Državnem arhivu Pazin. Gradivo je bilo popisano v skladu s standardoma ISAD(G) in ISAAR(CPF). Historiatu ustvarjalca gradiva s časovno preglednico ustanovitev in potrditev ustanovitev posameznih konzorcijev sledijo historiat arhivskega fonda, vsebina ter podatki o ureditvi fonda. Fond vsebuje gradivo o izsuševanju aluvialnih ravnin in gradivo o izgradnji vodovodnega sistema v Istri. Čeprav se je ob urejanju pokazalo, da so sicer gradivo ob nastanku sistematično odlagali po kategorijah, pa zaradi premeščanja gradiva ob več selitvah ni bilo več moč odkriti prvotne ureditve fonda. Kljub številnim spremembam imena ustvarjalca in sedeža njegovega delovanja gradiva tudi ni bilo smiselno deliti na posamezne fonde, temveč je zbirni fond razdeljen na tri osnovne serije, in sicer: *izsuševanje (bonifikacija)*, *vodovodni sistemi* in *uprava*, te pa na podserije. Za lažjo orientacijo po gradivu bo za raziskovalce izredno uporabna tudi pregledna struktura fonda, ki predstavlja nekakšen uvod v sam popis gradiva po omenjenih serijah. Navedeni so tudi pogoji dostopnosti, objave in reprodukcije, opozoriti pa je treba še na podatke o jeziku in pisavi, pripomočke za uporabo in bibliografijo. Serija fonda z imenom *Bonifikacija* obsega gradivo o nekdanjih koprskih solinah in regulacijah Rižane in Badaševice, serija *Vodovodni sistemi* obsega priprave na gradnjo in samo izgradnjo vodovodnega sistema (območja okrog Mirne, Raše, Rižane, južno od Pazina, na otoku Cresu in Lošinju), gradivo o priključitvi vodovoda za potrebe vojske na obstoječi vodovod, o napeljavi vode privatnim naročnikom, tehnično dokumentacijo in dokumentacijo o izvajalcih del. V seriji *Uprava* je gradivo o vzdrževanju vodovodnega sistema in distribuciji vode, kadrovska in finančna dokumentacija ter korespondenca. Mirjana Kontestabile Rovis je popisala gradivo *Rižanskega vodovoda*, t. i. III. odseka *Konzorcija za agrarno ureditev Istre – Istrski vodovod* in *Arhiv bivše vodarne Rižana*. Večino ohranjenega gradiva predstavljajo načrti gradnje rižanskega vodovoda, manj pa dokumenti o razlastitvi terena, odškodninah, služnostnih pravicah in odkupih. Avtorica je upoštevala ustaljeno prakso: podaja izčrpen historiat ustvarjalca in arhivskega fonda, opis vsebine, načrt urejanja fonda, podatke o jeziku in

pisavi, navedeni so pripomočki za uporabo in bibliografija. Gradivo, ki je še vedno v uporabi (v popisu navedene številke fasciklov so bile evidentirane 31. 12. 2007), je del tehničnega arhiva Rižanskega vodovoda Koper, ki gradivo tudi hrani.

Fotografiji na naslovnici in 4 črno-bele fotografije dajejo inventarju dodatno dokumentarno vrednost.

Zdenka Bonin

Slovenski turistični filmi na DVD

Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije (krajše SFA) v letu 2008 praznuje štiridesetletnico svojega delovanja. V tem času je zbral več kot devetdeset odstotkov slovenske filmske dediščine, od filmov Karola Grossmanna dalje, kar Slovence uvršča med narode, ki jim je uspelo doseči sorazmerno visoko stopnjo ohranjenosti filmskega arhivskega gradiva. Da je temu tako, gre pripisati dejstvu, da je bil SFA ustanovljen sorazmerno kmalu, v takratni Jugoslaviji kot prvi za Jugoslovansko kinoteko iz Beograda, ki bo drugo leto praznovala šestdesetletnico. Zato lahko zapišemo, da za vsakim uspehom stojijo ljudje, v primeru SFA predani filmski arhivisti, od prvega vodje Ivana Nemaniča dalje.

Med več kot šest tisoč filmi različnih vsebin, ki jih je SFA pridobil v štiridesetih letih, je tudi izvrstna zbirka turističnih filmov. Glede na to, da je bil ta sklop v SFA strokovno sorazmerno dobro raziskan, se je SFA odločil, da vodstvu Arhiva Republike Slovenije predlaga, da ob svoji štiridesetletnici izda značilne turistične filme na DVD-jih. S tem bi se pri-

ključil sodobnim usmeritvam, ki jih poznamo tudi pri drugih filmskih arhivih in kinotekah po svetu.

Pri izboru filmov smo upoštevali več stališč, od tega, da je v njih zastopanih kar največ slovenskih pokrajin do prikaza različnih možnosti, ki jih je ponujal slovenski turizem. Upoštevat pa je bilo potrebno tudi umetniško in filmsko plat, da je bil izbran film vrhunski izdelek te vrste ter, da je bil, zaradi poudarjene tehnične kakovosti posnet na 35 milimetrski filmski trak, na "kraljevski format". Seveda že v pripravah nismo mogli mimo najpomembnejšega, upoštevanja avtorskih in producerskih pravic. Ker so bili filmi preneseni s filmskega traku na drug medij in predvideni za izdajo kot publikacija v tisoč izvodih, smo morali pridobiti dovoljenja avtorjev oziroma njihovih dedičev. Tudi njihovi naklonjenosti se imamo zahvaliti, da je ta projekt sploh ugledal luč sveta.

Ta izdaja pomeni tudi prelomni dogodek pri izdajanju arhivskih virov. V našem prostoru je v knjižni obliki izšlo že veliko virov, od srednjeveških listin, do dokumentov o osamosvajanju Slovenije. Toda prvič se je zgodilo, da je bil kot vir izdano prav filmsko arhivsko gradivo. Dodatno vrednost daje tudi spremna študija, ki je povzetek daljšega besedila in je priložena vsakemu DVD-ju. Popularizacija filmskega arhivskega gradiva je ena izmed nalog SFA. Zato je bila odločitev za turistične filme toliko lažja, kajti kratki filmi se kljub svoji nedvoumni kakovosti še niso ustalili v množični zavesti, tako kot na primer kulturni slovenski celovečerni filmi, predstavniki slovenske filmske klasike od Kekca in Vesne do Cvetja v jeseni.

Da bi bili DVD-ji dostopni tudi ljubiteljem filma zunaj Slovenije, imajo tudi angleške podnapise in angleški prevod spremne študije.

Pomembna je tudi tehnična izvedba, saj so bili filmi s prenosom s filmskega traku na elektronski medij ob telekiniranju deležni različnih popravkov, tako slike kot zvoka, vse v prizadevanju, da bi se približali prvotni kakovosti filma.

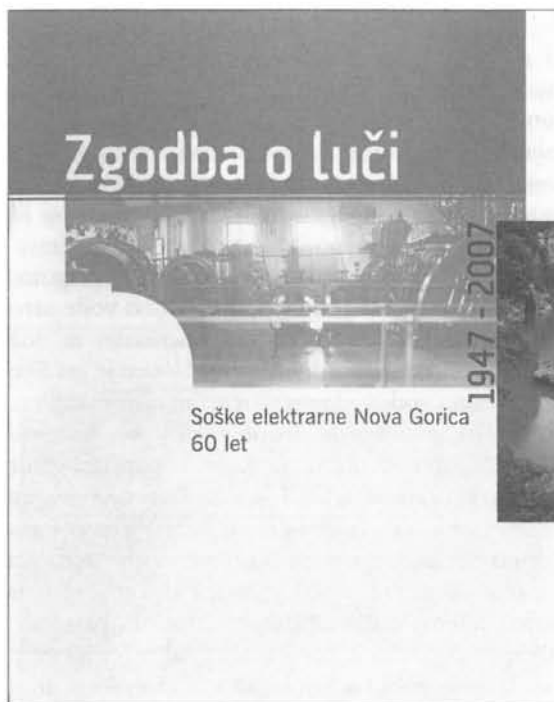
Za konec še osnovni podatki. Naslov publikacije je Slovenski turistični filmi. Založnik je Arhiv Republike Slovenije. Urednik je Lojz Tršan, člana uredniškega odbora sta Tatjana Rezec Stibilj in Roman Marinko. Naklada je tisoč izvodov. Leto izdaje je 2008. Digitalizacija in izvedba je bila zaupana podjetju Cebram, d.o.o. Na DVD-jih so filmi Hej čez bele poljane režiserja Milana Gučka iz leta 1965, Kam Zvoneta Sintiča iz leta 1953, Kmečki turizem Boštjana Hladnika iz leta 1983, Piran Františka Čapa iz leta 1965, Skrivnost Zvoneta Sintiča iz leta 1959, V sivi skali grad Zvoneta Sintiča iz leta 1960 in Zakladi naše dežele Jožeta Bevca iz leta 1975. Skupna dolžina vseh sedmih filmov je 97 minut. Spremna študija-napisal jo je Lojz Tršan na štirih straneh-povzema kratko zgodovino in pomen turističnega filma na Slovenskem.

Lojz Tršan

Zgodba o luči – Soške elektrarne Nova Gorica, 60 let (1947–2007) Soške elektrarne Nova Gorica d.o.o. v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom v Novi Gorici, tekst Aleksandra Pavšič Milost, Nova Gorica 2007, 144 strani

Ne morem drugače kakor začeti z osebnim uvodom. Ko mi je kolegica Aleksandra Pavšič Milost priporočila, da bo pripravila zbornik in razstavo, za katera so jo prosili v podjetju Soške elektrarne ob njegovi 60-letnici, sem najprej pomislil nase: morala bi biti huda sila, da bi me prisilila raziskovati zgodovino takega podjetja. Pa ne da bi imel kaj proti Soškim elektrarnam, ampak proučevati zgodovino nečesa, kar ima v veliki meri opraviti s tehniko, fiziko, statistiko, računi, financami, to bi se mi zdelo nekaj precej zoprnega, skorajda "španska vas".

Spomin me je ponesel v daljnje leto 1983, ko smo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici delili "resorje", torej ustvarjalce dokumentarnega in arhivskega gradiva, za katere naj bi skrbeli posamezni arhivisti. Ne brez čustev smo nakazovali nagnjenost k določenim področjem, a gospodarstva smo se vsi nekako otepal. Na koncu ga je sprejela Aleksandra. Za njeno odločitev, ki pač ni ostala brez občutka "žrtve", sem ji še danes hvaležen: preostale je rešila more nepriljubljenega področja. Ker vsaj nekoliko spremljam potek njenega dela v skrbi za fonde gospodarstva, lahko rečem, da smo takrat sprejeli pravo "kadrovsko rešitev". Resen in odgovoren pristop je sploh njena značilnost, a zdí se, da ji gospodarstvo tudi "leži".

Okoliščine so nanesele, da sem bil najbrž kar prvi deležen vpogleda v obsežno besedilo knjige, ki jo predstavljam. Aleksandra mi ga je izročila v branje z željo, da prispevam mnenje, popravke, dopolnila. Kljub odporu do tematike sem se lotil besedila in po svojih močeh prispeval k dokončni vsebini in obliki. Branje me je "potegnilo" in kmalu sem dojel, kako malo sem vedel o zgodovini tega dela našega gospodarstva in kako koristno je bilo, da sem besedilo vzel v roke. Nova spoznanja, presenetljiva odkritja in nekatere pretresljive ugotovitve so mi kar jemale sapo.

Knjiga pritegne že s svojo zunanjo podobo, saj vse, od platnic do sleherne strani, odseva čarobno barvo naše lepote Soče, "bistre hčere planin". Pri nastajanju knjige je sodelovalo več ljudi, ki so navedeni v kolofonu, a največjo "težo dneva" so vendarle nosili nekateri, za katere menim, da jih je primerno poudariti. Aleksandra Pavšič Milost je raziskovalno delo zaokrožila v temeljito zgodovinopisno študijo in prispevala svoj delež tudi pri drugih vsebinskih sklopih, predvsem pri zbiranju in obdelavi spominskih pričevanj. Podjetje Aladin je skupaj s podizvajalci sijajno opravilo delo pri oblikovanju, grafični obdelavi in tisku. Ivan Uršič pa je bil tisti "faktotum", ki je v Soških elektrarnah vlekel vse niti pri organizaciji in usklajevanju med naročnikom in izvajalci.

Knjiga je vsebinsko razdeljena na tri glavna poglavja, ta pa so razdeljena še na širše in ožje vsebinske sklope. Pomembnejše enote imajo za naslovom kratek povzetek vsebine, ki uvede v branje obravnavane snovi.

Dragoceno je prvo poglavje, ki obravnava obdobje pred ustanovitvijo podjetja Soške elektrarne in bralca jedrnatost seznanja z elektrifikacijo na Primorskem do leta 1947. Razdeljeno je na pregled dveh obdobji: do prve svetovne vojne in čas med obema vojnama. Za nepoznavalca je to poglavje pravo odkritje, saj ga seznanja s temeljnimi podatki o širjenju tako pomembne dejavnosti, kot je bilo pridobivanje in razpečevanje električne energije. Ker vsaka človekova dejavnost sloni na preteklih osnovah, zgodovinski resnici ne bi bilo zadoščeno in tudi podjetju z visokim jubilejem ne v čast, če bi avtorica zanemarila preteklost in vse tisto, kar so postorili predniki.

Glavni, osrednji del knjige je seveda posvečen raziskovalnim ugotovitvam o šestih desetletjih Soških elektrarn in ima več delov. Najprej so predstavljene razmere ob nastanku podjetja, poznejše organizacijske spremembe in dejavnost podjetja. Ta je glede na predmet poslovanja, prednostne naloge in spremembe v organizaciji razmejena na obdobja 1947–1964, 1965–1990 in 1991–2007. V posebnih vsebinskih sklopih so predstavljeni še odnos podjetja do okolja, skrb za zaposlene in naklonjenost športu oziroma podpora solkanskemu kajakaškemu društvu. Koristen

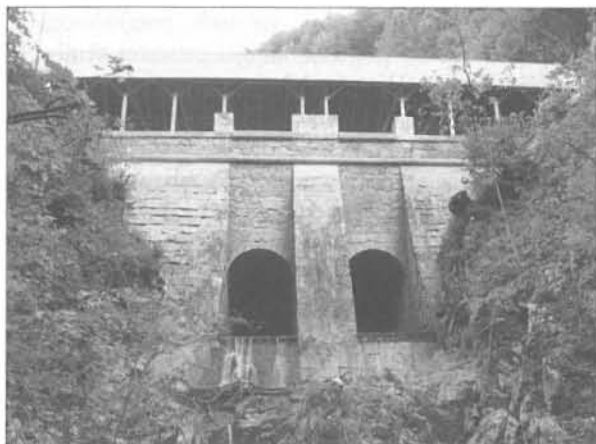
in uporaben pripomoček so tudi preglednice, ki sklepajo osrednje poglavje knjige: prirejeni zemljevid porečja Soče z legami elektrarn, opis elektroprovodnih naprav na različnih vodah z natančnimi tehničnimi podatki, izčrpen seznam zaposlenih v celotnem obdobju in prikaz poslovnih gibanj v obdobju od leta 1991 naprej.

Tretji, pomemben del knjige so spominska pričevanja petih uslužbencev Soških elektrarn: Lada Kerševana, Rajka Korenča, Iva Uršiča, Bogdana Lulika in Valentina Goloba (prvi trije prirejeni zapisi, preostala dva zapisa v prvi osebi). Iz njih je mogoče izvedeti marsikaj zanimivega, česar uradni dokumenti ne sporočajo. Zato je to poglavje velika obogatitev knjige, ki ji daje poleg strokovne tudi čisto človeško, nemalokdaj zelo osebno razsežnost.

Ne da bi podcenjeval pomen ostalim delom besedila, sem se pozorno ustavil pri sicer kratkem opisu odnosa Soških elektrarn do okolja. Vsebina me je posebej zanimala in je zagotovo temeljnega pomena za vsakršno človeško, posebej še gospodarsko dejavnost. Spomnil sem se na arhivske dokumente in časopisne članke v zvezi z nameravano graditvijo problematične hidroelektrarne Trnovo izpred več desetletij in na vse posledice, ki bi lahko doletele našo lepoto Sočo. V knjigi predstavljena skrb za varstvo okolja pri Soških elektrarnah daje občutje trdne zavezanosti vsem merilom varstva. Vendar misli nehote poletijo na elektrarne na Soči in drugih rekah, ki so ranile naše čudovito vodno stvarstvo, in porodi se dvom, ali je bilo res narejeno vse, da bi čim manj prizadeli okolje. Potem pa se oglasi še druga plat zvona: človeška nečimrnost je pač močnejša in bolj pohlepna, ker se noče odpovedati vsemu udobju, ki je povezano z uporabo električne energije. Začarani krog?

Hidroelektrarna Solkan, prva po drugi svetovni vojni zgrajena velika hidroelektrarna na reki Soči. Bila je prva daljinsko vodena elektrarna v takratni Jugoslaviji, obratovati je začela leta 1984

Ob gradnji male hidroelektrarne Klavžarica je bil obnovljen tehnični spomenik Kanomeljske klavže iz začetka 19. stoletja, ki odtlej služi kot pregrada za hidroelektrarno

Ob slavnostnih priložnostih in sploh v današnjih časih se je bati, da bi lahko v pregledu dolgega delovanja kakega podjetja pozabili na preproste delavce in poudarjali predvsem vodilne. Priznati je treba, da so ustvarjalci knjige o Soških elektrarnah dobro uravnotežili oboje – tako v besedilu, izčrpnih preglednicah zaposlenih kakor tudi v slikovnih prilogah. Pogrešamo pravzaprav le kakšno spominsko pričevanje preprostega "električista", kakor pravimo pri nas osnovnemu poklicu v tej dejavnosti ali katerega drugega iz delavskih vrst. Bi bilo sploh mogoče koga pridobiti za kaj takega? Ali pa se vendarle v podzavesti pojavi kak drugačen zadržek?

Naj mi bralec tega poročila in ocene ne zameri, če mu zdaj vendarle izdam, kaj je v knjigi tudi pretresljivega. Ne bom navajal odlomkov, a prebrati je treba vsaj avtoričin prirejeni zapis Kerševanovega spominskega pričevanja na straneh 114–115.

Pri branju knjige pa se mi je postavilo še vprašanje, ki v ničemer ne zmanjšuje vrednosti zgodovinskega dela besedila. Gre za občutljivo zadevo, ki pa je zagotovo navzoča v vseh političnih sistemih: vpliv in poseganje politike v strokovne zadeve. Proizvodnja elektrike je prav gotovo tudi strateška stvar vsake države. Zanimivo bi bilo pogledati zlasti v obdobje političnih sistemov, ki jih označujemo za totalitarne, torej pogledati kakšni so bili tovrstni "spopadi", za kakšno ceno so se dogajali in koliko človeških usod je bilo ob tem žrtvovanih na oltarju politike. Morda je vredno premisleka za morebitno nadaljnje raziskovanje, če viri o tem sploh kaj sporočajo. Res pa je, da v knjigi vsaj med vrsticami o tem nekaj izvemo pri spominskih pričevanjih.

Besedilo knjige je pisano v slogu, ki ga lahko razume vsak bralec. Osrednji, zgodovinske del ne vleče za seboj "opreme" znanstvenega aparata, a nikoli ne izgubimo občutka, da trditve izhajajo iz ugotovitev v dosegljivih virih in literaturi, ki so na koncu knjige tudi predstavljeni. Ne bi bilo prav, če ne bi pohvalil izvrstnih fotografskih posnetkov (zlasti iz naravnega okolja), ki dajo močan pečat knjigi. Bralec bo morda pogrešal objavo pisnih arhivskih dokumentov.

Oblikovalci knjige so očitno dali prednost objavi fotografij stavb, naprav in dogodkov iz zgodovine in sedanjosti.

Primerno je opozoriti, da je Aleksandra Pavšič Milost ob jubileju podjetja poleg knjige pripravila tudi razstavo. Z njo je predstavila prek 90 enot gradiva, med katerimi je poleg fotografij, tehnične dokumentacije in nekaj primerkov starih tehničnih naprav tudi lepo število pisnih arhivskih dokumentov; spremljal jo je tudi kratek katalog razstavljenega gradiva. Razstava je bila najprej postavljena v razstavnem prostoru Slovenskega narodnega gledališča v Novi Gorici, potem v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, prirejena pa je tudi za stalno postavitve v hidroelektrarni Solkan.

Slišal sem že izrek: "Če kdo ne ve, kaj so napake, naj se loti izdelave knjige!" Menda v zgodovini človeštva še ni bila izdana knjiga, ki ne bi imela napake, vsaj kakšne tipkarske. Pri tej knjigi si je treba skorajda "izmisliti" vsaj drobne pomanjkljivosti. Pa naj bodo navržene, malo za šalo, nekaj pa tudi zares.

Ko sem prvič bral besedilo in še tudi potem, se mi je zdelo vredno avtorico opozarjati na bolj domače, slovenske izraze za posamezne pojme iz elektrogospodarske stroke. A menda je izdajatelj vztrajal, da jih ni mogoče poimenovati drugače kakor z utrjenimi izrazi, ki so seveda tujke (agregat, transformator, distribucija, dispečerstvo, ...). V kratki misli o vodi in človeku na začetku knjige bi bilo dobro zapisati, kdo jo je zapisal. Strani 108 in 109, ki prikazujeta poslovna gibanja z grafičnimi lestvicami, sta za vidno polje bralca bržkone najbolj "sivi" strani v knjigi. Kolofon pa bi bil popolnejši, če bi bili navedeni sedeži (kraj) izvajalcev: Aladina, Prografa in Tiskarne Čukgraf.

Knjiga je v vsebinskem in oblikovnem pogledu vredna pohvale. Ne dvomim, da bo v njej našel dovolj verodostojnih podatkov poznavalec elektrotehnične stroke, pa tudi vsak, ki ga bosta zanimali zgodovina in sedanost "zgodbe o luči". Električni seveda.

Aleksandra Pavšič Milost in vsi soustvarjalci knjige so svoje delo izvršili "prima cum eminentia".

Jurij Rosa

Tuji časopisi

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, 60 (2007), št. 1–4

Der Archivar, letnik 60, zvezek št. 1

Prvi zvezek začenja poročilo Clemensa Rehma o 76. nemškem zborovanju, ki je potekalo konec septembra 2007 v Essnu. Splošnemu poročilu o zborovanju sledijo poročila s posameznih sej strokovnih skupin, ki delujejo v okviru zveze nemških arhivarjev. Vse so obravnavale temo, ki je bila moto zborovanja: Arhivi in javnost. V strokovni skupini 1 (arhivarji v državnih arhivih) so predstavili več konceptov dela za javnost v velikih arhivih, posebej v Zveznem arhivu Nemčije in zveznem pooblaščenca za gradivo Službe državne varnosti NDR. V strokovni skupini 2 (arhivarji v mestnih arhivih) so med drugim upoštevali uporabnike arhivov in poskušali odgovoriti na vprašanje, kaj pričakujejo od arhiva. Kako različne so njihove želje, glede na to, ali so zgodovinarji, genealogi itd. Tudi pri preostalih strokovnih skupinah (arhivarji v cerkvenih, plemiških, gospodarskih arhivih in arhivih strank ter medijev in univerz) so obravnavali osrednjo temo zborovanja – Javnost. S poročili o zasedanjih delovnih skupin (Arhivska pedagogika in izobraževalno delo ter Izobraževanje strokovnih uslužbencev pri medijskih in informativnih službah) se poročila z nemškega zborovanja končajo. Naslednji prispevek v tem zvezku, avtorici sta Andrea Hänger in Andrea Wettmann, opisuje projekt DOMEA (Dokumentenmanagement und elektronische Archivierung im IT-gestützten Geschäftsgang), ki so ga kot standard za arhiviranje elektronskih spisov in dokumentacijski menedžment nasploh vpeljali pred nekaj leti v Nemčiji. Avtorici pojasnjeta področja, ki so pomembna za arhive, predvsem koncept elektronske valorizacije. V nadaljevanju sledi prispevek več avtorjev (Julia Brüdegam, Hendrik Eder in Irmgard Mumenthey) z naslovom Gradivo uprave mesta Hamburg. Začetna situacija – standardi – perspektive. Obravnavajo anketo, ki je bila narejena v zvezi z valorizacijo v Hamburgu. Na vse upravne organe so poslali anketne vprašalnike, da bi ugotovili, kakšna količina gradiva bi prišla v poštev za prevzem v arhiv. Hkrati naj bi tudi ugotovili, kje pri gradivu upravnih organov so problemi. Avtorica Nora Mathys končuje rubriko prispevkov s prispevkom, v katerem obravnava vrednotenje zapuščin fotografov. Kriteriji za valorizacijo tega gradiva so bili do sedaj zelo redki. Predstavlja konkreten primer iz Državnega

arhiva v Bernu, saj so po jasni redukciji fotografij in negativov fotografske zapuščine kljub temu ohranili celoten tematski spekter.

V okviru rubrike Arhivska teorija in praksa sta objavljena najprej prispevka, ki nas seznanjata z *arhivi in arhivskim gradivom* (Peter Belli piše o "Nemškem rokodelskem arhivu" v Rensko-westfaskem gospodarskem arhivu, Bodo Uhl pa o bogatem, 1.200 strani obsegajočem jubilejnem zborniku, ki je izšel ob 65. rojstnem dnevu Hermanna Rumschöttla, generalnega direktorja državnih arhivov Bavarske), *z arhivsko tehniko* (razkisanje papirja – poročilo o izkušnjah iz Zgodovinskega arhiva nadškofije Köln, Mestnega arhiva deželnega glavnega mesta Düsseldorf in Mestnega arhiva Erfstadt; Dve novi enoti državnega arhiva Münster). V podrubriki *Elektronska obdelava podatkov in novi mediji* je objavljen najprej prispevek, ki je predstavlja deset let delovanja delovne skupine, ki se je ukvarjala z arhiviranjem dokumentacije z digitalnih sistemov, potem je na vrsti prispevek o najstarejših digitalnih virih zvezne republike: podatki za ljudsko štetje iz leta 1961 za deželo Baden-Württemberg ter potem prispevek o vodniku po raznoliki türinški arhivski pokrajini: www.archive-in-thüringen.de, v okviru podrubrike *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* pa lahko preberemo prispevke: Simpozij "K zgodovini in historiografiji arhivov", 3. poletni pogovor v mestu Detmolder o družinskih zvezkih, življenjepisih oziroma biografijah in genealogijah, Dokumenti in tolmačenje gibanja proti jedrskim elektrarnam v 70. letih ter o tem, ali prihajajo raziskovalci družin tudi v arhiv. V okviru podrubrike *Dodatno izobraževanje in stanovsko-poklicne zadeve* je predstavljen "dober" naslov: bibliografija s področja arhivistike arhivske šole Marburg. Sledi podrubrika *Delo strokovnih zvez, odborov in zasedanj*; njihova poročila tudi zaokrožajo to rubriko (poročilo o zasedanju evangeličanskih cerkvenih arhivov 2006, o 40. poreskem zborovanju v mestu Düsseldorf-Benrath, severnonemškem in deželnem arhivskem dnevu dežele Mecklenburg–Predpomorsko, bavarskem arhivskem in knjižničnem zborovanju 2006 v Würzburgu ter o 66. južnozahodnonemškem arhivskem dnevu v mestu Karlsruhe-Durlach).

Sledi rubrika Tuja poročila. V njej lahko preberemo tri prispevke z mednarodnega področja: o zasedanju CASE (združenja arhivarjev v znanstvenih ustanovah Evrope) v Münchnu, o mednarodnem arhivskem simpoziju v Trierju in 14. nemško-nizozemskem arhivskem simpoziju 2006 v mestu Zwolle. Iz

Nizozemske poročajo o novem arhivskem depozu za mestni arhiv Dordrecht, ki je najstarejše mesto grofije Holandije, iz Slovaške pa o informacijskem sistemu in arhivskem izobraževanju v arhivih na Slovaškem.

Na naslednjih straneh časopisa je v okviru rubrike Poročilo o literaturi predstavljenih oziroma ocenjenih 22 novih knjig in zvezkov periodike. Sledi rubrika Osebna obvestila; v okviru te so objavljene spremembe imenovanj, premestitve, nastavitve ter upokojitve arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel Nemčije ter počastitve rojstnih dnevo zaposlenih v arhivih; sledijo trije nekrologi, in sicer v počastitev spomina na Paula Alsberga (30. 3. 1919–20. 8. 2006), izraelskega arhivskega kolega, arhivskega direktorja Hellmutha Gensicka (29. 6. 1917–17. 9. 2006) ter vodje deželnega arhiva Schleswig-Holstein Martina Reißmanna (29. 4. 1935–27. 11. 2006). V rubriki Kratke informacije, razno so objavljeni nekaj krajših obvestil ter sporočila Zveze nemških arhivarj in arhivarjev. Z razpisi prostih delovnih mest za arhivarje in reklamnimi oglasi se konča prvi zvezek.

Der Archivar, letnik 60, zvezek št. 2

Težišče prispevkov v tem zvezku predstavljajo razprave o ohranitvi (varovanju) gradiva. V prvih dveh prispevkih beremo tako o množičnem razkisljevanju spisov, ki so nastali v 19. in 20. stoletju. Marcus Stumpf predstavlja izkušnje v Deželnem arhivu Severnega Porenja–Vestfalije, in sicer Neschenove postopke, ki so nastali v sodelovanju s podjetjem Neschen, Ralf Stremmel pa možnosti in meje. V Nemčiji Neschen opravlja storitve že v dveh centrih. Svoje stroje prodaja tudi v tujino, na primer na Poljsko. Sedaj je nastal problem, ker mora biti gradivo razrezano; se pravi, da so stroji torej za zdaj zanimivi predvsem za arhive, ki imajo posamezne dokumente. Zaradi razpada papirja je v Nemčiji ogroženih okoli 750 kilometrov spisov. Naslednji prispevek, avtor je Jens Murken, obravnava arhivsko izobraževalno delo in delo za javnost. Zavzema se za močno delo službe za stike z javnostjo, ki naj bi bilo usmerjeno tudi na konceptualni menedžment poslovne politike. V nadaljevanju pa Marcus Liebold predstavlja norveško arhivsko znanost, ki zunaj svoje države ni posebno poznana, čeprav ima dolgo tradicijo (od leta 1817). V letu 2005 je arhiv v Oslu dobil nove prostore.

V okviru rubrike Arhivska teorija in praksa so v rubriki *O arhivih in njihovem gradivu* objavljeni prispevki o projektu Inštituta za gradbeno oblikovanje, konstruiranje in načrtovanje univerze v Karlsruheju, ki je izvedel prestrukturiranje parkirne hiše pedagoške visoke šole za skupni arhiv Freiburg, o 100-letnem jubileju Rensko-vestfalskega gospodarskega arhiva v Kölnu, o tem, da je Glavni državni arhiv v Düsseldorfu pridobil zbirko Stachelscheida, o novih doku-

mentih, ki pričajo o Thomasu Dehlerju (1897–1967), predvsem o njegovih študentskih letih ter o arhivskem gradivu v Glavnem državnem arhivu v Stuttgartu, ki je po izvoru iz Litve, zaradi vojne pa je bilo hranjeno tam. V okviru rubrike *Arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva* so najprej predstavljene žgoče zahteve pri obdelavi arhivskega gradiva in izdelavi pripomočkov, klasifikacija kart, gradbenih načrtov, slik v arhivih, ob primeru deželnega arhiva v mestu Schwerin, v okviru teme *Elektronska obdelava podatkov in novi mediji* pa o diskusiji prvih rezultatov pri arhiviranju elektronskih dokumentov v deželnem arhivu Baden–Württemberga ter digitalni čitalnici. Rubrika *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* je tokrat bogata s prispevki, ki pišejo o arhivski pedagogiki v Državnem arhivu v Leipzigu, digitalizaciji cerkvenih knjig, razstavi Thomasa Kleynena s temo fotografije, o vodnih znakih srednjega veka v Glavnem državnem arhivu v Stuttgartu ter o 150 letih visoke glasbene šole v Stuttgartu. Tema *Dodatno izobraževanje in stanovskopoklicne zadeve* prinaša poročilo o seminarju zvezne konference komunalnih arhivov 2006 v mestu Fulda. S poročilom o türinškem arhivu za sodobno zgodovino, njegovi vlogi in pomenu za historično in družbeno obdelavo zgodovine NDR se končuje zadnja rubrika tega sklopa: *O delu raznih strokovnih zvez, odborov in zasedanj*.

Zvezek nadaljuje rubrika Tuja poročila s poročilom o mednarodni dejavnosti, in sicer 39. mednarodni konferenci okrogle mize arhivov (CITRA), ter letnem občnem zboru Mednarodnega arhivskega sveta (MAS) skupaj z resolucijo, ki so jo sprejeli na srečanju mednarodnega arhivskega sveta 24. novembra 2006.

Poročilo o literaturi tokrat prinaša predstavitev in ocene dvaindvajsetih knjižnih del. Kot navadno sledijo v okviru rubrike Osebna obvestila sporočila o spremembah imenovanj, premestitvah, odhodih arhivskih delavcev v zveznih arhivih, arhivih dežel ter mest, cerkvenih in gospodarskih arhivih, arhivih uni-vez in visokih šol ter znanstvenih organizacij, pa tudi seznanitev s počastitvami rojstnih dnevo arhivskih delavcev. Rubrika se končuje z nekrologom v spomin na Günterja Mischewskega (2. 12. 1942–24. 12. 2006), dolgoletnega direktorja Mestnega arhiva Wiesbaden. Z rubriko Kratke informacije, razno se prispevki drugega zvezka končujejo. Najprej so objavljene spremembe naslovov nekaterih arhivov, sledijo kratki prispevki najrazličnejših tem, objava zakonskih določil in upravnih predpisov za državne arhive in arhivsko varstvo v Nemčiji ter sporočila Zveze nemških arhivarj in arhivarjev o novostih.

Der Archivar, letnik 60, zvezek št. 3

Tretji zvezek tega letnika se začinja s predstavitev

vijo arhivov v regiji Ren – Neckar. Gre za predstavitev regije in kraja, v katerem je bilo 2007 bilo nemško arhivsko zborovanje: Mannheim. V regiji so tri večja mesta (Mannheim, Heidelberg in Ludwigshafen) in veliko manjših; vsa skupaj imajo nekaj več kot 500.000 prebivalcev. Ustrezna je tako tudi raznolika ponudba arhivov, muzejev, tudi tovarn itd; predstavlja jo več avtorjev. Sledi prispevek avtorjev Torstena Zarwela in Simone Walther o rezultatu poskusa Zveznega arhiva Nemčije, da bi izboljšali uporabo, da bi bili uporabniki bolj zadovoljni. Poskušali so se posvetiti vsem "stopnjam" uporabe, torej čitalnici, pripravi arhivskega gradiva, svetovanju uporabnikom itd., in stanje izboljšati, pa tudi uskladiti sodelovanje. Prispevek kaže, da takih poskusov ni vedno lahko izpeljati in je potrebno zelo veliko dokazovanja. Rezultat, ki so ga dosegli v Zveznem arhivu, kaže vsekakor, da je upoštevanje potreb uporabnikov prednost. Prispevek avtorjev Thomasa Fritza, Thomasa Firckeja in Geralda Maierja pa opisuje kako raznoliko uporabo arhivskega programa "Midosa 21" v Deželnem arhivu Baden – Württemberg – tega zdaj uporabljajo. Z njim ne delajo samo popisov, temveč ga uporabljajo tudi za izločanje pri valorizaciji, upravo skladišča, izposojo in še posebej tudi za predstavitev pripomočkov za uporabo na internetu. Poudarjajo, da program Midosa že od začetka ni komercialen, ampak je bil razvit pri arhivih. Arhiv parlamenta (Arhiv nemškega zveznega parlamenta), njegovo organizacijo in naloge nam v nadaljevanju predstavlja Brigitte Nelles. V njem je zaposlenih 27 delavcev. Avtor Hermann Schreyer pa opisuje in analizira razmere v ruski arhivistiki oziroma ruskih arhivih v letih 2003–2005.

Rubrika Arhivska teorija in praksa najprej prinaša prispevek o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanja nas z zapuščino akademskega slikarja in pianista Traugotta Fuchsa (1906–1997) v Carigradu. Podrubrika *Arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva* prinaša prispevek, ki govori o digitaliziranih gradbenih načrtih v deželnocerkvenem arhivu Kassel, *Arhivska tehnika* o možnostih, tveganjih in stranskih učinkih, ki nastajo pri množični konservaciji gradiva, predvsem razkisljevanja papirja, o novem načrtu za omare, namenjen historičnim kartam velikega formata v Državnem arhivu Sigmaringe. Rubrika *Elektronska obdelava podatkov in novi mediji* vsebuje prispevek o novem internetnem portalu Deželnega arhiva Severnega Porenja – Vestfalije "Arhivi in SPV" on line, o zahtevah pri optimizaciji procesov v celostnem elektronskem gradivu uprave ter o zborovanju delovne skupine "Arhiviranje gradiva v digitalnih sistemih". Rubrika *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* prinaša prispevek o obdelavi ankete uporabnikov v škofijskem arhivu v Trierju v letu 2005, o arhivskem delu z učenci, novem servisu v deželnem arhivu Baden - Württemberg (izkaznici uporabnika in naročanje gra-

diva prek interneta), o novih možnostih za financiranje v deželnocerkvenem arhivu Kassel. Rubrika Arhivska teorija in praksa se končuje s poročilom o delu *strokovnih zvez, odborov in zasedanj* (59. westfalski arhivski dan v Arnsbergu).

Predstavitve oziroma ocene knjig in serijskih publikacij v rubriki Poročilo o literaturi tokrat obravnavajo 21 del. Rubrika Osebna obvestila navaja imenovanja, premestitve arhivskih delavcev v arhivih zveze in nemških dežel ter mestnih, cerkvenih in drugih arhivih ter rojstne dneve. Sledijo nekrologi v spomin umrlemu dolgoletnemu predsedniku Zveznega arhiva Nemčije Hansu Boomsu (22. 6. 1924–16. 4. 2007), Karlu Ludwigu (Lutzu) Hatzfeldu (23. 4. 1920–15. 3. 2007), pionirju združenja arhivarjev v gospodarskih arhivih, arhivarju v Državnem arhivu Münster Friedrichu-Wilhelmu Hermannu (3. 5. 1960–13. 3. 2007) ter dolgoletnemu šefu arhiva severnonemške televizije Ottu Sprengerju (4. 3. 1917–9. 2. 2006). Zadnja rubrika, Kratke informacije, razno prinaša nekaj kratkih prispevkov ter sporočila zveze nemških arhivark in arhivarjev ter informacije o nemškem arhivskem zborovanju.

Der Archivar, letnik 60, zvezek št. 4

Prispevki tega zvezka vsi po vrsti obravnavajo dolgotrajno hrambo pri elektronskih spisih in dokumentacijskem menedžmentu. Avtorja Mathias Jehn in Karsten Huth predstavljata projekt "Nestor". To je omrežje (mreža) za dolgotrajno hrambo, predvsem v arhivih in knjižnicah. "Nestor" pomaga arhivom razviti koncept za arhiviranje za dalj časa. Uveljavil naj bi se tudi na evropski ravni. Reinhard Altenhöner predstavlja prav tako projekt za dolgotrajno hrambo – "Kopal". Projekt sloni na kooperativnem arhivskem sistemu za dolgotrajno hrambo digitalnih objektov. Zdaj gradi tehnično bazo (osnovo) za dolgotrajno arhiviranje pri Nemški nacionalni knjižnici in Državni in Univerzitetni knjižnici v Göttingenu. Z drugim področjem pa se ukvarja Christoph Popp iz Mestnega arhiva v Mannheimu, ki nam v prispevku predstavlja vpeljavo dokumentacijskega menedžmenta v tem arhivu. Arhiv od leta 2006 posluje brez papirja, izključno v elektronski obliki in natančno pozna probleme in vprašanja, ki jih imajo preostali ustvarjalci v okviru dokumentacijskega menedžmenta. Dolgotrajno arhiviranje sledi "digitalnemu arhivu". Kakšen pa naj bi bil tak arhiv, nam v prispevku kažejo avtorji Ulrike Gutzmann, Ulrich Kamp, Christian Keitel in Antje Scheiding. Priporočila, ki jih lahko preberemo v prispevku, so rezultat zasedanj delovne skupine arhivarjev v gospodarskih arhivih, ki je delovala od 2004. do 2007. V prispevku gre predvsem za metapodatke, ki so potrebni za prevzem podatkov, pa tudi za formate datotek za arhiviranje. Zadnji daljši pri-

spevek pa je posvečen drugi temi: boju proti plesni. Objavljena so priporočila za varovanje ter boj proti plesni v arhivih.

Rubrika Arhivska teorija in praksa najprej prinaša prispevke o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanja nas z univerzitetnim arhivom Tehniške univerze v Berlinu, arhivom za geografijo pri Leibnizevem inštitutu za regionalno geografijo ter z deželnocerkvenim arhivom evangeličansko-luteranske cerkve na Bavarskem, ki je star že 75 let. V podrubriki *Arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva* prispevek nakazuje problem, kaj ostane od generacije. Gre za leto 1968 in ne kateri koli čas, v okviru *Arhivske tehnike* pa je prispevek o novogradnjah in literaturi, ki je temu namenjena. V podrubriki *Elektronska obdelava podatkov in novih medijev* lahko izvemo, da je na voljo arhivski portal Spodnje Saške, podrubrika *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* pa prinaša tri prispevke, in sicer o informacijskem portalu o prisilnem delu v Rajhu, razvoju v arhivski pedagogiki ter o 21. arhivsko pedagoški konferenci v Wolfsburgu. Podrubrika *Dodatno izobraževanje in stanovsko-poklicne zadeve* prinaša prispevek o bolonjskem procesu in arhivskem izobraževanju glede na rezultate strukturne komisije sveta arhivske šole v Marburgu v letih 2006/2007. S poročili o delu strokovnih zvez, odborov in zasedanj pa se končuje rubrika Arhivska teorija in praksa. Poročajo o 6. pomladanskem zasedanju strokovne skupine 1 pri Zvezi nemških arhivark in arhivarjev, ki je razpravljala o uporabi zunanjih delovnih moči v arhivu, o letnem srečanju arhivarjev

in bibliotekarjev v Nemčiji, zasedanju arhivarjev v evangeličanskih cerkvenih arhivih 2007, 15. saškem arhivskem dnevu v mestu Herrnhut, 20. zasedanju schleswig-holsteinskih arhivov v Kielu, o 12. arhivsko znanstvenem kolokviju arhivske šole v Marburgu, 17. arhivskem zborovanju dežele Mecklenburg-Predpomorjansko v Neustrelitzu ter 5. bavarskem arhivskem dnevu 2007 v mestu Erlangen. Na njem so govorili o osrednji usmeritvi – digitalizaciji kot strategiji arhivov.

V Poročilu o literaturi se lahko seznanimo z izdajo petnajstih novih del, v rubriki Osebna obvestila pa z imenovanji, premestitvami in odhodi arhivskih delavcev v arhivih zveze in nemških dežel in raznih drugih arhivih ter s praznovanji rojstnih dnevo pomembnih arhivskih delavcev. Rubrika se končuje z nekrologoma, posvečenima arhivarju Dieterju Kerberju (16. 2. 1961–29. 6. 2007) ter vodji Mestnega arhiva v Mainzu (21. 9. 1936–5. 4. 2007). Zadnja rubrika, t. i. *Kratke informacije, razno*, nas kot po navadi seznanja z novimi naslovi in telefonskimi številkami ter dvema krajšima prispevkoma. Zvezek končujejo objava zakonskih določil in upravnih predpisov za državne arhive in arhivsko gradivo v Zvezni republiki Nemčiji ter sporočila Zveze društev nemških arhivark in arhivarjev, med katerimi je objavljen zapisnik občnega zbora zveze, ki je bil 26. septembra 2007 v Mannheimu.

Sonja Anžič

Razstave

Razstavna dejavnost Arhiva Republike Slovenije v letu 2008

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih¹ v 53. členu opredeljuje dejavnost arhivov v okviru arhivske javne službe. Zadnje tri alineje prvega odstavka tega člena določajo, da javni arhivi posredujejo kulturne vrednote v zvezi z arhivskim gradivom, opravljajo raziskovalne naloge na področju arhivistike, zgodovine in drugih ved, povezanih z arhivskim gradivom, ter izdajajo publikacije. V naštetih alinejah se tako ali drugače zrcali pričakovanje, da bodo arhivi svoje dragocenosti izvlekli iz javnosti skritih skladišč, jih strokovno obdelali, analizirali in umestili v zgodovinski kontekst ter nato na prijazen atraktiven način predstavili javnosti v obliki arhivske razstave, po možnosti obogatene s priročnim katalogom.

Črki zakona zvesto sledimo. Zavedamo se, da postane arhivsko gradivo kulturni spomenik v polnem pomenu šele takrat, ko se ga ima možnost spominjati širša javnost in ne le za njegovo usodo odgovorni arhivist.

Razstavna dejavnost Arhiva Republike Slovenije (ARS) se je v zadnjih letih lepo razživela in v letu 2008 smo na nek način dosegli ciklični vrhunec. ARS je sodeloval pri postavitvah osmih razstav. Tri so bile premierno predstavljene v tem letu, pri drugih je šlo za ponovne postavitve oziroma gostovanja razstav iz prejšnjih let. Tri razstave so nastale v domači hiši, ostale v koprodukciji z drugimi ustanovami in posamezniki. Razstave, pri katerih je ARS tako ali drugače sodeloval, so stale na kar 19 različnih krajih.

Prvo mesto med letošnjimi razstavami gre bržčas razstavi **Kranjski deželni privilegiji 1338–1736**, ki jo je ARS pripravil v okviru predsedovanja Republike Slovenije Evropski uniji. Razstava je bila odprta med 3. aprilom in 4. majem 2008. Glavnina je bila postavljena v Galeriji Narodni dom v Narodni galeriji v Ljubljani, del pa tudi na Ljubljanskem gradu v Peterokotnem stolpu (3.–29. april).

Razstavljene so bile originalne pergamentne listine in tiskani privilegiji (ročini) deželnih knezov, s katerimi so deželnemu plemstvu in kasneje deželnim stanovom na Kranjskem, v (Slovenski) Marki in Metliki ter v Istri potrjevali njihove pravice in privilegije. Ti privilegiji so predstavljali kranjsko deželno (stanovsko) ustavo. Predstavljenih je bilo 38 originalnih dokumentov oz. eksponatov, poleg tega smo pripravili 19 slikovitih razstavnih panojev, ki so v sliki in besedi dopolnjevali pripoved izvirnih dokumentov.

Avtorja razstave dr. Andrej Nared in Jure Volčjak sta pripravila tudi slikoviti in zanimivi katalog, v katerem je predstavljen razvoj Kranjske in njenih deželnih stanov, nadalje kranjski deželni privilegiji (ročini) v obdobju 1338–1736, objavljena in prevedena sta temeljna privilegija iz let 1338 in 1365, v kataložnem delu pa so predstavljeni regesti razstavljenih dokumentov in njihova upodobitev. Razstavo in katalog je oblikoval Dane Petek (Galdesign). O razstavi in katalogu je več napisal Vladimir Kološa v prvi številki letošnjih Arhivov.

V sklop kulturnega programa ob predsedovanju Slovenije Evropski uniji sodita tudi gostovanji razstave **Slovenska mesta skozi čas/Slovenische Städte durch die Zeit** v Švici in Liechtensteinu. Z razstavo Slovenska mesta skozi čas želi ARS prispevati k večji prepoznavnosti Slovenije in njene zgodovine v svetu. Avtorja mag. Vladimir Kološa in dr. Andrej Nared sta jo zasnovala tako, da bi bila zanimiva predvsem za obiskovalce, ki o Sloveniji in Slovencih vedo malo ali nič. V uvodnem delu so prikazani osnovni zgodovinski in geografski podatki o Sloveniji, osrednji del pa predstavlja zgodovinski razvoj 16 izbranih slovenskih mest od srednjega veka do zadnjih let 20. stoletja. Razstava je od leta 2003, ko je bila premierno na ogled v Pekingu, doživela že deset postavitvev v devetih državah ter predstavlja za Slovenijo in ARS veliko promocijsko priložnost. Oblikoval jo je Dane Petek.

V sodelovanju z Veleposlaništvom RS v Bernu je bila razstava od 6. do 28. marca na ogled v galeriji Paroisse française Le Cap na Predigergasse 3 v središču Berna. Na otvoritvi se je zbralo precej v Švici živečih Slovencev. Od 6. do 20. maja je bila razstava Slovenische Städte durch die Zeit postavljena še v Vaduzer-Saal v Vaduzu. Razstavo je odprla ministrica za zunanje zadeve in kulturo Kneževine Liechtenstein. Za gostovanje v Švici in Liechtensteinu je bil natisnjen razstavni katalog v nemščini.

Razstava **POL stoletja** je – kot pove že njen naslov – nastala ob 50. obletnici Centra za konserviranje in restavriranje ARS. Skupaj s sodelavkami centra jo je pripravila dr. Jedert Vodopivec, ki je bila tudi urednica jubilejnega zbornika. Razstava je bila prvič predstavljena decembra 2006 v zgornji avli ARS. V letu 2008 je gostovala v župnišču na Repentabru (23. 12. 2007–9. 1. 2008), v Tolminskem muzeju (26. 3.–18. 5.) in v prirejeni podobi z naslovom Knjiga mene briga v Trubarjevi domačiji na Rašici (1. 10.–16. 11.). Slednje gostovanje je ARS v Trubarjevem letu organiziral skupaj z Društvom restavradorjev Slovenije in Javnim zavodom Trubarjevi kraji. Razstavo je odprla

¹ ZVDAGA, Uradni list RS, št. 30/2006.

in v obliki predavanja predstavila avtorica dr. Jedert Vodopivec.

Pregled arhivskih razstav nadaljujemo s koprodukcijskimi projekti, ki so v zadnjem času precej modernni, pa tudi uspešni.

12. maja 2008 je bila v Mestnem arhivu v Šanghaju odprta razstava **Nadčasovni prenos. Umetniške interpretacije življenjske zgodbe Ferdinanda Avgušтина Hallerja von Hallersteina** o znamenitem astronomu, jezuitskem misijonarju, izumitelju, matematiku, kartografu in diplomatu Ferdinandu Avguštinu Hallersteinu – Liu Songlingu, rojenem v Ljubljani leta 1703 in umrlem v Pekingu leta 1774. Na Kitajskem je živel 35 let in postal vodja cesarskega astronomskega observatorija. Cesar mu je za zasluge podelil naziv mandarina. Poleg opazovanja zvezd in priprave koledarja je vodil delo pri izdelavi astronomskega instrumenta za opazovanje zvezd pri njihovem gibanju, ki je največji zvezdni opazovalnik na starem pekinškem astronomskega observatoriju. Hallerstein je med drugim leta 1748 odkril nov komet. Razstava je del projekta Hallerstein, ki je nastal v okviru programa Kultura Evropske unije. Projekt povezuje kulturno dediščino, uprizoritvene umetnosti in nove medije. Razstavi je botrovalo večletno uspešno sodelovanje med Kitajsko državno arhivsko direkcijo in ARS. Kitajska arhivska direkcija je tako del dokumentov, ki se nanašajo na Hallersteina, v Ljubljani razstavila že leta 2005 v okviru razstave "Biseri kitajskih arhivov". Razstava je bila pred odhodom v Šanghaj na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani (otvoritev 10. 4. 2008). Na razstavi v Šanghaju so bile poleg multimedije in umetniških upodobitev predstavljene tudi kopije dokumentov, ki jih hranita ARS in Nadškofijski arhiv Ljubljana ter se nanašajo na znamenitega učenjaka. Na otvoritvi so spregovorili namestnik direktorja Kitajske državne arhivske direkcije (ta je odgovoren tudi za Prvi kitajski državni arhiv, ki hrani Hallersteinove dokumente), direktor Mestnega arhiva Šanghaj, direktor ARS in avtorica razstave Huiquin Wang. Na otvoritvi so bili prisotni predstavniki Veleposlaništva RS v Pekingu in nekaterih drugih evropskih veleposlaništev ter števil-

no občinstvo, saj stoji šanghajski mestni arhiv na elitni lokaciji v najožjem središču Šanghaja. Na razstavi je "zaživel" Hallerstein ne le kot most med Evropo in Kitajsko, ampak tudi kot most med preteklostjo in sedanjostjo.

ARS je skupaj z Ministrstvom za zunanje zadeve RS, Diplomatskim arhivom Francoske republike, Francoskim kulturnim centrom Charles Nodier in Centrom za evropsko prihodnost pripravil razstavo **MOSTOVI PRIJATELJSTVA. Utrinki iz slovensko-francoskih odnosov od 18. stoletja do danes / AVÈNEMENT D'UNE AMITIÉ. Épisodes de la relation franco-slovène du 18ème siècle à nos jours**. Povod za pripravo razstave je bilo srečanje direktorjev arhivov zunanjih ministrstev držav članic EU in evropskih institucij, organizirano na zadnji dan slovenskega in prvi dan francoskega predsedovanja Svetu EU. Razstava je bila na ogled v atriju Mestne hiše v Ljubljani od 30. junija do 10. julija, od 10. oktobra do konca decembra pa v obeh avlah ARS. V letu 2009 sta predvideni še postavitvi v Diplomatskem arhivu Francoske republike v Parizu in na gradu Jablje.

Avtorji razstave in dvojezičnega slovensko-francoskega razstavnega kataloga so Monique Constant, Adrijan Kopitar, dr. Andrej Nared, Mira Rančov in Vladimir Sunčić; oblikoval jo je Dane Petek.

Razstava **Slovenci v Londonu 1991–1994** govori o prizadevanjih londonskih Slovencev za britansko priznanje slovenske državnosti v času demokratizacije

in osamosvajanja. Avtorja razstave sta Jana Valenčič in Miha Dobrin. Nastala je na podlagi dokumentov Slovenskega kriznega centra in časopisa Slovenian Newsletter, ki jih je v obdobju 1995–2006 prevzel ARS. Dokumenti zelo doživeto pričajo o delovanju civilne družbe, sestavljene iz posameznikov iz različnih okolij, svetovnih nazorov in z različnimi načini delovanja, ki pa so bili enotni v podpori osamosvajanja Slovenije in njenem priznanju, tako uradnem, kot tudi med britansko javnostjo. Razstava omogoča vpogled v tisti del procesa nastajanja nove države, ki ostaja našemu pogledu v preteklost pogosto skrit, saj je potekal spontano, neinstitucionalno povezano in z mnogih koncev. Kot nam kaže razstava, pa so ta prizadevanja naletela na odmev tako v takratni britanski politiki kot tudi javnosti.

Razstava je bila v ARS v tej obliki postavljena leta 2006 skupaj z bogatim katalogom. V letu 2007 je ARS z njo gostoval na slovenskem veleposlaništvu v Londonu. Junija 2008 je bila postavljena v Britanskem parlamentu (Upper Waiting Hall in the House of Commons), s čimer je bilo razstavi izkazano posebno priznanje. S tem se je razstava vrnila v središče političnega življenja, kamor so bili naporji Slovencev v Londonu in njihovih britanskih prijateljev za priznanje Slovenije kot države tudi najbolj usmerjeni. Razstavo so 30. junija 2008 v parlamentu Združenega kraljestva v Londonu odprli veleposlanik RS Iztok Mirošič, član britanskega parlamenta Tim Boswell in direktor ARS dr. Matevž Košir.

Razstava je bila ob priložnosti obiska njenega veličanstva kraljice Elizabete II. postavljena tudi v Ljubljani. V Slovenski filharmoniji si jo je britanska kraljica 22. oktobra z velikim zanimanjem ogledala v spremstvu predsednika RS dr. Danila Türka. Od 23. 10. dalje je razstava na ogled v prostorih Pravne fakultete v Ljubljani, kjer so jo odprli dekan dr. Rajko Pirnat, dr. Marko Hawlina in direktor ARS.

Z razstavo **Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943) / "Quando mori' mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai**

campi di concentramento del confine orientale (1942–1943), ki je bila prvič postavljena leta 2005, je ARS v letu 2008 gostoval v Gonarsu (otvoritev 16. 2. 2008) in v Celovcu (otvoritev 20. 11. 2008). Razstava je nastala kot plod sodelovanja med raziskovalnim centrom Leopoldo Gasparini iz Gradišča ob Soči (Gradische d'Isonzo, Italija) in ARS.

Avtorji razstave so Dario Mattiussi, dr. Boris M. Gombač in mag. Metka Gombač. Razstavljene so risbe in spisi otrok, ki so jih v drugi polovici leta 1942, po veliki italijanski ofenzivi, internirali v italijanska koncentracijska taborišča Rab, Gonars, Visco, Treviso, Renicci, Padova itd. V partizanskih šolah na Kočevskem so spomladi leta 1944, ob tretji obletnici ustanovitve OF, organizirali tekmovanje v opisovanju preteklih dogodkov, kar je bila ena izmed oblik šolskega dela. Predlagana sta bila tudi naslova "Otroci nam govorijo" in "Naš otrok v internaciji". Te teme so se lotili otroci, ki so se v drugi polovici septembra 1943 vrnili iz italijanskih koncentracijskih taborišč. Zaradi skrbne administracije so se spisi in risbe ohranili, našli so pot v arhiv in se hranijo v Sektorju za gradivo druge svetovne vojne (AS 1769, Zbirka okupatorjevi zaporji in taborišča).

Pregled razstavne dejavnosti končajmo z razstavo **Boj proti veri in cerkvi 1945–1961**, ki je plod sodelovanja ARS, Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, Nadškofijskega arhiva v Ljubljani in Založbe Družina. Glavna avtorica razstave, prvič postavljene jeseni 2007 v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, je dr. Tamara Griesser Pečar. Razstava je letos gostovala v Pokrajinskem arhivu Maribor (9. 1.–4. 4.), Zgodovinskem arhivu Celje (18. 4.–29. 8.) in Franciškanškem samostanu v Kopru (28. 10. 2008–3. 1. 2009).

Andrej Nared, Matevž Košir

Protestantizem na Loškem: ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja.

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote v Škofji Loki. Avla Občine Škofja Loka, Mestni trg 15, 17. september – 17. oktober 2008. Avla Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Mestni trg 27, Ljubljana, november 2008–maj 2009.

V Trubarjevem letu 2008 so v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti v Škofji Loki, pripravili razstavo z naslovom *Protestantizem na Loškem*. Razstava je bila na ogled v avli Občine Škofja Loka med 17. septembrom in 17. oktobrom 2008. Zaradi aktualnosti so jo predstavili v avlo Zgodovinskega arhiva Ljubljana na Mestnem trgu 27 v Ljubljani, kjer bo na ogled od novembra 2008 do maja 2009. Razstavo je pripravila Judita Šega, vodja Enote v Škofji Loki.

Razstava ima res podnaslov *ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, vendar v nasprotju s celo množico razstav po Sloveniji, ki so posvečene predvsem Trubarjevemu življenju, delu in njegovemu prispevku k oblikovanju slovenskega knjižnega jezika, ta osrednjo pozornost namenja predvsem fenomenu protestantizma kot verskega gibanja, ki je v 16. stoletju preplaval Evropo in v štiridesetih letih svoj pečat pustil tudi na Loškem.

Avtorica je razstavo zasnovala na trinajstih panojih, ki nam večplastno predstavijo loško gospostvo v 16. stoletju. Seznanja nas z razmerami pred začetkom protestantizma, nato z upravo, gospodarstvom, sodstvom in cerkvenimi razmerami tistega časa. Jedro razstave predstavlja zagrizen boj med freisinškim škofom, ki je bil hkrati tudi zemljiški gospodar z močno podporo nadvojvode Karla, deželnega kneza notranjeavstrijskih dežel in gorečega katolika, ter loškimi protestantskimi meščani, kmeti in fužinarji iz Železnikov. Posebnost Škofje Loke je prav v tem, da je bila v 16. stoletju edino mesto na Kranjskem, ki je bilo škofovsko, ne pa deželnoknežje kot druga.

Avtorica je za osnovo prikaza boja med katoliki in protestanti izbrala študijo Pavleta Blaznika in jo nadgradila s številnimi dokumenti iz Bavarskega deželnega arhiva v Münchnu in Arhiva Republike Slovenije. Tako so na razstavnih panojih in v katalogu prvič objavljeni pomembni arhivski dokumenti, ki so bili prav za potrebe te razstave digitalizirani v Bavarskem deželnem arhivu, čeprav so zgodovinarjem (po Blaznikovi zaslugi) znani že nekaj desetletij, mikrofilmske posnetke le-teh pa hrani prav Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki. Med takšnimi pomembnimi dokumenti sta zagotovo *Seznam 38 loških protestantov iz leta 1586* in *Seznam oseb, ki jih je moral mestni sodnik 18. in 20. januarja 1589 poklicati na zaslišanje verske komisije*.

Razstava je še posebej privlačna zaradi dveh razlogov. Prvi je, da je Judita Šega odšla na teren in poiskala ostanke protestantizma na loških tleh, ki so se ohranili *in situ* do danes, jih dokumentirala in vključila v razstavo. Opozorim naj vsaj na enega najlepših

– nagrobnik premožnega loškega meščana, mestnega sodnika in svetnika, protestanta Jurija Feichtingerja v cerkvi v Stari Loki. Drugi razlog pa je raziskovanje slovenske literarne zakladnice. Ohranilo se je namreč več literarnih del iz poznejšega obdobja, ki opisujejo protestantizem na Loškem. Omenim naj le nekatera, ki jih avtorica podrobneje predstavlja v katalogu: Ivana Tavčarja, pri katerem je bila omenjena motivika kar nekakšna stalnica (povest *Vita vitae meae*, zgodba o Grajskem pisarju, cikel štirih novel *V Zali*, roman *Visoška kronika*), Andreja Budala (povest *Križev pot Petra Kupljenika*) ali pa Jejo Jamar-Legat (*Kaibetova hiša na škofjeloškem Placu 1511–1914*).

Kot se za dobro razstavo spodobi, jo spremlja barvni katalog na 70 straneh z uvodom župana Občine Škofja Loka, obsežnim besedilom avtorice, angleškim prevodom povzetka ter seznamom virov in literature. Da je razstava takšna, kot si jo je zamislila avtorica, pa so "krivi" Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ministrstvo za kulturo RS, Občina Škofja Loka in sponzor Pivovarna Union.

Barbara Žabota

Načrti okrožnih inženirjev in mestnih zidarskih mojstrov na slovenskem Štajerskem (1786–1849)

Avtorji razstave dr. Metoda Kemperl, mag. Bojan Cvelfar in mag. Zdenka Semlič Rajh

Razstava *Načrti okrožnih inženirjev in mestnih zidarskih mojstrov na slovenskem Štajerskem (1786–1849)* je plod sodelovanja med Zgodovinskim arhivom Celje in Pokrajinskim arhivom Maribor. Zamisel za postavitve razstave je vzklikla pred dvema letoma, ko je na zanimiv projekt opozorila raziskovalka dr. Metoda Kemperl.

Avtorji razstave in kataloga doc. dr. Metoda Kemperl, mag. Zdenka Semlič Rajh in mag. Bojan Cvelfar so v obeh arhivih na ogled postavili originalne gradbene načrte, s katerimi je podan celoten prikaz gradbenega delovanja na Štajerskem v drugi polovici 18. stoletja in prvi polovici 19. stoletja. Prvič so sistematično predstavljeni stavbni načrti iz "Zbirke načrtov" Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, fondov in zbirk Pokrajinskega arhiva Maribor in Zgodovinskega arhiva Celje, nekaj načrtov za sakralne dokumente pa je prispeval tudi Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

Na razstavi in tudi v katalogu so načrti razdeljeni na pet vsebinskih skupin in sicer javne stavbe, sakralne stavbe, zasebne stavbe ter cestne gradnje in vodne gradnje. Večina načrtov je prvič razstavljena in interpretirana.

Otvoritev razstave v Celju, 2. 10. 2008

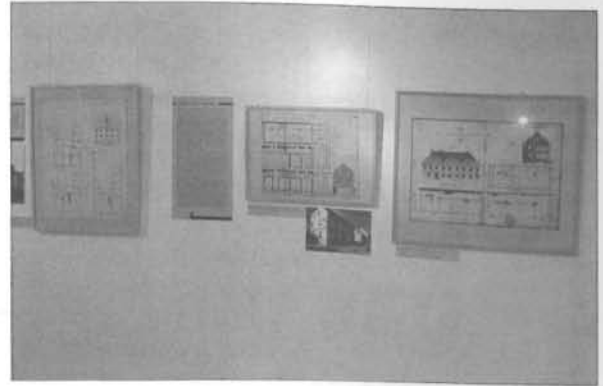
Časovno obdobje ni bilo izbrano zgolj naključno. Prvo letnico (1786) so avtorji izbrali zaradi najstarejšega ohranjenega načrta za slovenski del Štajerske, ki ga je izdelal Andrej Jernic, okrožni inženir v Celju. Druga letnica (1849) pa tako ali tako pomeni ukinitve delovanja okrožnih uradov zaradi uveljavitve nove državoupravne ureditve.

Ker so avtorji razstave in kataloga želeli vzpodbuditi zanimanje za razstavo, si je mogoče na razstavi in v katalogu ogledati tudi kakšen objekt iz manjšega kraja, razstavljenе eksponate pa nameravajo predstaviti tudi širši javnosti izven Celja in Maribora.

Ob razstavi je izšel zelo obsežen in privlačen skupni katalog. Ker so načrti nastali v času delovanja okrožnih uradov (od druge polovice 18. stoletja je moral stavbni inženir za vsako stavbo ali adaptacijo izrisati stavbni načrt), je najprej v katalogu obsežneje prikazano upravno poslovanje okrožnih uradov.

Delovanje in pristojnosti okrožnih uradov so prikazane v teh poglavjih: Teritorialni obseg Celjskega in Mariborskega okrožja, Delokrog okrožnih uradov (pristojnosti, uslužbenci), Sistem poslovanja s spisi v času delovanja okrožnih uradov ter njihova današnja ohranjenost (avtorica prispevka nas opozarja na dejstvo, da ohranjeno arhivsko gradivo okrožnih uradov Celja in Maribora ne predstavlja celote ustvarjenega gradiva, ampak zajema le obdobje prve polovice 19. stoletja), Gradbeni predpisi v požarnih redih pred sprejetjem gradbenega reda za Štajersko leta 1857 (nekateri predpisi v požarnih redih so se nanašali tudi na zidavo objektov v mestih in trgih).

V katalogu je posebna pozornost namenjena prikazu delovanja posameznih okrožnih inženirjev in zidarskih mojstrov, ki so delali med letom 1786 in letom 1849 v Celju ter Mariboru. Bibliografija posameznih zidarskih mojstrov temelji na ohranjenem arhivskem gradivu, saj so omenjeni zidarski mojstri v zgodovinski kot tudi umetnostnozgodovinski literaturi malo znani.

Prikaz razstavnih eksponatov na razstavi v Celju

Na razstavi in v katalogu so predstavljeni izjemno pomembni in hkrati zelo slikoviti zgodovinski viri, vredni celovite, interdisciplinarne znanstvene obdelave in predstavitve. Še več, to so načrti, ki se lahko pohvalijo s častitljivimi letnicami, stari so namreč tudi 200 let in več.

Kot je bilo že omenjeno, je ob razstavi izšel skupni katalog, v razstavišču Pokrajinskega arhiva Maribor pa si lahko ogledate razstavljenе načrte, ki se nanašajo na nekdanje mariborsko okrožje, v razstavnem prostoru Zgodovinskega arhiva Celje pa načrte, ki se nanašajo na nekdanje celjsko okrožje.

Sodelovanje med dvema arhivoma ni novost, zato si lahko želimo, da bi bilo takšnih in podobnih skupnih projektov arhivov v prihodnosti še več.

Hedvika Zdovc

Brez meja

Milana Jakšiča, direktorja Zgodovinskega arhiva Pančevo (Istorijski arhiv u Pančevu), je v Celje pred dvema letoma sicer zanesla njegova prva ljubezen – slikarstvo, kljub temu pa si je med pohajkovanjem po mestu vzel nekaj časa tudi za obisk Zgodovinskega arhiva Celje. Tja ga je zvalila poklicna radovednost, povezana z njegovo trenutno zaposlitvijo. V direktorju celjskega arhiva Bojanu Cvelfarju mu je tedaj uspelo zbuditi zanimanje za skupne projekte in strokovno sodelovanje obeh arhivov, ki med drugim hranita zanimivo, dokaj bogato in dobro obdelano zbirko obrtnih listin in ta se je zdelo kot nalašč za pripravo prve skupne razstave. Vsak arhiv je v začetku tega leta izbral po deset obrtnih listin (pomočniških spričeval), ki izvirajo iz 18. in 19. stoletja, pripravil reprodukcije in besedilo svojega dela skupnega kataloga ter poskrbel za prevod partnerjevega besedila. Naloge sta se lotila Milan Jakšič v Pančevu in Aleksander Žižek v Celju.

Že med pripravo kataloga se je pokazala precejšnja sorodnost arhivskega gradiva in utemeljenost našega prvega skupnega projekta. Pančevo je namreč po letu 1716, ko se je rešilo turške oblasti, zlasti pa po letu 1794, ko je bilo razglašeno za svobodno vojaško naselbino in dobilo enotni ceh, za svojo okolico tudi v novem habsburškem državnem okviru odigralo podobno pomembno vlogo obrtnega in trgovskega sre-

dišča, kjer so se križale poti številnih obrtnikov, trgovcev in popotnikov, kakršno je v isti državni tvorbi že stoletja opravljalo Celje.

Predstavljena pomočniška pisma kotlarjev, suknarjev, čevljarjev, mizarjev, kovačev, krznarjev in krojačev se torej razlikujejo večinoma le po kraju, v katerem so bila izdana, družji pa jih poenotena forma z upodobitvijo kraja ali/in obrtnih atributov ter z obrtnim redom cesarja Karla VI. predpisan obrazec.

Dogovorili smo se, da bo razstava najprej na ogled v Srbiji, v arhivskem razstavišču v središču Pančeva. Sodelavci Zgodovinskega arhiva Pančevo so medtem poskrbeli za natis kataloga in postavitve eksponatov (reprodukcij). Otvoritev prve skupne razstave arhivskega gradiva celjskega in pančevskega arhiva je bila v petek, 23. maja 2008, udeležili pa smo se je tudi zaposleni v Zgodovinskem arhivu Celje. Veseli nas, da so v Pančevu razstavo lepo in naklonjeno sprejeli. O tem priča vrsta uglednih gostov na otvoritvi – med njimi so bili predstavniki veleposlaništva Republike Slovenije, mesta Pančevo ter kolegi iz Arhiva Srbije, Arhiva Vojvodine in Arhiva mesta Novi Sad, ki smo jih med svojim potovanjem po Srbiji tudi obiskali. Takrat smo si tudi ogledali omenjene arhive. Mislim, da je bila izbira gradiva za razstavo zelo posrečena ne le zato, ker podobno gradivo najdemo v enem in drugem arhivu, temveč predvsem zaradi vsebine teh listin – pomočniška pisma (spričevala) so namreč imetniku omogočala neovirano popotovanje, druženje in izmenjavo znanj, odpirala so mu meje in vrata do zaposlitve vsaj v velikem prostoru habsburške države. Ti dokumenti dokazujejo, da sta bila enoten gospodarski prostor in prost pretok ljudi resničnost že nekaj sto let pred najnovjšo evropsko integracijo in da so edine meje, ki jih ni mogoče premagati, tiste v glavah.

Od 19. septembra je razstava na ogled v prostorih Zgodovinskega arhiva Celje, glede na zdaj še neformalne predloge za nadaljnje sodelovanje pa smo lahko prepričani, da bo sledil še kak celjsko-pančevski projekt.

Aleksander Žižek

Franc Premrl, podraški župnik in fotograf

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici se je z razstavo o podraškem župniku in amaterskem fotografu Francu Premrlu letos spomnil dvajsete obletnice njegove smrti in osemdesete obletnice njegovega prihoda na službeno mesto v Podrago. Spodbuda za raziskavo Premrla in njegove dejavnosti ter postavitve razstave njegovih fotografij pa nista bili omenjeni obletnici, pač pa dejstvo, da so se našli negativni s Premrlnimi posnetki.

FRANC PREMRL

podraški župnik in fotograf

Pokrajinski arhiv
v Novi Gorici

"Ko nam po mnogih letih po naključju pridejo v roke že zdavnaj pozabljene fotografije, se ob pogledu nanje utrnejo spomini. Razpletejo se zgodbe, povezane z njimi. Pozabljeni obrazi spet zazivijo", je v uvodu k razstavnemu katalogu zapisala avtorica razstave in kataloga, sodelavka Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in domačinka iz Podrage Lilijana Vidrih Lavrenčič.

Gospa Lavrenčič je vedela za fotografsko dejavnost podraškega župnika, saj se gospoda Premrla in njegovega fotoaparata zelo dobro spominja tudi sama. Bil je namreč vnet fotograf in je proste trenutke izkoriščal tudi tako, da je v svoj objektiv v letih službovanja v tej vipavski vasi ujel nešteto zanimivih utrinkov vsakdanjega življenja v Podragi in bližnji okolici ter tako zapustil izredno dragocen zgodovinski vir, pomemben tudi v širšem okviru. Fotografije je

Trgatev v vinogradu Franca Premrla okrog leta 1950

potem radodarno delil portretirancem. V Podragi skorajda ni domačije, ki ne bi imela v svojem družinskem albumu vsaj ene Premrlove fotografije. Ohranil se je tudi njegov album fotografij. Vanj je poleg posnetkov, na katerih je upodobljen sam ali v družbi z drugimi duhovniki ob različnih priložnostih, spraval tudi nekaj svojih avtorskih fotografij.

Ustni viri in dokumentiranje ohranjenih fotografij so pokazali, da je bila večina posnetkov narejenih na fotografske plošče, vendar dolga leta avtorici ni uspelo odkriti oprijemljivih sledi za negativni. Upanje, da se je to gradivo ohranilo, je vse bolj kopnelo. Zgolj naključju pri obnovi stavbe podraškega župnišča gre zahvala, da so dobro ohranjene fotografske plošče (vseh je skoraj 900) ponovno zagledale luč sveta. A ne za dolgo. Le toliko, da je arhiv poskrbel za izdelavo kontaktnih kopij, potem pa jih je varno spraval v objem teme. Tokrat po dogovoru z župnijo Podraga niso romale nazaj na župnijsko podstrešje, ampak so našle domovanje v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Župnija je v zameno dobila po en izvod vsake fotografije s teh negativov.

Franc Premrl (1899–1988) se je rodil 5. marca 1899 v Vrhpolju pri Vipavi. Štiri razrede ljudske šole je obiskoval v domači vasi, tri leta se je šolal v Gorici, potem pa na škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani in leta 1921 maturiral. Odločil se je za študij teologije in vstopil v bogoslovno semenišče v Gorici. Tam je bil 29. junija 1926 tudi posvečen v duhovnika. Novo mašo je pel 4. julija v domači župnijski cerkvi. Najprej je služboval kot kaplan v Tolminu, po dveh letih, leta 1928, pa ga je duhovniška pot spet pripeljala v rodno Vipavsko dolino, v podraško župnijo in tu je ostal do leta 1967. Takrat je bil premeščen v župnijo Osek. Kot mlad duhovnik je zavzeto poprijel za delo. Zagotavljal je duhovno oskrbo svojim župljanom ter vzdrževal župnijsko in dve podružnični cerkvi. Ker je podraška župnija majhna, je skoraj ves čas službovanja upravljal še nekatere bližnje župnije, osem let slapsko, trinajst let loziško, občasno pa je pomagal še v Vrhpolju in na Vrabčah. Umril je leta 1988 v Podragi, tam pa je tudi pokopan.

Njegova službena leta so zaznamovali hudi časi raznarodovalne politike fašizma, saj je segla tudi na cerkveno področje, štiri leta druge svetovne vojne, po končani vojni pa Cerkev nenaklonjeno in za duhovnike mučno obdobje nove jugoslovanske oblasti. Pod Italijo si je pri verouku prizadeval, da so se otroci in mladina skrivoma učili slovenskega jezika. Za cerkvenimi zidovi je izkoristil vsako možnost, da ljudje niso pozabili maternega jezika. Med vojno je vaščane obvaroval pred maščevalnimi ukrepi okupatorjev. Še prav posebno pa se je vtisnil v spomin kot učitelj v prvi slovenski šoli med vojno.

Franc Premrl z otroci na izletu v okolico Podrage marca 1953

Župnik Premrl je bil znan tudi kot prevajalec oziroma avtor prirejenih povesti in preprostih dramskih del. Svojo ljubezen do knjig ter domačih pesnikov in pisateljev je prenesel na marsikaterega vaščana in predvsem pri mladih vzgajal pozitiven odnos do slovenske besede.

Po dogovoru s podraško župnijo se je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici odločil, da Franca Premrla in njegove fotografije predstavi javnosti na razstavi in v samostojni publikaciji. V prvem delu knjige je predstavljen Franc Premrl kot duhovnik, prevajalec, učitelj, narodni buditelj in fotograf. Večja pozornosti pa

je namenjena predstavitvi in objavi njegove fotografske zapuščine. 92 izbranih posnetkov je glede na vsebino razvrščenih v deset sklopov: Duhovniki, povezani s svojo župnijo, Sodelovanje pri procesijah in v Marijinih družbah, Dogodki na vasi, Z delom pridnih rok, Otroke sta povezovala igra in skopo odmerjen prosti čas, Spomini na šolo in izlete veroučnih skupin, Prvo obhajilo in birma sta prinesla praznično razpoloženje, V varnem družinskem zavetju, Od ranega otroštva do prvih mladostnih skrbi, Portreti so namenjeni predvsem odraslim. Izbrana poglavja kažejo na pestrost motivov in omogočajo celovit pregled njegove ustvarjalnosti.

Na enak način so bile povečane reprodukcije fotografij razvrščene tudi na sedemnajstih razstavnih panojih. Avtorica je razstavi v šestih vitrinah dodala dokumente in fotografije, ki prikazujejo Premrlovo življenjsko pot, nekaj ohranjenih osebnih predmetov (med drugimi album, fotoaparati, pisalni stroj in duhovniško pokrivalo), njegove prevode in priredbe ter knjige iz osebne knjižnice.

Razstava je bila ob slovenskem kulturnem prazniku odprta v Podragi. V nekoliko prirejeni obliki je bila nato prenesena na Lozice in v preddverje Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, tam pa je še vedno na ogled.

Metka Nusdorfer Vuksanović

Osebne vesti

V spomin. Andrej Černilogar (10. 11. 1928–18. 1. 2008)

Delavci Zgodovinskega arhiva Ljubljana smo se 22. januarja na pokopališču v Idriji poslovili od našega dolgoletnega sodelavca Andreja Černilogarja.

Rodil se je v prijazni vasi Šebrelje. Prav izpred Andrejeve rojstne hiše je mogoče videti hriboviti svet domačega Cerkljanskega, v ozadju pa slovenske gore, ki jih je Andrej tako občudoval in v katere je tako rad zahajal. Še zelo mlad se je moral soočiti s krutostjo vojne, saj je komaj petnajstleten kot eden najmlajših med primorskimi partizani kot kurir šel skozi boje v naših krajih. Po končani višji gimnaziji v Postojni je na Filozofski fakulteti v Ljubljani vpisal študij slovenskih jezikov s književnostjo. Po diplomi je kot predmetni učitelj slovenskega in srbohrvaškega jezika poučeval na osnovni šoli v Idriji. Ob poklicnem delu se je posvetil tudi delu z mladimi in bil vrsto let mentor mladim planincem na osnovni šoli in v Planinskem društvu Idrija.

Od začetka novembra 1972 je Andrej začel delati v arhivski stroki in ji ostal zvest kar sedemnajst let, vse do upokojitve leta 1989. S pogodbo med občino Idrija in Mestnim arhivom v Ljubljani je ljubljanski

arhiv z leta 1972 začel opravljati varstvo arhivskega gradiva na območju občine Idrija v vsem obsegu, kot ga je določal takratni arhivski zakon. Andrej je začel delati v idrijskem arhivu kot arhivski referent, leta 1975 pa je opravil strokovni izpit, s katerim je pridobil naziv arhivski strokovni sodelavec. V 70. in 80. letih je ob sodelovanju kolegov iz Ljubljane, predvsem Vladimirja Žumra in Rada Vodenika, intenzivno prevzemal in popisoval arhivsko gradivo. Prevzeti so bili številni fondi uprave, gospodarstva ter šolstva. Še posebej delo z arhivskim gradivom s področja šolstva mu je bilo kot nekdanjemu prosvetnemu delavcu posebno pri srcu. Med arhivskimi kolegi je bil Andrej zelo priljubljen, tudi po upokojitvi se je rad oglasil v idrijskem arhivu in je naslednikoma rad pomagal s strokovnimi nasveti.

Andrej je bil dobra in občutljiva duša, skromnega značaja, vester in natančen pri svojem delu. Kot takega se ga bomo spominjali tudi nekdanji sodelavci. V imenu zaposlenih v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, posebej pa v imenu obeh njegovih naslednikov v enoti v Idriji, mu izrekam vse spoštovanje in zahvalo za opravljeno delo v našem arhivu.

Janez Pirc

In memoriam. Arhivska leta Boža Otorepca

4. marca 2008 smo se na ljubljanskih Žalah zadnjič poslovili od prof. dr. Boža Otorepca, ki je začel svojo plodno strokovno pot v Mestnem arhivu ljubljanskem.¹ Kot študent zgodovine in geografije na Fi-

¹ Biografski zapisi: Sergij Vilfan, Božo Otorepec – sedemdesetletnik. *Zgodovinski časopis* 48 (1994), št. 4, str. 559–561; Umek, Ema: Dr. Božo Otorepec – sedemdesetletnik. *Arhivi* 17 (1994), št. 1–2, str. 184–185; Granda, Stane: Božo Otorepec – 70 let. *Kronika* 42 (1994), št. 3, str. 82–84; Umek, Ema, Košir, Matevž: Prof. dr. Božo Otorepec – osemdesetletnik. *Arhivi* 27 (2004), št. 2, str. 403–404; Granda, Stane: Osemdeset let prof. dr. Boža Otorepca. *Kronika* 52 (2004), št. 3, str. 439–441; Mihelič, Darja: Božo Otorepec – življenje in delo, veselje in otožnost. Stergar, Nataša, Samec, Drago: Bibliografija prof. dr. Boža Otorepca. *Ad fontes: Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 11–26, 31–42.

Na izletu Mestnega arhiva na Polževem l. 1958: Božo Otorepec je tretji z leve (Iz fototeke Zgodovinskega arhiva Ljubljana)

lozofski fakulteti v Ljubljani se je navdušil za raziskovanje zgodovine. Po naravi vztrajnega in natančnega študenta so zlasti privlačile pomožne zgodovinske vede, ki jih je predaval prof. dr. Milko Kos. Še kot absolventa so ga v začetku leta 1950 poslali na sedemmesečni arhivski tečaj pri Historičnem inštitutu Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Dubrovniku. Končal ga je z odličnim uspehom. Tako po tečaju se je zaposlil v Mestnem arhivu ljubljanskem (15. septembra 1950). Začetek dela v arhivu je bil nekoliko nenavaden. Prav tedaj je moral k vojakom Jože Šorn, ki je bil vršilec dolžnosti upravnika arhiva in Božo Otorepec ga je v isti dolžnosti nasledil za tri mesece, nakar je prevzel mesto upravnika dr. Sergij Vilfan. Poleti 1951 je Otorepec diplomiral z odličnim uspehom iz zgodovine in lepim uspehom tudi iz geografije. Čez dve leti je prav tako z odličnim uspehom opravil arhivski strokovni izpit. Izpopolnjeval se je še naprej in kot štipendist Filozofske fakultete v Ljubljani v zimskem semestru 1954/55 obiskoval predavanja in vaje na Inštitutu za avstrijska zgodovinska raziskovanja na Dunaju ter pridno delal v dunajskih arhivih.

Otorepec se je z veliko vnemo lotil arhivskega dela, tako da je že usmeritev pred strokovnim izpitom v veliki meri dala pečat celotnemu njegovemu delu v Mestnem arhivu. V oceni pripravniške dobe je dr. Vilfan zapisal, da "je imel nalogo dokončati pričetno Fabjančičeve izpiske iz zapisnikov mestnega sveta o sprejemih v meščanstvo, sestaviti in voditi evidenčno kartoteko gradiva za starejšo zgodovino Ljubljane, in sicer za srednji vek izčrpano, za novejšo dobo pa samo važnejše, dalje zbirati podatke posebej o srednjeveški obrti v Ljubljani ter te podatke obdelati. V bodoče bo imel predvsem nalogo v zvezi z nadaljnjo obdelavo srednjega veka in deloma 16. stoletja, med drugim tudi nalogo, da nadaljuje z že pričetno mikrofilmsko zbirko. Razen navedenega dela se specializira tudi za heraldiko in sfragistiko,

sodeloval pa je tudi pri raznih priložnostnih poslih, kakor pri prevzemanju gradiva in podobnem. Poleg dobre strokovne podkovanosti odlikuje kandidata izredna vestnost in natančnost ter delavnost. Po vsej svoji usmerjenosti je posebno kvalificiran za obdelavo srednjeveških virov."² Gotovo ima tudi dr. Vilfan zasluge za usmeritev Otorepčevega arhivskega dela, ki se je pokazala za zelo plodno. Zaradi svojih sposobnosti je bil v organizaciji Mestnega arhiva vedno na kakem vodstvenem položaju.

Kot osrednji rezultat dolgoletnega evidentiranja, zbiranja in znanstvene obdelave je nastala kartoteka, v kateri je zbral regeste vseh do tedaj znanih in dostopnih virov za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Veliko večino teh virov je tudi objavil v 12 zvezkih *Gradiva* za zgodovino Ljubljane v srednjem veku; izhajali so v letih od 1956. do 1968. Prva dva zvezka vsebujeta kritično izdajo listin iz avstrijskih arhivov ter ljubljanskih arhivov iz let 1243–1450, razen iz Mestnega arhiva. V tretjem in četrtem zvezku so objavljene listine iz Mestnega arhiva, kompletirane s prepisi iz privilegijske knjige (1320–1521). Za nadaljnji zvezek je Otorepec zbral listine, izpisane iz serij rokopisov tržaškega vicedominata in pisarne, ki jih hrani Archivio diplomatico pri Mestni biblioteki (Biblioteca civica) v Trstu (1326–1348). Šesti, sedmi, deveti, deseti in deloma enajsti zvezek predstavljajo dopolnitve in nadaljevanje prvih dveh zvezkov (tudi kar zadeva gradivo v drugih arhivih; 1243–1499). V osmem zvezku je objavljena računsko knjiga bratovščine sv. Krištofa v Ljubljani (1489–1518), v delu enajstega fevdna knjiga Jamskih (1453–1480), v dvanajstem pa so urbarji ljubljanske posesti Nemškega viteškega reda v Ljubljani (1490), vicedomskega urada za Kranjsko (1496, ok. 1515, 1527) ter šentpeterske farne cerkve (1517–1519). Kar zadeva način objave, je bilo sprejeto pravilo, da je treba listine objaviti v celoti, skupaj s formulami, čeprav se te včasih ponavljajo. Začasno so izbrali za objavo kartotečni sistem; potem ko bi celotna serija kartotek toliko dozorela, da ne bi bilo mogoče več pričakovati bistvenih dopolnitev, pa bi jo izdali v tisku kot kronološko serijo vseh dokumentov. Potrebno je poudariti, da je Otorepec s temi dvanajstimi zvezki ustvaril eno izmed temeljnih viroslovnih del za slovensko zgodovino.

Leta 1967 je začel Otorepec skupaj z dr. Vilfanom in dr. Valenčičem pripravljati drugo večjo objavo, namreč objavo dveh ljubljanskih trgovskih knjig iz prve polovice 16. stoletja. Ta je pomembna za gospodarsko zgodovino, ker razodeva oblikovanje meščanskih kapitalov v zgodnjem kapitalizmu; izšla je z večletnim zamikom pri založbi Slovenske akademije znanosti in umetnosti.³

² Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 247, šk. 34, a. e. 283.

³ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 247, šk. 5, a. e. 109; Vilfan, Sergij, Otorepec, Božo, Valenčič, Vlado: *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska

Kot velik poznavalec starejših zgodovinskih virov nasploh je bil Otorepec zelo cenjen in iskan. Tako je od leta 1958 sestavljal po nalogu državnega sekretariata za zunanje zadeve kot jugoslovanski ekspert 277 tipkanih strani obsegajoči seznam slovenskih zahtev po listinskem gradivu v avstrijskih arhivih, ki jih je bila Avstrija dolžna vrniti po arhivskem sporazumu iz leta 1923 in protokolu iz leta 1958. V letih 1975–1989 je sodeloval na pogajanjih v zvezi z njuno izvedbo. Njegovemu znanju in prizadevnosti se moramo zahvaliti za vrnitev precej pomembnega izvirnega srednjeveškega gradiva.⁴ Prav zaradi njegovih zaslug za vrnitev arhivskega gradiva ga je Arhivsko društvo Slovenije novembra 1983 imenovalo za častnega člana.

V letu 1963 se je na pobudo prof. dr. Kosa ukvarjal s popisom in ureditvijo starejših kodeksov piranskega mestnega arhiva. Prof. Kos je poudarjal, da ima to delo splošni arhivski pomen, ker je bogato arhivsko gradivo iz obdobja od 13. stoletja izjemno, saj tudi Trst nima podobnega. Da ne bi propadlo, ga je bilo nujno strokovno temeljito urediti in določiti nove enotne signature; Otorepec je bil za to pravi strokovnjak. Seveda je znal izrabiti to priložnost tudi za izpisovanje podatkov za zgodovino trgovskih in drugih vezi med Piranom in Ljubljano v srednjem veku.⁵ Otorepec je poznal ogromno srednjeveškega gradiva in ni čudno, da je bil neizčrpen vir informacij za zgodovino tega časa: nanj so se obračali v velikem številu za pomoč ob raznih priložnostih in z različnimi vprašanji vsi – od strokovnjakov do ljubiteljev zgodovine.

Otorepca so tudi sicer hitro pritegnili h kolektivnemu delu o zgodovini Ljubljane. Glavni problem Mestnega arhiva v tem času so bili prostori. Ker več let trajajoča iskanja niso prinesla rešitve, se je arhiv v veliki meri preusmeril na delo za zgodovino Ljubljane. Tudi Otorepec se je vključil v ta dela in v poročilu ob 60-letnici Mestnega arhiva ljubljanskega (1959) sta navedena dva rokopisa, ki ju je napisal za predvideni drugi zvezek Zgodovine Ljubljane: Obrt v srednjeveški Ljubljani ter Prebivalstvo srednjeveške Ljubljane. Žal pa arhivu ni uspelo izdati druge knjige Zgodovine Ljubljane, za katero sta bila tudi omenjena rokopisa namenjena. (Prvi rokopis je bil objavljen leta 1972 pod naslovom Rokodestvo in obrt v srednjeveški Ljubljani).⁶ Prav tako je Otorepec sodeloval pri nadaljnjih delih, ki so bila pripravljena v Mestnem arhivu: pri publikaciji Ljubljana: Podobe iz njene

zgodovine (1962, 1965: prva v slovenščini, druga v treh jezikih) kot sourednik in soavtor, potem pri publikaciji Ljubljana: 1945–70 (ob petindvajseti obletnici osvoboditve) s kroniko dogodkov (1970). Leta 1953 so v okviru Mestnega arhiva oživili Kroniko kot časopis za slovensko krajevno zgodovino in Otorepec je postal od prve številke zvest sodelavec časopisa, dolgo časa tudi član uredniškega odbora. Desetletje je objavljajl v Kroniki krajša knjižna poročila in ocene. Poslanstvo Kronike, pospeševanje zanimanja za zgodovino ter posredovanje slovenske zgodovine čim širšemu krogu bralcev, je gojil Otorepec tudi tako, da je vrsto let v Ljudski pravici (tu je leta 1953 izšel tudi njegov prvenec Kako so trgovali v stari Ljubljani), Tedenski tribuni, Ljubljanskem dnevniku, Slovenskem poročevalcu in Dolenjskem listu občasno objavljajl zanimive krajše prispevke, ki jih je pripravil na podlagi arhivskega gradiva ali pa je opozarjal na izide zanimivih zgodovinskih knjig.

Poleg tega je Otorepec objavljajl razprave tudi s področja lokalne zgodovine drugih krajev. Leta 1954 je izšla kot prva razprava z naslovom Iz preteklosti Mengša.⁷ V naslednjih letih je posvetil tri srednjeveški zgodovini Kamnika.⁸ Leta 1962 je pisal o zgodovini gradu Dragomelj,⁹ čez čas pa še o starem smledniškem gradu.¹⁰ V Enciklopediji Jugoslavije je avtor zgodovinskega dela gesel: Kamnik, Kostanjevica in Krško.¹¹ Značilnost Otorepčevih razprav je, da se odlikujejo po nakopičenih podatkih, sestavljenih v zelo živo sliko.

Začeli so ga pritegovati tudi grbi in pečati slovenskih mest in trgov, tako da so prispevki s področja zgodovinskih pomožnih ved pozneje postali celo najpomembnejša Otorepčeva objavljena dela. Kot prvo je za Enciklopedijo Jugoslavije prispeval na Slovenijo nanašajoči se del gesel: Grb, Heraldika in Sfragistika.¹² V Tedenski tribuni je objavil kratke opise grbov slovenskih mest in trgov.¹³ V spominskem zborniku Novo mesto 1365–1965 je pisal o starejših mestnih pečatih in grbu Novega mesta (1969).¹⁴ Mestni svet Ljubljane ga je imenoval za člana komisije

akademija znanosti in umetnosti, 1986 (Viri za zgodovino Slovencev; knj. 8).

⁴ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 247, šk. 34, a. e. 283.

⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 247, šk. 34, a. e. 283.

⁶ *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja* (ur. Vlado Valenčič). Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1972 (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave; zv. 3), str. 5–54.

⁷ *Mengeški zbornik* (ur. Ivan Vidali, Anton Gorjup). Mengeš: Pripravljajl odbor za proslavo 800-letnice Mengša, 1954–1969. I–del, 1954, str. 21–54, 53–54.

⁸ *Kamniški zbornik*. Kamnik: Občina Kamnik, 1956, str. 67–100; 1957, str. 43–61; 1958, str. 87–110.

⁹ *Kronika* 10 (1962), št. 1, str. 1–8.

¹⁰ *V Smledniku*. Smlednik: Turistično društvo Smlednik, 1971, str. 3–6.

¹¹ *Enciklopedija Jugoslavije* 5 (1960), str. 183, 339, 443.

¹² *Enciklopedija Jugoslavije* 3 (1958), str. 586–587, 671; 7, 1986, str. 190.

¹³ Iz kronike slovenskih trgov in mest. *Tedenska tribuna* 1960, št. 1–52.

¹⁴ *Novo mesto 1365–1965: prispevki za zgodovino mesta* (ur. Janko Jarc). Maribor: Obzorja; Novo mesto: Dolenjska založba, 1969, str. 115–129.

za ureditev grba, zastave in simbola mesta Ljubljane, za kar so v Mestnem arhivu naročili izdelavo elaborata o razvoju ljubljanskih grbov. Bil je tudi član komisije za imenovanje ljubljanskih ulic in trgov.¹⁵

Kot največji strokovnjak za to področje je po upokojitvi prof. Kosa leta 1967 prevzel predavanja iz pomožnih zgodovinskih ved na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani; od leta 1988 je bil redni profesor.

Pod vodstvom dr. Vilfana je v Mestnem arhivu strokovno delo zelo napredovalo. V njegovih prizadevanjih mu je Božo Otorepec stal ob strani. To pa se je pokazalo tudi ob razpravi v upravnem odboru o znanstvenem delu v arhivu leta 1957. Pri tem je Otorepec opozoril, da nima značaja znanstvenega dela le pisanje znanstvenih razprav, marveč je treba tako vrednotiti tudi določena arhivistična dela kot so zahtevno urejanje, indiciranje, repertorizacija, iskanje gradiva za zgodovino mesta, objave gradiva in podobno. Sklep upravnega odbora o znanstvenem delu v arhivu je predstavljal kompromis, vendar je Otorepčevu razlikovanje funkcij arhivističnega dela leta 1968 smiselno uporabil dr. Vilfan pri sklepu Skupnosti arhivov Slovenije o nazivih delovnih mest in ugotavljanju strokovne usposobljenosti v arhivih ter priporočilih o temeljnih načelih za delitev osebnega dohodka.¹⁶ Na Otorepčevu pronicljivost je pokazala tudi razprava o značaju, stanju in problemih perspektive arhivske službe v SR Sloveniji marca 1964. Nikomur od navzočih ni bilo jasno, kako bi ustvarili neko racionalno arhivsko mrežo, ki bi jo financirale občine. Takrat pa se je oglasil Otorepec s predlogom, ki je potem postal načelo za oblikovanje arhivske mreže v Sloveniji: z zakonom je treba določiti, da mora občina ustanoviti lasten arhiv, sicer pa zagotoviti sredstva za sofinanciranje regionalnega arhiva. Malokdo ve, da je Otorepec "kriv" za izraz "dokumentarno gradivo", ki ga pozna vsakdo v arhivih in upravnem poslovanju. Od zakona o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1966 smo namreč za tako gradivo skladno z zvezno zakonodajo uporabljali izraz "registraturno gradivo". Z njim pa je bil le malokdo zadovoljen. Nekoč smo o tem razmišljali, pa se je Otorepec spomnil sedaj uveljavljenega izraza za tako gradivo; potem smo ga uporabili v zakonu o naravni in kulturni dediščini (1980) in se je dobro prijel. Da je znal biti duhovit, kaže tudi primer: ko smo ob neki priložnosti govorili o škodi, ki nastaja zaradi nestrokovnega odbiranja arhivskega gradiva, je pripomnil: "Koliko škode je povzročil šele izum telefona".

Po drugi strani pa je dr. Vilfan pustil proste roke Otorepcu kar zadeva obdelavo starejšega gradiva v

Mestnem arhivu.¹⁷ Skupaj z dr. Vilfanom sta za tematski številki *Archivum*, revijo Mednarodnega arhivskega sveta, napisala prispevka o notarskih arhivih ter mestnih arhivih, ki sta se nanašala na Jugoslavijo oziroma Slovenijo.¹⁸ Sam je objavil prispevke na podlagi izkušenj v Mestnem arhivu (Ogrevanje, klimatizacija in prezračevanje arhivskih skladišč; Namestitev arhivskega gradiva v skladišču)¹⁹ ter lastnih preučevanj (Gradivo za starejšo zgodovino Ljubljane v nekaterih italijanskih in avstrijskih arhivih).²⁰

Sicer pa je bil Božo Otorepec zelo dolgo dejaven tudi v Društvu arhivskih delavcev LRS kot se je sprva imenovalo Arhivsko društvo Slovenije. Bil je med ustanovni člani (leta 1954), član izvršnega odbora od 1954 do 1968 (z izjemo let 1959/60), v letih 1958/59 tudi predsednik društva. Ocenil je, da je društvo v času njegovega predsedovanja dokaj uspešno opravljalo svoje naloge na strokovnem, kulturno-prosvetnem in sindikalnem področju. Zavzemalo se je za rešitev vprašanja prostorov za Državni arhiv Slovenije, razpravljalo o delu zvezne komisije za sestavo pravilnika o škartiranju, delu za izvedbo arhivske konvencije iz leta 1923 in restitucije z Avstrijo ter o težah zveznega zakona o arhivih in zaščiti arhivskega gradiva. Pripravilo je arhivski teden, ki je imel poseben poudarek na proslavi 40. obletnice ustanovitve Jugoslavije in Komunistične partije Jugoslavije. Pozdravil je predvideno reorganizacijo, po kateri naj bi imelo v prihodnje društvo le strokovne funkcije, saj bi se jim lahko posvetilo z večjo načrtnostjo.²¹ Na sploh je bil Otorepec dejaven član društva in je sodeloval tudi na posvetovanjih s prispevki, v katerih je obravnaval razna aktualna arhivistična vprašanja.²² Poleg tega je bil v letih od 1961. do 1968. tudi član izvršnega odbora Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije.

Otorepec je delal v Mestnem arhivu – razen nekaj mesecev v letih 1964/65, ko je bil zaposlen v Mestnem muzeju v Ljubljani – vse do konca leta

¹⁷ O tem gradivu gl. Splošni pregled fondov in zbirk v publikaciji: Vilfan, Sergij: *60 let Mestnega arhiva ljubljanskega*, Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1959 (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Poročila in pregledi gradiva; zv. 1), zlasti str. 81–83, 89, 91.

¹⁸ Les archives notariales en Yougoslavie. *Archivum* (Paris) 12 (1962), str. 105–120; Les archives des villes en Slovénie. *Archivum* (Paris) 13 (1963), str. 133–144.

¹⁹ Žontar, Jože: *Arhivska tehnika*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1972, str. 56–62; *Priručnik iz arhivistike* (ur. Bernard Stulli, Franjo Biljan). Zagreb: Savez društava arhivskih radnikov Jugoslavije, 1977, str. 100–106.

²⁰ *Arhivi* 1 (1978), str. 19–21.

²¹ Arhiv Republike Slovenije, AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 4.

²² *Arhivsko društvo Slovenije – 40 let* (ur. Brane Kozina, Gašper Šmid). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1995, str. 31, 32, 37.

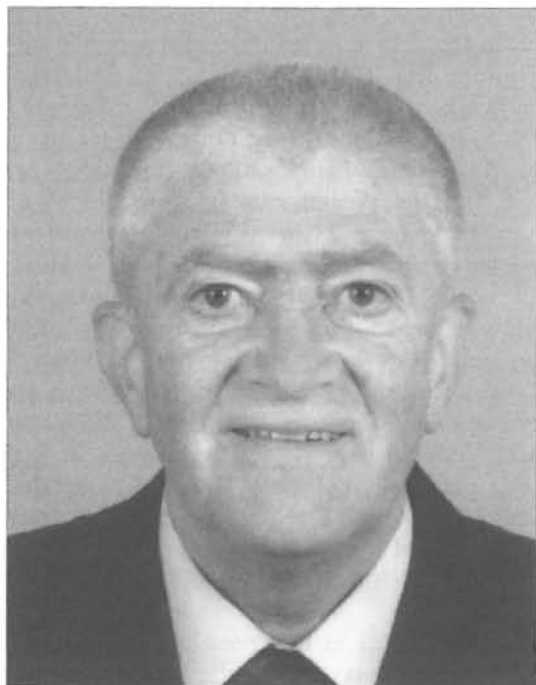
¹⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 247, šk. 34, a.e. 283; šk. 5, a.e. 109.

¹⁶ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 247, šk. 5, a. e. 105; Objave Skupnosti arhivov Slovenije 2, 1968, str. 8–22.

1971. Z odhodom na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, s katero je že do tedaj plodno sodeloval pri raznih delih, pa se je povsem posvetil zgodovinski znanosti. Ne le slovensko zgodovinopisje, marveč tudi Zgodovinski arhiv Ljubljana kot dedič Mestnega arhiva ter arhivska služba mu veliko dolgujejo. Hvaležnost smo mu izrazili tudi leta 1989, ko smo mu izročali priznanje za njegove zasluge ob 90-letnici Zgodovinskega arhiva. Za vedno bo ostal v spominu tudi kot šegav sogovornik, ki je znal biti zelo družaben in zabaven, posebno kadar je pripovedoval anekdote, ki jih je nekaj časa prav sistematično zbiral.

Jože Žontar

Mag. Vladimir Kološa – Miha, šestdesetletnik

Spoštovani arhivski sodelavec in prijatelj,

pišem Ti v imenu slovenskih arhivskih delavcev ter v svojem imenu z željo, da Ti ob življenjskem jubileju iskreno čestitamo in se Ti vsaj malo zahvalimo za dosedanje strokovno delo v slovenski javni arhivski službi, predvsem v Arhivu Republike Slovenije, ki si mu neomajno zvest že dobrih petintrideset let, za resnično prijetno in nepozabno sodelovanje, druženje in prijateljevanje z nami, ter da Ti zaželimo veliko zdravja, osebne sreče in delovnih uspehov še naprej. Pa tudi vodja sektorja, strokovni sodelavec,

kolega in prijatelj nam ostani tak kot doslej! Zahvala ob tej priložnosti gre tudi Tvoji ženi Andreji ter hčerkama Vesni in Maji, ki so stale oziroma še stojijo za teboj. Saj veš, kako funkcionirajo uspešni moški?

V prispevku Te želim spomniti na nekatere življenjske in službene mejnike ter nanizati najpomembnejše rezultate Tvojega strokovnega dela v nekdanjem Arhivu SR Slovenije oziroma sedanjem Arhivu Republike Slovenije (v nadaljevanju: Arhiv RS), pa tudi širše, predvsem pri Arhivskem društvu Slovenije, v katerem nisi samo tajnikoval, temveč kot dolgoletni član društva tudi sodeloval pri številnih strokovnih projektih, na primer objavah virov, arhivskih vodnikov in pregledov po arhivskem gradivu, izdajanju glasila Arhivi kot tehnični urednik, pri društvenih akcijah, organizaciji kongresov in posvetovanj, mednarodnem sodelovanju itd.

Ker si po svoji naravi neustavljivo delaven, skrben, natančen, zanesljiv, preudaren in umirjen ter strokovno izredno dobro podkovan, pri vseh teh lastnostih pa pretirano skromen in tih in zato od številnih glasnejših manj opazen, dovoli, da v prispevku na biografski in bibliografski način javno predstavim Tvoje strokovno delo, ki ga kolikor toliko dobro poznam. Na arhivskem strokovnem področju sodelujeva že od 1. oktobra leta 1973, ko si se zaposlil v takratnem Arhivu SR Slovenije, jaz pa v tedaj "konkurenčnem" Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Kot sošolca in prijatelja pa se poznavava že od leta 1965, ko sva začela skupaj guliti šolske klopi na kranjski gimnaziji. Potem sva v letih od 1968. do 1973. skupaj študirala zgodovino na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, leta 1986 opravila trimesečno specializacijo iz arhivistike na Moskovskem državnem zgodovinsko-arhivskem inštitutu, v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja magistrirala iz arhivistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani in še bi lahko našteval. Ne smem pa pozabiti na to, da si bil moj najtesnejši sodelavec v času mojega direktorovanja v Arhivu RS od leta 1993 do leta 2004, ko si skupaj s "svojimi" arhivisti v Sektorju za varstvo arhivskega gradiva predstavljal "prvi strokovni steber" arhiva. Enako zanesljivo in "zvesto si služil" vsem drugim dosedanjim direktorjem Arhiva RS po letu 1945 (Jožetu Mačku, Mariji Oblak-Čarni, dr. Emi Umek, dr. Draganu Matiču in dr. Matevžu Koširju).

Ob pregledu rezultatov Tvojega dela in področij strokovnega dela, ki jih obvladaješ (to je strokovna obdelava arhivskega gradiva z arhivskimi popisi, inventarji in vodniki, objave arhivskih virov, arhivske razstave s katalogi, delo z uporabniki gradiva, strokovni članki s področja arhivistike in zgodovine in s tem povezano raziskovalno delo, izobraževanje arhivskih delavcev, delo v arhivskem društvu, sodelovanje v številnih arhivskih projektih, strokovnih komisijah, izpitnih komisijah, delovnih skupinah, upravnih in

samoupravnih organih, poslovnem kolegiju in ne nazadnje mednarodno sodelovanje), lahko trdimo, da si v Sloveniji eden redkih, če ne celo edini celovit oziroma izviren arhivist 20. stoletja, ki bi moral biti vzor vsem in vsakemu slovenskemu arhivistu sedanje in prihajajoče generacije še posebej. Obvladuješ namreč prav vsa značilna področja arhivskega strokovnega dela. In ne samo obvladuješ, v teh petintridesetih letih dela se je na vseh področjih nabral dolg seznam opravljenih del, arhivskih popisov, vodnikov, razstav, katalogov, objav virov, člankov, razprav, predavanj in tako naprej. Na vseh naštetih področjih so se pokazala Tvoja prizadevnost, strokovna usposobljenost, zlasti pa natančnost. To je odlika, ki jo imajo le redki arhivisti. Pri ravnanju z arhivskimi dokumenti sta namreč nujno potrebni natančnost in preudarnost, vsaka hitrost in z njo površnost se navadno hudo maščuje, saj napak pri varstvu arhivskega gradiva praviloma ni mogoče popraviti.

Težko Te je bilo sicer ogreti za nove projekte in nove naloge, ko pa si jih sprejel in ponotrnil, Te ni bilo mogoče ustaviti. Vse si vedno zanesljivo izpeljal do konca. Pri tem imam v mislih zlasti Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva RS, številne arhivske razstave, objave virov in druge projekte, pa tudi vsakoletni program dela Arhiva RS.

Tvoje pozitivne značajске lastnosti, ki so se kazale pri arhivskem delu, Ti seveda niso bile vedno v korist. Če se spominjam nazaj gimnazijskih let, si vsak odgovor na vsako vprašanje temeljito premislil in pripravil, da je bilo treba nanj zato vedno nekaj trenutkov potrpežljivo počakati. Spomnim se, da v kranjski gimnaziji najmanj trije profesorji nikoli niso mogli počakati na Tvoj odgovor, ampak so Ti raje v naglici zapisali cvek, čeprav si brezhibno obvladal vso učno snov. To si dokazoval že takrat zunaj šolskih klopi, pa tudi veliko pozneje. Ko sva se na primer leta 1986 tri mesece skupaj izpopolnjevala na Moskovskem državnem zgodovinsko-arhivskem inštitutu si v študentskem domu tujih "aspirantov in stažistov" po cele ure predaval študentom-doktorantom geografijo, zgodovino, fiziko in druge gimnazijske predmete, o katerih zlasti azijski študentje večinoma niso imeli osnovnega znanja, poleg tega pa si jim zapel še kakšno udarno slovensko narodno pesem.

Bralcem, ki Te po naključju še ne poznajo s človeške in prijateljske strani, priporočam, da preberejo Tvoj spominski članek "Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983), objavljenem v glasilu Arhivi 27 leta 2004, v katerem si sam čudovito "razgalil" svojo arhivsko "bit in dušo", predvsem pa pripadnost Arhivu RS, arhivistiki in slovenski arhivski službi. Te je namreč zaradi novih nič kaj prijaznih političnih, družbenih in ekonomskih razmer delo opaziti med sedanjo generacijo arhivistov vse manj.

Circulum vitae

Dovoli objavo osnovnih biografskih podatkov, tako da Tvoje strokovno delo lahko umestimo v prostor in čas. Rodil si se v Ljubljani 15. novembra 1948, otroštvo pa preživel v Hobavšah v Poljanski dolini in Trbojah ob Savi. Od leta 1961 živiš v Kranju, kjer si se 15. decembra 1973 poročil in ustvaril družino. Osnovno šolo si obiskoval v Trbojah, Smedniku in Kranju, gimnazijo pa v Kranju in leta 1968 maturiral. V šolskih počitnicah leta 1968 si prislužil slab mesec delovne dobe v Gozdnem gospodarstvu Kranj, na kar si bil vedno zelo ponosen. Zgodovino in geografijo si študiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani in leta 1973 diplomiral ter postal profesor zgodovine in geografije. Na isti fakulteti si leta 1993 magistriral iz arhivistike pri profesorju Vasiliju Meliku z nalogo "Objavljanje dnevnikov na primeru dnevnika dr. Bogomila Vošnjaka". Leta 1986 si opravil trimesečno specializacijo na Moskovskem državnem zgodovinsko-arhivskem inštitutu iz organizacije uporabe arhivskega gradiva, objavljanja virov in izdelave informacijskih sredstev v arhivih. Ob delu si se izobraževal v nemških arhivih (na primer leta 1987 v Potsdamu), na mednarodnih arhivskih kongresih (v Montrealu 1992, v Pekingju leta 1996, v Sevilli leta 2000) in prireditvah ter številnih domačih arhivskih kongresih, posvetovanjih in seminarjih. Veliko praktičnih izkušenj si pridobil ob obiskih tujih arhivov v okviru mednarodnega sodelovanja ter dokaj številnih arhivskih in društvenih ekskurzijah.

1. oktobra 1973 si se kot arhivist pripravnik zaposlil v tedanjem Arhivu SR Slovenije kot štirinajsti zaposleni delavec in se imel čast učiti "arhivske stroke" od znamenite prve generacije arhivistov, predvsem od Petra Ribnikarja, Eme Umek, Majde Smole, Marije Verbič, Janeza Kosa, Pavla Mikliča in drugih. Veliko praktičnih nasvetov Ti je dal tudi arhivski hišnik Jože Struna. Dveletno pripravniško dobo si uradno odslužil 1. julija 1975, vmes pa tudi leto v JLA v Bovcu in Kranju (od julija 1974 do junija 1975). Strokovni izpit si opravil novembra 1978, saj tedaj strokovnega izpita ni bilo potrebno opravljati takoj po končanem pripravništvu.

Od 1. julija 1975 si v pododdelku za obdelavo arhivskega gradiva zasedal delovno mesto diplomirane zgodovinarja arhivista in bil zadolžen za arhivsko gradivo upravnih in samoupravnih organov in organizacij od leta 1918 do 1941. V tem obdobju si se kot mlad arhivist "brusil" ob arhivskem gradivu Banske uprave Dravske banovine, leta 1980 izdal inventar Banskega sveta Dravske banovine, sodeloval kot soavtor pri tedanjih razstavah Arhiva SR Slovenije ter se poskusil tudi kot urednik ali član uredniških odborov pri vseh publikacijah arhiva.

V letih od 1976. do 1983. si opravljal naloge tajnika Arhivskega društva Slovenije in dobesedno služil kar

dvema predsednikoma: Marjanu Drnovšku in Petru Pavlu Klasincu. Ob tem si sodeloval pri urejanju glasila Arhivi predvsem kot tehnični urednik v razmerah, popolnoma drugačnih kot so danes, sodeloval pri organizaciji kongresov in posvetovanj, napisal prve strokovne članke, precej časa pa ti je vzelo tudi sodelovanje z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije.

Julija leta 1984 si v skladu z novo sistemizacijo arhiva pridobil naziv samostojni svetovalec arhivist za upravo 1918 do 1945 in postal načelnik "Oddelka za informiranje, dokumentacijo, INDOK in materialno varstvo arhivskega gradiva". To je bilo obdobje, ko si se temeljito posvetil delu z uporabniki arhivskega gradiva, organizaciji arhivske čitalnice in čitalniškega reda, predvsem pa uvedbi arhivskih evidenc (akcesijske knjige, registra fondov in zbirke ter evidence o uporabi gradiva). V to obdobje segajo tudi že začetki računalniške evidence arhivskih fondov in zbirke; po letu 1990 si jih vodil ob pomoči programa ARMIDA praktično do danes. Glede Tvojega sodelovanja z uporabniki arhivskega gradiva v vseh letih službovanja je treba poudariti, da ni mogoče prešteti vseh ustnih in pisnih informacij, ki si jih posredoval uporabnikom arhivskega gradiva za raziskovalne, študijske, razstavne in druge kulturne namene, pa tudi uporabnikom za uradne, poslovne in zasebne namene.

Avgusta leta 1988 si postal pomočnik direktorice Arhiva SR Slovenije in prevzel vodenje "Sektorja za varstvo arhivskega gradiva"; vodil si ga več kot dvajset let oziroma natančneje do 14. septembra 2008, ko si ob reorganizaciji Arhiva RS prevzel vodenje "Sektorja za najstarejše arhivsko gradivo". V tem dvajsetletnem obdobju si decembra 1993 napredoval v svetovalca Vlade RS, ob reorganizaciji državne uprave pa novembra leta 2003 v uradniški naziv podsekretar in nato januarja 2006 v naziv sekretar. To je tudi najvišji uradniški naziv v Arhivu RS kot organu v sestavi Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

Sindikalni izlet Arhiva SR Slovenije na Kozjansko, 1976

V tem prispevku ni prostora za naštevaje in opis Tvojih različnih upravnih, samoupravnih, vodstvenih in strokovnih funkcij v Arhivu RS od leta 1973, saj si deloval na primer v svetu Arhiva SR Slovenije, komisiji za delovna razmerja, OO ZKS arhiva, sindikatu, v uredniških odborih, komisiji za strokovne izpite in strokovne nazive v arhivski dejavnosti, komisiji za odkup zasebnega arhivskega gradiva, komisiji za preizkus strokovne usposobljenosti delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, projektnih delovnih skupinah itd. Kot vodja si po moji oceni nekoliko preblag in preveč popustljiv do delavcev. Je pa seveda res, da si vodil veliko skupino arhivskih strokovnjakov, ki jih ni mogoče voditi kot delavce v proizvodnji. Pomembno je, da nikoli nisi bil z nikomer v resnem konfliktu in da si vzpostavil dobro sodelovanje ter medsebojno spoštovanje in zaupanje! To pa je pogoj za uspešno vodenje.

Arhivska strokovna dela

Ker od šestdesetletnika pričakujemo, da bo še kaj naredil in objavil, njegove bibliografije navadno ne objavljamo. Vsak čas nam je dostopna v računalniški aplikaciji COBIS. Tvoja, čeprav nekoliko pomanjkljiva, trenutno šteje 90 objavljenih enot (člankov, razprav in poročil s področja arhivistike, arhivske tehnike, uporabe arhivskega gradiva, zgodovine ter samostojnih publikacij, kot so objave virov, inventarji, arhivski vodniki, pregledi arhivskega gradiva, katalogi arhivskih razstav itd.). Že pogled na Tvojo bibliografijo nam pove, da gre za vzorčnega slovenskega arhivista 20. stoletja, ki obvladuje tako teorijo kot prakso arhivistike in z njo povezane zgodovine na vseh področjih arhivskega strokovnega dela, ki jih je moral obvladati arhivist v 20. stoletju, po mojem mnenju pa tudi v 21. Pri tem mislim predvsem na strokovno obdelavo arhivskega gradiva z izdelanimi ter objavljenimi arhivskim popisi, inventarji in vodniki, arhivskimi razstavami s katalogi in drugimi prezentacijami arhivskega gradiva, delom z uporabniki arhivskega gradiva ter ne nazadnje s strokovnimi članki s področja arhivistike in zgodovine.

Strokovna obdelava arhivskega gradiva: arhivski popisi, inventarji, vodniki in pregledi, vključno z domačimi in tujimi projekti strokovne obdelave in predstavitve arhivskih fondov in zbirke:

*Banska uprava Dravske banovine in njeno gradivo, Arhivi 2, 1979, vodnik po fondu.

*Inventar Banski svet Dravske banovine 1931–1941, Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1980, arhivski inventar.

*Arhivsko gradivo najvišjih upravnih organov v Sloveniji za področje industrije, obrti in trgovine

1918–1941, Arhivi 4, 1981, tematski vodnik po gradivu.

*Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ – SR Slovenija, Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, Beograd 1984, sodelavec projekta, zvezni projekt popisa fondov in zbirke.

*Gradivo Arhiva SR Slovenije za zgodovino Komunistične partije v Sloveniji 1919–1941, Arhivist 38, 1988, tematski vodnik po gradivu.

*Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije,

Knjiga 1: Fondi in zbirke s področja uprave,

Knjiga 2: Fondi in zbirke s področja uprave, pravosodja, vojaštva, orožništva in policije, gospodarstva in bančništva, vzgoje in izobraževanja, kulture, znanosti in informiranja, zdravstva in sociale, političnih strank, družbenopolitičnih organizacij in sindikatov,

Knjiga 3: Fondi in zbirke društev in družbenih organizacij, cerkve in zemljiških gospodstev, osebni in rodbinski fondi ter arhivske zbirke, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999 (glavni urednik, urednik in soavtor popisov fondov in zbirke).

*C. kr. generalna direkcija zemljiško-davčnega katastra 1813–1914, arhivski popis fonda AS 1102, Arhiv Republike Slovenije, 2003 (skupaj z Emo Umek).

*C. kr. Pravosodno ministrstvo 1857–1919, arhivski popis fonda AS 1091, Arhiv Republike Slovenije, 2003 (skupaj z Emo Umek).

*C. kr. spomeniški urad 1855–1918, arhivski popis fonda AS 1100, Arhiv Republike Slovenije, 2003 (skupaj z Emo Umek).

*C. kr. trgovinsko ministrstvo 1884–1918, arhivski popis fonda AS 187, Arhiv Republike Slovenije, 2003 (skupaj z Emo Umek).

*C. kr. urad za obrtno kreditne zadeve 1909–1918, arhivski popis fonda AS 193, Arhiv Republike Slovenije, 2003 (skupaj z Emo Umek).

*C. kr. urad za pospeševanje obrti 1908–1918, arhivski popis fonda AS 192, Arhiv Republike Slovenije 2003, (skupaj z Emo Umek).

*Zbirka železniških načrtov 1848–1918, arhivski popis zbirke AS 1093, Arhiv Republike Slovenije, 2003 (skupaj z Emo Umek).

*C. kr. ministrstvo za javna dela 1908–1918, arhivski popis AS 189, Arhiv Republike Slovenije, 2004 (skupaj z Emo Umek).

Prvi opazni uspeh Tvojega strokovnega dela v Arhivu SR Slovenije pomeni prav gotovo objavljeni arhivski inventar Banskega sveta Dravske banovine 1931–1941 leta 1980, ki je eden prvih primerov inventarja z vsemi sestavnimi deli, vključno s kazali, ki jih je šele 8 let pozneje predpisal slovenski pravilnik o strokovni obdelavi arhivskega gradiva in potem tudi

mednarodni arhivski standardi za popisovanje arhivskega gradiva (ISADG). Vrhunec Tvojega, pa tudi našega strokovnega dela v Arhivu RS, pa je leta 1999 objavljeni Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, ki si mu kot glavni urednik, še bolj pa kot recenzent in soavtor popisov fondov in zbirke posvetil kar nekaj let svojega dela. Vodnika, ki je sicer krona strokovne obdelave arhivskega gradiva vseh generacij arhivistov, brez Tvoje vztrajne redakcije in uredniškega dela še danes ne bi imeli. Največ časa in znanja si vtikal v historiate ustvarjalcev fondov in opise vsebin fondov in zbirke ter se namučil s poenotenjem terminologije in opisov glede na dogovorjeno metodologijo vodnika. Moram pa tudi omeniti Tvoje delo v letih 2003 in 2004 pri dokončanju popisov arhivskega gradiva, ki je bilo na podlagi avstrijsko-jugoslovanskega arhivskega sporazuma iz leta 1923 vrnjeno iz Avstrije in se nanaša na slovensko ozemlje iz fondov centralnih uradov na Dunaju. S tem si dokončal popisovanje iz Avstrije vrnjenega gradiva, ki ga zaradi bolezni ni mogla dokončati Ema Umek.

Objave arhivskega gradiva oziroma arhivskih virov:

*Janko Pleterski, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917, št. 2, Priloge poročilom vladne komisije, Ljubljana 1982 (izdelal osebno in krajevno kazalo objave virov).

*Anton Füster, Izbrani spisi, druga knjiga: Vzgoja v duhu svobode, Ljubljana 1988, transliteriral del rokopisa.

*Anton Füster, Izbrani spisi, tretja knjiga: Govori o religiji, Ljubljana 1992, transliteriral del rokopisa, sourednik.

*Bogumil Vošnjak, Dnevnik iz prve svetovne vojne, Ljubljana 1994, magistrska naloga.

*Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Opisi, 2. zvezek, 5. zvezek, 6. zvezek. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien, Landesbeschreibung, 2. Band, 5. Band, 6. Band, Arhiv Republike Slovenije in ZRC SAZU, Ljubljana 1996, 1999, 2000, transliteriral in prevedel sekcije 219, 195, 139–147, 165–172 in 196–198.

*Anton Füster, Izbrani spisi, četrta knjiga: Spomini, Osemindvajset let pregnanstva, Učna leta in leta popotovanja, Ljubljana 1998, transliteriral rokopis in sourednik.

Za transliteracijo in prevode predvsem nemških besedil, si pokazal izjemno nadarjenost, potrpežljivost, predvsem pa veliko paleografskega in jezikovnega znanja. Pri transliteraciji popisov sekcij Jožefinskega vojaškega zemljevida je prišlo do veljave tudi Tvoje profesionalno poznavanje geografije deloma pa tudi Tvoja skrita nagnjenost po raziskovanju izvora

slovenskih besed. Čeprav si objavil že številne arhivske vire, Te nekaj dela še čaka. Prosim Te, da do konca sodeluješ z Rusko državno arhivsko službo pri dokončanju prve knjige objav dokumentov o rusko-slovenskih odnosih od 16. stoletja do oktobrske revolucije.

Uredniško delo (izbor):

*Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi (referati VIII. zborovanja arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju od 20. do 22. oktobra 1977, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978.

*Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. – 1747, Arhiv SR Slovenije, 1985–1997, 6 zvezkov inventarjev.

*Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, pripravil Peter Ribnikar, 1, 2. in 3. del, Arhiv Republike Slovenije, 1998–2002.

*Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, 1., 2. in 3. del, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999 (glavni urednik).

*Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike, Arhiv Republike Slovenije, 2000.

Vse od leta 1977 si sodeloval v uredniških odborih za posamezne publikacije Arhiva RS, večinoma pa si jih tudi vodil ter bil glavni urednik, urednik ali član uredniškega odbora takorekoč vseh dokaj številnih publikacij arhiva. Pogosto si primerjal izdajateljsko dejavnost arhiva celo z dejavnostjo slovenskih založniških podjetij, ki so na leto izdala manj knjig kot arhiv, kljub kadrovski in finančni neprimerljivosti. Tvoje uredniško delo pri izdajanju knjig in razstavnih katalogov je obsegalo splošne uredniške naloge, redakcijska dela, celo oblikovanje in postavitve besedil nekaterih publikacij, izdelavo stvarnih, imenskih in krajevnih kazal, transliteracijo in prevode, korekture, izbor in sodelovanje s številnimi oblikovalci (omenim naj le gospoda Daneta Petka) ter tiskarji, pridobitev CIP-a ter številna drobna in nevidna uredniška dela, ki so vtkana v publikacije, ki jih je izdal Arhiv RS. Pri številnih objavah inventarjev in izdajah arhivskih virov si namesto avtorjev "v nedogled" potrpežljivo dopolnjeval in popravil besedila ter izdeloval kazala. Nekoč si se temu le "uprl" in izjavil, da avtorskega dela in popraviljanje napak ne boš več opravljal za še živimi arhivisti, ampak samo še za mrtvimi. Tega zarečenega kruha si se potem pri urednikovanju in redakciji Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije pošteno najedel, saj si v letih od 1996 do 1999 opravil pet redakcij opisov fondov in zbirk vodnika ter pri tem odpravil napake, dopolnjeval, spreminjal in usklajeval besedila več kot štiri-

desetih arhivistov. V uredniški vlogi si bil vedno "deklica za vse", le v zadnjih petnajstih letih so Ti bili v pomoč tudi nekateri oblikovalci, lektorji, in tiskarji.

Arhivske razstave, pri katerih si bil avtor, soavtor ali soorganizator razstave in kataloga:

*Komunistična partija v Sloveniji 1919–1941 po dokumentih državne uprave v Arhivu SR Slovenije, razstava Arhiva SR Slovenije s katalogom, 1979, avtor skupaj s Petrom Ribnikarjem in Jožetom Princičem.

*Iz roda v rod, pričevanja o slovenskem jeziku, razstava Arhiva SR Slovenije s katalogom, 1982, avtor skupaj s Petrom Ribnikarjem in Emo Umek.

*Razstava publikacij arhivov in arhivskih organizacij v Sloveniji – ob Dnevu arhivov 20. oktobra, razstava Arhivskega društva Slovenije s katalogom, 1982, soavtor.

*Pridobitve Arhiva SR Slovenije 1981–1982, razstava ob Dnevu arhivov 20. oktobra, razstava Arhiva SR Slovenije s katalogom, 1983, avtor skupaj z Marijo Grabnar, Majdo Kocmur, Petrom Ribnikarjem in Aleksandro Serše.

*Arhiv SR Slovenije 1945–1985, razstava s katalogom ob 40-letnici samostojnega delovanja, 1985, avtor.

*Viri za zgodovino gozda in gozdarstva, razstava Arhiva SR Slovenije ob Gozdarskih študijskih dnevih 1985 s katalogom, Arhiv SR Slovenije in Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo 1985, avtor skupaj s Petrom Ribnikarjem in Emo Umek.

*Odsevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SR Slovenije, razstava s katalogom, avtor skupaj s Petrom Ribnikarjem, Dragom Trpinom in Emo Umek, 1987.

*Imeli so dve domovini, razstava Arhiva SR Slovenije s katalogom, 1988, avtor skupaj z Francetom M. Dolinarjem, Marijo Grabnar in Dragom Trpinom.

*Naš rod si bil je ustvaril sen o domu zlat ...: boj za združitev Slovencev 1919–1920, razstava Arhiva SR Slovenije s katalogom, 1990, avtor skupaj z Milico Kacin-Wohinz in Dušanom Nečakom.

*Rokopisi Arhiva SR Slovenije, razstava s katalogom, 1990, avtor skupaj z Francetom M. Dolinarjem in Dragom Trpinom.

*Žiga Herberstein, odkritelj Rusije, XVI. stoletje v Rusiji in slovenskih deželah, razstava Arhiva Republike Slovenije, Federalne arhivske službe Rusije in Ruskega državnega arhiva – razstava starih aktov v Ljubljani in Moskvi s katalogom, 1999, soavtor in urednik.

*Črna gora v arhivskih dokumentih skozi stoletja, razstava Državnega arhiva Črne gore v Ljubljani s katalogom, Ljubljana, 6. 6. – 6. 9. 2002, izbor dokumentov in prevod kataloga.

*Makedonija skozi stoletja, razstava Državnega arhiva Republike Makedonije s katalogom, Ljubljana, september 2002, avtor dodatnega besedila.

Slovenska mesta skozi čas, razstava Arhiva Republike Slovenije v Pekingu leta 2003, Skopju, Varšavi in Opolah (Poljska) leta 2004, Celju leta 2005, na Dunaju leta 2006, v Münchnu in Sarajevu leta 2007 ter v Bernu in Vaduzu leta 2008 s katalogom v kitajščini, poljščini, makedonščini in nemščini, avtor skupaj z Andrejem Naredom in urednik kataloga.

Slovenska mesta skozi čas – Slovene towns through time, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2005, slovensko-angleški katalog (knjiga) celotne razstave, soavtor z Andrejem Naredom in urednik.

Sodelovanje pri pripravah, organizacijah in postavitvah arhivskih razstav z objavljenimi katalogi v vlogi avtorja, soavtorja, urednika oziroma organizatorja postavitve prav gotovo zajema osrednje mesto Tvojega arhivskega strokovnega dela. Leta 1979 si začel postavljati dokaj "preproste" tematske arhivske razstave s katalogi v okviru tedanjih finančnih in strokovnih možnosti, ki so opozarjale na pomembnejše arhivsko gradivo v takratnem Arhivu SR Slovenije ali na zgodovinske dogodke, pomembne za slovenski narod. V obdobju od leta 1993 do leta 2001 si sodeloval pri organizaciji in postavitvi treh večjih razstav Arhiva Republike Slovenije: Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem leta 1993, Slovenija v papeških listinah leta 1996 in Od sanj do resničnosti-Razvoj slovenske državnosti leta 2001, katerih avtor je bil sicer France M. Dolinar. Leta 1999 pa si s postavitvijo razstave "Žiga Herberstein, odkritelj Rusije, XVI. stoletje v Rusiji in slovenskih deželah" v Ljubljani in Moskvi in objavo kvalitetnega slovensko-ruskega kataloga prenesel razstavno dejavnost arhiva na mednarodno raven. Strokovno brežhibna ter tehnično popolna razstava "Slovenska mesta skozi čas", ki je bila leta 2003 v okviru slovensko-kitajskega arhivskega mednarodnega sodelovanja postavljena v Pekingu, pa že pet let zelo uspešno gostuje po svetu. Razstava s katalogom v številnih tujih jezikih in slovensko-angleška knjiga "Slovenska mesta skozi čas – Slovene towns through time" sta do zdaj največ prispevala k mednarodni prepoznavnosti Arhiva RS, še bolj pa same Slovenije in njene zgodovine v svetu. Tehnično zelo preprosto in dokaj poceni, vendar izvirno zasnovano razstavo gospoda Daneta Petka posnemajo tudi arhivi drugih držav. Arhivske razstave z izvirnimi dokumenti postavljene v tujini ali pa tudi že samo zunaj Ljubljane, so strokovno, tehnično in finančno vedno zelo zahteven projekt, ta razstava pa izvirnih dokumentov ne vsebuje, temveč le odlično reproducirane in oblikovane kopije.

In še en droben, vendar zelo pomemben kamenček, ki si ga dodal skoraj vsaki arhivski razstavi. Tvoj

izvirni prispevek k razstavam Arhiva Republike Slovenije je bila nenavadna izbira zelo izvirnega pesniško-simboličnega naslova, ki je vedno že vnaprej pritegnil zanimanje javnosti (na primer "Naš rod si bil je ustvaril sen o domu zlat ...: boj za združitev Slovencev 1919–1920").

Tukaj ni mogoče naštetih vseh arhivskih razstav Arhiva RS ter tujih gostujočih razstav, pri katerih si sodeloval kot organizator in sodelavec postavitve, soavtor kataloga, avtor vabila oziroma kot "sodelavec za vse".

Arhivistika, arhivska tehnika, uporaba arhivskega gradiva, varstvo kulturne dediščine:

*Kancelarijsko poslovanje u svjetlu arhivskih propisa, Sarajevo 1979, poročilo o bosanskem priročniku pisarniškega poslovanja v luči arhivskih predpisov, Arhivi I, 1979.

*Informacija o klimatskih pogojih in razsvetljavi v arhivskih skladiščih, referat na I. posvetovanju Arhivi 1979, Maribor 1980.

*Informacija o povezavi arhiva SR Slovenije z uporabniki in javnostjo, Sodobni arhivi 1984.

*Problemi popisovanja in izdelave informacijskih pripomočkov za uporabo tehnične dokumentacije v sovjetskih državnih arhivih, Arhivi 9, 1986.

*Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih (referat na 16. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije, Ptuj, 27.–29. novembra 1995, Arhivi 18, 1995.

*Public and private archival material in the Republic of Slovenia, Archiwa Europy środkowej i wschodniej w dobie przekształceń prawnoustrojowych, Naczelna dyrekcja archiwów państwowych, Warszawa 1997.

*Common archival heritage in the light of historical succession by the Republic of Slovenia, Common archival heritage of states and nations of Central and Eastern Europe, Naczelna dyrekcja archiwów państwowych, Warszawa 1998.

*Responsibilities of the state archival service in regard to private archives materials in the Republic of Slovenia, The private archives and archival materials in the Central and East European countries, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1999.

*Skupna arhivska dediščina v luči zgodovinskega nasledstva Republike Slovenije, Arhivi 22, 1999.

*Arhivsko društvo Slovenije in Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije - slovenska in jugoslovanska arhivistika v drugi Jugoslaviji (s poudarkom na obdobju med VIII. in X. zveznim arhivskim kongresom 1976–1984), Arhivi 27, 2004.

*Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983), Arhivi 27, 2004.

Ob odprtju razstave "Slovenska mesta skozi čas" v Varšavi, 2004

Med najpomembnejše teoretične prispevke na področju arhivistike vsekakor sodijo prispevki z domačih in mednarodnih posvetovanj, ki se nanašajo na delo arhivov z javnostjo oziroma z uporabniki gradiva, razpravi o javnem in zasebnem arhivskem gradivu ter skupni arhivski kulturni dediščini, ki jo imamo tudi Slovenci v tujih arhivih, zlati v Avstriji, Srbiji in Italiji.

Poročila, ocene

V glasilu Arhivi, Sodobnih arhivih, jugoslovanskem Arhivistu in Zgodovinskem časopisu si objavil številna poročila, ocene, mnenja ali sestavke o:

- glasilu Arhivi leta 1980 in 1981,
- strokovni ekskurziji članov Arhivskega društva Slovenije v Sovjetsko zvezo leta 1981,
- Makedonskem arhivistu leta 1981 in 1982,
- X. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije v Ankaranu (21.–23. 10.) leta 1981,
- glasilu Sovetskie arhivy leta 1982,
- delu izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije leta 1983,
- III. zveznem posvetovanju arhivskih delavcev Jugoslavije v Dolnjem Milanovcu leta 1983,
- sovjetskem priročniku Osnovnye pravila raboty gosudarstvenyh arhivov SSSR leta 1985,
- obisku arhivskih ustanov v Sovjetski zvezi (17.–27. junij) leta 1985,
- razstavi Viri za zgodovino gozda in gozdarstva leta 1985,
- strokovnem izpopolnjevanju na Moskovskem državnem zgodovinsko-arhivskem inštitutu leta 1986,
- razstavi Bogastvo jugoslovanskih arhivov leta 1989,
- Konferenci mednarodnega arhivskega sveta v Krakovu (14.–15. 11.) leta 1992,
- XII. mednarodnem arhivskem kongresu v Montrealu (6.–11. 9.) leta 1992,
- knjigi Habsburžani, zgodovina evropske rodbine

(zasnova Brigitte Vacha, besedilo Walter Pohl in Karl Vocelka) leta 1994,

- Slovenski kroniki XX. stoletja (več avtorjev; uredila Marjan Drnovšek, Drago Bajt) leta 1995,
- II. mednarodni znanstveni konferenci "Arhivi Srednje in Vzhodne Evrope v obdobju zakonskih in sistemskih sprememb" v Puławy na Poljskem (28. 6.–1. 7.) leta 1996,
- XIII. mednarodnem arhivskem kongresu v Pekingu, (2.–7. 9.) leta 1996,
- IV. mednarodni arhivski konferenci "Colloquia Jerzy Skowronek dedicata" in podpisu Sporazuma o sodelovanju med Generalno direkcijo državnih arhivov Republike Poljske in Arhivom Republike Slovenije leta 1998,
- publikaciji Slovenski film in njegovo varovanje, 30 let Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije leta 1998 ter
- Pavlu Mikliču – šestdesetletniku leta 2003.

Ker bo komaj še prostor za kakšno fotografijo, naj končam naštevanje s čestitkami ob jubileju z eno samo veliko željo, da ostaneš zdrav, delaven, uspešen in srečen še naprej tako v Arhivu RS kot čez nekaj let doma v zasluženem pokoju. Pa še kaj napiši in objavi, ker le "Littera scripta manet". Tudi kakšnega projekta se še lahko lotiš! Kdaj pa kdaj pa nas tudi še malo "pokritiziraj" in razveseli na naših srečanjih, tako kot znaš le Ti, saj si tudi pri tem eden redkih med nami! Pravi arhivist, dober sodelavec in prijatelj!

Vladimir Žumer

Milan Bizjak – šestdeset let

Je morda kdo videl Milana? Ali je mogoče na dopustu? Kje pa je? Pokazal mi je v računalniku, pa ne znam naprej. Vse to je le malo vprašanj, na katera je Milan znal in zna odgovoriti, svetovati, vedno pripravljen pomagati. Sodelavec Milan je 16. septembra

2008 dopolnil šestdeset let.

Leta 1978 se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Ljubljana in začel razmišljati o računalniškem popisu arhivskega gradiva, tega, kar arhiv sploh hrani. V Kranju je tako na računalniku občine zaoral ledino s fondom okraja Radovljica, ki je vseboval vsebinski popis dokumentov ter deskriptorje. Kot avtor prve računalniške obdelave je s pridobljenimi izkušnjami svoje delo razgrnil na javni predstavitvi svojim stanovskim kolegom.

Prišlo je leto 1988. Žilica mu ni dala miru in tako je začel ob pomoči računalnika pripravljati prvi register fondov v slovenskih arhivih po programu Dbase. Register fondov je bil izredno obsežen, saj so bili podatki za samo izdelavo zbrani iz vodnikov posameznih slovenskih arhivov, arhivskih fondov in zbirk v arhivih in arhivskih oddelkih iz vodnika nekdanje SFRJ za nekdanjo SR Slovenijo iz leta 1984, seznamov in kartotek v posameznih arhivih, to pa je nanese približno deset tisoč fondov. Na podlagi dela je nastala zasnova računalniškega programa za popisovanje arhivskega gradiva v programu Dbase, ki je bil najmanj štiridesetkrat predstavljen tako arhivski kot tudi računalniški javnosti, trikrat Centu Vlade RS za informatiko. V letih 1989 in 1990 je sodeloval pri izdelavi arhivskih parametrov, do danes še edini arhivistični računalniški program Armida, ki je bil odkupljen za vse slovenske arhive. Ko je ta program nastal, je bil redka ptica tudi evropskih arhivih. Za izdelavo do sedaj edinega izdelanega in uporabljenega arhivskega računalniškega programa v Sloveniji je Milan organiziral tudi programiranje v programih Dbase in Clipper. Po odkupu Armide za uporabljanje v vseh slovenskih arhivih je organiziral nastavitve programa v same računalnike v posameznih arhivih in izvedel izobraževanje za uporabo. Uporabljanje Armide je odklonil samo Pokrajinski arhiv Maribor. V dveh naslednjih letih, 1990, 1991, je bila Armida nameščena v hrvaških arhivih, Milan Bizjak pa je poskrbel tudi za izobraževanje.

Prišlo je do kratkega premora, leta 1996 pa je pripravil, organiziral in izvedel pomemben projekt za nastanek baze podatkov o izgnanih, izseljenih med drugo svetovno vojno iz Slovenije. Za to bazo podatkov, ki vsebuje okoli 210.000 vpisov oseb, je pripravil računalniški program, na osnovi katerega lahko dobi prosilec potrdilo, s katerim uveljavlja svoje pravice po zakonu na upravni enoti. Na osnovi te baze podatkov

je Arhiv RS do sedaj izdal 77.000 potrdil.

V letih od 1997. do 1999. je sodeloval pri pripravi Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva RS, saj je bil Splošni pregled fondov Državnega arhiva iz leta 1960 zaradi prevzemanja vse večje količine gradiva državne uprave že zastarel. Leta 1999 je izšel navedeni Vodnik v treh knjigah, pripravljen z arhivskim programom Armida.

Da ohranimo kulturno dediščino, da ne bo več prenašanja iz depojev v uporabo za obiskovalce čitalnice, vseh vrst reproduciranja originalov, je izdelal program in vodil organizacijo del pri skeniranju map franciscejskega in reambulančnega katastra za območje Slovenije. Od teh res velikih projektov je organiziral digitalizacijo delovodnikov franciscejskega katastra in tudi začel z delom. Tako je bilo iz franciscejskega in reambulančnega katastra skeniranih 28.000 mapnih listov, število posnetkov iz delovodnikov prvega katastra pa je pokazalo zavidanja vredno številko – 480.000. To delo je potekalo v letih od 1999. do 2003., vmes pa je leta 2002 izdelal računalniški program Armi kot pripomoček za iskanje po popisih, izdelanih v Armidi, ter z drugimi tekstualnimi računalniškimi programi, kot sta Excel in Access. Računalniški program Armi omogoča vpogled v zbirke listin, likovnih del, plemiških diplom, častnih diplom, grbov, pečatov ali pa rodovnikov. Tako je v njegovem programu digitaliziranih 12.000 mikrofilmskih posnetkov listin, 10.000 mikrofilmov nekdanje UDBE, 34.000 posnetkov listin.

Poleg naštetega je organiziral prevzem računalniško vodenega novejšega katastra Geodetske uprave RS, da bi izdelal konkordančno tabelo k računalniško posnetim mapam franciscejskega in reambulančnega katastra.

Leta 2007 je sodeloval pri pripravi fonda Imenjska knjiga za Kranjsko za skeniranje. Gre mu tudi zahvala za to, da je evidenca uporabe arhivskega gradiva računalniško vodena v Armidi, da je vidno število in lokacija posameznih fondov in zbirk, z njegovim programom Armi pa je olajšano iskanje po pomagalih, saj s tem ohranjamo gradivo kot kulturno dediščino za zanamce.

Menim, da se na koncu v svojem kot tudi v imenu sodelavcev lahko zahvalim za vso njegovo pomoč in mu hkrati vsi zaželimo – še na mnoga leta!

Pavel Miklič

Nove pridobitve arhivov v letu 2007

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

- Davčna uprava RS, 9 š, 1 kt, 1 tm
 Društvo za ustavno pravo Slovenije, 1982–1986, 1 m, 0,02 tm
 Državni zbor RS, 151 š, 16,7 tm
 Geodetska uprava RS, Državna meja, 4 š
 Hidrometeorološki zavod Slovenije, 141 š, 15,6 tm
 Kardelj Edvard in Pepca, prevzem listine o podelitvi častnega občana vseh slovenskih občin Edvardu Kardelju
 Kazenska evidenca, 1890–2005, 405.232 kartonov v 17 predalčnikih
 Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, 1962–1977, 551 š
 Ministrstvo za promet RS, 1975–1996, 266 š, 29,5 tm
 Ministrstvo za šolstvo in šport, 1962–1974, 377 š
 Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS, 100 š; Urad za investicije, 600 š
 Republiška uprava za kadre, 26726 mikrofilmskih žepkov, 12 š
 Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, 1918–1993, 260 tm: gradivo bivše Službe državne varnosti, 1945–1994, 116 š, 229 mikrofilmov, 179 mikrofišev, 12,9 tm; 3179 ks topografskih kart; gradivo t. i. javne varnosti, 1945–1994, 696 š, 92 mikrofilmov, 95 mikrofišev, 78 tm
 Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij, 205 š
 Skupnost kurirjev NOV Slovenije in Skupnost vezistov NOV Slovenije, 4 t. e.
 Slovenska matica v Ljubljani, 1864–1964, 5 š, 9 k, 0,8 tm
 Slovenski PEN, 1932–1997, 40 š, 4,4 tm
 Služba vlade RS za zakonodajo, 18 š
 Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije, 104,7 tm
 Zbirka kart in zemljevidov, 1 ks
 Zbirka plakatov, letakov in koledarjev, 17 ks
 Zbirka plebiscit o osamosvojitvi Republike Slovenije 1990, Upravna enota Jesenice, 20 š
 Zveza združenj borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 1990–2000, 132 š

Filmsko arhivsko gradivo, javno arhivsko gradivo in zbirka zvočni zapisi

- Arhiv Republike Slovenije, 42 dvd, 7 cd
 Filmsko arhivsko gradivo na DVD izročeno po zakonu (9 dvd): Arsmidia 3 dvd; Studio Arkadena 2 dvd; Dimitar Anekiev films 1 dvd; Nord Cross production 1 dvd; Zavod Zank 1 dvd; Art Rebel 1 dvd

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku izročeno po zakonu (7 filmov, 48 kolutov): Dimitar Anekiev films, 1 film, 3 koluti; Arkadena, 1 film, 2 koluta; Arsmidia, 3 filmi, 13 kolutov; Triglav film, 1 film, 11 kolutov; Strup produkcija 1 film, 4 koluti; Forum Ljubljana, 1 film, 15 kolutov

Ministrstvo za kulturo, (presnetje) 24 dvd

Radiotelevizija Slovenija, 233 š

Zbirka filmov, 32 filmov (37 kolutov): Ministrstvo za notranje zadeve RS 12 filmov, 17 kolutov; Generalni konzulat RS v Clevelandu 20 filmov (20 kolutov)

Zbirka zvočnih zapisov, 107 ks avdiokaset

Zasebno arhivsko gradivo

Bučar France, Ljubljana, 14 registratorjev v obliki spisovnega gradiva in del gradiva na USB ključu z osebnega računalnika

Corsellis John, Cambridge, 8 š, 0,8 tm, darilo

Društvo slovenskih skladateljev, originalni notni zapisi skladatelja Zvonimirja Cigliča, 1 š

Hrvaški sokol v Krapini, 1 k, 0,01 tm, darilo

Matematik Ivan Molinar, 1910–1983, 7 š, 0,8 tm

Matematik Ivan Vidav, 1958–1974, 1 š, 0,1 tm

Matematik Josip Plemelj, 1873–1992, 19 š, 2,1 tm

Matematik Rihard Zupančič, 1901–2001, 4 š, 0,4 tm

Miles Keith Charles, 1989–2001, 9 š, 1,0 tm

Rajko Jamnik, 1960–1983, 6 š, 0,6 tm

SCT d. d. Ljubljana, ca. 35000 listov, darilo

Šeligo Rudi, Kranj, 4 š

Šribar Vinko, 1950–1989, 2 š, 0,2 tm, darilo

Zbirka gradiva Slovencev v Kanadi – prevzem fotokopij zasebnega arhivskega gradiva slovenskih društev v Kanadi, 1991–2007, 1 š, 0,1 tm

Zbirka kart in zemljevidov, 1 ks, nakup

Zbirka okupatorjevi zaporji in taborišča, 1941–1946, gradivo KL Dachau, 1 t. e.

Zbirka plakatov, letakov in koledarjev, 17 ks, darilo

Filmsko arhivsko gradivo, zasebno arhivsko gradivo (odkup, darilo ali depozit)

Zbirka filmov: 262 naslovov (319 kolutov)

Darilo:

AGRFT, 2 dvd

Cebam, 2 dvd

CV Koncept, 1 dvd

Derganc Vida, 30 kolutov

Emotionfilm, 1 dvd

Fatamorgana, 1 dvd

Film in videoklub Maribor, 13 dvd

Fotosspring, 1 dvd
 Galičič Jure, 1 dvd
 Gombač Metka, 1 dvd
 Hren Slavko, 1 dvd
 Hungaro filmlab, 1 dvd
 Ivanuša Tinček, 1 dvd
 Javni zavod Park Škocjanske jame, 1 dvd
 Kinoateljje Gorica, 3 dvd
 Korean film archive, 3 dvd
 Košir Igor, 1 dvd
 Kovač Janez, 1 cd
 KUD Cineast, 1 dvd
 Libra news, 2 dvd
 Manček Marjan, 1 dvd
 Megaklik, 1 dvd
 Meglič Janez, 2 filma, 2 koluta
 Mestna občina Kranj, 2 dvd
 Mladinski kulturni center Medvode, 1 dvd
 Narodni filmovy archiv, 5 dvd
 Občina Jezersko, 1 dvd
 Petra Pan production, 1 dvd
 Prirodoslovni muzej Slovenije, 5 dvd
 Pro plus, 1 dvd
 Prodnik Igor, 5 dvd
 Prodok teater, 1 dvd
 Radešček Borko, 2 dvd
 Radiotelevizija Slovenija, 9 dvd
 Slovaško arhivsko društvo, 1 dvd
 Slovenski etnografski muzej, 3 dvd
 Slovensko narodno gledališče Nova Gorica, 2 dvd
 Srednja elektro šola Ljubljana, 2 dvd
 Srednja šola za elektrotehniko in računalništvo Ljubljana, 1 dvd
 Steinbacher Koni, 4 dvd
 Štader Dražen, 1 dvd
 Televizija Medvode, 4 dvd
 Tršan Lojz, 1 dvd
 Video Oskar, 1 dvd
 Zavod za kulturno dediščino, 1 dvd
 Zgodovinski arhiv Celje, 1 dvd
 ZRC SAZU, 1 dvd

Depozit:

Doba Epis, 1 film, 5 kolutov
 Forum Ljubljana, 1 film, 12 kolutov
 Kinoateljje Gorica, 25 filmov, 25 kolutov
 Muzej novejšje zgodovine Ljubljana, 1 film, 1 kolut
 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, 1 film, 1 kolut
 Slovenski etnografski muzej, 1 film, 2 koluta
 Smasek Uroš, 2 filma, 2 koluta

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

Beatifikacije, 1 ks
 KAL, 0,1 tm

Muzejska zbirka, 0,1 tm
 Razno, 16 ks
 ŠAL in društva, 0,1 tm
 Zapuščina J. Črnivec, 0,1 tm
 Zapuščina škofa Alojzija Šuštarja, 10,1 tm
 Zapuščina škofa Gregorija Rožmana, 0,1 tm
 Zbirka CD zgoščenk, 2 ks
 Zbirka videokaset, 0,2 tm
 Zbirka zgoščenk, 3 ks
 ŽA Črmošnjice, 0,3 tm
 ŽA Domžale, 3,1 tm
 ŽA Komenda, 0,2 tm
 ŽA Kranj – Šmartin, 1 knjiga
 ŽA Ljubljana – Rudnik, 1,0 tm
 ŽA Novo mesto – Šmihel, 6,5 tm
 ŽA Rob, 0,2 tm
 ŽA Semič, 5,2 tm
 ŽA Zapoge, 2,5 tm
 ŽU Bloke, 1 knjiga
 ŽU Borovnica, 1 knjiga
 ŽU Dragatuš, 1 knjiga
 ŽU Homec, 1 knjiga
 ŽU Ig, 1 knjiga
 ŽU Jesenice, 1 knjiga
 ŽU Predoslje, 1 knjiga
 ŽU Raka, 1 knjiga
 ŽU Sela pri Šumberku, ŽU Šentrupert, 2 knjigi
 ŽU Sostro, ŽU Ljubljana – Sv. Nikolaj, ŽU Ljubljana – Sv. Peter, 6 knjig
 ŽU Stara Oselica, ŽU Žiri, 2 knjigi
 ŽU Šentlambert, 1 knjiga

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

Prepisi matičnih knjig 1835–, 0,7 tm
 Zapuščine škofov: Tomažič, Ivan, Jožef, reprodukcija gradiva iz NŠOM-a, razširitev fonda škofa Tomažiča, 20. stol., 0,2 tm
 Zbirka Postopek za mučence, 20. stol., 0,1 tm

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Javno arhivsko gradivo

AJPES Koper; APP Koper – Statistika, 1995–2001, 34 š, 3,4 m
 Casino Portorož, 1964–2000, 49 š, 4,9 tm
 Fakulteta za pomorstvo in promet, Portorož, 1960–1999, 228 š, 23,5 tm
 Javno tožilstvo pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko Primorje in Trst, 1945–1946, 2 š, 0,2 tm, odkup
 Notarka Nevenka Kovačič, Koper, 1995–2007, 135 š, 82 knjig, 13,5 tm
 OŠ Ciril Kosmač Piran, 1944–2005, 135 š, 13,5 tm
 OŠ Pivka, 1859–1996, 95 š, 9,5 tm

Srednja gostinska in turistična šola Izola, 1964–1986, 56 š, 5,6 tm

Temeljno sodišče v Kopru – enota v Piranu, 1979–1994, 357 š, 35,7 tm

UE Piran; Skupščina občine Piran s predhodniki, 1961–1995, 146 š, 14,6 tm

Višje javno tožilstvo za Istrsko okrožje Koper, 1952, 1 mapa, 0,1 tm, odkup

Zasebno arhivsko gradivo

Osební fond Miro Kocjan, 1952–2007, 15 š, 1,5 tm

Osební fond prof. Eda Mihevca, 1953–1981, 10 š, 11 tm načrtov, 12 tm, darilo

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Javno arhivsko gradivo

Bistriške mesnine d.d., 1965–2000, 0,9 tm

Dijaški dom Lizike Jančar, Maribor, 1979–1997, 14,0 tm

Marles storitve Maribor d.o.o., 1940–2002, 0,3 tm

MPP tehnične službe Maribor, 1942–2002, 0,3 tm

Občinsko javno tožilstvo Ljutomer, 1947–1978, 10,4 tm

Okrožno javno tožilstvo Murska Sobota, 1946–1978, 23,3 tm

SANA d.o.o., 1889–1991, 1,8 tm

SITECO d.o.o., 1976–2006, 5,7 tm

Splošna bolnišnica Slovenj Gradec, 1971–1975, 12,5 tm

Tekstilni inštitut Maribor, 1952–2006, 26 tm

Dopolnitve:

AVTO TAP d.o.o. Maribor, 1955–1995, 1,5 tm

Center za socialno delo Maribor, 1967–1981, 98,4 tm

Elektrokovina MB, 1956–1994, 2,0 tm

Ferromoto Maribor (personalne mape), 1991–1995, 1,5 tm

Jeklotehna Maribor, 1994–2000, 3,0 tm

Kazensko popoljševalni zavod Rogoza, 1972–2002, 1,3 tm

Mariborski vodovod, 1965–1980, 12,5 tm

Metalna ECCE, 1993–2004, 0,6 tm

Metalna SSD, 1998–2007, 0,7 tm

Okrajno sodišče Lendava, 20. stol., 8,0 tm

Okrajno sodišče Murska Sobota, 1966–1971, 8,7 tm

Skupščina občine Maribor, 1976–1980, 53,1 tm

Skupščina občine Murska Sobota, 1963–1992, 9,0 tm

Skupščina občine Slovenj Gradec, 1979–1980, 14,9 tm

Skupščina občine Slovenska Bistrica, 1976–1982, 64,5 tm

Svila tekstilna tovarna d.d., 1938–2004, 23,0 tm

TAM tovarna avtomobilov Maribor, 1995–2003, 1,3 tm

Arhivsko gradivo, ki je bilo predano drugim arhivom in muzejm:

Zgodovinskemu arhivu Ptuj:

Občina Ptuj, 1937, 0,1 tm

Okupacijska občina Ptuj, 1941–1945, 0,1 tm

Sresko načelstvo Ptuj, 1920–1934, 0,1 tm

Zgodovinskemu arhivu Celje:

Okupacijska občina Trbovlje, 1941–1944, 0,1 tm

Muzeju narodne osvoboditve Maribor:

Zbirka pokalov Tovarne avtomobilov Maribor d.d. v stečajju

Zasebno arhivsko gradivo

Borilni nanbudo klub KAZE Miklavž na Dravskem polju, 2002–2007, 0,1 tm

Gaborovič Nada, 1936–2004, 2,1 tm

Konjeniški klub Maribor, 1923–2004, 1,1 tm

Koropec Jože, 1923–2004, 8,6 tm

Košarkaški klub Duplek, 1996–2007, 0,2 tm

Prostovoljno industrijsko društvo TVT Maribor, 1921–1994, 2,0 tm

Sovič Boris, 1998–2006, 2,5 tm

Turistična zveza Maribor, 1958–1993, 2,6 tm

Dopolnitve:

Albumi, 19.–20. stol., 10 albumov, 543 fotografij in razglednic, odkupi

Drobni tiski, 20. stol., 0,2 tm, odkupa

Fototeka, 1899–1950, 148 razglednic in fotografij, odkupa

Reiser Matevž, 19. stol., 0,1 tm

Varia starejšega gradiva, 1845–20. stol., 0,2 tm, odkupa

Varia, 19.–20. stol., 0,2 tm, odkupa

Zemljevidi, 19.–20. stol., 26 zemljevidov, odkup

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

Javno arhivsko gradivo

Kegljaški klub Tekstina Ajdovščina, 1955–2000, 1 š, 0,1 tm

Kmetijsko-gospodarska šola Vipava, 1958–1959, 1 mapa

Komunala Nova Gorica, 1950–1990, 5 š, 0,5 tm

Krajevna organizacija zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Vipava, 1973–1986, 1 mapa

Krajevni ljudski odbor Plave, 1951–1952, 1 zvezek

Medobčinska kegljaška skupnost Gorica, 1983–1998, 1 mapa

Modna konfekcija Ideal Nova Gorica, 1961–2004, 6 š, 0,6 tm

Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Ajdovščina, 1976–1989, 1 mapa

Odred Bistra Soča Kanal, 1967–1983, 1 š, 0,1 tm
 Okrajno sodišče Nova Gorica, 1944–1954, 72 š, 3 knjige, 7,3 tm
 Okrožno sodišče Nova Gorica, 1945–1956, 59 š, 5,9 tm
 Osnovna šola Bilje, 1946–1987, 1 š, 0,1 tm
 Osnovna šola Deskle, 1930–1963, 1 mapa
 Osnovna šola Dobrovo, 1936–1971, 21 š, 2,1 tm
 Osnovna šola Kanal, 1945–1997, 34 š, 1 knjiga, 3,4 tm
 Osnovna šola Miren, 1947–1991, 22 š, 2,2 tm
 Osnovna šola Vipava, 1945–1993, 28 š, 1 ovoj, 1 ks, 2,8 tm
 Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 1995–2005, 3 š, 0,3 tm
 Razno gradivo iz prevzema "Goriški muzej", 166 š, 16,6 tm
 Splošno gradbeno podjetje Posočje Tolmin, 1976–1984, 1 š, 0,1 tm
 Športno društvo Partizan Renče, 1953–2007, 1 mapa
 Tekstilna tovarna Okroglica Volčja Draga, 1980–1998, 8 š, 0,8 tm
 Varia – zbirke, 1939, 1 mapa
 Zbirka filmov, 1968, 1 naslov
 Zbirka fotokopij, 1895–1926, 70 ks
 Zbirka gradiva o slovenskih železničarjih na Primorskem od začetkov delavskega gibanja do leta 1947, 1907–1981, 5 š, 2 kartoteki, 0,7 tm
 Zbirka gradiva za druge razstave in publikacije, 1944–1993, 1 š, 0,1 tm
 Zbirka gradiva za razstave in publikacije Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, 2004–2006, 7 map, 0,1 tm
 Zbirka mikrofilmov, 1939, 22 kolutov
 Zbirka pečatnikov, 1991, 1ks
 Zbirka videofilmov, 2007, 4 naslovi
 Zbirka zgoščenk, 1946–2007, 7 ks
 Zbirka zvočnih zapisov, 1978–2004, 10 ks
 Zveza kulturnih organizacij Ajdovščina, 1979–1997, 4 š, 0,4 tm

Zasebno arhivsko gradivo

Aleksander Ternovec, 1900–1935, 1 mapa, odkup
 Anton Terčič, 1930–1972, 1 š, 0,1 tm
 Anuška Prijatelj, 1923–1988, 1 mapa
 Branko Lušina, 1972–2001, 1 mapa
 Branko Marušič, dr., 1980–2006, 1 š, 0,1 tm
 Čitalnica v Kanalu, 1867, 1 dokument
 Dorica Makuc, 1933–1980, 33 fotografij
 Družina Černe, 1906–1947, 2 š, 0,2 tm
 Fran Žgur, 1910–1970, 260 fotografij
 Franc Čibej, 1913–1966, 1 mapa
 Franc Jakončič, 1864–1927, 1 mapa
 Gabrijel in Mihaela Lušina, 1928–2003, 1 š, 0,1 tm
 Jožko Krivec, 1944–1975, 1 š, 0,1 tm
 Ludvik Laharnar, 1926–1987, 2 š, 0,2 tm, odkup

Ludvik Zorzut, 1940–1972, 1 mapa
 Marko Vuk, 1955–2004, 12 š, 1,2 tm
 Martin Golja, trgovec z lesom, Grahovo, 1927–1936, 1 š, 0,1 tm
 Valerija Čibej, roj. Šuštar, 1928–1958, 1 mapa
 Varia – razni dokumenti iz osebnih zapuščin, 1901–1966, 2 mapi, 1 ks
 Zbirka fotografij, 1945–1952, 8 fotografij
 Zbirka fotokopij, 1920–1945, 16 ks
 Zbirka negativov na steklenih ploščah, 1930–1963, 891 ks
 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 2007, 1ks
 Zbirka razglednic krajev, 1900–2007, 41 ks
 Zbirka zgoščenk, s.d., 1 ks
 Zofija Stres, 1944–1998, 1 š, 0,1 tm, odkup
 Zora Hrepevnik, 1945–2002, 1 mapa, 1 zvezek

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

Prepisi matičnih knjig za leto 2006, 0,40 tm
 Gospodarska uprava, 1,20 tm
 Osebni arhiv Leopolda Jurce, 15 š
 Osebni arhiv Vinka Kobala, 27 š
 Prepisi matičnih knjig ŽU Koper, 1 cd

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

Javno arhivsko gradivo

Center za socialno delo Brežice, 1940–1969, 4,6 tm
 Delavski dom Trbovlje, 1969–1975, 0,2 tm
 Delovno in socialno sodišče v Ljubljani, oddelek v Brežicah, 1975–1989, 8 tm
 Dom upokojencev Polzela, 1956–2006, 1,2 tm
 Društvo mobilizirancev v nemško vojsko, 2002–2005, 4,5 tm
 Eti Elektroelement, Izlake, 1960–1991, 5,9 tm
 Fototeka Šentjurske novice, 1917, 1943, 2003–2006, 2000 fotografij
 Gradivo političnih strank (volilna propaganda), 2007, 0,1 tm
 Javni sklad za KD, OE Celje, Zveza kulturnih organizacij, 1970–1990, 13 tm
 Kmetijska zadruga Trnava Gomilsko, 1954–2004, 1,4 tm
 Krajevna skupnost Ponikva in Občina Ponikva, 1891–1967, 2 tm
 Leopold Grahek (podfond Rudnik Zagorje), 1888–1987, 1,1 tm
 Lisa Sevnica, 1965–1990, 2 tm
 Muzej Velenje, 2005–2006, 0,1 tm
 Krajevna skupnost Tabor, 1975–2000, 1,1 tm
 Občinsko združenje borcev za vrednote NOB Sevnica, 1947–1987, 3 tm
 Območno združenje borcev za vrednote NOB Brežice, 1958–1995, 3 tm
 Osnovna šola Brestanica, 1969–1999, 0,7 tm

- Osnovna šola Leskovec pri Krškem, 1894–1976, 2,9 tm
- Osnovna šola Leskovec pri Krškem, Nižja gimnazija Leskovec pri Krškem, 1946–1960, 0,1 tm
- Osrednja knjižnica Celje, 1947–1991, 4 tm
- Okupacijska občina Trbovlje, 1942–1945, 0,1 tm
- Rudnik Trbovlje, Hrastnik, 1881–1995, 13,5 tm
- Svea Zagorje ob Savi, 1974–1992, 0,8 tm
- Šolski center Šentjur, 1906–1959, 0,8 tm
- Termoelektrarna Šoštanj, 1957–1990, 4,1 tm
- TIC Velenje, 2007, 0,1 tm
- Transport Krško, 1976–2006, 1,2 tm
- Album fotografij: Razstava podjetij MLO Celje, 29. 2.–7. 3. 1948, 34 fotografij
- Skupščina občine Hrastnik, 1973–1985, 48,8 tm
- Skupščina občine Laško, 1966–1975, 17,5 tm
- Skupščina občine Sevnica, 1991–1994, 15,3 tm
- Skupščina občine Šentjur, 1973–1994, 38,5 tm
- ObLO Trbovlje, 1951–1961, 4,6 tm
- Okrajna volilna komisija Trbovlje, 1998–2004, 2,3 tm
- Skupščina občine Trbovlje, kartotečna kazala, 1962–1992, 13 tm
- Skupščina občine Zagorje, 1977–1990, 16,6 tm
- Skupščina občine Žalec, 1986–1990, 13,9 tm
- Združenje borcev za vrednote NOB Laško, 1962–1991, 1 tm
- Združenje borcev za vrednote NOB Žalec, 1958–1985, 6 tm
- Zasebno arhivsko gradivo**
- Ojsteršek Lidija, zgodovina Zagorja ob Savi, 1942, 1948, 0,1 tm, darilo
- Tratnik Zoran, kupno pismo, vpisnik poslane pošte, register, 1691, 1776, 1777, 0,1 tm, darilo
- Dopolnitve:*
- Foto Sherpa, 2000–2005, 1500 fotografij, odkup
- Katastrski načrt, 1 ks, odkup
- Okupacijska občina Šentjur, 1942–1945, 0,1 tm, odkup
- Razglednic različnih krajev, 295 ks, odkup
- ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA**
- Javno arhivsko gradivo**
- AJPES Ljubljana; SDK Domžale, 2001, 15 š, 1,5 tm
- AJPES Ljubljana; SDK Kamnik, 2001, 7 š, 0,7 tm
- AJPES Ljubljana; SDK Kočevje, 2001, 1 š, 0,1 tm
- AJPES Ljubljana; SDK Ljubljana, 2000–2001, 318 š, 31,8 tm
- Belinka Ljubljana, 1956–1990, 78 š, 7,8 tm
- Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1946–2007, 8 š, 0,8 tm
- Gozdno gospodarstvo Novo mesto, 1958–1990, 121 f, 15 tm
- Kladivar Žiri, 1949–1995, 32 š, 3,2 tm
- Kmetijsko gozdarska zadruga Logatec, 1955–1990, 29 š, 2,9 tm
- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, 1961–1995, 5 š, 0,5 tm
- Komunala Novo mesto, 1893–2000, 103 f, 4 š, 14 tm
- Komunalnocestna skupnost občine Logatec, 1978–1988, 1 š, 0,1 tm
- Labod Novo mesto, 1962–1991, 30 f, 1 š, 3,5 tm
- Lesna industrija Litija, (1910)1946–1990, 4 š, 0,5 tm
- Lončarsko podjetje Komenda, 1930–1990, 1 š, 0,1 tm
- Loški muzej Škofja Loka, 1948–1977, 27 š, 2,7 tm
- Loški oder Škofja Loka – plakati in gledališki listi, 1988–2007, 1 m, 34 plakatov
- Mestna občina Kranj, protokol, 1950–2000, 10 š, 1 tm
- Mestni sekretariat za notranje zadeve Ljubljana, 1947–2000, 244 š, 24,4 tm
- Mladinska knjiga Ljubljana, 1969–1995, 62 š, 6,2 tm
- Občinski ljudski odbor Logatec – Skupščina občine Logatec, 1953–1994, 116 š, 3 kartoteke, 11,9 tm
- Občinski odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Domžale, 1951–1988, 28 š, 2,8 tm
- Okrajni fizikalni odbor Idrija, 1945–1949, 2 š, 0,2 tm
- Okrajno sodišče Jesenice, 1961–1978, 85 š, 160 f, 30 tm
- Okrajno sodišče Ljubljana, 1850–1970, 1477 š, 9 f, 194 k, 29 kt, 163,7 tm
- Okrajno sodišče Trebnje, 1945–1980, 70 f, 10 tm
- Okrajno sodišče Vrhnika, 1962–1978, 6 f, 171 k, 17,7 tm
- Okrožno sodišče v Ljubljani, 1924–1933, 17 š, 1,7 tm
- Osnovna šola Cvetka Golarja Škofja Loka – kronike, 1959–1995, 2 š, 0,2 tm
- Osnovna šola Koroška Bela, 1945–1980, 22 š, 2,2 tm
- Podružnična osnovna šola Reteče, 1936–2005, 6 š, 0,6 tm
- Posebni odbor Civilne zaštite za ocenitev popotresne škode leta 1976, 1976–1978, 1 š, 0,1 tm
- Rudnik urana Žirovski Vrh, 1962–2007, 57 š, ok. 1800 kosov kart, 7,2 tm
- Samoupravna interesna skupnost socialnega skrbstva občine Logatec, 1978–1988, 1 š, 0,1 tm
- Samoupravna interesna skupnost za ceste občine Logatec, 1983–1987, 1 š, 0,1 tm
- Samoupravna interesna skupnost za varstvo pred požarom občine Logatec, 1986–1989, 1 š, 0,1 tm
- Samoupravna interesna skupnost za zaposlovanje občine Logatec, 1987, 1 š, 0,1 tm
- Samoupravna interesna skupnost za zdravstvo občine Logatec, 1980, 1 š, 0,1 tm
- Samoupravna komunalna interesna skupnost občine Logatec, 1976–1990, 1 š, 0,1 tm
- Samoupravna stanovanjska skupnost občine Logatec, 1974–1990, 2 š, 0,2 tm

Skupne strokovne službe Samoupravne stanovanjske skupnosti in Komunalnocestne skupnosti občine Logatec, 1980–1990, 1 š, 0,1 tm

Skupne strokovne službe samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje občine Logatec, 1978–1989, 1 š, 0,1 tm

Skupščina občine Idrija, 1993–1994, 153 f, 23 tm

Skupščina občine Kranj, kartoteka, 1973–1992, 60 kartotečnih š, 6 tm

Skupščina občine Škofja Loka – redna registratura, 1989, 70 š, 7,7 tm

Skupščina občine Trebnje, 1964–1972, 132 f, 18 tm

Stol Kamnik, 1950–1989, 46 š, 4,6 tm

Upravna enota Kranj – rojstne matične knjige, 1946–1997, 345 š, 34,5 tm

Vodovod Kanalizacija Ljubljana, 1989–1992, 5 š, 0,5 tm

Žito Ljubljana, 1964–1991, 48 š, 1 film. kolut, 4,9 tm

Živila Kranj, 1951–2005, 23 š, 3284 ks fotografij, 2,3 tm

Zasebno arhivsko gradivo

Ivan in Franja Tavčar, Visoko, preslikave fotografij, 1850–1900, 30 ks (že dolgo v arhivu, vendar do sedaj še neevidentirano)

Jedilni list, 1936, 1 ks, nakup

Kulturnometniško društvo Brata Križnar Godešič, 1934–1988, 3 k, 0,1 tm, darilo

Litografija, 1842–1849, 2 ks, nakup

Marjan Masterl Škofja Loka, 1930–2000, 32 š, 3,2 tm, darilo

Mestni fizik, mestni fizikat v Ljubljani, 1874–1945, 3 š, 0,3 tm, darilo

Razglednice, o. 1900–1932, 29 ks, nakup

Tisočletnica vasi Godešič, 2007, 1 š, 0,1 tm, darilo; 30 DVD, darilo

Tovarna vodnih turbin Schneider Škofja Loka, 1935–1945, 1 m, darilo

Zbirka razglednic in fotografij, 1880–1925, 1 album = 29 ks, 0,1 tm, nakup

Zbirka razglednic in fotografij, 1922–1955, 16 ks, darilo

Zbirni fond, spomini Jakoba Jermana, 1956–1957, 1 m, 0,1 tm, darilo

Župan Franci Koncilija, 2001–2005, 1 m, 0,1 tm, darilo

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

Javno arhivsko gradivo

Glasbena šola Karol Pahor Ptuj, 1923–1998, 59 š, 6 tm

Lovska družina Jože Lacko Ptuj, 1958–1961, 1 š, 0,1 tm

Lovska družina Ormož, 1961–1968, 1 š, 0,1 tm

Okrajno in občinsko sodišče Ptuj, 1966–1978 (1902–1909; 1942–1945), 644 š, 7 š kart, 66 tm

Okrožno državno tožilstvo na Ptuj, 1945–1990, 69 š, 147 vpisnikov, 9 tm

Skupne službe krajevnih skupnosti občine Ptuj, 1972–1996, 79 š, 7,9 tm

Skupščina občine Ptuj, Zapisniki IS in skupščine, 1973–1994, 54 š, 5,4 tm

Zavod za zaposlovanje, 1956–1998, 70 t. e.

Združena lista socialnih demokratov Ptuj, 1976–2005, 33 š, 3,3 tm

Zasebno arhivsko gradivo

Loparnik Milica, 1928–1977, fotografije, 57 ks, darilo

Mlekarna Ptuj, 1962–2000, 16 š, 1,6 tm

Plakat Okrajna obrtna razstava v Ptuj 16.–23. X. 1949, nakup

Rebernak Janez, 1975–1998, 9 š, 0,9 tm, darilo

Rodbina Lešnik, Limbuš, 1829–1917, 1 m, 0,1 tm, darilo

Združena lista Socialnih demokratov, 1963–2005, 33 š, 3,3 tm, delno javno in delno zasebno arhivsko gradivo, darilo

Znižana vožnja po železnici (Kos Boris), nakup

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2007

Sonja ANŽIČ

77. nemško arhivsko zborovanje, Mannheim, 25. do 28. september 2007 (O delu arhivskega društva Slovenije). *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 180–181.
- Der Archivar 2006 (Tuji časopisi in revije). *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 177–181.
- Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospodstva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) v letu 2006. *Obvestila Arhiva Republike Slovenije* XXIII, št. 1, Ljubljana 2007, str. 350–352 (soavtorici Mira Hodnik, Judita Šega).
- Prebivalstvo občine Vrhnika na prelomu 19. in 20. stoletja, 4. del. *Vrbiški razgledi* 8, Vrhnika 2007, str. 192–240.
- Pregled stanja skladišč LJU I–IV in gradiva ter ocena dejavnikov tveganja. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 60–70 (soavtorica Barbara Pešak Mikec).

Bojana ARISTOVNIK

- Hiša pisanih spominov: jubilejni zbornik ob 50-letnici Zgodovinskega arhiva Celje. *Zgodovina v šoli* XVI (2007), št. 1, str. 84–87.
- Razvoj Splošne bolnišnice Celje po drugi svetovni vojni. *Splošna bolnišnica Celje*. Celje: Splošna bolnišnica, 2007, str. 92–197 (soavtor Bojan Cvelfar).

Jožica BAJGOT

- Pregled stanja skladišč Pokrajinskega arhiva Maribor in ocena dejavnikov tveganja. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 83–94 (soavtorica Nina Gosteničnik).

Borut BATAGELJ

33. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, Kranj, 19.–21. oktober 2006. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 519–521.

Eza Serbec Maire (1913–1990): najboljša slovenska tenisačica s srede prejšnjega stoletja. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 510–513.

Fanny Susan Copeland (1872–1970): profesorica angleškega jezika in književnosti, pionirka slovensko-angleškega in škotskega spoznavanja. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 125–128.

Joža Trdina (1892–1991): športna pedagoginja, ki je poskrbela za šolsko in športno razgibanje mladine. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 280–283.

Lidija Rupnik Šifrer (1915–2003): vrhunska telovadka in olimpijka. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 546–549.

Marko Zajc, Kje se slovensko neha in hrvaško začne: slovensko hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 1–2, str. 245–247.

Marta Pustišek (1917–1966): vrhunska telovadka prve olimpijske postave, Berlin 1936. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 554–557.

Mira Marko Debelak–Deržaj (1904–1948): vrhunska alpinistka, publicistka in raziskovalka slovenskih gora. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 396–399.

Nada Lampret Souvan (1914–1996): pionirka v plavanju in odlična gledališka in filmska kostumografinja. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 530–533 (soavtorica Marija Kobi).

Ocena materialnega varstva arhivskega gradiva v Zgodovinskem arhivu Celje. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 95–106 (soavtorica Sonja Jazbec).

Pavla Jesih (1901–1976): drzna alpinistka, ki je preplezala več prvenstvenih smeri, kulturno obzorje pa je podjetno razširila s kinodvoranami. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 376–379.

Šport in ženska na Slovenskem do druge svetovne vojne. *Frauen. Männer*. Klagenfurt: Drava, 2007, str. 27–56.

Tomaž Pavlin, "Zanimanje za šport je prodrlo med Slovenci že v široke sloje": telesnokulturno in športno organiziranje na Slovenskem pred prvo svetovno vojno in po njej. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 1–2, str. 247–249.

Vizija športnega kompleksa z lastno identiteto. *Ljubljana, glasilo Mestne občine Ljubljana XII* (2007), št. 8, 9, str. 27–28.

Žarko BIZJAK

Klasificiranje pravosodnih organov, njihovih funkcij oziroma aktivnosti ter arhivskega gradiva. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 115–124.

Smeri razvoja sodobne arhivistike. *Arhivistika-zgodovina-pravo, Vilfanov spominski zbornik*. Gradivo in razprave 30, Ljubljana 2007, str. 113–118.

Aleksander BLAZNIK

Himalajska dediščina v Arhivu Republike Slovenije in arhivu Radia in televizije Slovenija. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 234–247 (soavtorici Marta Rau Selič, Jožica Hafner).

Zdenka BONIN

Mariegola splitske bratovščine sv. Barbare in poročila beneških funkcionarjev o delovanju koprskje bratovščine sv. Barbare. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 129–148.

Ocena pogojev materialnega varstva arhivskega gradiva v skladiščih Pokrajinskega arhiva Koper. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 107–125 (soavtorica Mirjana Kontestabile Rovis).

Nataša BUDNA KODRIČ

Pogled na sodelovanje med slovenskimi arhivi. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 229–232.

Metka BUKOŠEK

Okrožna sodišča kot trgovska sodišča 1850–1941. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 29–46.

Jubilejno zborovanje madžarskih arhivistov, Vesz-

prem 28.–30. avgust 2006. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 145–146.

Poslovanje okrajnih sodišč na primeru poslovníkov iz leta 1897–1933. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 57–80.

Bojan CVELFAR

Gizelina ali Splošna bolnišnica Celje od ustanovitve do konca prve svetovne vojne. *Splošna bolnišnica Celje*. Celje: Splošna bolnišnica, 2007, str. 26–61.

Gradec, Avstrija. Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila* 23 (2007), št. 1, str. 203.

Ob desetletnici Letopisa, Celjski jutri: Slavna preteklost – obetajoča prihodnost? *Letopis 2007*. Mestna občina Celje, Občina Dobrna, Občina Štore, Občina Vojnik, Celje: Fit Media d.o.o., 2007, str. 366.

Prebivalstvo v videmski župniji od konca 18. do prve polovice 20. stoletja. *Med najlepše kraje slovenskega Štajerja šteje se župnija Videm*. Videm – Krško: Župnija Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2007, str. 70–103.

Prvi zdravniki na Celjskem in meščanski špital do ustanovitve Gizeline bolnišnice, *Splošna bolnišnica Celje*. Celje: Splošna bolnišnica, 2007, str. 10–25.

Razvoj Splošne bolnišnice Celje po drugi svetovni vojni. *Splošna bolnišnica Celje*. Celje: Splošna bolnišnica, 2007, str. 92–197 (soavtorica Bojana Aristovnik).

Nada ČIBEJ

Kako se pripraviti na uvodjenje elektronskih arhiva. *Arhivska praksa* 10, Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, 2007, str. 250–263.

Komen v arhivskem gradivu: pristojnosti Pokrajinskega arhiva Koper segajo tudi na Kras. *Kras* 14 (oktober 2007), št. 83/84, str. 36–39.

Pokrajinski arhiv Koper: zgodovina, raziskovanje, zbirnica. *Kras* 14 (avgust 2007), št. 82, str. 18–21.

Sežana skozi fonde Pokrajinskega arhiva Koper – I. del. *Kras* 14 (december 2007), št. 85, str. 29–31.

Marjan DOBERNIK

Mikrofilmanje kot del sistema trajnega shranjevanja podatkov. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 39–52.

Marija ČIPIĆ REHAR

Anton Bajt – njegova vloga v povojnem dogajanju v katoliški Cerkví na Primorskem. *Kronika* 55 (2007), št. 2, str. 403–414.

Cerkev in oblast na Primorskem v letih 1945–1953. Družina, Ljubljana 2007, str. 307.

Torošev odnos do CMD. *Torošev simpozij v Rimu*, Celje 2007, str. 227–238.

France Martin DOLINAR

Apostolski administrator Mihael Toroš in nadškof Vovk. *Torošev simpozij v Rimu*, Celje 2007, str. 267–273.

Die Position der katholischen Kirche unter den Slovenen 1848–1939 unter besonderer Berücksichtigung der Region Krain, *Mensch, Staat und Kirchen zwischen Alpen und Adria 1848–1938: Einblicke in Religion, Politik, Kultur und Wirtschaft einer Übergangszeit* (uredili: W. Drobesh, R. Stauber, P. G. Tropper), Klagenfurt 2007, str. 239–245.

Ema Krška in Slovenci. *Emina romarska pot – zbornik referatov*, Podstreda 2007, str. 24–29.

Frintaneum (Avguštinca) in Cerkev na Slovenskem. *Bogoslovni vestnik* 67 (2007), str. 19–22.

Katoliška akcija – elita v Cerkvi in družbi na Slovenskem med obema vojnoma? *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941* (zbornik simpozija), Ljubljana 2007, str. 269–278.

Ljubljanski škofje. Ljubljana: Družina, 2007.

Ljubljanski škofje. *Upodobitve ljubljanskih škofov*, Ljubljana 2007, str. 11–89.

Spremna beseda. *Upodobitve ljubljanskih škofov*, Katalog razstave, Ljubljana 2007, str. 9.

Upodobitve ljubljanskih škofov. *Vodnik po razstavi*, Ljubljana (Narodna Galerija) 2007, str. 9–12.

Vključitev župnije Šmarje v ljubljansko nadškofijo. *Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju*, Šmarje–Sap 2007, str. 149–159.

Ljuba DORNIK ŠUBELJ

Fieldingova misija v zapisih OZNE. *Prispevki za novejšo zgodovino* 46 (2006), št. 2, str. 81–92. Izšlo v letu 2007.

New research in German intelligence history: fifty years of Bundesnachrichtendienst 1956–2006: the BND in historical context. *Zgodovinski časopis* 60 (2006), št. 3/4, str. 473–476. Izšlo v letu 2007.

Podatki o kršitvah človekovih pravic v času druge svetovne vojne v fondu Dravskih elektrarn. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 186–189.

Sebastian Ritchie. Our man in Yugoslavia. The story of a Secret Service operative. Frank Cass: London, 2004. *The journal of intelligence history* 6 (2006), no. 1, str. 122–125.

Varstvo osebnih podatkov pri vpogledu v osebne dosjeje nekdanje SDV. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 83–87.

Varstvo osebnih podatkov pri vpogledu v osebne dosjeje nekdanje SDV. *Zbornik radova*, Prvi kongres arhivista Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2.–4. november 2006, str. 417–425. Izšlo v letu 2007.

Darinka DRNOVŠEK

Arhivski vjesnik, 48/2005, *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 174–177.

Arhivski vjesnik, 49/2006. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 201–205.

Suzana FELICIJAN BRATOŽ

Prezem arhivskega gradiva plebiscitnega referenduma o samostojnosti Republike Slovenije. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 453–458.

Upravljanje dokumentarnega in arhivskega gradiva. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*. Ljubljana (2007), str. 13–29.

Igor FILIPIČ

Pregled stanja skladišč Nadškofijskega arhiva Maribor in poskus objektivne ocene dejavnikov tveganja, *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 157–169 (soavtorica Ilaria Montanar).

Ivan FRAS

20. mednarodno arhivsko posvetovanje Arhivska praksa 2007, Tuzla, 18.–19. oktober 2007. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 182–184 (soavtorica Nežka Rašl).

140 let "Besede". *140-obljetnica prve Besede*, Mala Nedelja 2007 (govor).

Hercegovščak, Podgrad in Gornja Radgona v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. *Simpozij pod naslovom Trg Gornja Radgona 1907–2007*, Gornja Radgona 2007 (predavanje).

Izredne razmere v Zgodovinskem arhivu na Ptuj. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 32–36.

Izredne razmere v Zgodovinskem arhivu na Ptuj. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007) (predavanje).

Predstavitve Arhivskega društva Slovenije, Zgodovinskega arhiva na Ptuj in njegove informatizacije. *Posvetovanje Arhivskega društva Slovaške, Žilina 2007* (predavanje).

Ciril GALE

Evropska unija in zasebni neregistrirani arhivi. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6* (2007), str. 393–396.

Marijan GERDEJ

Znani in ne(po)znani dokumenti v znanih in nepoznatih arhivskih fondih in zbirkah v Mežiški dolini. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 204–207.

Natalija GLAŽAR

Drugi sestanek evropske arhivske skupine (EAG) v Bruslju. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 146–151.

Kulturna dediščina in digitalizacija v okvirih EU. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 55–63.

Metka GOMBAČ

Pavla Hočevar (1889–1972): učiteljica, publicistka, feministka. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 229–233.

Spacalovo družbeno in politično angažiranje po drugi svetovni vojni. *Lojze Spacal: življenjepis in bibliografija*. Kranj: Gorenjski muzej; Ljubljana: Moderna galerija, 2007, str. 9–13.

Nina GOSTENČNIK

Pregled stanja skladišč Pokrajinskega arhiva Maribor in ocena dejavnikov tveganja. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 83–94 (soavtorica Jožica Bajgot).

Marija GRABNAR

50-letnica Centra za konserviranje in restavriranje v Arhivu Republike Slovenije. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6* (2007), str. 137–144.

Pol stoletja: zbornik prispevkov ob 50-letnici delovanja Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije in ob interdisciplinarnem posvetu Svetloba in kulturna dediščina ter katalog ob razstavi, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2006, 163 strani (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Zbornik in katalog. Katalogi; zv. 28). *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 166–168.

Ugotavljanje, odbiranje in prevzemanje arhivskega gradiva. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 55–67.

Jožica HAFNER

Himalajska dediščina v Arhivu Republike Slovenije in arhivu Radia in televizije Slovenija. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6* (2007), str. 234–247 (soavtorja Marta Rau Selič, Aleksander Blaznik).

Tatjana HAJTNIK

Varstvo arhivskega in dokumentarnega gradiva v elektronski obliki. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 93–109.

Marija HERNJA MASTEN

Na Ptujskem se je stoletja vrtelo vse okrog vina, *Deset let poti med vinogradi in sadovnjaki od Jurija do Urbana*, Ptuj 2007, str. 10–41.

Pečat in grb Središča ob Dravi. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 9–18.

Primus znani neznanec Poetovione. *Štajerski Tednik LX* (2007), št. 98, petek 14. 12. 2007, str. 13; št. 100, petek 21. 12. 2007, str. 15; št. 101, petek 28. 12. 2007, str. 13; LXI (2008), št. 1, petek 11. 1. 2008, str. 13.

Zgodovinski mejniki ptujskega Magistrata / Historische Meilensteine des Rathauses in Ptuj / Historical Milestones of the Town Hall in Ptuj. *Katalog k 100-letnici magistrata Ptuj*, Galerija Magistrat, Mestna hiša Ptuj, 35 strani.

Bojan HIMMELREICH

Ivanka Zajc-Cizelj, Olepševalno in turistično društvo v Celju 1871–1941, zbornik ob 135-letnici delovanja društva, Lepo mesto, glasilo Turističnega društva Celje, Edicija 1871, Celje 2006. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 161–162.

Nekaj drobcev iz življenja Romov na Slovenskem. *Zgodovina za vse 14* (2007), št. 2, str. 132–144.

Sonja Jazbec, Od pergamenta do e-zapisa, razstava ob 50-letnici delovanja Zgodovinskega arhiva Celje (13. december 2006–31. maj 2007). *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 182–183.

Zborovanje madžarskih arhivistov, Nyíregyháza, 22.–24. avgust 2007. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 179–180.

Mira HODNIK

23. zborovanje Arhivskega društva Slovenije (poročilo o zborovanju). *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 177–178.

33. arhivsko zborovanje v Gradcu. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 184–185.

Javni arhivi in arhivsko gradivo iz naših krajev. *Komunitator – časopis FMR-media* 7, št. 36, februar 2007, str. 6–8.

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospostva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) v letu 2006. *Obvestila Arhiva Republike Slovenije* XXIII, št. 1, Ljubljana 2007, str. 350–352 (soavtorici Sonja Anžič, Judita Šega).

Trgovske poti Rudnika živega srebra Idrija. *Idrija on the Mercury Route of the Intercontinental Camino Real*, Idrija 2007, str. 47–63.

Borut HOLCMAN

Gospoščina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje med leti 1543–1941. Katalogi, zv. 27, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007, 63 strani (soavtorica Mojca Horvat).

Mojca HORVAT

Gospoščina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje med leti 1543–1941. Katalogi, zv. 27, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007 (soavtor Borut Holcman).

Sonja JAZBEC

Ocena materialnega varstva arhivskega gradiva v Zgodovinskem arhivu Celje. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 95–106 (soavtor Borut Batagelj).

Mateja JERAJ

Ali je druga svetovna vojna spremenila razmerja med spoloma?: primer Slovenije. *Frauen. Männer*. Klagenfurt: Drava, 2007, str. 401–409.

Significance of private historical records and the Slovenian National Archives. *Conference program and the participants' papers*. Third International Conference on the History of Records and Archives, Boston, Massachusetts, September 27–29, 2007. Boston: Massachusetts Historical Society, 2007, str. 75–84 (soavtorica Jelka Melik).

Vida Tomšič. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 518–522.

Danijela JURIČIČ ČARGO

Arhivska građa za povijest Rijeke u nekim starijim upravnim fondovima Arhiva Republike Slovenije. *Sveti Vid* 12 (2007), str. 117–144.

Urbarji – na videz znano gradivo. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 174–178 (soavtorica Lilijana Žnidaršič Golec).

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Dolgotrajno arhiviranje digitalizirane kulturne dediščine, Frankfurt ob Maini, 20.–21. april 2007. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 157–158.

Hedvika Zdovc: Sejmi na Celjskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2006. 220 strani. *Kronika* 55 (2007), št. 1, str. 140–143.

Vladimir KOLOŠA

Slowenische Städte durch die Zeit = Slovenska mesta skozi čas: eine Ausstellung des Archivs der Republik Slowenien: razstava Arhiva Republike Slovenije: Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Herbst 2007. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007 (soavtor Andrej Nared).

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

23. zborovanje Arhivskega društva Slovenije. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 5.

42. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Bjelovar od 2. do 3. oktobra 2007. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 181–182.

Arhivist: poklic prihodnosti v Evropi. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 143–145.

Ocena pogojev materialnega varstva arhivskega gradiva v skladiščih Pokrajinskega arhiva Koper. *Raz-*

mere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 107–125 (soavtorica Zdenka Bonin).

Ogrlica iz statutom. Statut dvigradske občine, Pazin-Kanfanar 2007, str. 351–352.

Permanentno izobraževanje v slovenski arhivistiki. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6 (2007), str. 251–256.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper. Arhivi 30 (2007), št. 2, str. 193–194.

Janez KOPAČ

Klasifikacijski načrt s poudarkom na enotnih načrtih klasifikacijskih znakov. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6 (2007), str. 96–107.

Mesto kot upravnoteritorialna enota 1945–1955. Arhivi 30 (2007), št. 2, str. 81–91.

Območje Krajevne skupnosti Sovodenj skozi upravni razvoj. Moj kraj skozi čas, Sovodenj 2007, str. 80–99.

Uprava in ljudje. Obnova. Jesenice, mesto jekla in cvetja. Jesenice 2007, str. 53 in 58–61.

Upravno-teritorialna umestitev vrhniškega območja med leti 1945–1994. Vrhniški razgledi 8, Vrhnika 2007, str. 70–87.

Matevž KOŠIR

Stanovski rubež zaradi neplačanih davkov v drugi polovici 16. in v začetku 17. stoletja na Kranjskem. Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 157–169. Izšlo v letu 2007.

Tone KRAMPAČ

Popis cerkva in cerkvenih znamenitosti v župniji. Župnija Šentvid nad Ljubljano skozi čas in prostor, Ljubljana 2007.

Duša KRNEL-UMEK

Priprava pisnih strokovnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva sodišč po novih arhivskih predpisi. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6 (2007), str. 286–296.

Slovensko-hrvaška meja (zemljevid). Ljubljana: 25. junij, Zavod za varovanje narodne dediščine-Geodetski inštitut Slovenije, 2007 (soavtorstvo teksta in uredništvo).

Staroselci severnega Jadrana v opisih od 16. do 19. stoletja. Priimki in kraji na Pivki v preteklosti, Slavina 2007, str. 131–143.

Staroselci severnega Jadrana v opisih od 16. do 19. stoletja. Zbornik pete mednarodne konference Izvor Evropejcev, Ljubljana 2007, str. 91–100.

Vloga arhivov pri varstvu elektronskih dokumentov v Sloveniji. Atlanti 17/2007, Trst 2007, str. 93–96.

Aleksander LAVRENČIČ

Metalna v arhivu TV Slovenije. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6 (2007), str. 227–233.

Petdeset let arhiva Televizije Slovenija: pomen arhivskega gradiva, ki ga hrani arhiv nacionalne televizije za izoblikovanje in varovanje narodne identitete. Anthropos (2007), št. 3–4, str. 285–291.

Poročilo o zasedanju svetovne konference mednarodne zveze televizijskih arhivov, Madrid 27. 10.–31. 10. 2006. Arhivi 30 (2007), št. 1, str. 151–155.

The Archives and Documentation Service of Television of Slovenia: Regulations Governing Archival Activity in Slovenia and a Special Status of The Archives of National Television, Reglamentacion de archivos en la Republica Eslovena y el status particular del archivo de la television publica (Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Republiki Sloveniji in posebni status Arhiva nacionalne televizije, Predavanje na letni konferenci FIAT/IFTA, www.fiatifta.org/conferences/conferences/past/lisbon_2007/lisbonpapers.html - 32k.

Varovanje filmskega gradiva: postavitve novih premičnih omar v drugi kleti in preprečevanje širjenja okužbe z očetnim sindromom, Kričič, Interni časopis javnega zavoda RTV Slovenija 36, številka 3–4, Ljubljana 2007, str. 18–21.

Damjan LINDENTAL

Ocena stanja dveh skladišč Zgodovinskega arhiva na Ptujju. Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 137–148 (soavtorica Katja Zupančič).

Jure MAČEK

Korespondenca dr. Lavoslava Gregorčica, Abrahamovič-Novala, (Inventarji, 15). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007.

Slovensko meščansko šolstvo po letu 1918 – do sprejetja zakona o meščanskih šolah. Arhivi 30 (2007), št. 1, str. 121–141.

Spomini na šolske klopi: okrogla miza o osnovni šoli nekoč in danes, OŠ Franceta Prešerna Maribor, 16. marec 2007. Maribor, 2007 (v sodelovanju z Majdo Pšunder in Edvardom Protnerjem).

Nataša MAJERIČ KEKEC

Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države in zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila Arhiva Republike Slovenije XXIII*, št. 1, Ljubljana 2007, str. 331–343.

Roman MARINKO

Bogatitev filmske slike in zvoka skozi čas – obnova filma O, Vrba. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 208–211 (soavtorica Marta Rau Selič).

Meta MATIJEVIČ

Novomeške biše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007 (Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana; 31).

Jelka MELIK

Dora Vodnik-Pegam (1898–1975): publicistka, katoličanka, ki je verjela, da je krščanstvo "vera ljubezni" in zagovornica Angele Vode. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 342–346.

Kazensko pravo in Slovenci v prvi Jugoslaviji. *Problem demokratizacije na Slovenskem v letih 1918–1941*: zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006. Ljubljana: SAZU, 2007, str. 211–217.

Significance of private historical records and the Slovenian National Archives. *Conference program and the participants' papers*. Third International Conference on the History of Records and Archives, Boston, Massachusetts, September 27–29, 2007. Boston: Massachusetts Historical Society, 2007, str. 75–84 (soavtorica Mateja Jeraj).

Skriti zakladi Odvetniške zbornice Slovenije: (1868–1991). *Arhivi 30* (2007), št. 2, str. 93–98.

Sodelovanje med arhivi – pretekle izkušnje kot pomoč za reševanje sedanjih problemov in izziv za prihodnost. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 233–236.

Ustavno sodišče kot pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 47–53.

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Inventarizacija s programom InfoArh v korelaciji s katalogizacijo v sistemu COBISS. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6* (2007), str. 429–440.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Pokrajinski arhiv Maribor, 2007, 475 strani. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 168–173.

Polona MLAKAR

La gazette des archives št. 177–178. *Arhivi 30* (2007), št. 2, str. 201.

Tina Bahovec in Teodor Domej (ur.): Das österreichisch-italienisch-slovenische Dreiländereck: Ursachen und Folgen der Nationalstaatlichen Dreiteilung einer Region. Klagenfurt, Laibach, Wien: Hermagoras = Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva, 2006, 572 str. *Kronika 55* (2007), št. 1, str. 147–150.

Ilaria MONTANAR

Il vescovo lavantino Ivan Jožef Tomažič (1876–1949) tra il declino dell'impero austro-ungarico e l'avvento del comunismo in Jugoslavia. Edizioni Liturgiche, Rim 2007.

La conversione di Francesco d'Assisi nella Legenda Trium Sociorum. *Bogoslovni vestnik 67*, št. 3 (2007), str. 431–453.

Pregled stanja skladišč Nadškofijskega arhiva Maribor in poskus objektivne ocene dejavnikov tveganja. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 157–169 (soavtor Igor Filipič).

Usoda Ptujске Gore v letih 1951–1957: nekateri poskusi škofa Maksimiljana Držečnika ter župnijskega urada, da bi ponovno odprli romarsko svetišče. *Marija se je nasmehnila s svojega trona*, Petdeset let od ponovnega odprtja Marijine cerkve na Ptujski Gori 1957–2007, ur. Janez Šamperl, Ptujška Gora 2007, str. 34–61.

Andrej NARED

"Ena poštna naša Landtschafft ... tih treh štanou, od prelatou, gošpofškiga štanu inu od shlahtnikou.": poimenovanje (kranjske) stanovske korporacije v 15. in 16. stoletju. *Arhivi 30* (2007), št. 2, str. 13–24.

Privilegij kranjskega plemstva iz leta 1338 – temelj stanovsko monarhičnega dualizma. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 3–31. Izšlo v letu 2007.

Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007 (urednik).

Slowenische Städte durch die Zeit = Slovenska mesta skozi čas: eine Ausstellung des Archivs der Republik Slowenien: razstava Arhiva Republike Slovenije: Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Herbst 2007. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007 (soavtor Vladimir Kološa).

Miroslav NOVAK

Izgradnja uzajamnoga arhivskega informacijskog sistema u skladu sa stručnim arhivskim standardima. *Arhivska praksa* 10, 2007, št. 1, str. 220–235.

Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih. *Studia archivistica et informatica* 1. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007.

Metka NUSDORFER VUKSANOVIĆ

Identifikacija in ocena nevarnosti, ki pretijo arhivskemu gradivu v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 126–136.

Blaž OTRIN

Boj proti veri in Cerkvi (1945–1961). Razstava, 5. september – 2. december 2007, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana, uredniški odbor: Tamara Griesser-Pečar, Blaž Otrin, Monika Kokalj-Kočevar, Marjan Zupančič, Jože Dežman, Družina, Ljubljana 2007, 48 strani.

Razmere v arhivskih depojih Nadškofijskega arhiva v Ljubljani. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 149–156.

Zvestoba božjega služabnika Antona Vovka. *Mednarodna katoliška revija Communio* 17, št. 3, Družina, Ljubljana 2007, str. 219–228.

Aleksandra PAVŠIČ MILOST

Zgodba o luči – Soške elektrarne Nova Gorica 60 let (jubilejna publikacija). Soške elektrarne Nova Gorica v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom v Novi Gorici, Nova Gorica 2007, str. 10–81, 112–123, 138–139.

Barbara PEŠAK MIKEC

Pregled stanja skladišč LJU I-IV in gradiva ter ocena dejavnikov tveganja. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 60–70 (soavtorica Sonja Anžič).

Olga PIVK

Ocena stanja nekaterih skladišč Arhiva Republike Slovenije in predlogi za boljšo hrambo arhivskega gradiva. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 45–59 (soavtor Gašper Šmid).

Razvoj sistemov razvrščanja in odlaganja spisovnega gradiva v upravi. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 108–114.

Alberto PUCER

Arhiv Piran / Archivio di Pirano / Anni 130 let. Piran: Pokrajinski arhiv Koper, oktober 2007 (soavtor besedila zgbanke).

El mar de Piran. Saponi di casa nostra. Pirano: Il Trillo, 2006, str. 127–128.

Gastronomski vodnik po Mestni občini Koper: Slovenska Istra/ Koprsko primorje/ Istrska kuhinja/ Recepti. Koper: Mestna občina Koper, maj 2007, str. 4–6.

Krkavče. Koper: Pangea – društvo za varovanje okolja, 2007.

Padna – 140 let cerkve sv. Blaža. Padna: Turistično društvo Škurša, oktober 2007 (zgbanka).

Sv. Blaž – vaški zvetnik. Padna: Župnijski urad Krkavče, februar 2007 (zgbanka).

Nežka RAŠL

20. mednarodno arhivsko posvetovanje Arhivska praksa 2007, Tuzla, 18.–19. oktober 2007. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 182–184 (soavtor Ivan Fras).

Marta RAU SELIČ

Bogatitev filmske slike in zvoka skozi čas – obnova filma O, Vrba. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 208–211 (soavtor Roman Marinko).

Himalajska dediščina v Arhivu Republike Slovenije in arhivu Radia in televizije Slovenija. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 234–247 (soavtorja Aleksander Blaznik, Jožica Hafner).

Tatjana REZEC STIBILJ

Dnevi etnografskega filma (Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, 22.–25. maj 2007). *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 158–160.

Tradicija, ki ostaja. *Kinotečnik* 8 (jun. 2007), št. 6, str. 15.

Deborah ROGOZNICA

I tratti specifici del sistema economico della zona B. Il caso dell'Ampelea e dell'Arrigoni, Dopoguerra di confine: progetto Interreg IIIA/Phare CBC Italia. – Slovenia: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia: Edizioni comunali di Trieste, 2007, str. 477–488.

Janša-Zorn, Olga; Kastelic, Ana; Škraba, Gabrijela, *Conosciamo la storia: manuale di storia per la classe VI della scuola elementare* (1a ed.). Lubiana: Modrijan, 2007 (prevajalec).

Janša-Zorn, Olga; Kastelic, Ana; Škraba, Gabrijela, *Conosciamo la storia: manuale di storia per la classe VI della scuola elementare* (2a ed.). Lubiana: Modrijan, 2007 (prevajalec).

La politica agraria dei poteri popolari nella zona B del territorio libero di Trieste. *Quaderni: Centro di ricerche storiche Rovigno*, Vol. 17, (2006), str. 141–168.

Specificnosti gospodarskega sistema cone B. Primer Ampelee in Arrigonija, Povojni čas ob meji: Projekt Interreg IIIA/Phare CBC Italija – Slovenija, Deželni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji Julijski krajini v Trstu: Univerza, Oddelek za geografske in zgodovinske vede, [s. l.]: Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina, Trst, 2007, str. 467–476.

Jurij ROSA

Velika noč v goriškem okraju leta 1954 – moteče versko slavlje?; poizvedovanja okrajnih oblasti v Novi Gorici o praznovanju in običajih največjega krščanskega praznika, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2008*, Gorica 2007, str. 56–60.

Marjan ROŽAC

Arhiv Piran / Archivio di Pirano / Anni 130 let. Piran: Pokrajinski arhiv Koper, oktober 2007 (soavtor besedila zgbanke).

Piran je veljal za zvesto mesto. *Solni cvet*, št. 3, Piran, okt./nov. 2007.

Zdenka SEMLIČ-RAJH

InfoArh in popisovanje arhivskega gradiva: praktične izkušnje. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 441–452.

Pristup do građe – slobodno zakonodavstvo i propisi. *Arhivska praksa* 10, 2007, št. 1, str. 152–175.

Aleksandra SERŠE

Marija Mehle (1879–1934): učiteljica, ki se je zavzemala za izobraževanje deklet. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 167–169.

Mira Marija Engelman, roj. Kovač (1881–1970): učiteljica, aktivna članica ženskih društev. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 180–183.

Šola za lesno stroko v Kočevju. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 111–119.

Zvonka Zupanič Slavec, Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006), Unireal, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana 2007, 327 strani. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 199–200.

Zorka SKRABL

Marjan Kozina – pisec. *Rast* XVIII, št. 2, april 2007.

Romi, večni problem dolenskih občin. *Dolenjski list*, št. 2, 11. januar 2007.

Gorazd STARIHA

Sodnik za prekrške 1951–2005. *Arhivistika-zgodovina-pravo, Vilfanov spominski zbornik*, Gradivo in razprave 30, Ljubljana 2007, str. 119–148.

"Z nobenim delom se ne pečajo, le z lažnivo beračijo!" *Zgodovina za vse* XIV–1, Celje 2007, str. 37–76.

Judita ŠEGA

Godešič v preteklosti in sedanosti. *Loški razgledi* 53, Škofja Loka 2006 (izšli 2007), str. 13–40.

Pregled arhivskega skladišča in objektivna ocena dejavnikov tveganja. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 71–82.

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospostva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) v letu 2006. *Obvestila Arhiva Republike Slovenije* XXIII, št. 1, Ljubljana 2007, str. 350–352 (soavtorici Sonja Anžič, Mira Hodnik).

Miha ŠIMAC

Vinko Avsenak: Podlistek – Preboj pri Kobaridu iz časopisja vojnih let, *Primorske novice*, 10. 12.–21. 12. 2007.

Vojaske bolnišnice v Ljubljani 1914–1918: zdravstvena in duhovna oskrba (diplomsko delo na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani), Ljubljana 2007.

Jože ŠKOFLJANEC

Potrjevanje notranjih pravil. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 20–23.

Gašper ŠMID

Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006: popisi in poročila. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007 (urednik). *Obvestila* XXIII – 1.

Iskustvo kod privremenog izvoza izlozbe iz Slovenije u Bosnu i Hercegovinu. *Arhivska praksa* 10 (2007), str. 310–319.

Ocena stanja nekaterih skladišč Arhiva Republike Slovenije in predlogi za boljšo hrambo arhivskega gradiva. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 45–59 (soavtorica Olga Pivk).

Gordana ŠOVEGEŠ LIPOVŠEK

XVII. mednarodni arhivski raziskovalni tabor: Gaberje-Gyertyános in Črenšovci v Sloveniji ter Szakonyfalu-Sakalovci in Alsószölnök-Dolnji Senik na Madžarskem od 26. do 30. junija 2007. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 188–191.

Žarko ŠTRUMBL

Roki hranjenja dokumentarnega gradiva – arhivsko gradivo – novo nastajajoči vmesni arhivi. *Sistemi za upravljanje z dokumenti*. Posvetovanje DOK_SIS 2007, Kranjska Gora, 26.–28. september 2007. Ljubljana: Media.doc, 2007, str. VIII-32–VIII-38.

Roki hranjenja dokumentarnega gradiva. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 371–378.

Rokovi čuvanja dokumentarne građe. *Arhivska praksa* 10 (2007), str. 29–37.

Slavica TOVŠAK

Gospoščina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje med leti 1543–1941. Katalogi, zv. 27, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007 (urednica).

Prepletanje arhivskih zgodb in sedanosti: rada imam Maribor. *Večer*, št. 264, Maribor, 16. november 2007, str. 19.

Sodstvo 1945–1952 in sodne represalije, povezane s kmetom zadružnikom v severovzhodni Sloveniji. *Zbornik soboškega muzeja*, 2007, št. 9–10, str. 139–174.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 6. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007 (urednica).

Tovarna avtomobilov Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. *60 let – spominski zbornik*. Katalogi, zv. 28, Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007 (urednica).

Drago TRPIN

Ugotovitve, izkušnje in dobra praksa, nastale pri pripravi aplikacije InfoArh. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 247–249.

Lojz TRŠAN

Turistični film na Slovenskem. *Turizem smo ljudje: zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem*, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji: 1905–2005. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006, str. 231–239. Izšlo v letu 2007.

Zbilje. *Jeršov Janko: življenjska zgodba Janka Šetine iz Zbilj*. Zbilje: Društvo Slovenski center za ustno zgodovino, 2006, str. 10–12. Izšlo v letu 2007.

Vlasta TUL

Odzivi regionalnih arhivov na enotni načrt klasičnega in elektronskega arhiviranja. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 129–133.

Šturska Danica, 110 let Tamburaškega orkestra Danica, Dobravlje/Ajdovščina, maj 2007, str. 6–9.

Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, zvezek 45/46, Reka, december 2005. *Arhivi 30* (2007), št. 2, str. 205–206.

Vjesnik istarskog arhiva, zvezek 8–10, Pazin 2001–2003. *Arhivi 30* (2007), št. 2, str. 206–207.

Zvesti misli slovenskih taborov. Proslavljanja stoletnice šempaskega tabora leta 1968. *Koledar 2008*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2007, str. 89–94.

Ivanka URŠIČ

Arhivsko gradivo o Ivanu Trinku v fondih Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, *Trinkov koledar za leto 2008*, str. 120–123.

Iz zapuščine Viktorja Kosa. *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 2008*, Gorica 2007, str. 75–77.

"Pri Pirnovih široko, toplo je ognjišče" – Srečanja Ivana Trinka in Ludvika Zorzuta, Mons. *Ivan Trinko (1863–1954) spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami* (zbornik posveta), Čedad 2006, str. 243–269.

Ženski mladinski zbor Soča. Odmevni koncerti so pričali, da v Brdih živijo samo Slovenci. *Briški časnik* 11, št. 48, jesen 2007, str. 23.

Lilijana VIDRIH LAVRENČIČ

Franz Premrl, podraški župnik in fotograf. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 2007.

Jedert VODOPIVEC

A levéltári anyag állapotleírásának elemei az állományvédelmi beavatkozás eghatározásához. *Magyar Levéltárosok Egyesülete: 2006. évi vándorgyűlése*, Veszprém, 2006. augusztus 28.–30. Budapest: Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2007, str. 189–203 (soavtorica Jana Ludvik, Lilijana Žnidaršič Golec).

Conservation census of medieval bindings in Slovenia. *Summary / International Conference on Conservation of Mediaeval Parchment and Binding*, 26–28 September, 2007, Moscow, str. 44–45.

Conservation of parchment codex from Maribor. *Summary / International Conference on Conservation of Mediaeval Parchment and Binding*, 26–28 September, 2007, Moscow, str. 45–46 (soavtor Christopher Clarkson).

Materialno varovanje arhivskega in dokumentarnega gradiva. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani / uredil Jože Ciperle*. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 69–91.

Metodologija za pripravo ovrednotenja razmer v arhivskih depojih. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slove-

nije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 36–44 (soavtorica Maja Deniša).

Nada Čučnik Majcen, 70-letnica. *Delo* 49 (6. sep. 2007), št. 175 [i. e. 205], str. 20.

Selimo knjige, ne žuželk: dezinfekcijske metode v knjižnicah. *Knjižnice za prihodnost: napredek in sodelovanje: zbornik referatov*. Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Bled, 2007, str. 273–283 (soavtorica Anja Dular, Marinka Rojc).

Svet na papirju: zgodba knjig. *Gea* 17 (apr. 2007), str. 14–23.

Svetloba in kulturna dediščina. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 145–155.

Videz, uporabnost, ekonomičnost: pregled stanja v Goriški knjižnici Franceta Bevka. *Knjižnice za prihodnost: napredek in sodelovanje: zbornik referatov*. Strokovno posvetovanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Bled, 2007, str. 285–309 (soavtorica Janja Movna).

Vodopivec, Jedert, Lusenet, Yola de (ur.), Lunn, Simon (ur.), Michaś, Anna (ur.). *Guidelines on exhibiting archival materials*. Spletna izd. Paris: International Council on Archives, 2007. 66 str. <http://www.ica.org/en/node/38575>

Marjan VOGRIN

Ženitna pogodba in inventarji družine Mlinerič (1744–1802). *Arhivi 30* (2007), št. 2, str. 165–175.

Jure VOLČJAK

800 let prve omembe vasi Hotemaže. Šenčur: Občina; Hotemaže: Vaška skupnost, 2007 (soavtorji Andrej Aljančič, Jože Berčič).

Digitalna diplomatika. Zgodovinska razstava ob pomoči srednjeveških listin v digitalnem svetu. München, 28. 2.–2. 3.2007. *Arhivi 30* (2007), št. 1, str. 155–157.

Grbi ljubljanskih škofov in nadškofov. *Upodobitve ljubljanskih škofov: vodnik po razstavi*. Narodna galerija, Ljubljana, 19. 6.–30. 9. 2007. Ljubljana: Narodna galerija, 2007, str. 13–14.

Grbi ljubljanskih škofov in nadškofov. *Upodobitve ljubljanskih škofov*. Ljubljana: Narodna galerija, 2007, str. 91–183.

Kirchliche Archive in Slowenien: Reichtum der Vergangenheit in der Zukunft. *Archäologie und Computer*, 5.–7. November 2007: Workshop 12: Kulturelles Erbe und neue Technologien: abstracts. Wien: Magistrat, Referat "Kulturelles Erbe" – Stadtarchäologie, 2007, str. 35.

Ob tridesetletnici publikacije *Arhivi. Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 9.

Ivanka ZAJC-CIZELJ

Izredne razmere in arhivsko gradivo. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 99–103.

Marica Strnad-Cizerlj (1872–1953): učiteljica, pesnica, publicistka, ki je otroke vzgajala v narodnem duhu in se borila za enakopravnost žensk. *Pozabljena polovica*. Ljubljana: Tuma, SAZU, 2007 (Razprave; 22), str. 129–133.

Občinski komite Zveze socialistične mladine Slovenije Šentjur pri Celju: 1960–1991. Celje: Zgodovinski arhiv, 2007 (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje. Inventarji; 11).

SZDL Celje, bogastvo podatkov in pestrost virov. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 190–196.

Hedvika ZDOVC

Gradec, Avstrija. Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je izven države ter zadeva Slovenijo in Slovence v letu 2006. *Obvestila* 23 (2007), št. 1, str. 204–220.

Mojster izdelek na ogled postavi: celjske obrtne razstave nekoč in danes (4. september 2007–31. marec 2008). Celje: Zgodovinski arhiv, 2007 (avtorica kataloga in razstave).

Zakladnica podatkov o posestnih razmerah v fondu okrajnega sodišča Celje. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 179–185.

Katja ZUPANIČ

Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini, Gradec, Avstrija, L. Reg. Chef der Zivilverwaltung für Untersteiermark, Šef za civilno upravo Spodnje Štajerske. *Obvestila Arhiva Republike Slovenije* XXIII, št. 1, Ljubljana 2007, str. 344–350.

"Ne damo se!" slovenska osamosvojitvena vojna dogajanja na Ptujskem in Ormoškem v desetdnevni vojni 1991. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 165–166.

Ocena stanja dveh skladišč Zgodovinskega arhiva na Ptuj. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 137–148 (soavtor Damjan Lindental).

Barbara ŽABOTA

Družina Khisl v času reformacije in protireformacije. *Stali inu obstati: revija za vprašanja protestantizma* 5–6, Ljubljana 2007, str. 160–173.

Aleksander ŽIŽEK

Arhiv razstavo na ogled postavi. *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 208–209.

dr. Milko Mikola: "Osvobojeni" so gradili, Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji, Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, sektor za popravilo krivic in narodno spravo, Ljubljana 2006, 353 strani. *Zgodovina za vse* 14 (2007), št. 1, str. 169–170.

Dve za s sabo. *Zgodovina za vse* 14 (2007), št. 1, str. 166–167.

Slovenci, Vindišarji, Spodnještajerci in banditi. *Acta Histriae* 15 (2007), št. 2, str. 747–768.

V spomin—Ana Zupančič (15. 5. 1950–30. 5. 2007). *Arhivi* 30 (2007), št. 2, str. 211.

Zgodovinski arhiv Celje [Videoposnetek]: 50 let. Celje: Zgodovinski arhiv, 2007, p 2006/2007.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

A levéltári anyag állapotleírásának elemei az állományvédelmi beavatkozás eghatározásához. *Magyar Levéltárosok Egyesülete: 2006. évi vándorgyűlése, Veszprém, 2006. augusztus 28.–30.* Budapest: Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2007, str. 189–203 (soavtorici Jana Ludvik, Jedert Vodopivec).

Duhovníki župnije Šmarje v 15. in 16. stoletju. *Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju*. Šmarje-Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček, 2007, str. 117–128.

Iz življenja duhovnikov kapitelske župnije Šentvid do cesarja Jožefa II. *Župnija Šentvid nad Ljubljano skozi čas in prostor*. Ljubljana: Župnija Šentvid, 2007, str. 163–170.

Matjaž Bizjak: Urbarji briksenske škofije (Die Urbare des Hochstifts Brixen) 1253–1464 (Srednjeveški urbarji za Slovenijo, 5), izd. Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU (Thesaurus memoriae. Fontes, 3). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, 265 strani. *Kronika* 55 (2007), št. 1, str. 135–137.

Podelitev odpustkov Marijinemu špitalu v Ljubljani leta 1472: arma spiritualia ob soočanju s Turki. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 277–287. Izšlo v letu 2007.

Urbarji — na videz znano gradivo. *Razmere v arhivskih depojih, (ne) znano v arhivskih fondih in zbirkah, medarhivsko sodelovanje*, 23. zborovanje arhivskega dru-

štva Slovenije, Velenje, 10.–12. oktober 2007 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), str. 174–178 (soavtorica Danijela Juričić Čargo).

Vladimir ŽUMER

Arhivski predpisi v Republiki Sloveniji. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007 (urednik).

Notranja pravila za hrambo elektronskega gradiva v digitalni obliki. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 6 (2007), str. 7–19.

Roki hranjenja dokumentarnega gradiva Univerze in njenih članic. *Varstvo arhivske in muzejske kulturne*

dediščine Univerze v Ljubljani / uredil Jože Ciperle. Ljubljana: Univerza, 2007, str. 31–53.

Vilfanovi pogledi na valorizacijo sodobnega arhivskega gradiva. *Arhivistika, zgodovina, pravo: Vilfanov spominski zbornik*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007, str. 51–70.

Vrednotenje zapisov javne uprave v Republiki Sloveniji: doktorska disertacija. Ljubljana: [V. Žumer], 2007.

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. *Arhivski predpisi v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2007, str. 29–43.

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: andrej.nared@gov.si
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zgarhiv.celje.si

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijsov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Zupaničeva 4
telefon: (05) 673 28 41

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg Brolo 11
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: www.rkc.si/arhiv-kp

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Mestni trg 27, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 06, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalického ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krokov trg 1
telefon: (01) 234 75 70
telefaks: (01) 234 75 80
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si

ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ UNIVERZE V LJUBLJANI

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: slavica.tovsak@pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čevonje 12a
telefon: (02) 822 05 29
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: enota.ravne@pokarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9220 Lendava, Glamna ulica 5,
Dolina pri Lendavi
telefon: (02) 575 14 05
telefaks: (02) 575 14 03
e-pošta: enota.lendava@pokarh-mb.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Koroška cesta 1
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@slomsek.net
domača stran: www.slomsek.net

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardeja 3
telefon: (05) 335 87 60
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

2250 Ptuj, Muzejski trg 1
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si;
zgodovinski.arhiv.ptuj@siol.net
domača stran: www.poetovio.net/portal

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1127 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p. p. 21
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 91

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 87

INŠPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01

